

E-ISSN: 2717-7351

KÜLLİYE

Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi
International Journal of Social
Sciences

Cilt/ Volume 4

Sayı/ Issue 2

Eylül/ September 2023

KÜLLİYE

Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi
International Journal of Social Sciences

Cilt/Volume 4 ▪ Sayı/Issue 2 ▪ Eylül/September 2023

KÜLLİYE

ULUSLARARASI SOSYAL BİLİMLER DERGİSİ INTERNATIONAL JOURNAL OF SOCIAL SCIENCES

Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi, İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi tarafından yayımlanan **Külliyeye**, sosyal bilimler alanında makalelere yer veren, çift kör hakemli bir uluslararası dergidir.

Mart ve Eylül aylarında olmak üzere yılda iki sayı yayımlanır.

Külliyeye, published by Faculty of Humanities and Social Sciences at Ankara Yıldırım Beyazıt University, is a double-blind peer-reviewed international journal that publishes articles on humanities and social sciences.

It is published twice a year in March and September.

Külliyeye'nin tarandığı dizinler / Külliye is indexing by: MLA (Modern Language Association) International Bibliography, Index Copernicus, İdealonline Veri Tabanı, Research Bible, Asos İndeks, Google Scholar, Scilit, TR Dizin.

Dergide yayımlanan yazıların, her türlü bilimsel, etik, imlâ ve hukukî sorumlulukları yazarlarına aittir. Yazıların yayın hakları Dergimize devredilmiş sayılır. Bu devir her türlü yayımlanmayı kapsar.

All scientific, ethical, spelling and legal responsibilities of the articles published in the journal belong to the authors. Publication rights of the articles are deemed to transfer to our Journal. This transfer covers all kinds of publications.

Soru, görüş ve önerileriniz için editörlerimizle iletişime geçebilirsiniz.

For questions, comments and suggestions you may contact with our editors.

Külliyeye

Cilt/Volume: 4 • Sayı/Issue: 2 • 2023

KÜLLİYE

Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi
International Journal of Social Sciences

DANIŞMA KURULU / ADVISORY BOARD*

- Prof. Dr. Adnan KADRİC (Bosna-Hersek Tarih Enstitüsü, Bosna-Hersek)
Prof. Dr. Adnan KARAIŞMAİLOĞLU (Kırıkkale Üniversitesi, Kırıkkale)
Prof. Dr. Ali TEMİZEL (Selçuk Üniversitesi, Konya)
Prof. Dr. Cem Şafak ÇUKUR (Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi, Ankara)
Prof. Dr. Cevat ÖZYURT (Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi, Ankara)
Prof. Dr. Erol KÜRÇÜOĞLU (Atatürk Üniversitesi, Erzurum)
Prof. Dr. Halil Rahman AÇAR (Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi, Ankara)
Prof. Dr. Hayri BOZGEYİK (Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi, Ankara)
Prof. Dr. Hüseyin ÇINAR (Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi, Ankara)
Prof. Dr. Hysen MATOSHİ (Albanoloji Enstitüsü, Kosova)
Prof. Dr. İrina YUHNova (Nijniy Novgorod Lobaçevskiy Ulusal Devlet Araştırma Üniversitesi, Rusya Federasyonu)
Prof. Dr. İsmail ÇAKIR (Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi, Ankara)
Prof. Dr. Kerima FİLAN (Sarayova Üniversitesi, Bosna-Hersek)
Prof. Dr. Larisa RATSİBURSKAYA (Nijniy Novgorod Lobaçevskiy Ulusal Devlet Araştırma Üniversitesi, Rusya Federasyonu)
Prof. Dr. Marijan PREMOVİC (Karadağ Üniversitesi, Karadağ)
Prof. Dr. Murat DEMİRKOL (Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi, Ankara)
Prof. Dr. Musa Kazım ARICAN (Ankara Sosyal Bilimler Üniversitesi, Ankara)
Prof. Dr. Mustafa ERDOĞAN (Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi, Ankara)
Prof. Dr. Numan ARUÇ (Makedonya Bilimler ve Sanatlar Akademisi Üyesi, Makedonya)
Prof. Dr. Osmonakun İBRAİMOV (Kırgızistan-Türkiye Manas Üniversitesi, Kırgızistan)
Prof. Dr. Rahim AY (Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi, Ankara)
Prof. Dr. Rahman ADEMİ (Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi, Ankara)
Prof. Dr. Sait UYLAŞ (Atatürk Üniversitesi, Erzurum)
Prof. Dr. Semra TUNÇ (Selçuk Üniversitesi, Konya)
Prof. Dr. Yusuf ÖZ (Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi, Ankara)
Prof. Dr. Yusuf Ziya TAŞKAN (Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi, Ankara)
Prof. Dr. Zamira DERBİŞEVA (Kırgızistan-Türkiye Manas Üniversitesi, Kırgızistan)
Doç. Dr. İsmail BAYER (Artvin Çoruh Üniversitesi, Artvin)
Dr. Leon GOLDSMİTH (Otago Üniversitesi, Yeni Zelanda)
Dr. Mohammad AL-AHMAD (Georgetown Üniversitesi, ABD)
Dr. Saeedeh DASTAMOOZ (Alzahra Üniversitesi, İran)
Dr. Thomas PİERRET (Aix Marseille Üniversitesi, Fransa)

BU SAYININ HAKEMLERİ / REFEREES OF THIS ISSUE

- Prof. Dr. Ayhan ÇELİKBAŞ (Ankara Üniversitesi, Ankara)
Prof. Dr. Doğan ATILGAN (Ankara Üniversitesi, Ankara)
Prof. Dr. Giray SADIK (Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi, Ankara)
Prof. Dr. Mehmet Salih GEÇİT (Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi, Ağrı)
Prof. Dr. Mehmet TIRAŞÇI (Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi, Ankara)
Prof. Dr. Mustafa KURT (Gazi Üniversitesi, Ankara)
Prof. Dr. Recai ÖZCAN (Düzce Üniversitesi, Düzce)
Prof. Dr. Sacit ARSLANTEKİN (Ankara Üniversitesi, Ankara)
Prof. Dr. Yaşar SARI (İbn Haldun Üniversitesi, İstanbul)
Doç. Dr. Ayşe KAVUNCU (Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi, Ankara)
Doç. Dr. Çağatay YÜCEL (Dicle Üniversitesi, Diyarbakır)
Doç. Dr. Ersin ÇELİKBAŞ (Karabük Üniversitesi, Karabük)

* Bu sayıda yer alan Hakemler, Danışma ve Yayın Kurulu unvan ve alfabetik olarak sıralanmıştır.

Doç. Dr. Fahri KILIÇ (Abant İzzet Baysal Üniversitesi, Bolu)
Doç. Dr. Mehmet DOĞAN ((Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi, Ankara)
Doç. Dr. Mehmet Ozan CİNEL (Giresun Üniversitesi, Giresun)
Doç. Dr. Mehmet ÖNCEL (Sabahattin Zaim Üniversitesi, İstanbul)
Doç. Dr. Melike Üzün (Başkent Üniversitesi, Ankara)
Doç. Dr. Orhan AVCI (Kırıkkale Üniversitesi, Kırıkkale)
Doç. Dr. Öncel DEMİRDAŞ (Ankara Üniversitesi, Ankara)
Doç. Dr. Sabahattin ERDOĞAN (Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi, Van)
Doç. Dr. Yavuz YEĞİN (Ardahan Üniversitesi, Ardahan)
Dr. Öğr. Üyesi Burçin DEMİRBİLEK, (Çankırı Karatekin Üniversitesi, Çankırı)
Dr. Öğr. Üyesi Durmuş ERSUN (Mardin Artuklu Üniversitesi, Mardin)
Dr. Öğr. Üyesi Emre DEMİR, (TED Üniversitesi, Ankara)
Dr. Öğr. Üyesi Engin SUNE, (Hacettepe Üniversitesi, Ankara)
Dr. Öğr. Üyesi Hasan Sencer PEKER (Polis Akademisi, Ankara)
Dr. Öğr. Üyesi Mustafa Murat BATMAN (Amasya Üniversitesi, Amasya)
Dr. Öğr. Üyesi Nuri SALIK (Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi, Ankara)
Dr. Öğr. Üyesi Osman ARICAN (Zonguldak Bülent Ecevit Üniveristesi, Zonguldak)
Dr. Öğr. Üyesi Ozan KAVSIRACI (Polis Akademisi, Ankara)
Dr. Öğr. Üyesi Ömer Faruk KARAMAN (Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, Çanakkale)
Dr. Öğr. Üyesi Rıfat KUVANÇ (Iğdır Üniversitesi, Iğdır)
Dr. Öğr. Üyesi Vahdeddin ŞİMŞEK (Kırıkkale Üniversitesi, Kırıkkale)
Dr. Öğr. Üyesi Yakup PEKDOĞRU (Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi, Karaman)
Dr. Öğr. Üyesi Yasemin ÇÜRÜK (Doğuş Üniversitesi, İstanbul)
Dr. Faruk DAYI (Kastamonu Üniversitesi, Kastamonu)
Dr. Umut PARLITI (Atatürk Üniversitesi, Erzurum)

KÜLLİYE
Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi
International Journal of Social Sciences

Sahibi / Owner
Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi,
İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi adına
Prof. Dr. Hüseyin ÇINAR
Dekan V.

Yayın Kurulu / Editorial Boards
Dr. Öğr. Üyesi Demet SOYLU, (Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi)
Dr. Öğr. Üyesi Gülşah KADEM, (Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi)
Dr. Öğr. Üyesi Necmettin AYAN, (Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi)
Dr. Öğr. Üyesi Yahya AYDIN, (Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi)

Baş Editör / Editor-in Chief
Doç. Dr. Sıddık ÇALIK

Editör Yardımcıları / Co-Editors
Dr. Öğr. Üyesi Ayşe KORKMAZ, (Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi)
Arş. Gör. Sefa KÖSE, (Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi)

Yabancı Dil Editörleri / Foreign Language Editors
Arş. Gör. Esat TOSUN
Arş. Gör. Dr. Zeynep Elif SUNAR (İngilizce)
Dizin Sorumlusu / Index Manager
Arş. Gör. Esat TOSUN

Adres /Address
Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi,
İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi,
Esenboğa Külliyesi, Dumlupınar Mah.
06760, Çubuk / ANKARA

İletişim / Contact
Dr. Öğr. Üyesi Necmettin AYAN 03129061476

Yayın Türü / Publication Type
Sürekli Yayın / Periodical
Yılda İki Sayı Çıkar / Published Twice a Year
E-ISSN: 2717-7351

Yayınlanma Tarihi / Publication Date
Eylül / September 2023

Dergi Tasarım / Journal Design
Dr. Öğr. Üyesi Necmettin AYAN

Kapak Tasarım / Cover Design
Dr. Öğr. Üyesi Necmettin AYAN

SUNUŞ

Değerli bilim insanları, kıymetli okuyucular,

Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi bünyesinde çıkardığımız **Külliye** dergisinin altı aylık bir aranın ardından altıncı sayısını sizlerle buluşturmanın mutluluğu içerisindeyiz. **Külliye** dergisi olarak bilim dünyasına nitelikli yayın sunma arzusu ve uluslararası standartlarda yayın yapma gayreti içerisindeyiz. Bu bağlamda, küreselleşen dünyada yerelden evrensel doğru yayılan ve insan faktörünü temel alan, niteliği önceleyen, alanında kuram ve yöntem çerçevesinde sosyal bilimlere katkı sağlayacak bir dergi olmayı önemsiyoruz. **Külliye**'nin önceki sayılarında olduğu gibi, tarafımıza gelen çalışmalara titiz ve nesnel bir şekilde yaklaşarak, alanında uzman hakemlerin incelemesi sonucunda 19 araştırma makalesini okurlarımızın istifadesine sunuyoruz.

Dergimizin bu sayısının çıkarılma aşamasında önemli desteklerini gördüğümüz dergi yayın kuruluna, editoryal süreci azami dikkatle takip eden editör ekibine, yazarlarımıza, hakem olarak katkıda bulunan değerli akademisyenlerimize ve DergiPark'a, kısacası gayret gösteren, katkı sunan herkese teşekkür eder saygılar sunarım.

Doç. Dr. Sıddık ÇALIK

Külliye Dergisi Editörü

Külliye

Cilt/Volume: 4 • Sayı/Issue: 2 • 2023

KÜLLİYE

Cilt/Volume 4 ▪ Sayı/Issue 2 ▪ Eylül/September 2023

İÇİNDEKİLER / CONTENTS

Araştırma Makaleleri / Research Articles

Türkiye’de Kataloglama Eğitimi [59-80]

Cataloging Training in Turkey

Mustafa BAYTER

Göbekli Tepe’den Hayvan Tasvirleri [81-111]

Animal Depictions From Gobekli Tepe

Yusuf ALBAYRAK

The Blockchain Usage and Current Trends in the Tourism Sector: A Conceptual Research [112-124]

Turizm Sektöründe Blockchain Kullanımı ve Güncel Eğilimler: Kavramsal Bir Araştırma
Yusuf ESMER & İhsan Tolga MEDENİ & Tunç Durmuş MEDENİ & İsmail EROL

Avrupa Güvenliğinde NATO-PESCO İlişkileri: İş Birliği Mi İkilem Mi? [125-147]

NATO-PESCO Relations in European Security: Cooperation or Dilemma?

Hilal ZORBA BAYRAKTAR

Oryantalist Görüşleri Eleştiri Açısından İslâm-Türk Ansiklopedisi [148-159]

The Criticism of Orientalist Views in Terms of Islamic-Turkish Encyclopedia

Yunus KOCABIYIK

13. Asırda Kuzey Afrika ve Mağrib’ten Endülüs’e Uzanan Bir Mûsikî Eseri: Tifâşî’nin Müt’atü’l-Esmâ’ fi ‘İlmi’s-Semâ’ Adlı Eseri Üzerine Bir Değerlendirme [160-188]

A Musical Work Spanning from North Africa and Maghrep to Andalusia in the 13th Century: An

Evaluation of Al-Tifâshî’s Manuscript Mut’at al-Asmâ’ fi ‘Ilm al-Samâ’

Muhammet SEVİNÇ

Foreign Policy Analysis and Critical Geopolitics: Beginning of a New Dialog? [189-208]

Dış Politika Analizi ve Eleştirel Jeopolitik: Yeni Bir Diyalogun Başlangıcı mı?

Nuri SALIK

Doğudan Batıya Anadolu’daki Anıtlar Üzerinde Akhaimenid Etkileri [209-223]

Akhaimenid Effects on Monuments in Anatolia From East to West

Ahmet KOCAİSPİR

A Theoretical Approach to Fear of Crime [224-241]

Dış Politika Analizi ve Eleştirel Jeopolitik: Yeni Bir Diyalogun Başlangıcı mı?

Mehmet DEMİRBAŞ & Abdullah ÇELİK & N. Umut AKINCIOĞLU

Argonun Kuramsal Yapısı ve Esir Şehrin Mahpusu Örneği [242-261]

The Theoretical Structure of Slang and The Example of Esir Şehrin Mahpusu

Deniz DEPE

Anamur Müzesi Kovanlı Ok Uçları [262-276]

Anamur Museum Socketed Arrowheads

Berna Kavaz KINDİĞLİ & Kübra YAZAR

Türkçe ve Kırgızcada Çocuk Kavramı Üzerine [277-291]

Child Concept in Turkish and Krgyz

Ali DAŞMAN

Türkiye'nin Ekonomi Tercih Bağlamında 1946 Devalüasyonu [292-305]

1946 Devaluation in the Context of Turkey's Economic Choice

Yakup ÖZSARAÇ

Ahmed Yesevî'de Seyr u Sülûke Dair Temel Meseleler [306-330]

Main Issues Regarding Sayr and Sulûk in Ahmed Yasavî

Ahmet VURAL

A Case of Unique Lexical Engineering: Deliberate Etymological Misrepresentation in Turkish Language Reform [331-349]

Benzersiz Bir Sözlükçe Mühendisliği Örneği: Türk Dil Devriminde Kasıtlı Etimolojik Tahrif

Halil İSKENDER

İslam Siyaset Düşüncesi'nde Hükümdar-Ulema İlişkilerini Siyasetnamelerden Okumanın İmkânı [350-363]

The Possibility of Reading the Ruler-Ulama Relations in Islamic Political Thought from

Politicsbooks

Enes ŞAHİN

Kazakistan'da Siyasi Baskı Mağdur Müzeleri ve Millet İnşası [364-377]

Museums of Victims of Political Repression and Nation Building in Kazakhstan

Seyit Ali AVCU

Van/Çatak Kırsalında Yeni Arkeolojik Keşifler: Uzuntekne-Sakit Kalesi ve Kaniya Bekan Nekropolü [378-397]

New Archaeological Discoveries in Rural Van/Çatak: Uzuntekne-Sakit Fortress and Kaniya Bekan

Necropolis

Gulan AYZ

Memoirs of Khair al-Din Barbarossa Its Truth, Importance and Historical Value [398-411]

Barbaros Hayreddin'in Anıları, Gerçekliği, Önemi ve Tarihsel Değeri

Gökçen KALKAN

DergiPark
AKADEMİK

<https://dergipark.org.tr/>

Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi, İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi, *Küllîye*'nin dijitalleştirilmesi, korunması ve erişimi için DergiPark'tan altyapı desteği almaktadır.

Ankara Yıldırım Beyazıt University, Faculty of Humanities and Social Sciences receives infrastructure support from DergiPark for the digitization, protection and access to the Külliye.

Küllîye

Cilt/Volume: 4 • Sayı/Issue: 2 • 2023

KÜLLİYE

Yayın İlkeleri

Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi, İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi tarafından yayımlanan *Külliye*, sosyal bilimler alanında makalelere yer veren, hakemli bir uluslararası dergidir. Mart ve Eylül aylarında olmak üzere yılda iki sayı yayımlanır. Yayımlanacak yazılarda bilimsel araştırma ölçütlerine uygunluk, alana bir yenilik getirme ve başka yerde yayımlanmamış olma şartı aranır. Bilimsel bir toplantıda sunulmuş bildiriler, yayımlanmamış olmak şartıyla kabul edilebilir. Soru, görüş ve önerileriniz için editörlerimizle iletişime geçebilirsiniz.

1. Kör Hakemlik ve Değerlendirme Süreci

Kör hakemlik, bilimsel yayınların en yüksek kalite ile yayınlanması için uygulanan bir yöntemdir. Bu yöntem, bilimsel çalışmaların nesnel (objektif) bir şekilde değerlendirilme sürecinin temelini oluşturmaktadır ve birçok bilimsel dergi tarafından tercih edilmektedir. Hakem görüşleri, Külliye Dergisi'nin yayın kalitesinde belirleyici bir yere sahiptir.

Külliye'ye gönderilen tüm çalışmalar aşağıda belirtilen aşamalara göre **çift-körleme yoluyla değerlendirilmektedir**. Çift-körleme yönteminde çalışmaların *yazar ve hakem kimlikleri gizlenmektedir*. **Bu sebeple yazarlardan sisteme makalelerini yüklerken isimlerini silmeleri talep edilir.**

1.1. İlk Değerlendirme Süreci

Külliye'ye gönderilen çalışmalar ilk olarak editör tarafından değerlendirilir. Bu aşamada, derginin amaç ve kapsamına uymayan, Türkçe, İngilizce ve diğer dillerde dil ve anlatım kuralları açısından zayıf, bilimsel açıdan kritik hatalar içeren, özgün değeri olmayan ve yayın politikalarını karşılamayan çalışmalar reddedilir.

Reddedilen çalışmaların yazarları, gönderim tarihinden itibaren en geç bir ay içerisinde bilgilendirilir. Yayın Kurulu tarafından uygun bulunan çalışmalar için ön değerlendirme süreci başlatılır.

1.2. Ön Değerlendirme Süreci

Ön değerlendirme sürecinde editör çalışmaların, giriş ve literatür, yöntem, bulgular, sonuç, değerlendirme ve tartışma bölümlerini dergi yayın politikaları ve kapsamı ile özgünlük açısından ayrıntılı bir şekilde inceler. Ayrıca Külliye, yazar rehberine göre makaleyi şekil açısından inceler. Düzeltmesi gerekenler için makale yazarı ile iletişim kurarak talep edilen düzeltmeleri en geç 7 gün içerisinde göndermesini ister. Verilen sürede gönderilmeyen çalışmalar sistemden silinir. Uygun bulunan çalışmalar ise hakem atama sürecine alınır.

1.3. Hakem Atama Süreci

Çalışmalara içeriğine ve hakemlerin uzmanlık alanlarına göre hakem ataması yapılır. Çalışmayı inceleyen editör ve yayın kurulu, Külliye Bilim Kurulu veyahut Hakem havuzundan uzmanlık alanlarına göre en az iki hakem önerisinde bulunur veya çalışmanın alanına uygun yeni hakem önerilebilir.

Alanına uygun hakem önerileri editör tarafından değerlendirilir ve çalışmalar hakemlere iletilir. Hakemler değerlendirdikleri çalışmalar hakkındaki hiçbir süreci ve belgeyi paylaşmayacakları hakkında garanti vermektedir.

1.4. Hakem Değerlendirme Süreci

Hakem değerlendirme süreci için hakemlere verilen süre **6 haftadır**. Hakemlerden veya editörlerden gelen düzeltme önerilerinin yazarlar tarafından "düzeltme yönergesi" doğrultusunda 10 gün

Külliye

Cilt/Volume: 4 • Sayı/Issue: 2 • 2023

içerisinde tamamlanması zorunludur. Hakemler bir çalışmanın düzeltmelerini inceleyerek uygunluğuna karar verebilecekleri gibi gerekliyse birden çok defa düzeltme talep edebilir

2.Yazar Rehberi:

a. **Külliye** (Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi) Dergisi uluslararası hakemli bir dergi olup, özel sayılar dışında yılda 2 sayı yayınlanır.

b. **Külliye**, sosyal bilimler araştırmaları üzerine yazı yayınlayan bir dergidir.

c. Çalışmalarda özgünlük ve alana katkı sağlama ölçütleri aranır.

d. Dergimize makale gönderen/gönderecek üyelerin, kullanıcı kimlik bilgilerine **Orcid Numarası'nı** da eklemeleri gerekmektedir.

e. **Külliye** Dergisi'ne gönderilen makaleler, daha önce hiçbir yerde yayımlanmamış ya da yayımlanmak üzere kabul edilmemiş olmalıdır.

f. **Külliye** Dergisi'ne yayınlanması için makale göndermek isteyenlerin, çalışmalarını <https://dergipark.org.tr/tr/pub/aybukulliye> adresinde yer alan Makale Takip Sistemi'ne üye olarak, buradan göndermeleri gerekir.

g. Editör Kurulu'nun özel kararı dışında, özetleri 130 kelimedenden az, 200 kelimedenden fazla; ana metni 2200 kelimedenden az, 5000 kelimedenden fazla olan makaleler değerlendirmeye alınmaz.

h. Makalelerle birlikte <http://www.ithenticate.com/> sitesinden alınacak benzerlik raporu (hiçbir filtreleme yapılmamalı) da ek dosya olarak yüklenmelidir. (Yüksek Lisans / Doktora öğrencileri danışmanları aracılığıyla veya herhangi bir öğretim üyesinin hesabı ile benzerlik raporu alabilirler. Bağlı bulunulan üniversitenin iThenticate aboneliği varsa söz konusu siteden ücretsiz olarak benzerlik raporu alınabilir).

i. Herhangi bir yazının **Külliye** Dergisi'nin elektronik sistemine eklenmesi, yazının yayınlanması için başvuru olarak kabul edilir ve yazının değerlendirilme süreci başlar. Yazılar için telif ücreti ödenmez.

j. **Külliye** elektronik bir dergidir. Bu yüzden başvurunun yapılmasından yazının yayınlanması aşamasına kadar uzanan süreçteki tüm işlemler elektronik ortamda DergiPark sistemi içerisinde gerçekleşir.

k. Yayınlanması için **Külliye** Dergisi'ne gönderilen yazıların basım ve yayın hakları dergiye devredilmiş olur. Bu yazılar dergi yönetiminden izin alınmaksızın bir başka yayın organında yayınlanamaz, çoğaltılamaz ve kaynak gösterilmeden kullanılamaz. Bunun için talep edilen telif hakkı formunun da sisteme ek dosya olarak yüklenmesi gerekmektedir.

l. Külliye Dergisi'ne gönderilmiş yazılardan kaynaklanması muhtemel herhangi bir yasal, hukuksal, ekonomik ve etik sorumluluk, söz konusu yazı yayınlanmış olsa bile yazarlarına aittir. Dergi herhangi bir yükümlülük kabul etmez.

m. Külliye Dergisi'nin yayın dili Türkçedir. Ancak İngilizce, Rusça, Almanca, Fransızca, Arapça, Farsça dillerinden gelen yazılar da değerlendirmeye tabi tutulur. Hakemler ve yayın kurulu tarafından yayımlanması uygun görüldüğü takdirde yayınlanır.

n. Makale takip sistemine yüklenecek olan makalenin başında **en fazla 200 kelimedenden** oluşan **Türkçe ve İngilizce özet**, 3-5 kelimelik anahtar kelime / keywords; **Türkçe ve İngilizce başlığa** yer verilmelidir. Türkçe ve İngilizce öz çalışmanın amacını, kapsamını ve sonuçlarını yansıtmalı, okuyucunun makalenin içeriğini kısa zamanda belirlemesine imkân vermelidir. Yabancı dilde yazılan makalelerde – Türkçe ve İngilizceye ek olarak – makale dilinde başlık, öz ve anahtar kelimeler yer almalıdır. Yabancı dildeki özetlerde dil yanlışları olmamasına özen gösterilmelidir. Özet içinde, yararlanılan kaynaklara, şekil ve çizelge numaralarına değinilmemelidir. Özet, 10 punto olarak yazılmalıdır. Öz ve Anahtar Kelimeler uluslararası standartlara uygun olmalıdır. Bu noktada örnek olarak “TR Dizin Anahtar Terimler Listesi, Medical Subject Headings, CAB Thesaurus, JISCT, ERIC v.b.” gibi kaynaklar kullanılabilir.

Külliye

Cilt/Volume: 4 • Sayı/Issue: 2 • 2023

- o.** İçerikle uyumlu, onu en iyi ifade eden bir **başlık** olmalı, büyük harflerle 12 punto **koyu** yazı karakteriyle ortadan hizalanarak ve **paragraf başı** ve **girinti** olmadan yazılmalıdır. Başlığın mümkün olduğunca kısa olmasına özen gösterilmelidir.
- p.** Makale içerisindeki başlıklar koyu, her bir kelimesinin sadece ilk harfi büyük, sola dayalı olmalı, başka hiçbir biçimlendirmeye yer verilmemelidir.
- q.** Ana metin, IBM uyumlu bilgisayar ve Microsoft Word yazılım programı kullanılarak **beş bin** kelimeyi geçmeyecek şekilde yazılmalıdır.
- r.** Bir makalede sıra ile öz, İngilizce özeti, İngilizce genişletilmiş özet (Extended Abstract), ana metnin bölümleri, kaynakça ve (varsa) ekler bulunmalıdır. “Giriş” ve “Sonuç” bölümleri mutlaka bulunmalıdır. “Sonuç”, araştırmanın amaç ve kapsamına uygun olmalı; ana çizgileriyle ve öz olarak verilmelidir. Makalenin hazırlanmasında geçerli bilimsel yöntemlere uyulmalı, çalışmanın konusu, amacı, kapsamı, hazırlanma gerekçesi vb. bilgiler yeterli ölçüde ve belirli bir düzen içinde verilmelidir. Metinde sözü edilmeyen hususlara “Sonuç”ta yer verilmemelidir. Belli bir düzen sağlamak amacıyla ana, ara ve alt başlıklar kullanılabilir.
- s.** Makale **yayıma kabul edildikten sonra**, çalışmanın sonuç bölümünden sonra makalenin yaklaşık %5-15'i (500-750 kelimedenden oluşan) kadar İngilizce genişletilmiş özet (extended abstract) bulunmalıdır. Genişletilmiş özet, “öz”de olduğu gibi araştırma ile ilgili amaç, problem, yöntem, bulgular ve sonuç bilgilerini içermelidir. Yayımlanan makalelerin yurt dışında atıf alabilmesi için bu önemlidir. Araştırma metninde yer almayan herhangi bir bulgu veya sonuç bulundurmamalıdır. Genişletilmiş özetle metin içindeki bilgilere göndermede (Örn. Sayfa 2’de belirtildiği gibi; giriş kısmında da dile getirdiğimiz gibi vs.) bulunulmamalıdır. İngilizce yazılan makalelerde Extended Abstract (Genişletilmiş İngilizce Özet) bulunmasına gerek yoktur.
- t.** Bir araştırma kurumu/kuruluşu tarafından desteklenen çalışmalarda (BAP, TÜBİTAK, Kalkınma Bakanlığı vb.), söz konusu kurumun/kuruluşun ve projenin adı, varsa, tarihi ve sayısı dipnotla belirtilmelidir.
- u.** Kongre ve sempozyum bildirimlerinde toplantının adı, yeri ve tarihi belirtilmelidir.
- v.** **Kitap tanıtımı** ve **çevirilerde** “başlık, anahtar kelimeler ve öz”ün İngilizcesi mutlaka bulunmalıdır. Kitap tanıtımlarında yazının başında, tanıtılacak kitabın kapak resmi ve künyesi (basım tarihi, kaçınıcı baskı olduğu, basım yeri bilgileri) bulunmalıdır. Çevirilerde çeviri yapılan kitabın/yayımların künyesi dipnotla belirtilmelidir.
- w.** Atıf ve kaynakça yazımında dergimizin kurallarına göre hazırlanmayan makaleler düzeltilmedikçe **kabul edilmeyecektir.**

3. Yazım Kuralları

a. Yazılar, Microsoft Word programında yazılmalı ve sayfa yapıları aşağıdaki gibi düzenlenmelidir: Kaynak göstermede kullanılan format, APA (American Psychological Association) Style 6th Edition’dır. Gerek alıntılamaalarda gerekse de kaynakça kısmında yazarlar, Amerikan Psikoloji Derneği’nin yayımladığı Amerikan Psikoloji Derneği Yayımlar Kılavuzu’nda belirtilen yazım kurallarını ve formatını takip etmelidir. Ayrıntılı bilgi için lütfen aşağıdaki internet adresine bakınız: <http://www.apastyle.org/learn/tutorials/basics-tutorial.aspx>. APA 6’nın Türkçe tercümesi için lütfen tıklayınız.

Kâğıt Boyutu	A4 Dikey
Üst Kenar Boşluk	3 cm
Alt Kenar Boşluk	3 cm
Sol Kenar Boşluk	4 cm
Sağ Kenar Boşluk	3 cm
Yazı Tipi	Times News Roman
Yazı Tipi Stili	Normal

Küllüye

Cilt/Volume: 4 • Sayı/Issue: 2 • 2023

Yazı Boyutu (normal metin)	12
Yazı Boyutu (dipnot metni)	10
Tablo-grafik	10
Paragraf Girintisi (İlk Satır)	1 cm
Paragraf Aralığı	Önce 6 nk, sonra 0 nk (Tablo ve grafiklerde önce ve sonra 0 nk)
Satır Aralığı	(1,15)
Kaynakça	Asılı ve girinti 0,63 cm, Hizalama: Her iki yana yasla, Aralık önce 6 nk, sonra 0 nk, satır aralığı 1,15 cm.

b. Özel bir yazı tipi (font) kullanılmış yazılarda, kullanılan yazı tipi de, yazıyla birlikte gönderilmelidir.

c. Satır sonunda heceleme yapılmamalıdır. Paragraf başlarında “TAB” tuşu yerine “ENTER” veya “RETURN” tuşu kullanılmalıdır. Noktalama işaretleri kendilerinden önceki kelimelere bitişik yazılmalıdır. Söz konusu işaretlerden sonra bir harflik boşluk bırakılmalıdır.

d. Yazılarda sayfa numarası, üst bilgi ve alt bilgi gibi ayrıntılara yer verilmemelidir. Dipnotlar, sadece yapılması zorunlu açıklamalar için kullanılır ve “DİPNOT” komutuyla otomatik olarak verilir. Buradaki atıflar da parantez içinde yazarın soyadı, eserin yayım yılı ve sayfa numarası gelecek şekilde düzenlenmelidir. **Örnek:** (Kaya, 2000, s. 15). Dipnotta kullanılan eser kaynakçaya mutlaka konulmalıdır.

e. **Alıntılar:** Makalede birebir yapılan alıntılar tırnak içinde verilmeli ve alıntının sonunda kaynağı parantez içinde APA kurallarına göre belirtilmelidir. **Beş** satırdan az alıntılar cümle arasında italik olarak, **beş** satırdan uzun alıntılar ise sayfanın solundan 1 cm içeride ve satır başı girintisi 0,5 cm olacak şekilde blok hâlinde **italik** olarak verilmelidir. Birebir olmayan alıntılarının sonunda sadece parantez içerisinde kaynak gösterilmelidir.

f. **Resimler** parlak, sert (yüksek kontrastlı) olmalıdır. Ayrıca şekiller için verilen kurallara uyulmalıdır. **Şekil, tablo ve fotoğraflar** yazım alanı dışına taşmamalı, gerekiyorsa her biri ayrı bir sayfada yer almalıdır. Şekil ve tablolar numaralandırılmalı ve içeriğine göre adlandırılmalıdır. Numara ve başlıklar, şekillerin altına ve tabloların üstüne gelecek biçimde yazılmalıdır. Tablo ve şekillerin başlıklarının yalnızca ilk harfleri büyük olarak yazılmalıdır. Tablolar, “Microsoft WORD” programındaki tablo komutuyla yapılmalıdır. Zorunlu durumlarda ise “Microsoft EXCEL” tabloları kullanılabilir. Gerekliğinde açıklayıcı dipnotlar veya kısaltmalar, şekil ve tabloların hemen altında verilmelidir. Şekil, tablo ve resimler **on sayfayı** aşmamalıdır.

g. Kısaltma kullanılacaksa Türk Dil Kurumu Yazım Kılavuzu’nda belirtilen kısaltmalar esas alınmalıdır.

h. Makalede atıf sistemi olarak APA7 kullanılmalıdır. Makalenin sonunda mutlaka kaynakça bulunmak zorundadır.

4. Kaynak Gösterme

Metin içi göndermelerde (atıflarda) ve kaynakçada **APA7 sistemi** esas alınmıştır.

Doğrudan Alıntı (Metin İçi Alıntı)

Bir kaynaktan doğrudan alıntı yaptığımızda (herhangi bir değişiklik yapmadan bütün sözcükleri kullandığımızda), alıntı yaptığımız kısmı tırnak içine alınız ve metin içi alıntıya sayfa numarasını ekleyiniz. Kullanılabilecek iki temel biçim vardır:

Metin İçi Alıntı 1:

Evsizler, "genelde sorunlar ve evlilik uyumsuzluklarıyla dolu ailelerden geldikleri" için büyürken tipik olarak ihmal edilmişlerdir. (Rokach, 2005, s. 477).

Metin İçi Alıntı 2:

Külliye

Cilt/Volume: 4 • Sayı/Issue: 2 • 2023

Rokach'ın (2005) belirttiği gibi, evsizlerin "çoğu zaman bakacak kimseleri yoktur ve hiç kimse onları yakından tanımaz" (s. 477).

Birinci seçenek, standart APA metin içi alıntı biçimidir. İkinci seçenek, alıntı yapılan eser için yazarın adı alıntidan önce cümle başında yazıldığında kullanılır.

Uzun Doğrudan Alıntılar

Alıntınız kırk kelimedenden fazlaysa, uzun bir alıntı olarak kabul edilir. Bu aynı zamanda bir blok alıntı olarak da ifade edilebilir.

Uzun Alıntı Kuralları

Normal alıntılardan farklı olan uzun alıntılar için geçerli 4 kural vardır:

1. Uzun alıntıyı göstermek için yazdığınız satırın sonuna iki nokta üst üste koyunuz.
2. Uzun alıntıyı metnin geri kalanından 0,5 cm girinti yaparak yazınız, böylece bir metin bloğu gibi görünür.
3. Uzun alıntıya tırnak işareti koymayınız.
4. Alıntı sonundaki noktayı, normal alıntılarda olduğu gibi, metin içi alıntınızdan hemen sonra değil, atıf parantezinin sonuna yerleştiriniz.

Uzun Alıntı Örneği

Sineklerin Tanrısı'nın sonunda çocuklar davranışlarının farkına vararak şaşırırlar:

Gözyaşları akmaya başladı ve hıçkırıklar onu sarstı. Adada ilk kez kendini onlara teslim etti; tüm vücudunu kasıp kavuran büyük, titreyen keder spazmları. Sesi, adanın yanan enkazının önünde kara dumanın altında yükseldi; ve bu duygudan etkilenen diğer küçük çocuklar da titremeye ve hıčkıra hıčkıra ağlamaya başladılar (Golding, 1960, s.186).

Açıklama

Kullandığınız bir kaynaktan kendi kelimelerinizle bilgi yazarken, aşağıdaki gibi başka sözcüklerle ifade edilen kısmın sonuna bir metin içi alıntı ekleyerek kaynak belirtiniz:

Açıklama örneği:

Anne-bebek bağlanması, John Bowlby'nin çalışmalarının yayınlanmasının ardından gelişimsel araştırmaların önde gelen konusu haline geldi (Hunt, 1993).

Not: Yazarın adına bir cümle içinde atıfta bulunursanız, metin içi alıntı parantezinde yazarın adını yeniden eklemek zorunda değilsiniz, bunun yerine yayın yılını adından sonra ekleyiniz:

Hunt (1993), John Bowlby'nin çalışmalarının yayınlanmasından sonra anne-bebek bağlanmasının gelişimsel araştırmaların önde gelen konusu haline geldiğini belirtmiştir.

Açıklama Örneği:

Orijinal bir kaynak:

Evsiz bireyler genellikle sorunlar ve evlilik uyumsuzlukları içinde olan ve ebeveynlerine yabancılaşmış ailelerden gelmektedir. Sık sık fiziksel ve hatta cinsel istismara uğramış, yer değiştirmiş ve birçoğunun evi terk etmesi istenmiş olabilirler veya gerçekten evden kovulmuş ya da alternatif olarak bakım evlerine veya koruyucu ailelerin yanına yerleştirilmişlerdir. Genellikle onlarla ilgilecek kimseleri yoktur ve hiç kimse onları yakından tanımaz.

Kaynakça:

Rokach, A. (2005). The causes of loneliness in homeless youth. *The Journal of Psychology*, 139, 469-480.

Yanlış açıklama örneği:

Küllüye

Cilt/Volume: 4 • Sayı/Issue: 2 • 2023

Evsizler sorunlu ailelerden gelir. Sıklıkla fiziksel veya cinsel istismara uğramışlardır ya da bakım evlerinde yaşamışlardır. Genellikle kimse onlarla ilgilenmez veya onları yakından tanımaz (Rokach, 2005).

Not: Yukarıdaki yanlış örnekte, yazı orijinal kaynağa çok benzemektedir. Yazar sadece birkaç kelimeyi değiştirmiş veya çıkarmış ve fikirleri yeni bir şekilde ifade etmemiştir.

Doğru Açıklama örneği:

Pek çok evsiz, kısmen çocukluklarında istismara veya ihmale maruz kaldıkları için tecrit yaşarlar (Rokach, 2005).

Not: Örnek, orijinal yazı fikrini korur, ancak onu yeni bir şekilde ifade eder.

Tek Yazarlı Kitap (Kütüphane Veritabanından Basılı veya e-Kitap)

Yazarın Soyadı, Adının Baş Harfi. Varsa İkinci İlk Harf. (Yayın yılı). Kitabın adı: Verilmişse alt başlık (verilmişse baskı -ilk baskı hariç-). Yayınevi (genellikle kısaltılarak).

Kaynakça

Watson, J. (2012). *Human caring science: A theory of nursing* (2nd ed.). Jones & Bartlett Learning.

Karahan, L. (1996). *Anadolu Ağzılarının Sınıflandırılması*. Türk Dil Kurumu Yayınları.

Açıklama: (Yazarın soyadı, Yıl)

(Watson, 2012); (Karahan, 1996)

Metin İçi Alıntı: (Yazarın soyadı, Yıl, s. Sayfa Numarası)

(Watson, 2012, s. 70)

İki Yazarlı Kitap (Kütüphane Veritabanından Basılı veya e-Kitap)

İlk Yazarın Soyadı, Adının Baş Harfi. Varsa İkinci Adının Baş Harfi & İkinci Yazarın Soyadı, Adının Baş Harfi. Varsa İkinci Adının Baş Harfi. (Yayın yılı). Kitabın adı: Varsa alt başlığı (varsal baskısı -ilk baskı hariç-). Yayınevi (genellikle kısaltılarak).

Not: Yazarların adları virgülle ayrılır. Alıntı yapılan son yazarın adının önüne virgül (,) ve ampersand işareti (&) konulur.

APA 7. baskı kullanılırken yayın yeri gerekli değildir. Kütüphane e-Kitapları için veritabanı gerekli değildir.

Kaynakça:

Taner, R. & Bezirci, A. (1981). *Edebiyatımızda Seçme Hikâyeler*. Gözlem Yayınları.

Açıklama

(Taner & Bezirci, 1981)

Metin İçi Alıntı

(Taner & Bezirci, 1981, s. 57)

İkiden Fazla Yazarlı Kitap (Kütüphane Veritabanından Basılı veya e-Kitap)

İlk Yazarın Soyadı, Adının Baş Harfi. Varsa İkinci Adının Baş Harfi, İkinci Yazarın Soyadı, Adının Baş Harfi. Varsa İkinci Adının Baş Harfi., & Son yazarın Soyadı, Adının Baş Harfi. Varsa İkinci Adının Baş Harfi. (Yayın yılı). Kitabın adı: Varsa alt başlığı (varsal baskısı -ilk baskı hariç-). Yayınevi (genellikle kısaltılarak).

Not: Yazarların adları virgülle ayrılır. Alıntı yapılan son yazarın adının önüne virgül ampersand işareti (&) konulur.

APA7 baskı kullanılırken yayın yeri gerekli değildir. Kütüphane e-Kitapları için veritabanı gerekli değildir.

Kaynakça:

Case, L. P., Daristotle, L., Hayek, M. G., & Raash, M. F. (2011). *Canine and feline nutrition: A resource for companion animal professionals* (3rd ed.). Mosby.

Açıklama:

Küllüye

Cilt/Volume: 4 • Sayı/Issue: 2 • 2023

(Case vd., 2011)
Metin İçi Alıntı:
(Case vd., 2011, s. 57)

Grup veya Kurumsal Yazarlı Kitap (Tüzel Kişi/Kurum) Yazarlı Kitaplar:

Kurumsal Yazar Adı. (Yayın Yılı). Kitabın Başlığı: Varsa Alt Başlığı (Varsa baskı sayısı -ilk baskısı hariç). Yayınevi (genellikle kısaltılarak).

Not: Kurumsal Yazar aynı zamanda kitabın yayıncısıysa, Yayıncı adı gerekli değildir. APA 7. baskı kullanılırken yayın yeri gerekli değildir.

Kaynakça:

American Psychological Association. (2010). *Publication manual of the American Psychological Association* (6th ed.).
Türk Dil Kurumu. (2012). *Yazım Kılavuzu* ( ).

İlk Açıklama (kısaltmayla birlikte): (National Institute of Mental Health [NIMH], 2003)
Sonraki Açıklama (kısaltılarak): (NIMH, 2003)
İlk Açıklama (kısaltmasız): (University of Pittsburgh, 2005)
Sonraki Açıklama (kısaltmasız): (University of Pittsburgh, 2005)
Metin İçi İlk Alıntı (kısaltmayla): (National Institute of Mental Health [NIMH], 2003, s. 5)
Metin İçi Sonraki Alıntı (kısaltmayla): (NIMH, 2003, s. 5)
Metin İçi Alıntı (kısaltmasız): (University of Pittsburgh, 2005, s. 2)

Editör(ler)i Olan Fakat Yazar(lar)ı Olmayan Kitap

Editörün Soyadı, Adının Baş Harfi. Varsa İkinci Adının Baş Harfi. (Ed.). (Yayın yılı). Kitabın adı: Varsa alt başlığı (varsın baskısı -ilk baskısı hariç-). Yayınevi (genellikle kısaltılarak).

Birden fazla editörü olan kitaplar için iki veya üç editörlü kitap atıf kurallarına bakınız.

Kaynakça:

Leitch, M. G. (Ed.). (2019). *A new companion to Malory*. D. S. Brewer.

Açıklama:

(Editörün soyadı, Yıl) (Leitch, 2019)

Metin İçi Alıntı:

(Editörün soyadı, Yıl, s. sayfa numarası) (Leitch, 2019, s. 55)

Bir kitap (antoloji ya da koleksiyon) içinden giriş, önsöz, sonsöz, bölüm, kısa hikaye, deneme veya makale

Yazarın soyadı, Adının ilk harfi. Varsa ikinci adının ilk harfi. (Yayın yılı). Giriş, önsöz, sonsöz, bölüm, kısa hikaye, deneme veya makalenin başlığı. Editörün adının ilk harfi. Varsa ikinci adının ilk harfi. Editörün Soyadı (Ed.), Kitabın Başlığı (varsın baskısı -ilk baskı hariç-, s. ilk ve son sayfa numarası). Yayınevi.

Not: Birden fazla editör varsa ilk editörün ardından diğerlerinin adının ilk harfini ve soyadını sıralarınız, sonuncusunun adından önce ampersand (&) işareti ekleyiniz.

Bir editör olduğunda (Ed.) olarak belirtilen editörün kısaltılmış biçimi birden fazla olduğunda (Eds.) olarak belirtilir.

Kaynakça:

Stockert, P. A. & Taylor, C. (2014). Sleep. In P. A. Potter, A. G. Perry, J. C. Ross-Kerr & M. J. Wood (Eds.), *Canadian fundamentals of nursing* (5th Cdn. ed., pp. 993-1016). Elsevier.

Not: Herhangi bir editör belirtilmemişse bu kısmı boş bırakabilirsiniz.

Açıklama: (Yazarın soyadı, yıl)

Örnek (İki Yazar): (Stockert & Taylor, 2014)

Metin İçi Alıntı: (Yazarın soyadı, yıl, s. sayfa numarası)

Örnek (İki Yazar): (Stockert & Taylor, 2014, s. 998)

Külliye

Cilt/Volume: 4 • Sayı/Issue: 2 • 2023

Ceviri Kitap

Çeviri bir kitap söz konusuysa çevirenin/çevirenlerin adı eser adından sonra “Çev.” kısaltması, adının baş harfi ve soyadı ile belirtilir.

Kaynakça:

Fischer, S. R. (1999). *Dilin Tarihi*. Çev. M. Güvenç. Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.

Açıklama: (Yazarın soyadı, yıl)

(Fischer, 1999)

Metin İçi Alıntı: (Yazarın soyadı, yıl, s. sayfa numarası)

(Fischer, 1999, s. 76)

Tek Yazarlı Bir Web Sitesinden e-Kitap

Yazarın Soyadı, Adının Baş Harfi. Varsa İkinci Adının Baş Harfi. (Yayın yılı). Kitabın adı: Varsa alt başlığı (varsayı baskı sayısı -ilk baskı hariç). Yayınevi. URL

Kaynakça:

Nightingale, F. (1860). *Notes on nursing: What it is, and what it is not*. Harrison and Sons. <http://www.gutenberg.org/files/17366/17366-h/17366-h.htm>

Açıklama:

(Yazarın soyadı, Yıl) (Nightingale, 1860)

Metin İçi Alıntı:

(Yazarın soyadı, Yıl, s. Sayfa Numarası) (Nightingale, 1860, s. 157)

İki Yazarlı Bir Web Sitesinden e-Kitap

İlk Yazarın Soyadı, Adının Baş Harfi. Varsa İkinci Adının Baş Harfi & İkinci Yazarın Soyadı, Adının Baş Harfi. Varsa İkinci Adının Baş Harfi. (Yayın yılı). Kitabın adı: Varsa alt başlığı (varsayı baskı sayısı -ilk baskı hariç-). Yayınevi. URL

Not: Yazarların adları virgülle ayrılır. Alıntı yapılan son yazarın adının önüne virgül ve ampersand işareti (&) konulur.

APA 7. baskısını kullanırken yayın yeri gerekmez. 20 yazara kadar olan yayınların kaynakçasında TÜM isimlere yer verilmelidir.

Kaynakça:

Allen, G. M., & Tozzer, A. M. (1910). *Animal figures in the Maya codices*. Salem. <http://www.gutenberg.org/ebooks/19042>

Açıklama:

(Allen & Tozzer, 1910)

Metin İçi Alıntı:

(Allen & Tozzer, 1910, s. 61)

Üç veya Daha Fazla Yazarlı Bir Web Sitesinden e-Kitap

İlk Yazarın Soyadı, Adının Baş Harfi. Varsa İkinci Adının Baş Harfi & İkinci Yazarın Soyadı, Adının Baş Harfi. Varsa İkinci Adının Baş Harfi. (Yayın yılı). Kitabın adı: Varsa alt başlığı (varsayı baskı sayısı -ilk baskı hariç-). Yayınevi. URL

Not: Yazarların adları virgülle ayrılır. Alıntı yapılan son yazarın adının önüne virgül ve ampersand işareti (&) konulur.

APA 7. baskısını kullanırken yayın yeri gerekmez.

20 yazara kadar olan yayınların kaynakçasında TÜM isimlere yer verilmelidir.

Kaynakça:

Price, P.C., Jhangiani, R., & Chiang, I. A. (2015). *Research methods in psychology* (2nd Canadian ed.). BCcampus. <https://opentextbc.ca/researchmethods>

Açıklama:

(Price vd., 2015)

Külliye

Cilt/Volume: 4 • Sayı/Issue: 2 • 2023

Metin İçi Alıntı

(Price vd., 2015, s. 57)

Açık Ders Kitabı (Ücretsiz Çevrimiçi Ders Kitabı)

İlk Yazarın Soyadı, Adının Baş Harfi. Varsa İkinci Adının Baş Harfi, & İkinci Yazarın Soyadı, Adının Baş Harfi. Varsa İkinci Adının Baş Harfi. (Yayın yılı). Kitabın adı: Varsa alt başlığı (varsâ baskı sayısı -ilk baskı hariç-). Yayınevi. URL

Not: APA stili, bir e-Kitap biçimini tanımlamanızı gerektirmez (PDF, Kindle, ePUB). Ancak, derginin bunu veya başka herhangi bir ek bilgiyi eklemenizi istemesi durumunda, yönergeleri dikkatlice okuduğunuzdan emin olunuz.

20 yazara kadar olan yayınlar için referans listesinde TÛM isimleri içermelidir.

Kaynakça:

Price, P.C., Jhangiani, R., & Chiang, I. A. (2015). *Research methods in psychology* (2nd Canadian ed.). BCcampus. <https://opentextbc.ca/researchmethods>

Aımlama:

(Price, Jhangiani, & Chiang, 2015)

Metin İçi Alıntı:

(Price, Jhangiani, & Chiang, 2015, Ch. 1, Understanding section, para. 5)

Not: Açık ders kitapları genellikle birden çok biçimde (web, PDF, ePUB, Kindle) bulunur. Sayfa numarası olmayan (web) veya yeniden boyutlandırılabilir metin içeren (ePUB, Kindle) bir sürüm kullanıyorsanız, sayfa numarası olmadan alıntı yapınız: yukarıdaki örnekte bölüm, kısım ve paragraf numarası verilmektedir.

Yazarı Olmayan Kitap

Yazarı veya yayıncısı belirtilmemişse, alıntıya alıntı yaptığınız içeriğın başlığı/adıyla atıf yapınız. İeriğın başlığını/adını takiben yayın tarihi ve diğeri alıntı ayrıntılarıyla devam ediniz.

Hatırlatma: bir yazar/yayıncı, örneğın Health Canada gibi bir kuruluş veya şirket olabilir. Eğer yazar olarak bir kişinin adı yoksa, ancak bir kurum veya kuruluşun adı varsa, yazar olarak o kurum/kuruluşun adını yazınız.

Anonim

Eğer bir içeriğın sadece Anonim olarak oluşturulduğu belirtilmişse, normalde yazarın adını koyduğunuz yere "Anonim" ibaresini kullanınız.

Metin İçinde

Herhangi bir yazar veya yayıncı verilmediyse, normalde yazarın soyadını gireceğinin yere başlığın kısaltılmış halini kullanınız.

Bir magazinden, gazeteden, dergiden veya ansiklopediden bir makale veya bir kitaptan bölüm ya da kısa hikaye gibi daha büyük bir çalışmanın parçası olan bir kaynaktan alıntı yapıyorsanız, metin içi alıntınızda kısaltılmış başlığı tırnak içine alınız.

Aımlama:

Örnek: ("Birkaç kelime", 2014)

Bir kitap, web sitesi, video vb. gibi bir çalışmanın tamamından alıntı yapıyorsanız, metin içi alıntınızda kısaltılmış başlığı italik yapınız.

Aımlama:

Örnek: (*Birkaç kelime*, 2014)

Aynı Yazarın Aynı Yıla Ait İki veya Daha Fazla Eseri

Külliye

Cilt/Volume: 4 • Sayı/Issue: 2 • 2023

Bir yazarın aynı yıl yayımlanmış birden fazla çalışmasını ayırt etmek için yayın yılından sonra (a, b, c, vb.) harfleri eklenir. Bu harfler başlıkların alfabetik sırasına göre verilir. Bu harfler hem metin içi atıflarda hem de kaynakçada belirtilir.

Kaynakça:

Daristotle, J. (2015a). *Title of book used as first source*. Toronto, ON: Fancy Publisher.
Daristotle, J. (2015b). *Title of book used as second source*. Toronto, ON: Very Fancy Publisher.

Metin içi alıntı ve açıklama örneği:

Bu kısım, bu yazar tarafından birincil kaynaktan açıklama yapılmış içeriktir (Daristotle, 2015a).

"Şimdi aynı yazara ait ikinci kaynaktan alıntı yapıyorum." (Daristotle, 2015b, s. 50).

(Klobukov, 2016a, 25), (Klobukov, 2016b, 78); (Klobukov, 2016a), (Klobukov, 2016b)

Bir Web Sitesinden Dergi Makalesi - Tek Yazar

Yazarın soyadı, Adının baş harfi. Varsa ikinci adının baş harfi. (Yayın yılı). Makale başlığı: Varsa alt başlığı. Derginin adı, Cilt numarası (sayısı -verilmişse-). URL

Kaynakça:

Flachs, A. (2010). Food for thought: The social impact of community gardens in the Greater Cleveland Area. *Electronic Green Journal*, 1(30).
<https://escholarship.org/uc/item/6bh7j4z4>

Açıklama:

(Yazarın soyadı, Yıl) (Flachs, 2010)

Metin İçi Alıntı:

(Yazarın soyadı, Yıl, s. sayfa numarası) Örnek: (Flachs, 2010, sonuç bölümü, para. 3)

Not: Bu örnekte sayfa veya paragraf numaraları bulunmuyor, bu nedenle nereden alıntı yaptığınızı belirtmek için bölüm başlığını ve o bölümdeki paragraf numarasını belirtebilirsiniz.

Bir Web Sitesinden Dergi Makalesi

Yazarın Soyadı, Adının Baş Harfi. Varsa İkinci Adının Baş Harfi. (Yayın Yılı). Makalenin başlığı: Varsa alt başlığı. Dergi Adı, Cilt Numarası (Varsa sayısı), varsa ilk sayfa numarası-son sayfa numarası. URL

Kaynakça:

Freedman, D. H. (2012, June). The perfected self. *The Atlantic*.
http://www.theatlantic.com/magazine/archive/2012/06/the-perfected-self/8970/4/?single_page=true

Not: Cilt, sayı ve/veya sayfa numarası verilmemişse, alıntıda bunlara yer verilmeyebilir.

Açıklama:

(Yazarın Soyadı, Yıl) Örnek: (Freedman, 2012)

Metin İçi Alıntı:

(Yazarın Soyadı, Yıl, s. Sayfa Numarası veya Paragraf Numarası ya da Bölüm Başlığı)

Örnek: (Freedman, 2012, para. 1)

Not: Bu veride sayfa numarası yoktur, bu nedenle sayfa numarası yerine paragraf numarası kullanılır.

Basılı Dergi Makalesi - Tek Yazar

Yazarın soyadı, Adının baş harfi. Varsa ikinci adının baş harfi. (Yayın yılı). Makale başlığı: Varsa alt başlığı. Derginin adı, Cilt numarası (sayısı), ilk ve son sayfa numarası.

Kaynakça:

Jungers, W. L. (2010). Biomechanics: Barefoot running strikes back. *Nature*, 463(2), 433-434.

Açıklama:

(Yazarın soyadı, Yıl) Örnek: (Jungers, 2010)

Külliye

Cilt/Volume: 4 • Sayı/Issue: 2 • 2023

Metin İçi Alıntı:

(Yazarın soyadı, Yıl, s. Sayfa numarası) Örnek: (Jungers, 2010, s. 433)

Aynı Yazarın Aynı Yıldaki Eserleri (Dergi makalesi)

Bir yazarın aynı yıl yayımlanmış iki farklı çalışmasını alıntıladığınızda, ayırt etmek için yayın yılından sonra (a, b, c, vb.) harfleri ekleyiniz. Bu harfler başlıkların alfabetik sırasına göre veriniz. Bu harfleri hem metin içi atıflarda hem de kaynakçada belirtiniz.

Kaynakça:

Daristotle, J. (2015a). İlk makalenin başlığı. *Made Up Journal*, 26(39), 18-19.

Daristotle, J. (2015b). İkinci makalenin başlığı. *Another Made Up Journal*, 35(1), 48-55.

Açıklama:

Bu yazarın ilk kaynağındaki içeriğın açıklanması (Daristotle, 2015a).

Metin İçi Alıntı:

“Şimdi aynı yazara ait ikinci kaynaktan alıntı yapıyorum” (Daristotle, 2015b, s. 50).

Bir Kütüphane Veritabanından veya Basılı Dergi Makalesinden - Tek Yazar

Yazarın Soyadı, Adının Baş Harfi. Varsa İkinci Adının Baş Harfi. (Yayın Yılı, varsa Ay Gün). Makalenin başlığı: Varsa alt başlığı. Dergi Adı, Cilt Numarası (Sayısı), ilk sayfa numarası-son sayfa numarası

Kaynakça:

Abramsky, S. (2012, Mayıs 14). The other America 2012. *Nation*, 294(20), 11-18.

Açıklama:

(Yazarın Soyadı, Yıl) Örnek: (Abramsky, 2012)

Metin İçi Alıntı:

(Yazarın Soyadı, Yıl), s. Sayfa Numarası Örnek: (Abramsky, 2012, s. 14)

Bir Kütüphane Veritabanından veya Basılı Dergi Makalesinden - İki ila Yirmi Yazar

Yazarın Soyadı, Adının Baş Harfi. Varsa İkinci Adının Baş Harfi., & İkinci Yazarın Soyadı, Adının Baş Harfi. Varsa İkinci Adının Baş Harfi. (Yayın Yılı, varsa Ay Gün). Makalenin başlığı: Varsa alt başlığı. Dergi Adı, Cilt Numarası (Sayısı), ilk sayfa numarası-son sayfa numarası

Not: En fazla yirmi yazar adı yazılmalıdır. Yazarların adlarını aralarına virgöl koyarak ayırınız. Listelenen son yazar için virgülden sonra, yazarın soyadından önce bir ve işareti/ampersand (&) ekleyiniz.

Kaynakça:

Gross, A., & Murphy, E. (2010, January/February). Seal of disapproval. *E: The Environmental Magazine*, 21(1), 34-37.

İki ilâ Yirmi Yazar Açıklama ve metin içi alıntı için tıklayınız

Kütüphane Veritabanından DOI’li Dergi Makalesi - Tek Yazar

Yazarın soyadı, Adının baş harfi. Varsa ikinci adının baş harfi. (Yayın yılı). Makale başlığı:Varsa alt başlığı. *Derginin adı*, Cilt numarası (sayısı), ilk sayfa-son sayfa numarası. <https://doi.org/doi-numarası>

Kaynakça:

Bailey, N. W. (2012). Evolutionary models of extended phenotypes. *Trends in Ecology & Evolution*, 27(3), 561-569. <https://doi.org/10.1037/rev0000126>

Açıklama:

(Yazarın soyadı, Yıl) Örnek: (Bailey, 2012)

Metin İçi Alıntı:

(Yazarın soyadı, Yıl, s. Sayfa Numarası) (Bailey, 2012, s. 562)

Kütüphane Veritabanından DOI’li Dergi Makalesi - İki ilâ Yirmi Yazar

Külliye

Cilt/Volume: 4 • Sayı/Issue: 2 • 2023

Yazarın soyadı, Adının baş harfi. Varsa ikinci adının baş harfi., & İkinci yazarın soyadı, Adının baş harfi. Varsa ikinci adının baş harfi. (Yayın yılı). Makale başlığı:Varsa alt başlığı. *Derginin adı*, Cilt numarası (sayısı), ilk sayfa-son sayfa numarası. <https://doi.org/10.1016/j.appdev.2008.12.010t>

Not: Yazarların adlarını aralarına virgül koyarak ayırınız. Listelenen son yazar için virgülden sonra ve son yazarın soyadından önce bir ve (&)işareti/ampersand ekleyiniz.

Kaynakça:

Pempek, T. A., Yermolayeva, Y. A., & Calvert, S. L. (2009). College students' social networking experiences on Facebook. *Journal of Applied Developmental Psychology*, 3(2), 227-238. <https://doi.org/10.1016/j.appdev.2008.12.010t>

İki ilâ Yirmi Yazar Açıklama ve metin içi alıntı için tıklayınız

Bir Kütüphane Veritabanından veya Basılı Dergi Makalesinden - Yazarı Bilinmeyen

Makale Başlığı: Varsa Alt Başlığı. (Yayın Yılı, varsa Ay Gün). *Dergi Adı*, Cilt Numarası (Sayısı), varsa ilk sayfa numarası-son sayfa numarası.

Kaynakça:

Syria's free army. (2012, June 11). Newsweek, 159(24).

Not: Bu makale için sayfa numarası verilmemiştir.

Açıklama:

("Başlıktan bir, iki veya üç kelime," Yıl) Örnek: ("Syria's", 2012)

Metin İçi Alıntı

("Başlıktan bir, iki veya üç kelime," Yıl) Örnek: ("Syria's", 2012, para. 1)

Not: Bu veride sayfa numarası yoktur, bu nedenle sayfa numarası yerine paragraf numarası kullanılır.

Bir Kütüphane Veritabanından veya Basılı Dergi Makalesi - Anonim İmzalı

Anonim/Bilinmeyen Yazar. (Yayın Yılı, varsa Ay Gün). Makalenin başlığı: Varsa alt başlığı. *Dergi Adı*, Cilt Numarası (Sayısı), varsa ilk sayfa numarası-son sayfa numarası.

Eğer çalışma sadece Anonim olarak belirtilmişse, yazarın adının olduğu yere "Anonim" ibaresini kullanınız. Eserin yazarı belli değilse ve "Anonim" olduğu belirtilmemişse "Bilinmeyen Yazar" ibaresini kullanınız.

Kaynakça:

Anonim. (2011). I was going to cheat. *Glamour*, 109(2), 166-167.

Açıklama:

(Anonim, Yıl) Örnek: (Anonim, 2011)

Metin İçi Alıntı

(Anonim, Yıl, s. Sayfa Numarası) Örnek: (Anonim, 2011, s. 166)

Basılı Ansiklopedi veya Sözlük Maddesi - Bilinen Yazar

Yazarın soyadı, adının baş harfi. Varsa ikinci adının baş harfi. (Yayın yılı). Madde Başlığı. Editörün adının baş harfi. varsa ikinci adının baş harfi. Soyadı (Ed.), Ansiklopedi veya Sözlük Adı. (cilt numarası, s. maddenin ilk ve son sayfa numarası). Yayınevi adı genellikle kısaltılarak.

Kaynakça

King, P. N., & Wester L. (1998). Hawaii. In *The world book encyclopedia* (Vol. 9, pp. 88-110). World Book.

Açıklama:

(Yazarın soyadı, Yıl) Örnek: (King & Wester, 1998)

Metin İçi Alıntı:

(Yazarın soyadı, Yıl, s. sayfa numarası veya bölüm adı ve paragraf numarası)
(King & Wester, 1998, s. 90)

Külliye

Cilt/Volume: 4 • Sayı/Issue: 2 • 2023

Basılı Ansiklopedi veya Sözlük - Grup Yazarı

Topluluk/Grup Adı. (Yayın yılı). Madde Başlığı. Editörün adının baş harfi. varsa ikinci adının baş harfi. Soyadı (Ed.), Ansiklopedi veya Sözlük Adı (Varsa cilt numarası, s. maddenin ilk ve son sayfası veya s. maddenin bir sayfası. Yayınevi adı genellikle kısaltılarak.

Kaynakça:

Chambers Harrap. (2007). Crop circles. In U. McGovern (Ed.), Chambers dictionary of the unexplained (p. 27). Chambers.

Açıklama:

(Topluluk Yazarı, Yıl) Örnek: (Chambers Harrap, 2007)

Metin İçi Alıntı:

(Topluluk Yazarı, Yıl, s. Sayfa Numarası) Örnek: (Chambers Harrap, 2007, s. 27)

Kütüphane Veritabanından Çevrimiçi Ansiklopedi veya Sözlük - Bilinen Yazar – DOI'li

Yazarın soyadı, adının baş harfi. Varsa ikinci adının baş harfi. (Yayın yılı). Madde Başlığı. Editörün adının baş harfi, varsa ikinci adının baş harfi. Soyadı (Ed.), Ansiklopedi veya Sözlük Adı. (varsa - ilk baskı hariç- baskısı). [https://doi-numarası](https://doi.org/doi-numarası)

Kaynakça:

Stonard, J. (2016). Wall, Jeff(rey). In Grove art online. <https://doi.org/10.1093/gao/9781884446054.article.T096536>

Açıklama:

(Yazarın Soyadı, Yılı) Örnek: (Stonard, 2016)

Metin İçi Alıntı:

(Yazarın Soyadı, Yılı, s. sayfa numarası veya bölüm adı ve paragraf numarası) (Stonard, 2016, para. 1)

Not: Sayfa numaraları veya paragraf numaraları belirli olmadığında alıntınızın nereden geldiğini belirlemek için bölüm başlığını ve o bölümdeki paragraf numarasını belirtebilirsiniz.

Kütüphane Veritabanından Çevrimiçi Ansiklopedi veya Sözlük - Bilinen Yazar - DOI olmayan

Yazarın soyadı, adının baş harfi. Varsa ikinci adının baş harfi. (Yayın yılı). Madde Başlığı. Editörün adının baş harfi, varsa ikinci adının baş harfi. Soyadı (Ed.), Ansiklopedi veya Sözlük Adı. (varsa - ilk baskı hariç- baskısı, birden fazla ise cilt numarası, s. sayfa aralığı). Yayınevi.

Kaynakça:

Maher, J. (2010). Work and mothering. In A. O'Reilly (Ed.), *Encyclopedia of motherhood* (Vol. 3, pp. 1278-1283). SAGE.

Açıklama:

(Yazarın Soyadı, Yılı) Örnek: (Maher, 2010)

Metin İçi Alıntı:

(Yazarın Soyadı, Yılı, s. sayfa numarası veya bölüm adı ve paragraf numarası)

Örnek: (Maher, 2010, s. 1279)

Not: Sayfa numaraları veya paragraf numaraları belirli olmadığında, alıntınızın nereden geldiğini belirlemek için bölüm başlığını ve o bölümdeki paragraf numarasını belirtebilirsiniz.

Web Sitesinden Çevrimiçi Ansiklopedi veya Sözlük - Bilinen Yazar

Yazarın soyadı, adının baş harfi. Varsa ikinci adının baş harfi. (Yayın yılı). Madde Başlığı. Editörün adının baş harfi, varsa ikinci adının baş harfi. Soyadı (Ed.), Ansiklopedi veya Sözlük Adı. (varsa - ilk baskı hariç- baskısı). URL'den alınma tarihi.

Kaynakça:

Beck, J., & Foley, D. (2015). Music composition. In *The Canadian encyclopedia*. Retrieved January 20, 2020, from <https://thecanadianencyclopedia.ca/en/article/music-composition>

Açıklama:

Külliye

Cilt/Volume: 4 • Sayı/Issue: 2 • 2023

(Birinci Yazarın Soyadı & İkinci Yazarın Soyadı, Yılı) Örnek: (Beck & Foley, 2015)
Metin İçi Alıntı:

(Birinci Yazarın Soyadı & İkinci Yazarın Soyadı, Yılı, s. sayfa numarası veya bölüm adı ve paragraf numarası) (Beck & Foley, 2012, para. 1)

Bir Web Sitesinden Cevrimici Ansiklopedi veya Sözlük – Grup/Topluluk Yazarı

Topluluk Yazarının Adı. (Yayın yılı). Madde Başlığı. Editörün adının baş harfi, varsa ikinci adının baş harfi. Soyadı (Ed.), Ansiklopedi veya Sözlük Adı. (varsa -ilk baskı hariç- baskısı). URL'den alınma tarihi.

Kaynakça:

Merriam-Webster. (n.d.). Plagiarism. In *Merriam-Webster.com dictionary*. Retrieved January 18, 2020, from <https://www.merriam-webster.com/dictionary/plagiarism>

Açıklama:

(Topluluk Yazarı, Yıl) Örnek: (Merriam-Webster, t.y.)

Metin İçi Alıntı:

(Topluluk Yazarı, Year, s. sayfa numarası veya bölüm adı ve paragraf numarası)
Örnek: (Merriam-Webster, n.d., The Kidnapping Roots of Plagiarize section)

Not: Bu girdinin yalnızca bölüm başlıkları vardır, bu nedenle alıntıya yalnızca bu bilgiler dahil edilebilir.

Yayımlanmış Tez

Yazarın soyadı, Adının baş harf(ler)i (Yıl). *Tezin başlığı* (..... tezi). Yer: Kurum adı. Erişilen veri tabanı adı. (Erişim veya Sıra Numarası)

Kaynakça:

Miranda, C. (2019). *Exploring the lived experiences of foster youth who obtained graduate level degrees: Self-efficacy, resilience, and the impact on identity development* (Publication No. 27542827) [Doctoral dissertation, Pepperdine University]. PQDT Open. <https://pqdtopen.proquest.com/doc/2309521814.html?FMT=AI>

Açıklama:

(Yazarın soyadı, Yıl) Örnek: Miranda (2019)

Metin İçi Alıntı:

(Yazarın soyadı, Yıl) Örnek: (Miranda, 2019)

Yayımlanmamış Tez

Yazarın soyadı, Adının baş harf(ler)i (Yıl). *Tezin başlığı*. (Yayımlanmamış ..... tezi). Yer: Kurum adı. Erişilen veri tabanı adı. (Erişim veya Sıra Numarası)

Kaynakça:

Harris, L. (2014). *Instructional leadership perceptions and practices of elementary school leaders* [Unpublished doctoral dissertation]. University of Virginia.

Açıklama:

(Yazarın soyadı, Yıl) Örnek: Harris (2014)

Metin İçi Alıntı:

(Yazarın soyadı, Yıl) Örnek: (Harris, 2014)

Konferans Sunumları ve Bildiriler

1. Konferans Sunumu

Kaynakça:

Evans, A. C., Jr., Garbarino, J., Bocanegra, E., Kinscherff, R. T., & Márquez-Greene, N. (2019, August 8–11). *Gun violence: An event on the power of community* [Conference presentation]. APA 2019 Convention, Chicago, IL, United States. <https://convention.apa.org/2019-video>

Açıklama:

Külliye

Cilt/Volume: 4 • Sayı/Issue: 2 • 2023

Evans et al. (2019)

Metin İçi Alıntı:

(Evans et al., 2019, p. 13)

2. Konferans Sunum Özeti

Kaynakça:

Cacioppo, S. (2019, April 25–28). Evolutionary theory of social connections: Past, present, and future [Conference presentation abstract]. Ninety-ninth annual convention of the Western Psychological Association, Pasadena, CA, United States. <https://westernpsych.org/wp-content/uploads/2019/04/WPA-Program-2019-Final-2.pdf>

Açıklama:

Cacioppo (2019)

Metin İçi Alıntı:

(Cacioppo, 2019, p. 8)

3. Dergide Yayınlanan Konferans Bildirileri

Kaynakça:

Duckworth, A. L., Quirk, A., Gallop, R., Hoyle, R. H., Kelly, D. R., & Matthews, M. D. (2019). *Cognitive and noncognitive predictors of success. Proceedings of the National Academy of Sciences, USA*, 116(47), 23499–23504. <https://doi.org/10.1073/pnas.1910510116>

Açıklama:

Duckworth et al. (2019)

Metin İçi Alıntı:

(Duckworth et al., 2019, p. 11)

4. Kitap Olarak Yayınlanan Konferans Bildirileri

Kaynakça:

Kushilevitz, E., & Malkin, T. (Eds.). (2016). *Lecture notes in computer science: Vol. 9562. Theory of cryptography*. Springer. <https://doi.org/10.1007/978-3-662-49096-9>

5. Kitap Bölümü Olarak Yayınlanan Konferans Bildirileri

Kaynakça:

Bedenel, A.-L., Jourdan, L., & Biernacki, C. (2019). Probability estimation by an adapted genetic algorithm in web insurance. In R. Battiti, M. Brunato, I. Kotsireas, & P. Pardalos (Eds.), *Lecture notes in computer science: Vol. 11353. Learning and intelligent optimization* (pp. 225–240). Springer. https://doi.org/10.1007/978-3-030-05348-2_21

Basılı Devlet Belgesi

Devlet Dairesi, Ajansı veya Kurulu'nun adı. (Yayın yılı). *Belgenin Başlığı: Varsa alt başlığı* (varsa -ilk baskısı hariç- baskısı). Yayınevi Adı.

Kaynakça:

Health Council of Canada. (2007). *Canadians' experience with chronic illness care in 2007*.

Not: Belgeyi oluşturan devlet dairesi, ajans veya kurul aynı zamanda yayıncıysa, yayıncının belirtilmesi gerekli değildir.

Açıklama:

(Devlet Dairesi, Ajansı veya Kurulu'nun adı, Yıl) Örnek: (Health Council of Canada, 2007)

Metin İçi Alıntı:

(Devlet Dairesi, Ajansı veya Kurulu'nun adı, Yıl, s. Sayfa Numarası)

Örnek: (Health Council of Canada, 2007, s. 4)

Bir Web Sitesinden Devlet Belgesi

Küllüye

Cilt/Volume: 4 • Sayı/Issue: 2 • 2023

Devlet Dairesi, Ajansı veya Kurulu'nun adı. (Yayın Yılı, Ay gün). *Belgenin Başlığı: Varsa Alt Başlığı* (varsa -ilk baskısı hariç- baskısı). Yayınevi Adı. URL

Kaynakça:

Ontario Ministry of Children and Youth Services. (2010, April 27). *Your preschool child's speech and language development*.
http://www.children.gov.on.ca/htdocs/English/topics/earlychildhood/speechlanguage/brochure_preschool.aspx

Not: Belgeyi oluşturan devlet dairesi, ajans veya kurul aynı zamanda yayıncıysa, yayıncının belirtilmesi gerekli değildir.

Açıklama:

(Devlet Dairesi, Ajansı veya Kurulu'nun adı, Yıl)
Örnek: (Ontario Ministry of Children and Youth Services, 2010)

Metin İçi Alıntı:

(Devlet Dairesi, Ajansı veya Kurulu'nun adı, Yıl, Bölüm Adı, para. Bölümde birden fazla paragraf varsa Paragraf Numarası)

(Ontario Ministry of Children and Youth Services, 2010, By Age Five section, para. 4)

Not: Sayfa veya paragraf numaraları belirli olmadığında, nereden alıntı yaptığınızı göstermek için bölüm başlığını ve o bölümdeki paragraf numarasını belirtebilirsiniz.

Basılı Gazete Makalesi

Yazarın Soyadı, Adının Baş Harfi. Varsa İkinci Adının Baş Harfi. (Yayın Yılı, varsa Ay Gün)
Makalenin başlığı: Varsa alt başlığı. *Gazete Adı*. Bölüm Sayfası.

Kaynakça:

Aulakh, R. (2012, Haziran 13). From surviving to thriving. Toronto Star, GT1, GT4.

Açıklama:

(Yazarın Soyadı, Yıl) Örnek: (Aulakh, 2012)

Metin İçi Alıntı

(Yazarın Soyadı, Yıl, s. Sayfa Numarası) Örnek: (Aulakh, 2012, s. GT1)

Bir Kütüphane Veritabanından Gazete Makalesi

Yazarın Soyadı, Adının Baş Harfi. Varsa İkinci Adının Baş Harfi. (Yayın Yılı, varsa Ay Gün).
Makalenin başlığı: Varsa alt başlığı. *Gazete Adı*, s. varsa bölüm sayfası.

Kaynakça:

Schachter, H. (2012, June 18). What does it take to be a good team player? *The Globe and Mail*, B7.

Not: Bir makale soru işareti veya ünlem işareti (!) ile bitiyorsa, başlığın sonuna nokta eklemenize gerek yoktur.

Açıklama:

(Yazarın Soyadı, Yıl) Örnek: (Schachter, 2012)

Metin İçi Alıntı:

(Yazarın Soyadı, Yıl, s. Sayfa Numarası) (Schachter, 2012, s. B7)

Yazarı Bilinmeyen Gazete Makalesi

Makalenin başlığı: Varsa Alt başlığı. (Yayın Yılı, varsa Ay Gün). *Gazete Adı*, s. Bölüm Sayfası.

Not: Makalenin yazarı yoksa ve makale "Anonim" olarak belirtilmişse, normalde yazarın adını koyacağınız yere "Anonim" yazınız. Anonim kelimesini yalnızca makale özellikle bu şekilde anılıyorsa kullanınız.

Kaynakça:

Get on board for train safety. (2012, Haziran 17). Toronto Star, A14.

Açıklama:

("Başlıktan bir, iki veya üç kelime", Yıl) Örnek: ("Get on board", 2012)

Külliye

Cilt/Volume: 4 • Sayı/Issue: 2 • 2023

Metin İçi Alıntı:

("Başlıktan bir, iki veya üç kelime", Yıl, s. Sayfa numarası) Örnek: ("Get on board," s. A14)

Not: Kaynakçada makaleyi açıkça tanıtmaya yetecek kadar, başlıktaki ilk kelimelerden birini veya birkaçını seçiniz. Metin içi alıntıda da makalenin başlığından aldığınız kelimeleri çift tırnak işareti ile belirtiniz.

Bir Web Sitesinden Gazete Makalesi

Yazarın Soyadı, Adının Baş Harfi. Varsa İkinci Adının Baş Harfi. (Yayın Yılı, varsa Ay Gün). Makalenin başlığı: Varsa alt başlığı. *Gazete Adı*. URL

Kaynakça:

Aw, J. (2012, June 12). Stopping the soda bulge: Why we need to consider restricting sugary beverages. *National Post*. <https://nationalpost.com/health/stopping-the-soda-bulge-why-we-need-to-consider-restricting-sugary-beverages>

Açıklama:

(Yazarın Soyadı, Yıl) Örnek: (Aw, 2012)

Metin İçi Alıntı:

(Yazarın Soyadı, Yıl, s. Sayfa Numarası) Örnek: (Aw, 2012, para. 1)

Not: Bu veride sayfa numarası yoktur, bu nedenle sayfa numarası yerine paragraf numarası kullanılır.

Bir Haber Web Sitesinden Web Sayfası

Yazarın Soyadı, Adının Baş Harfi. Varsa İkinci Adının Baş Harfi. (Yayın Yılı, varsa Ay Gün). Makalenin başlığı: Varsa alt başlığı. Haber Sitesinin Adı. URL

Not: BBC News, HuffPost, CNN vb. çevrimiçi haber kaynaklarında yayınlanan makaleler için bu formatı kullanınız.

Kaynakça:

Tucker, E. & Miller, Z. (2020, Jan. 18). Dems gear up to make case for Trump's removal. HuffPost. https://www.huffpost.com/entry/dems-gear-up-to-make-case-for-trumps-removal_n_5e23569ec5b6321176149dbe

Açıklama:

(Yazarın Soyadı, Yıl) Örnek: (Tucker & Miller, 2020)

Metin İçi Alıntı:

(Yazarın Soyadı, Yıl, s. Sayfa Numarası) Örnek: (Tucker & Miller, 2020)

Not: Bu veride sayfa numarası yoktur, bu nedenle sayfa numarası yerine paragraf numarası kullanılır.

Röportajlar ve E-posta

Not: Röportajlar ve e-posta, APA tarzında kişisel iletişim olarak kabul edilir. Çalışmanızın metninde bunlara atıfta bulunulabilir, ancak kaynakçada yer verilmez. Atıfı, röportaj veya e-postadaki bir alıntı veya açıklamanın hemen ardından koyunuz.

Görüşülen veya e-posta gönderen kişinin Adının Baş Harfi. Biliniyorsa İkinci Adının Baş Harfi. Soyadı, kişisel iletişim, görüşmenin yapıldığı veya e-postanın alındığı Ay Gün, Yıl)

Açıklama ve Metin İçi Alıntı:

"Infections are often contracted while patients are recovering in the hospital" (J. D. Black, personal communication, May 30, 2013)

Not: Görüşülen kişinin adı alıntılanan ya da açıklaması yapılan içeriğin başında belirtiliyorsa metin içi alıntıda yeniden tekrar etmenize gerek yoktur.

Külliye

Cilt/Volume: 4 • Sayı/Issue: 2 • 2023

J. D. Black explained that "infections are often contracted while patients are recovering in the hospital" (personal communication, May 30, 2013).

Not: Yayınlanmış röportajlar birçok kaynak türünde (dergi, gazete vb.) yer alabilir. Yayınlanmış röportajlardan alıntı yaparken, yayımlandığı kaynak türüne ilişkin yönergeleri/kuralları uygulayınız.

Kütüphane Veritabanından Kitap İncelemesi (Başlıklı)

İncelemenin yazarının soyadı, Adının baş harfi. (Yayın yılı). İncelemenin Başlığı. [*İncelenen Kitabın Başlığı: Varsa Alt Başlığı*, Kitabın Yazarının adının baş harfi. Varsa ikinci adının baş harfi. Soyadı]. Web sayfasının başlığı, URL.

Kaynakça:

Bell, M. S. (2006, December 31). Are you my mother? [*Review of the book Let the northern lights erase your name*, by V. Vida]. The New York Times Book Review, <https://www.nytimes.com/2006/12/31/books/review/Bell.t.html?ref-review>

Açıklama:

(Yazarın soyadı, Yayın yılı) Örnek: (Bell, 2018)

Metin İçi Alıntı:

(Yazarın soyadı, Yayın yılı) Örnek: (Bell, 2018)

Kütüphane Veritabanından Kitap İncelemesi (Başlıksız)

İncelemenin yazarının soyadı, Adının baş harfi. (Yayın yılı). [*İncelenen Kitabın Başlığı: Varsa Alt Başlığı*, Kitabın Yazarının adının baş harfi. Varsa ikinci adının baş harfi. Soyadı]. Derginin adı, cilt numarası (baskı numarası), ilk ve son sayfa numarası. Varsa <https://doi> numarası.

Kaynakça:

McKinley, A. (2018). [*Review of the book Criminal investigative failures*, by D. K. Rossmo]. Salus Journal, 6 (1), 82-84.

Açıklama:

(Yazarın soyadı, Yayın yılı) Örnek: (McKinley, 2018)

Metin İçi Alıntı:

(Yazarın soyadı, Yayın yılı, Sayfa numarası) Örnek: (McKinley, 2018, s. 83)

Bir Magazinden veya Dergiden Elde Edilen Görüntü

Not: Grafikler, Çizelgeler, Çizimler, Haritalar, Tablolar ve Fotoğraflar için geçerlidir

Şekil X. Resmin açıklaması veya resmin başlığı. "Makalenin Başlığı"ndan bir kesit, Makale Yazarının İlk Adının Baş Harfi. Varsa İkinci Adının Baş Harfi. Soyadı, yıl, gün, (magazin için) veya yıl (dergi için), Magazin veya Dergi Başlığı, cilt numarası, sayfa(lar). Telif hakkı sahibinin adına göre telif hakkı yılı.

Not: Görselle ilgili bilgiler, Çalışmanızda görselin hemen altına yerleştirilir. Resim değiştirilmişse, kaynak bilgisinden önce "Kimden" yerine "Uyarlandı" ifadesini kullanınız.

Örnek:

Şekil 1. Egzersiz Yapan Adam. A. N. Green, ve L. O. Brown tarafından "Yoga: Stretching Out,"tan uyarlanmıştır, 2006, Mayıs 8, Sports Digest, 15, s. 22. Telif Hakkı 2006 Sports Digest Inc.

Bir Web Sitesinden Elde Edilen Resim/Görüntü

Külliye

Cilt/Volume: 4 • Sayı/Issue: 2 • 2023

Not: Grafikler, Çizelgeler, Çizimler, Tablolar ve Fotoğraflar için geçerlidir

Şekil x. Resmin açıklaması veya varsa resmin başlığı. "Web sayfasının başlığı"ndan Yazarın/Üreticinin Adının Baş Harfi. Varsa İkinci Adının Baş Harfi. Varsa soyadı tarafından uyarlanmıştır, varsa yayın tarihi, Web sitesinin başlığı. URL'den web sitesini en son görüntülediğiniz ay, gün, yıl. Telif Hakkı Sahibinin Adına göre Telif hakkı tarihi.

Not: Görselle ilgili bilgiler, çalışmanızda görselin hemen altına yerleştirilir. Görüntü değiştirilmemiş ancak yeniden üretilmişse, kaynak bilgiden önce "... dan uyarlandı" yerine "... dan" kullanınız.

Örnek:

A	B	C
7	55	9
--	~	~
İii	==	66

Şekil 2. Semboller Tablosu. G. A. Black tarafından Case One Study Results'tan uyarlanmıştır, 2006, Strong Online. <https://www.strongonline/casestudies/one.html>. Telif Hakkı 2010 G.L. Strong Ltd.

Türkiye İstatistik Kurumu - Çevrimiçi Belge

Türkiye İstatistik Kurumu. (Yayın yılı). Belgenin başlığı: Varsa alt başlığı (No. Varsa Rapor Numarası). URL

Not: Yayıncı ve yazarın her ikisi de TÜİK (veya herhangi bir istatistik kurumu) olduğundan, alıntılanan ifadenin bir parçası olarak TÜİK'i belirtmeniz gerekli değildir.

Kaynakça:

Türkiye İstatistik Kurumu. (2019). İstatistiklerle Gençlik, 2018 (No:30723) <https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Istatistiklerle-Genclik-2018-30723>

Açıklama:

(TÜİK, YIL) Örnek: (TÜİK, 2019)

Metin İçi Alıntı:

(TÜİK, Yıl, s. Sayfa Numarası) Örnek: (TÜİK, 2019, s. 1)

Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK) - Yazılı Belge

Türkiye İstatistik Kurumu (Yayın yılı). Belgenin başlığı: Varsa alt başlığı (No. Varsa Rapor Numarası). Ankara.

Not: Yazar ve yayıncının her ikisi de Türkiye İstatistik Kurumu olduğundan, yayıncının adı alıntıdan çıkarılır.

Kaynakça:

Türkiye İstatistik Kurumu. (2019). İstatistiklerle Gençlik, 2018 (No:30723). <https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Istatistiklerle-Genclik-2018-30723>. Ankara, AÇIK.

Açıklama:

(Türkiye İstatistik Kurumu, Yıl) Örnek: (Türkiye İstatistik Kurumu, 2019)

Metin İçi Alıntı:

(Türkiye İstatistik Kurumu, Yıl, s. Sayfa Numarası) (Türkiye İstatistik Kurumu, 2019, s. 1)

Bir Web Sitesinden Devlet Belgesi

Devlet Kurumu, Ajans veya Kurulunun Adı. (Yayın Yılı, Ay Gün). *Belgenin başlığı: Varsa alt başlığı* (varsayı baskısı -ilk baskı hariç-). Yazardan farklıysa yayıncının adı. URL

Külliye

Cilt/Volume: 4 • Sayı/Issue: 2 • 2023

Ontario Ministry of Children and Youth Services. (2010, April 27). Your preschool child's speech and language development. http://www.children.gov.on.ca/htdocs/English/topics/earlychildhood/speechlanguage/brochure_preschool.aspx

(Devlet Kurumu, Ajans veya Kurulunun Adı, Yıl) Örnek: (Ontario Ministry of Children and Youth Services, 2010)

(Devlet Kurumu, Ajans veya Kurulunun Adı, Yıl, Bölüm adı, para. Bölümde birden fazla paragraf varsa paragraf numarası)

Not: Sayfa veya paragraf numaraları belirli olmadığında, alıntı yaptığınız yeri belirtmek için bölüm başlığını ve paragraf numarasını belirtebilirsiniz.

Bireysel Yazar Tarafından Oluşturulan Bir Web Sitesinden Sayfa veya Bölüm

Yazarın Soyadı, Adının Baş Harfi. Varsa İkinci Adının İlk Harfi. (Web sayfasının en son güncellendiği/yayınlandığı yıl, varsa Ay Gün). *Sayfa başlığı: Varsa Alt başlığı.* Web sitesi adı. URL

Kaynakça:

Kmec, J. (2012, March 13). Where's the Boss? And What Counts as "Work"? The Society Pages. <https://thesocietypages.org/socimages/2012/03/13/wheres-the-boss-and-what-counts-as-work/>

Açıklama:

(Yazarın Soyadı, Yıl) Örnek: (Kmec, 2012)

Metin İçi Alıntı:

(Yazarın Soyadı, Yıl, Bölüm Adı, para. Bölümde birden fazla paragraf varsa Paragraf Numarası)

Örnek: (Kmec, 2012, para. 1)

Not: Sayfa veya paragraf numaraları belirli olmadığında, alıntı yaptığınız yeri belirtmek için bölüm başlığını ve paragraf numarasını belirtebilirsiniz.

Bir Şirket veya Grup Yazarı Tarafından Oluşturulan Bir Web Sitesinden Sayfa veya Bölüm

Şirket/Grup/Kuruluşun Adı. (Web sayfasının en son güncellendiği/yayınlandığı yıl, varsa Ay Gün). Sayfa başlığı: Alt başlık (varsa). URL

Kaynakça:

Canadian Cancer Society. (2013, April 14). Cancer research. <http://www.cancer.ca/en/cancer-information/cancer-101/cancer-research/?region=on>

Açıklama:

(Şirket/Grup/Kuruluşun Adı, Yıl) Örnek: (Canadian Cancer Society, 2013)

Metin İçi Alıntı:

(Şirket/Grup/Kuruluşun Adı, yıl, Bölüm adı, para. Bölümde birden fazla paragraf varsa Paragraf Numarası)

Örnek: (Canadian Cancer Society, 2013, Behavioural research section, para. 2)

Not: Sayfa veya paragraf numaraları belirli olmadığında, alıntı yaptığınız yeri belirtmek için bölüm başlığını ve paragraf numarasını belirtebilirsiniz.

Yazarı Bilinmeyen Bir Web Sitesinden Sayfa veya Bölüm

Sayfa başlığı: (varsa) Alt Başlığı. (Web sayfasının en son güncellendiği/yayınlandığı yıl, varsa Ay Gün). Web Sitesinin Adı. URL

Kaynakça:

Timeline: Environmental movement (n.d.). The Canadian Encyclopedia. <https://www.thecanadianencyclopedia.ca/en/timeline/environment>

Veya sayfanın güncellenebileceğini vurgulamak için bir alma tarihi ekleyiniz:

Timeline: Environmental movement (n.d.). The Canadian Encyclopedia. Retrieved January 20, 2020, from <https://www.thecanadianencyclopedia.ca/en/timeline/environment>

Külliye

Cilt/Volume: 4 • Sayı/Issue: 2 • 2023

Açıklama:

(Kısıtlanmış başlık, Yıl) Örnek: (Timeline: Environmental, t.y)

Metin İçi Alıntı:

(Kısıtlanmış başlık, Yıl, Bölüm adı, para. Bölümde birden fazla paragraf varsa Paragraf Numarası)

Örnek: (Timeline: Environmental, t.y, Canadian National Parks Act section)

Not: Sayfa veya paragraf numaraları belirli olmadığında, alıntı yaptığınız yeri belirtmek için bölüm başlığını ve paragraf numarasını belirtebilirsiniz. Bu örnekte, ilgili başlığın altında yalnızca bir paragraf olduğu için paragraf numarasına gerek yoktur.

Bir Web Sitesinden Rapor veya Belge – Kurumsal veya Grup Yazarı

Şirket/Grup/Kuruluşun Adı. (Raporun en son güncellendiği/yayınlandığı yıl, varsa Ay Gün). Raporun başlığı: Varsa alt başlığı (No. Varsa Yayın Numarası). Yazardan farklıysa Web Sitesinin Adı. URL

Kaynakça:

College of Nurses of Ontario. (2009). Practice standard: Ethics (Pub. No. 41034).
http://www.cno.org/docs/prac/41034_Ethics.pdf

Not: Yayın numarası yerine bölüm veya kısım numarası olsaydı, Bölüm numarası da başlıktan sonra yayın numarasıyla aynı yerde yer alırdı: (Bölüm xx) veya (Kısım xx).

Açıklama:

(Şirket/Grup/Kuruluşun Adı, Yıl) Örnek: (College of Nurses of Ontario, 2009)

Metin İçi Alıntı:

(Şirket/Grup/Kuruluşun Adı, Yıl, s. Sayfa Numarası) Örnek: (College of Nurses of Ontario, 2009, s. 4)

Kaynakça:

Magowan, A. (2013). Career resources at the library [Class handout]. Moodle.
<https://moodle.columbiacollege.bc.ca/login/index.php>

Açıklama:

(Eğitmenin Soyadı, Yıl) Örnek: (Magowan, 2013)

Metin İçi Alıntı:

(Eğitmenin Soyadı, Yıl, s. Sayfa Numarası) Örnek: (Magowan, 2013, s. 2)

Tüm Web Sitesi - Bir Şirket, Kurum veya Grup Tarafından Oluşturulan

Kurum/Grup/Kuruluş Adı. (Sitenin en son güncellendiği/yayınlandığı yıl, varsa Ay Gün). Web sitesinin başlığı. URL

Not: Genel olarak bir web sitesinden bahsederken, kaynakça veya metin içi alıntı kaynağı belirtmeniz gerekmez.(Aşağıdaki açıklamaya bakınız)

Kaynakça:

Jam Jar. (t.y.). Jam Jar Commercial. <http://www.jam-jar.ca/commercial>

Açıklama:

(Kurum/Grup/Kuruluş Adı, Yıl) Örnek: (Jam Jar, t.y.)

Not: Bu web sitesinde herhangi bir yayın tarihi bulunmadığı için tarih bilgisi t.y. olarak yazılmıştır. (tarih yok).

Metin İçi Alıntı:

(Kurum/Grup/Kuruluş Adı, Yıl, bölüm adı kısmı, para. Bölümde birden fazla paragraf varsa paragraf numarası belirtilir) Örnek: (Jam Jar, t.y., Our Story section)

Not: Sayfa veya paragraf numaraları belirli olmadığında, alıntı yaptığınız yeri belirtmek için bölüm başlığını ve paragraf numarasını belirtebilirsiniz.. Bu örnekte, seçilen başlığın altında yalnızca bir paragraf olduğu için paragraf numarasına gerek yoktur.

Bir web sitesinden genel olarak bahsedilmesi (Siteden hiçbir özel bilgi kullanılmaksızın)

Örnek: Tasarım ekibi Jam Jar için bir web sitesi oluşturdu (<https://www.jam-jar.ca/>).

Külliye

Cilt/Volume: 4 • Sayı/Issue: 2 • 2023

Not: Bir web sitesinden belirli bir bilgi alınmadıysa, kaynak girişi veya metin içi alıntı atfı oluşturmayınız. Bunun yerine, metin içinde web sitesinin adını belirtiniz ve url'yi parantez içine alınız.

Tek Yazar Tarafından Oluşturulan Web Sitesi

Yazarın Soyadı, Adının Baş Harfi. Varsa İkinci Adının Baş Harfi. (Sitenin en son güncellendiği/yayınlandığı yıl, varsa Ay Gün). Web sitesinin başlığı. URL

Not: Genel olarak bir web sitesinden bahsederken, kaynakça veya metin içi alıntı kaynağı belirtmeniz gerekmez.

Kaynakça:

Mabillard, A. (2011, December 29). Shakespeare online. <http://www.shakespeare-online.com/>

Açıklama:

(Yazarın Soyadı, Yıl) Örnek: (Mabillard, 2011)

Metin İçi Alıntı:

(Yazarın Soyadı, Yıl, Bölüm Adı kısmı, para. Bölümde birden fazla paragraf varsa paragraf numarası) Örnek: (Mabillard, 2011, Elizabethan Fashion Faux Pas section)

Not: Sayfa veya paragraf numaraları belirli olmadığında, alıntı yaptığımız yeri belirtmek için bölüm başlığını ve paragraf numarasını belirtebilirsiniz.. Bu örnekte, seçilen başlığın altında yalnızca bir paragraf olduğu için paragraf numarasına gerek yoktur.

Bir web sitesinden genel olarak bahsedilmesi (Siteden hiçbir özel bilgi kullanılmaksızın)

Örnek: Amanda Mabillard maintains the Shakespeare Online website (<http://www.shakespeare-online.com/>).

Not: Bir web sitesinden belirli bir bilgi alınmadıysa, kaynak girişi veya metin içi alıntı atfı oluşturmayınız. Bunun yerine, metin içinde web sitesinin adını belirtiniz ve url'yi parantez içine alınız.

İki veya Daha Fazla Yazar/Editör için Metin İçi Alıntı tıklayınız

Anonim

Eğer bir içeriğin sadece Anonim olarak oluşturulduğu belirtilmişse, normalde yazarın adını koyduğunuz yere "Anonim" ibaresini kullanınız.

Kaynakçada Alfabetik Sıra

Çalışmaları alfabetik sıraya koyarken, kaynakların önündeki belirlilik ibarelerini dikkate almayınız (İngilizce için "the", "a" veya "an" gibi veya diğer diller için buna benzer belirlilik ibarelerini).

Başlık bir sayı ile başlıyorsa, sayıyı latinize edilmiş gibi alfabetik olarak sıralayınız. Örneğin, iş hayatında başarılı olmanın 5 yolu başlığı, sanki Beş kelimesiyle başlamış gibi B altında alfabetik olarak sıralanır.

Tarihi olmayan kaynaklar

Tarih belirtilmemişse, normalde tarihi koyduğunuz yere (t.y.) baş harflerini kullanınız.

Ayrıca, Wikipedia sayfası vb. yerlerde olduğu gibi içeriğin tarihini belirlemek zor ise (t.y.) baş harflerini kullanınız.

Sayfa numarası olmayan kaynaklar

Çevrimiçi materyaller gibi bazı içerikler için sayfa numaraları verilmeyebilir. Bu durumda:

Kaynakça

Küllüye

Cilt/Volume: 4 • Sayı/Issue: 2 • 2023

Normalde sayfa numarası olan fakat hiçbiri belirtilmeyen bir alıntının sayfa numarasını alıntıda da atlayınız.

Metin İçi Alıntı - Doğrudan Alıntı Yapma

Makalenizin metninde doğrudan alıntı yaparken, eğer varsa sayfa numaralarını da ekleyiniz. Sayfa numarası verilmemişse:

- Sayfa numarası yerine paragraf numarasından önce "para" kelimesini ekleyerek belirtiniz. Örnek: (Smith, 2012, para. 3)
- Başlıklar varsa, başlığın adını, ardından "bölüm" kelimesini ve bulunduğu bölüm içindeki paragrafın numarasını veriniz. Örneğin: (Smith, 2012, Tartışma bölümü, para. 3)
- Sadece bir paragraf varsa, yazarın soyadını ve yılını belirtiniz sayfa numarasını atlayınız.

Başlığı olmayan kaynaklar

Nadiren bir içeriğin başlığı olmayabilir. Belirli bir başlığı olmayan bir içerikten alıntı yapıyorsanız köşeli parantez içinde içerikten alınmış bir belirtici(kesit) yazınız. Bu kesiti, normalde başlığı koyduğunuz yerde parantez içine koyunuz.

Veritabanı Adı Olmayan kaynaklar

Kütüphanenin ana sayfasındaki arama çubuğundan bir makale bulursanız, makalenin hangi veritabanından olduğundan emin olamazsınız çünkü bu, birçok farklı veritabanında arama yapar.

Veritabanının adını birkaç yolla bulabilirsiniz:

Yöntem 1. Arama sonuçları listesinde makalenin başlığına tıklayınız. Bu sizi makalenin açıklamasını ve diğer faydalı bilgileri içeren bir sayfaya götürecektir. Bu bilgi listesinin en altına gidiniz ve en alta listelenen "Veritabanı"nı görebilirsiniz.

Yöntem 2. Veritabanının adını, arama sonuçları listesinde makale başlığının hemen altındaki bilgi özetinde de bulabilirsiniz. Şu şekilde bir veri görünecektir:

A Cross-National Study of Evolutionary Origins of Gender Shopping Styles: She Gatherer, He Hunter?

By: Dennis, Charles; Brakus, J. Joško; Ferrer, Gemma García; McIntyre, Charles; Alamanos, Eleftherios; King, Tamira. Journal of International Marketing. Dec2018, Vol. 26 Issue 4, p38-53. 16p. 1 Diagram, 3 Charts. DOI: 10.1177/1069031X18805505. , Database: Business Source Complete

Veritabanının adının en sonda listelendiğine dikkat ediniz.

Başka Bir Kaynakta Alıntılanan Eserler

Bazen bir kitabın, makalenin veya web sitesinin yazarı, o kaynaktan bir alıntı veya başka bir ifadeyle başka bir kişinin çalışmasından bahseder. Okumakta olduğunuz makalede adı geçen esere birincil kaynak adı verilir. Okuduğunuz makaleye ikincil kaynak denir.

Örneğin, Brown'ın (2014) yazdığı ve Snow'un (1982) bir makalesinden alıntı yaparak makalenize eklemek istediğiniz bir makalesini okuduğunuzu varsayalım. Kaynakçada sadece ikincil kaynak (Brown) için alıntı yapacaksınız. Kaynakçada birincil kaynak (Snow) için bir alıntı yapmıyorsunuz. Metin içi alıntı için, birincil kaynağı (Snow) belirleyiniz ve ardından ikincil kaynağı (Brown) "aktaran" yazınız. Birincil kaynağın yayın yılını biliyorsanız, metin içi alıntıya ekleyiniz. Aksi takdirde, atlayabilirsiniz. Aşağıdaki örneklere bakınız:

Metin içi alıntı örnekleri:

Snow (1982, aktaran Brown, 2014) tarafından yapılan bir araştırmaya göre, öğrencilerin %75'i öğretmenlerin gece ödevi vermemesi gerektiğine inanmaktadır.

Külliye

Cilt/Volume: 4 • Sayı/Issue: 2 • 2023

Not: Snow'un makalesinin yayın tarihine sahip değilseniz, şu şekilde belirtirsiniz:

Snow tarafından yapılan bir araştırmaya göre (aktaran Brown, 2014), öğrencilerin %75'i öğretmenlerin gece ödevi vermemesi gerektiğine inanmaktadır.

Aslında, öğrencilerin %75'i öğretmenlerin gece ödevi vermemesi gerektiğine inanmaktadır (Snow, 1982, aktaran Brown, 2014).

Snow (1982, aktaran Brown, 2014), "gece ödevlerinin birçok öğrenci için büyük bir stres kaynağı olduğu" sonucuna varmıştır (s.34).

Kaynakça alıntı örneği:

Brown, S. (2014). Trends in homework assignments. *Journal of Secondary Studies*, 12(3), 29-38. <http://doi.org/dfsbit>

İki veya Daha Fazla Yazar/Editör için Metin İçi Alıntı				
Yazar/Editör Sayısı	İlk kez Açıklama	İkinci ve daha sonrasındaki Açıklama	İlk Kez Alıntı	İkinci ve daha sonrasındaki Alıntı
İki	(Case & Daristotle, 2011)	(Case & Daristotle, 2011)	(Case & Daristotle, 2011, s. 57)	(Case & Daristotle, 2011, s. 57)
Üçten beşe kadar	(Case, Daristotle, Hayek, Smith, & Raash, 2011)	(Case vd., 2011)	(Case, Daristotle, Hayek, Smith, & Raash, 2011, s. 57)	(Case vd., 2011, s. 57)
Altı veya daha fazlası	(Case vd., 2011)	(Case vd., 2011)	(Case et al., 2011, s. 57)	(Case vd., 2011, s. 57)

21 veya Daha Fazla Yazar Olduğunda	
21 veya Daha Fazla Yazar Olduğunda: Kaynakça İlk on dokuz yazarı, ardından parantez içerisinde üç nokta (. . .) ve ardından son yazarın adını yazınız.	
Kaynakça	Kalnay, E., Kanamitsu, M., Kistler, R., Collins, W., Deaven, D., Gandin, L., Iredell, M., Sha, S., White, G., Woollen, J., Zhu, Y., Chelliah, M., Ebisuzaki, W., Higgins, W., Janowiak, J., Mo, K. C., Ropelelewski, C., Wang, J., Leetmaa, A., ... Joesph, D. (1996). The NCEP/NCAR 40-year reanalysis project. <i>Bulletin of the American Meteorological Society</i> , 77(3), 437-471. https://doi.org/fg6rf9
Açıklama	(İlk yazarın soyadı vd., Yıl) Örnek: (Nilsson vd., 2016)
Metin İçi Alıntı	(İlk yazarın soyadı vd., Yıl, s. alıntı yapılan sayfa numarası) Örnek: (Nilsson vd., 2016, s. 103)

KÜLLIYE

Publishing Principles

Külliye, published by Faculty of Humanities and Social Sciences at Ankara Yıldırım Beyazıt University, is a double peer-reviewed international journal that publishes articles on humanities and social sciences. The articles to be published are required to fulfil with scientific research criteria, to bring contribution to the field and not to be published elsewhere. Papers presented at a scientific meeting/conference can be accepted if they are not published before. It is published twice a year in March and September. For questions, comments and suggestions you may contact with our editors.

1. Blind Referee and Evaluation Process

Blind referee is a method applied for the publication of scientific publications with the highest quality. This method forms the basis of the objective evaluation process of scientific studies and is preferred by many scientific journals.

Referee opinions have a decisive place in the publication quality of Kulliye Journal.

All works sent to the complex are evaluated by **double-blind** according to the following stages. In the double-blind method, the author and referee identities of the studies are hidden. **For this reason, the authors are asked to delete their names when uploading their articles to the system.**

1.1. Initial Evaluation Process

The works sent to Kulliye are first evaluated by the editor. At this stage, works that do not comply with the purpose and scope of the journal, which are weak in terms of language and expression rules in Turkish, English and other languages, contain scientifically critical errors, have no original value and do not meet publication policies.

The authors of the rejected works are informed within one month at the latest from the date of submission. Preliminary evaluation process is initiated for the studies approved by the Editorial Board.

1.2. Pre-Evaluation Process

In the pre-evaluation process, the editor examines the sections of the studies, introduction and literature, method, findings, conclusion, evaluation and discussion in detail in terms of journal publication policies and scope and originality. In addition, Kulliye examines the article in terms of form according to the writer's guide. For those who need correction, they contact the author of the article and ask that they send the requested corrections within 7 days at the latest. Works that are not sent within the given time are deleted from the system. The studies deemed appropriate are included in the process of appointing referees.

1.3. Referee Appointment Process

Referees are assigned to the works according to their content and the areas of expertise of the referees. The editor and editorial board reviewing the study suggests at least two referees from the Complex of Scientific Committee or Referee Pool according to their area of expertise or may suggest new referees suitable for the field of study.

Arbitrator suggestions appropriate to the field are evaluated by the editor and the works are sent to the referees. Referees are obliged to guarantee that they will not share any processes and documents about the work they evaluate.

1.4. Reviewer Evaluation Process

The period given to the referees for the referee evaluation process is **6 weeks**. The correction suggestions from the referees or editors are required to be completed by the authors within 10 days in accordance with the "correction directive". Referees can decide the suitability of a study by examining its corrections, and may request corrections more than once if necessary.

Külliye

Cilt/Volume: 4 • Sayı/Issue: 2 • 2023

2. Author Guide

- a.** Journal of *Kulliye* (Ankara Yildirim Beyazit University International Journal of Social Sciences) is an international double peer-reviewed journal, and two issues are published annually except for special issues.
- b.** Journal of *Kulliye* publishes research articles on social science field.
- c.** Criteria of originality and contribution to the field are requested in studies.
- d.** Members who submit/will submit articles to our journal should also add the Orcid Number to their user credentials.
- e.** Articles submitted to *Kulliye* should not have been published anywhere or accepted for publication.
- f.** Those who want to submit an article for the publication to the Journal of *Kulliye* (Ankara Yildirim Beyazit University International Journal of Social Sciences) have to submit their work as a member of the Article Tracking System at <https://dergipark.org.tr/en/pub/aybukulliye>.
- g.** Except for the special decision of the Editorial Board, the abstracts of articles less than 130 words or more than 200 words and the main text less than 2200 words or more than 5000 words are not taken into consideration.
- h.** Along with the articles, the similarity report (no filtering should be done) from <http://www.ithenticate.com/> have to uploaded as an additional file. (M.Sc. / Ph.D. students can get a similarity report through their supervisors or the account of any faculty member. If the affiliated university has an iThenticate subscription, a similarity report can be obtained free of charge from this website).
- i.** The uploading of any article to the electronic system of the Journal of *Kulliye* (Ankara Yildirim Beyazit University International Journal of Social Sciences) is accepted as an application for the publication of the article. At the same time, the evaluation process of the article begins. No copyright fee is paid for the articles.
- j.** *Kulliye* is an electronic journal. For this reason, all the processes from the application to the publishing stage of the article take place electronically.
- k.** The printing and publishing rights of the articles sent to *Kulliye* (Ankara Yildirim Beyazit University International Journal of Social Sciences) for publication are transferred to the journal. These articles cannot be published, reproduced and used without showing the source without permission from the journal administration.
- l.** Any legal, economic and ethical responsibility that may arise from the articles sent to *Kulliye* (Ankara Yildirim Beyazit University International Journal of Social Sciences) belongs to their authors even if the article is published. The journal does not accept any liability.
- m.** The publication language of *Kulliye* Journal is Turkish. However, articles from English, Russian, German, French, Arabic and Persian languages are also evaluated. It is published by the referees and the editorial board, if deemed appropriate.
- n.** At the beginning of the article, which will be uploaded to the article tracking system, Turkish and English abstracts consisting of maximum 200 words, 3-5 words keywords; Turkish and English titles should be included. Turkish and English abstracts should reflect the purpose, scope and results of the study and allow the reader to determine the content of the article quickly. Articles written in a different language - except Turkish and English - should include title, abstract and keywords in the article language. Attention should be paid to avoid language mistakes in abstracts in a different language. In the abstract, the sources used, figures and table numbers should not be mentioned. The abstract should be written in 10 font size. Abstract and Keywords must be following international standards. At this point, sources such as "TR İntex Key Terms List, Medical Subject Headings, CAB Thesaurus, JISCT, ERIC etc." can be used.
- o.** It should be a title that is compatible with the content and expresses it best. It should be written in capital letters with a font size of 12 and bold, no heading and indent. Care should be taken that the title is as short as possible.

Kulliye

Cilt/Volume: 4 • Sayı/Issue: 2 • 2023

- p.** The titles in the article should be bright, only the first letter of each word should be capitalized, left-aligned, and no other formatting should be included.
- q.** The main text should be written not exceeding 5000 words by using an IBM compatible computer and Microsoft Word software program.
- r.** An article should include abstract in Turkish and English, an extended abstract in English, sub-sections of the main text, bibliography, and if applicable appendix. "Introduction" and "Conclusion" sections must be found. The "conclusion" should be in line with the purpose and scope of the research; it should be given in outline and essence. In the preparation of the article, valid scientific methods should be followed. Information such as the subject of the study, its purpose, scope, the reason for its preparation etc. should be provided in a sufficient and orderly manner. Issues not mentioned in the text should not be included in the "Conclusion". Primary and intermediate titles and subheadings can be used to provide a specific order.
- s.** After the article is accepted for publication, an extended abstract in English approximately 5-15% (consisting of 500-750 words) of the article should be added following the conclusion of the study. The extended abstract should include the purpose, problem, method, findings and conclusion information related to the research, as in "abstract". This is important for your article to be cited abroad. It should not contain any findings or results that are not included in the research text. In the extended abstract, reference should not be made to the information contained in the text (e.g. as stated on page 2; as mentioned in the introduction part, etc.). There is no need extended abstract for articles written in English.
- t.** In the studies supported by a research institution/organisation (BAP, TÜBİTAK, Ministry of Development, etc.), the name, date and number of the institution/organisation and the project, if any, should be indicated in footnotes.
- u.** The name, place and date of the meeting should be specified in the congress and symposium papers.
- v.** The English of "title, keywords and abstract" must be present in book introduction and translations. The cover image and identity of the book (date of publication, number of prints, and place of publishing information) to be introduced and it should be at the beginning of the article. The identity of the translated book/publication should be indicated in the footnotes.
- w.** Articles that are not prepared according to the rules of our journal in citation and bibliography will not be accepted unless they are corrected.

3. The Writing Rules

a. The papers should be written in Microsoft Word program, and page structures should be arranged as follows: The format used for citing is APA (American Psychological Association) Style 6th Edition. Both in quotations and the bibliography, the authors should follow the rules and format specified in the American Psychological Society Publication Guide published by the American Psychological Association. For detailed information, please see <http://www.apastyle.org/learn/tutorials/basics-tutorial.aspx>.

Paper Size	A4 Vertical
Top Margin	3 cm
Bottom Margin	3 cm
Left Margin	4 cm
Right Margin	3 cm
Font	Times News Roman
Font Style	Normal
Font Size (regular text)	12
Font Size (footnote text)	10

Küllige

Cilt/Volume: 4 • Sayı/Issue: 2 • 2023

Table-Chart	10
Paragraph Indent (First Line)	1 cm
Paragraph Spacing	6 pt, then 0 pt (0 pt before and after in tables and charts)
Line Gap	(1,15)
References	Hanging and indentation 0.63 cm, Alignment: Snap to both sides, 6 pt before spacing, then 0 pt, line spacing 1.15 cm.

- b.** For articles that use a special font, the used font should be sent with the paper.
- c.** Spelling should not be done at the end of the line. "ENTER" or "RETURN" keys should be used at the beginning of the paragraph instead of the "TAB" key. Punctuation marks should be written adjacent to the words before them. One letter space should be left after the signs.
- d.** Details such as page number, header and footer should not be included in the articles. Footnotes are used only for explanations that are required and are given automatically with the "NOTE" command. Citations here should be arranged in brackets with the surname of the author, the year of publication of the work and the page number. For example: (Kaya 2000: 15). The study used in the footnote must be stated in the bibliography.
- e.** Quotations: Direct quotations in the article should be given in quotation marks, and the source should be stated in parentheses at the end of the quotation according to APA rules. Citations less than five lines should be given in italics between the sentence, and citations longer than five lines should be given in italics with 1 cm inside the left of the page and with a line break indent of 0.5 cm. When you are in text citation and it is not a direct quote, all that is required in parentheses is a reference to the author and year of publication.
- f.** Pictures should be bright and in high quality. Besides, the rules given for the figures must be followed. Figures, tables and photographs should not extend beyond the writing area; if necessary, each should be on a separate page. Figures and tables should be numbered and named according to their content. Numbers and titles should be written below the figures and above the tables. Only the first letters of the titles of the tables and figures should be written in capital letters. Tables should be made with the table command in the "Microsoft WORD" program. In compulsory situations, "Microsoft EXCEL" tables can be used. If necessary, explanatory footnotes or abbreviations should be given just below the figures and tables. Figures, tables and pictures should not exceed ten pages.
- g.** If the abbreviation is used, the abbreviations specified in the Turkish Language Institution Writing Guide should be taken as the basis.
- h.** APA7 must be used as a citation system in the article. There must be a bibliography at the end of the article.

4. Citation Rules

Quoting (In Text)

When you quote directly (i.e. use the exact words) from a source, enclose the words in quotation marks and add the page number to the in-text citation. There are two basic formats which can be used:

In-Text Quote 1:

The homeless were typically neglected growing up since they "commonly come from families who are riddled with problems and marital disharmony" (Rokach, 2005, p. 477).

In-Text Quote 2:

As Rokach (2005) notes, the homeless "often have no one to care for them and no one knows them intimately" (p. 477).

Option one is the standard APA in-text citation format for quoting. The second option is used when the author's name for the work being cited is written in the lead in sentence before the quote.

Long Quotations

If your quotation contains more than forty words, it is considered a long quotation. This can also be referred to as a block quotation.

Rules for Long Quotations

There are 4 rules that apply to long quotations that are different from regular quotations:

1. Place a colon at the end of the line that you write to introduce your long quotation.
2. Indent the long quotation 0.5 inches from the rest of the text, so it looks like a block of text.
3. Do not put quotation marks around the quotation.
4. Place the period at the end of the quotation before your in-text citation instead of after, as with regular quotations.

Example of a Long Quotation

At the end of *Lord of the Flies* the boys are struck with the realization of their behaviour:

The tears began to flow and sobs shook him. He gave himself up to them now for the first time on the island; great, shuddering spasms of grief that seemed to wrench his whole body. His voice rose under the black smoke before the burning wreckage of the island; and infected by that emotion, the other little boys began to shake and sob too. (Golding, 1960, p.186)

Paraphrasing

When you write information from a source in your own words, cite the source by adding an in-text citation at the end of the paraphrased portion as follows:

Paraphrasing

Mother-infant attachment became a leading topic of developmental research following the publication of John Bowlby's studies (Hunt, 1993).

Note: If you refer to the author's name in a sentence you do not have to include the name again as part of your in-text citation, instead include the year of publication following his/her name:

Hunt (1993) noted that mother-infant attachment became a leading topic of developmental research after the publication of John Bowlby's studies.

Paraphrasing Examples:

Original Source:

Homeless individuals commonly come from families who are riddled with problems and marital disharmony, and are alienated from their parents. They have often been physically and even sexually abused, have relocated frequently, and many of them may be asked to leave home or are actually thrown out, or alternatively are placed in group homes or in foster care. They often have no one to care for them and no one knows them intimately.

Source from:

Rokach, A. (2005). The causes of loneliness in homeless youth. *The Journal of Psychology*, 139, 469-480.

Example: Incorrect Paraphrasing

The homeless come from families with problems. Frequently, they have been physically or sexually abused, or have lived in group homes. Usually no one cares for them or knows them intimately (Rokach, 2005).

Küllige

Cilt/Volume: 4 • Sayı/Issue: 2 • 2023

Note: In this incorrect example the writing is too similar to the original source. The student only changed or removed a few words and has not phrased the ideas in a new way.

Example: Correct Paraphrasing

Many homeless experience isolation in part due to suffering from abuse or neglect during their childhood (Rokach, 2005).

Note: The example keeps the idea of the original writing but phrases it in a new way.

Book with One Author (Print or eBook from Library Database)

Author's Last Name, First Initial. Second Initial if Given. (Year of Publication). Title of book: Subtitle if given (edition if given and is not first edition). Publisher Name often shortened.

Example:

Watson, J. (2012). *Human caring science: A theory of nursing* (2nd ed.). Jones & Bartlett Learning.

Karahan, L. (1996). *Anadolu Ağzılarının Sınıflandırılması*. Türk Dil Kurumu Yayınları.

In-Text Paraphrase:

(Author's Last Name, Year) Example: (Watson, 2012)

In-Text Quote:

(Author's Last Name, Year, p. Page Number) (Watson, 2012, p. 70)

Book with Two to Twenty Authors (Print or eBook from Library Database)

Last Name of First Author, First Initial. Second Initial if Given, & Last Name of Second Author, First Initial. Second Initial if Given. (Year of Publication). Title of book: Subtitle if given (edition if given and is not first edition). Publisher Name often shortened.

Note: Authors' names are separated by commas. Put a comma and an ampersand (&) before the name of the last author cited.

Must include ALL names in the reference list for publications with up to 20 authors.

Place of publication is not required when using APA 7th edition. For library eBooks, the database is not required.

Example:

Case, L. P., Daristotle, L., Hayek, M. G., & Raash, M. F. (2011). *Canine and feline nutrition: A resource for companion animal professionals* (3rd ed.). Mosby.

In-Text Paraphrase:

(Case & Daristotle, 2011)

In-Text Quote:

(Case & Daristotle, 2011, p. 57)

Book with Two to Twenty Authors (Print or eBook from Library Database)

Last Name of First Author, First Initial. Second Initial if Given, & Last Name of Second Author, First Initial. Second Initial if Given. (Year of Publication). Title of book: Subtitle if given (edition if given and is not first edition). Publisher Name often shortened.

Note: Authors' names are separated by commas. Put a comma and an ampersand (&) before the name of the last author cited.

Must include ALL names in the reference list for publications with up to 20 authors. Place of publication is not required when using APA 7th edition. For library eBooks, the database is not required.

Source:

Case, L. P., Daristotle, L., Hayek, M. G., & Raash, M. F. (2011). *Canine and feline nutrition: A resource for companion animal professionals* (3rd ed.). Mosby.

Külliye

Cilt/Volume: 4 • Sayı/Issue: 2 • 2023

Book with Two to Twenty Authors In-Text Paraphrase & In-Text Quote see

Book With Group or Corporate Author

Name of Corporate Author. (Year of Publication). Title of book: Subtitle if given (edition if given and is not first edition). Publisher Name often shortened.

Note: If the Corporate Author is also the publisher of the book, omit the Publisher Name. Place of publication is not required when using APA 7th edition.

Example:

American Psychological Association. (2010). *Publication manual of the American Psychological Association* (6th ed.).

Türk Dil Kurumu. (2012). *Yazım Kılavuzu* ( ).

First Time Paraphrased with abbreviations: (National Institute of Mental Health [NIMH], 2003)

Second and Subsequent Times Paraphrased: (NIMH, 2003)

First Time Quoting without abbreviations: (University of Pittsburgh, 2005)

Subsequent Times Paraphrased: (University of Pittsburgh, 2005)

First Time Quoting: (National Institute of Mental Health [NIMH], 2003, p. 5)

Second and Subsequent Times Quoting: (NIMH, 2003, p. 5)

In-text Citation without abbreviations: (University of Pittsburgh, 2005, p. 2)

Book with Editor(s), but no Author(s)

Editor's Last Name, First Initial. Second Initial if Given. (Ed.). (Year of Publication). Title of book: Subtitle if given (edition if given and is not first edition). Publisher Name often shortened.

For a book with more than one editor, follow name conventions for a Book with Two to Twenty Authors.

Example:

Leitch, M. G. (Ed.). (2019). *A new companion to Malory*. D. S. Brewer.

In-Text Paraphrase:

(Editor's Last Name, Year) Example: (Leitch, 2019)

In-Text Quote:

(Editor's Last Name, Year, p. Page Number) Example: (Leitch, 2019, p. 55)

Chapters, Short Stories, Essays, or Articles From a Book (Anthology or Collection)

Author's Last Name, First Initial. Second Initial if Given. (Year of Publication). Title of chapter, article, essay or short story. In Editor's First Initial. Second Initial if Given. Editor's Last Name (Ed.), Title of book (edition if given and is not first edition, pp. first page number-last page number). Publisher Name often shortened.

Note: If you have more than one editor list their name(s) after the first editor listed in the book, giving their initials and last name. Put an ampersand (&) before the last editor's name.

When you have one editor the short form (Ed.) is used after the editor's name. If you have more than one editor use (Eds.) instead.

Example:

Stockert, P. A. & Taylor, C. (2014). Sleep. In P. A. Potter, A. G. Perry, J. C. Ross-Kerr & M. J. Wood (Eds.), *Canadian fundamentals of nursing* (5th Cdn. ed., pp. 993-1016). Elsevier.

Note: If there is no editor given you may leave out that part of the citation.

In-Text Paraphrase:

(Author's Last Name, Year) **See** chart here for in-text rules for 2 or more authors.

Example (2 authors): (Stockert & Taylor, 2014)

Küllüye

Cilt/Volume: 4 • Sayı/Issue: 2 • 2023

In-Text Quote:

Author's Last Name, Year, p. Page Number) **See** chart here for in-text rules for 2 or more authors.

Example (2 authors): (Stockert & Taylor, 2014, p. 998)

eBook From a Website with One Author

Author's Last Name, First Initial. Second Initial if Given. (Year of Publication). Title of book: Subtitle if given (edition if given and is not first edition). Publisher. URL

Example:

Nightingale, F. (1860). Notes on nursing: What it is, and what it is not. Harrison and Sons. <http://www.gutenberg.org/files/17366/17366-h/17366-h.htm>

In-Text Paraphrase

(Author's Last Name, Year) (Nightingale, 1860)

In-Text Quote:

(Author's Last Name, Year, p. Page Number) (Nightingale, 1860, p. 157)

eBook From a Website with Two to Twenty Authors

Last Name of First Author, First Initial. Second Initial if Given, & Last Name of Second Author, First Initial. Second Initial if Given. (Year of Publication). Title of book: Subtitle if given (edition if given and is not first edition). Publisher. URL

Note: Authors' names are separated by commas. Put a comma and an ampersand (&) before the name of the last author cited.

No place of publication is required when using APA 7th edition.

Must include ALL names in the reference list for publications with up to 20 authors. **See**

eBook From a Website with Three or More Authors

Last Name of First Author, First Initial. Second Initial if Given, & Last Name of Second Author, First Initial. Second Initial if Given. (Year of Publication). Title of book: Subtitle if given (edition if given and is not first edition). Publisher. URL

Note: Authors' names are separated by commas. Put a comma and an ampersand (&) before the name of the last author cited.

No place of publication is required when using APA 7th edition.

Must include ALL names in the reference list for publications with up to 20 authors.

Example

Price, P.C., Jhangiani, R., & Chiang, I. A. (2015). Research methods in psychology (2nd Canadian ed.). BCcampus. <https://opentextbc.ca/researchmethods>

In-Text Paraphrase

(Case et al., 2011)

In-Text Quote

(Case et al., 2011, p. 57)

Open Textbook (Free Online Textbook)

Last Name of First Author, First Initial. Second Initial if Given, & Last Name of Second Author, First Initial. Second Initial if Given. (Year of Publication). Title of book: Subtitle if given (edition if given and is not first edition). Publisher. URL

Note: APA style does not require you to identify the format of an eBook (PDF, Kindle, ePUB). However, be sure to read your assignment guidelines carefully in case your instructor would like you to include this or any other extra information.

Must include ALL names in the reference list for publications with up to 20 authors.

Example

Küllüye

Cilt/Volume: 4 • Sayı/Issue: 2 • 2023

Price, P.C., Jhangiani, R., & Chiang, I. A. (2015). *Research methods in psychology* (2nd Canadian ed.). BCcampus. <https://opentextbc.ca/researchmethods>

In-Text Quote

(Price, Jhangiani, & Chiang, 2015, Ch. 1, Understanding section, para. 5)

Note: Open textbooks are often available in multiple formats (web, PDF, ePUB, Kindle). If you are using a version without page numbers (web) or with resizable text (ePUB, Kindle), follow the advice on citing with no page numbers: the example above provides the chapter, section, and paragraph number.

Book without an Author

If no author or creator is provided, start the citation with the title/name of the item you are citing instead. Follow the title/name of the item with the date of publication, and then continue with other citation details.

Remember: an author/creator may be an organization or corporation, for example Health Canada. If you don't have a person's name as the author, but do have the name of an organization or corporation, put that organization/corporation's name as the author.

Anonymous

If and only if an item is signed as being created by Anonymous, use "Anonymous" where you'd normally put the author's name.

In-Text

When you have no author, use a shortened version of the title where you'd normally put the author's name.

If you're citing something which is part of a bigger work, like an article from a magazine, newspaper, journal, encyclopedia, or chapter/short story from a book, put the shortened title in quotation marks in your in-text citation:

Paraphrase:

Example: ("A few words," 2014)

If you're citing an entire work, like a book, website, video, etc., italicize the shortened title in your in-text citation:

Paraphrase:

Example: (*A few words*, 2014)

Two or More Works by the Same Author With the Same Year

When you are citing two different sources that share the same author and year of publication, assign lowercase letters after the year of publication (a, b, c, etc.). Assign these letters according to which title comes first alphabetically. Use these letters in both in-text citations and the Reference list.

Example:

Daristotle, J. (2015a). Title of book used as first source. Toronto, ON: Fancy Publisher.

Daristotle, J. (2015b). Title of book used as second source. Toronto, ON: Very Fancy Publisher.

Example In-Text Quote and paraphrase:

This is paraphrased content from the first source by this author (Daristotle, 2015a). "Now I am quoting from the second source by the same author" (Daristotle, 2015b, p. 50).

Book Review From Library Database (No Title)

Author of Review's Last Name, First Initial. (Year of Publication). [Review of the book Title of Book: Subtitle if Any, by Book Author's First Initial. Second Initial if Given Last Name]. Name of Journal, Volume Number(Issue Number), first page number-last page number. <https://doi> number if given:

Example:

Küllige

Cilt/Volume: 4 • Sayı/Issue: 2 • 2023

McKinley, A. (2018). [Review of the book Criminal investigative failures, by D. K. Rossmo]. *Salus Journal*, 6(1), 82-84.

In-Text Paraphrase:

(Author's Last Name, Year of Publication): (McKinley, 2018)

In-Text Quote

(Author's Last Name, Year of Publication, Page Number) Example: (McKinley, 2018, p. 83)

Book Review from a Website (with Title)

Author of Review's Last Name, First Initial. (Year of Publication). Title of Review. [Review of the book Title of Book: Subtitle if Any, by Book Author's First Initial. Second Initial if Given Last Name]. Title of Website, URL

Example:

Bell, M. S. (2006, December 31). Are you my mother? [Review of the book Let the northern lights erase your name, by V. Vida]. *The New York Times Book Review*, <https://www.nytimes.com/2006/12/31/books/review/Bell.t.html?ref-review>

In-Text Paraphrase:

(Author's Last Name, Year of Publication) Example: (Bell, 2018)

In-Text Quote:

(Author's Last Name, Year of Publication) Example: (Bell, 2018)

Journal Article From Library Database with DOI - One Author

Author's Last Name, First Initial. Second Initial if Given. (Year of Publication). Title of article: Subtitle if any. Name of Journal, Volume Number(Issue Number), first page number-last page number. <https://doi number>

Example:

Bailey, N. W. (2012). Evolutionary models of extended phenotypes. *Trends in Ecology & Evolution*, 27(3), 561-569. <https://doi.org/10.1037/rev0000126>

In-Text Paraphrase:

(Author's Last Name, Year) Example: (Bailey, 2012)

In-Text Quote:

(Author's Last Name, Year, p. Page Number) (Bailey, 2012, p. 562)

Journal Article From Library Database with DOI - Two to Twenty Authors

Author's Last Name, First Initial. Second Initial if Given., & Last Name of Second Author, First Initial. Second Initial if Given. (Year of Publication). Title of article: Subtitle if any. Name of Journal, Volume Number(Issue Number), first page number-last page number. <https://doi number>

Note: Separate the authors' names by putting a comma between them. For the final author listed add an ampersand (&) after the comma and before the final author's last name.

Example:

Pempek, T. A., Yermolayeva, Y. A., & Calvert, S. L. (2009). College students' social networking experiences on Facebook. *Journal of Applied Developmental Psychology*, 3(2), 227-238. <https://doi.org/10.1016/j.appdev.2008.12.010t>

Take the following examples as a basis for in text paraphrase and in-text citation.

In-Text Paraphrase and In-Text Quote **see**

Journal Article From a Website - One Author

Author's Last Name, First Initial. Second Initial if Given. (Year of Publication). Title of article: Subtitle if any. Name of Journal, Volume Number(Issue Number if given). URL

Example

Flachs, A. (2010). Food for thought: The social impact of community gardens in the Greater Cleveland Area. *Electronic Green Journal*, 1(30).
<https://escholarship.org/uc/item/6bh7j4z4>

In-Text Paraphrase

(Author's Last Name, Year) (Flachs, 2010)

In-Text Quote

(Author's Last Name, Year, p. Page Number)

Example:

(Flachs, 2010, Conclusion section, para. 3)

Note: In this example there were no visible page numbers or paragraph numbers, so you can cite the section heading and the number of the paragraph in that section to identify where your quote came from.

Journal Article In Print - One Author

Author's Last Name, First Initial. Second Initial if Given. (Year of Publication). Title of article: Subtitle if any. Name of Journal, Volume Number(Issue Number), first page number-last page number.

Example:

Jungers, W. L. (2010). Biomechanics: Barefoot running strikes back. *Nature*, 463(2), 433-434.

In-Text Paraphrase:

(Author's Last Name, Year) Example: (Jungers, 2010)

In-Text Quote:

(Author's Last Name, Year, p. Page number) Example: (Jungers, 2010, p. 433)

Works by the Same Author with the Same Year (Journal article)

When you are citing two different sources that share the same author and year of publication, assign lowercase letters after the year of publication (a, b, c, etc.). Assign these letters according to which title comes first alphabetically. Use these letters in both in-text citations and the Reference list.

Example:

Daristotle, J. (2015a). Name of first article. *Made Up Journal*, 26(39), 18-19.

Daristotle, J. (2015b). Title of second article. *Another Made Up Journal*, 35(1), 48-55.

In-Text Paraphrase and In-Text Quote:

Paraphrasing content from first source by this author (Daristotle, 2015a). "Now I am quoting from the second source by the same author" (Daristotle, 2015b, p. 50).

Magazine Article From a Library Database or in Print - One Author

Author's Last Name, First Initial. Second Initial if Given. (Year of Publication, Month Day if Given). Title of article: Subtitle if any. Name of Magazine, Volume Number(Issue Number), first page number-last page number.

Example:

Abramsky, S. (2012, May 14). The other America 2012. *Nation*, 294(20), 11-18.

In-Text Paraphrase:

(Author's Last Name, Year) Example: (Abramsky, 2012)

In-Text Quote

(Author's Last Name, Year, p. Page Number) Example: (Abramsky, 2012, p. 14)

Magazine Article From a Library Database or in Print - Two to Twenty Authors

Author's Last Name, First Initial. Second Initial if Given., & Last Name of Second Author, First Initial. Second Initial if Given. (Year of Publication, Month Day if Given). Title of article: Subtitle if any. Name of Magazine, Volume Number(Issue Number), first page number-last page number if given.

Note: Must spell out up to twenty author names. Separate the authors' names by putting a comma between them. For the final author listed add an ampersand (&) after the comma and before the final author's last name.

Example:

Gross, A., & Murphy, E. (2010, January/February). Seal of disapproval. *E: The Environmental Magazine*, 21(1), 34-37.

In-Text Paraphrase In-Text Quote **Two to Twenty Authors** see

Magazine Article From a Library Database or in Print - Unknown Author

Article title: Subtitle if any. (Year of Publication, Month Day if Given). Name of Magazine, Volume Number(Issue Number), first page number-last page number if given.

Example:

Syria's free army. (2012, June 11). *Newsweek*, 159(24).

Note: No page numbers were provided for this article.

In-Text Paraphrase:

("One two or three words from title," Year) ("Syria's," 2012)

In-Text Quote:

("One two or three words from title," Year) ("Syria's," 2012, para. 1)

Note: This entry has no page numbers, so a paragraph number is used instead.

Magazine Article From a Library Database or in Print - Signed Anonymous

Anonymous. (Year of Publication, Month Day if Given). Article title: Subtitle if any. Name of Magazine, Volume Number(Issue Number), first page number-last page number if given.

Note: If and only if the work is signed "Anonymous", use Anonymous where you'd normally put the author's name. If the work has no named author but is not signed "Anonymous", follow the example for Unknown Author.

Example

Anonymous. (2011). I was going to cheat. *Glamour*, 109(2), 166-167.

In-Text Paraphrase

(Anonymous, Year) Example: (Anonymous, 2011)

In-Text Quote

(Anonymous, Year, p. Page Number) Example: Anonymous, 2011, p. 166)

Magazine Article From a Website

Author's Last Name, First Initial. Second Initial if Given. (Year of Publication). Title of article: Subtitle if any. Name of Magazine, Volume Number(Issue Number if given), first page number-last page number if given. URL

Example:

Freedman, D. H. (2012, June). The perfected self. *The Atlantic*.
http://www.theatlantic.com/magazine/archive/2012/06/the-perfected-self/8970/4/?single_page=true

Note: If no volume, issue and/or page numbers are provided, skip them in the citation.

In-Text Paraphrase:

(Author's Last Name, Year) Example: (Freedman, 2012)

In-Text Quote:

(Author's Last Name, Year, p. Page Number or Paragraph Number or Section Heading)

Example: (Freedman, 2012, para. 1)

Note: This entry has no page numbers, so a paragraph number is used instead.

Online Encyclopedia or Dictionary From Library Database - Known Author - No DOI

Author's Last Name, First Initial. Second Initial if Given. (Year of Publication). Title of entry. In Editor's First Initial. Second Initial if given. Last Name (Ed.), Name of encyclopedia or dictionary

Küllige

Cilt/Volume: 4 • Sayı/Issue: 2 • 2023

(edition if given and is not first edition, volume number if there is more than one, page range).
Publisher Name.

Example:

Maher, J. (2010). Work and mothering. In A. O'Reilly (Ed.), Encyclopedia of motherhood (Vol. 3, pp. 1278-1283). SAGE.

In-Text Paraphrase:

(Author's Last Name, Year) Example: (Maher, 2010)

In-Text Quote

(Author's Last Name, Year, p. page number or section name and paragraph number)

Example: (Maher, 2010, p. 1279)

Note: When there are no visible page numbers or paragraph numbers, you may cite the section heading and the number of the paragraph in that section to identify where your quote came from.

Online Encyclopedia or Dictionary From Library Database - Known Author - With DOI

Author's Last Name, First Initial. Second Initial if Given. (Year of Publication). Title of entry. In Editor's First Initial. Second Initial if given. Last Name (Ed.), Name of encyclopedia or dictionary (edition if given and is not first edition). [https://doi number](https://doi.org/number)

Example:

Stonard, J. (2016). Wall, Jeff(rey). In Grove art online. <https://doi.org/10.1093/gao/9781884446054.article.T096536>

In-Text Paraphrase

(Author's Last Name, Year) Example: (Stonard, 2016)

In-Text Quote:

(Author's Last Name, Year, p. page number or section name and paragraph number)

Example: (Stonard, 2016, para. 1)

Note: When there are no visible page numbers or paragraph numbers, you may cite the section heading and the number of the paragraph in that section to identify where your quote came from.

Online Encyclopedia or Dictionary From a Website - Known Author

Author's Last Name, First Initial. Second Initial if Given. (Year of Publication). Title of entry. In Editor's First Initial. Second Initial if given. Last Name (Ed.), Name of encyclopedia or dictionary (edition if given and is not first edition). Retrieved date from URL

Example:

Beck, J., & Foley, D. (2015). Music composition. In The Canadian encyclopedia. Retrieved January 20, 2020, from <https://thecanadianencyclopedia.ca/en/article/music-composition>

In-Text Paraphrase:

(First Author's Last Name & Second Author's Last Name, Year) Example: (Beck & Foley, 2015)

In-Text Quote:

(First Author's Last Name & Second Author's Last Name, Year, p. page number or section name and paragraph number) (Beck & Foley, 2012, para. 1)

Online Encyclopedia or Dictionary From a Web Site - Group Author

Name of Group Author. (Year of Publication). Title of entry. In Editor's First Initial. Second Initial if given. Last Name (Ed.), Name of encyclopedia or dictionary (edition if given and is not first edition). Retrieved from date URL

Example:

Merriam-Webster. (n.d.). Plagiarism. In Merriam-Webster.com dictionary. Retrieved January 18, 2020, from <https://www.merriam-webster.com/dictionary/plagiarism>

In-Text Paraphrase

(Group author, Year) Example: (Merriam-Webster, n.d.)

In-Text Quote

Küllige

Cilt/Volume: 4 • Sayı/Issue: 2 • 2023

(Group author, Year, p. page number or section name and paragraph number)
Example: (Merriam-Webster, n.d., The Kidnapping Roots of Plagiarize section)

Note: This entry has only section headings so only this information can be included the citation.

Encyclopedia or Dictionary Entry In Print - Known Author

Author's Last Name, First Initial. Second Initial if Given. (Year of Publication). Title of entry. In Editor's First Initial. Second Initial if given. Last Name (Ed.), Name of encyclopedia or dictionary (Volume number, pp. first page of entry-last page of entry). Publisher Name often shortened.

Example:

King, P. N., & Wester L. (1998). Hawaii. In The world book encyclopedia (Vol. 9, pp. 88-110). World Book.

In-Text Paraphrase:

(Author's Last Name, Year) Example: (King & Wester, 1998)

In-Text Quote

(Author's Last Name, Year, p. page number or section name and paragraph number)
(King & Wester, 1998, p. 90)

Encyclopedia or Dictionary In Print - Group Author

Name of Group Author. (Year of Publication). Title of entry. In Editor's First Initial. Second Initial if given. Last Name (Ed.), Name of encyclopedia or dictionary (Volume number if any, pp. first page of entry-last page of entry or p. page number for one page entry). Publisher Name often shortened.

Example:

Chambers Harrap. (2007). Crop circles. In U. McGovern (Ed.), Chambers dictionary of the unexplained (p. 27). Chambers.

In-Text Paraphrase:

(Group Author, Year) Example: (Chambers Harrap, 2007)

In-Text Quote:

(Group Author, Year, p. Page Number) Example: (Chambers Harrap, 2007, p. 27)

Unpublished Thesis

When a dissertation or thesis is unpublished, include the description “[Unpublished doctoral dissertation]” or “[Unpublished master’s thesis]” in square brackets after the dissertation or thesis title.

In the source element of the reference, provide the name of the institution that awarded the degree.

Example:

Harris, L. (2014). *Instructional leadership perceptions and practices of elementary school leaders* [Unpublished ..... thesis]. University of Virginia.

In-Text Paraphrase:

(Author's Last Name, Year) Example: (Harris, 2014)

In-Text Quote:

(Author's Last Name, Year, p. Page Number) Example: (Harris, 2014, p. 56)

Published Thesis

A dissertation or thesis is considered published when it is available from a database such as ProQuest Dissertations and Theses Global or PDQT Open, an institutional repository, or an archive.

If the database assigns publication numbers to dissertations and theses, include the publication number in parentheses after the title of the dissertation or thesis without italics.

Include the description “Doctoral dissertation” or “Master’s thesis” followed by a comma and the name of the institution that awarded the degree. Place this information in square brackets after the dissertation or thesis title and any publication number.

In the source element of the reference, provide the name of the database, repository, or archive.

The same format can be adapted for other published theses, including undergraduate theses, by changing the wording of the bracketed description as appropriate (e.g., “Undergraduate honors thesis”).

Include a URL for the dissertation or thesis if the URL will resolve for readers (as shown in the Miranda and Zambrano-Vazquez examples).

If the database or archive requires users to log in before they can view the dissertation or thesis, meaning the URL will not work for readers, end the reference with the database name (as in the Kabir example).

ed dissertations or theses.

Examples:

Kabir, J. M. (2016). *Factors influencing customer satisfaction at a fast food hamburger chain: The relationship between customer satisfaction and customer loyalty* (Publication No. 10169573) [Doctoral dissertation, Wilmington University]. ProQuest Dissertations & Theses Global.

Miranda, C. (2019). *Exploring the lived experiences of foster youth who obtained graduate level degrees: Self-efficacy, resilience, and the impact on identity development* (Publication No. 27542827) [Doctoral dissertation, Peppertine University]. PQDT

Open. <https://pqdtopen.proquest.com/doc/2309521814.html?FMT=AI>

Zambrano-Vazquez, L. (2016). *The interaction of state and trait worry on response monitoring in those with worry and obsessive-compulsive symptoms* [Doctoral dissertation, University of Arizona]. UA Campus Repository. <https://repository.arizona.edu/handle/10150/620615>

In-Text Paraphrase:

Kabir (2016), Miranda (2019), and Zambrano-Vazquez (2016)

In-Text Quote:

(Kabir, 2016; Miranda, 2019; Zambrano-Vazquez, 2016)

Conference Presentations and Papers

1. Conference Presentation

Evans, A. C., Jr., Garbarino, J., Bocanegra, E., Kinscherff, R. T., & Márquez-Greene, N. (2019, August 8–11). *Gun violence: An event on the power of community* [Conference presentation]. APA 2019 Convention, Chicago, IL, United States. <https://convention.apa.org/2019-video>

In-Text Paraphrase:

Evans et al. (2019)

In-Text Quote:

(Evans et al., 2019, p. 13)

2. Conference Presentation Summary

Cacioppo, S. (2019, April 25–28). Evolutionary theory of social connections: Past, present, and future [Conference presentation abstract]. Ninety-ninth annual convention of the Western Psychological Association, Pasadena, CA, United States. <https://westernpsych.org/wp-content/uploads/2019/04/WPA-Program-2019-Final-2.pdf>

In-Text Paraphrase:

Cacioppo (2019)

Küllige

Cilt/Volume: 4 • Sayı/Issue: 2 • 2023

In-Text Quote:

(Cacioppo, 2019, p. 8)

3. Conference Proceedings Published in the Journal

Duckworth, A. L., Quirk, A., Gallop, R., Hoyle, R. H., Kelly, D. R., & Matthews, M. D. (2019). *Cognitive and noncognitive predictors of success. Proceedings of the National Academy of Sciences, USA, 116(47), 23499–23504.* <https://doi.org/10.1073/pnas.1910510116>

In-Text Paraphrase:

Duckworth et al. (2019)

In-Text Quote:

(Duckworth et al., 2019, p. 11)

4. Conference Proceedings Published as Books

Kushilevitz, E., & Malkin, T. (Eds.). (2016). *Lecture notes in computer science: Vol. 9562. Theory of cryptography.* Springer. <https://doi.org/10.1007/978-3-662-49096-9>

5. Conference Proceedings Published as Book Chapters

Bedenel, A.-L., Jourdan, L., & Biernacki, C. (2019). Probability estimation by an adapted genetic algorithm in web insurance. In R. Battiti, M. Brunato, I. Kotsireas, & P. Pardalos (Eds.), *Lecture notes in computer science: Vol. 11353. Learning and intelligent optimization* (pp. 225–240). Springer. https://doi.org/10.1007/978-3-030-05348-2_21

Newspaper Article From a Library Database

Author's Last Name, First Initial. Second Initial if Given. (Year of Publication, Month Day if Given).
Title of article: Subtitle if any. Name of Newspaper, p. SectionPage if given.

Example:

Schachter, H. (2012, June 18). What does it take to be a good team player? *The Globe and Mail*, B7.

Note: If an article ends with a question mark or exclamation mark (!), you do not need to add a period to mark the end of the title.

In-Text Paraphrase:

(Author's Last Name, Year) Example: (Schachter, 2012)

In-Text Quote:

(Author's Last Name, Year, p. Page Number) (Schachter, 2012, p. B7)

Newspaper Article From a Website

Author's Last Name, First Initial. Second Initial if Given. (Year of Publication, Month Day if Given).
Title of article: Subtitle if any. Name of Newspaper. URL

Example:

Aw, J. (2012, June 12). Stopping the soda bulge: Why we need to consider restricting sugary beverages. *National Post*. <https://nationalpost.com/health/stopping-the-soda-bulge-why-we-need-to-consider-restricting-sugary-beverages>

In-Text Paraphrase

(Author's Last Name, Year) Example: (Aw, 2012)

In-Text Quote:

(Author's Last Name, Year, p. Page Number)

Example: (Aw, 2012, para. 1)

Note: This entry has no page numbers, so a paragraph number is used instead.

Webpage From a News Website

Author's Last Name, First Initial. Second Initial if Given. (Year of Publication, Month Day if Given).
Title of article: Subtitle if any. Name of News Website. URL

Küllige

Cilt/Volume: 4 • Sayı/Issue: 2 • 2023

Note: Use this format for articles published in online news sources such as BBC News, HuffPost, CNN, Salon etc.

Example:

Tucker, E. & Miller, Z. (2020, Jan. 18). Dems gear up to make case for Trump's removal. HuffPost. https://www.huffpost.com/entry/dems-gear-up-to-make-case-for-trumps-removal_n_5e23569ec5b6321176149dbe

In-Text Paraphrase:

(Author's Last Name, Year) Example: (Tucker & Miller, 2020)

In-Text Quote:

(Author's Last Name, Year, p. Page Number) Example: (Tucker & Miller, 2020)

Note: This entry has no page numbers, so a paragraph number is used instead.

Newspaper Article In Print

Author's Last Name, First Initial. Second Initial if Given. (Year of Publication, Month Day if Given).

Title of article: Subtitle if any. Name of Newspaper, SectionPage.

Example

Aulakh, R. (2012, June 13). From surviving to thriving. Toronto Star, GT1, GT4.

In-Text Paraphrase

(Author's Last Name, Year) Example: (Aulakh, 2012)

In-Text Quote

(Author's Last Name, Year, p. Page Number) Example: (Aulakh, 2012, p. GT1)

Newspaper Article with an Unknown Author

Title of article: Subtitle if any. (Year of Publication, Month Day if Given). Name of Newspaper, p. SectionPage.

Note: If instead of having no author, the article is signed as being written by "Anonymous", put the name "Anonymous" where you'd normally put the author's name. Only use the word Anonymous if the article is specifically credited that way.

Example:

Get on board for train safety. (2012, June 17). Toronto Star, A14.

In-Text Paraphrase

("One two or three words from the title", Year)

Example: ("Get on board", 2012)

Note: Choose one or more of the first words from the title, enough to clearly identify the article in the Reference list. Use double quotation marks around the words from the title of an article in the in-text citation.

In-Text Quote:

("One two or three words from the title", Year, p. Page Number)

Example: ("Get on board," p. A14)

Note: Choose one or more of the first words from the title, enough to clearly identify the article in the Reference list. Use double quotation marks around the words from the title of an article in the in-text citation.

Interviews and E-mail

Note: Interviews and e-mail are considered personal communications in APA style. They are cited within the text of your assignment, but do not get an entry on the References list. Put the citation right after a quote or paraphrased content from the interview or e-mail.

(First Initial of Person Who Was Interviewed or sent the e-mail. Second Initial if known. Last Name, personal communication, Month Day, Year interview took place or e-mail was received)

Example:

Küllige

Cilt/Volume: 4 • Sayı/Issue: 2 • 2023

"Infections are often contracted while patients are recovering in the hospital" (J. D. Black, personal communication, May 30, 2013)

Note: If the name of the person who was interviewed is mentioned in the sentence leading into the quote or paraphrased content, you do not need to repeat it in the in-text citation.

J. D. Black explained that "infections are often contracted while patients are recovering in the hospital" (personal communication, May 30, 2013).

Note: Published interviews can appear in many types of sources (magazines, newspapers etc.). When citing published interviews, follow the guidelines for the type of source it was published in.

Book Review From Library Database (No Title)

Author of Review's Last Name, First Initial. (Year of Publication). [Review of the book Title of Book: Subtitle if Any, by Book Author's First Initial. Second Initial if Given Last Name]. Name of Journal, Volume Number(Issue Number), first page number-last page number. [https://doi number if given](https://doi.number.if.given)

Example:

McKinley, A. (2018). [Review of the book Criminal investigative failures, by D. K. Rossmo]. Salus Journal, 6(1), 82-84.

In-Text Paraphrase:

(Author's Last Name, Year of Publication): (McKinley, 2018)

In-Text Quote

(Author's Last Name, Year of Publication, Page Number) Example: (McKinley, 2018, p. 83)

Book Review from a Website (with Title)

Author of Review's Last Name, First Initial. (Year of Publication). Title of Review. [Review of the book Title of Book: Subtitle if Any, by Book Author's First Initial. Second Initial if Given Last Name]. Title of Website, URL

Example:

Bell, M. S. (2006, December 31). Are you my mother? [Review of the book Let the northern lights erase your name, by V. Vida]. The New York Times Book Review, <https://www.nytimes.com/2006/12/31/books/review/Bell.t.html?ref-review>

In-Text Paraphrase

(Author's Last Name, Year of Publication) Example: (Bell, 2018)

In-Text Quote

(Author's Last Name, Year of Publication) Example: (Bell, 2018)

Image Reproduced From a Magazine or Journal

Note: Applies to Graphs, Charts, Drawings, Maps, Tables and Photographs

Figure X. Description of the image or title of the image. From "Title of Article," by Article Author's First Initial. Second Initial. Last Name, year, day, (for a magazine) or year (for a journal), Title of Magazine or Journal, volume number, page(s). Copyright year by name of copyright holder.

Note: Information about the image is placed directly below the image in your assignment. If the image has been changed, use "Adapted from" instead of "From" before the source information.

Example:

Figure 1. *Man exercising*. Adapted from "Yoga: Stretching Out," by A. N. Green, and L. O. Brown, 2006, May 8, *Sports Digest*, 15, p. 22. Copyright 2006 by Sports Digest Inc.

Image Reproduced From a Website

Note: Applies to Graphs, Charts, Drawings, Tables and Photographs

Figure x. Description of the image or image title if given. Adapted from "Title of web page," by Author/Creator's First Initial. Second Initial. Last Name if given, publication date if given, Title of Website. Retrieved Month, day, year that you last viewed the website, from url. Copyright date by Name of Copyright Holder.

Note: Information about the image is placed directly below the image in your assignment. If the image has not been changed but simply reproduced use "From" instead of "Adapted from" before the source information.

Example:

A	B	C
7	55	9
--	~	~
iii	==	66

Figure 2. *Table of symbols*. Adapted from Case One Study Results by G. A. Black, 2006, *Strong Online*. <https://www.strongonline/casestudies/one.html>. Copyright 2010 by G.L. Strong Ltd.

Page or Section from a Website Created by a Corporate or Group Author

Corporation/Group/Organization's Name. (Year webpage was last updated/published, Month Day if given). Title of page: Subtitle (if any). URL

Example:

Canadian Cancer Society. (2013, April 14). Cancer research. <http://www.cancer.ca/en/cancer-information/cancer-101/cancer-research/?region=on>

In-Text Paraphrase:

(Corporation/Group's Name, Year) Example: (Canadian Cancer Society, 2013)

In-Text Quote:

(Corporation/Group's Name, year, Section Name section, para. Paragraph Number if more than one paragraph in section)

Example: (Canadian Cancer Society, 2013, Behavioural research section, para. 2)

Note: When there are no visible page numbers or paragraph numbers, you may cite the section heading and the paragraph number to identify where your quote came from.

Page or Section from a Website Created by an Individual Author

Author's Last Name, First Initial. Second Initial if Given. (Year webpage was last updated/published, Month Day if given). Title of page: Subtitle (if any). Website name. URL

Example:

Kmec, J. (2012, March 13). Where's the Boss? And What Counts as "Work"? The Society Pages. <https://thesocietypages.org/socimages/2012/03/13/wheres-the-boss-and-what-counts-as-work/>

In-Text Paraphrase:

(Author Last Name, Year) Example: (Kmec, 2012)

In-Text Quote:

(Author Last Name, Year, Section Name section, para. Paragraph Number if more than one paragraph in section) Example: (Kmec, 2012, para. 1)

Note: When there are no visible page numbers or paragraph numbers, you may cite the section heading and the paragraph number to identify where your quote came from.

Küllige

Cilt/Volume: 4 • Sayı/Issue: 2 • 2023

Page or Section from a Website with an Unknown Author

Title of page: Subtitle (if any). (Year webpage was last updated/published, Month Day if given).
Name of Website. URL

Example

Timeline: Environmental movement (n.d.). The Canadian Encyclopedia.
<https://www.thecanadianencyclopedia.ca/en/timeline/environment>

Or, to emphasize that the page could be updated, include a retrieval date:

Timeline: Environmental movement (n.d.). The Canadian Encyclopedia. Retrieved
January 20, 2020, from
<https://www.thecanadianencyclopedia.ca/en/timeline/environment>

Note: For further explanation of retrieval dates, see the Tips section on this page.

In-Text Paraphrase:

(Shortened title, Year) Example: (Timeline: Environmental, n.d)

In-Text Quote:

(Shortened title, Year, Section Name section, para. Paragraph Number if more than one
paragraph in section)

Example:

(Timeline: Environmental, n.d, Canadian National Parks Act section)

Note: When there are no visible page numbers or paragraph numbers, you may cite the section heading and the number of the paragraph to identify where your quote came from. In this example, there is only one paragraph under the specific heading, so no paragraph number is needed.

Report or Document from a Website – Corporate or Group Author

Corporation/Group/Organization's Name. (Year report was last updated/published, Month Day if given). Title of report: Subtitle if given (Pub. No. Publication Number if given). Website Name if different from author. URL

Example:

College of Nurses of Ontario. (2009). Practice standard: Ethics (Pub. No. 41034).
http://www.cno.org/docs/prac/41034_Ethics.pdf

Note: If there was a chapter or section number instead of a publication number, it would be included after the title in the same place as the publication number: (Chapter xx) or (Section xx).

In-Text Paraphrase:

(Corporation/Group's Name, Year) Example: (College of Nurses of Ontario, 2009)

In-Text Quote:

(Corporation/Group's Name, Year, p. Page Number) Example: (College of Nurses of
Ontario, 2009, p. 4)

Government Document From a Website

Name of Government Department, Agency or Committee. (Year of Publication, Month Day). Title of document: Subtitle if given (edition if given and is not first edition). Publisher if different from author. URL

Example:

Ontario Ministry of Children and Youth Services. (2010, April 27). Your preschool
child's speech and language development.
[http://www.children.gov.on.ca/htdocs/English/topics/earlychildhood/
speechlanguage/brochure_preschool.aspx](http://www.children.gov.on.ca/htdocs/English/topics/earlychildhood/speechlanguage/brochure_preschool.aspx)

In-Text Paraphrase:

(Name of Government Department, Agency or Committee, Year) Example: (Ontario
Ministry of Children and Youth Services, 2010)

In-Text Quote:

(Name of Government Department, Agency or Committee, Year, Section Name section, para. Paragraph Number if more than one paragraph in section)

(Ontario Ministry of Children and Youth Services, 2010, By Age Five section, para. 4)

Note: When there are no visible page numbers or paragraph numbers, you may cite the section heading and the number of the paragraph to identify where your quote came from.

Entire Website - Created by a Corporation, Institution or Group

Corporation/Group/Organization Name. (Year website was last updated/published, Month Day if given). Title of website. URL

Note: To mention a web site in general, do not create a reference list entry or an in-text citation.

Example:

Jam Jar. (n.d.). Jam Jar Commercial. <http://www.jam-jar.ca/commercial>

In-Text Paraphrase:

(Corporation/Group Name, Year) Example: (Jam Jar, n.d.)

Note: Since this website does not include any publication date, the date information is written as n.d. (no date).

In-Text Quote:

(Corporation/Group Name, Year, Section Name section, para. Paragraph Number if more than one paragraph in section)

Example: (Jam Jar, n.d., Our Story section)

Note: When there are no visible page numbers or paragraph numbers, you may cite the section heading and the number of the paragraph in that section to identify where your quote came from. In this example there is only one paragraph under the specific heading, so no paragraph number is needed.

General mention of a web site

(No specific information from the site is used)

Example: The design team created a web site for Jam Jar (<https://www.jam-jar.ca/>).

Note: If no specific information is drawn from a web site, do not create a reference list entry or an in-text citation. Instead, mention the name of the web site in-text and include the url in brackets.

Entire Website - Created by Individual Author

Author's Last Name, First Initial. Second Initial if Given. (Year website was updated/published, Month Day if given). Title of website. URL

Note: To mention a web site in general, do not create a reference list entry or an in-text citation.

Example:

Mabillard, A. (2011, December 29). Shakespeare online. <http://www.shakespeare-online.com/>

In-Text Paraphrase:

(Author's Last Name, Year) Example: (Mabillard, 2011)

In-Text Quote:

(Author's Last Name, Year, Section Name section, para. Paragraph Number if more than one paragraph in section)

Example: (Mabillard, 2011, Elizabethan Fashion Faux Pas section)

Note: When there are no visible page numbers or paragraph numbers, you may cite the section heading and the number of the paragraph in that section to identify where your quote came from. In this example there is only one paragraph under the specific heading, so no paragraph number is needed.

General mention of a web site

(No specific information from the site is used)

Küllige

Cilt/Volume: 4 • Sayı/Issue: 2 • 2023

Example: Amanda Mabillard maintains the Shakespeare Online website (<http://www.shakespeare-online.com/>).

Note: If no specific information is drawn from a web site, do not create a reference list entry or an in-text citation. Instead, mention the name of the web site in-text and include the url in brackets.

No Author

If no author or creator is provided, start the citation with the title/name of the item you are citing instead. Follow the title/name of the item with the date of publication, and the continue with other citation details.

Note: an author/creator won't necessarily be a person's name. It may be an organization or corporation, for example Health Canada or a username on a site such a YouTube.

In-Text

If no author or creator is provided, use a shortened version of the title where you'd normally put the author's last name.

If you're citing something which is part of a bigger work, like an article from a magazine, newspaper, journal or encyclopedia, or chapter or short story from a book, put the shortened title in quotation marks in your in-text citation.

Example, paraphrasing: ("A few words", 2014)

If you're citing an entire work, like a book, website, video, etc., italicize the shortened title in your in-text citation

Example, 'paraphrasing: (*A few words*, 2014)

Anonymous

If and only if an item is signed as being created by Anonymous, use "Anonymous" where you'd normally put the author's name.

Alphabetical Order in References List

When putting works in alphabetical order, ignore initial articles such as "the", "a", or "an". For example the title *The best of Canada* would be alphabetized as if it started with the word *best* instead of the word *The*

If the title begins with a number, alphabetize it as if the number was spelled out. For example the title *5 ways to succeed in business* would be alphabetized under *F* as if it had started with the word *Five*.

No Date

If no date is provided, use the initials n.d. where you would normally put the date.

Also use the initials n.d. if the date of content is difficult to determine, such as on a Wikipedia page.

No Page Numbers

Page numbers may not be provided for some items, such as online materials. If this is the case:

References List

If a citation would normally include page numbers but none are provided, skip the page numbers in the citation.

In-Text Citation - Quoting Directly

When quoting directly in the text of your paper, you would normally include page numbers if they were given. If there are no page numbers given:

- Indicate the paragraph number instead of the page number with the word "para." before it. For example: (Smith, 2012, para. 3)
- If there are headings, give the name of the heading, followed by the word "section" and the number of the paragraph within the section it is from. For example: (Smith, 2012, Discussion section, para. 3)
- If there is only one paragraph, provide the author's last name and the year and omit the page number.

No Database Name

If you find an article through the search bar on the main library page, you might be unsure which database the article is from, because this searches across many different databases.

You can find the name of the database a few ways:

Method 1. Click on the title of the article in the search results list. This will bring you to a page with a description of the article as well as other useful information. Scroll down to the bottom of this list of information, and you should see "Database" listed near the bottom.

Method 2. You can also find the name of the database in the summary of information just below the title of the article in the search results list. It will look something like this:

A Cross-National Study of Evolutionary Origins of Gender Shopping Styles: She Gatherer, He Hunter?

By: Dennis, Charles; Brakus, J. Joško; Ferrer, Gemma García; McIntyre, Charles; Alamanos, Eleftherios; King, Tamira. Journal of International Marketing. Dec2018, Vol. 26 Issue 4, p38-53. 16p. 1 Diagram, 3 Charts. DOI: 10.1177/1069031X18805505. , Database: Business Source Complete

Notice the name of the database is listed at the end.

Works Cited in Another Source

Sometimes an author of a book, article or website will mention another person's work by using a quotation or paraphrased idea from that source. The work that is mentioned in the article you are reading is called the primary source. The article you are reading is called the secondary source.

For example, suppose you are reading an article by Brown (2014) that cites information from an article by Snow (1982) that you would like to include in your essay. For the reference list, you will only make a citation for the secondary source (Brown). You do not put in a citation for the primary source (Snow) in the reference list. For the in-text citation, you identify the primary source (Snow) and then write "as cited in" the secondary source (Brown). If you know the year of the publication of the primary source, include it in the in-text citation. Otherwise, you can omit it. See below for examples.

Examples of in-text citations:

According to a study by Snow (1982, as cited in Brown, 2014), 75% of students believe that teachers should not assign nightly homework.

Note: If you don't have the publication date of Snow's article, you just omit it like this:

According to a study by Snow (as cited in Brown, 2014), 75% of students believe that teachers should not assign nightly homework.

In fact, 75% of students believe that teachers should not assign nightly homework (Snow, 1982, as cited in Brown, 2014).

Snow (1982, as cited in Brown, 2014) concluded that "nightly homework is a great stressor for many students" (p.34).

Example of Reference list citation:

Brown, S. (2014). Trends in homework assignments. Journal of Secondary Studies, 12(3), 29-38. <http://doi.org/fsfsbit>

In-Text Citation For Two or More Authors/Editors				
Number of Authors/Editors	First Time Paraphrased	Second and Subsequent Times Paraphrased	First Time Quoting	Second and Subsequent Times Quoting
Two	(Case & Daristotle, 2011)	(Case & Daristotle, 2011)	(Case & Daristotle, 2011, p. 57)	(Case & Daristotle, 2011, p. 57)
Three to Five	(Case, Daristotle, Hayek, Smith, & Raash, 2011)	(Case et al., 2011)	(Case, Daristotle, Hayekm, Smith, & Raash, 2011, p. 57)	(Case et al., 2011, p. 57)
Six or More	(Case et al., 2011)	(Case et al., 2011)	(Case et al., 2011, p. 57)	(Case et al., 2011, p. 57)

When You Have 21 or More Authors	
When a journal article has twenty-one or more authors: References List List the first nineteen authors followed by three spaced ellipse points (. . .), and then the last author's name.	
Example	Kalnay, E., Kanamitsu, M., Kistler, R., Collins, W., Deaven, D., Gandin, L., Iredell, M., Sha, S., White, G., Woollen, J., Zhu, Y., Chelliah, M., Ebisuzaki, W., Higgins, W., Janowiak, J., Mo, K. C., Ropepelewski, C., Wang, J., Leetmaa, A., ... Joesph, D. (1996). The NCEP/NCAR 40-year reanalysis project. <i>Bulletin of the American Meteorological Society</i> , 77(3), 437-471. https://doi.org/fg6rf9
In-Text Paraphrase	(First author's last name et al., Year) Example: (Nilsson et al., 2016)
In-Text Quote	(First author's last name et al., Year, p. Page number quote is from) Example: (Nilsson et al., 2016, p. 103)

Türkiye’de Kataloqlama Eğitimi

Mustafa BAYTER*

Özet

Amaç: Tarihsel süreçler göz önüne alındığında kataloqlamanın değişen ve gelişen bir yapıda olduğu anlaşılmaktadır. Bu değişim ve gelişim süreçleri, beraberinde kataloqlama kuralları ile ilgili yeni bilgileri ve değişimleri de getirmiştir. Söz konusu değişimlerle her önceki kuralın üzerine yenileri eklenmiş, çıkartılmış veya yeni düzenlemeler yapılmıştır. Böyle bir değişim ve gelişim süreci kataloqlama işini yapan bilgi profesyonellerinin iyi eğitilmesini zorunlu kılmaktadır. Temelde her yeni duruma ve olaya geçiş süreci eğitim ile sağlanmalıdır. Bu çalışmanın amacı Ülkemizde Bilgi ve Belge Yönetimi Bölümlerindeki kataloqlama konusundaki eğitim çalışmalarını incelemek ve kataloqlama eğitiminin nasıl olması gerektiğini ortaya koymaktır. Yöntem: Araştırma, kataloqlama eğitimi ile ilgili bilimsel yayınların taranması ve Türkiye’de bilgi ve belge yönetimi bölümlerinin web sayfalarının incelenmesi sonucu oluşturuldu. “Kataloqlama” ve “kataloqlama eğitimi” terimleriyle yapılan taramalardan elde edilen bilimsel yayınlardan yararlanıldı. Çalışmada “belgesel tarama yöntemi” ve “betimleme yöntemi” kullanılmıştır. Bulgular; Bilgi ve Belge Yönetimi Bölümlerinde (BBY) kataloqlama derslerinin sayıları açısından değerlendirildiğinde bölümler arasında eşitsizlik olduğu tespit edilmiştir. Bölümlerin bazılarında yeteri kadar kataloqlama alanında yetişmiş öğretim üyesinin olmadığı saptanmıştır. Kataloqlama ve sınıflama alanında Ankara Üniversitesi ve Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesinin daha ön planda olduğu tablolarda görülmektedir. Sonuç: Bilgi ve Belge Bölümlerinden mezun olan meslektaşlarımız program farklılıkları nedeniyle birbirleriyle aynı bilgilere sahip değildir. Kataloqlama ve sınıflama dersleri bazı bölümlerde farklı içeriklerde veriliyor. Bazı bölümlerde de dersler hoca eksikliği nedeniyle verilemiyor. Özgünlük: Bu çalışma; ülkemizdeki BBY bölümlerinde kataloqlama eğitimlerinin tespiti, dersleri veren öğretim elemanlarının doktora konuları, konuyla ilgili yayınları ve kataloqlama eğitiminin nasıl verilmesi gerekliliğinin verilmesi açısından özgündür.

Anahtar Kelimeler: Kütüphanecilik eğitimi; kataloqlama; kataloqlama eğitimi; kataloqlama dersleri.

Cataloging Training in Turkey

Abstract

Purpose: Considering the historical processes, it is understood that cataloging has a changing and developing structure. These changes and development processes have brought with them new information and changes regarding the cataloging rules. With these changes, new ones were added, removed or new regulations were made on each previous rule. Such a change and development process necessitates good training of information professionals who do the cataloging business. Basically, the transition process to every new situation and event should be provided with education. The aim of this study is to examine the training studies on cataloging in the information and records management departments in our country and to reveal how the cataloging education should be. Method: The research was created as a result of scanning scientific publications related to cataloging education and examining the web pages of information and document management departments in Türkiye. Scientific publications obtained from the searches made with the terms "cataloging" and "cataloging education" were used. In the study, "documentary scanning method" and "description method" were used. Findings; When the information and records management departments are evaluated in terms of the number of cataloging courses, it has been determined that there is an inequality between the departments. It has been determined that there are not enough faculty members trained in the field of cataloging in the departments. It is seen in the tables that Ankara University and Ankara Yıldırım Beyazıt University are more prominent in the field of cataloging and classification. Conclusion: Our colleagues who graduated from information and documents departments do not have the same knowledge with each other due to the differences in the programs. Cataloging and classification lessons are given in different contents in some departments. In some departments, courses cannot be given due to the lack of teachers. Originality: This study; It is unique

* Doç. Dr., Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi, İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi, Bilgi ve Belge Yönetimi Bölümü, Ankara / Türkiye, e-mail: mbayter@hotmail.com

ORCID : <https://orcid.org/0000-0002-2906-2104>.

Bu makaleyi şu şekilde kaynak gösterebilirsiniz / To cite this article (APA):

Bayter, M. (2023). Türkiye’de Kataloqlama Eğitimi. *Küllkiye*, 4(2), 59-80. DOI: 10.48139/aybukulliyeye.1267015.

Makale Bilgisi / Article Information

Geliş / Received	Kabul / Accepted	Türü / Type	Sayfa / Page
17 Mart 2023	18 Eylül 2023	Araştırma Makalesi	59-80
17 March 2023	18 September 2023	Research Article	

in terms of determining the cataloging trainings in the information and document management departments in our country, the doctoral subjects of the lecturers giving the courses, their publications on the subject, and the necessity of giving the cataloging training.

Keywords: Library education; cataloging; cataloging training; cataloging Lessons

Extended Abstract

Cataloging; It is the arrangement of bibliographic information of the media in which information is recorded according to predetermined rules. It is the process of performing bibliographic definition of the materials in the catalog of an information center, determining access points and creating catalog records that have features that can be searched by users.

Cataloging can be seen as the foundation of the science of information and records management. Information and record managers in all information and records management fields must have good knowledge of cataloging. Since the beginning of the 20th century, the training of cataloguers has been one of the main topics studied. The adequacy and quality of the application conditions in education have been decisive. Mandatory changes in cataloging and classification included in education programs largely affect course contents as well as the number of courses.

Cataloging education in our country started in 1924 with Fehmi Ethem Karatay's librarianship courses at Istanbul University. Adnan Ötüken graduated from A.Ü. in 1941. He started librarianship courses at the Faculty of Languages, History and Geography. Cataloging training was given separately to groups A and B in the courses. The Institute of Librarianship was established in 1954 at Ankara University Faculty of Languages, History and Geography. Cataloging training at the institute; It was carried out on the issues of issuing receipts, cataloging, and methods of classifying manuscripts. Librarianship departments started education at Istanbul University in 1964 and at Hacettepe University in 1972. In these two departments, cataloging and classification are always among the compulsory courses, even if they have different names.

In the 1989-1990 academic year, Librarianship, Archival and Documentation and Information Departments were established in the Information and Records Management Departments. Cataloging training in departments is given through courses such as introduction to the organization of information, organization of information, subject headings, classification systems, catalog applications and computer cataloging.

Purpose of this study; considering the historical processes, it is understood that cataloging has a changing and developing structure. These changes and development processes have brought with them new information and changes regarding the cataloging rules. With these changes, new ones were added, removed or new regulations were made on each previous rule. Such a change and development process necessitates good training of information professionals who do the cataloging business. Basically, the transition process to every new situation and event should be provided with education. The aim of this study is to examine the training studies on cataloging in the information and records management departments in our country and to reveal how the cataloging education should be. The research was created as a result of scanning scientific publications related to cataloging education and examining the web pages of information and document management departments in Türkiye. Scientific publications obtained from the

Küllüye

Cilt/Volume: 4 • Sayı/Issue: 2 • 2023

searches made with the terms "cataloging" and "cataloging education" were used. In the study, "documentary scanning method" and "description method" were used. When the information and records management departments are evaluated in terms of the number of cataloging courses, it has been determined that there is an inequality between the departments. It has been determined that there are not enough faculty members trained in the field of cataloging in the departments. It is seen in the tables that Ankara University and Ankara Yıldırım Beyazıt University are more prominent in the field of cataloging and classification. Our colleagues who graduated from information and documents departments do not have the same knowledge with each other due to the differences in the programs. Cataloging and classification lessons are given in different contents in some departments. In some departments, courses cannot be given due to the lack of teachers. This study; It is unique in terms of determining the cataloging trainings in the information and document management departments in our country, the doctoral subjects of the lecturers giving the courses, their publications on the subject, and the necessity of giving the cataloging training.

Giriş

Geçmişten günümüze kadar insanoğlu elde ettikleri her şeyin daima daha fazlasını istemiştir. Sahip oldukları yeteneklerde çalışmalar yapılmış ve deneme yanılma sistemiyle meslekler ortaya çıkmıştır. Oluşturulan mesleklerde çalışması için yetiştirilen kişiler için uygulamalar yeterli olmamış ve okullar, üniversiteler kurulmuştur. Bunun sonucunda da eğitim programları oluşturulmuştur.

Bilgi toplumunda günlük hayatta bilginin kullanılması, her çeşit bilgiye ağ aracılığıyla ulaşılması, bilgi hizmetlerinin dönüşmesine ve gelişmesine neden olmuştur. Buna paralel olarak da kütüphanecilik, bilgi yönetimi, bilişim uzmanlığı, arşivcilik, bilgi iletişim teknolojileri vb. bilgi ile ilgili olan alanlarda verilen eğitimlerin de gelişmesi gerekmektedir. Bu nedenle bilgi profesyonellerinde olması gereken beceriler vardır. Bu beceriler arasında bilgi teknolojilerinin yardımıyla bilgi sistemleri tasarlamak, oluşturmak ve yönetmek; web teknolojilerini, mobil cihazları, sosyal ağları kullanarak kullanıcıların bilgi arama davranışlarını; kütüphane, arşiv vb. bilgi merkezlerinde bulunan bilgi kaynaklarını ve sosyal ağları nasıl birleştireceğini bilmek sayılabilir. Oluşan bu gelişmeler içinde “Bilgi ve Belge Yönetimi” bölümlerinde yetiştirilen bilgi uzmanlarının eğitimleri yeniden düzenlenmeli, programlar gözden geçirilmeli, yeni eğitim programları tasarlanarak, öğrencilerin bilgi becerileri yükseltilmelidir (Tonta, 2012a, s.293). Bu nedenle ders programları sürekli gözden geçirilmeli ve öğrencilerin mezun olduktan sonra iş bulmada yaşadıkları sorunlar dâhilinde ders programları hazırlanmalıdır. Hazırlanan ders programları, bir üniversiteden mezun olan öğrenci ile diğer üniversiteden mezun olan öğrenci arasında fark olmayacak şekilde oluşturulabilir. Bölümden mezun olan kişiler kendilerini diğerlerinden farklı olarak göstermek için çeşitli eğitimler alabilir, çeşitli etkinliklerde kendilerini göstererek farklılaşabilirler.

Eğitim

Günümüzde bilgi ve teknoloji alanındaki hızlı gelişmeler ekonomik, sosyal ve kültürel alanları da etkileyerek toplumsal değişimlere neden olmuştur. Toplumun

gelişmişliğini belirleyen başlıca öge, ülkelerin bilgi üretimi ile üretilen bilginin teknoloji ve hizmetlere başarılı bir şekilde dönüştürebilme becerisinde aranmaktadır (Çakın, 2000, s. 4). Bu beceri, ancak ve ancak eğitim ile sağlanabilmektedir. Eğitim; içinde bulunduğunuz toplumsal, ekonomik, kültürel ve siyasi yapı gereği farklı şekillerde yorumlanabilir. Temel olarak eğitim, var olan bilgilerimize yenilerini ekleme ve bilgilenme süreci olarak düşünülebilir. Eğitim, kişinin yeteneklerini kendi ihtiyaçları ve toplumun amaçları doğrultusunda geliştirmesini sağlayan öğrenme işi ve bu işin nasıl yapılacağı üzerindeki yöntem ve uygulamaların tümüdür (Kayıran.1998, s. 781). TDK (2022)' nin güncel sözcülüğünde eğitim; “Çocukların ve gençlerin toplum yaşayışında yerlerini almaları için gerekli bilgi, beceri ve anlayışları elde etmelerine, kişiliklerini geliştirmelerine okul içinde veya dışında, doğrudan veya dolaylı yardım etme, terbiye” şeklinde tanımlanmıştır. Mesleki eğitim; o meslek alanında çalışan kişilerin işlerini sürdürebilmek için gerekli olan bilgi, beceri ve yetenekleri kazandırma faaliyetidir (Kalaycı, 2014, s.1)

Kütüphanecilik Eğitimi

Kütüphanecilik eğitimi ABD’de 1887’de Columbia Üniversitesinde başlamıştır. Melvil Dewey, Kütüphane Ekonomisi Okulunda (School of Library Economy) kütüphanecilik eğitiminin ilk adımını atmıştır. 20. yüzyılın başlarında ABD ve İngiltere’de kütüphanecilik eğitimi birçok okulda verilmeye başlamıştır. İlk yıllarda kütüphanecilik eğitimi halk kütüphanelerinde ya da yeni kurulmuş kütüphanecilik okullarında verilmiştir. 1926 yılında Chicago Üniversitesinde lisansüstü düzeyde eğitim veren ilk kütüphanecilik okulu açılmıştır. İkinci dünya savaşından sonra birçok yeni kütüphanecilik okulu faaliyete geçmiştir. Kütüphanecilik eğitiminin ilk yıllarında kataloglama ve sınıflama konuları ön planda yer almıştır. 1960’lı yıllardan sonra kütüphanecilik eğitiminde kataloglama dersleri programlarda yer almıştır. Teknolojinin gelişmesiyle birlikte bilgi ve iletişim teknolojileriyle ilgili dersler de eğitim programlarına alınmaya başlanmıştır. 1990’ların ikinci yarısından sonra İnternet ve Web konuları ders programlarına dahil edilmiştir (Tonta, 2012b).

Ülkemizde Kütüphanecilik Eğitiminin ilk Dönemi

Kütüphanecilik eğitimi, Türkiye’de ilk olarak diğer ülkelerde olduğu gibi usta çırak ilişkisine dayanmaktadır. Deneyimli personeller, yanlarında çalışanlara eğitimlerinde yardımcı olmuşlardır. Daha sonra 1924 yılında Kolombiya Üniversitesi profesörlerinden John Dewey, Millî Eğitim Bakanlığı tarafından ülkemize eğitim ve kütüphanecilik hakkında inceleme ve bir rapor yazmak için çağırılmıştır. John Dewey, ülkemizde bazı incelemeler yapmış ve bu incelemeler sonucunda bir rapor oluşturmuştur. Bir sonraki yıl Fehmi Ethem Karatay ve Ahmet Tevfik Bey, Profesör John Dewey’in hazırlamış olduğu rapor dâhilinde İstanbul Kütüphane Müdürleri ve hafız kütüphanelerinin eğitimleri için kurslar düzenlemişlerdir. Bu bilgiler sonucunda kütüphanecilik eğitimi için Türkiye’de ilk kütüphanecilik eğitimleri 1925 yılında başlamıştır diyebiliriz (Artukoğlu, 1979, s.2).

Türk eğitiminin geliştirilmesi için Atatürk’ün önerisi ile kültürel kalkınma kapsamında birçok branşta olduğu gibi kütüphanecilik eğitimi için de yurt dışına öğrenciler gönderilmiştir. Bu doğrultuda Fehmi Ethem Karatay ve Adnan Ötüken de yurt dışında kütüphanecilik eğitimi alan kişilerdir (Avcı, 2017).

Ülkemizde ilk kütüphanecilik öğretimi Fehmi Ethem Karatay yönetimindeki kursla başlamıştır. Dokuz ay süren kursta; kütüphane idaresi, katalog tahriri ve kitabiyat dersleri verilmiştir (Öksüz, 2013).

Ülkemizde ikinci kütüphanecilik kursu, ilk kurstan tam 10 yıl sonra 1936 yılında açılmıştır. Kurs, “Yüksek Ziraat Enstitüsü Kütüphane Müdürü” “Dr. Josef Stummvoll” tarafından verilmiştir (Atılgan, 1995, s.11). Bu kursta da kataloglama ile ilgili derslerin olduğu görülmektedir.

Adnan Ötüken, Almanya’da kütüphanecilik eğitimi alıp 1939 Haziran’ında yurda döndükten sonra “Bibliyotek Bilgisi ve Bibliyografi” adlı ilk eserini yayımlamıştır. Ötüken,1941 yılında Ankara’da Maarif Vekâleti Neşriyat Müdürü olmuştur. Aynı yıl DTCF’de kütüphanecilik kurslarının açılmasını sağlamıştır. Kursların dersleri A ve B gruplarına ayrılmıştır. Kurs yönetmeliğinde kataloglama konusu A ve B gruplarında ayrı ayrı yer almıştır. Üniversite ve yüksekokulu bitirmiş olan kişilerden oluşan A grubu kurslarını bitirenler sınava girmişler ve geçenler uzman kütüphaneci olmuştur. Ortaokul ve lise mezunlarından oluşan B grubu kurslarını tamamlayan ve başarı gösterenler kütüphane memuru olmuştur (Ersoy, 1965, s.53).

A grubunun dersleri;

Nazari ve amelî kütüphanecilik bilgisi,

Nazari ve amelî arşiv bilgisi (B grubu ile müşterek),

Umumi bibliyografya,

Hususî bibliyografya (Öğrencinin yetiştiği sahaya göre profesörleri tarafından),

Osmanlı paleografisi (B grubu ile müşterek),

İkinci yabancı dil veya Lâtince veya şark dilleri,

Kütüphanecilik tatbikatı.

B grubunun dersleri;

Teori ve uygulamalı kütüphanecilik bilgisi (A grubu ile müşterek),

Genel bibliyografya (A grubu ile müşterek),

Osmanlı paleografisi,

Dil bilmeyenlere yabancı dil,

Eski harfli metinler üzerinde uygulama,

Kütüphanecilik uygulamaları (A grubu ile müşterek).

Kütüphanecilik kursları 1954-1955 öğretim döneminde Dil-Tarih ve Coğrafya Fakültesinde Kütüphanecilik Enstitüsü kurulana kadar sürmüştür.

Ülkemizde Bilgi ve Belge Yönetimi Bölümleri

Bilgi ve belge yönetimi bölümü eski adıyla Kütüphanecilik Bölümü, Türkiye’de ilk olarak Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesinde 1954 yılında “Kütüphanecilik Enstitüsü” adıyla kurulmuştur. 1964 yılında bölümün adı “Kütüphanecilik Bölümü” olarak değiştirilmiştir. Aynı adla ikinci olarak 1964 yılında İstanbul Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi’nde kurulmuş; üçüncü olarak da 1972-1973 öğretim yılında Hacettepe Üniversitesi Sosyal ve İdari Bilimler Enstitüsü’nde kurulmuştur. Marmara Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Arşivcilik Bölümü 1987 yılında açılmıştır. Daha sonra Atatürk Üniversitesi’nde Bölüm kurulmuştur. Bölümlerde 1989-1990 öğretim döneminden sonra Kütüphanecilik Anabilim Dalı yanında “Dokümantasyon, Enformasyon ve Arşivcilik Ana Bilim dalları” oluşturulmuştur. Yükseköğretim Kurulu tarafından 2002 yılında Kütüphanecilik bölümlerinin yeniden yapılanması öngörülmüştür. 2002/2003 öğretim yılından sonra bölümlerin ismi “Bilgi ve Belge Yönetimi Bölümü” olmuştur (Tak, 2020). Bu tarihten sonra görülen ihtiyaç karşısında Kastamonu Üniversitesi, Çankırı Karatekin Üniversitesi, Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi, İstanbul Medeniyet Üniversitesi, İzmir Katip Çelebi Üniversitesi, Osmaniye Korkut Ata ve Bartın Üniversitelerinde bölüm kurulmuştur.

Bilgi ve belge yönetimi bölümlerinin amacı, bilgi kaynaklarının toplanması, organizasyonu ve erişimi sürecini yapabilecek mesleki elemanlar yetiştirmektir. Yetiştirilen elemanların; bilgi merkezlerinin tümünü içine alan yönetebilme, ilgili teknolojileri kullanabilme, bilgi erişim, yöntem ve tekniklerini öğretilen becerileri ile donatılmış bilgi ve belge yöneticileri olarak mezun edilmesi hedeflenmiştir (Genel, 2022).

Bilgi ve belge yönetimi bölümleri, ülkemizde bilgi ve belge yönetiminin hem bir bilim dalı olarak kabul edilmesinde etkili olmuş hem de teori ve uygulamada çalışacak çok sayıda insan gücünü yetiştirmiştir. Mezunlar, ülkenin koşullarında olağanüstü çaba harcamış, bilgi ve belge yönetimi alanında birçok bilimsel çalışmayı gerçekleştirmiştir (Subaşıoğlu ve Tamdoğan, 2014, s.606).

Kataloglama Eğitimi

Kataloglama; bilginin kaydedildiği ortamların bibliyografik bilgilerinin önceden belirlenen kurallara göre düzenlenmesidir. Sefercioğlu (2003), kataloglamayı doğru erişim uçları oluşturarak araştırmacının bilgi kaynaklarına erişimini sağlamak olarak tanımlamaktadır. Bir başka tanımda, bilginin, verinin ya da materyallerin, ihtiyaç duyulduğunda erişilebilmesi için sistematik biçimde düzenlenmesi olarak verilmiştir (Stuhlman, 2010). Bir bilgi merkezinin katalogundaki materyallere ilişkin bibliyografik tanımlamayı gerçekleştirme, erişim noktalarını belirleme ve kullanıcılar tarafından aranabilecek özellikleri taşıyan katalog kayıtlarını oluşturma işlemidir (Collins, 2005). Günümüzde kataloglamanın amacı, bilgiye erişimde doğru hedefe ulaşmak için basılı ve elektronik ortamdaki bilgi kaynaklarının bibliyografik tanımlarının yapılmasıdır.

Kataloglama bilgi ve belge yönetimi biliminin temeli olarak görülebilir. Bütün bilgi ve belge yönetimi alanındaki bilgi ve belge yöneticileri kataloglama konusunda iyi derecede bilgi sahibi olmalıdır (Gorman, 2002, s. 11). 20. yüzyılın başından beri katalogcunun eğitimi, üzerinde çalışılan konuların başında

gelmektedir. Eğitimdeki uygulama koşullarının yeterliliği ve niteliği belirleyici olmuştur. Eğitim programlarında yer verilen kataloqlama ve sınıflamadaki zorunlu değişimler, ders sayılarında olduğu gibi büyük ölçüde ders içeriklerini de etkilemektedir (Bronstein, 2007; Chu, 2006; Markey, 2004). Kataloqlama alanında sürekli yenilikler yapılmaktadır. Bu alanda eğitimin uygulamadaki çalışmaların gerisinde kalmaması gerekmektedir. Hızla değişen uygulamalardaki yenilikler, alandaki eğitimlerin kapsamlarına aktarılmalıdır (Kajberg ve Lorring, 2005).

Kataloqlama eğitimi diğer konulardaki eğitime göre zor olabilir. Konu tamamen kurallara dayanır. Öğrenciye kuralları anlatmak ve uygulamasını istemek kolay değildir. Kataloqlama hızla yenilenen bir alan olmuştur. Kuralların anlatılması, uygulanması ve sınırlı saatlerdeki ders programlarında verilmesi her zaman zorlayıcı olmuştur. Özellikle 1967 yılında AACR (Anglo-American Cataloging Rules- Anglo-Amerikan Kataloqlama Kuralları) birinci basımının yayınlanmasından kısa zaman sonra yaygın bir uluslararası kullanım alanına sahip olmuştur. Yaygın kullanımından sonra katalogcunun eğitimi, üzerinde çok çalışılan konulardan biri olmuştur. Kataloqlama eğitime yönelik kuram-uygulama oranı tartışması sürmektedir.

Bilgi ve belge yönetimi alanında kataloqlama eğitimini alanla ilgili uygulamalar için gerekli bilgilerin kazandırılması olarak tanımlayabiliriz. Kataloqlama eğitimi, kayıtlı bilginin bibliyografik tanımlanması ve sunulması ile ilgili kavram, prensip ve teknikler, bibliyografik tanımlama ve üst veri standart ve kuralları, sınıflama ve sınıflama sistemlerinin yaygın örneklerini, iletişim ve kodlama standartlarının kuramsal tanım, yorum ve çözümlenmelerin uygulamalarla da desteklenerek ilgili bilgi ve becerilerin geliştirilmesini kapsar (Baydur,2012, s. 325).

Katalogcular ve diğer ilgili profesyonelleri yetiştirmek için eğitim ihtiyaçlarını değerlendirirken, kataloqlama eğitiminin nasıl sunulacağını bilmek de önemlidir. Böylece sunulan eğitim programları ve yöntemleri hedef kitleler arasında en büyük etkiye ve kullanıma sahip olacaktır. Yapılan araştırmalarda, katalogcuların eğitim programlarının ve yöntemlerinin teknolojik ortamda olması üzerinde durulmuştur. Örneğin Tosaka ve Park’ın (2014) yaptığı araştırmada, katalogcuların "web seminerlerine ve şahsen eğitimi desteklemek için diğer çevrimiçi eğitim oturumlarına" yoğun bir ilgi gösterdiği saptanmıştır. Yüz yüze eğitim yöntemlerinin tercih edildiği ancak kendi kendine çalışma seçenekleri kadar güçlü olmadığı görülmüştür. Katılımcıların kataloqlama eğitimi için tercih ettikleri yöntemleri sıralamaları istendiğinde oldukça farklı bir resim ortaya çıkmıştır. Burada kataloqlama eğitimi için en çok tercih edilen eğitim yöntemi, kuralları uygulayarak yapılan yöntemdir. Araştırma verileri ayrıca, kendi kendine çalışmayı veya yüz yüze eğitimi desteklemek için birden fazla formatta, kaliteli kaynakların kullanılmasının, kataloqlama eğitimi konusunda başarılı bir şekilde eğitim verilmesinde kritik öneme sahip olduğunu göstermiştir (Tosaka ve Park, 2014, ss. 18-21).

Kataloqlama eğitim programlarında dünyanın çeşitli Bilgi ve Belge Yönetimi Bölümlerinde gelecekte nasıl olması gerektiği yönünde farklı görüşler vardır (Atılğan, 2004, s. 214). Örneğin Gorman’ın kataloqlama ilgili önerdiği program; birinci yıl, kataloqlama programı bibliyografik ilke ve standartları, konu

başlıkları, sınıflama, otorite dizinleri, indeksleme, ortak kataloglamayı içerir. İkinci yılda kataloglamanın tarihi, sınıflama teorisi, indeksleme, ileri düzeyde niteleyici kataloglama ve konu kataloglaması, bilgisayarla kataloglama, elektronik bilgi kaynaklarının bibliyografik tanımlanmasını içermektedir (Gorman, 2002, s. 12, akt. Atılğan, 2004, s. 20).

Bilgi kaynaklarının çok çeşitlenmesi, kaynaklardaki sorumluluğun belirlenmesi ve bu kaynaklara erişimde kataloglama kurallarının yetersiz kalması sonucu farklı üst veri uygulamaları üretilmiştir (Hsieh-Yee, 2002, s. 208). Bu gelişmeler ışığında kataloglama eğitimi programında elektronik bilgi kaynaklarının tanımlanmasını sağlayan üst veri konusunun da verilmesi gerekmektedir.

Ortaya çıkan bu oluşumlardan sonra kataloglama eğitiminin aşağıdaki sorulara da cevap vermesi gerekmektedir (Hsieh – Yee, 2002, s. 207).

- Araştıracının bilgi arama yöntemleri nelerdir?
- Araştıracı bilgiyi nasıl kullanmaktadır?
- Araştıracının bilgiyi edinme yolları nelerdir?

Hsieh-Yee (2002), kataloglama eğitiminin dört düzeyde verilmesi gerektiğini belirtmektedir. Birinci düzeyde, katalogcu olmayacaklar için genel olarak bibliyografik tanımlama, bilgi kaynaklarının bibliyografik tanımlamasındaki kurallar, üst veri ve katalog ilişkisi verilmelidir. İkinci düzey, üst veri bilgi ve belge yöneticisi ve kataloglamada kariyer yapmak isteyenler için verilecek dersleri içermelidir. Bu düzeyden amaç ise niteleyici kataloglama ve konu analizi için beceri kazandırmak, kataloglama ve üst verinin amaçlarını anlatmalı Dublin Core gibi standartların kullanılarak katalog kayıtlarının oluşturulmasını uygulanmalıdır. Üçüncü düzey ise üst veri ve katalogcu uzmanı olmak isteyenlere yönelik derslerden oluşmalıdır. Derslerde kitap dışı materyallerin kataloglanmasını öğretilmeli, konu başlıkları ve sınıflama sistemleri hakkında derinlemesine bilgi verilmeli, farklı üst veri standartlarını karşılaştırmalı, bilgi yönetim sistemi içinde üst verinin yerini belirlenmelidir. Dördüncü düzey ise, kataloglama ve üst veri uzmanları içindir. Bu düzeyde elektronik bilgi kaynaklarını bibliyografik tanımlamaya yönelik farklı yaklaşımları öğretilmeli, üst veri standartları ve veri tabanı tasarımı öğretilmelidir (Hsieh-Yee , 2002, ss.,212-216., akt. Atılğan, 2004, s. 215).

Yukarıda değinildiği gibi kataloglama eğitim programları ve uygulamalarında yeni yaklaşımlar söz konusudur. Bu yaklaşımlardan yola çıkarak ülkemizdeki kataloglama eğitimi aşağıda incelenmeye çalışılmıştır.

Ülkemizdeki Kataloglama Eğitimi

Ülkemizde kataloglama eğitimi 1924 yılında İstanbul Üniversitesi'nde Fehmi Ethem Karatay'ın kütüphanecilik kursları ile başlamıştır (Ötüken,1957, s. 15). Karatay'ın kursunda kataloglama eğitimi; usul-katalog, topografik katalog, alfabetik katalog, sözlük katalog, özel kataloglar ve yazma katalogları başlıklarından oluşmuştur (Özel, 2007, 61).

Maarif Vekaleti 1939 yılında “Umumi Kütüphane Fihristleri İçin Hazırlanacak Fişlerin Nasıl Doldurulacağı Hakkında Kılavuz” adlı kaynağını hazırlamıştır. İstanbul Üniversitesi, 1940 yılında Adnan Ötüken'in Bibliyotek Bilgisi ve Bibliyografi adlı kitabı yayınlanmıştır (Anameriç ve Rukancı, 2017).

Küllüye

Türkiye’de ilk kez başlı başına bir kataloglama kuralı kitabı Fehmi Ethem Karatay’ın “Alfabetik Katalog Kaideleri” dir. 1941 yılında İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi tarafından yayınlanmıştır. Bu kaynağın ilk maddesine göre katalog defterlere değil yerlerinin değiştirilmesi mümkün olan 12.5 X 7,5 cm boyutundaki kart kataloglara yazılır (Karatay, 1941).

Adnan Ötüken, 1941 yılında A.Ü. Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi’nde kütüphanecilik kurslarını başlatmıştır. Kurslarda kataloglama eğitimi A ve B gruplarına ayrı ayrı verilmiştir. Kütüphanecilik kursunda, kütüphanelerde genellikle tasnif ve düzenleme yapacak kişilerin yetiştirilmesi amaçlanmıştır. Kurslar 1954 yılına kadar devam etmiştir. Bu eğitim içinde kataloglama eğitimi değişik başlık ve içerikte anlatılmıştır (Ötüken, 1957, s. 32).

1947-1948 yıllarında Adnan Ötüken, Bibliyotekçinin El Kitabı, Bibliyotek Bilgisi –Entrüksiyon Denemesi- Bibliyografya ve Nazariyeler adlı iki ciltlik kitap yayınlamıştır (Anameriç ve Rukancı, 2017).

Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi’nde 1954 yılında Kütüphanecilik Enstitüsü kurulmuştur. Enstitüde kataloglama eğitimi; fiş çıkarma, kataloga geçirme, yazma eserlerin tasnifine ilişkin yöntemler konularında yapılmıştır (Ötüken, 1957, s. 32). Kursta çeşitli program değişiklikleri yapılsa da kataloglama ve tasnif konusu programlarda temel olarak verildiği görülmektedir.

1964’te İstanbul Üniversitesi’nde, 1972’de Hacettepe Üniversitesi’nde kütüphanecilik bölümleri eğitime başlamıştır. Bu iki bölümde de kataloglama ve sınıflama farklı isimlerde de olsa hep zorunlu dersler arasındadır (Çakın, 1997, ss. 7-31; Atılğan, 1999, ss. 144-163).

Ülkemizde genel olarak kütüphanelerde kataloglama uygulamalarında 1957 yılında yayınlanan Basma Eserleri Alfabetik Kataloglama Kaideleri (BEAKK), 1961 Kitap Kataloglama Kuralları (KKK), 1967’den sonra da bazı araştırma ve üniversite kütüphaneleri AAKK kullanmıştır. O yıllarda halk kütüphanelerinde farklı, üniversite kütüphanelerinde farklı ve Milli Kütüphane’de de farklı kataloglama kuralları uygulamıştır. Bilgi ve belge yönetimi bölümlerinden mezun olanların hangi bilgi merkezlerinde görev alacağı ve hangi kataloglama kurallarını uygulayacakları konusunda net bir durum bulunmadığından bölümlerde yukarıdaki söz ettiğimiz kataloglama kuralları 1985 yılına kadar bir arada öğretilmeye çalışılmıştır (Atılğan, 2004, s. 215).

1985 yılında Milli Kütüphane ve halk kütüphaneleri AAKK2’ye geçtiğini açıklayınca bütün ülkede farklı kataloglama kurallarının uygulanması son bulmuş, bu kurallar kullanılmaya başlanmış ve bölümlerde de bu kurallar öğretilmeye başlanmıştır. 1988’de Necmeddin Sefercioğlu tarafından yayınlanan “Özleştirilmiş, Kataloglama Kuralları” ve aynı yıl Hasan S. Keseroğlu tarafından yayınlanan “Kataloglama Kuralları: Örnekleriyle Anglo- Amerikan Kataloglama Kuralları” eğitim ve uygulama alanında kullanılmaya başlanmıştır.

1989-1990 öğretim yılında Bilgi ve Belge Yönetimi Bölümlerinde, Kütüphanecilik, Arşivcilik ve Dokümantasyon ve Enformasyon Anabilim Dalları oluşturulmuştur. Anabilim dallarında kataloglama eğitimi, bilginin düzenlemesine giriş, bilginin organizasyonu, konu başlıkları, sınıflama sistemleri, katalog

uygulamaları ve bilgisayarla kataloglama gibi derslerle verilmiştir (Atılgan, 2004, s. 215).

20. yüzyılın başından beri kataloglama eğitim programlarında yeni gelişmeler ve değişimler olmuştur. Bu çerçevede ders içeriklerinde büyük ölçüde değiştirilmiştir (Bronstein, 2007; Chu, 2006; Markey, 2004). Kataloglama eğitimi ve uygulamasında sürekli yenilikler olması bu alandaki eğitimin de değişimini zorunlu kılmaktadır (Yılmaz, 2018). Teknolojideki gelişmeler, bilgi kaynaklarında çeşitlenmeye sebep olmuş, buna bağlı olarak da kataloglama eğitiminin de geliştirilmesi gerektirmiştir (Atılgan, 2004, s. 214)

Teknolojik gelişmelerle birlikte, elektronik bilgi kaynaklarının kütüphanelerde yaygınlıkla kullanılmaya başlanmasıyla kütüphanecilik ünvanının yapılan işi tam olarak karşılamadığı düşüncesi oluşmuştur. Bu düşünceden yola çıkılarak 2002-2003 öğretim yılında Kütüphanecilik Bölümlerinin adları “Bilgi ve Belge Yönetimi Bölümü” olarak değiştirilmiştir. Bu değişimin ardından eğitim programları da yenilenmiştir. Kataloglama eğitiminin de içeriği ve kapsamı geliştirilmiştir (Atılgan, 2004, s. 216). Örneğin Hacettepe Üniversitesi Bilgi ve Belge Yönetimi Bölümü’nün birinci ve ikinci sınıfında kataloglama dersinin adı “Bilginin Organizasyonu” olmuştur. Üçüncü sınıfta “Kataloglama ve sınıflama” adı ile yer almıştır. İstanbul Üniversitesi Bilgi ve Belge Yönetimi Bölümü’nde ise 1. sınıfta “Bilginin Örgütlenmesi” adı ile isimlenen kataloglama dersi, 3. sınıfta “Kitap Dışı Belgelerin Kataloglanması” ve “Sınıflama Sistemleri”i olarak verilmeye başlamıştır. Ankara Üniversitesi Bilgi ve Belge Yönetimi Bölümü’nde ise 1. sınıfta “Bilginin Organizasyonuna Giriş” 2. sınıfta “Bilginin Organizasyonu I ve II” dersleri konulmuştur. 3. sınıfta “Bilgisayarla Kataloglama ve Sınıflama sistemleri I”, 4. sınıfta da “Konu Başlıkları” ve “Sınıflama Sistemleri II” dersleri ile kataloglama eğitimi verilmeye başlanmıştır.

Bilgi ve belge yönetimi alanında teknolojik gelişmeler ışığında kataloglama derslerine bölüm programlarına çeşitli yeni dersler eklenmiştir. Bu dersler arasında: Bilgi kaynaklarının tanımlanması ve erişimi, e-bilgi kaynaklarının kimliklenmesi ve bilgisayarla kataloglama gibi dersler vardır. Mesleki gelişim, iyi eğitilmiş profesyonellerle gerçekleşebilir. Hızla yenilenen uygulama alanının ihtiyacı, sorumluluğunu ve yetkisini taşıyabilecek mezun yetiştirme ile gerçekleşecektir. Bu da eğitimde daha iyiyi vermek için programların eskiye göre daha sık yenilemesi ile mümkün olacaktır (Baydur,2012, s. 317).

Araştırmanın Amacı

Tarihsel süreçler göz önüne alındığında kataloglamanın değişen ve gelişen bir yapıda olduğu anlaşılmaktadır. Bu değişim ve gelişim süreçleri, beraberinde kataloglama kuralları ile ilgili yeni bilgileri ve değişimleri de getirmiştir. Söz konusu değişimlerle her önceki kuralın üzerine yenileri eklenmiş, çıkartılmış veya yeni düzenlemeler yapılmıştır. Böyle bir değişim ve gelişim süreci kataloglama işini yapan bilgi profesyonellerinin iyi eğitilmesini zorunlu kılmaktadır. Temelde her yeni duruma ve olaya geçiş süreci eğitim ile sağlanmalıdır. Bu çalışmanın amacı ülkemizde Bilgi ve Belge Yönetimi Bölümlerindeki kataloglama konusundaki eğitim çalışmalarını incelemek ve kataloglama eğitiminin nasıl olması gerektiğini ortaya koymaktır.

Araştırmanın Yöntemi

Araştırma, kataloglama eğitimi ile ilgili bilimsel yayınların taranması ve Ülkemizde bilgi ve belge yönetimi bölümlerinin web sayfalarının incelenmesinden oluşturuldu. “Kataloglama” ve “kataloglama eğitimi” terimleriyle yapılan taramalarda elde edilen bilimsel yayınlardan yararlanıldı. Çalışmada “belgesel tarama yöntemi” ve “betimleme yöntemi”nden yararlanılmıştır. Belgesel tarama tekniği; sistemde var olan ve daha önceden oluşturulmuş kayıt ve belgelerin sistematik bir şekilde incelenerek verilerin toplanmasına dayanmaktadır. Yazılı kaynaklar çerçevesinde belgesel tarama tekniği belirli bir amaca yönelik olarak kaynakların bulunması, okunması, not alınması ve değerlendirmesi işlemlerini kapsamaktadır. Betimsel yöntem ise; ilgi duyulan konu ya da etkinliklerin bir betimlemesini, tasvirini elde etmeyi amaçlayan araştırmalardır (Karasar, 1999, s. 229).

Varsayım ve Sınırlılıklar

Ülkemizde bilgi ve belge yönetimi bölümlerinde verilen kataloglama ve sınıflama derslerinin ve hoca sayının yeterli olmadığı varsayılmaktadır. Araştırma verilerinin toplanması Bölümlerinin web sayfalarında sunulan bilgilerden oluşması araştırmanın sınırlılıklarıdır.

Araştırmanın Evreni

Türkiye’de bulunan 12 bilgi ve belge yönetimi bölümü araştırmanın evreni olmuştur.

Veri Toplama

Ağustos 2022 tarihinde Ülkemizdeki bilgi ve belge yönetimi bölümlerinin web sayfalarından kataloglama ve sınıflamayla ilgili derslerin ve dersleri veren öğretim üyelerinin verileri toplanmıştır.

Bulgular

Günümüzde ülkemizdeki üniversitelerde yer alan bilgi ve belge yönetimi bölümü programlarında kataloglama, bilginin düzenlenmesi, bilginin organizasyonu, bibliyografik kontrol vb. adlarla yer alan kataloglama eğitimi lisans ve yüksek lisans düzeyinde yürütülmektedir. Bu bölümde yukarıda tarihsel gelişimi kısaca verilmeye çalışılan kataloglama eğitimi halen 12 üniversitemizdeki bilgi ve belge yönetimi bölümlerinde verilmekte olan kataloglama ile ilgili derslerin sayıları karşılaştırmalı olarak tablolarla sunulmaktadır. Hangi bölümde bu alanla ilgili ne kadar dersin bulunduğu ve bu derslerin öğretim üyeleri ayrıntılı olarak tabloda aktarılmaktadır.

Tablo 1: BBY Bölümlerinin Kataloglama ile İlgili Dersleri ve Öğretim Üyeleri

Bölüm Adı	Ders adı	Öğretim Üyesi
Ankara Ü. DTCF	Bilginin Organizasyonuna giriş	Arş. Gör. Ayşenur VAROL
	Bilginin Organizasyonu I	Arş. Gör. Ayşenur VAROL
	Bilginin Organizasyonu II	Arş. Gör. Ayşenur VAROL
	Bilginin Organizasyonu III	Arş. Gör. Ayşenur VAROL

	Konu Başlıkları	Prof. Dr. Sacit ARSLANTEKİN
	MARC	Doç. Dr. Nevzat ÖZEL
	METADATA	Prof. Dr. Hakan ANAMERİÇ
Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi	Bilginin Düzenlenmesine Giriş	Doç. Dr. Mustafa BAYTER
	Bilginin Düzenlenmesi I	Doç. Dr. Mustafa BAYTER
	Bilginin Düzenlenmesi II	Doç. Dr. Mustafa BAYTER
	Bilgi Kaynaklarının Tanımlanması ve Erişim I	Doç. Dr. Mustafa BAYTER
	Bilgi Kaynaklarının Tanımlanması ve Erişim II	Doç. Dr. Mustafa BAYTER
	Konu Başlıkları	Doç. Dr. Mustafa BAYTER
Atatürk Üniversitesi	Bilginin Düzenlenmesi I	Dr. Öğr. Üyesi Nermin ÇAKMAK
	Bilginin Düzenlenmesi II	Dr. Öğr. Üyesi Nermin ÇAKMAK
Bartın Ü. Edebiyat Fakültesi	Bilginin Düzenlenmesi	Doç. Dr. Ahmet ALTAY
Çankırı Karatekin Üniversitesi	Bilginin Düzenlenmesi I	Dr. Öğr. Üyesi Buket CANDAN
	Bilginin Düzenlenmesi II	Dr. Öğr. Üyesi Buket CANDAN
Hacettepe Ü. Edebiyat Fakültesi	Bilginin Düzenlenmesi	Doç. Dr. Tolga Çakmak
	Bilgi Kaynaklarının Tanımlanması	Doç. Dr. Tolga Çakmak
İstanbul Üniversitesi	Arşivlerde Tasnif ve Kataloqlama	Prof. Dr. Niyazi Çiçek
İstanbul Medeniyet Üniversitesi	Bilginin Organizasyonu I	Öğr. Gör. Emine Hatun GÜR
	Bilginin Organizasyonu II	Öğr. Gör. Emine Hatun GÜR
İzmir Katip Çelebi Üniversitesi	Bilgi Organizasyonu	Öğr. Gör. Ezgi ERGİN
	Üst Veri	Prof. Dr. Saime Özlem Gökkurt DEMİRTEL
Kastamonu Üniversitesi	Bilginin Düzenlenmesi I	Prof. Dr. Hasan S. Keseroğlu
	Bilginin Düzenlenmesi II	Prof. Dr. Hasan S. Keseroğlu
	Konu Başlıkları	Prof. Dr. Hasan S. Keseroğlu
Marmara Üniversitesi	Tanımlama Standartları	Dr. Öğr. Üyesi Elif Yılmaz ŞENTÜRK
	Üst veri ve Sınıflama Sistemleri	Doç. Dr. Güssün GÜNEŞ
Osmaniye Korkut Ata Üniversitesi	Bilginin Organizasyonuna Giriş	Dr. Öğr. Üyesi Yunus EKİCİ
	Kataloqlama	Dr. Öğr. Üyesi Yunus EKİCİ
	BBY203 Bilginin Organizasyonu-I	Dr. Öğr. Üyesi Ramazan SONAT
	BBY203 Bilginin Organizasyonu-II	Dr. Öğr. Üyesi Ramazan SONAT

Kaynak: BBY Bölümleri Web Sayfaları

Yukarıda verilen tablodaki veriler incelendiğinde bilgi ve belge yönetimi bölümü bulunan üniversitelerin kataloqlama ile ilgili derslerin sayısında eşitsizlik olduğu görülmektedir. BBY bölümleri için son derece önemli derslerden biri olan kataloqlama derslerinin sayılarındaki bu ciddi eşitsizlik, bölümden mezun olan meslektaşlarımız için sorun teşkil etmektedir. Bu duruma bölümlerde yeterli sayıda kadro olmaması ve hoca eksikliği yaşanması sebep olarak gösterebilir.

Tabloda 1 verilen bilgilere göre en fazla kataloqlama alanı ile ilgili derslerin Ankara Üniversitesi (8) ve Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi’nde (7) bulunduğu görülmektedir. Buna karşılık bazı bölümlerde 1-2 derste kalmıştır. İstanbul Üniversitesi’nde “Arşivlerde Tasnif ve Kataloqlama” dersi vardır. Bilgi ve belge yönetimi eğitiminin temeli sayılan kataloqlama konusunda bu kadar az ders sayısı ile alanda bu konuda yeterli derecede bilgi sahibi uzman yetiştirmek oldukça zor olduğu düşünülmektedir.

BBY Bölümlerinde Kataloglama Derslerini Veren Öğretim Elemanı*Tablo 2: BBY Bölümlerinde Kataloglama Derslerini Veren Öğretim Elamanlarının Dr. Tezleri ve Konuyla İlgili Yayınları*

Bölüm Adı	Öğretim Elemanı	Öğretim Elamanın Doktora Konusu	Öğretim Elamanının Konu Hakkında Yayın Sayısı
Ankara Ü. DTCF	Prof. Dr. Sacit ARSLANTEKİN	İndeks, indeksleme teknikleri ve bilgisayar uygulaması	-
	Prof. Dr. Hakan ANAMERİÇ	Türkiye'de çağdaşlaşma sürecinde bilginin toplumsallaşması ve bilgi merkezleri	8
	Doç. Dr. Nevzat Özel	Araştırma görevlilerine bilgi ve iletişim teknolojileri bağlamında bilgi okuryazarlığı becerilerinin kazandırılması	12
	Arş. Gör. Ayşenur VAROL	Okulsuzlaşma hareketinde eğitim kurumu olarak kütüphane (Devam ediyor)	-
Ankara Yıldırım Beyazıt Ü. İTBF	Doç. Dr. Mustafa BAYTER	Türkçe web belgelerinin kataloglanması: Bir işbirliği modeli önerisi	17
Atatürk Ü. Edebiyat Fakültesi	Dr. Öğr. Üyesi Nermin ÇAKMAK	Lisans öğrencilerinin bilgi arama süreçleri ile ilgili kavramları, tutumları ve düşünceleri	-
Bartın Ü. Edebiyat Fakültesi	Doç.Dr. Ahmet ALTAY	The Public Library Services In Turkey And Bulgaria In The Transition Process To Information Society	-
Çankırı Karatekin Ü. Edebiyat Fakültesi	Dr. Öğr. Üyesi Buket CANDAN	Türkiye'de cumhuriyet döneminde yayıncılık ve kütüphaneciliğin gelişiminde telif hakkı ve derleme yasalarının etkileri	-
Hacettepe Ü. Edebiyat Fakültesi	Doç. Dr. Tolga Çakmak	Dijitalleştirme ve dijital koruma politikaları	7
İstanbul Ü. Edebiyat Fakültesi	Prof. Dr. Niyazi Çiçek	Kamu Yönetiminde Üretilen Belgelerin Form Özelliklerinin İncelenmesi ve	-

		Arşivcilik Açısından Değerlendirilmesi	
İstanbul Medeniyet Edebiyat Fakültesi Ü.	Öğr. Gör. Emine Hatun GÜR	-	5
İzmir Katip Çelebi Ü.	Öğr. Gör. Ezgi ERGİN	-	-
	Prof. Dr. Saime Özlem Gökçurt DEMİRTEL	Citation indeks ve citation analizi: Enformetrik bir model çalışması	2
Kastamonu İTBF Ü.	Prof. Dr. Hasan S. Keseroğlu	Halk Kütüphanesi Politikası ve Türkiye Cumhuriyeti’nde durum	7
Marmara Edebiyat Fakültesi Ü.	Dr. Öğr. Üyesi Elif Yılmaz ŞENTÜRK	Osmanlı belgeleri için bir üst veri standardı çalışması: Meşihat arşivi örneği	4
Osmaniye Korkut Ata Ü. Kadirli Sosyal ve Beşeri Bilimler Fakültesi	Dr. Öğr. Üyesi Ramazan SONAT	Harb-i umûmî’de Bağdat (1914-1918)	-

Kaynaklar:

<http://bilgibelge.humanity.ankara.edu.tr/akademik-personel-2/>

<http://bilgibelge.edebiyat.istanbul.edu.tr/tr/akademikkadro>

<http://www.bby.hacettepe.edu.tr/akper.asp>

<http://bby.fef.marmara.edu.tr/akademik-kadro/>

<https://atauni.edu.tr/personel/bilgi-ve-belge-yonetimi>

<https://bilgibelge.medeniyet.edu.tr/tr/personel/akademik>

<https://fef.kastamonu.edu.tr/index.php/tr/menu-personel-tr/menu-personel-akademik>

<https://bilgibelge.bartın.edu.tr/akademik-personel.html>

<https://bilgibelge.karatekin.edu.tr/akademik-personel-1400-sayfasi.karatekin>

http://www.ybu.edu.tr/insanvetoplum/bilgi-belge/custom_page-292-akademik-kadro.html

<https://bby.ikcu.edu.tr/Personel/Akademik>

<http://bby.osmaniye.edu.tr/personel-akademik>

Bilgi ve belge yönetimi biliminde değişim ve gelişim ancak iyi eğitilmiş bilgi uzmanlarıyla olabilir. Eğitim, profesyonel ortamın gereksinimlerinin sorumluluk ve yetkisini taşıyabilecek birey yetiştirme sorumluluğu, eğitimde daha iyiyi yaratmak yönünde olmalıdır. Akademik programlar ve öğretim elemanları konuya ve gelişmelere hâkim olmalıdır. Öğretim elemanları, eskiye göre daha sık kendilerini yenilemeli, değişen disiplinler arası yapıya göre çalışmalı ve ilgili konuyla çalışması gerekmektedir (European, 2005).

Bölümlerde verilen kataloglama eğitim programlarında gelişmeler ışığında ders sayıları ve ders içeriklerinin büyük ölçüde yenilenmesi gerekmektedir (Bronstein, 2007; Chu, 2006; Markey, 2004). Sürekli bilginin düzenlenmesine

yönelik yenilikler yapılmaktadır. Kataloglama eğitimi kurumsal uygulamaların gerisinde kalmamalıdır (Baydur,2012, s. 317).

Kataloglama eğitimini veren öğretim elemanlarının uzmanlığı alanla ilgili olmalıdır. Tablo 2'ye bakıldığında 12 Bölümden sadece iki öğretim elamanı uzmanlık alanının pekiştirildiği doktora tezini kataloglama alanında yapmıştır. Diğer bölümlerde öğretim elemanlarının maalesef doktora konusu başka alanlardadır. Oysa profesyonel bir kataloglama eğiticisi alanındaki uzmanlığını kullanmalı, eğitim uygulamalarında kütüphanelerdeki kataloglama çalışmalarına odaklanmalıdır. Uygulamaya dayalı eğitimin en önemli kaynağı, mesleki yönde yapılan bilimsel çalışmalar sonucunda ortaya çıkan bilimsel bilgidir. Yeni bilgiler eğitimi ve uygulamayı destekleyici, yol gösterici ve geliştiricidir. Doktorasını tamamlamış eğiticiler, alanla ilgili yeni bilgiler üretmiş ve üretecek olan bilim insanlarıdır. Bilimsel yayınlar incelendiğinde, bilimsel araştırmalara katılma, bilimsel yayınları takip etme açısından eğitim verenlerin, mesleğinin ilerlemesinde önemli bir rolünün olduğu saptanmaktadır. Kataloglama eğitimi ve uygulamasının gelişmesi, yeni araştırmalarla mümkün olur. Yapılan araştırmadan elde edilen bilgi ve uygulama örnekleri alana aktarılmalıdır. Alana aktarılması eğitilmiş insanlarla gerçekleştirilebilir. Bilgi ve belge yönetiminin hem geleneksel hem de gelişmekte olan bir alan olması nedeniyle, kataloglama eğitimi sürekli gelişmesi gerekmektedir. Bu nedenle de kataloglama eğitiminde doktora eğitimi önemli bir yere sahiptir.

Bilgi ve belge yönetimi bölümlerinde kataloglama derslerini veren öğretim elemanlarının kataloglama ve sınıflama konularında yayın yapmaları da hem bu alandaki gelişmeleri takip etmelerini hem de bilgilerini güncellemeleri bakımından önemlidir. Öğretim elemanlarının konu hakkında yayın sayısına Tablo 2'de bakıldığında; Ankara Üniversitesi DTCF'deki öğretim elemanların toplamda 20 yayını olduğu görülmektedir. Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi İTBF'nin öğretim elemanının 17, Hacettepe Üniversitesi. Edebiyat Fakültesi ve Kastamonu Üniversitesi. İTBF öğretim elemanlarının 7, İstanbul Medeniyet Üniversitesi. Edebiyat Fakültesindeki öğretim elemanının 5, Marmara Üniversitesi. Edebiyat Fakültesi öğretim elemanının 4, İzmir Katip Çelebi Üniversitesindeki öğretim elemanının birinde 2 olduğu saptanmıştır. Bunların dışında kalan bölümlerdeki öğretim elemanının konuyla ilgili hiçbir yayını yoktur. Bu da söz konusu öğretim elemanlarının bilimsel olarak konuyla sadece ders verme aşamasında ilgilendiklerini göstermektedir.

Gelecekte Kataloglama Eğitimi

Günümüzde bilginin düzenlenmesinde ve erişiminde en iyisini bulma arayışı sürüyor. Bilgiye hızlı ve doğru erişim için hangi öğelerin öncelikli olduğu tartışılıyor. Bu gelişmeler çerçevesinde kataloglama eğitiminin gelecekte farklı yönlerde yenileceğini gösteriyor (Baydur,2012, s. 326).

Bilginin üretiminin giderek artması, sayısallaşması ve ağ ortamında erişim sağlanabilmesi bilgi hizmetlerinin gelişmesini sağlamıştır. Aynı zamanda bilgi ve belge yöneticilerine büyük oranda ihtiyaç doğmuştur. Gelişen teknoloji ile birlikte 'bilgi' artık sadece basılı kaynaklarda değil elektronik ortamda da bulunmaktadır. Teknolojinin gelişmesiyle bireylerin bilgi okuryazarı olma zorunluluğu doğmuştur. Bilgi merkezleri ve kütüphaneler bilgi okuryazarlığı eğitimi veren merkezler

Külliye

Cilt/Volume: 4 • Sayı/Issue: 2 • 2023

kurumlar olmuştur. Bilgi ve belge yöneticileri, geleneksel bilgi hizmetleri anlayışıyla birlikte toplumu bilgiye ulaştırma amacıyla bilgi teknolojilerinin kullanılmasını öğreten kişilerdir (Bayter, 2014, ss.157-158).

Kataloglama ilk yıllardaki programlarda, Anglo-Amerikan Kataloglama Kurallarının çevrilmesi ile verilmiş bir derstir. Alandaki gereksinim doğrultusunda olabildiğince bol uygulama ile anlatılmıştır. Kataloglama kuralları bilen ve uygulayabilen öğrencilerin yetişmeleri amaçlanmıştır (Baydur,2012, s. 326).

Günümüzde FRBR (Functional Requirements of Bibliographic Records) gibi kuramsal modellerin çok anlaşılması ve kataloglamacıların bilginin düzenlenmesinde RDA’ya (Resource Description and Access) geçmeleri ve metadata üretmeleri gerekmektedir. Arama motorları ve diğer bilgi erişim sistemlerinde bilgi arayan araştırmacıların bilgiye erişim yaklaşımları değişmiştir. Alanda çalışacak yeni kataloglamacıların eğitimlerinde bu konularda uzmanlaştırılması gerekmektedir (Dull, 2011).

Teknolojik gelişmeler 21.yüzyıla beraber kataloglamada yenileşmeyi getirmiştir. Kataloglama kurallarındaki yenilikler eğitimi de etkilemiştir. Kataloglama eğitiminde ne öğretilmektedir ve nasıl öğretilmektedir soruları cevaplanmış olmalıdır. Bilgi ve belge yönetimi bölümlerinde kataloglama derslerinde alandaki değişimlere bağlı olarak eğitim ve öğretim programında değişiklikler olması gerekmektedir (Education, 2002, s.1).

Yeni kataloglama standardı olan RDA’ nın anlaşılması ve uygulanabilmesi için gerekli şartların başında eğitim gelmektedir. RDA eğitiminin verilebilmesi için yeni yöntemler belirlenebilir. Kuralların teorik bilgisinin yanı sıra, RDA kurallarının uygulanması öğretilmelidir. RDA eğitiminde RDA araç seti önemli bir konumdadır. Çünkü RDA araç seti, düzenli olarak güncellenen sayfalarda çevrimiçi kaynaklara bağlantılar sunar ve RDA’ nın eğitimi için destek sağlar. Ayrıca araç seti RDA Yürütme Komitesi (RSC) tarafından sağlanan RDA Kataloglama örneklerini içerir. Eğiticiler, rdatoolkit.org/rda list adresinden RDA duyurularını almak için haber bültenine kaydolabilirler. Ayrıca rdatoolkit.org/training ve [youtube.com / c / RDAToolkitVideo](http://youtube.com/RDAToolkitVideo) adresindeki RDA web sitesindeki eğitim kaynaklarına erişebilirler (Monyela, 2020, s. 13).

Bilgi ve Belge Yönetimi bölümlerindeki eğitim ve öğretim programlarında alandaki uygulamaların daha fazla yapılabilmesi için staj derslerinin sayısı artırılabilir. Kataloglama dersinin içeriği genişletilebilir. Bilginin düzenlenmesinde yenilikler, kataloglamanın bilgi merkezleri kataloglarının organizasyonlarından çıkıp her türlü kayıtlı bilginin bibliyografik tanımlanmasıyla, bilginin erişilebilirliği ve yönetimi ile doğrudan ilgili görülmeye başlanmıştır. Bibliyografik tanımlanmadaki yeni uygulamalar derslerde verilmeli, derslerin içerikleri sürekli güncellenmelidir (Yılmaz, 2018). Kataloglama dersi için yeni dönemde eğitim programı aşağıdaki gibi olabilir:

Birinci Aşama:

- Kataloglama nedir, amaçları nelerdir?
- Kataloglama ilkeleri ve katalogun fonksiyonları
- AACR
- Kütüphane otomasyon programları

- OPAC
- Bibliyografik ağlar
- MARC formatı ve bibliyografik öğelerin öğretilmesi
- FRBR Temel Kavramlar
- FRBR Pratiği -- Kavramların Uygulanması
- RDA'da MARC 21 ve Kişisel İsimler için Otoriteler
- MARC 21 'de Otoriteler için Alanlar
- Kişisel İsimler için Otoriteler: Giriş ve Öznitelikleri
- Kişisel İsimler için Otoriteler: Erişim Noktaları
- Kişisel İsimler için Otoriteler: AACR2 ve RDA
- Aile, Kurumsal ve Coğrafi İsimler için Otoriteler
- FRBR, RDA ve MARC
- RDA Araç Setini Kullanma

İkinci Aşama:

- RDA'ya Giriş; Kavramları ve Öğeleri Tanımlama
- Bilgi Kaynaklarını Tanımlama ve Yapılması Gereken İşleri Tanımlama
- RDA ile Bibliyografik Tanımlama
- RDA Uygulamaları
- Özel Durumlar, Formatlar ve Kullanıcılar için RDA Uygulamaları
- Kataloglamanın üst veri ile ilişkisi nedir?
- Üst veri türleri fonksiyonları ve format geliştirilmesi
- Üst verilerin oluşturulması
- Konu analizi, konu başlıkları ve otorite kontrol ve kavramsal dizin
- Sınıflama sistemleri.

Kataloglama kapsamındaki ileri düzeydeki dersler, yüksek lisans ve doktora eğitimlerinde de olmalıdır. Bu dersler kataloglama alanında araştırmacı yetiştirme amacına yönelik olmalıdır. Hazırlanan yüksek lisans ve doktora tezleri, kataloglama-sınıflama ve bilgiye erişim konularında olmalıdır (Baydur,2012, s. 327).

Kurallardaki ve uygulamalardaki yenilikler, kataloglama derslerinde yer almalıdır. Ayrıca yeni uygulamalar, bilimsel çalışmalara ve meslek içi eğitim-öğretim programlarına da yansıtılmalıdır (Kajberg ve Lorring, 2005).

Değerlendirme ve Sonuç

Günümüzde üretilen bilgi devasa boyutlara ulaşmıştır. Bu büyük yığının içinde bilgiye ulaşmak karmaşık hale getirmiştir. Araştırmacıların gereksinim duyduğu bilgiyi istediği zamanda, istediği yerde, istediği kapsam ve nitelikte ulaştırılması ancak kataloglama ile gerçekleşebilir.

Kataloglamanın eğitimi her zaman güç olmuştur. Konu daha önceden belirlenmiş kurallarla verilir. Derslerde öğrenciye anlatmak oldukça zordur. Panizzi'nin 1841 yılında yayınladığı 79 ana kuraldan beri hızla yeni kurallar eklenmiş kapsamı genişleyen bir alan olmuştur. Bilgi teknolojinin gelişmesi ile birlikte yeni bilgi kaynakları çıkmış bunların kataloglanmasıyla ilgili yeni kurallar ortaya konulmuştur. Alandaki kullanılan kural ve yöntemlerin izlenmesi, bunların sınırlı saatlerdeki ders programlarına aktarılması oldukça zorlayıcı olmuştur.

Teknolojik gelişmeler bilgi ve belge yönetimini tümünden etkilemiştir. Gelişmeler kataloqlama kurallarının da sürekli yenilenmesine yol açmıştır. Alandaki uygulamanın başarısı eğitimde edinilen bilgilerle ilgilidir. Kataloqlama derslerinde iyi öğrenilmezse uygulamada yanlışlıklar olması muhtemeldir. Bu da bilginin erişiminde sorunlara sebep olur. Onun için kataloqlama eğitiminde uygulamaya dayalı doğru eğitim ve yeniliklerin takip edilmesi oldukça önemlidir (Sefercioğlu. 2003, s. 149).

Günümüzde kataloqlama kurallarına uygun yapılmamış bibliyografik tanımlamalar oldukça fazladır. Oysa kataloqlama şimdilerde bilgi erişimdeki sınırlamaları kaldırmıştır. Teknolojinin gelişmesi ile ayrıntılı ve birbiriyle bağlantılı bilgi kaynaklarının tanımlanmasını kolaylaştırmıştır. Kullanıcıya en doğru şekilde bilgi sunulmasına olanak sağlamıştır. Onun için ders programları yeniden gözden geçirilmelidir. Kataloqlama ve sınıflama derslerini verecek hocaların da konuyla ilgili yetişmesi, gelişmeleri takip etmesi ve yayınlar yapması gerekmektedir.

Bu çalışma kapsamında Türkiye’de bulunan Bilgi ve Belge Yönetimi Bölümünün yer aldığı üniversitelerin lisans programlarına ait kataloqlama dersleri tablo şeklinde verilmiştir. Tablolarda verilen bilgilerden yola çıkarak bölümlerdeki kataloqlama ve sınıflama alanları ile ilgili dersler ele alınmıştır. Tablolara bakıldığında derslerin sayıları açısından değerlendirildiğinde bölümler arasında eşitsizlik olduğu tespit edilmiştir.

Kataloqlama ve sınıflama alanında Ankara Üniversitesi ve Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesinin daha ön planda olduğu tablolarda görülmektedir. Bu duruma neden olan en büyük etken daha önce de belirtildiği gibi kadro eksikliğidir. Bölümlerde yeteri kadar kataloqlama alanında yetişmiş öğretim elamanı olmadığı için alanla ilgili dersler az açılmıştır.

Bölümlerin bulunduğu üniversitelerden mezun olan meslektaşlarımız program farklılıkları nedeniyle birbirleriyle aynı bilgilere sahip değillerdir. Bazı bölümler farklı içeriklerde ders veriyorlar bazıları ise verilen dersleri hoca eksikliği nedeniyle verememektedir.

Çalışmada bölümlerle ilgili saptanan sorunu ortadan kaldırmak için öncelikle kadro eksikliğini ortadan kaldırılması gerekmektedir. Daha sonra Bölümler birlikte çalışarak ortak bir kataloqlama eğitim programı oluşturmalıdır. Aynı program da eğitim gören bilgi ve belge yönetimi öğrencileri aynı bilgilere sahip bir şekilde mezun olacaklardır.

Kataloqlama alanında bilgi ve belge yönetimi bölümü mezunları, bilgi merkezlerinde bulunan bilgi kaynaklarının düzenlenerek erişime sunulması için gerekli kaynak tanımlama ve erişim için kullanılan standartları öğrenmeli (RDA, AACR2 vb.) ve değişen kaynak türlerine uygun tanımlama yapabilmelidir. Bilgi ve belge yönetimi bölümü mezunları ayrıntılı kataloqlama yapabilmeli, içindekiler, makale, bölüm vb. detayları vermek, kütüphane otomasyon sistemi üzerinde kataloqlama modülü ve diğer ilişkili modüllerle bağlantılarını yönetebilmeli ve MARC olmayan kayıtları MARC formatına dönüştürmelidir. Sınıflama sistemleri hakkında yeterli bilgiye sahip olmalı, LC, Dewey vb. , toplu kayıt düzeltmeleri, yüklemeleri yapabilmeli, otorite kontrol işlemleri ve OPAC üzerinde gönderme işlemlerini gerçekleştirebilmelidir. Bilgi ve belge yönetimi alanında kataloqlama eğitiminde çağın getirmiş olduğu yeni teknolojilerden yararlanılmalıdır.

Külliye

Teknolojinin getirdiği yeniliklerle birlikte bilgi ve belge yöneticilerinin sürekli olarak yenilenmeleri sağlanmalıdır. Sonuç olarak Bilgi ve Belge Yönetimi Bölümlerindeki eğitim ve öğretim programlarında kataloglama eğitiminin kalitesinin yükseltilmelidir. Bunun için kurallar ve uygulamalar iyi takip edilmeli, teknolojiden yararlanılmalı ve kataloglama eğitim programlarında yenilikler yapılmalı ve konuda yetkin öğretim üyeleri görevlendirilmelidir. Kataloglama eğitimi veren akademisyen sayısı ve niteliği önemlidir. Bilgi ve Belge Yönetimi bölümlerinde kataloglama derslerini veren öğretim üyelerinin sayısı ve niteliği yeterli olmalıdır.

Kaynakça

Artukoğlu, A. (1979). Türkiye’ de kütüphanecilik eğitimine genel bakış. *Türk Kütüphaneciliği*, 28(1-2), 1-11.

Atılğan, D. (1995). Türkiye’ de kütüphaneciliğin gelişimi. *Türk Kütüphaneciliği*, 9(1), 10-20.

Atılğan, D. (1999) Türkiye’de kütüphanecilik eğitimi ve yeni bin yılda hedefler. *bilginin serüveni dünü, bugünü, yarını....* içinde. (ss.144-163) Türk Kütüphaneciler Derneği.

Atılğan, D. (2004). Kataloglama eğitimindeki yenilikler ve Türkiye’deki durum. S. Arslantekin ve F. Özdemirci (Haz.). *Kütüphaneciliğin Destanı Uluslararası Sempozyum Bildiriler* içinde (s.211-221).Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi Bilgi ve Belge Yönetimi Bölümü.

Avcı, M. (2017). *Atatürk dönemi kütüphanecilik faaliyetleri (1923-1938)* [Doktora tezi, Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü]

Baydur, G. (2012). Kataloglama eğitimi. *Türk Kütüphaneciliği*, 26(2), 315-328.

Bayter, M. (2014). Bilgi ve belge yönetimi eğitiminde yeni bir soluk. N. Özel ve N. Erkoçoğlu (Yay. haz.). *Ankara Üniversitesi Bilgi ve Belge Yönetimi Bölümü 60.Yıl Armağan Kitabı içinde* (ss.157-172). Ankara Üniversitesi Bilgi ve Belge Yönetimi Bölümü.

Bronstein, J. (2007). Current trends in library and information studies curricula around the world: Looking for the user-centered approach. *Journal of Information, Communication and Ethics in Society*, 5 (2), 59-78.

Chu, H. (2006). Curricula of LIS programs in the USA: a content analysis. C. Khoo, D. Singh ve A.S.Chaudy (ed). *Proceedings of the Asia-Pacific Conference on Library and Information Education and Practice 2006 (AA-LIEP2006)*,Singapore, 3-6 April 2006 içinde (ss. 328-337). Singapore School of Communication and Information, Nanyang Technological University

Collins, M. (2005). The Effects of e-journal management tools and services on serials Cataloging. *Serials Review*, 31(4), 291-297. DOI:10.1080/00987913.2005.10765005

Çakın, İ. (1997). 25. yılında Hacettepe Üniversitesi Kütüphanecilik Bölümü. B. Yılmaz (Yay. Haz.). *Kütüphanecilik Bölümü 25. Yıl'a Armağan* içinde (ss.7-31). Hacettepe Üniversitesi Kütüphanecilik Bölümü.

Çakın, İ. (2000). Bilgi profesyonellerinin eğitiminde yeniden yapılanma: Hacettepe Üniversitesi örneği. *Türk Kütüphaneciliği* 14(1), 3-17.

Dull, M. E. (2011). Cataloging education and cataloging futures: An interview with Allyson Carlyle. *Serials Review*, 37 (2), 116-119.

Education and cataloging and the organization of information: Pitfalls and the pendulum (2002). *Cataloging and Classification Quarterly*, 34, 1-2. Special Issue.

Ersoy, O. (1965). Kütüphanecilik Kursları. *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi*, 23(12), 49-59.

Genel bilgiler. (2022). Ankara Üniversitesi DTCF Bilgi ve Belge Yönetimi Bölümü.

<http://bilgibelge.humanity.ankara.edu.tr/hakkimizda/genelbilgiler/>

Gorman, M. (2002). Why teach cataloging and classification? *Cataloging and Classification Quarterly*. 34 (1/2), 1-13.

Hsieh-Yee, I. (2002). Cataloging and metadata education: asserting a central role in information organization. *Cataloging and Classification Quarterly*. 34 (2), 203-222.

Kajberg, L. ve Lorrington, L. (2005). *European curriculum reflections on library and information science education*. Copenhagen: The Royal School of Library and Information Science.

Kalaycı, S. 2014, (İSMEK) *İstanbul Büyükşehir Belediyesi sanat ve meslek eğitimi kurslarında verilen ciltleme dersinin incelenmesi*, [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi, Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü].

Karasar, N. (1999). *Bilimsel araştırma yöntemi: kavramlar, ilkeler, teknikler*. (9. bs.). Ankara: Araştırma Eğitim Danışmanlık.

Karatay, F. E. (1941) *Alfabetik kataloqlama kuralları*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi.

Kayran, M. (1998). Atatürkçü düşünce ışığında. *Çağdaş Eğitim* 14 (42), 780 - 830.

Markey, K. (2004). Current educational trends in the Information and Library Schools curriculum. *Journal of Education for Library and Information Science*, 45 (4), 317-339

Monyela, M. (2020). Challenges of Resource Description and Access (RDA) implementation in Sub-Saharan Africa: A review of literature. *Journal of Library Metadata*, 20(7), 1-16. DOI: 10.1080/19386389.2020.1809185

Öksüz, M. (2013). *Türkiye’de bilgi ve belge yönetimine kurumsal bir yaklaşım*. [Yayımlanmamış yüksek lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi].

Ötüken, A. (1957). Türkiye’de kütüphanecilik öğretiminin tarihçesi. *Türk Kütüphaneciler Derneği Bülteni*. 6 (1-2), 1-35.

Özel, N. (2007). *Üniversite Kütüphanelerinin Kataloglama Birimlerinde Çalışan Kütüphanecilerin Eğitim Gereksinimleri Üzerine Bir Araştırma [Yayımlanmamış yüksek lisans Tezi, Hacettepe Üniversitesi]*.

Sefercioglu, N. (2003). *Kataloglama için kurallar*. Milli Kütüphane.

Subaşıoğlu, F. ve Tamdoğan, O. G. (2014). Kütüphaneciliğimize kanat gerenler. *Türk Kütüphaneciliği*, 28(4), 583-621.

Stuhlman, D. D. (2010). Knowledge management terms <http://home.earthlink.net/~ddstuhlman/defin1.htm>

Tak, E. (2020). Hafız-ı kütüb' den kütüphaneciye: Osmanlıdan günümüze bir mesleğin gelişimi. *Bilgi ve Belge Araştırmaları*, (13), 81-102.

TDK (2022) Güncel Türkçe Sözlük. <https://sozluk.gov.tr/>

Tonta, Y. (2012a). Hacettepe Üniversitesi Bilgi ve Belge Yönetimi Bölümü lisans programının güncelleştirilmesi. *Türk Kütüphaneciliği*, 26(2), 291-314.

Tonta, Y. (2012b). Kütüphanecilik ve bilgibilim eğitiminde gelişmeler ve program değişiklikleri. *Türk Kütüphaneciliği*. 26, 2 (2012), 227-261.

Tosaka, Y., & Park, J. (2014). RDA: Training and continuing education needs in academic libraries. *Journal of Education for Library and Information Science*, 55, 3-24.

Yılmaz, B. (2018). Türkiye'de bilgi ve belge yönetimi bölümleri ders programlarının arşivcilik ve belge yönetimi eğitimi açısından değerlendirilmesi. *Bilgi Yönetimi Dergisi*, 1 (1), 44-62.

Çatışma beyanı: Makalenin yazarı, bu çalışma ile ilgili taraf olabilecek herhangi bir kişi ya da finansal ilişkileri bulunmadığını dolayısıyla herhangi bir çıkar çatışmasının olmadığını beyan ederler.

Göbekli Tepe'den Hayvan Tasvirleri

Yusuf ALBAYRAK*

Özet

Şanlıurfa ilinin 20 km. kuzeydoğusunda, Karaharabe (Örencik) köyü yakınında yer alan Göbekli Tepe yaklaşık 200-300 m yüksekliğinde ve kireçtaşı kayalıklardan oluşan bir höyüğün üzerine inşa edilen megalit yapıdır. Göbekli Tepe tapınaklarının belli bir dönem kullanıldıktan sonra tamamen toprakla kapatıldığı görülmektedir. Devam eden kazılarda üç tabaka tespit edilmiştir ve bu tabakalar; Tabaka I, II, III olarak adlandırılmıştır. Bu tabakalarda görülen ve tapınak ismi verilen en az 20 anıtsal yuvarlak yapı, çapları 10 ila 30 metre arasında değişen ve çevresi taş ile örülmüş duvarla çevrelenmiş dairesel bir plandadırlar. Bu yapıların merkezinde ve duvarlarına gömülü olarak dikili payeler bulunmaktadır.

Göbekli Tepe'nin iki katmanında da tapınaklarda "T" şeklinde payeler vardır. Göbekli Tepe tapınaklarında bulunan "T" payeler üzerinde onlarca hayvan tasviri yer almaktadır. Payelerin üzerinde kabartma tekniği ile yapılmış 40'm üzerinde hayvan türü görülmektedir. Genelini memeli hayvanların oluşturduğu türler yanında kuş türleri ve balık da tespit edilmiştir. En fazla görülen yılan, tilki, yaban domuzu ve kuş (ördek, turna, akbaba vb.) gibi hayvanların tasvirleridir. Bunların dışında boğa, boğa başı, aslan, eşek, koyun veya keçi, böcek ve örümcek gibi hayvanların tasvirleri de bulunmaktadır. Göbekli Tepe'deki kültür alanlarında bulunan "T" şekilli payelerin üzerlerindeki çeşitli hayvan tasvirlerinin, tehlikeleri koymak amacıyla kullanılmış bir koruma çeşidi olduğu görüşü ağır basar. Hayvan kabartmalarına göre bu hayvanların, bu topraklarda yaşayan uygarlıkların düşünce dünyalarında çok zengin anlam taşıdığını göstermektedir.

Anahtar Kelimeler: Göbekli Tepe, Tapınak, 'T', Paye, Yılan, Tilki, Domuz, Aslan

Animal Depictions From Gobekli Tepe

Abstract

Gobekli Tepe, located near the village of Karaharabe (Orencik), 20 km northeast of Sanliurfa, is a megalithic structure built on a mound of limestone rocks about 200-300 m high. It is seen that the temples of Gobekli Tepe were completely covered with soil after a certain period of use. Three layers were identified during the ongoing excavations and these layers were named as layer 1, layer 2 and layer 3. At least 20 monumental circular structures, called temples, seen in these layers have a circular plan ranging from 10 to 30 meters in diameter and surrounded by a stone-built wall. In the center of these structures and embedded in the walls are upright pillars.

In both layers of Gobekli Tepe, there are "T" shaped pillars in the temples. There are dozens of animal depictions on the "T" pillars found in Gobekli Tepe temples. There are more than 40 animal species depicted in relief on the pillars. In addition to mammals, bird species and fish were also found. The most common depictions are of animals such as snakes, foxes, wild boars and birds (ducks, cranes, vultures, etc.). There are also depictions of animals such as bulls, bull heads, lions, donkeys, sheep or goats, insects and spiders. It is believed that the various animal depictions on the "T" shaped pillars found in the cult sites at Gobekli Tepe are a form of protection used to ward off dangers. The animal reliefs show that these animals had a very rich meaning in the thought worlds of the civilizations that emerged in these lands.

Keywords: Gobekli Tepe, Temple, "T", Stake, Snake, Fox, Pig, Lion

* Doç. Dr., Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi, İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi, Sanat Tarihi Bölümü, Ankara / Türkiye, albayrakyusuf55@hotmail.com

ORCID : <https://orcid.org/0000-0002-2001-6718>.

Bu makaleyi şu şekilde kaynak gösterebilirsiniz / To cite this article (APA):

Albayrak, Y. (2023). Göbekli Tepe'den Hayvan Tasvirleri. *Küllüye*, 4(2), 81-111. DOI: 10.48139/aybukullüye.1267083.

Makale Bilgisi / Article Information

Geliş / Received	Kabul / Accepted	Türü / Type	Sayfa / Page
17 Mart 2023	5 Eylül 2023	Araştırma Makalesi	81-111
17 March 2023	5 September 2023	Research Article	

Extended Abstract

Gobekli Tepe, located within the borders of Sanliurfa province, is a megalithic structure built on a mound of limestone rocks approximately 200-300 meters high. Gobekli Tepe is a sacred site, cult and ritual center. The absence of settlements in its immediate vicinity indicates that Gobekli Tepe was used only as a cult site. After being used for a long period of 2000 years between 10,000 BC and 8,000 BC, it was completely covered with soil. It is in the form of an artificial earthen hill 15 meters high in an area about 300 meters in diameter. Three layers were identified during the ongoing excavations and these layers are named as Strata I, II and III. In these layers; at least 20 monumental round structures called temples were identified in a circular plan with diameters ranging between 10 and 30 meters and surrounded by a wall built with stones. In the center of these structures and embedded in the walls are upright pillars. In the center of these circular structures, there are two large buttresses parallel to each other and 10 to 12 smaller "T" shaped buttresses between the surrounding stone walls. After Structures A, B, C and D, Structure E and at least 12 other structures (F-Q) were identified in Level III. In the southern area of Level II, there are 11 structures, four of which (A, B, C, D),

There are "T" shaped pillars in both layers of Gobekli Tepe. However, the shape of the structures in which the "T" pillars were placed in layers II and III and the size of the stones differ. There are dozens of animal depictions on the "T" pillars found in Gobekli Tepe temples. Gobekli Tepe, which was built by human beings in the process of civilization, shows the interaction of the first hunter-gatherers with natural factors. While the hunter-gatherers living in the region memorized the beings they encountered, saw interesting and could not make any sense of, they also depicted them and wanted to continue their experiences with these depictions. We can clearly say that animals have been sacred in many societies from ancient times to the present day and that there is no animal species that is not sacred. The sacralization of animals and the attribution of supernatural powers have been observed since the earliest periods of humanity. In Anatolia and Mesopotamia, some animals are next to the gods and are often symbols of the gods. Animals symbolizing the gods were shown next to the gods and their statues were placed in the temples built for the gods. In Gobekli Tepe, more than 40 animal species are seen in relief on the pillars. In addition to mammals, bird species and fish were also found. The most common animals depicted are snakes, foxes, wild boars and birds (ducks, cranes, vultures, etc.). There are also depictions of animals such as bulls, bull heads, lions, donkeys, sheep or goats, insects and spiders. It is especially noteworthy that animals such as gazelles, sheep and goats, which are most commonly hunted, are depicted and animals that are not intended for domestication and food such as foxes, snakes, scorpions and spiders are also preferred. In Gobekli Tepe, some animals must have been depicted in a composition. In Stratum III, Structure C, Paye 12, five duck-like birds are depicted in a composition in which they move in a web-like line pattern. Some animal depictions were tried to be rendered in three dimensions. On the narrow side surface of a pillar, there is a depiction of a wild animal. The details of the depiction, which shows three-dimensionality and depth and is given with a successful technique, are given in a realistic style. It is believed that the various animal reliefs on the "T" shaped pillars found in the temples of Gobekli Tepe are a form of protection used to ward off

dangers. It is also thought that these animal reliefs may be totem symbols or depictions of animals that were dedicated to the gods for a fruitful hunt. According to the animal depictions on the "T" shaped pillars in the monumental cult areas of Göbekli Tepe, these animals have a very rich meaning in the thought worlds of the civilizations in these lands. In addition, it is also thought that these animal depictions may be totem symbols or depictions of animals that they offered to the gods for a fruitful hunt. According to these estimates, it can also be said that the people living around Göbekli Tepe in the Early Age practiced some kind of magic or talisman at Göbekli Tepe for the good luck of their hunts. The "T" shaped upright pillars in the cult structures unearthed at Göbekli Tepe are considered to be extremely important finds for the Neolithic Period in terms of their flamboyance and workmanship. The Göbekli Tepe belief center has revealed that animals had an important place in the lives of people during the Neolithic period.

Giriş

Göbekli Tepe, Şanlıurfa ilinin 20 km. kuzeydoğusunda, Karaharabe (Örencik) köyü yakınında yer alır. Güney yönünde Harran Ovası'na, batı ve kuzey yönünde Şanlıurfa çevresindeki diğer tepelere hakimdir (Eğimli&Nazlı, 2018, s. 71). Göbekli Tepe Yaklaşık 200-300 m yüksekliğinde ve kireçtaşı kayalıklardan meydana gelen bir höyüğün üzerine inşa edilen megalit yapıdır. Düz kireç taşı platodan yukarı doğru yükselen bu alan, bir göbeği andırdığı için Göbekli Tepe adı verilmiştir (Cury, 2008, s. 278). Göbekli Tepe, ilk olarak 1963 yılında, Prof. Dr. Halet Çambel ve Chicago Üniversitesi'nden Prof. Dr. Robert John Braidwood tarafından yapılan "Güneydoğu Anadolu Tarihöncesi Araştırmaları Karma Projesi" (Çambel&Braidwood, 1980, 1-64) çerçevesindeki yüzey araştırmasında bulunmuştur (Benedict, 1980, s. 137). Günümüzde sürdürülen kazı çalışmalarına ilk olarak 1995 yılında Şanlıurfa Müze Müdürlüğü başkanlığında, Almanya Heidelberg Üniversitesi Tarihöncesi Enstitüsünün ortak projesi olarak Klaus Schmidt tarafından başlanılmıştır (Cline, 2015, s. 620). 28 yıldır devam eden kazılarda üç tabaka tespit edilmiştir (Schmidt, 2000a; s. 8) ve bu tabakalar; Tabaka I, II, III olarak adlandırılmıştır. M.Ö. 10.000 – M.Ö. 8.000 yılları arasında 2000 yıllık bir süreye tarihlendirilen Göbekli Tepe tapınaklarının (Özdoğan, 2015, s. 50) en üst seviyesine kadar toprakla kapatıldığı görülmüştür. Yaklaşık 300 m çapındaki bir alanda, 15 m yükseklikte 500.000 metreküp toprak ile oluşturulan yapay bir tepe oluşturulmuştur (Sepici, 2013, s. 64). Göbekli Tepe'nin ilk tapınakları belirli bir süre kullanımdan sonra üstü tamamen toprakla kapatılmış üzerine yeni ve daha basit bir daire planlı tapınaklar inşa edildiği görülmüştür. Böylece üst üste inşa edilmiş üç yapı katı oluşturulmuştur. Son olarak tüm tapınaklar tamamen toprak ve taşlarla doldurularak kapatılmıştır (Mann, 2011, s. 48). Jeomanyetik ölçümler, Göbekli Tepe'de 20'nin üzerinde anıtsal yuvarlak yapının olduğunu göstermiştir (Schmidt 2000, 38). Tapınak olarak adlandırılan bu yapılar, çapları 10 - 30 m arasında olan ve çevresi taş örgü duvarla örülmüş dairesel bir plan gösterirler (Lichter, 2014, s. 122; Notroff vd., 2014, s. 84). Bu yapıların tam ortasında ve duvarlarına yerleştirilmiş gömülü şekilde dikili payeler bulunmaktadır. Dairesel yapıların tam ortasında birbirine paralel iki adet büyük paye ve çevre taş duvarlara yerleştirilmiş 10 ile 12 adet arasında daha küçük ölçüde "T" biçiminde dikili payeler bulunmaktadır (Özcan, 2014, s. 34). Göbekli Tepe'de bütün tapınakların çevresi taşlarla oluşturulan duvarla çevrilmiştir. Kutsalın gerçekleştirildiği ettiği yapılar

olan tapınakların, taşlarla oluşturulan daire, çit veya duvar ile çevrilerek kapatılması eski zamanlardan beri bilinen bir uygulamadır. Bu sayede kutsal alan belirlenerek sınırları çizilip bu alan kutsal olmayan kişilerden ve faktörlerden korunmuş oluyordu (Eliade, 2005, s. 437, 438). Göbekli Tepe tapınakları çoğunlukla sonsuzluğu, bütünlüğü ve evreni temsil eden daire (Cirlot, 1971, s. 123) şeklinde inşa edilmiştir (Schmidt 2007a, 150). Bu tapınaklarda görülen çoğunlukla daire ve bazen de kare formu insanlık tarihinde yoğun olarak kullanılmıştır. Yaklaşık M.Ö. 3500 yılından itibaren Mezopotamya’da, hemen hemen her tapınakta bulunan en temel özelliğin kült çemberi veya cella (tanrı heykellerinin yer aldığı kapalı bölme) olduğu izlenir (Foster, 2007, s. 161).

Yapılan ilk kazılar ile III. Tabaka kült yapıları A, B, C ve D yapıları olarak adlandırılan dört yapıdan oluşmaktaydı. Bunlar, kazıların ilk yıllarında payelerdeki kabartma tasvirler üzerindeki hakim gruplara göre adlandırılrsa da, daha sonradan sistematik olarak A, B, C, ve D Yapıları şeklinde adlandırılmışlardır. Ancak 1995 yılından sonra E yapısı ile birlikte, en az 12 diğer yapının olduğu da (F-Q) saptanmıştır (Schmidt, 2009, s. 241). II. Tabaka, Özellikle en erken III. Tabaka yapı katının bulunduğu çöküntü alanını çevreleyen tepeciklerin etrafında ortaya çıkarılmıştır. Bu döneme ait yerleşim örgüsü dikdörtgen, birbirine bitişik, ortak duvarlı tek mekan şeklindeki yapılardan oluşan bir yapı grubu görünümündedir. Yapıların duvarları daha çok kırık taşlardan örmedir. Tabanlar ise, “terrazzo” tekniği ile kaplanmıştır. Ocak, fırın benzeri günlük hayatta kullanılan mimari öğelere rastlanmayan bu dörtgen mekanlar önceki evreye ait yuvarlak yapılar gibi “T” başlı payelerle donatılmıştır (Schmidt, 2002b, s. 74). II. Tabaka güney alanında dördü (A, B, C, D), altısı (E, F, G, H, I, J) ve “Aslan Payeli Yapı” olmak üzere 11 mekan yer alır. Yapıların genel olarak duvarları 1 m’ye kadar korunmuş ve küçük moloz taşlardan örülmüştür. Zeminler, “terrazzo” tekniğinde yapılmıştır. II. Tabaka güney yamaçta yer alan yapıların ortak noktaları, kısmen 1 m’nin üzerine çıkacak biçimde korunmayan duvarların kısmen küçük kırık taşlardan inşa edilmiş olmasıdır (Schmidt, 2002b, s. 74).

Göbekli Tepe Yapı Katları ve Tapınakları (Notroff&Dietrich, 2019, Fig. 1)

Külliye

Cilt/Volume: 4 • Sayı/Issue: 2 • 2023

Göbekli Tepe'nin her iki tabakasinda da "T" taşlar görülmektedir. Ancak "T" taşların II. ve III. tabakalarda yerleştirildiği mekanların şekli ve taşların büyüklükleri birbirinden farklıdır. Daha eski olan, alttaki III. tabakadaki gösterişli anıtsal mekanlar dairemsi ve boyut olarak büyükken günümüze yakın olan ve üstteki II. tabakadaki dikdörtgen ve kare planlı yapılar boyut olarak daha küçük ve çok daha özensiz yapılmıştır. Bugüne kadar her iki tabakada 100'den fazla paye taş ortaya çıkarılmıştır. Bunların iki tabakaya dağılım oranı yaklaşık yarı yarıyadır. II. tabakadaki payelerin yüksekliği 3,5-5 m'dir. Bu tabakada sekize yakın anıtsal dairelerin neredeyse hepsinde çok sayıda "T" paye vardır. II. tabakadaki "T" payeler ise önceki tabakadakilere göre daha kısa ve küçüktür. Boyları yaklaşık 1.5 m'dir. Tapınaklarda görülen temel özellik ortada iki adet "T" biçimli payeler ve bunların etrafında yine "T" biçimli bazen 10, bazen 12 adet paye yerleştirilmiş olmasıdır. Bu payelerin yükseklikleri 3-6 m arasında değişir. "T" payelerin üstteki kafa kısımların sıralanışları göz önüne alınırsa, poligonal, daire şekline yakın olduğu görülmektedir. Payelerin farklılaşan kafa yükseklikleri ve bunların düzensiz yerleştirilmeleri de "taş dairesinin" öncelikle açık olarak tasarlandığı ve "açık" olan bir yapı unsuru olarak kullanıldığını göstermektedir (Schmidt, 2000a, s. 20). Payelerin yatay kısmı insan başını, dikey olan kısmı da vücudu ile kol ve el detayları olarak stilize insan betimlemeleri konumundadırlar (Yalçın, 2011, s. 12). İnsan vücudunun stilize olarak verilmesi, ustaların beceriksizliğinden değil, bilinçli bir şekilde yapıldıklarını göstermektedir. Payelerde göz, burun, ağız ve cinsiyete ait detayların olmamasının özel bir sebebi olmalıdır. Günümüz bakış açısından ele alırsak "T" payelerin o dönem için farklı bir gerçeklik dünyasına sahip olduğu düşünülebilir (Dietrich&Notroff, 2016, s. 22).

Göbekli Tepe'nin tarihlendirilmesi, yontma taş alet endüstrisi örneklerine göre Çanak Çömleksiz Neolitik Döneme (Wossink, 2009, s. 2010). M.Ö. 10.500-8.600 yılları arasına yerleştirilmektedir (Schmidt, 1995, s. 9). Yapı A içindeki dolgudan alınan iki adet Carbon 14 örneği, yaklaşık olarak M.Ö. 9400 tarihini vermektedir (Kromer&Schmidt, 1998, s. 8). Bir diğer uygulanan tarihlendirme tekniği ise, taş duvarlar ve yapı içindeki atık dolgular ve taş örgü üzerinde oluşan karbonat kaplamalardan (carbonate coating) alınan örnekler üzerinde yapılan tarihlendirmelerdir. Dolgu topraktan alınan örneğin tarihlendirilmesi M.Ö. 9000'in ilk çeyreği, III. Tabaka B ve C yapılarından alınan iki örnek ise, ortalama M.Ö. 8000'in sonra çeyreğini vermektedir (Schmidt, 2004, s. 118). Bütün tapınaklar görünmeyecek şekilde toprak ile kapatılmıştır. Tahrip edilmeden tapınakların gömülmesi güçlü ve gösterişli bir biçimde ortaya çıkan bir inanç şekli ve dünya görüşünün zamanla zayıfladığını göstermektedir. Mezopotamya'da bilinen yeni yapılacak tapınağın önceki tapınağın bulunduğu yere inşa edilmesiyle bölgesel kutsallığın devam ettirilmesi özelliğini Göbekli Tepe'de görmekteyiz (Demirci, 2013, s. 91).

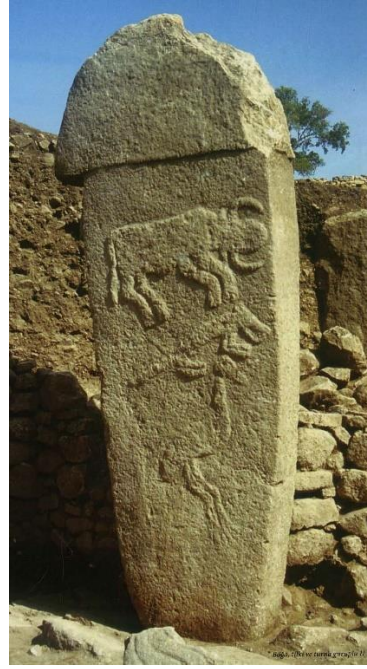
Göbekli Tepe tapınaklarında yer alan "T" payeler üzerinde onlarca hayvan tasviri yer almaktadır. Payelerin üzerinde kabartma tekniği ile yapılmış 40'ın üzerinde hayvan türünü açıkça görmekteyiz. Çoğunluğunu memeli hayvanların oluşturduğu tür yanında kuş türleri ve balık da tespit edilmiştir. En fazla görülen yılan, tilki, yaban domuzu ve kuş (ördek, turna, akbaba vb.) gibi hayvanların tasvirleridir. Bunlardan başka boğa, böcek, örümcek, koçbaşı, eşek, koyun veya keçi gibi hayvanların tasvirleri de bulunmaktadır (Özcan, 2014, s. 36).

III. Tabaka A, B, C ve D Tapınakları (Notroff&Dietrich, 2019, Fig. 2)

“T” Payeler Üzerindeki Hayvan Tasvirleri

III. tabakada A Yapısı, payeleri üzerinde sıkça görülen yılan kabartmaları (Paye I) dolayısıyla ilk olarak “Yılanlı Payeli Yapı” (Schlangenpfeilergebäude) olarak adlandırılmıştır (Schmidt, 1998b, s. 8-9). Daha sonra benzeri 3 anıtsal yapının daha ortaya (B, C, D yapıları) çıkması ile “A Yapısı” ismi verilmiştir (Schmidt, 2000, s. 49).

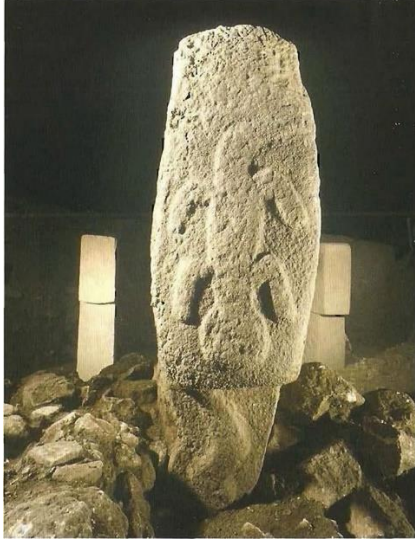
A Yapısı Paye 1 (Schmidt, 2007, Res. 45) Paye 2 (Peters-Schmidt, 2004, Fig. 19) Paye 5 (Schmidt, 2007, Res. 47)

Paye 1'in güney doğudaki geniş tarafında üst kısmında, yukarı doğru sekiz, aşağı doğru dokuz yılanbaşı, gövdelerinin birbirleriyle iç içe girmesiyle oluşan bir ağ motifi bulunur. Ağ'ın alt tarafında daha çok koça benzeyen dört ayaklı bir hayvan bulunur. Hayvanın başındaki koçboynuzu nedeni ile bir koç olduğu anlaşılmaktadır (Schmidt, 1999, s. 22, Res. 2). Yılanların başları kalp şeklindedir. Paye 2'de hemen "T" başlığın altında "Bukranion" (Boğa başı) bulunmaktadır.

Küllüye

Gövdenin tümü profilden, baş ise iki tarafta boynuz ve kulaklar ile gösterilmiştir. Payenin mekanın içine bakan kısmındaki yassı kabartma şeklinde, üst üste yerleştirilmiş üç hayvan tasviri bulunur. Bunlar üstten alta doğru boğa, tilki ve turna tasvirleridir (Schmidt, 2000, s. 48; Schmidt, 2007, Res. 46). Payenin güneybatıda geniş tarafta dikine sıralanmış üç hayvan tasviri daha yer alır. Üstte bir boğa başı aşağıya eğik şeklindedir. Boğanın başı cepheden verilmiştir. Ortadaki hayvan tilki, üçüncü hayvan ise bir turnadır. Payenin kuzeybatı dar kısmında, payenin “T” başlığının tam altında yer alan bir sığır başı yüksek kabartma şeklinde işlenmiştir. Boynuzları küçük geçiş delikleri görülmektedir. Paye 5’te dar kısmında, baş kısmı aşağı doğru yönlendirilmiş yılan kabartması görülür. Yılanın başı kalp biçimindedir.

III. tabakada B Yapısı, Payeler üzerindeki hayvan tasvirlerinde 4 türe rastlanılmıştır. Bunlar sırası ile tilki (3), yılan (2), sürüngen (1) ve turna (1) figürleridir.

B yapısı Paye 6 (Schmidt, 2007, Res. 51) Paye 9 (Zick, 2002, s. 64) Paye 10 (Peters-Schmidt, 2004, Fig. 18)

Külliye

Paye 6 üzerinde yüksek kabartma şeklinde işlenen bir hayvan yer alır. İlk bakışta dört ayaklı bir sürüngen andıran bu kabartma, "T" başın arka yüzünde yer alır. Hayvanın ağız kısmının oval ve üçgene kadar değişen biçimde ağız ve dişler ile donatılmıştır. Bu sürüngen tasviri, diğer sürüngen başı tasvirlerinden oldukça farklıdır (Schmidt, 2000a, s. 23-24). Paye 9'un "T" başlığının altında, batıdaki geniş kenarında ağızını hafifçe açmış şekilde güneye bakan bir tilki kabartması bulunur. Paye 10'un "T" başlığının altında, karşısında yer alan Paye 9 gibi geniş kenarında ağızını hafifçe açmış şekilde güneye bakan bir tilki kabartması bulunmaktadır. Paye gövdesinin üzerinde yer alan tilki kabartmasının altında bulunan üç çizi bezeli tasvir yer alır. Bunlar büyük olasılıkla, payelerin ilk baştaki tasarlanmış bezemesine ait değildir. Burada bir erkek domuz ve iki köpek ile birlikte bir av sahnesinin canlandırılmış olduğu düşünülmektedir (Schmidt, 2000a, s. 23).

C Yapısı Paye 12 (Peters-Schmidt, 2004, Fig. 13)

Paye 27 (Schmidt, 2008, Res. 8)

Külliye

III. tabakada C Yapısı, ilk olarak, içindeki payeler üzerinde yer alan vahşi domuz kabartmaları nedeniyle “Yaban Domuzu Payeli Yapı” (Wildschweinfeilergebäude) olarak adlandırılmış, daha sonra bu isimden vazgeçilmiştir (Schmidt, 2000a, s. 25). Payeler üzerindeki kabartmalarda 4 hayvan türü dikkat çeker. En fazla, yaban domuzu, kuşlar, tilki ve boğa tasviri görülmektedir. Paye 12’de beş tane ördek benzeri kuş, ağ benzeri çizgi deseninin içinde hareket eder şekilde oluşturulduğu bir kompozisyonda yer alır. Kabartmalar “T” başlığının tümünü kaplamakta ve sadece kuşlara yer bırakmaktadır. Paye gövdesinin üst tarafında iri bir erkek domuz bulunmaktadır. Büyük kafası, güçlü kesici dişlerinin vurgulanması ile tehditkar bir şekilde sağa bakar şekildedir. 20 cm derinliğindeki delik, hayvanın tam baş hizası üzerinde görülebilir. Erkek domuzun alt tarafında tilki kabartması vardır (Schmidt, 2000a, s. 25). Paye 27’de, dar yan yüzeyde bir hayvan tasviri yer alır. Güçlü çene, keskin dişler ve pençeleri ile vahşi bir hayvanı yansıtmaktadır. Başı aşağı bakar şekildedir. Bu vahşi hayvanın hemen altında bir domuz tasviri yer alır.

Pave 28 (Schmidt, 2003, Fig. 6)

Pave 37 (Schmidt, 2010a, Res. 4)

Pave 28’in ‘T’ başlığının dar yüzeyinde bir domuz tasviri yer alır. Pave 37’de ön geniş yüzeyde ise büyük bir tilki kabartması bulunmaktadır. Öne hamle yapar pozisyonda tasvir edilmiştir.

D Yapısı Paye 18 (Schmidt-Terberger, 2011, s. 34) Paye 20 (Schmidt, 2007, Res. 83)

III. tabakada D Yapısı, önceleri “Leylek Payeli Yapı” (Kranichpfeilergebäude) olarak tanımlanmışsa da daha sonradan yılanlar, tilkiler, yaban eşekleri, bir boğa, bir gazel gibi başka birçok hayvan kabartmasının ortaya çıkarılmasıyla bu isimden vazgeçilmiştir. Payeler üzerindeki kabartma tasvirlerinde tilki, yılan, turna, yaban domuzu ve yaban sığırı görülür. Paye 18’in iç tarafında yer alan geniş yüzünde, tilki kabartması vardır. Payenin oturtulduğu zemindeki blokun ön yüzeyinde birbirini takip eden sıralı şekilde 6 tane ördek tasviri yer alır. Paye 20’nin iç tarafındaki yüzünde yılan, boğa ile tilki kabartması bulunmaktadır. Dikilitaşın orta kısmı boş bırakılmıştır ve boğa ile yılan kenarda sıkıştırılmış gibi bir vaziyette betimlenmiştir. Tilki tasviri, Boğa tasvirinin hemen altında bulunmaktadır.

Paye 21 ve Paye 22 (Schmidt, 2017, Res. 84-85)
(Schmidt, 2007, Res. 86)

Paye 30

Paye 21'de soldaki yüzeyinde doğal büyüklükte bir ceylan kafası tasviri görülmektedir. Lir biçiminde şekillendirilmiş boynuzları vardır. Bunun aşağısında ise boynuzu olmayan başka bir hayvan tasviri vardır. Bu tasvirin Asya yabani eşeği onager olabileceği düşünülmektedir. Bunun da sadece baş kısmı ve kıvrık ön ayakları seçilebilmektedir. Ceylan ve yaban eşeğinin altında üçüncü bir hayvan daha vardır ancak daire, duvarı büyük oranda kapattığı için nasıl bir hayvan betimi

Külliye

Cilt/Volume: 4 • Sayı/Issue: 2 • 2023

olduğunu anlamak mümkün değildir. Görülebilen ise sadece burun kısmıdır. Bu tasvirin bir aslan ya da bir leopara ait olabileceği düşünülmektedir (Schmidt, 2007, s. 152). Paye 22'de Soldaki geniş yüzünde, Paye 21'deki ceylanın yerleştirilmesinde olduğu gibi, bir tilki kafası tespit edilmiştir. Dairesel duvar, Paye 21'de olduğu gibi burada da hayvanın gövdesini kapatmaktadır. Payenin göğüs tarafında tek başına bir yılan, aşağıya doğru kıvrılmaktadır. Sağdaki paye yüzeyinde ise yine bir hayvan, daire duvarı tarafından öylesine örtülmüş ki, ne olduğu anlaşılammıştır. Görünen parça bir tavşanı anımsatmaktadır (Schmidt, 2007, s. 154, Res. 85). Paye 30'da zikzak şimşek motifi olarak adlandırılabilen bir yılan görülür. Ayrıca, boynuzları olmayan dört ayaklı, büyük ihtimalle yabani bir eşek, dikey şekilde yerleştirilmiş, başları aşağıya doğru kıvrılmış dörtlü yılan grubu görülür. Yılanlardan bir tanesinde, vücudunun bittiği her iki yerde de birer baş bulunmakta ve nereye doğru hareket ettiği anlaşılammamaktadır.

Paye 33 'ün sağ, sol ve ön yüzü (Schmidt, 2007, Res. 88-89-90)

Paye grubunun “yıldızı” olan Paye 33’de çok sayıda kuş tasviri görmekteyiz. Payenin sağ tarafından yapının ortasına doğru, yani sağa, soldakiler de uygun olarak sola bakmaktadır. “T” üst başında, C yapısında paye 12’de görülen ağdaki kuşları anımsatan, ördeği andıran üç hayvan görülmektedir. Bunlar olasılıkla toy kuşlarıdır. “T” payenin gövde yüzeyinde, uzun bacakları ve dikey boyunlarıyla iki büyük kuş görülmektedir. Büyük olasılıkla turna kuşudur. Daha yüzeysel çizilmiş olmalarına rağmen rahatlıkla seçilebilmektedirler. Leylekler ise, diğerlerine göre daha kısa boyuna sahiptirler. Başlar, boyun kısımları ve gövde neredeyse doğal büyüklükte çizildiği için hayvanların ayakları birbirine karışmıştır. Bütün kuşlarda diz anatomisi vücudun oldukça yukarı kısmındadır ve dışarıdan fark edilememektedir. Paye’nin diğer yüzünde bir tilki tasviri görülmektedir. Göbekli Tepe’deki tilki tasvirlerinin hepsi erkek olduğu halde bu tilki erkek değildir. Orta alanda bir H biçimli işaret, üç tane büyük, aşağı doğru ilerleyen yılanlar ve yeniden bir H işareti görülmektedir. Daha küçük olan dördüncü yılan sağdaki büyük yılan ile sınırlanan şerit arasına girmeye çalışmaktadır. İkinci H işareti altında başka bir desen vardır. Altı ayaklı, böcek türü anteni olan üçgen kafası olan bir hayvan görülür. Bu böceği yeniden üç tane büyük yılan izlemektedir. Sağ taraftan dördüncü küçük bir yılan da resmin içine girmeye çalışmaktadır. Yılan kafalarının altında ise 10 cm. uzunluğunda sola bakan olasılıkla bir koyun bulunmaktadır. Şeritlerin üzerinden yukarı doğru çıkan köşe dizisi, sadece ikinci H işaretinin alt köşesine kadar gelmektedir. Paye’nin sağ ve sol yüzünde yatay olarak yerleştirilmiş yılan gövdesi yumağı, yılan kafalarına aittir (Schmidt, 2007, s. 156-160).

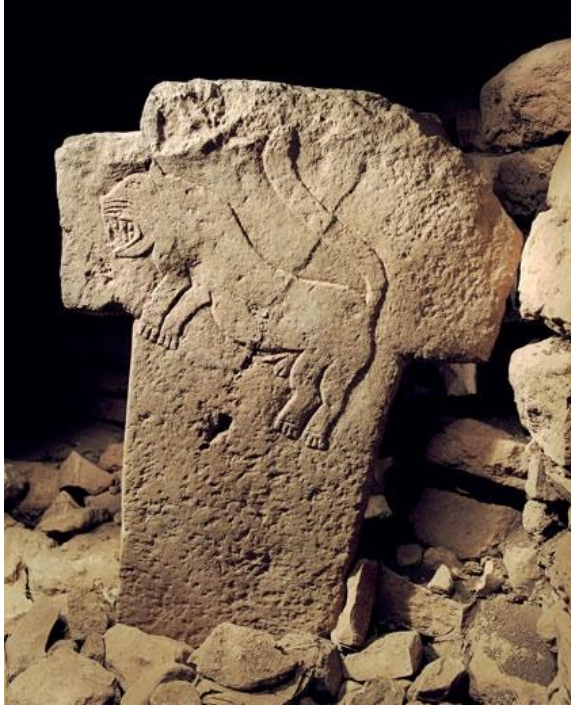
Paye 38 (Schmidt, 2007, Res. 87) Paye 43 (Schmidt, 2010, Fig. 10) Paye 43 Cephesi (Schmidt, 2006a, Res. 3)

Paye 38'de, payenin sağ yüzünde altı hayvan görülmekte, hepsi sağa doğru yapının ortasına bakacak şekilde durmaktadır. Paye başında ise bir boğa yer alır. Ancak kabartma oldukça kötü durumda korunagelmiş, görülebilen sadece ayaklar ve Paye 2'deki boğada olduğu gibi başın karakteristik bir bölümü aynı pozisyonda işlenmiştir. Paye başının altındaki gövde yüzeyinde tilki görülmektedir. Bunun altında ise erkek yaban domuzu bulunmaktadır. Erkek yaban domuzunun altında ise yatay olarak soldan sağa dizilmiş üç tane kuş görülmektedir. Solda kısa bacaklı,

Külliye

ördeğe benzeyen bir kuş tasviri vardır. Onun ön tarafında ise daha farklı, uzun ayakları ve uzun gagaları olan diğer iki kuş tasviri vardır. Muhtemelen bir leylek ama belki de heykeltıraşın kötü şekilde resmettiği bir turna olabilir. Gövdenin iç yüzeyinde, paye başının altında boynuzları sağdan ve soldan, kısmen şeritlerin üstüne gelen bir Bukranion görülmektedir. Böylece daha önce Paye 31 ve Paye 2'deki "Bukranion" deseninin üçüncüsü ele geçmiştir. Payenin sol yüzeyi de aynı zamanda süslenmiş, ancak çevre duvarı büyük oranda kapattığı için, sadece küçük bir açıklık görülebilmektedir. Büyük bir kuşun kafası tasviri yuvarlatılmış uzun gagası dikkat çekicidir. Burada ne bir ördek ne bir turna ne de bir leylek söz konusudur, büyük olasılıkla daha çok kuş grubundaki kara leyleği andıran yeni bir türe işaret etmektedir (Schmidt, 2007, s. 155, 156, Res. 87). Paye 43'de görülen kompozisyonda, çeşitli motifler geniş yüzeye yayılmıştır. Kompozisyona hakim olan, D yapısı merkezi yöne doğru yönelmiş şekilde işlenmiş bir akbaba tasviridir. Akbabanın kompozisyona hakimiyeti sadece ölçüsüyle değil, ayrıca kanatların açık ve hakim pozisyonu ile sağında yer alan kanatla daire bir biçimde gösterilen tasviri işaret etmesiyle de ön plana çıkar. Akbaba tasvirinin sağında uzun, öne doğru uzanmış bacaklarıyla tasvir edilen başka bir kuş tasviri görülür. Bunun yanı sıra yılan tasviri ve H biçimli bir işaret görülür. Uzun bacaklı kuş tasvirinin altında, değişik formda yavru bir kuş tasviri olabileceği düşüncesi akla getiren başka bir kanatlı hayvan tasviri yer almaktadır. "T" payenin baş kısmının altında ise büyük boydaki diğer tasvirler bulunmaktadır. Bunlardan ilki gerçekçi bir üslupla, tüm özellikleri ile verilen büyük bir akrep tasviridir. Akrep tasvirinin solunda, payenin D yapısını çevreleyen dairesel duvara bakan bölümünde, bir bölümü duvar taşları arasında kalan, yılan ve tilki tasvirleri görülür. Akrep tasvirinin altında, büyük boyutlu kuş tasvirinin sadece başı ve uzun boynu görülmektedir. Bu kuş tasvirinin sağ tarafında, önem taşıyan, ancak payenin zarar görmesi olması nedeniyle tam olarak yorum yapılamayan başka bir tasvir vardır. Bu tasvir başı olmayan kollarını havaya kaldırmış bir insan tasviridir. Bu tasvir Göbekli Tepe'de payeler üzerinde bulunan ilk insan tasviridir (Schmidt, 2007b, s. 420, 421). Akbabanın sağ kanadının üst tarafında bir top veya güneş diskini andıran bir daire vardır.

II. Tabaka Paye I (Schmidt, 2007, Res. 103)   II. Tabaka Paye II (Tobolczyk, 2016, Fig. 9)

II. tabakada, güneydoğu tepenin en yüksek kesiminde, yüzeyin altında ortaya çıkartılan binaya “Aslan Payeli Yapı” (Löwenpgiler Gebäude) adı verilmiştir. Mekanın ortasında simetrik olarak yerleştirilmiş “T” başlı iki paye çiftinin bir çifti üzerinde bulunan karşılıklı aslan kabartmalarından dolayı bu isim verilmiştir. Bunların doğudaki paye çiftinin “T” başlıkları üzerinde birer aslan

Küllüye

kabartması bulunmaktadır. Bu aslanlar ağızları açık ve zıplamaya hazır biçimde tasvir edilmişlerdir. Paye 1’de, payenin “T” başlığının kuzey tarafında bulunan bir hayvan kabartması, dişleri görünen ağızı açık ve sıçrar durumda bir aslan görülür. Yelesi olmamasına rağmen, kalın kuyruğu ve cinsel organının belirgin olarak verilmesi nedeniyle bu hayvanın erkek aslan olduğu belirlenmiştir (Schmidt, 1999, s. 16). Paye 2’de, “T” başlığın güney bölümünde, yani paye 1’in kabartmasının karşısında bulunan ve aynı türde sıçrar durumda bir erkek aslan tasviri bulunur. Her iki aslan da çok özenli bir işçilikle yapılmış ve üzerlerinde kırmızı boya izleri bulunmuştur (Hauptmann, 1999a, s. 126).

Paye 56 (Notroff, 2017, Fig. 5)

II. tabaka H yapısında, Paye 56’da sık biçimde yerleştirilmiş 55 tane hayvan kabartması izlenir. Neredeyse bütün hayvanlar sağdan sola bakıyorlar. Diğer tarafa sürünen bir yılan ile kabartmanın ortasında bulunan ve yine diğer tarafa bakan bir yırtıcı kuş istisnaları oluşturmaktalar. Kuş sahneye hükmeder görünüyor. Kuşun kalın boynu akbaba olarak teşhisini zorlaştırıyor. Bir kartal da olabilir. Kuşun kanatları iki taraftan da vücuttan ayrılmış, bacakları öne doğru eğik şekilde uzatılmış olarak tasvir edilmiştir (Schmidt, 2012a, s. 81). Payenin başlık kısmında sol üst köşede ard arda dizilmiş 4 tane kuş tasviri, hemen arkalarında iki tane yılan baş kısımları aşağı doğru yönelmiş, üçüncü yılan ise baş kısmı yukarı yönelmiştir. Yılanların hemen altında yırtıcı bir hayvan, onun altında ise kanatlarını açmış şekilde bir akbaba başını sağındaki yılanı çevirmiş durumdadır. Yılanın hemen arkasında ne tür bir hayvan olduğu anlaşılamayan, muhtemelen bir yırtıcı hayvan vardır. Akbabanın kanatları altında bir yırtıcı ve de bir yılan yer alır. Bu yılanın solunda kuyruğu yılanı çevrilmiş bir başka yılan yer alır. Diğer yılan ise hemen bu yılanın altında yer alır. Üst üste yapışık şekilde tasvir edilen yılanların üzerinde iki tane su kuşu yer alır. Yılanların altında ise, sola bakar şekilde yan yana sıralanmış farklı büyüklüklerde su kuşları yer alır. Kuşların altında alt alta sıralanmış yılanlar başları sola bakar şekildedir. Yine tavşan benzeri bir hayvan su kuşlarının ayakları altındadır. Alt alta sıralanmış yılanların sağındaki su kuşları başlarını yılanlara

çevirmiş durumdadır. Bu paye üzerinde yılan ve su kuşları tasvirleri oldukça fazla görülmektedir.

Totem Heykeli (Schmidt, 2011, Res. 7)

Göbekli Tepe'de "T" payeler üzerindeki hayvan tasvir kabartmaları dışında hayvan heykelleri de ele geçmiştir. III. Tabaka C ve D Kutsal Alanı çevresinde dörtgen planlı bir yapı açığa çıkarılmıştır. Bu yapı içerisinde Totem benzeri büyük eser ele geçmiştir. 1,87 m uzunluğunda, 38 cm. genişliğindeki, üzerinde bileşik kompozisyon ve figürlerin yer aldığı bu eser kireçtaşından yapılmıştır. En üstte, bir avcı büyük ihtimalle bir ayı ya da bir aslan (veya leopar), onun altında, kısa boyunlu, kollar ve elleri görünen bir baş yer alır. İnsana benzemesi açısından dikkat çekicidir. Bunun kolları ve ayakları altında ikinci bir kişi tasvir edilmiştir. Bu bireyin yüz kısmı tamamen sağlam şekildedir (Köksal. Schmidt&Schmidt, 2010, s. 74).

III. tabaka C Yapısı Domuz Heykel (Schmidt, 2007, Res. 60)

III.

Tabaka Kabartmalı Parça (Schmidt, 2010a, Res. 5)

III. tabaka C yapısı içerisinde bir yaban domuzu heykeli bulunmuştur. Heykel 48 cm. uzunluğundadır. Diğer bir heykel ise, 25 numaralı payenin kuzeydoğusunda 45 numaralı yeni bir paye ve 39 ve 28 numaralı payelerin arasında, duvar üzerine yerleştirilmiş halde bulunmuş bir yaban domuzu heykelidir. Ortalama 1 m yüksekliğinde olan bu eser dikkat çekici mimiklerle, harika bir ustalıkla yapılmıştır.

III. tabaka D Yapısı içerisinde 18 numaralı merkez payenin kuzeyinde büyük bir kireçtaşı plaka bulunmuştur. Eserin üzerinde kabartma tekniğiyle yapılmış, yırtıcı bir hayvan motifinin tasvir edildiği görülür. Bu hayvan tasvirinde baş ve sırt formu, sırtın üzerinde gösterilmiş detaylar ve kısa kuyruk bize burada bir sırtlan betimlemesi ile karşı karşıya olduğumuzu göstermektedir. Afrika kıtası dışında sadece hyaena hyaena (çizgili sırtlan) türü yaşamaktadır, Urfa çevresinde halen bu türün son örneklerine rastlanmaktadır. Bu nedenle söz konusu kabartmada gösterilen hayvanı çizgili sırtlan olarak tanımlayabilmekteyiz. Yine D yapısında taş bir levha üzerinde bir avcı hayvan heykeli bulunmuştur (Schmidt, 2010, s. 249).

Külliye

Kuzeybatı Tepe'si ve Kuzeybatı Yamacı'ndaki 'dikilitaş kaidesi veya giriş deliği' olarak adlandırılan bir eser bulunmuştur. Eser üzerinde yılan kabartması vardır. Yılan figürünün 25 cm genişliğindeki baş kısmı doğu yönünde bulunmaktadır ve gözleri kuzey istikametinde bulunan yine aynı eser üzerinde şekillendirilmiş olan üç adet hayvan kabartmasına doğru bakar şekilde yapılmıştır. Hayvan figürleri yaklaşık 50 cm uzunluğundadır, yüksek kabartma tekniğiyle yapılmıştır. Üçü birbirine paralel şekilde yerleştirilmiştir. Biri koç, diğerleri boğa ve leopar benzeri formda yapılmışlardır (Schmidt, 2007, s. 326).

Heykel tarzında bulunan hayvan tasviri olarak kısa dört bacaklı bir hayvan ve Akbaba heykelciği (Peter&Schmidt, 2004, Fig. 22-23), saldırı pozisyonundaki vahşi hayvan başları (Schmidt, 2007, s. 104).

Sonuç ve Değerlendirme

İnsanoğlunun uygarlaşma süreci içerisinde inşa ettikleri Göbekli Tepe, ilk avcı toplayıcıların doğa etkenleri ile etkileşimlerini göstermektedir. Bölgede yaşayan avcı toplayıcılar karşılaştıkları, ilginç gördükleri, herhangi bir şekilde anlam veremedikleri varlıkları hafızalarına alırken tasvir de etmişler ve kazandıkları deneyimleri bu tasvirlerle sürdürmek istemişlerdir (Himmetoğlu, 2018, s. 2). Eski Çağlardan günümüze değin pek çok toplumda hayvanların kutsallık kazandığını ve hatta kutsal olmayan hiçbir hayvan türünün olmadığını açıkça söyleyebiliriz (Eliade, 2009, s. 36). Hayvanların kutsallığa dönüştürülmesi ve doğüstü güçler yüklenmesi insanlığın ilk dönemlerinden itibaren bilinen bir uygulamadır (Eliade, 2003, s. 21). Paleolitik sanatın konusunun hayvanlar olduğu görülmektedir. Franko-Kantabrik* sanatı tarih boyunca en büyük başarılarından biridir. Konuları hemen hemen o çağda yaşayan olan büyük hayvanlardır ve neredeyse canlı tasvir edilen bu hayvanları çok iyi bilen insanların yaptığı açıktır (Braidwood, 2008, s. 106). Göbekli Tepe'nin payeler üzerindeki tasvirleri muhtemelen, Franco-Cantabrian bölgesinin Paleolitik Dönem sonu mağara sanatına benzer özellikleri gösteren avcı ve toplayıcı toplulukların yaratıcı dünyasının nesneleştirilmesini ve inançlarını gösterir (Hauptmann, 1999, s. 78). Bu tasvirleme olayını Göbekli Tepe'de 'T' biçimindeki payelerin üzerinde kabartma tekniği ile yapılmış 40'ın üzerinde hayvan türünde açıkça görmekteyiz. Çoğunluğunu memeli hayvanların oluşturduğu tür yanında kuş türleri ve balık da görülmektedir. En çok görülen yılan, tilki, yaban domuzu ve kuş (ördek, turna, akbaba vb.) gibi hayvanların tasvirleridir. Bunların haricinde boğa, koyun veya keçi, koçbaşı, eşek, böcek ve örümcek gibi hayvanların tasvirleri de bulunmaktadır (Özcan, 2014, s. 36).

Anadolu'da ve Mezopotamya'da bazı hayvanlar tanrılarla ilişkilidir ve çoğu kez tanrılarının sembolü olmuştur (Nemet&Rhea, 1998, s. 186). Tanrılarının sembolü olan hayvanlar, tanrılarla birlikte verilir ve tanrılar için yapılan tapınlara heykelleri konulurdu. Bu amaçla boğa tasvirleri çok sık kullanılmıştır (Black&Green, 1992, s. 40). Göbekli Tepe'de yapıların çoğunda boğa tasvir edilmiştir. III. Tabaka A yapısında Paye 2'de iki boğa başını (bukranion) ve bir boğa tasvirini, C yapısında Paye 35' de bir boğa tasvirini, D yapısında Paye 20 ve

* Güneybatı Fransa'da ve Kuzey İspanya sınırındaki Cantabria özerk bölgesinde bulunan "Franco-Cantabrian" olarak adlandırılan mağara duvarlarında 15.000 yıllık olan bizon tasvirleri görülmektedir. Bak. Drury 1996, 20.

31’de bir boğa tasvirini ve Paye 38’ de boğa başı (Bukranion) tasvirini görmekteyiz. Boğaya Tanrısallığın yüklenmesinin mağara resimlerinin görülmeye başlandığı Üst Paleolitik dönemden itibaren başladığı kabul edilebilir. Ancak bu kutsallığın en belirgin şekilde görülmesi Neolitik dönemle birlikte olmuştur. Artık toprağı ekip, biçen insanoğlu tüketici toplum yapısından üreten bir toplum yapısına bürünmüştür. Tarım faaliyetlerinde toprağı işlemede boğanın gücü kullanılmıştır (Kılıç&Turgut, 2016, s. 775). Kalkolitik dönemde ise boğa tasvirleri stilize edilerek boynuz şeklinde verilmeye başlanmıştır. İlk Tunç Çağı Anadolu’sunda dinde önemli bir değişiklik olmamış, Kalkolitik dönemde görülen inanışının devamı sürdürülmüştür. Alacahöyük Kral Mezarlarında bulunan eserler üzerinde boğa tasvirleri önemlidir. Ayrıca M.Ö. 3. binde Anadolu da hayvan biçimli tanrılara tapınım oldukça yaygındı (Kınal, 1998, s. 51, 52). Hatti inancında, M.Ö. 3. binde Anadolu’da boğa kültü inancının çok yaygın olduğu görülmektedir. (Alp, 2002, s. 7). Hitit inanç sistemi başında yer alan tanrı çiftlerinden fırtına tanrısı Teşup’un kutsal hayvanının boğa olduğuna inanılırdı (Eliade, 2003, s. 177). Urartularda da boğaya saygı ön plandaydı. Urartu tanrıları hayvanlar üzerinde tasvir edilmiştir. Urartu inanç sisteminde Fırtına Tanrısı Teşeba’nın boğa ile ilgisi olduğunu söyleyebiliriz (Piotrovskiy, 1965, s. 44, 45). Frigler’de ise Ana Tanrıça’ya (Kybele) boğa kurban sunulmaktaydı. Kurban edilen boğaların kanları tapınak yakınlarındaki açılan kuyulara akıtılırdı (Birecikli, 2010, s. 222). Mısır’da boğa ayrı bir yerde tutulmaktadır. Eski Mısır’da sadece hayvan olarak tasvir edilen en eski tanrı Apis’tir. Bir tarım toplumu olan Mısır’da da yine verim öncelikli amaç olmuş ve Apis’te verimliliği temsil eden bir tanrı olmuştur (Armutak, 2002, s. 415). Yunan mitolojisinde, Zeus’un en belirgin sembolleri, şimşek ve kartaldır. Ancak Avrupa ile olan öyküsünde boğaya dönüşmüştür. Bu dönüşüm öyküsü, bereketli hilal topraklarında gök tanrının sembolünün boğa olmasından dolayı görünmektedir. Üstelik boğa şeklindeki Zeus’la Avrupa’nın çocuklarının ölüler diyarında yargıç olmaları, Mısır mitolojisinde Osiris’in ölüler diyarında hükmü olmasıyla bağ kurmaktadır (Aktan, 2018, s. 1226).

Göbekli Tepe III. Tabaka A yapısında Paye 1’de 9 yılan, D yapısında Paye 20’de bir yılan, Paye 22’de bir yılan, Paye 30’da dört yılan, Paye 33’de altı yılan ve II. Tabaka Paye 56’da sekiz yılan tasviri görülür. Göbekli Tepe’de oldukça fazla tasvir edilen yılan tasvirlerinin herhangi bir dini inanışla yapılp yapılmadıklarını tam bilinmemektedir (Black&Green, 2003, s. 235). Yılan, ayaksız, sürüngen yassı ve pullu bir hayvan olarak tanımlanır. Öldürücü zehriyle insanları korkutan bu canlı, bulunduğu birçok ortamda saklanabilir ve hayatta kalabilir (Menez, 2003, s. 38). O, bazı toplumlarda kötülüğün sembolü bir şeytan, bazı toplumlarda ise hem öldürücü zehir hem de iyileştirici olabilen tanrısal bir hayvan olarak görülmüştür. Yılan, Sümerlerden Hititlere, Anadolu’dan Akdeniz’e kadar geniş bir alanda pek çok öyküde anlatılmıştır. Ayrıca o, Mısır, Yunan, Roma gibi uygarlıkta mitolojinin baş aktörü olmuştur. Çoğunlukla yeraltı veya yerüstünü temsil eden yılan, daha çok toprak altında yaşadığı için onun ölü atalarla ilişkili olduğuna dair düşünce ortaya çıkmıştır (Hançerlioğlu, 1975, s. 561). Bereket sembolü olarak da görülen yılan, yağmurun getiricisi ve yaşam gücünün sembolü olarak da kabul edilir (Wilkinson, 2011, s. 67). Yılan, Paleolitik dönemde sonsuz yaşamın simgesi olarak kabul görmüştür (Campbell, 1995, s. 383). Yakınoğ’da Neolitik dönemden itibaren yılanlara ait arkeolojik bulgular genellikle blok taşlar üzerindeki kabartma tasvirleri, küçük taş eserler, seramik ve mühürler üzerindeki tasvirlerdir (van Buren,

1939, s. 53). Mezopotamya'da yılanlar tanrı ve tanrıçalarla ilişkilendirilmiştir. Örneğin Mezopotamya'da Nirah, bir yılan tanrısıdır. Akad döneminden Hellenistik dönemlere kadar ya koruyucu, büyülü melez hayvan olarak ya da çeşitli tanrıların sembolü olarak görülmüştür. Bu yılan türüne Akadçada Muşhuşsu ismi verilmiştir (Black&Green, 2003, s. 237). Yılan, Antik Yunan'da sağlıkla özdeşleştirilmiş bir hayvandır. Sağlıkla bağlantılı olarak tıp, yer altı sularının bir şifa kaynağı olarak bitkilere öz verdiği ve bu öz sayesinde insanların hayat bulduğu mesleğin adıdır (Campbell, 1995, s. 190). Şanlıurfa il sınırları içerisinde son yıllarda yapılan araştırmalar sırasında, Göbekli Tepe'deki yılan tasvirleri ile çok yakın benzerlik gösteren 2 yerleşim yerinde yılan tasvirleri bulunmuştur. Bunlardan ilki Şanlıurfa'nın 58 km. kuzeydoğusunda, Tek Tek dağlarında yer alan Karahan Tepe'dedir (Çelik, 2000, s. 6-8; Çelik, 2011, s. 241-245; Karul, 2021, s. 21-25; Karul, 2022, s. 1-8). Diğer yer ise, Şanlıurfa'nın 50 km doğusundaki Çanak Çömleksiz Neolitik yerleşim yeri olan İsmail Kalesidir (Çelik, 2016, s. 228-230).

Göbekli Tepe'de III. Tabakada A yapısında Paye 2-9-10'da, C yapısında Paye 12 ve 37'de, D yapısında Paye 18-20-22-33 ve 38'de Tilki tasviri yer alır. Mezopotamya kayıtlarında vahşi hayvanlardan, açık olarak özellikleri ile sözü edilen tilkidir. Sümer atasözlerinde tilki, davranışlarında ve sözlerinde gururlu ve dünyadaki görevini abartma yönünde olan kişiliğin anlatımında kullanılan bir hayvandır. Fakat aynı zamanda korkak ama buna rağmen cesur görünmeye çalışmanın da sembolüdür (Kramer, 1990, s. 107). Tilki, Japon Şintoizm'inde halkın sevdiği bir ilahtır (Sarıkçioğlu, 2011, s. 65). Çin Mitolojisinde iyi şansın, uzun yaşamın ve kurnazlığın sembolü olarak kabul edilmiştir. Tilki'nin, kahramanların koruyucu ruhlarından da olabileceği ve bu koruyucu ruhun ölmesiyle kahramanının da öleceği düşünülmektedir (Çoruhlu, 2002, s. 157).

Göbekli Tepe'de III. Tabakada B yapısında Paye 10'da, C yapısı Paye 12'de ve Paye 38'da, domuz tasviri ve III tabaka C yapısında bir domuz heykeli ve vardır. Eski Anadolu inançlarında dişi domuz, insanların ve ekinlerin doğurganlıklarının ve çoğalmalarının sembolüdür. Erkek domuz ise, erkek tanrıların sembolü olarak görülür. Hititlerde, domuzun mitolojik özelliği yoktur ve domuza göre sığır, at, koyun gibi hayvanlar daha çok önem kazanmıştır (Eyuboğlu, 1981, s. 120). Ancak Sümerlerde, domuz çok yaygın şekilde beslenmiş ve etleri tüketilmiştir (Kramer, 1990, s. 107). Erkek domuz, Anadolu'da tanrının sembolü, Keltlerde[†] ise tanrı olarak kabul edilirdi. Ayrıca eski Türklerin kullandığı on iki hayvanlı takvimde de domuzun varlığı görülür (Armutak, 2001, s. 418).

II. tabakada Aslanlı Payeli yapıda Paye 1 ve Paye 2'de birer aslan tasviri görülür. Hititçe ideogramda aslanı UR.MAH olarak görmekteyiz ve UR "köpek", MAH "iri" anlamına gelmekte olup "iri köpek" dolayısıyla "aslan" anlamına gelmektedir. Akadça okunuşu NĒŞU'dur. İmparatorluk ve Geç Hitit devri heykellerinde, orthostatlar ve rölyefler üzerinde, Boğazköy, Kültepe ve Alishar mühürlerinde, Alishar'ın Hitit Çağı tabakalarında ve Kültepe'de çok fazla aslan tasviri görülmektedir. Alacahöyük'deki kral mezarlarında, Alishar'ın Hitit dönemi tabakasında ve de V. tabakasında aslan figürinleri ve aslana ait figürin parçaları ele

[†] Diğer ismi olan Galatlar için, Paplagonia'nın güneyinde kendi adlarını verdikleri Galatia bölgesinde yaşayan üç kabilenin oluşturduğu bir topluluktur. Bithynia Kralı Nikomedes'in kardeşi Zipoites'e karşı Galatlar'ı Anadolu'ya çağırdığı ve buraya yerleşmelerine yardımcı olduğu bilinmektedir. Bak. Strab. 12,5,1

geçmiştir (Ertem, 1965, s. 151-154). Aslan, Müslümanlarda Hz. Ali'nin ünvanı ve sembolüdür (Sarıkçıoğlu, 2011, s. 63). Altaylarda da bu aslan tasvirinin olması erken dönemlerden beri aslanın sembol olarak Türklerde kullanıldığını göstermektedir (Çoruhlu, 1999, s. 154).

III. tabaka D yapısında Paye 21 ve Paye 30'da eşek tasviri görülür. Eşek (*Equus asinus*), Ekideler (*Equidae*) Ailesinin, *Equus* (*At*) cinsine bağlı bir türdür (Yılmaz-Ertuğrul 2011, 111). Kerkük'ün 65 km doğusundaki yer alan, Orta Taş Devri'ne (Mezolitik) tarihlene Paleo-Gavra olarak adlandırılan bir mağarada yabancı eşeğe ait kemikler ele geçmiştir (Kınal, 1987, s. 23). Asur Ticaret Kolonileri döneminde, Asur'dan Anadolu'ya götürülen kalay ve kumaş, eşeklerden oluşan kervanlarla taşınmaktaydı (Doğan, 2008, s. 133). Eşek, Mezopotamya halkının günlük yaşamlarında özellikle yük hayvanı olarak en fazla faydalandıkları hayvanlardan birisidir. Bir kişinin güçlü eşeğinden mahrum kalması büyük bir olumsuzluk olarak görülürdü (Kramer, 1990, s. 39). Mezopotamya'dan diğer bölgelere, ağaç, taş, maden gibi maddeleri alabilmek için gidilen yolculuklarda da eşek en büyük yardımcıdır (Kınal, 1987, s. 169). Sümerlilerde erken dönemlerden itibaren tekerlekli arabaları onagerler çekmekteydi (Gabriel, 2012, s. 9). MÖ. 2525 yılındaki Sümerlilerin ilk savaşını anlatan Akbabalar steli olarak adlandırılan stelin üzerinde Onager tasvirini görmekteyiz. Stel üzerinde Lagash kralı, 4 onagerin çektiği bir savaş arabasında tasvir edilmiştir (Gabriel&Metz, 1992, s. 7-8). Yunan mitolojisinde eşek tanrıça Vesta ile ilişkilendirilmiştir (Erhat, 1993, s. 254).

III. tabaka D yapısında Paye 43 ve II. Tabaka paye 56'da Akbaba ile Paye 34'de Akbaba başı tasviri görülmektedir. Akbaba leşçil bir hayvan olmasından dolayı akbabanın simgeselliği oldukça karışıktır. Ölüm ve fırsatçılığı simgelemesi yanında arınma anlamına da taşımaktadır. Yiyecek bulamadığı zaman yavrularını kendi etiyle beslediği bilinen akbaba ana şefkatinin de simgesidir (Wilkinson, 2011, s. 9). Akbabaların Şamanizm[‡] ile bağlantılı olduğu düşünülmektedir. Kuşlardan kanatlar ölüm anında kesilir ve ritüellerde kullanılan bir kostüm çerçevesinde takılırdı. Şamanlar bu kanatları ölümler kültürünün birincil sembolü olan akbaba kılığına bürünmek için "ritüel teçhizatı" olarak kullanmıştır (Solecki, 1977, s. 43). Göbekli Tepe'de tasvir edilen akbaba, insan ruhunun öteki dünyaya ulaşmasına eşlik ediyorsa, bu tasvirlerle gökyüzü ile de bağlantısı olmalıdır. Akbabanın başı Deneb yıldızını açık kanatları ise gökyüzünü simgelemektedir. Göbekli Tepe'de Paye 43'de akbaba ve akrep iki takımyıldızı arasındaki bağlantıyı anlatmakta olup akbabanın başı, kuğu takımyıldızının akrep ise Scorpius takımyıldızının konumu şeklindedir (Collins, 2017, s. 145).

III. tabaka D Yapısı Paye 43'de yer alan Akrep tasviri oldukça dikkat çekicidir. Akrep, Samanyolu'nda, Scorpius takımyıldızı ile bağlantılı görülmüştür. Scorpius takımyıldızının akrep sembolü ile verilmesinin kökeni Yontma Taş Çağı'na uzanır. M.Ö. 9.500 ile 9.000'lerde yapılan bir dikili payede de akrep sembolünün aynı şekilde tasvir edildiği düşünülmektedir (Collins, 2017, s. 144). Tasvir edilen Akrep, Eski Mezopotamya toplumlarında kehanet amaçlı

[‡] Şaman sözcüğü, Mançu-Tunguz dilinden gelmektedir. Tunguzca şaman, saman; Mançu dilinde sama'dır. Türk kavimlerinde ise, şaman sözcüğü "kam" sözcüğüne karşılık gelmekteydi. Şamanizm, trans durumuna geçebilme yeteneğindeki kimselerin, doğaüstü unsurlarla bağlantı kurarak onların güçlerine sahip olmalarından bu güçleri toplum adına kullanmalarından ve bu amaçla yapılan dinsel-büyüsel pratik ve törenlerden ibarettir. Bak. Örnek 1988, s. 48

kullanılmıştır. Kehanet içerikli metinlerden, farklı hayvanların hareketleri gözlemlenerek kehanette bulunulduğunu görmekteyiz (Florioti, 2013, s. 23). Akrep de bu hayvanlardan birisidir. Sümerliler döneminde, özellikle de Mesilim Çağı, Erken Hanedanlık ve III. Ur dönemi ile Akad dönemi silindir mühürleri üzerinde akrep tasvirleri görülmektedir. Akrep, Eski İran kültürlerinde de geniş yer bulmaktadır (Werness, 2006, s. 360). Eskiçağ Akdeniz kültürlerinde de akrep önemli bir sembol olarak karşımıza çıkar (Van Buren, 1939, s. 111-365). Kültepe'de ele geçen ve Eski Asur Dönemi'ne ait Mezopotamya menşeli silindir mühürler üzerinde akrep tasvirleri görülmektedir (Kuzuoğlu, 2016, s. 39). Eski Mısır'da akrep tasvirlerine çoğunlukla heykeller ve mezarlar üzerinde rastlamaktayız. Ayrıca, Eber papirüsü ve Ölüler Kitabı gibi farklı mitolojik, dini, ritüel, astrolojik, tıp ve büyüleri anlatan yazıt ve papirüslerde akreplerden söz edilmektedir (El-Hannawy, 2011, s. 1-6).

III. tabaka A yapısında Paye 2'de ve D yapısı Paye 33'de Turna tasviri yer alır. Antik kaynaklarda, özellikle tarımla uğraşan topluluklar arasında turna kuşlarının önemli olduğu görülmektedir. Doğayı izleyen eski topluluklar, yazın göçen bu kuşu bir mevsim simgesi olarak görmüşler ve özellikle tarımla ilişkilendirmiştir. Halaf ve Samara kültürlerine ait boyalı seramiklerde ve Bougras yerleşmesindeki duvar resimlerinde de turna kuşu tasvirleri bulunmuştur. Mısır'da yapılan çalışmalarda da mezar resimlerinde turna kuşu tasvirleri ele geçmiştir (Schmidt, 2007, s. 218). Antik dönem toplumlarına turnaların tohum atma dönemini haber vermesi, bereket ve bolluk tanrıçası Demeter kültünde kabul gören kutsal hayvanlardan birisi olmasını sağlamıştır (Grimal, 1997, s. 147).

III. tabaka C yapısındaki paye 12, D yapısındaki paye 33 ve paye 38 ördek tasvirleri görülmektedir. Sistemik karşılaştırmanın gösterdiği gibi, Şamanizm'de su kuşları hem üst dünyada hem de yeraltı dünyasında yaşayabildikleri için çoğu zaman canlıları taşıyan olarak kabul edilirler. Bu, su kuşlarının neden Göbekli Tepe'de bu kadar sık temsil edildiğini açıklayabilir (Benz&Bauer, 2015, s. 10).

III. tabaka D yapısı Paye 21'de Ceylan tasviri yer alır. Ceylan tasviri pek çok Neolitik yerleşmesinde görülmektedir. Erken Neolitik zamanlarda diğer yerleşmelerden de bilinen ceylan tasvirlerinden dolayı bu sahneler çok eskilere uzanmaktadır. Örneğin, Ürdün-Dhuweila'daki yapıların duvarlarında bu tasvirler görülmektedir (Schmidt, 2007, s. 153). Ceylanlar, Göbekli Tepe'de görülen diğer hayvanlara göre en önemli av hayvanı betimlemesidir. MÖ. 10 ve 9. binyılda et tedariki sağlanan Fauna topluluğu içinde ceylan kalıntılarının baskınlığı ile karakterize edilen Göbekli Tepe, Fırat Nehri havzasında yer alan geniş çaplı çağdaş alanlardan önemli ölçüde farklıdır (Lang vd., 2013, s. 410).

Göbekli Tepe'de bazı hayvanlar tasvir edilirken bir kompozisyon içerisinde verilmiş olmalıdır. Örneğin III. tabakada C Yapısında, Paye 12'de beş tane ördek benzeri kuş, ağ benzeri çizgi deseninin içinde hareket eder şekilde oluşturulduğu bir kompozisyonda yer alır. Kabartmalar 'T' başlığının tümünü kaplamakta ve sadece kuşlara yer bırakmaktadır. Burada, ağ ile kuş avlama söz konusu olmalıdır. Kuşların ortak bakış yönü ve bunların soldan sağa bir sıçrayışın birbirini izleyen anlarının kayıtlarını yansıtan farklı bacak şekilleri, ağ deseninin bir başka yorumudur. Burada taş ve kayalar, peyzajın bir temsili de olabilir. Bu peyzajda, taşlar üzerinden atlayan ördeklerin olduğu düşünülen kuşların temsili söz konusudur (Schmidt, 2000a, s. 25).

Bazı hayvan tasvirleri işlenirken 3 boyutlu olarak verilmeye çalışılmıştır. Paye 27’de, payenin dar yan yüzeyinde vahşi bir hayvan yontusu yer alır. Kabartma ya da yüksek kabartma kavramlarını içermeyen bir üç boyutluluk ve derinliği yansıtan, ustaca bir teknikle yapılmış olan bu hayvanda detaylar gerçekçi bir şekilde verilmiştir. Buna göre, yırtıcı olduğu düşünülen bu hayvanın güçlü çenesi, keskin dişleri ve pençeleri belirgin şekilde görülmektedir. Paye üzerinde hayvan tasviri başı aşağıya doğru çevrilmiş şekilde yapılmıştır (Schmidt, 2007, s. 422). Yine **III. tabaka C yapısı** içerisinde bulunan bir domuz heykeli Göbekli Tepe üç boyutlu eserleri arasında bir ustalık örneği olarak dikkat çekicidir. Yaklaşık 1 m yüksekliğindeki eser çok etkileyici mimiklerle, eşsiz bir ustalıkla tasvir edilmiştir. Ayrıca heykelden çok bir “protome” (süsleme elemanı olarak yapılan insan büstü ya da hayvan bedeninin ön tarafı) şeklinde yapılmıştır. Yaban domuzunun vücut hatları gösterişli detaylarla vurgulanmıştır (Schmidt, 2009, s. 250).

III. tabaka A yapısında yılan tasviri, B yapısında tilki tasviri, C yapısında yaban domuzu tasviri, D yapısında ise kuş ve yılan tasvirlerinin ağırlıkta olduğu izlenebilmektedir. Tasvirlerdeki bu çeşitliliğin, Göbekli Tepe’nin inşasında çalışan çeşitli klanlara ait, belirgin semboller olduğu düşünülmektedir (Notroff vd., 2015, s. 64). Göbekli Tepe tasvirlerinde yer alan tilki, yılan, yaban domuzu, kuş ve boğa gibi hayvanların daha çok tercih edilmesi, bu hayvanların o dönemin inanç ve düşünce sisteminde özel bir anlam taşıdığını göstermektedir. Özellikle besin ve evcilleştirme amaçlı kullanılamayacak tilki, yılan, akrep ve örümcek gibi hayvanların tercih edilmesi ve en çok avlanan ceylan, koyun ve keçi gibi hayvanların tercih edilmemesi de önemlidir (Özdoğan, 2015, s. 50).

Göbekli Tepe tapınaklarındaki ‘T’ payeler üzerinde görülen hayvan tasvirlerine göre bu hayvanların, bu topraklarda yaşam süren uygarlıkların düşünce dünyalarında çok zengin anlamlar ifade ettiğini göstermektedir. ‘T’ payelerin üzerlerindeki hayvan tasvirleri, avcı-toplayıcı olarak yaşayan toplulukların tapınımda buldukları tanrıları ya da sahip oldukları mitolojik dünya ile bağlantılı olduğu düşünülmektedir (Göler, 2016, s. 58). Göbekli Tepe tapınaklarında yer alan ‘T’ şekilli payelerin üzerlerindeki çeşitli hayvan tasvirlerinin, tehlikeleri kovmak amacıyla yapılmış bir çeşit koruma şekli olduğu tahmin edilmektedir. Bunun yanında, bu hayvan tasvirlerinin bir totem sembolü ya da avlarının verimli geçmesi için tanrılara adanmış oldukları hayvanların tasvirleri olabileceği de diğer tahminler arasındadır. Yapılan bu tahminler gerçeği yansıtıyorsa İlk Çağ’da Göbekli Tepe topluluklarının verimli ve başarılı bir av yapabilmeleri için Göbekli Tepe’de gerçekleştirdikleri bir tür büyü ya da tılsım olduğu sonucuna da varılabilir. ‘T’ payelerin Şamanizm ile de bağlantılı olduğu tahmin edilmektedir. Şamanizm, bilim adamları tarafından tüm dinlerin çıkış noktası olarak kabul edilmektedir (Karakaş, 2009, s. 33).

Kaynakça

- Aktan, G. (2018). “Çatalhöyük'te Çıkarılan Boğa Boyunuzlarını Anlamlandırmada, Antik Dönem Mitolojilerindeki Boğa Figürü”, *İdil*, Vol.7, Sayı 50: 1221-1228.
- Alp, S. (2002). *Hitit Güneşi*, Tübitak Yayınları, Ankara.
- Armutak, A. (2002). “Doğu ve Batı Mitolojilerinde Hayvan Motifi”. *İstanbul Üniversitesi Veteriner Fak. Dergisi* 28, 2002, 411-427
- Benz, M. & Bauer, J. (2015). “On Scorpions, Birds and Snakes—Evidence for Shamanism in Northern Mesopotamia during the Early Holocene”, *Journal of Ritual Studies*, Vol. 29, No. 2: 1-23.
- Black, J. & Green, A. (1992), *Gods, Demons and Symbols of Ancient Mesopotamia*, The British Museum Press, London.
- Black, J. & Green, A. (2003). *Mezopotamya Mitolojisi Sözlüğü Tanrılar, İfridler, Semboller*, Aram Yayıncılık, İstanbul.
- Braidwood, R. J. (2008) *Tarihöncesi İnsanları*, (Çev. B. Altınok), Arkeoloji ve Sanat Yayınları, İstanbul.
- Campbell, S. (1995). *İlkel Mitolojisi, Tanrı'nın Maskeleri*, Çev. Kudret Emiroğlu, İmge Kitapevi, İstanbul.
- Cirlot, J. E. (1971). *A Dictionary of Symbols*, (Çev. Jack Sage), Routledge & Kegan Paul Publisher, London.
- Cline, E. H. (2015). “Göbekli Tepe: Genesis of the Gods”, The Temple of the Watchers and the Discovery of Eden by ANDREW COLLINS, *American Antiquity*, Vol. 80, No. 3, 2015, 620-621.
- Collins, A. (2017). *Göbekli Tepe ve Tanrılarının Doğuşu*, Çev. Leyla Tonguç Basmacı, Alfa Yayınları, İstanbul.
- Curry, A. (2008). “Seeking the roots of ritual”, *Science*, 319: 278-280
- Çambel, H. & Braidwood, J. R. (1980). “İstanbul ve Chicago Üniversiteleri Güneydoğu Anadolu Tarihöncesi Araştırmaları Karma Projesi: 1963-1972 Çalışmalarına Toplu Bakış”, *Prehistoric Research in Southeastern Anatolia*, İstanbul Üniversitesi Yayınları, 1-64.
- Çelik, B. (2000). “A New Early Neolithic Settlement: Karahan Tepe”, *Neolithics* 2-3/00: 6-8.
- Çelik, B. (2011). “Karahan Tepe: A New Cultural Centre In The Urfa Area In Turkey”, *Documenta Praehistorica* (38), 2011, 241-253
- Çelik, B. (2016). “Yeni Buluntular Işığında Seramiksiz Neolitik Dönem Erkek Figürleri”, *Kafkas Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Sayı 17: 3-16.
- Çoruhlu, Y. (2002). *Türk Mitolojisinin Anahatları*, Kabalcı Yayınevi, İstanbul.
- Demirci, K. (2013). *Eski Mezopotamya Dinlerine Giriş*, Ayışığı Kitapları, İstanbul.

Dietrich, O. & Notroff, J. (2016). “A Decorated Bone ‘Spatula’ from Göbekli Tepe. On the Pitfalls of Iconographic Interpretations of Early Neolithic Art”, *Neolithics* 2: 22-31.

Doğan, İ. B. (2008). *Tarih Öncesinde Ticaret ve Değiş Tokuş*, Arkeoloji ve Sanat Yayınları, İstanbul.

Drury, N. (1996). *Şamanizm* (çev. Erkan Şimşek), Okyanus Yayıncılık, İstanbul.

Eğinli, A. T. & Nazlı, A. K. (2018). “Kültürün Koruyucu Gücü: Kültürel Semboller”, *Egemia* 2: 56-74

El-Hannawy, H. K. (2011). “Scorpions in Ancient Egypt”, *Euscorpius, Occasional Publications in Scorpology*, No.119, (Ed.) V. Fet, Marshall University, Huntington, 1-12

Eliade, M. (2003). *Dinsel İnançlar ve Düşünceler Tarihi: Taş Devrinden Eleusis Mysteria'larına*, (Çev. A. Berkay), Kabalcı Yayınevi, İstanbul.

Eliade, M. (2005), *Dinler Tarihi*, (Çev. Mustafa Ünal), Serhat Kitabevi, Konya.

Eliade, M. (2009), *Dinler Tarihine Giriş*, (Çev. Lale Arslan), Kabalcı Yayınevi, İstanbul.

Erhat, A. (1993). *Mitoloji Sözlüğü*, Remzi Kitabevi, İstanbul,

Ertem, H. (1965). *Boğazköy Metinlerine Göre Hititler Devri Anadolu'sunun Faunası*, Ankara Üniversitesi Basımevi, Ankara.

Eyuboğlu, İ. Z. (1981). *Anadolu Uygarlığı*, Der Yayınları. İstanbul

Florioti, H. H. D. (2013). “Eski Mezopotamya’da Kehanet Olgusuna Genel Bir Bakış”, *Tarih Okulu Dergisi*, Yıl 6, S. XV: 23-42.

Foster, B. R. (2007), *Mesopotamia*, *A Handbook of Ancient Religions*, (Ed. John R. Hinnells), Cambridge University Press, Cambridge.

Gabriel, R. A. (2012). *Man and Wound in the Ancient World, A History of Military Medicine from Sumer to the Fall of Constantinople*, Potomac Books, Wahington, D. C.

Gabriel, R. A. & Metz, K. S. (1992). *A Short History The Evolution of Warfare and Weapons*, Strategic Studies institute U.S. Army War College Carlisle Barracks, Pennsylvania.

Göler, M. E. (2016). *Anadolu'nun ilk tapınağı: Göbekli Tepe*, Yıldırım Beyazıt Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara.

Grimal, P. (1997). *Mitoloji Sözlüğü*, (Çev. S. Tamgüç), Sosyal Yayınlar, İstanbul.

Hançerlioğlu, O. (1975). *Dünya İnançları Sözlüğü*, Remzi Kitabevi, İstanbul.

Hauptmann, H. (1999). “Urfu Bölgesi”, M. Ozdoğan (ed.) Türkiye’de Neolitik Dönem, *Arkeoloji ve Sanat*, 65–86.

Hauptmann, H. (1999a). "The Urfa region. In The Neolithic in Turkey: the cradle of civilization, new discoveries", M. Özdoğan and N. Başgelen, eds. *Arkeoloji ve Sanat Yayınları*, İstanbul, 65-86.

Himmetoğlu, M. F. (2018). "Neolitik Dönem ve Eski Çağ Anadolu'sunda Kutsal Boğa ve Fırtına Tanrısı İlişkisinin Kökeni Hakkında Yeni Değerlendirmeler", *Tarih Okulu Dergisi*, Sayı XXXIII: 1-21.

Karakaş, M. (2009). *Urfa'nın Kültür ve İnançlar Serüveni*, Şanlıurfa Valiliği İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü Yayınları, Ankara.

Karul, N. (2021). "Buried Buildings at Pre-Pottery Neolithic Karahantepe", *Türk Arkeoloji ve Etnografya Dergisi*, Yıl: 2021, Sayı 82: 21-31.

Karul, N. (2022). "Karahantepe Çalışmalarına Genel Bir Bakış", *Arkeoloji ve Sanat Dergisi*, 169: 1-8.

Kılıç, Y. & Turgut, M. (2016). "Eski Anadolu'da Bucrania Kültü ve Bu Kültürün Günümüz Bozkırına Yansımaları", *Selçuk Üniversitesi, Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, Uluslararası Sempozyum Geçmişten Günümüze Bozkır Bildiri Kitabı*, Selçuk Üniversitesi, Konya, 773-790.

Kinal, F. (1987). *Eski Mezopotamya Tarihi*, Kabalıcı Yayınevi, İstanbul.

Kinal, F. (1998). *Eski Anadolu Tarihi*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara.

Köksal Schmidt, Ç. & Schmidt, K. (2010). "The Göbekli Tepe: Totem Pole", A First Discussion of an Autumn 2010 Discovery (PPN, Southeastern Turkey)", *NEO-LITHICS 1/10 The Newsletter of Southwest Asian Neolithic Research Special Topic on Conflict and Warfare in the Near Eastern Neolithic*, 74-76.

Kramer, S. N. (1990). *Tarih Sümer'de Başlar* (Çev. Muazzez İlmiye Çığ). Türk Tarih Kurumu Yayınları. Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara.

Kromer, B. & Schmidt, K. (1998). "Two Radiocarbon Dates from Göbekli Tepe, South Eastern Turkey." *Neo-Lithics: A News Letter of Southwestern Asian Lithics Research*, 3/98: 8-9.

Kuzuoğlu, R. (2016). "Eski Asur Kaynaklarında Tanrıça İshara ve Akrep Sembölü", *Archivum Anatolicum*, 10/1: 29-5.

Lang, C. & Peters, J.- Pöllath, N.- Schmidt, K. and Grupe, G. (2013). "Gazelle behaviour and human presence at early Neolithic Göbekli Tepe, south-east Anatolia", *World Archaeology*, Vol. 45, No. 3: 410-429.

Lichter, C. (2007). "Vor 12000 Jahren in Anatolien", *Archäologie in Deutschland*, No. 1: 60-61.

Mann, C. C. (2019). "The Birth of Religion", *National Geographic* 219. 6: 34-59.

Menez, A. (2003). *The Subtle Beats, Snakes from Myth to Medicine*, V 4, Taylor-Francis, New York.

Nemet, N. & Rhea, K. (1998). *Daily Life in Ancient Mesopotamia*, Greenwood Press, London.

Notroff, J. (2017). "Introducing: Enclosure H – Welcoming a new member to the Göbekli Tepe-family", *TAG: Report*.

Notroff, J. & Dietrich, O. (2019). “But what is it good for? –Experiences in Public Outreach of the Göbekli Tepe Project (DAI)”, *Projects: Göbekli Tepe, Hashtag Scicomm: Communicating Archaeology and Cultural Heritage in a post-factual Age*, 1-14.

Notroff, J. & Dietrich, O.- Peters, J.- Pöllath, N.- Köksal-Schmidt, Ç. (2015). “Göbekli Tepe Uygarlığın Doğusunda Neolitik Şölenlerin İzleri”, *Aktüel Arkeoloji Dergisi*, Sayı 46: 52-69.

Örnek, S. V. (1988). *100 Soruda İlkelerde Din, Büyü, Sanat, Efsane*, Gerçek Yayınları, İstanbul.

Özcan, E. S. (2014). “Göbekli Tepe”, *Bilim Teknik Dergisi* 560: 30-39.

Özdoğan, M. (2015). “Göbekli Tepe’yi Anlamak”, *Aktüel Arkeoloji Dergisi* 46: 38-51

Piotrovskiy, B. B. (1965). “Urartu Dini,” *Ankara Üniversitesi Dil Tarih Coğrafya Fakültesi Dergisi*, Cilt. 23, S. 1-2: 37-48

Sarıçoğlu, E. (2011). *Din Fenomenolojisi (Dinlerin Mahiyeti ve Tezahür Şekilleri)*, Gözden Geçirilmiş ve Genişletilmiş 2. Baskı, Fakülte Kitabevi, Isparta.

Schmidt, K. (1995). “Investigations in the Upper Mesopotamian early Neolithic Göbekli Tepe and Gürcütepe.” *Neo-Lithics*, 2/95: 9-10.

Schmidt, K. (1999). K. Schmidt, “Frühe Tier-und Menschenbilder vom Göbekli Tepe-Kampagnen 1995-1998. Ein kommentierter Katalog der Grossplastik und der Reliefs”, *İstanbul Mitteilungen* 49: 5-25.

Schmidt, K. (2000). “Göbekli Tepe, Southeastern Turkey: A Preliminary Report on the 1995-1999 Excavations.” *Poleorient*, Vol. 26, No.1: 45-54.

Schmidt, K. (2000a). “Zuerst kam der Tempel, dann die Stad. Vorläufiger Bericht zu den Grabungen am Göbekli Tepe und am Gürcütepe 1995-1999.” *İstanbul Mitteilungen*, 50: 7-41.

Schmidt, K. (2002b). “Göbekli Tepe.” *ArkeoAtlas I*, Yazısız Zamanlar, 24-34.

Schmidt, K. (2004). “FrühNeolitische Zeichen Von Göbekli Tepe.” *TÜBAAR*, VII: 93-119.

Schmidt, K. (2007). *Taş Çağı Avcılarının Gizemli Kutsal Alanı Göbekli Tepe, En Eski Tapınağı Yapanlar*, Arkeoloji ve Sanat Yayınları, İstanbul.

Schmidt, K. (2007a). “Göbekli Tepe”, (Eds: M. Özdoğan-N. Başgelen). *Anadolu’da Uygarlığın Doğuşu ve Avrupa’ya Yayılımı-Türkiye’de Neolitik Dönem-Yeni Kazılar, Yeni Bulgular*, *Arkeoloji ve Sanat Yayınları*, İstanbul, 115-129.

Schmidt, K. (2007b). “Göbekli Tepe Kazısı 2006 Yılı Raporu”, *29. Kazı Sonuçları Toplantısı*, Kocaeli, 417-428.

Schmidt, k. (2007c). *Göbekli Tepe, 12.000 Yıl Önce Uygarlığın Anadolu’dan Avrupa’ya Yolculuğunun Başlangıcı*, Neolitik Dönem, YKY, İstanbul.

Schmidt, K. (2009). “Göbekli Tepe Kazısı 2008 Yılı Raporu”, *31. Kazı Sonuçları Toplantısı*, Denizli, 241-264.

Schmidt, K. (2010). "Göbekli Tepe-the Stone Age Sanctuaries. New results of ongoing excavations with a special focus on sculptures and high reliefs". *Documenta Praehistorica XXXVII*: 239-256.

Schmidt, K. (2011). "Göbekli Tepe Kazısı 2010 Yılı Raporu", 32. *Kazı Sonuçları Toplantısı*, Malatya, 319-340.

Schmidt, K. (2012a). "Göbekli Tepe Kazısı 2011 Yılı Raporu", 34. *Kazı Sonuçları Toplantısı* 1. Cilt, 79-90.

Sepici, L. (2013). *Anadolu'da Keşfedilen Dünya'nın İlk Mabedi Göbekli Tepe*, Sınır Ötesi Yayınları.

Solecki, R. L. (1977). "Predatory Bird Rituals at Zawi Chemi Shanidar", *Sumer* 33 (1-2): 42-47.

Strbon, Antik Anadolu Coğrafyası, (Geographia: XIIIXIII-XIV) Çev. Adnan Pekman, İstanbul, 1993

Wilkinson, K. (2011). *Kökenleri ve Anlamlarıyla Semboller ve İşaretler Binlerce Yıllık Görsel bir Yolculuk*, Alfa Yayınları, İstanbul.

Werness, H. B. (2006). *The Continuum Encyclopedia of Animal Symbolism in Art*, The Continuum International Publishing Group, New York.

Wossink, A. (2009). *Challenging climate change, Competition and cooperation among pastoralists and agriculturalists in northern Mesopotamia (c. 3000-1600 bc)*, Leiden University, the Netherlands.

van Buren, E. D. (1939). *The Fauna of Ancient Mesopotamia as Represented in Art*, *Analecta Orientalia, Commentationes Scientificalae De Rebus Orientis Antiqui*-18, Roma.

Yalçın, T. (2011). *Çanak Çömleksiz Neolitik Dönem'de Yukarı Mezopotamya'da Küçük Taş Eserler*, Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisan Tezi, Konya.

Yılmaz, O. & Ertuğrul, E. (2011). "Eşeğin (Equus asinus) Evcilleştirilmesi", *Iğdır Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü. Dergisi*, 1 (3): 111-115.

Çatışma beyanı: Makalenin yazarı, bu çalışma ile ilgili taraf olabilecek herhangi bir kişi ya da finansal ilişkileri bulunmadığını dolayısıyla herhangi bir çıkar çatışmasının olmadığını beyan ederler.

The Blockchain Usage and Current Trends in the Tourism Sector: A Conceptual Research

Yusuf ESMER*, İhsan Tolga MEDENİ*, Tunç Durmuş MEDENİ*, İsmail EROL*

Abstract

Today, with changes and developments in technology, there are changes in concepts, uses, and even in daily life, and it is seen that this situation permeates all areas of life. In this context, many new types of technology have emerged. Blockchain is one of these technologies and is one of the applications in the tourism sector in human life. Therefore, it is necessary to examine this phenomenon by focusing on the studies carried out to perceive the possible results of both software and hardware applications realized with technologies developed on blockchain, and to understand the opportunities that may arise in the tourism sector. Accordingly, in this study, particularly studies on the areas where tourism and blockchain intersect are examined and a conceptual analysis is conducted on these topics by determining the topics of blockchain use in Europe and the USA from the perspective of basic accommodation services, tourist data, medical tourism, and global application areas. Based on this academic framework, an application suggestion for Türkiye is also provided.

Keywords: Tourism Sector, Blockchain Technology, Current Trends

Turizm Sektöründe Blockchain Kullanımı ve Güncel Eğilimler: Kavramsal Bir Araştırma

Özet

Günümüzde teknolojiye meydana gelen değişme ve gelişmeler ile birlikte kavramlarda, kullanımlarda ve hatta günlük hayatta değişimler olmakta ve bu durumun hayatın her alanına nüfuz ettiği görülmektedir. Bu bağlamda birçok yeni teknoloji türleri ortaya çıkmaktadır. Blokzincir bu teknolojilerden biri olup, turizm sektöründe insanların hayatında yer alan uygulamalardan biridir. Dolayısıyla blokzincir üzerine geliştirilen teknolojiler ile gerçekleştirilen gerek yazılım gerekse donanımsal uygulamaların olası sonuçlarını algılamak ve turizm sektörü ile doğabilecek fırsatları anlamak için yapılan çalışmalara odaklanarak bu olguyu incelemek gerekmektedir. Bu çalışmada öncelikle turizm ve blokzincirin kesiştiği alanlara yönelik çalışmalar incelenmekte ve temel konaklama hizmetleri, turistik veriler, sağlık turizmi ve küresel uygulama alanları perspektifinden Avrupa ve ABD'de blokzincir kullanımının konu başlıkları belirlenerek bu başlıklar üzerinde kavramsal bir inceleme yapılmaktadır. Bu akademik çerçeve üzerine, Türkiye için bir uygulama önerisi de sunulmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Turizm Sektörü, Blokzincir (Öbekzincir) Teknolojisi, Güncel Eğilimler

* Doç. Dr., Bayburt Üniversitesi, Uygulamalı Bilimler Fakültesi Yönetim Bilişim Sistemleri Bölümü
Bayburt / Türkiye, e-mail: yesmer@bayburt.edu.tr

ORCID : <https://orcid.org/0000-0003-3691-1730>.

* Prof. Dr., Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi, Yönetim Bilişim Sistemleri Bölümü, Ankara/
Türkiye, e-mail: tolgamedeni@gmail.com

ORCID : <https://orcid.org/0000-0002-0642-7908>.

* Prof. Dr., Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi, Yönetim Bilişim Sistemleri Bölümü, Ankara/
Türkiye, e-mail: tuncmedeni@gmail.com

ORCID : <https://orcid.org/0000-0002-2964-3320>.

* Prof. Dr. Başkent Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, İşletme Bölümü, Ankara /
Türkiye, e-mail: ierol@baskent.edu.tr

ORCID : <https://orcid.org/0000-0003-3327-7608>.

Bu makaleyi şu şekilde kaynak gösterebilirsiniz / To cite this article (APA):

Esmer, Y. & Medeni, T. İ. & Medeni, D. T. & Erol, İ. (2023). The Blockchain Usage and Current Trends in the Tourism Sector: A Conceptual Research. *Küllüye*, 4(2), 112-124. DOI: 10.48139/aybukulluye.1262305.

Makale Bilgisi / Article Information

Geliş / Received	Kabul / Accepted	Türü / Type	Sayfa / Page
8 Mart 2023	4 Eylül 2023	Araştırma Makalesi	112-124
8 March 2023	4 September 2023	Research Article	

Introduction

Blockchain is a distributed database shared among the nodes of a computer network that electronically stores information in a digital form (Hayes et al., 2022). A blockchain is then basically and literally a chain of blocks in which each block contains transaction records (Esmer and Şaylan, 2021). Blockchain systems have been developed with the progress of computer and Internet technology (Dayi, 2019) with different possible application areas.

As a more recent and popular technological and practical theme, blockchain technologies are not only financial instruments that use Bitcoin, Ethereum, and similar altcoins, but can also be used by many sectors with the scattered data storage and sharing mechanism they contain. As a new digital technology, blockchain, in other words, is a technologically superior structural tool that can be used to integrate and secure customer relationship databases.

In a similar fashion, blockchain technology has the potential to revolutionize the tourism and hospitality industry by providing secure and transparent record-keeping for various aspects of the industry including travel itineraries and financial transactions, among others. Accordingly, this study examines tourism industry-oriented literature written to include industry-specific perspectives, benefiting from recent academic and practical works. As shown in Figure 1, blockchain can help industry players correlate all the content produced by tourist activities, as an illustration that tries to capture the essence and form of these works and other relevant initiatives.

Figure 1. Blockchain in Tourism Industry, Generated by OpenAI's Dalle

An example of a company using blockchain in the tourism industry is the Winding Tree, a decentralized platform for the travel industry that allows the direct booking of hotel rooms and flights without the need for intermediaries. To meet these expectations, Air New Zealand and the Winding Tree are teaming up to explore this potential, which could lead to lower fees and costs for both consumers and businesses (Sundararajan, 2017).

Külliye

Cilt/Volume: 4 • Sayı/Issue: 2 • 2023

Meanwhile, there are restaurants and cafes that work on incorporating blockchain into their operations. (Hardy, 2018; Dalton, 2020). In addition to more common and popular crypto-currency endeavors, some of these business establishments even offer non-fungible token (NFT) toys as part of their specific customer deals (PYMNTS, 2021).

In addition, blockchain can be applied to securely store and share personal identification information with travelers. This technology can facilitate related processes of passport control and other security checks, making travel more efficient and safe (Topping, 2022). With a built-in quick response (QR) code and a suitable Internet of Things (IoT) infrastructure created for the private key of each baggage stored on a blockchain, the baggage owner can easily track this record and use it as proof of ownership.

As the purpose of this study is to examine the use of blockchain in the tourism sector from a conceptual perspective, the co-authors mostly focus on an original discussion of the existing relevant literature, attempting to integrate blockchain works with those of the tourism sector. In this context, in the study, especially based on preliminary research results, hosting services, customer or tourist data, medical tourism areas, and regional works initiated in the USA and Europe are explained by sharing academic studies, and other related works. Based on these contextual contents, a relevant application proposal for Türkiye is also suggested.

What About Services Focused on Specific Hosting and Hospitality Services?

The implementation of blockchain technology could be the key to revitalizing tourism, as its applicability offers various opportunities for tourism stakeholders, adds security and trust to business transactions, and can influence changes in the tourism value system in terms of value creation for customers, value creation for businesses and the tourism distribution chain. (Ramos, 2021). As highlighted by numerous authors, blockchain technology offers significant benefits to the tourism sector, as its implementation can improve performance and overall profitability by helping to increase competitive advantage, customer satisfaction, and operational effectiveness and efficiency (Erceg et al., 2020; Willie, 2019). All these benefits, as a consequence, provide significant opportunities for commercialization, public value, and employment opportunities, among other socio-economic impacts in more general terms. Meanwhile, blockchain is recognized as a viable technology to remove middlemen from the supply chain of the tourism industry and also to prohibit new middlemen from accessing this industry, thus removing middlemen from the tourism market (Rashideh, 2020).

While all these developments and changes would have various impacts on different sub-sectors of tourism and hospitality industry in general, if we more closely look at the hosting and hospitality services, blockchain technology has the potential to revolutionize the respective services in the tourism industry by providing secure and transparent record-keeping for various aspects of the industry such as accommodation bookings, property management, and payments, among others. According to available sources, this could cause ripple effects in the industry, which may disrupt the tourism industry (Globaldata Travel and Tourism, 2022). Based on the GlobalData survey, disruption is not expected by 32%, and

46% believe that blockchain will slightly or significantly disrupt the tourism industry. Professionals and executives in the hospitality industry confirm that blockchain is an emerging technology with enormous implications for the tourism sector (Flecha-Barrio et al., 2019).

In the context of tourism regulations, one example of how blockchain technology is implemented is the use of smart contracts. Smart contracts are self-executing contracts with terms of agreement written directly into the lines of code. Accordingly, smart contracts can automate the process of compliance, such as ensuring that accommodations meet certain standards and that taxes are paid (Draganov, 2021).

Service providers and customers sign contracts related to the services of the tourism and hospitality industry. Blockchain technology is implemented in the hosting services sector of the tourism industry, particularly using smart contracts. In addition to satisfying the standardized contracts and the execution of the decentralized applications (DAPPs) with the self-executing structures of the smart contracts, the agreements can be written directly into the lines of code. Accordingly, creating a more efficient and secure system for both property owners and renters, smart contracts can automate the process of booking accommodations and managing property rentals (Maliwal, 2018).

Another example is the use of blockchain-based platforms for peer-to-peer (P2P) real estate transactions, such as OpenBazaar. These platforms use blockchain technology to create decentralized marketplaces for short-term rentals, allowing property owners to list and rent their properties directly to renters, without the need for intermediaries. This can potentially lead to lower costs for property owners, renters and potential buyers at the same time (Filippi, 2017).

Recently, NFT initiatives have also gained momentum. In the next few years, it is expected that smart contract-based applications will be created for the specific rental and buying contracts that may include the transfer of NFT-based property-ownership formal documents.

Customers Data

Every transaction creates records for both the service providers and customers. This brings about the issue of maintaining these records with respect to privacy. Blockchain technology has the potential to revolutionize the manner in which personal information is handled in the tourism industry, specifically in terms of tourist privacy.

Knowledge of customers is essential for service providers. However, the data privacy and security issues remain critical. A question then arises for how blockchain technology is being implemented to protect tourist privacy using decentralized identity systems. These systems allow travelers to create a digital identity that they can control and share with various service providers in the tourism and hospitality industry, such as hotels and airlines, without the need to hand over their personal identification documents (Calvaresi et al., 2019).

According to Thees et al. (2020), travel is facilitated through the transformation of time-intensive back-stage processes, thereby offering extra value for travelers within the tourism value system. Furthermore, this blockchain architecture will help

chain hotels to provide the same, standardized services anywhere around the world, that could be facilitated as part of quality management measures. It will also help identify potential fraud attempts that may arise for falsifying customers' identities. In addition, decentralized data sharing provides a new, reliable and trustworthy data-sharing mechanism. The use of blockchain-based platforms for secure and transparent data sharing will spread among various actors in the tourism industry, such as travel and government agencies. This will allow for the necessary sharing of information for security and compliance purposes while ensuring that the personal data of tourists remain protected (Zhang, 2021).

Tourist data can be available in different types and forms, opening up new frontiers for academic and practical research. As illustrated in Figure 2, tourists can generate different content such as location-based data, personal media, and flight schedules, among others.

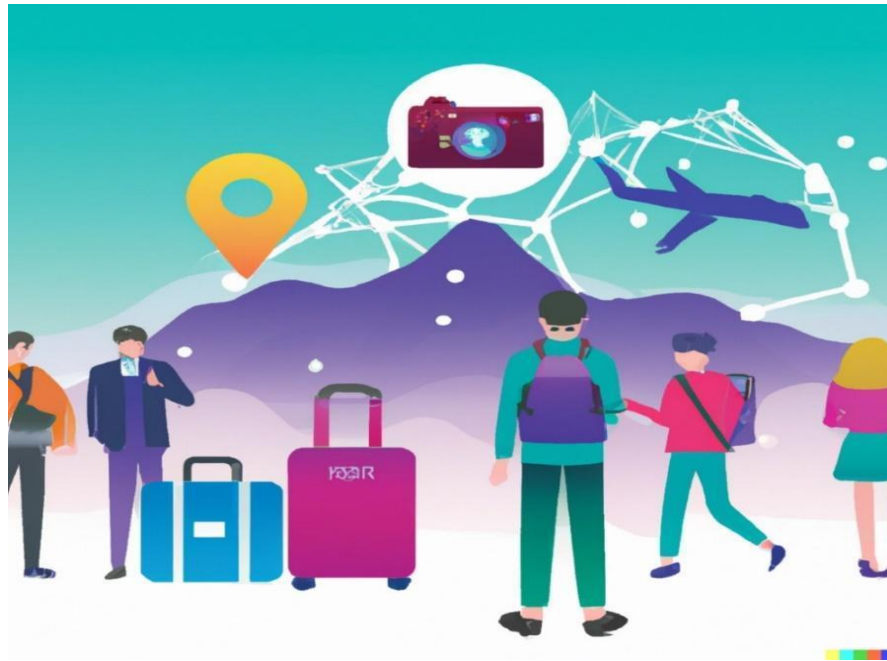

Figure 2 .Tourist information with focusing on location, uploaded photos and flight destinations, Generated by OpenAI's Dalle

Medical Tourism

Blockchain technology has also the potential to revolutionize the medical industry, and one area where this is particularly true is in the field of medical tourism. With the increasing need to keep patient records private and anonymous, medical tourism could particularly benefit from the potential applicability of blockchain-based implementation.

Medical tourism refers to the practice of traveling to another country to receive medical treatment, and related services and solutions. This can include a wide range of services, from routine check-ups and diagnostic testing to major surgeries and specialized care (Tyan et al., 2021). Similar to other subdomains of the tourism and hospitality industry, medical tourism lacks trust and transparency. Accordingly, patients are often unsure about the quality of care they will receive, on the other

hand service providers are also often reluctant to share information about their services and outcomes.

Blockchain technology can address these issues by providing a secure and transparent platform for the information exchange. Using blockchain, patients can access a wide range of information about potential providers, including their qualifications, experiences, and outcomes. Providers can also share information about their services, such as the types of procedures they offer, and their success rates (Rejeb et al., 2020).

In addition, blockchain can be used to improve the coordination and management of care for patients traveling for treatment. For example, blockchain-based electronic medical records (EHRs) can be used to share patient information among service providers, allowing seamless continuity of care (Tyan et al., 2021).

Another benefit of blockchain technology in medical tourism is its ability to securely store and share medical data, which can help facilitate medical research and improve patient outcomes. Blockchain-based medical data platforms can enable researchers to access large amounts of data from a variety of sources, surely helping them better understand diseases and develop new treatments (Parekh et al., 2021).

Based on their research, Rejeb et al. (2019) conclude that blockchain technology can benefit medical tourism, laying the foundation for future work. Overall, blockchain technology has the potential to improve the quality, transparency, and trust in the medical tourism industry, making it a more appealing and accessible option for patients worldwide. Having discussed these potential application areas, this paper presents selected regional applications such as those in Europe and United States, as next.

Global Regions, Europe and United States

For the actual and potential application areas of blockchain, looking at the specific global regions of Europe and the United States (US) can provide further insights into current conditions and readiness in the new blockchain perspectives.

Firstly, from the Europe's perspective, blockchain technology has the potential to revolutionize the tourism and hospitality industry in the European continent by providing secure and transparent record-keeping for various aspects of the industry, such as financial transactions, travel itineraries, and personal identification information and documentation (Thees et al., 2020). The current industry practices in Europe are supported by the European Union (EU) regulations such as General Data Protection Regulation (GDPR), which may also have impacts outside the EU. For instance, the US hotel group Marriott International has been fined due to GDPR breach (SAI360, 2019).

One example of how blockchain technology is being implemented in the European tourism industry is through the use of digital tokens. Digital tokens, also known as utility tokens, can be used to represent different aspects of the tourism experience such as hotel bookings, attraction tickets, and transportation, among others. By using digital tokens, tourists can easily manage and track all aspects of their travel itinerary in one place while also having a secure and transparent record of their transactions (Viano et al., 2022).

Another example is the use of blockchain-based platforms for P2P rentals such as LockTrip and CryptoCribs. These platforms use blockchain technology to create decentralized marketplaces for short-term rentals, allowing property owners to list and rent their properties directly to renters without the need for intermediaries. This can potentially lead to lower costs for both property owners and renters and can also provide more options for tourists looking for accommodation in Europe (Schneck et al., 2020).

The US is also important for showing readiness for blockchain-oriented transformation around the world. As mentioned in European applications, digital token-based transactions are receiving considerable attention owing to the increased number of blockchain adaptation cases. One example of how blockchain technology is being implemented in the tourism industry in the US is through the use of digital (utility) tokens, as well. These tokens are also effectively used in the US for tourism (Deloitte, 2019; Deloitte, 2020). Similarly, as in Europe, P2P rentals benefit from blockchain-based platforms in the US, as well. AirBnB can be considered a good example for this. (Schneiders et al., 2022).

Beyond this, blockchain technology has the potential to revolutionize the way tourism regulations are enforced by providing secure and transparent record keeping. The decentralized and immutable nature of blockchain technology allows for the secure storage and sharing of personal identification information for travelers, while also ensuring compliance with data privacy regulations such as the GDPR in the EU, and the California Consumer Privacy Act (CCPA) in the US (Bhatia & Hernandez, 2019, Aghaei et al., 2021).

However, despite the fact that certain global regions such as the US and Europe may have more advanced blockchain application areas and prospects, it is important to note that the implementation of blockchain technology in the tourism industry is still in its early stages, and challenges such as scalability, interoperability, standardization and privacy concerns remain to be addressed,. Additionally, it is important to consider the regulatory environment and laws of different countries and regions, as the use of blockchain technology for regulatory compliance may vary (Bjelobaba, 2023).

For example, Turkey currently lags behind Europe and the United States in terms of blockchain-based tourism applications, despite having significant blockchain applications in other sectors. In the next section, a sample proposal specific to the tourism and hospitality sector is presented in this direction.

An Application Proposal for Türkiye

Blockchain applications could address potential opportunities or risks in the tourism and hospitality sector in Türkiye. For instance, as one of the top destinations in medical tourism, Türkiye could benefit from additional information security and care quality measures enhanced by blockchain adaptations into service providers. In more general terms, complementing GDPR in Türkiye, No. 6698 Personal Data Protection Law (PDPL) and its effective implementation in tourism industry could also significantly benefit from similar blockchain applications and adaptations.

In this direction, a project proposal was prepared by Medeni et al. (2022) in collaboration with Edicate Company. The project proposal aims to increase transaction security, reduce costs, save time and increase accessibility for

Külliye

Cilt/Volume: 4 • Sayı/Issue: 2 • 2023

businesses such as restaurants, cafes and small-scale food and beverage businesses. The proposal proposes to develop a secure and cost-effective blockchain-powered menu preparation, ordering and payment system, along with a decentralized wallet integration, a matching engine and a customer loyalty mechanism, as well as ensuring that employees are not affected by harassment and morally negative behavior by customers. The components of the system are described in detail below:

- Know Your Customer (KYC) system component will identify and verify a customer that opens and keeps an account. With the KYC approach, the authenticity of the real persons and businesses registered to the platform users will be assured. Prevention of unethical financial cases such as fraud, money laundering will be supported by the KYC system.
- With the respective Asset Payment system components, users within the platform will be able to directly trade with their blockchain-based digital assets, and businesses will be able to receive payments. In this way, the platform will be able to work in integration with alternative financial products and meet the needs of many different users. Meanwhile, users within the platform will also be able to perform traditional banking transactions and make payments through their banks. In this way, the platform will be able to work in integration with traditional financial products and meet a wide range of user needs.
- The Choose Your Customer system component will also be developed in order to realize a policy of positive discrimination and encouragement for businesses that prioritize employment of disadvantaged people. The system will provide material incentives as part of the Asset Payment system components for the registered businesses. At the same time, businesses will have the authority to block their customers that are showing unethical behaviors, depriving them of giving orders or receiving services.
- Using the Online Order Taking system component, customers will be able to place their orders with the menus created by the businesses with the QR code on the tables of the businesses, reducing constant menu update or excess labor costs.
- Order Taking by Appointment is the system component that will allow customers to save time, as they can receive the product immediately when they arrive at the business by ordering and paying in advance.
- Customer Matching system component will enable customers to find the closest business to their location, see products, prices and discounts, and discover new businesses.
- Finally with the Gourmet Advertising and Marketing system component, an expert opinion platform for users will also be provided, also enabling advertising and marketing opportunities within the scope of the project.

The tourism and hospitality service sector, where many small-medium-sized enterprises such as restaurants or cafes constitute a large part, has an important place in the Turkish economy. Accordingly the proposed project is hoped to provide positive impacts for the national and local economy. As the location of our university main campus, “Küllüye”, is in Çubuk town, a pilot work has also been suggested to be implemented in the Çubuk area with a suitable business and customer target market. The project proposal is currently in the process of funding-

seeking, and is hoped to inspire similar, new ideas and opportunities for blockchain-based applications into the tourism sector in Türkiye.

Evaluation and Conclusion

It is seen that new technological applications are realized with the increase in international trade and the emergence of new technological developments in the tourism sector, which is an important source of income for the countries, and is so called the "flueless industry". One of these technological applications is the blockchain technology. Research has shown that the use of blockchain technology in the tourism sector is becoming increasingly common and is mostly used in transportation channels (Karagöz and Demirel, 2020). Blockchain technology can provide greater security and transparency in the tourism industry, thus increasing its effectiveness and impact for all stakeholders in its ecosystem. Therefore, as presented in this research, it has been revealed that blockchain-oriented software and hardware applications, whether people are aware of them or not, have started to take their place in the tourism sector.

As acknowledged, at its core, blockchain data is immutable and trustworthy and can be shared with any stakeholder. Accordingly, blockchain can be seen as a disruptive technology that will completely change the distribution network and business model in the tourism sector. The demand of tourists for decentralized, secure, transparent and agentless transactions reveals the need to change the tourism infrastructure. There are already examples of these transactions taking place in different parts of the world.

However, it can also be said that the adoption and application of blockchain technology in tourism is quite slow (Yazıcı, 2021). Accordingly, the co-authors hope that this research will contribute to paving the way for advancing Turkish initiatives (as well as those of other countries) of blockchain-based tourism initiatives in theory and practice, an example of which is also provided in the text.

As a result, blockchain technology has brought great value and significant opportunities to the tourism industry. It can be said, for instance, that the introduction of blockchain in tourism will help both passengers and travel agencies as significant stakeholders of the industry. A blockchain database can be constructed and distributed in collaboration with airlines, hotels, and other tourism-related industries. Individuals can directly book flight tickets, hotels, and rentals through smart contracts (Çilingir, 2018). Other authors also conclude that blockchain technology has a potential to contribute to sustainable tourism development as well as the Sustainable Development Goals and propose the directions for future research (Tyan et.al, 2021). All these aspects can be considered significant prospects for the future and should be studied further in future academic works. In this context, this study contributes to the relevant literature and practice.

While this research has just been a preliminary conceptual work without any first-hand data collection, it is believed by its coauthors to provide an original value and contribution to the respective fields, as existing works on related topics so far have been limited. As a result of this research, it is foreseen that these generally

examined topics will emerge as more detailed and focused areas of study in the future, while numerous researchers will focus on these areas from various academic and practical angles and will contribute to the disruptive development or incremental improvement of different blockchain based tourism initiatives.

References

- Aghaei, H., Naderibeni, N., & Karimi, A. (2021). Designing a Tourism Business Model on Block Chain Platform. *Tourism Management Perspectives*, 39, 1-12. <https://doi.org/0.1016/j.tmp.2021.100845>
- Bjelobaba, G., Savić, A., Tošić, T., Stefanović, I., & Kocić, B. (2023). Collaborative Learning Supported by Blockchain Technology as a Model for Improving the Educational Process. *Sustainability*, 15(6), 1-23. <https://doi.org/10.3390/su15064780>
- Bhatia, S., & Hernandez, A. W. (2019). Blockchain is Already Here. What does That Mean for Records Management and Archives? *Journal of Archival Organization*, 16(1), 75-84. <https://doi.org/10.1080/15332748.2019.1655614>
- Calvaresi, D., Leis, M., Dubovitskaya, A., Schegg, R., & Schumacher, M. (2019). Trust in Tourism via Blockchain Technology: Results from a Systematic Review. In: J. Pesonen, J. Neidhardt (Eds), *Information and Communication Technologies in Tourism 2019* (pp. 304-317). Springer, Cham. https://doi.org/10.1007/978-3-030-05940-8_24
- Çilingir, T. (2018). Turizmin Geleceği Blockchain Teknolojileriyle Değişiyor. *Dijital Biz Dergisi*, (1), 76-77.
- Dalton, M. (2020). Burgers and Bitcoin: Five Fast Food Restaurants That Are Working With Crypto. Retrieved on April 18, 2023 from Bitrates: <https://www.bitrates.com/news/p/burgers-and-bitcoin-five-fast-food-restaurants-that-are-working-with-crypto>
- Dayi, F. (2019). The Global Financial System's New Tool: Digital Money. In: Hacıoglu, U. (Eds) *Blockchain Economics and Financial Market Innovation. Contributions to Economics* (pp.17-39). Springer, Cham. https://doi.org/10.1007/978-3-030-25275-5_2
- Deloitte. (2019). Deloitte's 2019 Global Blockchain Survey-Blockchain Gets down to Business. Retrieved on January 27, 2023 from https://www2.deloitte.com/content/dam/Deloitte/se/Documents/risk/DI_2019-global-blockchain-survey.pdf
- Deloitte. (2020). Deloitte's 2020 Global Blockchain Survey-From Promise to Reality. Retrieved on January 27, 2023 from <https://www2.deloitte.com/content/dam/Deloitte/tw/Documents/financial-services/2020-global-blockchain-survey.pdf>

- Draganov, R. (2021). Innovative Perspectives to Apply Blockchain Model for the Saints Cyril and Methodius and Saint Sophronius of Vratsa Historical Sights in the Context of European Cultural Routes. *Journal of Tourism and Hospitality Management*, 9(1), 53-63. <https://doi.org/10.17265/2328-2169/2021.01.005>
- Erceg, A., Damoska Sekuloska, J., & Kelić, I. (2020). Blockchain in the Tourism Industry-A Review of the Situation in Croatia and Macedonia. *Informatics*, 7(5), 1-16. <https://doi.org/10.3390/informatics7010005>
- Esmer, Y. and Şaylan, O. (2021). A Qualitative Research on the Use of New Digital Technologies in Customer Relationship Management. *Balkan and Near Eastern Journal of Social Sciences*, 7(4), 71-78.
- Filippi, P. D. (2017). What Blockchain Means for the Sharing Economy. Harvard Business Review. Retrieved on January 27, 2023 from <https://hbr.org/2017/03/what-blockchain-means-for-the-sharing-economy>
- Flecha-Barrio, M.D., Palomo, J., Figueroa-Domecq, C., Segovia-Perez, M. (2020). Blockchain Implementation in Hotel Management. In: Neidhardt, J., Wörndl, W. (Eds) Information and Communication Technologies in Tourism 2020. Springer, Cham. https://doi.org/10.1007/978-3-030-36737-4_21
- Globaldata Travel and Tourism. (2022). Blockchain has the Potential to Disrupt the Tourism Industry. Retrieved on January 27, 2023 from Hotel Management Network: <https://www.hotelmanagement-network.com/comment/blockchain-disrupt-tourism-industry/>
- Hardy, K. (2018). Explaining the Rise of Blockchain in Restaurants. Retrieved on April 18, 2023 from QSR: <https://www.qsrmagazine.com/technology/explaining-rise-blockchain-restaurants>
- Hayes, A., Brown, J. R. and Kvilhaug, S. (2022). Blockchain Facts: What is It, How It Works, and How It can be Used. Retrieved on March 15, 2023 from Investopedia: <https://www.investopedia.com/terms/b/blockchain.asp>
- Karagöz, Z. S. & Demirel, E. (2020). New Trend in Tourism Industry: Blockchain Startup Projects. *Journal of Tourism Intelligence and Smartness*, 3(2), 169-188.
- Maliwal, C. (2018). Real Estate on the Blockchain. Retrieved on January 27, 2023 from <https://www.linkedin.com/pulse/real-estate-blockchain-chirag-maliwal/>
- Medeni, T., Yücesan, E., & Medeni, İ.T. (2022). *ORBIT (Order Bitcoin) Project Proposal*. Ankara: Ankara Yıldırım Beyazıt University
- Parekh, J., Jaffer, A., Bhanushali, U., & Shukla, S. (2021). Disintermediation in Medical Tourism Through Blockchain Technology: An Analysis Using Value-Focused Thinking Approach. *Information Technology & Tourism*, 23, 69-96. <https://doi.org/10.1007/s40558-020-00180-4>

- PYMNTS. (2021). NFTs Flip the Script on Fast-Food Toys With Crypto Collectibles. Retrieved on April 18, 2023 from <https://www.pymnts.com/restaurant-innovation/2021/nfts-flip-the-script-on-fast-food-toys-with-crypto-collectibles/>
- Ramos, C. M. (2021). Blockchain Technology in Tourism Management: Potentialities, Challenges, and Implications. In R. Bansal, P. Malyadri, A. Singh, & A. Pervez (Eds), *Blockchain Technology and Applications for Digital Marketing* (pp. 84-109). IGI Global. <https://doi.org/10.4018/978-1-7998-8081-3.ch006>
- Rashideh, W. (2020). Blockchain Technology Framework: Current and Future Perspectives for The Tourism Industry. *Tourism Management*, 80, 1-13. <https://doi.org/10.1016/j.tourman.2020.104125>
- Rejeb, A., Keogh, J. G., & Treiblmaier, H. (2019) The Impact of Blockchain on Medical Tourism. *WeB2019 Workshop on e-Business* (18th Workshop on e-Business), December 14, Munich, Germany.
- Rejeb, A., Keogh, J. G., & Treiblmaier, H. (2020). The Impact of Blockchain on Medical Tourism. In: K. R. Lang, J. Xu, B. Zhu, X. Liu, M. J. Shaw, H. Zhang, M. Fan (Eds), *Smart Business: Technology and Data Enabled Innovative Business Models and Practices. WeB 2019. Lecture Notes in Business Information Processing* (Vol. 403, pp. 29-40). Springer, Cham. https://doi.org/10.1007/978-3-030-67781-7_4
- SAI360. (2019). ICO Strikes Again, Slapping Marriott with £99m Fine Over GDPR Breach. Retrieved on April 15, 2023 from <https://www.sai360.com/resources/grc/ico-strikes-again-slapping-marriott-with-99m-fine-over-gdpr-breach>
- Schneck, P., Tumasjan, A., & Welpel, I. M. (2020). Next Generation Home Sharing: Disrupting Platform Organizations with Blockchain Technology and the Internet of Things? In: H. Treiblmaier, T. Clohessy (Eds), *Blockchain and Distributed Ledger Technology Use Cases. Progress in IS* (pp. 267-287). Springer, Cham. https://doi.org/10.1007/978-3-030-44337-5_13
- Schneiders, A., Fell, M. J., & Nolden, C. (2022). Peer-To-Peer Electricity Trading and The Sharing Economy: Social, Markets and Regulatory Perspectives. *Energy Sources, Part B: Economics, Planning, and Policy*, 17(1), 1-17. <https://doi.org/10.1080/15567249.2022.2050849>
- Sundararajan, S. (2017). Air New Zealand, Winding Tree Team Up for Blockchain Exploration. Retrieved on January 27, 2023 from CoinDesk: <https://www.coindesk.com/markets/2017/11/23/air-new-zealand-winding-tree-team-up-for-blockchain-exploration/>

- Thees, H., Erschbamer, G., & Pechlaner, H. (2020). The application of blockchain in tourism: Use cases in the tourism value system. *European Journal of Tourism Research*, 26, 1-21. <https://doi.org/10.54055/ejtr.v26i.1933>
- Topping, S. (2022). How Blockchain Technology is Being Used in the Travel Industry. Retrieved on January 27, 2023 from UBC Digital Magazine: <https://ubc.digital/how-blockchain-technology-is-being-used-in-the-travel-industry/>
- Tyan, I., Guevara-Plaza, A., & Yagüe, M. I. (2021). The Benefits of Blockchain Technology for Medical Tourism. *Sustainability*, 13(22), 1-12. <https://doi.org/10.3390/su132212448>
- Tyan, I., Yagüe, M.I., & Guevara-Plaza, A. (2021). Blockchain Technology's Potential for Sustainable Tourism. *Information and Communication Technologies in Tourism 2021*
- Yazıcı, S. (2021). The Process of Transition from Information and Communication Technologies to Blockchain Technology in Tourism Management and Application Examples. *European Journal of Science and Technology*, (21), 136-146. <https://doi.org/10.31590/ejosat.807716>
- Viano, C., Avanzo, S., Cerutti, M., Cordero, A., Schifanella, C., & Boella, G. (2022). Blockchain Tools for Socio-Economic Interactions in Local Communities. *Policy and Society*, 41(3), 373-385. <https://doi.org/10.1093/polsoc/puac007>
- Willie, P. (2019). Can All Sectors of The Hospitality and Tourism Industry Be Influenced by The Innovation of Blockchain Technology? *Worldwide Hospitality and Tourism Themes*, 11(2), 112-120. <https://doi.org/10.1108/WHATT-11-2018-0077>
- Zhang, X. (2021). A Commentary of Data Trusts in MIT Technology Review 2021. *Fundamental Research*, 1(6), 834-835. <https://doi.org/10.1016/j.fmre.2021.11.016>

Çatışma beyanı: Makalenin yazarları, bu çalışma ile ilgili taraf olabilecek herhangi bir kişi ya da finansal ilişkileri bulunmadığını dolayısıyla herhangi bir çıkar çatışmasının olmadığını beyan ederler.

Avrupa Güvenliğinde NATO-PESCO İlişkileri: İş Birliği Mi İkilem Mi? Hilal ZORBA BAYRAKTAR*

Özet

Uzun yıllar süren birçok savaşın ve nihayetinde I. ve II. Dünya Savaşları'nın sonucunda Avrupa'da güvenliğin sağlanmasına yönelik bir ihtiyaç ortaya çıkmıştır. Başlarda buradaki temel motivasyon Avrupa ülkeleri arasında ve Avrupa kıtasında bir daha savaşmamayı sağlayacak olan bir formül oluşturma isteğidir. Bu nedenle önceleri ekonomik bir birlik olarak düşünülen ancak daha derin iş birliklerini de içerisinde barındıran Avrupa Birliği (AB) mekanizması oluşturulmuştur. Her ne kadar ülkeler arasındaki ekonomik iş birliği kendi aralarında savaşmalarını engelse de; Birliğin dışından kaynaklanan tehditler hala bir problem olarak görülmektedir. Bu nedenle Amerika Birleşik Devletleri (ABD)'nin liderliği altındaki Kuzey Atlantik Antlaşması Örgütü (NATO) uzun yıllar Avrupa güvenliğinin temel aktörlerinden biri olmuş ve bu konuda sahip olduğu ayrıcalıklı konumu korumaya devam etmiştir. Bugün gelinen noktada Avrupa güvenliği için "yeni tehditler" nelerdir? Bu tehditlerle başa çıkma noktasında 2030 NATO Stratejik Konseptiyle uyumlu olarak Avrupa güvenliğinde NATO'nun rolü ve Kalıcı Yapılandırılmış İşbirliği (PESCO)'nin yarattığı yeni durum analiz edilmiştir. Bu doğrultuda Avrupa'da güvenliği sağlamak için NATO-PESCO mekanizmaları arasında bir iş birliği yapılabilir mi? sorusuna yanıt aranmıştır. Sonuçta, Avrupa güvenliğinde NATO'nun aktif olarak yer almaya devam edeceği, yeni oluşturulan mekanizmaların ise yalnızca politika yapımı konusunda ve NATO'yu destekleyici olarak rol alabileceği görülmüştür.

Anahtar Kelimeler: Avrupa Güvenliği, NATO, PESCO, 2030 NATO Stratejik Konsepti ve Yeni Güvenlik Algısı

NATO-PESCO Relations in European Security: Cooperation or Dilemma?

Abstract

As a result of many wars that lasted for many years and eventually World Wars I and II, a need for security in Europe emerged. In the beginning, the main motivation here is the desire to create a formula that will ensure no more war between European countries and on the European continent. For this reason, the European Union (EU) mechanism, which was previously thought as an economic union but also includes deeper cooperation, has been established. Although the economic cooperation between the countries prevents them from fighting among themselves; threats originating from outside the Union are still seen as a problem. For this reason, the North Atlantic Treaty Organization (NATO) under the leadership of the United States of America (USA) has been one of the main actors of European security for many years and has continued to maintain its privileged position in this regard. At the point reached today, what are the "new threats" for European security? At the point of coping with these threats, the role of NATO in European security and the new situation created by the Persistent Structured Cooperation (PESCO) in line with the 2030 NATO Strategic Concept have been analyzed. In this direction, can a cooperation be made between NATO-PESCO mechanisms to ensure security in Europe? sought for an answer to the question. As a result, it has been seen that NATO will continue to take an active role in European security, and the newly created mechanisms can only play a role in policy making and as a supporter for NATO.

Keywords: European Security, NATO, PESCO, 2030 NATO Strategic Concept and New Security Perception.

* Öğr. Gör., Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi, Niğde / Türkiye, e-mail: hilalzorba@gmail.com

ORCID : <https://orcid.org/0000-0003-4401-2532>.

Bu makaleyi şu şekilde kaynak gösterebilirsiniz / To cite this article (APA):

Bayraktar, Zorba, H. (2023). Avrupa Güvenliğinde NATO-PESCO İlişkileri: İş Birliği Mi İkilem Mi?. *Küllüye*, 4(2), 125-147. DOI: 10.48139/aybukulluye.1318662.

Makale Bilgisi / Article Information:

Geliş / Received	Kabul / Accepted	Türü / Type	Sayfa / Page
22 Haziran 2023	23 Ağustos 2023	Araştırma Makalesi	125-147
22 June 2023	23 August 2023	Research Article	

Extended Abstract

In the international system, where threat and danger situations, which are directly related to the concept of security, are in constant change, major wars have caused nation-states to desire a safer and conflict-free world. Especially for the European continent, which was devastated after World War I and World War II, security became one of the priority issues.

After the World Wars, countries that wanted to ensure that European countries would not go to war again took many initiatives in this regard. At first, the threat came from other states, but over time it diversified and non-state actors and, moreover, events outside the European continent could also emerge as threats. For this reason, European countries have spent a special effort to ensure security in Europe. The initiatives, which were initially formed only among European countries, became globalized due to the Soviet threat, especially during the Cold War, and NATO eventually became the primary actor in European security. NATO, of which European countries are members, has had a structure that has acted mostly under the guidance of the United States. For this reason, European countries have taken some steps to establish their own defence organizations and armies. Unfortunately, these initiatives have not been sustainable, both for economic reasons and because of NATO's position in European security.

In today's conditions, it does not seem possible and logical to create an alternative organization to NATO. However, it is clear that there is a need for an organization that can work in close cooperation with NATO and become a part of it when the time comes. Therefore, it is very important to establish PESCO and to increase its functionality. PESCO, a new mechanism created by the Lisbon Treaty, has emerged recently and has a project-based and modular structure. PESCO has taken its place as a new European initiative in European security as a rival to NATO according to some experts and as a complementary structure according to others. This study analyzes the reflection of the PESCO-NATO relationship on European security. It seeks to answer the question of whether these two security-related mechanisms function in a mutually supportive or mutually obstructive manner. Unlike other studies, the main tasks set out in NATO's 2030 Strategic Concept are also evaluated here, and thus, the role of NATO in European security in the next decade and the extent of its relations with PESCO are analyzed. What are the new threats to European security, especially given the changing understanding of security in the post-Cold War era? Is NATO adequately equipped to deal with these new threats? or is a cooperation with PESCO thought to be more beneficial in terms of ensuring Europe's security? The answers to these questions will provide a detailed understanding of the subject this study investigates.

The study firstly examines Europe's security perception in the XXI century and explains the changing threats, especially in comparison with the Cold War period. The new security threats, which have become hybrid in the post-Cold War period, and of course the methods of dealing with them have changed over time. In order to explain Europe's changing perception of security, public opinion surveys conducted by the EU under the name of 'Eurobarometer' were utilized. Secondly, the formation of the Common Security and Defence Policy (CSDP), one of the most important initiatives of European security, and the steps taken so far for European security are discussed. Thirdly, NATO's place in European security is discussed and

Küllige

Cilt/Volume: 4 • Sayı/Issue: 2 • 2023

NATO's 2030 Strategic Concept is used to make sense of NATO's level of engagement with European security and its reactions to new security threats that are constantly changing in the international system. Finally, the formation of PESCO, its current status and its relations with NATO are discussed and an assessment is made on the future of NATO-PESCO relations, which is the focus of this study.

As a result of this study, it has been observed that the level of relationship between NATO and PESCO is mutually supportive and complementary, and that the existence of PESCO in particular serves to ensure burden sharing within NATO. Nevertheless, PESCO has yet to prove itself in the area of European security. There are still doubts about how effective PESCO, a new initiative with parallel objectives to NATO, will be. These include the lack of binding commitments, uncertainties regarding the participation of third countries in the projects and, most importantly, the lack of clear concrete objectives. Therefore, given the recent crises over Russia, the EU's relationship with NATO is more important than ever for European security. As a consequence of this situation, it is believed that increased bilateral cooperation between PESCO and NATO will create a win-win situation for both sides.

Giriş

Avrupa kıtasında uzun yıllardır devam eden güç mücadelesi ve savaşlar, II. Dünya Savaşı ile birlikte nihayet sona ermiştir. Ancak II. Dünya Savaşı şimdiki kadar emsali görülmemiş bir yıkıma sebep olmuş ve Avrupa başkentlerinin birçoğu neredeyse yok olmuştur.

Milyonlarca insan acı içerisinde hayatını kaybederken, geri kalanlar göç etmek zorunda kalmış ve tarihe geçecek boyutta bir insan hareketliliği yaşanmıştır. Barışın tesisi için daha savaş bitmeden başlayan görüşmeler ve bir dizi konferansın (Moskova, Tahran, Dumbarton Oaks, Yalta ve Postdam) sonunda, Avrupalı ülkeler bir daha Avrupa kıtasında herhangi bir savaş ya da çatışma yaşanmaması için önlemler almaya başlamıştır. Aslında I. Dünya Savaşı'nın hemen sonrasında barışın tesisi için 28 Nisan 1919'da Milletler Cemiyeti kurulmuş ancak bu oluşumun başarılı olamadığı II. Dünya Savaşı'nın da çıkmasıyla görülmüştür. Savaş sonrasında yalnızca iki devlet (ABD ve Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği) ayakta kalabilmiş ve uluslararası sistem çok kutuplu yapısını kaybederek iki kutuplu hale dönüşmüştür. Yıkıcı savaşlar sonrasında bütün sorunların dondurulduğu bir dönem başlamış ve Sovyetler Birliği (SSCB) yıkılana kadar (1990) Soğuk Savaş olarak adlandırılan bir süreç yaşanmıştır. Bu dönemde Avrupa kıtasında sıcak bir çatışma ya da savaş olmamış, ancak buna karşılık Avrupa güvenliğine tehdit olabilecek bazı krizler (Berlin Ablukası, Kore Savaşı, Süveyş Kanalı Krizi, Berlin Duvarı Krizi, U-2 Casus Uçak Olayı ve Küba Krizi) yaşanmıştır.

Soğuk Savaş süreci aslında Avrupa'nın güvenliği için bir temel oluşturulmasına fırsat sağlamıştır. Özellikle I. ve II. Dünya Savaşı'na giden süreçte yaşanan olaylardan ders çıkartmak ve o dönemde yapılan bazı hataların bir daha

Külliye

tekrarlanmaması için Avrupa devletleri hem karşılıklı iş birliği ve bağımlılığı arttırma hem de askeri ve savunma alanında yeni yapılar oluşturma yoluna gitmiştir. AB'nin ortaya çıkışı yine Avrupa'da bir birlik oluşturma ve birbirleriyle savaşmama anlayışının ürünüdür. Avrupa Kömür ve Çelik Topluluğu (AKÇT) adı altında oluşturulan bu birlik zamanla hukuki düzenlemelerin de desteğiyle bugünkü haline kavuşmuştur. Üstelik artık sadece ekonomik bir birlik değil, güvenlik konusunu da içeren daha kapsamlı bir yapı haline gelmiştir. Bu dönemde güvenlik ise, sadece devletlerin güvenliği olarak düşünülen ve askeri araçlarla sağlanan bir durum olarak değerlendirilmektedir. Ancak güvenlik kavramının nesnel bir tanımının yapılamayışı ve zamanla uluslararası sistemde yaşanan değişimlerin de bir yansıması olarak güvenlik kavramının anlamı ve alanı genişlemiştir. Aslında güvenlik kavramıyla yakından ilişkili tehdit, tehlike vb. kavramlarda yaşanan değişimler güvenlik kavramının değişimine zemin hazırlamıştır. Böylece devletlerin de güvenlik algıları değişmiş ve nihayetinde daha önceleri tehdit olarak görülmeyen konular artık güvenlik alanına dâhil edilmiştir.

II. Dünya Savaşı sonrasında Avrupa için öncelikli güvenlik problemi SSCB'nin genişlemesi ve komünizmin yayılması olarak görülmektedir. Savaşın oldukça derin yaralar alan Avrupa ülkeleri bu tehditle başa çıkabilmek için bir güç birliği yapmanın elzem olduğunu anlamış ve nihayetinde Batı Avrupa Birliği (BAB) kurulmuştur. Ancak ABD ve Kanada'nın da güvenlik arayışları NATO'nun kurulmasına neden olmuş ve Avrupalı devletlerin de NATO'ya katılımı ile BAB işlevsiz hale gelmiştir. İşte bu nedenle Avrupa güvenliği için yegâne aktör uzun yıllar yalnızca NATO olmuş ve Avrupa'da bir ordu oluşturma fikri bir türlü hayata geçirilememiştir. Ancak başta Fransa olmak üzere bazı Avrupa ülkeleri, Avrupa'nın güvenliğinden yalnızca Avrupalıların sorumlu olması gerektiğini düşünmektedir. Bu nedenle yıllardır pek çok girişimde (Avrupa Güvenlik ve Savunma Politikası, Ortak Güvenlik ve Savunma Politikası, Ortak Dış Politika ve Güvenlik Politikası vb.) bulunulmuştur. Ancak Avrupa ülkelerinin çoğunun NATO üyesi oluşu, Avrupa'ya özgü yeni bir güvenlik yapılanmasının önündeki en büyük engel olarak varlığını devam ettirmektedir.

Lizbon Antlaşması'yla birlikte, Avrupa güvenliğinde Avrupalıların rolünü arttırmak, NATO dışında bir yapılanma oluşturmak ve bu yapıya AB üyesi olmayan ülkelerin de dönemsel bile olsa katılımını sağlamak amacıyla Daimî Yapılandırılmış İşbirliği (PESCO) oluşturulmuştur. Henüz yeni bir oluşum olan PESCO ile ilgili literatürde çok detaylı bilgi bulunmamaktadır. Ancak yine de nasıl ortaya çıktığı, bu iş birliğine katılan ülkeler ve daha da önemlisi PESCO'nun işlevliliğiyle ilgili bazı çalışmalar bulunmaktadır (Zandee, 2018; Petrenko, 2019). Bununla birlikte Avrupa güvenliği ve NATO'nun buradaki rolü ile ilgili literatürde çokça çalışma mevcuttur (DeMint, 2018; Helwig, 2018). Bunlardan birçoğu AB üyesi olmayan NATO ülkelerinin Avrupa güvenliğine etkilerini ve operasyonlara katılımlarını tartışmaktadır (Schreer, 2019; Martill ve Sus, 2018; Aydın-Düzgit,

2018). Bununla birlikte PESCO-NATO ilişkilerini inceleyen ve iki yapı arasındaki ilişkinin tamamlayıcı bir özelliğe sahip olup olmadığını tartışan çalışmalar (Almela, 2019; Biscop, 2020) da bulunmaktadır. PESCO, NATO ile uyum içerisinde yürütülecek bir proje olarak değerlendirilmiştir (Özen, 2018, s.152). Nitekim AB de, PESCO'nun NATO ile yarışmadığını vurgulamakta, burada amacın ulusal bir askeri kapasite oluşturmak olduğu belirtilmektedir (Helwig, 2018, s.3). Bu çalışmada, PESCO-NATO ilişkisinin Avrupa güvenliğine yansımaları analiz edilmiştir. Güvenlikle ilgili bu iki mekanizmanın birbirini destekleyici nitelikte mi yoksa birbirlerine engel teşkil edecek nitelikte mi işlev yürüttüğü sorusuna cevap aranmıştır. Diğer çalışmalardan farklı olarak burada NATO'nun 2030 Stratejik Konseptiyle ilgili belirlenen temel görevler de değerlendirmeye alınmış ve böylece önümüzdeki on yıl içerisinde Avrupa güvenliğinde NATO'nun rolü ve PESCO ile ilişkilerinin boyutu analiz edilmeye çalışılmıştır. Özellikle Soğuk Savaş sonrasında değişen güvenlik anlayışı düşünüldüğünde, Avrupa güvenliği için yeni tehditler nelerdir? Bu yeni tehditlerle baş etmek konusunda NATO yeterli donanımına sahip midir? Yoksa PESCO ile yapılacak bir iş birliğinin Avrupa'nın güvenliğini sağlamak noktasında daha mı faydalı olacağı düşünülmektedir? sorularına verilen cevaplar bu çalışmanın araştırdığı konunun detaylı bir şekilde anlaşılmasını sağlayacaktır.

Bu çalışmada öncelikli olarak, XXI. yüzyılda Avrupa'nın güvenlik algısı ele alınmış, özellikle Soğuk Savaş dönemi ile kıyaslama yapılarak değişen tehditler açıklanmıştır. Soğuk Savaş sonrası dönemde hibrit bir hale gelen yeni güvenlik tehditleri ve tabii ki bunlarla başa çıkma yöntemleri zamanla değişiklik göstermiştir. Avrupa'nın güvenlikle ilgili değişen algısını açıklayabilmek için AB tarafından 'Eurobarometer' adı altında yapılan kamuoyu araştırmalarından yararlanılmıştır. Bu araştırmalar belirli dönemlerde yapıldığından, bu çalışmada 2011-2020 yılları arasında yapılan araştırmaların sonuçları kullanılmıştır. İkinci olarak, Avrupa güvenliğinin önemli girişimlerinden olan Ortak Güvenlik ve Savunma Politikası (OGSP)'nin oluşumu ve bu zamana kadar Avrupa güvenliği için atılan adımlar ele alınmıştır. Üçüncü olarak, NATO'nun Avrupa güvenliğindeki yeri tartışılmış ve özellikle NATO'nun Avrupa güvenliği ile ilişki düzeyi ve uluslararası sistemde sürekli bir değişim gösteren yeni güvenlik tehditleriyle ilgili oluşturulan reaksiyonları anlamlandırabilmek için NATO'nun 2030 Stratejik Konseptinden faydalanılmıştır. Son olarak ise, PESCO'nun oluşumu, güncel durumu ve NATO ile ilişkileri ele alınarak bu çalışmada üzerinde durduğumuz NATO-PESCO ilişkilerinin geleceği ile ilgili bir değerlendirme yapılmıştır. Bu çalışmanın sonucunda NATO ve PESCO arasındaki ilişki düzeyinin birbirini destekleyen ve tamamlayıcı bir şekilde yürütüldüğü ve özellikle PESCO'nun varlığının NATO içerisindeki yük paylaşımının sağlanmasına hizmet ettiği görülmüştür. Buna rağmen PESCO, Avrupa güvenliği konusunda henüz kendisini ispat edebilmiş değildir. Bu nedenle son dönemde Rusya nedeniyle yaşanan krizleri düşündüğümüzde, AB'nin NATO ile kuracağı ilişki Avrupa güvenliği için her

Külliye

zamankinden çok daha önemlidir. Bu durumun bir sonucu olarak, PESCO ve NATO arasındaki ikili iş birliğinin arttırılarak devam ettirilmesinin her iki taraf için de kazan-kazan durumu yaratacağı düşünülmektedir.

Avrupa Güvenlik Yönetişimi ve XXI. yy 'da Avrupa'nın Güvenlik Algısı

Nesnel olarak tanımlanması oldukça güç olan güvenlik kavramı zamana, mekâna ve kişiye göre değişiklik göstermektedir. Bunun en büyük nedeni güvenliği tehdit olarak görülen durumların sürekli bir değişim içerisinde oluşu ve nihayetinde bir kişi için güvenlik problemi olarak görülebilen bir durumun başka bir kişi için güvenlik sorunu yaratmıyor oluşudur.

Her ne kadar nesnel bir tanımlama olmasa da genel hatlarıyla bir güvenlik tanımı yapmak, çalışmada Avrupa güvenliği ile neyi kast ettiğimizi de anlamlandırmak açısından önemlidir. Türk Dil Kurumu (TDK)'na göre güvenlik: “toplum yaşamında yasal düzenin aksamadan yürütülmesi, kişilerin korkusuzca yaşayabilmesi durumu, emniyet (<https://sozluk.gov.tr/>).” olarak tanımlanmaktadır. Kavramı ilk olarak ele alan araştırmacılardan birisi olan Arnold Wolfers, güvenliği objektif ve sübjektif olarak iki farklı şekilde ele almaktadır. Objektif güvenlik ile var olan bir tehdit ve tehlike durumu kast edilirken, sübjektif güvenlikle ise daha çok tehlike beklentisi ya da şüphesi kast edilmektedir (Wolfers, 1952, s.484). Böylece güvenlik hem soyut hem de somut olarak iki farklı şekilde değerlendirilmektedir. Güvenlik ile ilgili yapılan tanımlamalar ilk zamanlarda çoğunlukla devlet öznesi üzerinden gerçekleştirilirken, bazı düşünürler de birey üzerinden yola çıkarak tanımlamalar yapmıştır. Muhammed Ayoob güvenliği, bir devletin sahip olduğu değerlere, yapısına yönelik herhangi bir tehdit, tehlike olmaması olarak tanımlamıştır (Ayoob'dan aktaran Karabulut, 2015, s.9). İnsan güvenliği ise kavram olarak ilk kez 1994 yılında Birleşmiş Milletler Kalkınma Raporunda “ilk olarak açlık, hastalık ve baskı gibi kronik tehditlere karşı güvende olmak belirtilirken; ikinci olarak evde, iş yerinde veya diğer topluluklarda yani günlük hayatta ortaya çıkabilecek ani ve zarar verici aksaklıklardan korunmak” şeklinde tanımlanmıştır (UNDP, 1994:23). Güvenlik kavramıyla ilgili yapılan farklı tanımlar bulunmasına rağmen, güvenlikle ilgili diğer kavramlar (tehlike, tehdit, çatışma, caydırma, şiddet, emniyet ve savunma) ortak bir paydada buluşmayı sağlamaktadır.

II. Dünya Savaşı'ndan Soğuk Savaş'ın bitişine kadar uluslararası ilişkilerde uzun bir dönem hâkim olan realist yaklaşımlar güvenliği devletlerin güvenliği perspektifinden ele almış ve güvende olmak için askeri anlamda güçlü olmak ya da bu askeri gücü sağlayacak olan ekonomik güce sahip olmak gerektiğini belirtmişlerdir. Bu dönemde tehlike ve tehdit yalnızca diğer devletlerden gelecek diye düşünüldüğünden bu dönemdeki güvenlik anlayışı ‘geleneksel güvenlik anlayışı’ olarak isimlendirilmiştir (Smith, 2020, ss. 47-62). Ancak Soğuk Savaş'ın sonlarına doğru uluslararası sistemde yaşanan değişim ve dönüşümlerin de bir sonucu olarak güvenlik alanı için yeni diyebileceğimiz birçok farklı tehdit ortaya

çıkmağa başlamıştır. Bu durum geleneksel tehditlerle bir araya geldiğinden bunlarla başa çıkabilmek için hibrit yöntemler geliştirmek gerekmiştir, çünkü sadece geleneksel yani askeri yöntemlerle bertaraf edilemeyecek yeni tehditler ortaya çıkmıştır. Uluslararası ilişkilerde liberal düşünürlerin daha baskın hale gelmeye başlamasıyla birlikte, bu dönemdeki güvenlik anlayışı “yeni güvenlik anlayışı” olarak adlandırılmaya başlanmıştır. Böylece güvenlik denildiğinde artık sadece devlet değil, devlet dışı aktörlerin, uluslararası örgütlerin ve bireylerin de güvenliği söz konusu olmuştur.

Güvenlik kavramının uluslararası ilişkilerde izlediği tarihsel süreç düşünülürken, Avrupa’da güvenlik konusunun ortaya çıkışı ve Avrupa ülkelerinin güvenlik algılarının kitlesel olaylarla birlikte değiştiği ve şekillendiği görülmektedir. Bu konuda verilebilecek en iyi örnekler II. Dünya Savaşı, Soğuk Savaş, 11 Eylül Olayları ve son olarak Arap Baharı sonrası ortaya çıkan kitlesel göç hareketleri olabilir. Bu nedenle Avrupa’da güvenlikle ilgili ilk yapısal oluşumlar da yine II. Dünya Savaşı sonrasında oluşturulmaya başlanmıştır. Uluslararası sistemin iki kutuplu bir hale gelişi ve burada Almanya’nın nasıl konumlandırılacağı ilk sorunlardan biri olurken; ABD statükoyu, SSCB ise statüko karşıtı görüşleri savunan bir kutup olarak diğer devletleri etrafında toplamaya çalışmaktadır (Tangör, 2009, s.23). Bu kutuplaşma oldukça yıkıcı bir savaştan çıkan Batı Avrupa ülkelerinin Doğu Bloğu’nu Almanya ile birlikte yeni bir tehdit olarak konumlandırmasına sebep olmuştur. Bunun sonucunda ilk olarak İngiltere ile Fransa arasında savunma ve güvenlik için 1947 yılında Dunkerque Antlaşması imzalanmıştır (Çakmak, 2011, s.19). Daha sonra uluslararası arenada yaşanan bazı gelişmeler (Çekoslovakya darbesi vb.) 1948 yılında İngiltere, Belçika, Hollanda, Fransa ve Lüksemburg arasında Brüksel Antlaşması’nın yapılmasına ve nihayetinde Brüksel Antlaşması Örgütü’nün kurulmasına neden olmuştur (Tangör, 2009, s.25). Bu dönemde ABD, Avrupa’nın güvenliğiyle ilgili konulara mümkün olduğunca karışmamak üzerine bir politika izlerken, Avrupa ülkelerinin kendi güvenlikleri için attıkları adımları memnuniyetle karşılamakta ve desteklemektedir. Ancak ne yazık ki güvenlik adına atılan bu adımlar karşı blokta bir tehdit unsuru oluşturmuş ve literatürde ‘güvenlik ikilemi’ olarak adlandırdığımız durumun yaşanmasına neden olmuştur. Brüksel Antlaşması Örgütü’nün kurulmasından hemen sonra SSCB’nin Batı Berlin’i kuşatmaya başlaması ve bu durumun Batı Avrupa’da güvenlikle ilgili yapılanmayı hızlandırması bu durumun en somut örneği olarak gösterilebilir.

AKÇT adı altında temelleri atılan AB’nin, o dönemde ekonomik saiklerle kurulduğu düşünülse de aslında Avrupa bütünleşmesi güvenlik yönü de olan bir sürecin başlamasını sağlamıştır (Tangör, 2010, s.13). Avrupa’da birlik savunucularına cesaret veren bu oluşum, Fransa öncülüğünde Avrupa Savunma Topluluğu (AST)’nu oluşturan ‘Pleven Planı’nın ortaya koyulmasını sağlamıştır (Yiğittepe, 2017, s.111). Burada daha önce Winston Churchill tarafından önerilen

ve Jean Monnet tarafından şekillendirilen ‘Avrupa Ordusu’ oluşturulması hususundaki proje ortaya koyulmuştur (Tangör, 2009, s. 35-36). Benelüks ülkeleri, Batı Almanya, İtalya ve Fransa tarafından 1952 yılında Paris’te imzalanan AST antlaşmasının yürürlüğe girmesi, imzacı devletlerin parlamentolarından çıkacak kararlar gerçekleşecekken Fransa parlamentosu bu antlaşmayı onaylamamıştır. Bu nedenle, Avrupa ordusuyla ilgili girişimler yarım kalmış ve AST yürürlüğe girememiştir. Brüksel Antlaşması’nın metinleri revize edilerek 1954 yılında Paris Antlaşması’yla BAB kurulmuştur (Aydın Yılmaz, 2013, s.3). Amaç Almanya’nın kontrol altında tutularak tekrar Avrupa için tehdit yaratacak şekilde silahlanmasını önlemek ve Doğu Bloğundan gelmesi muhtemel tehditlere karşı bir birlik oluşturmaktır. Ancak yeterli askeri teçhizata sahip olmayan BAB, ABD’nin desteğini arkasına almak zorunda kalmış ve nihayetinde bu durum ABD önderliğinde NATO’nun Avrupa güvenliğine müdahil olmasına giden yolu açmıştır. Bu durum BAB’ın NATO’nun faaliyetlerini destekleyici bir rol üstlenmesine neden olurken, BAB’ın etkinliğinin azalmasını da beraberinde getirmiştir. Bu dönemde NATO’nun tehdit olarak konumlandığı ‘komünizm ve Sovyet yayılcılığı’ Avrupa için de tehdit olarak görülmüş ve güvenlik anlayışı da bu minvalde şekillenmiştir. Çünkü artık NATO ve BAB birlikte hareket eder hale gelmiştir.

Soğuk Savaş süresince devam eden Sovyet tehdidi, Avrupa güvenliğini uzunca bir dönem şekillendiren ana unsur olmuşken, SSCB’nin yıkılışıyla yeni güvenlik tehditleri ortaya çıkmaya başlamıştır. Avrupa kıtasında uzun süredir yok sayılan ve dondurulan sorunlar SSCB’nin yıkılmasıyla özellikle Doğu Avrupa’da kendini göstermeye başlamıştır. Bağımsızlığını yeni kazanmaya başlayan devletlerle birlikte Avrupa’da güvenlik için en büyük sorun ‘etnik çatışmalar’ olarak kendisini göstermiştir. Ancak Avrupa güvenliğine yönelik tehditleri dönemsel olarak sınıflandıran aşağıdaki tablo, Avrupa’nın değişen güvenlik algısını anlayabilmek için oldukça önemlidir.

Tablo 1. Avrupa’da Dönemsel Olarak Güvenliği Tehdit Eden Olaylar ve Düşünceler

II. Dünya Savaşı Öncesi Dönem	II. Dünya Savaşı -Soğuk Savaş Arası Dönem	Soğuk Savaş Sonrası Dönem	11 Eylül 2001 Sonrası Dönem	Arap Baharı Sonrası Dönem
Adolf Hitlerin Felsefesi (Hayat Sahası, Irkçılık, Büyük Saha ve Stratejik Savunma), Almanya’nın Silahlanması, Ülkeler arasındaki ikili çatışmalar ve anlaşmazlıklar	SSCB, Almanya Komünizm tehdidi. Berlin Ablukası, Kore Savaşı, Süveyş Kanalı Krizi, Berlin Duvarı, U-2 Olayı, Küba Krizi	Etnik Çatışmalar, Milliyetçilik Akımı. Bosna-Hersek, Makedonya, Kosova Krizi. Nükleer Kazalar, Nükleer Silahlar ve Kitle İmha Silahları.	Uluslararası Terörizm. Toprak ve Atmosfer Kirliliği. Küresel Isınma. İklim Değişikliği. İnsan Hakları, Uyuşturucu Kaçakçılığı, Nükleer Silahlar, Dini Fanatizm.	Kitlemel Göç Hareketleri, Terörizm, Dini Fanatizm, İklim Krizi, Ekonomik Kriz, Sağlıkla İlgili Endişeler, Siber Güvenlik, Uluslararası Çatışmalar.

Kaynak: Çakmak, 2007’deki bilgilerden derlenmiştir.

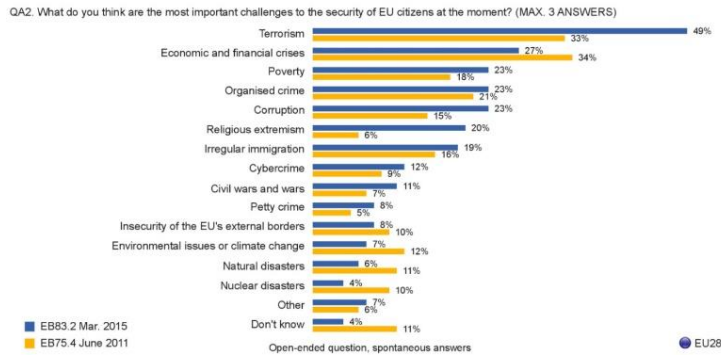
Küllüye

Cilt/Volume: 4 • Sayı/Issue: 2 • 2023

Yukarıdaki tabloda da görüldüğü üzere başlarda direkt devletlerle ilgili olarak ortaya çıkan güvenlik kaygıları zamanla daha bireyselleşmiş ve sağlık, ekonomi, siyaset, çevre vb. pek çok yeni alan artık güvenlik alanında etki yaratan konu başlıkları olmaya başlamıştır. Burada hem uluslararası konjonktürde yaşanan gelişmelerin etkisi bulunmakta hem de Avrupa güvenliğinden sorumlu ana aktörlerden biri olan NATO ve dolayısıyla ABD'nin tehdit algılarının etkileri bulunmaktadır. Daha önce de belirtildiği üzere SSCB yıkılana kadar Avrupa komünizm ve Sovyet tehdidine göre güvenlik politikalarını şekillendirmiştir. Ancak Soğuk Savaş sonrası en kritik konu yeni bağımsız olan devletlerde ortaya çıkan milliyetçilik akımı ve bunun sonucunda yaşanan etnik temelli çatışmalar olmuştur. NATO ile uyumlu bir güvenlik politikası izleyen Avrupa, Soğuk Savaş sonrasında süper güç olarak ortaya çıkan ABD'nin de etkisi altında kalmıştır. Bu nedenle, ABD'de yaşanan 11 Eylül terör olayları ve sonrasında radikal dini gruplara yönelik başlatılan 'önleyici savaş' anlayışı Avrupa'yı da derinden etkilemiştir. ABD gibi süper güç bir devletin bile önleyemediği bir saldırı, Avrupa'nın iç kapanmasına ve yeniden devlet güvenliğini önceleyen politikalar izlemesine neden olmuştur.

Uluslararası sistemi derinden etkileyen olaylar hem uluslararası örgütlerin hem de devletlerin dış politika ve güvenlik anlayışlarının değişim göstermesini beraberinde getirmektedir. AB ülkelerinin ve vatandaşlarının güvenlikle ilgili endişelerini düzenli olarak ölçümlemek üzere Avrupa Komisyonu tarafından bazı çalışmalar yapılmaktadır. Bu çalışmalardan biri olan Eurobarometer'in 2011, 2015, 2017, 2018 ve son olarak 2020 raporları Avrupa vatandaşlarının güncel tehdit algılarını anlamamızı sağlayacaktır. Aşağıdaki tabloda AB vatandaşlarına güvenlikle ilgili en önemli problem nedir sorusu sorulmuştur.

Şekil 1. AB Vatandaşlarının Güvenliğe Yönelik Gördüğü En Önemli Üç Tehdit (2011/2015)

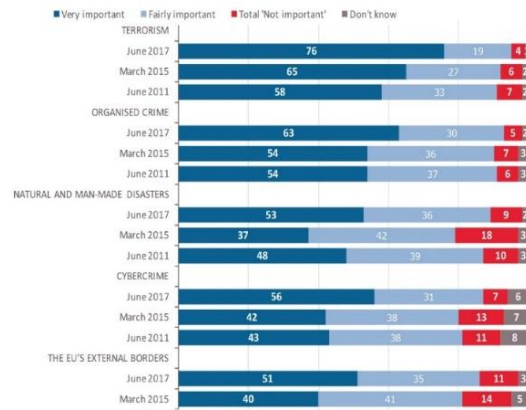
Kaynak: Special Eurobarometer 432, 2015, s.6

2011 ve 2015 yıllarında AB vatandaşlarının güvenlikle ilgili endişelerini belirlemek üzere sorulan bu soruyla, değişkenlik gösteren güvenlik algıları ortaya çıkmaktadır. 2011 yılında en büyük problem ekonomik ve finansal kriz olarak gözlemlenirken, 2015 yılında terörizm en önemli güvenlik sorunu olarak belirtilmiştir. Terör ile ilgili endişelerin bu denli artışında muhtemelen bazı Avrupa

Başkentlerinde radikal kesimler tarafından düzenlenen terör saldırılarının etkisi bulunmaktadır.

AB'nin iç güvenliğine yönelik zorlukların önem derecelerinin sorgulandığı 2011, 2015 ve 2017 yıllarıyla ilgili aşağıdaki tabloda 2011 yılından 2017 yılına kadar belirtilen belli başlı zorlukların (terör, organize suç, doğal ve insan kaynaklı felaketler, siber suç ve AB'nin dış sınırları) hepsinin önem derecesinde artış olduğu gözlemlenmektedir. Ancak şüphesiz ki en büyük artışın terörle ilgili endişelerde olduğu rahatlıkla söylenebilir.

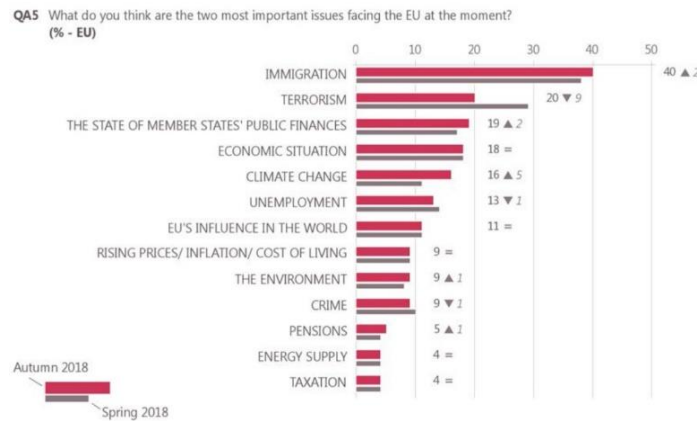
Şekil 2. Aşağıdaki Kamu Güvenliğiyle İlgili Durumlara Ne Kadar Katılıyorsunuz?

Kaynak: *Special Eurobarometer 464b*, 2017, s.3

2011 yılından 2018 yılına kadar AB vatandaşları için güvenlikle ilgili en önemli konu terör olmuştur. Ancak aşağıdaki tabloda 2018 yılında yapılan kamuoyu yoklaması sonucunda göç konusunun terörle ilgili endişelerin önüne geçtiği görülmektedir.

Şekil 3. AB'nin şu anda Karşılaştığı En Önemli İki Sorun Nedir?

Kaynak: *Standard Eurobarometer 90*, 2018, s.28

Göçle ilgili endişeleri terör konusunun takip ediyor oluşu ise hem İslamofobi hem de yabancı düşmanlığı ile açıklanabilir. Çünkü AB ülkeleri genelde az gelişmiş ülkelerden göç almakta ve bu göçmen kitlesinin büyük bir kısmı ise Müslümanlardan oluşmaktadır. Buna ek olarak son dönemde yaşanan terör

olaylarının faileri genellikle göçmenler ya da radikal dinci grupların üyeleri olarak tespit edilmiştir. Şüphesiz ki bu durum istemsiz bir önyargının oluşmasını da beraberinde getirmiştir.

Avrupa’da güvenlikle ilgili yapılan çalışmalarda tehditlerin somut, insan ya da devlet kaynaklı problemler olarak ortaya çıktığı görülmektedir. Ancak 2020 yılında yapılan araştırma şimdiye kadar Avrupa’nın güvenlik konuları arasına hiç girmemiş olan ‘sağlık’ konusunun güvenlikle ilgili güncel en önemli konu olduğunu ortaya koymuştur. Covid-19 ile sağlık alanında yaşanan kriz yalnızca AB ülkeleri için değil, bütün dünya ülkeleri için birinci sıraya yerleşen bir güvenlik alanı olarak ortaya çıkmıştır. Covid-19 öncesi ve sonrası güvenlik üzerine yapılan araştırmada Fransa, Almanya ve Amerika’nın güvenlikle ilgili endişe düzeyleri ölçülmüştür. Buna göre, covid-19 öncesinde Fransa ve ABD için terörizm en önemli konuyken, Almanya için iklim değişikliği güvenlikle ilgili en önemli sorun olarak belirlenmiştir. Ancak covid-19 sonrasında bu değerlerde radikal diyebileceğimiz bir değişim olmuş ve her üç ülke de sağlık krizini en büyük güvenlik problemi olarak belirtmeye başlamıştır (The German Marshall Fund of the United States, 2020).

Sonuç olarak, Avrupa’nın güvenlik politikaları hem uluslararası sistemde yaşanan önemli olaylardan hem de Avrupa güvenliği için oldukça önemli bir örgüt olan NATO’dan ve dolayısıyla ABD’nin dış politika ve güvenlik anlayışından etkilenmektedir. Böylece statik bir yapıya sahip olan güvenlik alanının, sürekli bir dönüşüm içerisinde olduğu görülmüştür. Daha önceleri tehdit olan unsurlar artık tehdit olarak görülmezken, XXI. yüzyılda düzensiz göç, iklim değişikliği ve sağlık gibi konular da yeni güvenlik tehditleri olarak ortaya çıkmış ve bunlarla baş edebilmek için de güvenlik politikaları sürekli olarak güncellenmek zorunda kalmıştır. Nihayetinde tehditler geleneksel olmadığından, bunlarla başa çıkmak için de yeni ve hibrit yöntemler gerekeceği aşikârdır.

Ortak Güvenlik ve Savunma Politikasının Oluşumu

Soğuk Savaş sürecinde Avrupa güvenliğiyle ilgili yeni bir oluşum için pek çok girişimde bulunulmuştur. Ancak ne yazık ki hem uluslararası sistemin iki kutuplu yapısı hem de II. Dünya Savaşı’ndan çıkan Avrupalı ülkelerin buna hazır olmayışı BAB ve AST’nin işlevsiz kalmasıyla görülmüştür.

Avrupalı devletler bütün olumsuzluklara rağmen Avrupa’nın güvenliğini kendi başlarına sağlayabilmek için yeni girişimlerde bulunmaya devam etmiştir. 1970 yılında Avrupa Topluluğu üyesi olan devletlerin dışişleri bakanlarının teklifi sonucunda Davignon Raporuyla birlikte Avrupa Siyasi İşbirliği (ASİ) ilan edilmiş ve 1973 yılında da Avrupa Haberleşme Ağı kurulmuştur (Tangör, 2010, s.34). ASİ, ancak Soğuk Savaş’ın son dönemlerinde etkili bir çalışma gösterebilmiştir. Hükümetlerarası bir özelliğe sahip oluşu, Topluluk çerçevesi dışında kalmasını sağladığından diğer oluşumlardan farklı bir yapıya sahiptir. 1981 tarihli Londra

Raporu ‘güvenlik’ alanının ASI’nin alanına dâhil edilmesini sağlamıştır. 1983 tarihli Stuttgart Bildirisi ise güvenliğin daha çok ekonomik ve siyasi alanlarıyla ilgilendiğini, bununla birlikte askeri yönünün kapsam dışı bırakıldığını ortaya koymuştur (Tangör, 2009, ss. 61-63). Soğuk Savaş’ın sonlarına gelirken BAB’ın yeniden işlevlendirilip, canlandırılması gerektiği gündem olmuş ve böylece 1984 yılında Roma Deklarasyonu yayınlanarak BAB faal hale getirilmiştir. Bu tarihten sonra Avrupa güvenliğini sağlamak için askeri iş birlikleri konuşulmaya başlanmıştır.

Avrupa’da güvenlik topluluğunun ortaya çıkmasında AB’nin büyük etkisi bulunmaktadır. Özellikle Ortak Güvenlik ve Savunma Politikası (OGSP)’na giden yolda 1992 tarihinde imzalanan, AB Antlaşması olarak da bilinen Maastricht Antlaşması ayrı bir öneme sahip olmuştur. Maastricht Antlaşması ile AB üç sütunlu bir yapıya kavuşmuş ve bu sütunlardan birini Ortak Dış ve Güvenlik Politikası (ODGP) oluşturmuştur (Tangör, 2010, s.36). 1993 yılında yürürlüğe giren Maastricht Antlaşması, dış politika ve güvenlik alanında hem ortak eylem hem de BAB’ın canlandırılması hususunda yenilikler getirmiştir. Buna ek olarak ODGP, AB üyesi ülkelerin dış politika ile ilgili karar verme aşamalarında uyumlu bir süreç izlemelerini sağlamaktadır. İleride savunmayla ilgili bir yapılanmanın da oluşturulması amacını taşıyan ODGP, AB içerisinde ilk kez askeri konuların tartışılmasını sağlamıştır (Tangör, 2009, s.83). Özerk bir yapı olarak varlığını koruyan BAB ise, yeni görevler üstlenerek AB’nin ayrılmaz bir parçası haline gelmiştir. Böylece 1992 tarihli ‘Petersberg Görevleri’ kapsamında BAB, AB’nin savunma ayağı haline gelmiş ve bu faaliyetleri NATO çerçevesinde gerçekleştirmesine karar verilmiştir.

Maastricht Antlaşması ile oluşturulan ODGP, 1997’de imzalanan Amsterdam Antlaşmasıyla yeniden düzenlenmiştir (Çakmak, 2007, ss. 186-187). Burada en çok üzerinde durulan husus BAB’ın kurumsal kimliğini kaybedecek şekilde AB mekanizmasının içerisinde dâhil edilmesi ve AB tarafından alınacak olan kararları uygulaması olmuştur. Bu doğrultuda BAB’ın AB’nin ayrılmaz bir parçası olduğu bir kez daha teyit edilmiştir. Ancak Avrupa’nın savunma ve güvenlik konusundaki bu girişimleri, Soğuk Savaş sonrasında Balkanlarda patlak veren etnik krizlerle baş etmek hususunda beklenen performansı gösterememiş ve bu nedenle ODGP’nin geleceği tartışma konusu olmuştur. Bu durumun arkasında yatan en büyük neden şüphesiz ki AB üyesi ülkelerin NATO içerisindeki varlıkları nedeniyle, ODGP’ye gereken önemi vermemiş olmalarıdır. Ancak NATO’daki asıl yükü çekenin ABD olduğu da unutulmamalıdır. Avrupa ülkelerinin bu krizler karşısındaki durumu, Avrupa güvenliğinde Avrupalıların rolünü arttırmak isteyen İngiltere ve Fransa’yı harekete geçirmiştir. Bu doğrultuda 1998 yılında St. Malo’da ODGP içerisinde, Avrupa Güvenlik ve Savunma Kimliği (AGSK) oluşturulmuş ve böylece Avrupalı ülkelerin güvenlik ve savunma alanında söz sahibi olma hususunda ne kadar kararlı oldukları ortaya çıkmıştır (Tangör, 2010, ss. 42-43). ABD, Avrupalı müttefiklerinin

daha fazla sorumluluk alması ve özellikle NATO içerisinde yük paylaşımına dayalı bir tutum izlemelerini istediğinden AGSK'nin oluşturulmasını memnuniyetle karşılamıştır. Çünkü AGSK, NATO içerisinde kontrollü bir bağımsızlık sağlayarak BAB'ın NATO'dan bağımsız hareket edebileceğini ortaya koymuştur (Yaniz, 2020, s.221). Burada “3D” kuralından bahsedilmektedir. Bunlar “no duplicating, no discriminating and no decoupling” olarak sıralanabilir (Simon, 2019, s.2). Amaç gereksiz yinelemelerden AGSK'yi kurtarmaktır.

AB'nin güvenlik ve savunma alanında istediği pozisyona ulaşabilmesi 1999 yılında önce Köln ve sonra Helsinki'de düzenlenen Avrupa Konseyi Zirvelerinde alınan kararlar doğrultusunda Avrupa Ortak Güvenlik ve Savunma Politikası (AGSP) ile mümkün olmuştur (Tangör, 2008, s.63). Böylece ODGP, AGSP'ye dönüşmüş ve AGSP'nin kurumsal bir kimlik kazanması hususunda çalışmalar yapılmaya başlanmıştır. Burada BAB'ın artık görevini tamamladığına ve 2000 yılında feshedilmesine karar verilmiştir. AGSP'de tıpkı BAB ve ODGP gibi NATO'nun imkân ve faaliyetlerinden yararlanmaya devam etmiştir. Bu dönemde Fransa ve Almanya ‘Avrupa Ordusu’ oluşturulmasıyla ilgili isteklerini dillendirmeye başlamıştır, ancak AB üyesi diğer bütün ülkelerin aynı istek ve kararlılık içerisinde olduğunu söylemek güçtür. AB üyesi ülkelerin birçoğunun NATO üyesi oluşu ve yeni oluşturulan mekanizmalar sayesinde ABD katılmasa bile NATO'nun askeri imkânlarının AB ülkelerinin kullanımına açık olması Avrupa ordusu oluşturulması hususunda ülkelerin çekimser kalmasını anlamlı kılmaktadır. Ancak AB'nin AGSP'yi oluşturmasındaki asıl amacın bir gün bir Avrupa Ordusu kurmak olduğu da unutulmamalıdır.

AGSP ilk sınavını Bosna-Hersek krizi sırasında vermiş ve bununla birlikte Makedonya'daki krizde de aktif rol almıştır. AGSP'nin geliştirilmesi ve derinleştirilmesi hususunda kararlı olan AB ülkeleri yeni girişimlerde bulunarak AGSP'nin Avrupa güvenliğindeki rolünü arttırmak istemişlerdir. Bu nedenle 2009 Lizbon Antlaşması ile AGSP, Ortak Güvenlik ve Savunma Politikası (OGSP) adını alarak değişikliğe uğramıştır (<https://www.europarl.europa.eu/factsheets/en/sheet/5/the-treaty-of-lisbon>). Güvenliğin ortak bir zeminde ele alınacağına bir göstergesi olan bu değişimle, OGSP'nin yetki alanları da oldukça genişlemiş ve OGSP'nin ODGP'nin tamamlayıcı bir parçası olduğu belirtilmiştir (Tangör, 2010, s.51). Avrupa güvenliğiyle ilgili oluşturulan bütün bu yeni mekanizmalar aslında kolektif hareket etmek yerine, üye devletlerarasında kurulan değişik koalisyonlarla güvenlik politikaları oluşturulmasını sağlamıştır.

NATO'nun Avrupa Güvenliğindeki Yeri

II. Dünya Savaşı sonrasında Avrupa kıtasında yaşanan bazı gelişmeler, ABD'nin Avrupa'nın iç işlerine karışmama politikasını terk etmesine neden olmuş ve bunun sonucunda 1949 yılında NATO kurulmuştur. Özellikle sosyalizm ve Sovyet yayılmacılığına karşı Avrupa kıtasını koruma amacı taşıyan NATO, bu

amaçlarını Soğuk Savaş'ın sonuna kadar, yani Sovyetler Birliği yıkılana kadar sürdürmüştür. Bu süreçte Avrupa güvenlik mimarisi NATO, AB ve Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Teşkilatı (AGİT) tarafından şekillendirilmiştir. NATO kendisi için yeni görevler edinirken, AGİT ise SSCB'nin dağılması ve yeni sorumluluklar alınmasıyla ilgilenmiştir.

Dünya üzerindeki en büyük savunma örgütü olarak anılan NATO, 12 devletin imzasıyla kurulmuş olmasına rağmen 2023 yılının Nisan ayında Finlandiya'nın katılımıyla 31 üyeye ulaşmıştır. Askeri ve sivil olmak üzere iki ayrı yapılanmaya sahip olan NATO, kurulduğu günden beri Avrupa güvenliğinin en önemli aktörü olmuştur. Avrupa'nın NATO'dan ayrı bir askeri yapılanmaya sahip olması gerektiğini en başından beri savunan Fransa, NATO'nun Avrupa'nın işlerine çok fazla müdahalede bulunduğunu belirterek 1967 yılında NATO'nun askeri kanadından çekilmiştir. Fransa'dan sonra 1974 yılında da Yunanistan NATO'nun askeri yapılanmasından çıkmıştır. Ancak uluslararası konjonktürde yaşanan olaylar hem Fransa'nın (2009) hem de Yunanistan'ın (1980) askeri kanata tekrar geri dönmelerine neden olmuştur (Çakmak, 2007, ss. 217-226).

Kuruluş amacını ve Soğuk Savaş dönemindeki baş düşmanını kaybeden NATO, Soğuk Savaş sonrasında konsept değişikliğine gitmiş ve kendisine yeni düşmanlar bulmuştur. Bu stratejik konsept değişikliklerinin uluslararası sistemdeki tehdit ve tehlikelere göre belli aralıklarla gerçekleştirildiği görülmektedir. Fransa ve Belçika Soğuk Savaş sonrası dönemde AGSK'nin daha bağımsız bir yapıda geliştirilmesini istemişlerse de Avrupa'nın savunma ve güvenlik ihtiyaçlarını ABD ve tabi ki NATO olmadan sağlayamayacaklarını anlamış ve bu nedenle AGSK'yi NATO içerisinde geliştirmeye karar vermişlerdir (Tangör, 2010, s.127). Bununla birlikte BAB'a, NATO'nun bir bütün olarak yer almak istemediği durumlarda, NATO imkân ve kabiliyetlerinden faydalanabilmesi hususunda gerekli yetkiler de 1996 Brüksel NATO Bakanlar toplantısında tanımlanmıştır. Avrupa ülkeleri ve ABD arasında NATO ile ilgili yaşanan en büyük problem 'yük paylaşımı' konusunda olmuştur. ABD, Avrupalı üyelerin NATO'nun maliyetleriyle ilgili üzerlerine düşen görevleri hakkıyla yerine getirmediğini belirtmektedir. Adil bir yük paylaşımı müttefiklerin mantıksız beklentileri anlamına gelmemelidir. Nitekim 'Avrupa güvenliğini Avrupalılar sağlamalı' söylemi ABD'nin yük paylaşımı konusunu gündem yapmasına da neden olmaktadır. İngiltere daha NATO yanlısı bir güvenlik politikası yürütülmesini istemektedir, ancak Brexit sonrasında Birlik içerisinde Avrupalılaştırma politikalarının daha da artması beklenmektedir. Nitekim Brexit süreci AB üyesi diğer ülkelerin birbirine daha çok kenetlenmesine ve büyük bir dayanışma göstermesine neden olmuştur. Ancak Avrupa şüphecileri bu durumun AB için bir "uyanma çağrısı" olduğunu da iddia etmektedir (Martill ve Sus, 2018, s.851).

Uluslararası sistemde karmaşanın artması ve tehditlerin hibrit bir hale gelmesi hem bugün hem de gelecekte NATO'nun Avrupa güvenliğini tek başına garanti

altına alamayacağını ve bu nedenle AB ve AGİT gibi çok taraflı ortaklıklara ihtiyaç olduğunu göstermektedir (Ewers-Peters, 2021, s.68). Bu doğrultuda AB ve NATO arasında güvenlik ve savunma alanındaki ilişkileri düzenlemek ve beraber çalışmalarını kolaylaştırmak adına 2003 yılında 'Berlin Plus' adıyla bazı düzenlemeler yapılmıştır. Bu düzenlemeyle, AB'nin NATO'nun imkân ve yeteneklerini kullanabilmesiyle ilgili kararlar alınmıştır (Erdurmaz, 2010). Avrupalı devletlerin, belli dönemlerde daha otonom ve Avrupa merkezci askeri yapılanmalardan söz ettikleri görülmektedir. Ancak oluşturulması planlanan bu askeri yapılanmaların NATO ile rekabet eden değil, aksine onu tamamlayacak ve destek olacak girişimler olması planlanmaktadır. Burada kilit nokta AB üyesi ülkelerin aslında NATO'yu değil ABD'yi dışarıda bırakacak bir yapılanma oluşturmak istemesidir (Çakmak, 2007, s.224). Ancak daha önce de belirtildiği üzere NATO'nun Avrupalı üyelerinin ABD'nin üstlendiği masrafları karşılamaya çok da istekli olmadıkları görülmektedir. Bununla birlikte NATO genişleme sürecini hala devam ettirmektedir. Özellikle 2004 yılında Eski Sovyet Bloğundan ayrılarak bağımsızlığını kazanan ülkelerin NATO üyesi olması, Rusya'nın yeniden endişe duymasına neden olmuştur. Nitekim 2022 yılında Rusya ve Ukrayna arasında patlak veren savaşın da NATO üyeliği ile doğrudan ilgisi olduğu söylenebilir.

Uluslararası sistemde yaşanan değişimler tehdit ve tehlikelerin çeşitlenmesine ve dahası askeri alanın dışına çıkmasına neden olmuştur. Bu nedenle bu tehdit ve tehlikelerle mücadele edebilmek için farklı yöntemler gerekmektedir. Nitekim NATO da bu durumun farkında olarak yalnızca savunma ve askeri konular değil sosyal, siyasal, kültürel, ekonomik ve çevresel konuları da içeren alanlarda etkili olacak yeni misyonlar üstlenmeye niyetlenmiştir (Kesgin, 2019, s.333). AB içerisinde Atlantikçi kanadı oluşturan İngiltere Avrupa güvenliğinin Avrupalılaştırılması konusundaki girişimlerde her zaman veto hakkını kullanarak NATO'yu desteklemiştir. Ancak Brexit sonrasında OGSP'nin karar verme süreçlerinde ciddi değişiklikler beklenmektedir (Martill ve Sus, 2018, s.852).

AB ve NATO'nun hem bir iş birliği hem de bir yarış içerisinde olduğu iddia edilmektedir (Simon, 2019, s.2). Buna karşılık Federico Yaniz ise, AB ve NATO'nun tahmin edilemeyecek bir seviyede iş birliğini başardığını belirtmektedir (Yaniz, 2020, s.228). Görüldüğü üzere Avrupa kıtasında güvenlik ve stabilizasyon için AB ve NATO'nun iş birliği yapması oldukça önemlidir. Bu konuda önemli aşama katedilmiş olsa da hala yapılacak çok önemli işler bulunmaktadır (DeMint, 2018, s.13). NATO'nun AB ve AGİT ile ilişkilerini beş özel alanda geliştirmesi önerilmektedir. Bunlar: hibrit savaş, siber güvenlik, esneklik, kapasite geliştirme ve askeri hareketlilik. Nitekim NATO'nun 2030 ajandasında, bölgesel savunma, kriz yönetimi ve iş birliğine dayalı güvenliğinin yanı sıra esnekliğin de ittifakın temel görevlerinden olması beklenmektedir (Ewers-Peters, 2021, ss.76-78). Bununla

birlikte NATO'nun AB ve AGİT gibi Avrupa güvenlik organizasyonlarıyla iş birliğini sağlamak için daha dinamik bir ortaklık modeline ihtiyacı bulunmaktadır.

Son dönemde Avrupalı ülkeler güvenlikle ilgili iki bloğa ayrılmaktadır. Bunlardan birinci blok daha çok kuzey ve doğu Avrupa ülkelerinden oluşmakta ve bu ülkeler için kıtanın güvenliğine en büyük tehdit Rusya olarak görülmektedir. İkinci blok ise güney Avrupa'daki ülkelerden oluşmakta ve onlar için Avrupa güvenliğine yönelik en büyük tehdit aşırı gruplardan kaynaklanan terör olayları olarak görülmektedir (Kunz, 2021, s.162). Savaş alanının ve tehditlerin bu kadar çeşitlendiği bir ortamda NATO'nun operasyonel olarak hazır olması oldukça karmaşık bir hal almaktadır. Bununla birlikte NATO, stratejik ve politik zorluklarda da karşılaşmaktadır. Hibrit bir hale gelen problemlerle baş edebilmek için NATO'nun da hibrit bir hazırlık içinde olması oldukça önemlidir. İttifak üyesi ülkeler arasındaki anlaşmazlıkların artması, stratejik konularda ortak karar alma imkanını her geçen gün azaltmaktadır. Nitekim Fransa Başkanı Macron'un NATO'nun beyin ölümünün gerçekleştiğini belirtmesi bu anlaşmazlıkların bir sonucu olarak ortaya çıkmıştır (Kunz, 2021, s.157).

2021 NATO Brüksel Zirvesi'nde, AB'nin NATO için eşsiz ve önemli bir partner olduğu ve onların iş birliğinin somut sonuçlar ortaya çıkardığı belirtilmiştir (Ewers-Peters, 2021, s.72). NATO'nun 2030 Stratejik Konsepti tehditlerin sürekli değiştiği bir ortamda, 2021 yılının haziran ayında Brüksel Zirvesi'nde çalışılmıştır. Gelecek on yıla bakıldığında NATO'nun karşılaşması muhtemel 3 temel zorluğun: değişen tehdit ortamı, değişen iç dinamikler ve savaşın evrimi olduğu görülmektedir (Blessing, Elgin, Ewers-Peters and Tiderman, 2021, ss.1-2). Bununla birlikte NATO üyesi ülkeler 2030 Stratejik Konsepti için kendilerine üç temel görev belirlemiştir. Bunlar: kollektif savunma, kriz yönetimi ve iş birliğine dayalı güvenlik (Jans, 2021, s.316). Uzun yıllardır AB güvenilir bir güvenlik aktörü ve kriz yöneticisi olarak pozisyonunu korumaktadır, ancak ne yazık ki hala savunma aktörü değildir ve bu durumdan oldukça uzaktır (Ewers-Peters, 2021, s.74). Bu nedenle Avrupa güvenliği konusunda NATO, AB'nin iş birliği yaptığı en önemli aktör olarak belirtilebilir. Her ne kadar hem NATO içerisinde hem de AB üyesi ülkeler arasında farklı tehdit algıları ve anlaşmazlıklar bulunsada kıtadaki güvenliği sağlamak için iş birliği ve müzakere kaçınılmazdır. Sonuç olarak uluslararası sistemin gerekliliklerine göre hem NATO hem de AB ile ilişkiler dönüşüm geçirmeye devam etmektedir. Her ne kadar NATO içerisindeki yük paylaşımı hususunda Avrupalı ülkelerin beklenen performansı göstermediği belirtilse de NATO kadar kapsamlı bir orduya sahip olmayan AB, Avrupa güvenliği için NATO'nun imkân ve kabiliyetlerine mecburdur. Bu durumun doğal bir sonucu olarak NATO'nun Avrupalı üyelerinin ittifak içerisinde daha aktif ve sorumluluk almaya istekli bir pozisyon alması beklenmektedir.

NATO-PESCO İlişkileri

AB üyesi ülkelerden 25'inin katılımıyla 2017 yılında imzalanan Kalıcı Yapılandırılmış İşbirliği Anlaşması (PESCO), AB'nin askeri konularda daha aktif olması, AB ordusu oluşturulması ve hatta daha da ileri giderek uzun vadede Avrupa'da NATO'nun yerini almaya hazırlanması gerektiği düşünülerek oluşturulmuştur (Kesgin, 2019, s.338). Lizbon Antlaşması'nın yeniliklerinden biri olan PESCO, ortaya çıktığı ilk andan itibaren NATO'ya alternatif olarak görülmüş ve bu doğrultuda ele alınmıştır, ancak NATO'yla iş birliği de vurgulanmaktadır (Özen, 2018, s.148). Aslında gerektiğinde NATO'dan bağımsız hareket edebilecek askeri bir yapılanmanın temelleri oluşturulmaktadır. Bu nedenle NATO ve PESCO arasındaki ilişkilerin nasıl bir düzleme oturtulacağı en başından beri merak edilen konuların arasında gelmektedir.

Lizbon Antlaşması'nın uyuyan güzeli olarak adlandırılan PESCO'yu işlevsel hale getirmek için Fransa ve Almanya bir yol bulabilir (Billon-Galland ve Quencez, 2017, s.1). Nitekim 2017 yılında altı devletin de desteğini alarak Fransa ve Almanya, PESCO ile ilgili vizyonlarını açıklamıştır. NATO'nun Avrupa'daki savunma misyonu devam ederken, PESCO'nun daha çok insani yardım operasyonlarında görev alacağı belirtilmiştir (Özdemir, 2019, s.215). Burada en önemli husus PESCO'nun yalnızca AB üyeleri tarafından belirlenecek olan tehditlere karşı harekete geçeceği, bunun dışında uluslararası güvenlikle ilgili genel diyebileceğimiz tehditlerle ilgilenmeyeceğidir. Şüphesiz bu durum uluslararası sistemdeki dengeleri ve güvenlik paradigmasını sarsacak bir etki yaratabilir. Böyle bir ortamda ABD başkanı olarak Trump'ın seçilmesi, İngiltere'nin AB'den ayrılma yönündeki talepleri ve tabii ki Rusya'nın Kırım'ı ilhakı Avrupa güvenliği için yeni tehditler olarak ortaya çıkmıştır. Bütün bu durumlar, Avrupa ülkelerinin savunma alanında daha fazla kenetlenmesini sağlamış ve güvenlik alanında Avrupa hâkimiyetini isteyenlere güç kazandırmıştır (Özen, 2018, s.146). Kemal İnat, NATO ve PESCO'yu kıyasladığımızda PESCO'nun daha ileri bir iş birliği olduğunu belirtirken, sahip oldukları yapılardan kaynaklı olarak PESCO'nun başarı şansının daha az olduğunu vurgulamaktadır. Çünkü NATO uluslararası bir yapıya sahipken, PESCO ulus-üstü bir yapıya sahiptir (İnat, 2018). Bununla birlikte ulus-devletlerin güvenlik konusunda yetki devriyle ilgili kaygıları bulunmaktadır. NATO'da herhangi bir yetki devri söz konusu değilken, ulusüstü yapısından kaynaklı olarak PESCO'nun böyle bir beklentisi olabileceği düşünülmektedir.

AB, Avrupa güvenliğini arttırmak için PESCO gibi kapasite geliştirme girişimlerini desteklemektedir. PESCO modüler, gönüllülük esasına dayanan ve Türkiye, İngiltere ve ABD gibi AB üyesi olmayan NATO üyesi üçüncü ülkelerin katılımına da açık bir girişimdir (Ewers-Peters, 2021, s. 80). Proje bazlı olarak gerçekleştirilen PESCO, her ne kadar üye ülkelerin uzun vadede Avrupa güvenlik entegrasyonunu sağlamak amacıyla savunma harcamalarında düzenli bir artış önerse de uzun vadede PESCO'nun başarıya ulaşip ulaşamayacağını kestirmek hala

zordur (Aydın-Düzgüt, 2018, s.1). Üçüncü ülkelerin PESCO'ya katılımı ise, AB üyesi ülkelerin davetiyle olabilecek ve burada üçüncü ülkenin projeye önemli bir katma değer katması, OGSP'yi güçlendirmesi beklenmektedir (Martill ve Sus, 2018, s.854). Ancak üçüncü ülkeler karar verme hakkına sahip değildir. PESCO aslında farklılaştırılmış entegrasyona en güzel örnek olabilecek bir mekanizmadır. Tıpkı Schengen rejimi ve Euro bölgesi gibi yalnızca isteyen AB üyesi ülkeler katılmaktadır (Aydın-Düzgüt ve Marrone, 2018, s.5). Nitekim OGSP'deki eksikliklerin PESCO mekanizmasını ortaya çıkardığı iddia edilmektedir (Almela, 2019). Bu nedenle PESCO'nun başarılı olabilmesi için üç eylem planı önerilmektedir (Biscop, 2020, s.3): somut hedeflere odaklanmak, stratejik olarak ilgili projeleri önceliklendirmek ve rızayı sağlamak. Avrupa kamuoyunun desteğini alabilmesi için PESCO'nun somut ve gözlemlenebilir bir başarıya ihtiyacı bulunmaktadır. Bu doğrultuda PESCO için oluşturulan özel projeler olmasına rağmen, bir de daha önceden var olan projeler PESCO adı altında devam ettirilecektir. Ancak var olan projelerin desteklenmesinden ziyade yenilerin oluşturulması, PESCO'nun güvenilirliği açısından önemlidir. Avrupa Konseyi tarafından PESCO'nun ilk 17 projesi 2018 yılında onaylanmıştır. Her bir projeden sorumlu lider bir ülke olmakla birlikte bir de en az 2 katılımcı ülke bulunmaktadır (Petrenko, 2019, s.78). 2020 yılında ise 47 proje ile birlikte PESCO, etkili bir şekilde öncelikli eksikliklere henüz değinebilmiş değildir (Biscop, 2020, s.3). Çünkü bağlayıcı taahhütleri bulunmamaktadır. Bununla birlikte Avrupa Komisyonu, yardımcı finansman olarak PESCO projelerine en fazla %30 oranında AB bütçesinden destek sağlamaktadır (Almela, 2019).

NATO ve PESCO arasındaki ilişkinin, karşılıklı bir şekilde birbirlerini güçlendirmelerini sağladığı düşünülmektedir (Zandee, 2018, s.6). Ayrıca PESCO'nun aslında Avrupa entegrasyonunu da arttıran bir mekanizma olduğunu iddia eden çalışmalar da bulunmaktadır (Billon-Galland ve Quencez, 2017, s.4). Bununla birlikte PESCO'nun NATO içerisindeki yük paylaşımının arttırılmasını sağladığı düşünülmektedir (Aydın-Düzgüt ve Marrone, 2018). Alman ve Fransız uzmanlar, Avrupalı ülkelerin güvenlik ve savunma alanında NATO dışında bir "B planı" oluşturmaları gerektiğini uzun yıllardır belirtmektedir. (Schreer, 2019, s.11). Aslında amaç ileride NATO'ya da yaratıcı bir formülle ve kendi kimliğiyle entegre olabilecek, ancak aynı zamanda transatlantik ilişkileri zayıflatmayacak güçlü bir askeri kapasiteye sahip Avrupa otonomisi yaratmaktır. Her ne kadar bir "B planı" çağrısı yıllardır yapılıyor olsa da NATO'nun öngörülebilir yakınlıkta bir gelecekte Avrupa savunmasında baskın bir aktör olmaya devam edeceği düşünülmektedir (Schreer, 2019, s.17).

NATO ile paralel amaçlara sahip yeni bir girişim olan PESCO'nun ne kadar etkili olacağı konusunda hala şüpheler bulunmaktadır (Soltanieh, 2020, s.124). Bağlayıcı taahhütlerin bulunmayışı, üçüncü ülkelerin projelere katılımıyla ilgili yaşanan belirsizlikler ve en önemlisi somut hedeflerin net bir şekilde ortaya

koyulmayışı bunlardan bazılarıdır. Bununla birlikte uluslararası sistemde son dönemde yeniden artışa geçen Rus tehdidi Avrupa için büyük bir problem olarak ortada durmaktadır. Öncelikle Kırım'ın ilhakı daha sonra Ukrayna ile başlayan savaş Avrupa ülkelerinin belki de hiç olmadığı kadar çok NATO'ya ihtiyaç duymasına neden olmuştur. Böyle bir durumda kendini ispat etmiş NATO'nun gücünü arttırarak devam etmesi beklenmektedir. PESCO'nun ise kendisini geliştirmek ve Avrupa güvenliği için öncü bir aktör olabilmek adına hala kat etmesi gereken uzun bir mesafe bulunmaktadır.

Sonuç

Avrupa'da güvenlik konusunda yapılan iş birliği bir fırsattan ziyade bir görevdir. Çünkü hiçbir AB üyesi ülke tek başına güvenliğini sağlayabilecek ne askeri ne de ekonomik alt yapıya sahip değildir.

Uluslararası sistemde yaşanan dönüşümler ve en önemlisi tehdit ve tehlike durumlarının sürekli bir değişim içerisinde oluşu, en kapsamlı savunma ittifaklarından biri olan NATO'nun güncel tehditlere göre kendisini yenilemesine neden olmaktadır. Bu nedenle dönemsel olarak belli stratejik konseptler belirlenmekte ve bu konseptler doğrultusunda politikalar oluşturulmaktadır. NATO kurulduğu andan itibaren Avrupa güvenliğinin başlıca aktörlerinden olmuştur. Her ne kadar Avrupalı ülkeler kendi güvenliklerini kendilerinin sağlayacağı bir mekanizma oluşturmak konusunda ısrarcı olsa da pek çoğunun zaten NATO üyesi olması Avrupa ordusu oluşturma fikrinin önünde en büyük engel olarak durmaktadır. Nitekim bu konuda yapılan girişimlerin zaman içerisinde çok da başarılı olduklarını söylemek mümkün değildir.

Günümüz koşullarında NATO'ya alternatif bir yapılanmanın oluşturulması pek mümkün ve mantıklı görülmemektedir. Bununla birlikte NATO ile sıkı bir iş birliği içerisinde çalışacak ve zamanı geldiğinde onun bir parçası olabilecek bir yapılanmaya ihtiyaç olduğu da açıktır. Bu nedenle PESCO'nun oluşturulması ve işlevselliğinin arttırılması oldukça önemlidir. Ancak bununla birlikte NATO'nun Avrupa güvenliğinde kapladığı yer inkâr edilemez bir boyuttadır. Her ne kadar değişen ve kompleks bir hale gelen tehditlerle başa çıkmak NATO için de zorlu bir süreç oluştursa da NATO'da yeni hibrit yöntemler geliştirme yoluna gitmektedir. Nitekim 2030 Stratejik Konseptinin oluşumuyla ilgili hazırlıklarda ve temel hedeflerde de bu çabaları görmek mümkündür. Bu çalışmada PESCO-NATO ilişkilerinin durumu ve bu ilişkinin Avrupa güvenliğine yansımaları ele alınmış ve PESCO ile NATO arasında iş birliği olasılığının daha ağır bastığı görülmüştür. Öyle ki birbirlerini tamamlayan bir mekanizma oluşturulmuş ve hatta PESCO'nun varlığının NATO'da adil yük paylaşımına hizmet ettiği belirlenmiştir. Avrupa ülkelerinin NATO'yu dışarıda bırakacak bir güvenlik mekanizması oluşturması ve bütün güvenliğini yalnızca bu mekanizmaya bağlaması yakın bir gelecekte pek mümkün görülmemektedir. Optimal fayda açısından konuya yaklaşıldığında,

NATO'nun imkân ve kabiliyetlerinin ABD'nin katılmadığı operasyonlarda AB'nin kullanımına sunulmuş olması da bunun arkasında yatan bir başka nedendir.

Her ülkenin tehdit ve tehlike algısı birbirinden oldukça farklı bir şekilde ortaya çıkabilmektedir. Bunun bir sonucu olarak hem AB içerisinde hem de NATO içerisinde ortak bir savunma politikası oluşturmak gün geçtikçe zorlaşmaktadır. Böyle bir ortamda modüler ve proje bazlı olarak oluşturulan PESCO, NATO'nun eksiklerini kapatmak ve güvenlik alanındaki girişimlerini tamamlamak açısından önemli bir girişim olarak görülebilir. Sonuç olarak NATO ve PESCO arasında bir iş birliği mevcuttur ve gelecek on yıl içerisinde NATO'nun 2030 Stratejik hedeflerinin gerçekleştirilebilmesi için bu iş birliğinin artırılması ve çeşitlendirilmesi gerekmektedir.

Kaynakça

- Almela, M. H. (2019). *PESCO vs NATO: European Integration and the Transatlantic Challenge*. Institute of Peace and Conflict Studies.
- Aydın Yılmaz, E. S. (2013). AB'nin Güvenlik Politikası ve Karadeniz Bölgesi ile İlişkileri. *Karadeniz Araştırmaları, Sayı:39*, s. 1-14.
- Aydın-Düzgüt, S. (2018). *PESCO and Thirds Countries: Breaking the Deadlock in European Security*. FEUTURE VOICE.
- Aydın-Düzgüt, S., & Marrone, A. (2018). *PESCO and Security Cooperation Between the EU and Turkey*. Global Turkey in Europe.
- Billon-Galland, A., & Quencez, M. (2017). *Can France and Germany Make PESCO Work as a Process Toward EU Defence?* German Marshall Fund of the United States.
- Biscop, S. (2020). *European Defence and PESCO: Don't Waste the Chance*. EU Integration and Differentiation for Effectiveness and Accountability Policy Papers No.1.
- Blessing, J., Elgin, K. K., Ewers-Peters, N. M., & Tideman, R. (2021). New Decade, New Challenges, and New Opportunities: The Way Ahead to NATO 2030. J. Blessing, K. K. Elgin, N. M. Ewers-Peters, & R. Tideman içinde, *NATO 2030: Towards a New Strategic Concept and Beyond* (s. 1-19). Washington, DC: Foreign Policy Institute/ Henry A. Kissinger Center for Global Affairs/ John Hopkins University.
- Çakmak, H. (2007). *Avrupa Güvenliği*. Ankara: Platin Yayınları.
- DeMint, H. (2018). *EU-NATO Relations: A Future of Cooperation or Conflict?* University of Washington.
- Erdurmaz, S. (2010, Ekim 8). *NATO Genel Sekreteri Rasmussen'in NATO-AB İlişkileri Konusunda Türkiye'den Talebi Nedir?* Türkiye Uluslararası İlişkiler ve Stratejik Analizler Merkezi: <https://turksam.org/nato-genel-sekreteri-rasmussen-in-nato-ab-iliskileri-konusunda-turkiye-den-talebi-nedir> adresinden alındı

- European Commission. (2015). *Special Eurobarometer 432 European's Attitudes towards Security*. European Commission.
- European Commission. (2017). *Special Eurobarometer 464b European's Attitudes towards Security*. European Commission.
- European Commission. (2018). *Standard Eurobarometer 90 Public opinion in the European Union*. European Commission.
- European Parliament. (2019, December 1). *The Treaty of Lisbon*. Fact Sheets on the European Union: <https://www.europarl.europa.eu/factsheets/en/sheet/5/the-treaty-of-lisbon> adresinden alındı
- Ewers-Peters, N. M. (2021). NATO's Place in the European Security Architecture: Cooperation with the European Union and Organization for Security and Cooperation in Europe. J. Blessing, K. K. Elgin, N. M. Ewers-Peters, & R. Tideman içinde, *NATO 2030: Towards a New Strategic Concept and Beyond* (s. 67-86). Washington,DC: Foreign Policy Institute/ Henry A. Kissinger Center for Global Affairs/ John Hopkins University.
- Helwig, N. (2018). New Tasks for EU-NATO Cooperation: An Inclusive EU Defence Policy Requires Close Collaboration with NATO. *SWP Comment 4*, s. 1-4.
- İnat, K. (2018, Kasım 24). *PESCO ve NATO: Hangisi Daha İleri İş Birliği?* SETA: <https://www.setav.org/pesco-ve-nato-hangisi-daha-ileri-is-birligi/> adresinden alındı
- Jans, K. (2021). NATO 2030: Hybrid Future, Hybrid Readiness? J. Blessing, K. K. Elgin, N. M. Ewers-Peters, & R. Tideman içinde, *NATO 2030: Towards a New Strategic Concept and Beyond* (s. 315-335). Washington, DC: Foreign Policy Institute/ Henry A. Kissinger Center for Global Affairs/ John Hopkins University.
- Karabulut, B. (2015). *Güvenlik "Küreselleşme Sürecinde Güvenliği Yeniden Düşünmek"*. Ankara: Barış Kitap.
- Kesgin, S. (2019, Ocak 9). NATO'nun Geleceği ve Avrupa Güvenliğinde Yeni Arayışlar. A. Yıldız içinde, *Geleceğin Güvenliği* (s. 331-342). TASAM.
- Kunz, B. (2021). There is No "Europe": Disagreements within NATO are not Solely Transatlantic and Pertain to the Fundamentals of European Security. J. Blessing, K. K. Elgin, N. M. Ewers-Peters, & R. Tideman içinde, *NATO 2030: Towards a New Strategic Concept and Beyond* (s. 157-176). Washington,DC: Foreign Policy Institute/ Henry A. Kissinger Center for Global Affairs/ John Hopkins University.
- Martill, B., & Sus, M. (2018). Post-Breit EU/UK Security Cooperation:NATO, CSDP+, of 'French connection'? *The British Journal of Politics and International Relations, Vol. 20(4)*, s. 846-863.
- Özdemir, Ç. (2019). Trump ve Avrupa Transatlantik Düzende Kırılma. *Ankara Avrupa Çalışmaları Dergisi, Cilt 18, No:1*, s. 197-227.

- Özen, E. (2018, Aralık). Transatlantik İlişkilerde Trump'ın Rolü ve Avrupa Güvenliği. *Bölgesel Araştırmalar Dergisi* 2(2), s. 129-159.
- Petrenko, Y. (2019, December). PESCO as an Additional Mechanism of Cooperation of the EU Member States in the Defense Sphere. *Legea Şi Viata*.
- Schreer, B. (2019). Trump, NATO and the Future of Europe's Defence. *The RUSI Journal*, 164:1, s. 10-17.
- Simon, L. (2019). *EU-NATO Cooperation in an Era of Great-Power Competition*. Washington, DC: The German Marshall Fund of the United States.
- Smith, M. E. (2020). *Uluslararası Güvenlik*. Ankara: Felix Kitap.
- Soltanieh, A. A. (2020). The Future of Security and Defense of Europe. EU vis-a-vis NPT, CTBT, and Ban Treaty. J. M. Ramirez, & J. Biziewski içinde, *Security and Defence in Europe, Advanced Sciences and Technologies for Security Applications* (s. 123-136). Switzerland: Springer Nature.
- Tangör, B. (2008). *Avrupa Güvenlik Yönetişimi Bosna, Kosova ve Makedonya Krizleri*. Ankara: Seçkin Yayıncılık.
- Tangör, B. (2009). *Avrupa Birliği Güvenlik ve Savunma Politikası'nın Gelişimi*. Ankara: Seçkin Yayıncılık.
- Tangör, B. (2010). *Avrupa Birliği'nin Dış Güvenlik ve Savunma Politikaları: OGSP*. Ankara: Seçkin Yayıncılık.
- The German Marshall Fund of the United States. (2020). *Transatlantic Trends 2020 Transatlantic opinion on global challenges before and after COVID-19*.
- Türk Dil Kurumu. (tarih yok). Türk Dil Kurumu Sözlükleri: <https://sozluk.gov.tr> adresinden alındı
- United Nations Development Programme (UNDP) . (1994). *Human Development Report 1994*. Kasım 5, 2019 tarihinde http://www.hdr.undp.org/sites/default/files/reports/255/hdr_1994_en_complete_nostats.pdf adresinden alındı
- Wolfers, A. (1952, December). "National Security" as an Ambiguous Symbol. *Political Science Quarterly* Vol. 67, No. 4, s. 481-502.
- Yaniz, F. (2020). NATO-EU Cooperation Milestones and Challenges Ahead. J. M. Ramirez, & J. Biziewski içinde, *Security and Defence in Europe, Advanced Sciences and Technologies for Security Applications* (s. 217-231). Switzerland: Springer Nature.
- Zandee, D. (2018). *PESCO implementation: the next challenge*. Clingendael Netherlands Institute of International Relations.

Çatışma beyanı: Makalenin yazarı, bu çalışma ile ilgili taraf olabilecek herhangi bir kişi ya da finansal ilişkileri bulunmadığını dolayısıyla herhangi bir çıkar çatışmasının olmadığını beyan ederler.

Oryantalist Görüşleri Eleştiri Açısından İslâm-Türk Ansiklopedisi

Yunus KOCABIYIK*

Özet

Oryantalistler İslam dini hakkında birçok araştırma yapmış ve bunların neticesinde fikirlerini ortaya koymuştur. Oryantalistlerin İslam dini hakkında fikirlerini bir araya getiren ve ülkemizde de Milli Eğitim Bakanlığı tarafından tercüme edilmesi sağlanarak yayınlanan İslam Ansiklopedisi bu çalışmaların en başta gelenlerinden biri olmuştur. Bu eser içerisinde yer alan oryantalistlerin iddialarına İslam dünyasının farklı kesimlerinden itirazlar yöneltilmiştir. Ülkemizde yayınlanan ancak sadece iki cildi basılan İslâm-Türk Ansiklopedisi de bu itirazların dile getirildiği yayınlardan biridir. İslâm-Türk Ansiklopedisi içerisinde yer alan bazı maddelerde, maddenin en sonunda oryantalistlerin iddialarına cevap vermek amacıyla ayrı bir başlık açılmış, burada oryantalistlerin iddiaları ve bunlara verilen cevaplara yer verilmiştir. İslâm-Türk Ansiklopedisi içerisinde oryantalistlerin hangi iddialarına ne şekilde cevap verildiği bu çalışmanın temel konusudur. İslâm-Türk Ansiklopedisi içerisinde oryantalistlere cevapların olduğu tespit edilen beş madde, oryantalistlerin iddiaları ve ansiklopedide yer alan cevaplar ile birlikte değerlendirilmektedir. Bu iddialar ve cevapların ilk defa bilimsel açıdan değerlendirilmesi çalışmamızı önemli kılmaktadır. Ayrıca bu hususun yanında iddia ve cevaplarda kullanılan dilin bilimsel ve ahlaki açıdan incelenmesi de çalışmamızın bir diğer konusu olmuştur.

Anahtar Kelimeler: İslâmi İlimler, İslâm-Türk Ansiklopedisi, MEB İslam Ansiklopedisi, Oryantalistler, Tenkit.

The Criticism of Orientalist Views in Terms of Islamic-Turkish Encyclopedia

Abstract

Orientalists have done a lot of research about the Islamic religion and have come up with ideas as a result of these research. The Encyclopedia of Islam, which brings together the ideas of Orientalists about the Islamic religion and is translated and published by the Ministry of National Education in Turkey, has been one of the foremost of these studies. Some objections have been raised from different parts of the Islamic world to the claims of the orientalists contained in this work. The Islamic-Turkish Encyclopedia, only two volumes of which can be published in Turkey, is also one of the publications in which these objections are expressed. Separate titles in the Islamic-Turkish Encyclopedia been determined at the end of the article in order to respond to the claims of orientalists, and here are the claims of orientalists and the answers given to them. The main subject of the study is which claims of orientalists are answered in the Islamic-Turkish Encyclopedia and in what way. The five articles identified as having answers to orientalists in the Islamic-Turkish Encyclopedia are evaluated together with the claims of orientalists and the answers contained in the encyclopedia. The scientific evaluation of these claims and answers is very important for our study. In addition to this issue, the scientific design of the methodology used in the claims and answers has also been another issue that our study has examined.

Keywords: Islamic Sciences, Islamic-Turkish Encyclopedia, NME Islamic Encyclopedia, Orientalists, Criticism.

* Dr., Kırıkkale Üniversitesi, İslami İlimler Fakültesi, Temel İslam Bilimleri Bölümü, Kırıkkale / Türkiye, e-mail: yunuskocabiyik@hotmail.com

ORCID : <https://orcid.org/0000-0003-2005-4033>.

Bu makaleyi şu şekilde kaynak gösterebilirsiniz / To cite this article (APA):

Kocabiyik, Y. (2023). Oryantalist Görüşleri Eleştiri Açısından İslâm-Türk Ansiklopedisi. *Küllüye*, 4(2), 148-159. DOI: 10.48139/aybukulliyee.1343011

Makale Bilgisi / Article Information

Geliş / Received	Kabul / Accepted	Türü / Type	Sayfa / Page
14 Ağustos 2023	11 Eylül 2023	Araştırma Makalesi	148-159
14 August 2023	11 September 2023	Research Article	

Extended Abstract

Orientalists, who are defined as Western researchers who conducted scientific studies on Islam, put forward ideas that were widely discussed in the Islamic world as a result of their studies. The Encyclopaedia of Islam, which brings together the ideas of Orientalists about Islam and translated and published by the Ministry of National Education in Turkey, has been one of the most important works among these studies. Objections to the claims of orientalists in this work have been raised from different parts of the Islamic world. The Islam-Turk Encyclopaedia, which was published in our country but only two volumes were published, is one of the publications in which these objections were voiced. In some of the items in the Islamic-Turkish Encyclopaedia, a separate heading was opened at the end of the article in order to respond to the claims of orientalists, and the claims of orientalists and the answers given to them were included here. In this respect, the Islamic-Turkish Encyclopaedia is considered to be a publication born out of the idea of criticizing the Encyclopaedia of Islam translated by the Ministry of National Education. Despite these thoughts and assumptions about the Islam-Turk Encyclopaedia, there is no study that reveals whether the encyclopaedia was written to criticize the Ministry of National Education's Encyclopaedia of Islam, explains to what extent it criticized it, and makes an academic evaluation of this criticism. This study aims to contribute for the related literature.

It is not possible to see orientalist views and the criticisms directed against them in all the items in the Islamic-Turkish Encyclopaedia. Only a very small number of these articles contain these views and criticisms. As far as we have determined, of the five articles in the Islamic-Turkish Encyclopaedia that include orientalist views and criticisms of these views, the articles "A'jam", "Adam" and "Ashūra" are in the first volume, while the articles "'Abdullāh b. 'Abbās" and "'Abdullah b. 'Abdumuttalib" are in the second volume. Many important items are not included in the encyclopedia because even the combination of the letter "A" with the letter "B" (Ab) is not completed. In our study, these five items in the Islamic-Turkish Encyclopaedia, found to contain answers to orientalists, are evaluated together with the claims of orientalists and the answers in the encyclopaedia. The scientific evaluation of these claims and responses for the first time makes our study important. In addition to this, the examination of the language used in the claims and responses from a scientific and ethical point of view is another subject of our study.

Our study has two aspects: the claims of orientalists about the articles and the answers given to these claims by the encyclopaedia authors. It is seen that the orientalist claims we examined in the five articles lack a scientific basis. As a matter of fact, these allegations not only lack a scientific basis but also contain heavy criticisms against the basic sources of Islam. Claims such as the Prophet learning Islam from a foreigner, taking fasting from Jews, and fabricating hadiths do not constitute a scientific basis for discussion. This is an unexpected finding for our study.

In all of the answers given by the authors of the items to the claims of the orientalists, the existence of the idea that the works of orientalists on Islam will

definitely criticize Islam is clearly visible. The claims of the orientalists in the articles in question further strengthen this idea. The claims of the orientalists are by no means accepted as scholarly by the authors of the items and they do not attempt to answer them accordingly. However, it cannot be said that they are as far from scientific basis as the orientalist claims. As a matter of fact, situations that can be proved with sources have been answered by dealing with historical facts and sources. The unfounded and outrageous statements of the Orientalists about the items in question have clearly shown themselves in the answers given.

It is possible to conduct a new study by re-examining the topics examined in the study, all the claims in the orientalist literature and all the answers given from the Islamic world.

Giriş

İslâm-Türk Ansiklopedisi, *DİA*'nın kısa tanımında “İstanbul’da 1940-1948 yılları arasında çıkan, ancak “A” maddeleri tamamlanmadan yayımı duran ansiklopedi” şeklinde tarif edilmektedir. (Aykut, 2011, s. 57) İsmail Hakkı İzmirli, Kâmil Miras, Ömer Rıza Doğrul ve Eşref Edip’ten oluşan bir heyetin idaresi altında Âsâr-ı İlmiyye Kütüphanesi’nin yayını olarak neşre başlamıştır. “Türk-İslâm mütehasıs âlimlerden mürekkep bir heyet tarafından telif olunmuştur” kaydıyla yayımlanan ansiklopedi, on altışar sayfalık formalar halinde İslâm-Türk Ansiklopedisi Mecmuası’nın içinde dergiyle beraber çıkmaya başlamıştır. Ansiklopedinin elli formada tamamlanan 798 sayfa hacmindeki ilk cildinde, sona ilâve edilen yirmi dört madde ile beraber “Â” ile (uzun A) başlayan bütün maddeler 1941 yılında tamamlanmıştır. 74. formada 384 sayfa olarak yarım kalan II. cilt ise normal “A” ile başlayan 370 maddeyi ihtiva etmekte ve “Abdülganî b. İsmâil b. Abdülganî en-Nablusî” maddesinin yarısına kadar gelmektedir.

İslâm-Türk Ansiklopedisi’nin yayımlanmaya başladığı dönemde ülkemizde akademik seviyede İslâmî yayının çok az olduğu görülmektedir. Bu konu, 1-5 Mayıs 1939’da gerçekleştirilen I. Türk Neşriyat Kongresi’nde de katılımcılar tarafından ifade edilmiş ve kongreyi takip eden günlerde Maarif Vekâleti (Milli Eğitim Bakanlığı), Hollanda’nın Leiden şehrinde İngilizce, Fransızca ve Almanca olmak üzere üç dilde yayımlanan İslâm Ansiklopedisi’nin Türkçe’ye çevrilmesini kararlaştırmıştır. Ancak söz konusu yayın hakkında tamamen oryantalist misyoner zihniyetiyle hazırlandığı, bilimsel yanlışlarla ve İslâmiyet’e aykırı kanaatlerle dolu olduğu şeklinde basında çıkan yazılar üzerine eserin aynen tercümesinden vazgeçilerek bazı maddelerin tâdil, ikmal ve yeniden telifi kararlaştırıldı. Bu itibarla İslâm-Türk Ansiklopedisi, Milli Eğitim Bakanlığı tarafından tercüme edilen İslam Ansiklopedisinin tenkidi düşüncesinden doğan bir yayın olarak kabul edilmiştir. (Aykut, 2011, s. 57)

İslâm-Türk Ansiklopedisi hakkındaki bu düşünce ve kabullere rağmen, ansiklopedinin iddia edildiği gibi MEB İslam Ansiklopedisini tenkit etmek üzere kaleme alınıp alınmadığını ortaya koyan, ne derecede tenkit ettiğini açıklayan ve bu tenkidin akademik açıdan değerlendirilmesinin yapıldığı bir çalışma bulunmamaktadır. Bu çalışma ile literatürdeki bu boşluğun doldurulması amaçlanmaktadır.

Bu çalışmada, öncelikle İslâm-Türk Ansiklopedisi’nde yer alan ve MEB İslam Ansiklopedisi’ndeki oryantalist görüşleri eleştiren maddeler tespit edilmiştir.

Külliye

Ardından MEB İslam Ansiklopedisindeki oryantalist iddialar ile İslâm-Türk Ansiklopedisi'nde bu iddialara verilen cevaplar birlikte incelenmiştir.

Ansiklopedisi İçerisinde İncelenen Maddeler

İslâm-Türk Ansiklopedisi'nde yer alan maddelerin tamamında oryantalist görüşler ve bunlara yöneltilen eleştirileri görmek mümkün değildir. Bu maddelerin çok az bir kısmında bu görüşler ve eleştiriler yer almaktadır. İslâm-Türk Ansiklopedisi'nde bizlerin tespit ettiği kadarıyla, oryantalist görüşlerin ve bu görüşlere yöneltilen eleştirilerin yer aldığı beş maddeden; “A’cem” (Doğrul, 1941-8, s. 53), “Âdem” (Doğrul, 1941-8, s. 94-95) ve “Âşûra” (Miras, 1941-8, s. 604-614) maddeleri birinci ciltte, “Abdullâh b. Abbâs” (Edip, 1941-8, s. 213-218) “Abdullah b. Abdulmuttalib” (Miras, 1941-8, s. 240) maddeleri ise ikinci ciltte yer almaktadır. Ansiklopedinin “A” harfinin “B” harfiyle birleşiminin (Ab) dahi tamamlanmaması sebebiyle birçok önemli madde ansiklopedi içerisinde yer almamaktadır.

A’cem ve Âdem maddesi Ömer Rıza Doğrul tarafından kaleme alınmıştır. 1893’te doğan müellif 1952’de vefat etmiştir. Doğrul’un özellikle Kur’ân-ı Kerim ve tefsir üzerine yaptığı çalışmalar dikkati çekmektedir. (Uzun, 1994, s. 489-492) Bu bakımdan ilgili maddeleri yazma hususunda alana vâkıf olduğunu söyleyebiliriz.

“Abdullâh b. Abbâs” maddesi içerisinde yer alan oryantalistlerin iddialarına yer veren ve bunları cevaplayan ise Mehmet Ali Ayni’dir. Müellif, 1865’te doğmuş ve 1945 yılında vefat etmiştir. Mehmet Ali Ayni’nin felsefe, tasavvuf ve pedagoji gibi sahalara dair birçok kitabı ve makalesi bulunmaktadır. (Arar, 1991, s. 273-275)

“Âşûra” ve “Abdullah b. Abdulmuttalib” maddeleri Kamil Miras tarafından yazılmıştır. 1875’te dünyaya gelen ve 1957’de vefat eden Kamil Miras’ın en önemli eseri hadis ilmine dair olan *Sahîh-i Buhârî Muhtasarı Tecrîd-i Sarîh Tercemesi ve Şerhi*’dir (IV-XII, İstanbul 1938-1948). Miras bu eserinde, hadislerin şerhleri hususunda klasik kaynaklardan yararlanmış ve Hanefî mezhebinin yaklaşımını esas almış, zaman zaman güncel konulara da girmiştir. Birçok defa basılan bu eserin Türkiye’de hadis ve sünnet literatürün gelişmesine büyük katkısı olmuştur. (Yazıcı, 2020, s. 145-146)

Ansiklopedi İçerisinde Oryantalist Görüşleri Eleştiren Maddelere Genel Bir Bakış

“A’cem” maddesinde ilgili kelime hem sözcük anlamında hem de Kur’ân-ı Kerim’de ifade edilen şekliyle ele alınmaktadır. Kur’ân-ı Kerim’de geçen kelimenin tefsirine de ayrıca yer verilmiştir. Madde sonunda ise MEB İslam Ansiklopedisi a’cem bahsinde oryantalistlerin iddiaları ve bu iddialara verilen cevaplar yer almaktadır.

“Âdem” maddesinde kelimenin lisans açısından değerlendirilmesinden sonra, Tevrat ve Kur’ân-ı Kerim’de Âdem peygambere dair bilgilerin ne şekilde geçtiği ele alınmaktadır. Kur’ân-ı Kerim’de yer alan Âdem kıssası her yönüyle ele alınmış, kıssanın özü ve felsefesi okuyucuya aktarılmıştır. Madde sonunda MEB İslam Ansiklopedisinin ilgili bahsinde geçen Âdem kıssasına yönelik yapılan iddialar cevaplanmaktadır.

“Âşûra” maddesi ilk olarak dil açısından incelenmiş ardından dinler tarihi, hadis ve fıkıh ilimleri açısından değerlendirilmiştir. Madde sonunda “intikad” başlığı altında İslam Ansiklopedisinde yer alan iddialar ve bunlara verilen cevaplar yer almaktadır.

“Abdullâh b. Abbâs” maddesinde, Abdullah b. Abbâs’ın hayatı ve ilmi faaliyetleri hakkında bilgiler verilmektedir. Maddenin sonunda ise Buhl tarafından Abdullah b. Abbâs’a isnad edilen üç iddia ele alınarak cevap verilmektedir.

“Abdullah b. Abdulmuttalib” maddesinde de oryantalist görüşlere ve bunlara verilen cevaplar yer almaktadır. Her iki maddede yer alan görüşler ve verilen cevaplar çalışmamızın bir sonraki kısmının konusudur.

Kendisinden sonra oluşan literatüre kaynaklık etmesi ve onları etkilemesi açısından İslâm-Türk Ansiklopedisi’nin çok önemli olduğu kanaatindeyiz. Nitekim oryantalist literatüre dair elimizde bulunan en önemli kaynaklardan biri olan *Oryantalist Hadis Literatürü* adlı eserde yer alan ilgili maddeler incelendiğinde bu alana dair birçok eserin İslâm-Türk Ansiklopedisi’nin basılmasından sonra yayımlandığı görülmektedir. (Yücel, 2016, ss. 89, 93, 95, 115, 116, 117, 122, 129, 130, 237, 244, 250, 252)

Oryantalist İddiaların ve İtirazların Yer Aldığı Maddeler

İslâm-Türk Ansiklopedisi’nde yer alan oryantalistlerin görüşleri madde içerisinde konuyla bir bütün halinde verilmek yerine, madde tamamlandıktan sonra “Tenkit”, “İntikad” veya “İslam ansiklopedisini tenkit” adıyla ayrı bir başlık içerisinde zikredilmektedir. Ardından madde yazarları bu başlık altında oryantalistlerin iddialarını ele almakta ve bu iddialara cevap vermektedir.

A’cem Maddesi

A’cem maddesinin yazarı Ömer Rıza Doğrul, MEB İslam Ansiklopedisi’ni “Hıristiyanlığın en tanınmış propagandacıları ve işleri güçleri bu propagandacılarla faaliyet zemini hazırlamak olan müsteşrikler tarafından yazılan eser” olarak tanımlamaktadır. (Doğrul, 1941-8, s. 52) MEB İslam Ansiklopedisi’nde “Muhammed” maddesi içerisinde yer alan a’cem konusu Buhl tarafından yazılmış (Buhl, 1979, s. 452-470) ve bu oryantalistin görüşleri müellif tarafından açıkça eleştirilmiştir.

Doğrul, müsteşriklerin Hz. Muhammed’in yabancı bir öğreticisi olduğu iddiasını sert bir şekilde yalanlamaktadır. Oryantalistlere göre bu iddia Kur’ân-ı Kerim tarafından açık bir şekilde çürütülmemiştir. Müellif ise Kur’ân-ı Kerim’in bu konuda sarıh bir şekilde cevap verdiğini delilleriyle birlikte ortaya koymuştur. Ayrıca Hz. Peygamber devrinde ona öğreticilik yapacak bir ilim erbabının olmadığı hususunun kaynaklardan açıkça anlaşıldığını ifade etmektedir. (Doğrul, 1941-8, s. 52-3) Buhl ise “Peygamberin fikirlerine tesir etmiş olan muayyen bir dini fikraya daha yakından işaret etmek, o zamanki durum hakkında bilgi eksikliği yüzünden pek mümkün değildir. Birçok deliler, ilk devirlerde muhtelif tesirler, bilhassa Hıristiyan mezheplerinin daha sonraları da Yahudilerin tesiri altında kalmış olduğunu gösterir.” (Buhl, 1979, s. 455) ifadeleri ile Hz. Peygamber’in diğer dinlerden etkilendiğini iddia etmektedir:

Doğrul, Buhl gibi oryantalistlerin “yabancı muallim” iddiası (Buhl, 1979, s. 455) üzerinde ısrar ederek Kur’ân-ı Kerim’i anlamayan Arap müşriklerin eski iddialarını devam ettirdiğini ifade etmekte ve bu iddiaların tamamını reddetmektedir. (Doğrul, 1941-8, s. 53)

Âdem Maddesi

Âdem maddesi yazarı Doğrul, MEB İslam Ansiklopedisi “Âdem” maddesinin yazarı M. Seligsohn’un iddialarını madde sonunda “İslâm ansiklopedisini tenkit” başlığı altında cevaplandırmaktadır. Seligsohn, “Kur’ân Allah’ın Âdemi ferişteher hükümdarı yaptığı hususunda Süryani kıssaların rivayetlerini birleştirmektedir.” şeklinde bir iddiada bulunmaktadır. Doğrul, Kur’ân-ı Kerim’i Süryani kıssalarla dolu bir kitap olarak göstermenin misyonerlerin ve müsteşriklerin bir âdeti olduğunu ifade etmektedir. Yazarın ilme karşı ikinci ihanet olarak vurguladığı başka bir iddia ise Bakara suresi 36. ayette Hz. Âdem’in cennetten çıkarıldıktan sonra Serendib adasına indiği ve karısından 200 sene uzak yaşayarak günahını bağışlatmak için çalıştığı şeklinde bir ifadenin olduğudur. (Seligsohn, 1950, s. 135) Kur’ân-ı Kerim’in ilgili ayetinde yer almayan İsrailiyat kaynaklı bilgilerin Kur’ân-ı Kerim’de yer alıyor gibi gösterilmesi madde yazarı tarafından çok sert eleştirilmiştir. (Doğrul, 1941-8, s. 94) MEB İslâm Ansiklopedisi’nde ilgili maddenin mütercimi de Seligsohn’un bu ifadesine: “Kur’ân’da, Âdem’in Serendib adasına indiği ve orada Havva’dan iki yüz sene ayrı kaldığı mezkûr olmamakla beraber, İslami an’aneeye girmiş bir rivayettir.” şeklinde dipnot düşerek okuyucuya önemli bir açıklama yapmıştır. (Seligsohn, 1950, s. 135)

Madde yazarı Ömer Rıza Doğrul, MEB İslam Ansiklopedisi’nde “Âdem” maddesinin M. Seligsohn tarafından neden bu şekilde ele alındığını ise şu şekilde açıklamaktadır:

“Misyonerlerle Müsteşrikler Âdem kıssasını Kur’ân-ı Kerimin beyanı veçhile anlatmaya özendikleri takdirde, Âdemin tevbe etmesi üzerine Allah’ın Âdemi affettiğini, Âdemden âdemoğullarına hiçbir vebal intikal etmediğini, esasen İslamiyetin bir kimse tarafından irtikâb olunan bir suç yüzünden evladını veya başka bir kimseyi muaheze etmediğini yazmaya mecbur olacaklar, bu da şüphe yok ki, eserin Hıristiyan okuyucuları üzerinde, Müslümanlık lehinde bir tesir bırakacaktı. Misyonerlerle Müsteşriklerin dini taassubu bu hakikatleri ilana müsait olmadığı için onlar da Âdem bahsini bu şekilde yazmışlardır.” (Doğrul, 1941-8, s. 95)

Yazarın ifade ettiğine göre MEB İslam Ansiklopedisi’nde ilgili madde bilinçli olarak bu şekilde kaleme alınmıştır. Çünkü Âdem kıssası hakkında İslamiyet’in koymuş olduğu hakikatler, Hıristiyanlığın en önemli temellerinden birini yok etmektedir. Çünkü Hıristiyanlık inancında Âdemin yasak olan meyveden yiyerek yüklendiği günahın vebaline bütün Âdemoğullarının da sorumluluğu olduğu ve bu yüzden hepsinin günahkâr kaldıklarına inanılmaktadır. Bu günah sebebiyle herkesin cehennemlik olduğu ancak Allah’ın oğlu olan Mesih’in bütün beşeriyeti bu günahtan kurtarmak için kanını dökmesi üzerine bütün insanlık bu vebalden kurtulmuştur. Madde yazarına göre İslam Ansiklopedisi’nde “Âdem” maddesi, İslam itikadı çerçevesinde değil Hıristiyanlık inancı bakış açısıyla kaleme alınmıştır.

Âşûra Maddesi

“Âşûra” maddesinin yazarı Kamil Miras, İslam Ansiklopedisi'nde ilgili maddenin yazarı olan A. J. Wensinch'in iddialarına yanıt vermektedir. Wensinch, Hz. Peygamber'in âşûra günü orucunu Medine'ye gittiği zaman orada yaşayan Yahudilerden görüp onlardan öğrendiğini iddia etmektedir. (Wensinch, 1950, s. 710) Kamil Miras ise âşûra gününün bütün sâmi kavimler arasında ortak bir gün olduğunu ve âşûra orucunun da aynı şekilde bütün peygamberler arasında müşterek bir ibadet olduğunu ifade etmektedir. (Miras, 1941-8, s. 611)

Kamil Miras, madde yazarı Wensinch'i eleştirdiği kadar bu maddenin mütercimini de açık deliller ortadayken yazarı tenkit etmemiş olmasından dolayı eleştirmektedir. Miras, Wensinch'in iddialarının âşûra özelinde olmadığını, aslında bütünüyle İslam dininin başka bir dinin sistemini aldığını iddia ederek İslam dinine saldırmak olduğunu aktarmaktadır. Miras bu iddialara şu şekilde cevap vermektedir:

“Âşûra muharriri ve mütercimi şunu bilmelidir ki orta devrin bütün hurafelerini ve ananelerini müthiş bir tarraka ile yıkan inkılabcı peygamber yepyeni bir dini, fazıl bir medeniyetin esaslarını kurarken ne bir peygamberin din sisteminden, ne de ictimai bir müessesenin medeni mehcinden mülhem olmuştur. O, feyzini ilhamını yalnız ve yalnız Allah'tan almıştır.” (Miras, 1941-8, s. 611)

Kamil Miras'ın bu iddiaları İslâm Ansiklopedisi'nde incelendiğinde, yazarın iddia ettiği gibi Wensinch'in İslam'ın yeni bir din olmasına zeval getirecek bir ifadesinin olmadığı görülmektedir. Ayrıca Miras'ın da savunduğu üzere Wensinch, İslam'dan önce de âşûra günü oruç tutulmasından yola çıkarak bu kelimenin bütün sami diller arasında müşterek bir kelime olduğunu ifade etmektedir. (Wensinch, 1950, s. 710) Netice itibariyle Kamil Miras'ın vurgulamak istediği hususu zaten Wensinch yazmış olduğu madde içerisinde de söylemektedir. Miras'ın Wensinch'e yönelttiği eleştirilerin yer aldığı MEB İslam Ansiklopedisi incelendiğinde bu eleştirilerin tamamının doğru olduğunu söylemek oldukça zordur.

Abdullâh b. Abbâs Maddesi

Mehmet Ali Ayni tarafından “müsteşrik ve misyonerler tarafından yazılan” şeklinde tanımlanan Avrupa'da basılan ve Millî Eğitim Bakanlığı tarafından Türkçeye çevrilmekte olan İslâm Ansiklopedisi adlı eserde Abdullah b. Abbâs maddesini yazan Fr. Buhl'un İbn Abbas'a dair bazı iddiaları ve buna verilen cevaplar yer almaktadır. (Ayni, 1941-8, s. 217)

Fr. Buhl'un öne sürdüğü ilk iddia, İbn Abbas'ın Basra'da vali iken hazinede mevcut altı milyon dirhem nakdi çaldığıdır. (Buhl, 1950, s. 26) Madde yazarı, Buhl'un bu ifadesini tarihi tahrif etmek olarak yorumlamaktadır. Ardından iddia edilen bu olayın aslını, tarihi kaynaklar çerçevesinde okuyucuya aktarmaktadır. (Ayni, 1941-8, s. 217) Bu iddianın bilimsel kaygılardan ziyade İslam'ın ilk asrında İslami ilimler açısından önemli olan bir şahsiyetin kişiliğini zedelemek amacıyla ortaya atıldığı ve tarihi kaynaklar ile bağdaşmadığı görülmektedir.

Fr. Buhl'un öne sürdüğü ikinci iddia, İbn Abbas'ın Hz. Ali'ye ihanet ederek Muaviye tarafında yer aldığı iddiasıdır. (Buhl, 1950, s. 26, 7) Fakat madde yazarı bu mütalâanın gerçek ile uyuşmadığını ifade etmektedir. Hz. Ali'nin öldürülmesi

Külliye

ve oğlu Hasan'ın Muaviye ile anlaşarak hilâfetten vazgeçmesi anlaşıldıktan sonra İbn Abbas'ın Muaviye'yi tanımasının zaruri olduğu ifade edilmektedir. Aynı, bu olayı da tarihi kaynaklar çerçevesinde okuyucuya uzun bir şekilde aktarmaktadır. Fr. Buhl'un bu iddiası da ilk iddia da olduğu gibi İslam dinine yöneltilen bir eleştiriden ziyade bir şahsa yönelik olduğundan ilk iddiada olduğu gibi bilimsel bir değeri bulunmamaktadır. (Ayni, 1941-8, s. 217)

Fr. Buhl'un öne sürdüğü üçüncü iddia, İbn Abbas'ın hadisleri uydurmuş olduğu iddiasıdır. Hatta Buhl daha da ileri giderek Abdullah b. Abbas için "namussuz" ve "hilekâr" vasıflarını kullanmaktadır. (Buhl, 1950, s. 27) Mehmet Ali Ayni, bütün ashabin adil olduğunu ve hadis uydurmakla asla itham edilemeyeceğini söylemektedir. İbn Abbas'ın ise bu ashabin en büyüklerinden biri olduğundan ortaya atılan iddianın mümkün olmadığını ifade etmektedir. Ardından Fr. Buhl'un öne sürdüğü iddiayı şu ifadeler ile reddetmektedir:

"Şu tafsilata göre mezkur Ansiklopedide Abdullah b. Abbas bendini yazan Fr. Buhl, İbn Abbas hakkında bir sahtekâr tabirini kullanması eğer İslam dinine şiddetli bir husumetinden mütevellid değilse koyu bir cehaletin eseridir. Bu muharririn makalesinde bahsettiği tenkidi araştırmaları bilhassa "Leon Kaetani" adlı bir İtalyan yapmıştır. Bu müteassıb ve gazezkar adamın hadis ravileri hakkında yürüttüğü müteleaların ne kadar çürük ve safsatadan ibaret olduğunu anlamak için İstanbul Darulfünün felsefe müderrislerinden merhum Ahmed Naimin kitabına bakınız." (Ayni, 1941-8, s. 218)

Görüldüğü üzere Fr. Buhl'un hadis ilmine dair öne sürdüğü bu iddia, iddiaya cevap veren Mehmet Ali Ayni tarafından sert bir şekilde karşılık bulmuştur. Aynı, Fr. Buhl'un bu görüşlerinin ya İslam düşmanlığının ya da cehaletin bir eseri olduğunu vurgulaması, Buhl'un iddialarının abesle iştilgal derecesinde olduğunu göstermektedir. Yine Buhl'a cevap verirken bir başka oryantalist Leon Kaetani'nin yaptığı çalışmaları da çürük ve safsata olarak nitelemesi, bu çalışmalara herhangi bir değer atfetmediğini göstermektedir.

Abdullah b. Abdulmuttalib Maddesi

Abdullah b. Abdulmuttalib maddesinin yazarı Kamil Miras, Resulullah'ın babasının adının Abdullah olduğu hususunda İslâm ravileri arasında ihtilâf olmadığını ifade etmektedir. Ravilerin bu ittifakını İtalyan tarihçisi Leone Kaytano da (Leone Caetani) itiraf etmekle beraber Abdullah adının cahiliye devrinde bilinmediğini iddia etmektedir. (Caetani, 1924, s. 242) Kaytona'nın iddiaları şu şekildedir:

"Abd lafzı ile başlayan isimlerin birtakım putlara izafe edilerek: Abdül'at, Abdül'üzz, Abdül'menat denildiği halde cahiliyet devrinde "Allah" adı ile bir mabud mütearef olmadığından Abdullah isminin İslâmdan önceki devirlerde meçhul olması icabeder. Bu cihetle İslâm ravilerinin Peygamberin babasının adının Abdullah olduğuna dair rivayetlerinde kat'ılık yoktu diyebiliriz." (Caetani, 1924, s. 242; Miras, 1941-8, s.242)

Leona Kaytano'nun bu iddiasına maddenin yazarı Kamil Miras bir başka oryantalist Welhavzen'in (Julius Wellhausen) bir eserinden delil getirerek kendisiyle çeliştiğini ifade etmiştir:

“Bu iddiasını İslâm tarihi adını verdiği kendi eserinde yazdığı bir notu yalanlamaktadır. Müsteşrik Welhavzen’in bir eserinden naklettiği bu notunda: “Allah adının esmai hassa terkibinde çok kerre kabul edildiğini ve bu ismin o devre ait mahkûkât üzerinde sabit bulunduğunu“ kaydediyor. Gariptir ki bu kuvvetli delile karşı da Leone Kaytano: “Welhavzen bu iddiasını isbat ve esbabını zikretmemiştir!” diyor ki mahkûkât ile sabit olan bir hakikatin isbatını dilemek ve esbabını araştırmak mantık örfünde gülünç bir mükârebedir.” (Miras, 1941-8, s.242)

Madde yazarı Kaytano’nun Peygamberin kendi ailesinden bahsetmeye dair herhangi bir itinasının olmadığını ayrıca Kur’ân-ı Kerim’de de bu noktada herhangi bir şekilde bahseden bir ayetin bulunmadığını ve Kur’ân-ı Kerim’in sükût etmiş olduğu iddiasını bizlere aktarmaktadır. Buna cevap olarak ise Rasulullah’ın ailesinin asaletinden her daim bahsettiğini birçok defa soyunu yücelten ifadeler kullandığını söylemektedir. Kaytano’nun Kur’ân-ı Kerim’de zikredilmemiş olduğuna dair iddiasına ise Kur’ân-ı Kerim’in yüksek medeniyet esaslarını kuran ve umumi umdelerini bildiren bir kitap olduğunu, bu yüzden fertlerin hususi hayatlarına dair bilgiler yerine umuma dair bahislerin yer alacağı şeklinde cevap vermektedir. (Miras, 1941-8, s.242)

Kaytano, Abdullah’tan sonra Abdülmuttalip ismi hakkında da aynı şekilde bir şüphe ortaya koymak istemiştir. Muttalip adında bir ibadet edilecek varlığın olmadığını bu iddiasına delil olarak getirmektedir. (Caetani, 1924, s. 157, 158) Kaytano’nun bu iddiasına Kamil Miras şu şekilde sert bir üslupla cevap vermiştir: “Romanın bu mutaassıp papazı pekiyi bilir ki Abdülmuttalibin asıl adı Şeybe’dir. Muttalip de amcasının adıdır. Küçük yaşta babadan yetim kalan Şeybe, amcasının himayesinde yetiştiği için Araplar Abdülmuttalip namını vermişlerdir.”

Kamil Miras bu ifadelerle yetinmeyip, Leone Kaytano’nun çok iyi bildiği halde gerek Abdullah, gerekse Abdülmuttalip isimlerini şüpheli göstermeğe çalışmasının ilim ve ahlak namına çok çirkin olduğunu ifade etmektedir. Miras, MEB İslam Ansiklopedisi “Abdullah b. Abdülmuttalip” maddesinin başında geçen şu ifadeleri bizlere aktarmaktadır: “Abdullah peygamberin babasıdır. Hakkında eski rivayetlerden alınan malûmat noksandır ve bunlar da kıymetsiz birtakım efsanelerden ibarettir.” (Buhl, 1950, s. 29) Bu ifadeler birebir alınarak İnönü Ansiklopedisi’nde¹ de şu şekilde geçmektedir: “Abdullah peygamber Muhammed’in babasıdır. Hakkındaki rivayetlerden çıkan malûmat eksik olduğu gibi bunlar da efsane mahiyetindedir.” (Komisyon, 1968, s. 35)

Kamil Miras, ansiklopedide geçen bu iddianın ilmi bir niteliği bulunmadığını söylemektedir. Çünkü Miras’a göre, Abdullah hakkındaki malûmatın efsaneden ibaret bulunduğu iddiası ilmi bir tetkik neticesi ise bu usule binaen madde sahibinin hiçbir şey yazmaması icap ederdi. Çünkü maddenin mukaddimesindeki iddiaya göre ne yazılsa efsanedir. Eğer bir inceleme mahsulü olmayıp da gelişi güzel yazılmış bir yazıdan ibaret ise bu surette efsane iddiası da sadece bir efsaneden ibaret olur. Mantık kaidesine göre bu iki ihtimalden ikincisini kabul etmek

¹ Yazarın İnönü Ansiklopedisi olarak ifade ettiği ansiklopedi I. cildi 1946’da; II. cildi 1947’de, III. cildi 1949’da, IV. cildi ise 1950 tarihlerinde olmak üzere ilk dört cildi "İnönü Ansiklopedisi" ismiyle yayımlanmış, 1951 yılında ise ansiklopedinin ismi "Türk Ansiklopedisi" olarak değiştirilmiş ve 5. ciltten itibaren bu adla yayımlanmaya devam etmiştir.

zorundayız. Çünkü bu sakat iddiadan sonra devam edilerek Abdullah'ın hayatı namına yarım sütunluk malûmat verildiğini ve bu malûmatın beğenmedikleri eski rivayetlerden alınarak nakledildiğini ifade etmektedir. (Miras, 1941-8, s. 242) Kamil Miras daha sonrasında konuyu şu şekilde toparlamaktadır:

“Bizce hakikat şudur ki: Gerek bizim verdiğimiz, gerek mezkûr Ansiklopedilerin muharrir ve mütercimlerinin verdikleri malûmat, izahı icab eden bazı farklarla beraber, birbirlerinin aynıdır. Hepsi efsane değil, birer tarihî hakikatdır. Çünkü bunlar ensaba ait vakıaların cereyanı sıralarında bir seciye sevkile iyi zabdedip müteakip devirlere pürüzsüz nakleden ana kaynaklardan alınmışlardır. Bunların aralarına bir sürü hurafeler, edebî efsaneler de karışmamış değildir. Fakat bütün bu rivayetler İslâm intikatçıları tarafından ilmî metodlarla incelenmiş ve içlerinde kalb olanlarına hurafe damgası vurularak safî vakalar riyazî hakikatler derecesine yükseltilmişlerdir. Şimdi ilim bunlara mı efsane der, yoksa Al Kallu ayarındaki müsteşriklerin uydurduklarına mı? Yine rivayet ilmi bize İslâm tarihi ile ilgili malûmat için bu eski ana kaynaklara mı itibar etmemizi mi, yoksa bazı garazkâr müsteşrik tok yekûn efsane demelerine mi kıymet vermemizi emreder.” (Miras, 1941-8, s. 243)

Kamil Miras, Al Kallu'nun İslâm'ı tenkit etme amacıyla sıhhati kabul edilmiş bir duruma efsane dediğini ifade etmektedir. Al Kallu'nun yaptığı hakka karşı bile bile inat etmektir. Miras, eleştirilerini daha da sertleştirerek hem Al Kallu hem de Leome Kaytano'ya karşı ahlak kanunlarının vereceği hüküm ve cezanın çok ağır olacağını söyler. Yazılarının başında “Eski rivayetlerden gelen malûmat kıymetsiz efsanelerden ibarettir.” diyerek başlamak, ardından eski kaynaklardan edindikleri bilgileri okuyucuya aktarmanın ahlaken çok fena bir durum olduğunu bizlere aktarmaktadır. Bu durumun her iki oryantalist açısından da büyük bir tenakuz oluşturduğunu ifade ederek cevaplarını tamamlamıştır.

Sonuç

Çalışmanın giriş bölümünde ifade ettiğimiz üzere, İslâm-Türk Ansiklopedisi maddelerinde oryantalist iddialara verilen cevapları inceleyerek ilgili literatüre katkı yapıldığı kanaatindeyiz. Bu bakımdan konunun ilk defa ele alınması çalışmanın önemli bir yönünü oluşturmaktadır. İslâm-Türk Ansiklopedisi ile ilgili yapılan çalışmalarda, bu ansiklopedinin özellikle MEB tarafından tercüme ettirilen İslâm Ansiklopedisine bir cevap niteliğinde ortaya çıktığı iddiası bulunmaktaydı. İslâm-Türk Ansiklopedisi içerisinde incelediğimiz maddelerde yer alan oryantalist iddiaların MEB İslâm Ansiklopedisi'nden alınmış olması bu iddianın gerçek olduğunu ortaya koymaktadır.

Çalışmamızın, maddelerle ilgili oryantalistlerin iddiaları ve bu iddialara ansiklopedi yazarları tarafından verilen cevaplar olmak üzere iki yönü bulunmaktadır. Beş madde içerisinde incelediğimiz oryantalist iddiaların bilimsel bir dayanaktan yoksun olduğu görülmektedir. Nitekim bu iddialar bilimsel bir temelden yoksun olduğu gibi İslâm dininin temel kaynaklarına yönelik ağır tenkitler içermektedir. Hz. Peygamber'in İslâm dinini yabancı birinden öğrenmesi, orucun Yahudilerden alınması, hadislerin uydurulması gibi iddialar bilimsel bir tartışma zemini oluşturmamaktadır. Bu durum çalışmamız açısından beklenmeyen bir bulgu olarak ortaya çıkmaktadır.

Oryantalistlerin iddialarına madde yazarları tarafından verilen cevapların tamamında oryantalistlerin İslam'a dair çalışmalarının mutlak surette İslam'ı tenkit edeceği düşüncesinin varlığı açık bir şekilde gözükmemektedir. Oryantalistlerin söz konusu maddelerdeki iddiaları ise bu düşünceyi daha da güçlendirmektedir. Madde yazarları tarafından oryantalistlerin iddiaları hiçbir surette ilmi olarak kabul edilmemiş ve bu vecihle cevaplama yoluna gidilmemiştir. Bununla birlikte oryantalist iddialarda olduğu kadar bilimsel temelden uzak olduğu söylenemez. Nitekim kaynaklarla ispat edilebilen durumlar, tarihi gerçeklikler ve kaynaklarla ele alınarak cevaplandırılmıştır. Oryantalistlerin söz konusu maddeler hakkındaki asılsız ve çirkin ifadeleri verilen cevaplarda da net bir şekilde kendisini göstermiştir.

Çalışmamızda oryantalistlerin iddiaları ve verilen cevaplar İslâm-Türk Ansiklopedisi çerçevesinde ele alınmıştır. Çalışmada incelenen konuların, oryantalist literatürdeki tüm iddialar ile İslam dünyasından verilen cevapların bütünü ele alınarak yeniden incelenmesi ile yeni bir çalışma yapılması mümkündür.

Kaynakça

- KOMİSYON (1968). Abdullah. Abdülmuttalib. *Türk Ansiklopedisi* içinde (s. 35), 1, Milli Eğitim Basımevi.
- ARAR, İ. (1991). Mehmet Ali Ayni. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* içinde (ss. 273-5), 4, TDV Yayınları.
- AYKUT, A. (2001). İslam-Türk Ansiklopedisi. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* içinde (ss. 57-8), 13, TDV Yayınları.
- AYNİ, M. A. (1941-8). Abdullah b. Abbâs. *İslâm-Türk Ansiklopedisi* içinde (s.217), 2, Asar-ı İlmiyye Kütüphanesi Neşriyatı.
- BUHL, F. (1979). Muhammed. (Çev: Komisyon) *İslâm Ansiklopedisi* içinde (452-470 ss), 8, Milli Eğitim Basımevi.
- BUHL, F. (1950). Abdullah b. Abd Al-Muttalib. (Çev. Komisyon) *İslâm Ansiklopedisi* içinde (s. 29), 1, Milli Eğitim Basımevi.
- BUHL, F. (1950). Abdullah b. Al-Abbâs. (Çev. Komisyon) *İslâm Ansiklopedisi* içinde (ss. 25-6), 1, Milli Eğitim Basımevi.
- CAETANİ, L. (1924). *İslam Tarihi*. (Çev: Hüseyin Cahid Yalçın), Tanin Matbaası.
- DOĞRUL, Ö. R. (1941-8). A'cem. *İslâm-Türk Ansiklopedisi* içinde (ss. 49-53), 1, Asar-ı İlmiyye Kütüphanesi Neşriyatı.
- DOĞRUL, Ö. R. (1941-8). Âdem. *İslâm-Türk Ansiklopedisi* içinde (ss. 94-5), 1, Asar-ı İlmiyye Kütüphanesi Neşriyatı.
- EDİP, E. (1941-8). Abdullah b. Abbâs. *İslâm-Türk Ansiklopedisi* içinde (ss. 213-18), 2, Asar-ı İlmiyye Kütüphanesi Neşriyatı.
- MİRAS, K. (1941-8). Abdullah b. Abdülmuttalib. *İslâm-Türk Ansiklopedisi* içinde (ss. 240-1), 2, Asar-ı İlmiyye Kütüphanesi Neşriyatı.

- MİRAS, K. (1941-8). Âşûra. *İslâm-Türk Ansiklopedisi* içinde (ss. 604-14), 1, Asar-ı İlmîye Kütüphanesi Neşriyatı.
- SELİGSOHN, M. (1950). Âdem. (Çev. Komisyon) *İslâm Ansiklopedisi* içinde (s.35), 1, Milli Eğitim Basımevi.
- UZUN, M. (1994). Ömer Rıza Doğrul. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* içinde (ss. 489-92), 9, TDV Yayınları.
- WENSİNCH, A. J. (1950). Âşûra. (Çev. Komisyon) *İslam Ansiklopedisi* içinde (s. 710), 1, Milli Eğitim Basımevi.
- YAZICI, N. (2020). Kamil Miras. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* içinde (ss 145-6), 30, TDV Yayınları.
- YÜCEL, A. (2016). *Oryantalist Hadis Literatürü*. İFAV Yayınları.

Çatışma beyanı: Makalenin yazarı, bu çalışma ile ilgili taraf olabilecek herhangi bir kişi ya da finansal ilişkileri bulunmadığını dolayısıyla herhangi bir çıkar çatışmasının olmadığını beyan ederler.

KÜLLİYE

ULUSLARARASI SOSYAL BİLİMLER DERGİSİ

INTERNATIONAL JOURNAL OF SOCIAL SCIENCES

13. Asırda Kuzey Afrika ve Mağrib'ten Endülüs'e Uzanan Bir Müsikî Eseri: Tifâşî'nin Müt'atü'l-Esmâ' fi 'İlmi's-Semâ' Adlı Eseri Üzerine Bir Değerlendirme

Muhammet SEVİNÇ*

Özet

Ahmed b. Yusuf el-Tifâşî'nin (ö.1253) kaleme aldığı Müt'atü'l-Esmâ' fi 'İlmi's-Semâ', hicri yedinci/miladi on üçüncü asırda Mısır, Kuzey Afrika, Mağrib ve Endülüs coğrafyasındaki müsikî sanatının genel durumu hakkında Arap müsikîsi tarihi açısından önemli bir kaynak eser niteliğindedir. Eserde sultanların ve devlet ricalinin tertip ettiği müsikî meclisleri, bu meclislerde icrâ edilen müzik türleri, meşhur müzisyenler, okunan besteler ve güfteleri, kullanılan çalgılar, yetenekli müzisyenlerin özellikleri ve raksın türleri gibi çok farklı konularda önemli bilgiler verilmiştir. Bu çalışmada öncelikle eserin müellifi Tifâşî'nin hayatı ve kaleme aldığı eserleri hakkında özet bir bilgi verildikten sonra çalışmanın asıl konusu olan ve daha önce ülkemizde hakkında herhangi bir araştırmaya konu olmamış Müt'atü'l-Esmâ' fi 'İlmi's-Semâ' adlı eserin nüshaları ve eser üzerine Arap dünyasında yapılmış çalışmalar hakkında bilgi verilmiştir. Ardından müellifin eserini kaleme alırken istifade ettiği klasik kaynaklar tespit edilmiş ve bu eserlerden yapılan alıntılar değerlendirilmiştir. Son olarak eserin muhtevası incelenmiş ve bölüm başlıkları müzik sanatı ile ilgili ana konulara ayrılarak içerik analizine tabi tutulmuştur. Bu çalışmanın temel amacı Tifâşî'nin Müt'atü'l-Esmâ' fi 'İlmi's-Semâ' adlı eserini tanıtarak eserin Arap müsikî tarihi ve kültürü açısından önemini ortaya koymak, böylece eser özelinde on üçüncü asırda Mısır, Kuzey Afrika, Mağrib ve Endülüs coğrafyasında yöneticilerin ve halkın farklı kesimlerinin müsikî sanatı ile ilişkisini tespit edebilmektir.

Anahtar Kelimeler: Müzik, Musiki Tarihi, Endülüs Müziği, Kuzey Afrika, Tifâşî, Müt'atü'l-Esmâ'.

A Musical Work Spanning from North Africa and Maghreb to Andalusia in the 13th Century: An Evaluation of Al-Tifashi's Manuscript Mut'at al-Asmâ' fi 'Ilm al-Samâ'

Abstract

The manuscript titled Mut'at al-Asmâ' fi 'Ilm al-Samâ', authored by Ahmad b. Yusuf al-Tifâshî (d.1253), serves as a significant scholarly work within the context of Arabic music history, providing valuable insights into the state of musical art during the seventh AH/thirteenth century AD, across the regions of Egypt, Afriqiyah and Andalusia. This manuscript offers a comprehensive examination of various aspects of musical culture, including the orchestration of musical gatherings by rulers and governmental dignitaries, the diverse genres of music performed in these gatherings, the famous musicians, the compositions and lyrics recited, the instruments employed, the characteristics of accomplished musicians, and the various forms of dance presented. The study commences by offering a succinct overview of the author Tifâshî's biography and his literary contributions. The primary focus then shifts to the central subject matter, the previously unexplored manuscript Mut'at al-Asmâ' fi 'Ilm al-Samâ', elucidating its manuscript copies and surveying relevant research conducted within the Arab world. The investigation proceeds to identify classical sources referenced by the author in his work, along with an evaluation of citations extracted from these sources. Finally, a thorough analysis of the manuscript's content is undertaken, delineating section headings that address core themes within the realm of musical art and subjecting them to a detailed content analysis. The overarching

* Dr. Öğr. Üyesi, Ankara Sosyal Bilimler Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi İslam Tarihi ve Sanatları Bölümü Türk Musikisi Anabilim Dalı, Ankara / Türkiye, e-mail: muhammet.sevinc@asbu.edu.tr

ORCID : <https://orcid.org/0000-0003-2645-971X>.

Bu makaleyi şu şekilde kaynak gösterebilirsiniz / To cite this article (APA):

Sevinç, M. (2023). 13. Asırda Kuzey Afrika ve Mağrib'ten Endülüs'e Uzanan Bir Müsikî Eseri: Tifâşî'nin Müt'atü'l-Esmâ' fi 'İlmi's-Semâ' Adlı Eseri Üzerine Bir Değerlendirme. *Küllüye*, 4(2), 160-188. DOI: 10.48139/aybukulliyeye.1343912.

Makale Bilgisi / Article Information

Geliş / Received	Kabul / Accepted	Türü / Type	Sayfa / Page
15 Ağustos 2023	9 Eylül 2023	Araştırma Makalesi	160-188
15 August 2023	9 September 2023	Research Article	

objective of this study is to introduce and underscore the significance of al-Tîfâshî's work, *Mut'at al-Asmâ' fî 'Ilm al-Samâ'*, within the annals of Arabic music history and culture. In doing so, the aim is to illuminate the intricate nexus between rulers, diverse segments of the populace, and the realm of musical art during the thirteenth century AD century across the regions of Egypt, Afriqiyah, and Andalusia.

Keywords: Music, Music History, Andalusian Music, Afriqiyah, al-Tîfâshî, *Mut'at al-Asmâ'*.

Extended Abstract

The rare example that provides insights into the music culture created in the Western Islamic world, specifically focusing on the regions of Egypt, North Africa, the Maghreb, and Andalusia during the 13th century, which can be referred to as the Western Islamic world, is Aḥmad b. Yūsuf al-Tîfâshî 's (d. 1253) work titled *Mut'at al-Asmâ' fî 'Ilm al-Samâ'*. In the work *Mut'at al-Asmâ' fî 'Ilm al-Samâ'*, significant information is presented on various subjects related to music culture, such as music gatherings organized by sultans and state officials, the genres of music performed in these gatherings, renowned musicians, the compositions and lyrics recited, the musical instruments employed, the characteristics of skilled musicians, and the types of dances. It is noteworthy that, in the literature review conducted for this study, no prior research related to this work was identified in Turkey. Therefore, this study seeks to contribute to the recognition of both this work, *Mut'at al-Asmâ' fî 'Ilm al-Samâ'*, and its author, al-Tîfâshî, as it is believed that conducting research on this work would shed light on the music culture of the period. The research was conducted using a historical research method, and the data was generated through the documentation technique. The obtained data were evaluated with a historical-comparative perspective.

The study is structured in two main sections: "The Life and Works of al-Tîfâshî" and "Examination of the Work 'Mut'at al-Asmâ' fî 'Ilm al-Samâ'". Each section is further divided into subheadings. In the first section, information about Aḥmad b. Yūsuf al-Tîfâshî 's life and his works, including a substantial number of works in various fields, was provided. It was observed that al-Tîfâshî was particularly renowned for his expertise in gems and jewelry, but he did not have any formal education or experience in music. However, he was known to have attended numerous music gatherings as an audience during his travels, suggesting that he drew heavily from his observations and experiences when composing his work.

In the second section, the study begins by providing information about the three existing copies of *Mut'at al-Asmâ' fî 'Ilm al-Samâ'*, including their library catalog details and technical specifications. Additionally, each copy is introduced, and a sample page from each copy is included. The analysis revealed that the oldest and most complete copy of the work is the 'Āshūr manuscript, which is part of the 'Āshūr family's private collection, while the other two copies were transcribed in the 20th century and contain some missing parts. Although some studies related to the work have been conducted in the Arab world until 2019, the most comprehensive research was carried out by Rachid Sallāmī in 2019, where he reconstructed the text primarily based on the 'Āshūr manuscript and also utilized the al-Najma al-Zahrā' manuscript. However, no research or publication on the work was identified in Turkey.

Furthermore, the study attempts to answer the question of which sources al-Tîfâshî may have drawn upon while composing *Mut'at al-Asmâ' fî 'Ilm al-Samâ'*. The analysis suggests that al-Tîfâshî heavily relied on the famous composer and court musician of the Fatimid period in Egypt, Ibn al-Ṭaḥḥān, and his works, particularly *Hāwī al-Funūn wa-*

Küllîye

Cilt/Volume: 4 • Sayı/Issue: 2 • 2023

Salwat al-Mahzūn. Although al-Tifāshī explicitly mentioned that he borrowed information only from these two works in just two sections of his own, it is evident that various sections of his work contain direct or partial quotations from other sources, which have been detailed in the study. Al-Tifāshī also made references to the music treatises of the Brethren of Purity (Ikhwān al-Şafā) on technical matters. Furthermore, the study identified that al-Tifāshī drew upon a range of works, including but not limited to Isfahānī's *al-Aghānī*, Aḥmed al-Rifā's *al-Muhib wa'l-Maḥbūb wa'l-Mashmūm wa'l-Mashrūb*, and al-Ḥuşrī al-Qayrawānī's *Zahru'l-Ādāb*, among others.

In the final part of the study, an analysis of the content of *Mut'at al-Asmā' fī 'Ilm al-Samā'* was conducted. The work, consisting of a total of forty-seven sections, is structured in an encyclopedic style. It was observed that al-Tifāshī did not follow a specific order when arranging the sections, and unrelated topics were addressed consecutively. Therefore, in the content analysis of the work, specific main headings were established, and the relevant topics were evaluated under these headings. The primary categories of the forty-seven sections in the work are music performance and listening, musical instruments, poetry, and dance. The content analysis revealed that *Mut'at al-Asmā' fī 'Ilm al-Samā'* provides crucial information about music genres performed in various settings, including palace and public gatherings, renowned musicians, frequently recited compositions and lyrics in music gatherings, the characteristics of skilled musicians, various techniques used in music performance, and the types of musical instruments employed. Additionally, the work touches upon the relationship between music and dance, categorizing different types of dances and discussing their roles in music gatherings. Therefore, *Mut'at al-Asmā' fī 'Ilm al-Samā'* is considered an invaluable source for understanding the music culture and history of the Arab-Islamic world, particularly in North Africa, the Maghreb, and Andalusia, during the 13th century.

Giriş

İslam kültür ve medeniyetinin önemli unsurlarından olan mûsikî sanatının hicri yedinci/miladi on üçüncü asırda, Batı İslam coğrafyası olarak ifade edebileceğimiz Mısır, Kuzey Afrika, Mağrib ve Endülüs bölgelerine odaklanan ve bu coğrafyada oluşturulmuş mûsikî kültürü hakkında bilgi alabileceğimiz kaynakların sınırlı olduğu bilinmektedir. Kuzey Afrika, Mağrib ve Endülüs coğrafyasına dair mevcut klasik kaynaklar, dönemin müzikal icrâlarının yapıldığı mekânları, meşhur müzisyenleri, bu icrâlarda kullanılan müzik türlerini açıklama konusunda yetersiz olup daha çok o dönemin popüler şiir ve edebiyat kitaplarında bahsi geçen mütevacı konularla sınırlı kalmıştır. Diğer taraftan kaleme alınan semâ' risâlelerinde ise müzik ve müzisyenlik bir sanat ve bilim olarak ele alınmaktan ziyade İslam hukukunda meşru olup olmaması açısından fikhî bir mesele olarak incelenmiştir. Ancak bu durumun istisnası kabul edilebilecek nadir bir örnek, hicri yedinci/miladi on üçüncü asırda Ahmed b. Yusuf el-Tifāşî'nin (ö.1253) kaleme aldığı *Müt'atü'l-Esmâ' fī 'İlmi's-Semâ'* adlı eserdir. Tifāşî eserinde, yaşadığı on üçüncü asır ortalarına kadar Eyyübîlerin (1171-1250) hüküm sürdüğü Mısır ve çevresinden Hafsîlerin (1228-1574) hüküm sürdüğü Kuzey Afrika'ya ve Muvahhidlerin (1130-1269) hüküm sürdüğü Endülüs'e kadar uzanan bir coğrafyadaki mûsikî sanatının genel durumunu ele almıştır. *Müt'atü'l-Esmâ' fī 'İlmi's-Semâ'* adlı eserde sultanların ve devlet ricalinin tertip ettiği mûsikî meclisleri, bu meclislerde icrâ edilen müzik türleri, meşhur müzisyenler, okunan besteler ve güfteleri, kullanılan çalgılar, yetenekli müzisyenlerin özellikleri ve raksın türleri gibi çok farklı konularda önemli bilgiler verilmektedir.

Külliye

Mûsikî tarihinde hicri yedinci/miladi on üçüncü asır Batı-İslam dünyasının mûsikî sanatının genel durumunun anlaşılabilmesi açısından önemli bir kaynak eser olduğunu düşündüğümüz *Müt'atü'l-Esmâ' fî 'İlmi's-Semâ'* hakkında yapılan literatür taramasında, ülkemizde bu eserle ilgili herhangi bir çalışma yapılmadığı tespit edilmiştir. Dolayısıyla dönemin mûsikî kültürüne ışık tutabilecek böyle bir eserin ve müellifinin tanınırlığına katkı sağlayacağı düşüncesi ile *Müt'atü'l-Esmâ' fî 'İlmi's-Semâ'* üzerinde bir çalışma yapılmasının uygun olacağı düşünülmüştür. Tarihsel araştırma yöntemi kullanılarak yürütülen çalışmanın verileri dokümantasyon tekniği ile oluşturulmuştur. Elde edilen veriler ise tarihsel-karşılaştırmalı bir bakış açısı ile değerlendirilmiştir.

Araştırmanın temel problemi;

- On üçüncü asırda Ahmed b. Yusuf et-Tifâşî tarafından kaleme alınan *Müt'atü'l-Esmâ' fî 'İlmi's-Semâ'* adlı eserin Arap mûsikîsi tarihi açısından değeri nedir? olarak belirlenmiştir.

Alt problemler ise;

- Eserin müellifi Ahmet b. Yusuf et-Tifâşî kimdir ve telif ettiği bilinen eserleri nelerdir?
- *Müt'atü'l-Esmâ' fî 'İlmi's-Semâ'* adlı yazma eserin kaç adet nüshası mevcuttur ve özellikleri nelerdir?
- Eser üzerine özellikle Arap coğrafyasında hangi çalışmalar yapılmıştır ve bu çalışmaların kapsamı nedir?
- Müellifin eserini telif ederken istifade ettiği kaynaklar nelerdir?
- Eserin muhtevası nedir? şeklinde belirlenmiştir.

Belirlenen temel probleme ve alt problemlere cevap bulabilmek amacıyla araştırma "Tifâşînin Hayatı ve Eserleri" ile "*Müt'atü'l-Esmâ' fî 'İlmi's-Semâ'* Adlı Eserin İncelenmesi" başlıkları ile iki bölüm halinde işlenecektir. Ayrıca her iki bölüm de kendi içerisinde alt başlıklara ayrılmıştır.

Birinci bölümde eserin müellifi Tifâşî'nin hayatı ve kaleme aldığı eserler hakkında bilgi verilmeye çalışılacaktır. İkinci bölümde ise öncelikle *Müt'atü'l-Esmâ' fî 'İlmi's-Semâ'* adlı eserin mevcut yazma nüshaları ve özellikleri hakkında tespit edilen bilgilere yer verilecektir. Ardından eser hakkında yapılan literatür taramasına göre daha önce yapılmış çalışmalar ve kapsamı hakkında ulaşılan sonuçlar değerlendirilecektir. Daha sonra müellifin eserini kaleme alırken hangi kaynaklardan ne şekilde istifade ettiği konusundaki tespitler paylaşılacaktır. Son olarak eserin muhtevası içerik analizine tabi tutulacaktır. Eser kırk yedi bölümden oluşmakta olup ansiklopedik tarzda kaleme alınmıştır ve yapılan incelemede eserin bölümlerinin birbiri ile kimi zaman ilişkisi olmayan şekilde belirli bir düzen takip edilmeksizin tasnif edildiği anlaşılmıştır. Dolayısıyla eser içerisindeki kırk yedi bölüm başlığı, mûsikî icrâsı ve müzik dinleme, çalgılar, şiir ve raks olarak belirlediğimiz dört ana konu başlığı altında değerlendirilecektir. Sonuç bölümünde ise araştırmanın temel problemine ve alt problemlerine yönelik elde edilen bulgular değerlendirilecektir.

1. Tîfâşî'nin hayatı ve eserleri

1.1. Hayatı^{††}

Asıl adı Ahmed b. Yusuf b. Ahmed b. Ebî Bekr b. Hamdûn b. Haccâc b. Meymûn b. Süleyman b. Said el-Kaysî'dir ve daha ziyade Ahmed b. Yusuf et-Tîfâşî olarak bilinir. Hicri 580 (Miladi 1184) yılında Cezayir'in doğusunda bulunan Tifâş köyünde dünyaya gelmiştir. Ancak Tifâş köyünün o dönem Orta Tunus bölgesinde yer alan Kafsa şehrine bağlı olduğu ifade edilmektedir (İbnü'l-Adim, 1988, s. 1289; İbn Ferhûn, 1972, s. 246; Kırbıyık, 2012, s. 148).

Nesiller boyunca birçok âlim ve edîb yetiştiren köklü bir ailenin mensubu olan Tîfâşî'nin babası Yusuf et-Tîfâşî, Muvahhidler Devleti döneminin Kafsa kadılığı görevini üstlenmiştir. Yine amcası Yahya b. Ahmed et-Tîfâşî ise döneminin önemli şair ve edîblerindendir. Babasının amcası olan Muhammed b. Ebu'l-Abbas et-Tîfâşî ise bir fakîh ve şair olarak tanınmış isimlerdi (Zehebi, 1987, s. 561; İbn Ferhûn, 1972, s. 246).

Tîfâşî, ilk eğitimini babasının kadılık görevinde bulunduğu Kafsa'da almış ve çocukluğunu burada geçirmiştir. Genç yaşta ilim yolculuğuna çıkan Tîfâşî önce Tunus'a geçmiş ve burada Zeytûne Camii'nde riyâzî ilimler ve edebiyatla ilgili eğitim almış, daha sonra Mısır'a giderek eğitimini Mısır'da devam ettirmiştir. Mısır'da başta Abdülatif el-Bağdâdî (ö.1231) gibi âlimlerden nahiv ve tıp konularında istifade etmiştir. Mısır'dan Şam'a geçen Tîfâşî, burada ise Ebü'l-Yümn el-Kindî'den (ö.1217) edebiyat ve tabiat ilimleri konusunda eğitimler almıştır (Abdülvehhâb, 2005, ss. 833-842; İbn Ferhûn, 1972, s. 246; el-Hamâdî, 2020, s. 65). Tîfâşî, daha sonraki yıllarda Kahire'de tekrar bulunduğu Halepli ünlü tarihçi İbnü'l-Adîm'e (ö.1262), Şam'da geçirdiği dönemden övgüyle söz etmiştir (İbnü'l-Adim, 1988, ss. 1289-1290). Tîfâşî aldığı bu eğitimlerin ardından Kafsa'ya memleketine dönmüş ve burada kadı olarak tayin edilmiştir. Kadılık görevinden bir süre sonra azledilmesiyle birlikte Doğuya göç etmeye niyetlenmiş ancak bu sırada eşi vefat etmiştir. İskenderiye'ye gitmek niyetiyle bindiği gemi yolculuğunda yaşadıkları kasırga sonucu yolda çocuklarını da kaybeden Tîfâşî, İskenderiye'ye ulaştığı zaman yaşadığı olumsuzlukları öğrenen Eyyûbî Hükümdarı el-Melikü'l-Kâmil (1218-1238) tarafından himaye edilmiş ve Kahire'ye yerleşmiştir (İbnü'l-Adim, 1988, s. 1289; el-Hamâdî, 2020, s. 66). Kısa sürede hükümdarın yakınları arasına giren Tîfâşî, bir süre Kahire'de Maliki kadılığı görevinde bulunduktan sonra 1233 yılında Şam, Halep, Harran, Musul, Âmid ve Fars bölgelerini kapsayan bir seyahatin ardından tekrar Kahire'ye dönmüş ve bundan sonra ilmi çalışmalara ve eser telifine ağırlık vermiştir (Abdülvehhâb, 2005, ss. 833-842; Zehebi, 1987, ss. 561-563; Kırbıyık, 2012, ss. 148-150). Son dönemlerinde görme ve işitme duyularını kaybeden Tîfâşî kendini tedavi ederek yeniden görmeye başlamıştır. Tîfâşî'nin sıklıkla kullandığı müşhil ilaçları sebebiyle 13 Muharrem

^{††} Tîfâşî'nin hayatına dair en eski bilgilere çağdaşı ve aynı zamanda Şam'da ve Kahire'de yüz yüze görüşme fırsatı bulduğu Halepli ünlü tarihçi İbnü'l-Adîm'in *Buğyetü't-Taleb* adlı eserinde rastlanmaktadır. Ayrıca müelliften yaklaşık bir asır sonra vefat eden Şemsüddin ez-Zehebî, Halîl es-Safedî ve Burhaneddin İbn Ferhûn gibi âlimler de eserlerinde Tîfâşî hakkında bazı bilgiler aktarmışlardır.

651 (15 Mart 1253) yılında vefat ettiği kaydedilmiştir (İbn Ferhûn, 1972, s. 287; Zehebi, 1987, s. 561; Kırbıyık, 2012, s. 148).

1.2.Eserleri

Entelektüel bir kişiliğe sahip olan ve kıymetli taşlar konusundaki uzmanlığı ile tanınan Tifâşî aldığı eğitim ve yaptığı çok sayıdaki seyahatler sonucu kaleme aldığı eserleri başta İbnü'l-Adîm, Şemsüddin ez-Zehebî, Halîl es-Safedî ve Burhaneddin İbn Ferhûn olmak üzere ilim çevrelerince takdirle karşılanmıştır. Farklı alanlarda birçok eser telif eden Tifâşî'ye nispet edilen eserler ve konuları ise aşağıdaki gibidir.

- *Ezhârü'l-Efkâr fî Cevâhiri'l-Ahcâr*: İslam dünyasında mücevherler konusunda kaleme alınmış ve uzun yıllar kaynak olarak kullanılmış en önemli eserlerden birisidir. Tifâşî, bu eserde söz konusu mücevherlerin niteliklerini ve faydalarını kendi gözlem, tespit ve tecrübelerine dayanarak açıklamıştır (Kırbıyık, 2012, s. 149; Selâmî, 2019, s. 20).^{††}
- *Faşlü'l-Hiţâb fî Medâriki'l-Havâssi'l-Hams li-Üli'l-Elbâb*: Tifâşî'nin ansiklopedik tarzda kaleme aldığı ve çok çeşitli konuların işlendiği bu eser 40 bölümden meydana gelmektedir ve Tifâşî'nin bu esere çok büyük emek ve zaman harcadığı ifade edilir. Eser hicri 630 (miladi 1233) yılında tamamlanmışsa da vefatından sonra kaybolmuştur. Hicri 690 (miladi 1291) yılında İbn Manzûr (ö.1311) tarafından otuz altı bölümü tespit edilen bu eser iki cilt halinde *Sürûrü'n-Nefs bi-Medâriki'l-Havâssi'l-Hams*^{§§} ismiyle ihtisâr edilmiştir (es-Safedî, 2007, s. 162; Kırbıyık, 2012, ss. 149-150).
- *eş-Şifâ' fî't-Tıbbi'l-Müsned 'ani'l-Muştaf*: Tifâşî'nin tıp ile ilgili kaleme aldığı bu eser, aslında Ebû Nuaym el-İsfahânî tarafından kaleme alınan ve daha ziyade Hz. Peygamber'in sağlıkla ilgili uygulama ve tavsiyelerini içeren *Kitabü Tıbbi'n-Nebî* adlı eserine dayanmaktadır. Tifâşî *Kitabü Tıbbi'n-Nebî* adlı eser içindeki isnat zincirlerini ve tekrarlanan rivayetleri çıkartarak eseri daha sade hale getirmiştir (Kırbıyık, 2012, s. 149; Selâmî, 2019, s. 22).
- *Kitâbu fî 'İlmi'l-Bedî'*: Tifâşî'nin bedî' ilmi hakkında kaleme aldığı ve Kuran-ı Kerim, hadisler ve Arap şiirinden çeşitli örneklerle yer verdiği yetmiş bölümden oluşan eseridir (Kırbıyık, 2012, ss. 149-150; Selâmî, 2019, ss. 22-23).
- *Kitâbu fî't-Tefsîr*: Tifâşî'ye nispet edilen bir tefsir çalışmasıdır. Kalkaşendî, tefsir âlimlerinden ve onların eserlerinden bahsettiği çalışmasında Tifâşî'nin bu eserinden bahsetmiştir (Kalkaşendî, 1922, c. 544; Selâmî, 2019, s. 24).
- *Müt'atü'l-Esmâ' fî 'İlmi's-Semâ'*: Çalışmamızın konusu da olan bu eser Tifâşî'nin mûsikî ve raks üzerine hicri 634-646 yılları arasında kaleme aldığı çalışmasıdır.
- *Nüzhetü'l-Elbâb fîmâ lâ Yûced fî Kitâb*: Tifâşî'nin cinsellik ve cinsel sapıklıklar hakkında kaleme aldığı bu eserin içeriğinde bazı hikâyeler, espriler ve ciddi konulara yer verilmiştir. Mukaddime ve on iki bölümden oluşan eser, döneminin önemli şahsiyetlerine dair bilgiler de içermektedir (Kırbıyık, 2012, ss. 149-150; Selâmî, 2019, s. 21).^{***}
- *Risâle fî Mâ Yahtâcü İleyhi'r-Ricâl ve'n-Nisâ' fî İsti'mâli'l-Bâh Mimmâ Yedurru ve Yenfa'*: Tifâşî'nin, bu eseri de başarılı bir cinsel hayata dair konuları içermektedir (Kırbıyık, 2012, s. 150).

^{††} Eser tahkikli neşri için bkz (Tifâşî, 1977).

^{§§} İbn Manzûr'un muhtasar eserinin tahkikli neşri için bkz (İbn Manzûr, 1980).

^{***} Eserin tahkikli neşri için bkz (Tifâşî, 1992).

- *Rücû 'u'ş-Şeyh ilâ Sıbâh fi'l-Kuvveti 'Ale'l-Bâh*: Tifâşî'nin bu eseri ise cinsellikle ilgili rahatsızlıkları ve kusurları konu edinmektedir (Kırbıyık, 2012, s. 150).
- *Sec 'u'l-Hedîl fi Ahbâri'n-Nîl*: Tifâşî'nin Nil nehri ve havzasının coğrafi özellikleri ve Nil havzasındaki tarım uygulamalarına dair kaleme aldığı eseridir (Kırbıyık, 2012, ss. 149-150; Selâmî, 2019, s. 24).
- *ed-Dürretü'l-Fâ'ika fi Mehâsini'l-Efâriqa*: Tifâşî'nin bu eseri ise Mısır'da yaşayan Afrikalılar hakkındadır ve İbnü'l-Adîm'e, Kahire'de kendisini ziyaretinde bir kopyasını hediye etmiştir (Selâmî, 2019, s. 25).

İsmi geçen bu eserlerin dışında yine ihtilafli bir şekilde Tifâşî'ye nispet edilen başka kitaplar da bulunmaktadır (Kırbıyık, 2012, s. 150).

2. Müt'atü's-semâ' fi 'ilmi's- semâ' adlı eserin incelenmesi

Çalışmamızın bu bölümünde öncelikle *Müt'atü'l-Esmâ' fi 'İlmi's-Semâ'* adlı eserin yazma nüshaları ve bu nüshaların özelliklerinden, Tifâşî'nin bu eseri kaleme alırken yararlandığı kaynaklardan ve eser üzerine günümüze kadar yapılmış çalışmalardan söz edilecektir. Ardından eserin muhtevası ele alınarak mûsikî tarihimiz açısından önemi tespit edilmeye çalışılacaktır.

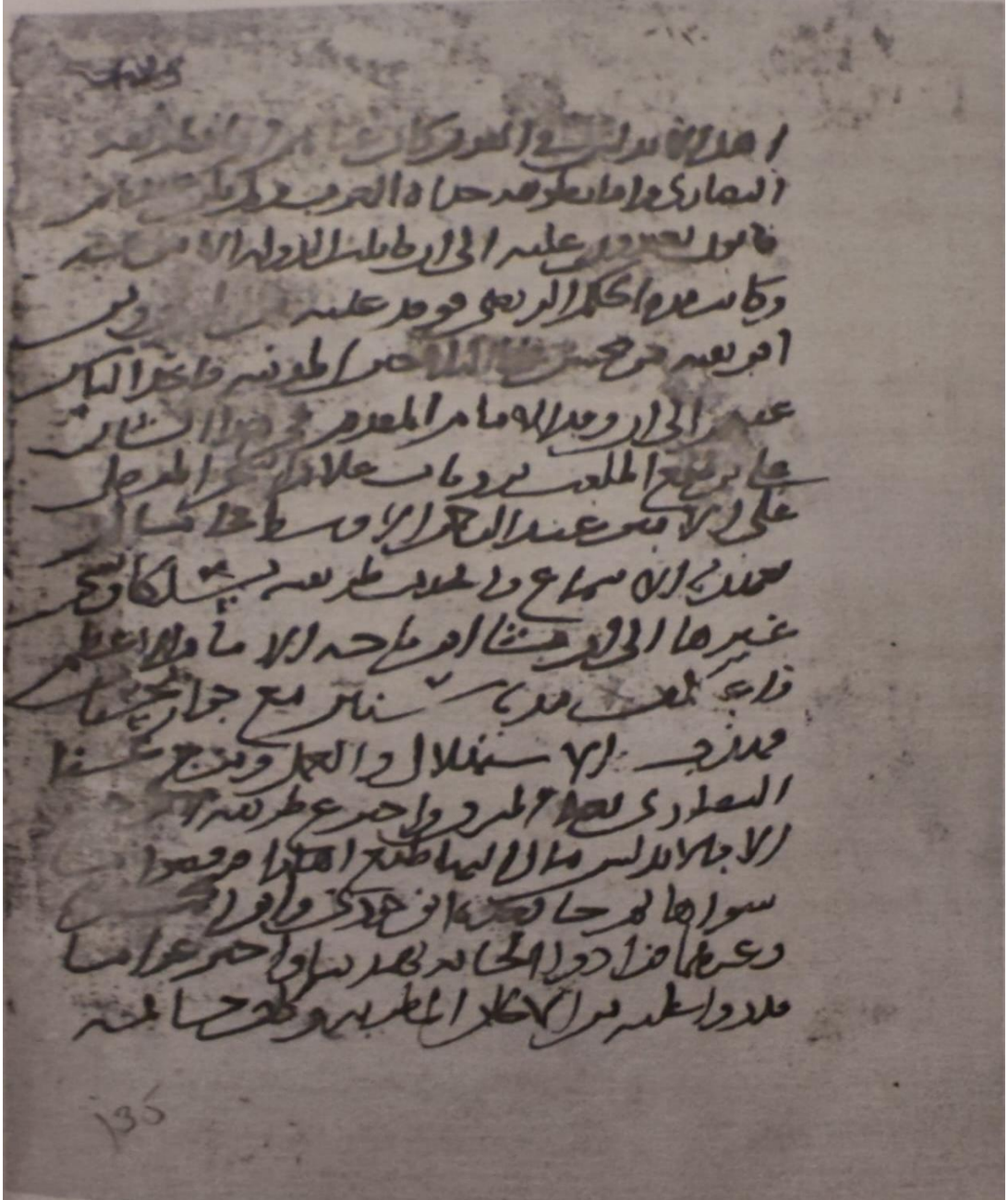
2.1 Eserin nüshaları

Müt'atü'l-Esmâ' fi 'İlmi's-Semâ' adlı eserin nüshaları hakkında yaptığımız araştırmaya göre eserin bilinen üç yazma nüshası da Tunus'da muhafaza edilmektedir.

1.Nüsha (İbn Âşûr Nüshası): *Müt'atü'l-Esmâ' fi 'İlmi's-Semâ'* adlı eserin bilinen en eski ve meşhur nüshasıdır. Tunus'un köklü ailelerinden İbn Âşûr ailesine mensup olan ve 2004-2008 yılları arasında Tunus Kültür Bakanlığı görevinde bulunan Dr. Muhammed el-Aziz b. Âşûr'a ait kütüphanede muhafaza edilmektedir. Eser üzerine 2019 yılında tahkikli bir neşir gerçekleştiren Reşîd Selâmî'nin esas aldığı bu nüsha genel olarak okunabilir durumda olan ancak çoğunlukla hasar görmüş ve bazılarının kenarları yıpranmış yüz on altı varaktan oluşmaktadır (Selâmî, 2019, s. 28; el-Hamâdî, 2020, ss. 67-69). Selâmî'nin ifadesine göre her varakta ortalama on yedi satır ve her satırda ise ortalama sekiz kelime bulunmaktadır. Nüshada eserin kaleme alınış tarihi ya da müstensihî hakkında herhangi bir bilgi bulunmasa da ilk sayfada eserin adının *Müt'atü'l-Esmâ' fi 'İlmi's-Semâ'* olduğu ve toplam kırk yedi bölümden oluştuğu ve müellifin ise Ahmed b. Yusuf et-Tifâşî olduğu net bir şekilde yazılmıştır (Selâmî, 2019, s. 28; el-Hamâdî, 2020, s. 68).

Selâmî'nin belirttiğine göre bu nüshada üç farklı yazı türü kullanılmıştır ki bu da eserin üç farklı kişi tarafından kaleme alındığını düşündürmektedir. Bu yazı türünün ilki okunması zor, noktalama işareti olmayan, sağa eğimli bir şekilde “müsned” veya “ez-zemâmî” diye adlandırılan bir yazı türüdür. Daha ziyade hukuki evraklarda kullanılan eski şark yazılarına benzediği için bu yazının bizzat müellife ait olabileceğini ifade eden Selâmî, Tifâşî'nin Mısır ve Şam'da tahsil görmesini, Kafsa ve Kahire'de kadılık yapmasını dolayısıyla adli belgelerde bu yazı türünü sıklıkla kullanmış olması ihtimalini buna gerekçe olarak göstermiştir (Selâmî, 2019, ss. 28-29). Selâmî, hocası Hasan Hasanî Abdülvehhâb'ın da bu görüşü benimsediğini ayrıca ifade etmiştir. İbn Âşûr nüshasının on bir, kırk iki, kırk üç, kırk dört ve kırk beşinci bölümlerin tamamı, kırk yedinci bölümün ise yarısı bu hat ile kaleme alınmıştır. Bu yazı türünü Tifâşî'nin diğer bazı eserlerinde de kullanıldığı bilinmektedir. Örneğin Tifâşî'nin vefatından sonra kaybolan *Faşlü'l-Hitâb fi*

Medâriki 'l-Havâssi 'l-Hams li-Üli 'l-Elbâb adlı eserini bir kısım eksikleriyle birlikte tespit edip muhtasar olarak *Sürûrü 'n-Nefs bi-Medâriki 'l-Havâssi 'l-Hams* adıyla tekrar kaleme alan İbn Manzûr, eserin girişinde Tifâşî'nin kaleme aldığı eserin okunması zor ve karmaşık bir yazı tarzına sahip olduğunu itiraf etmiş, buna rağmen babasından bu yazı türünü öğrendiği için eseri okuyabildiğini belirtmiştir (İbn Manzûr, 1980, ss. 1-2; Selâmî, 2019, ss. 28-30). Bu durum bize Selâmî'nin tezini kuvvetlendirmektedir.

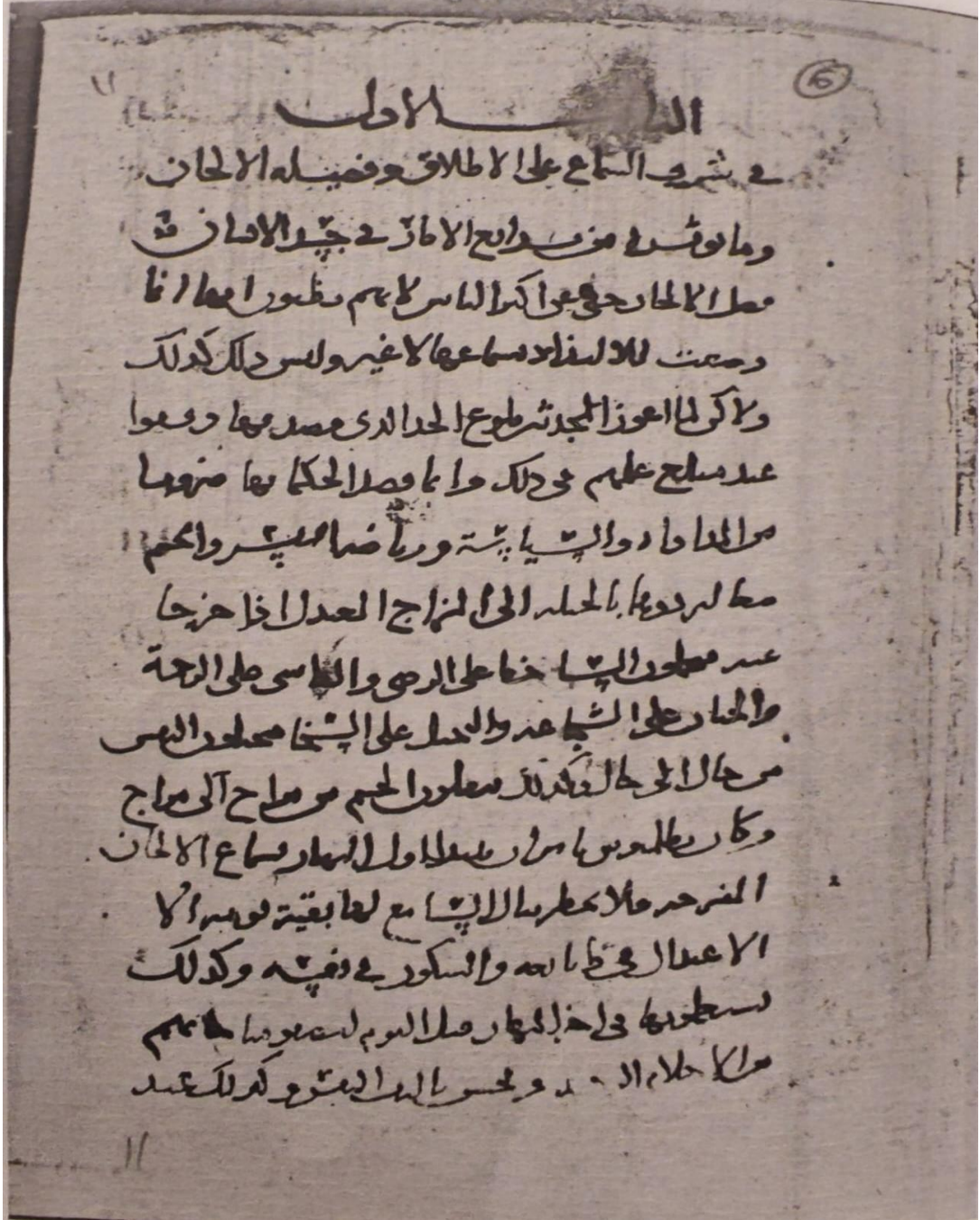

Şekil 1- İbn Âşûr nüshasından 1. yazı türüne ait örnek bir varak

İbn Âşûr nüshasında kullanılan ikinci yazı türü ise Selâmî'ye göre reyhanî hattına benzemektedir. Nüshada on dört, on beş, on dokuz, yirmi, yirmi bir, yirmi iki, yirmi üç, otuz yedi ve otuz sekizinci bölümlerin başlıkları ile yirmi yedi ve yirmi sekizinci bölümlerin tamamı ve birinci ve otuz dokuzuncu bölümün bir kısmı bu yazı türü ile

Külliye

yazılmıştır (Selâmî, 2019, s. 30). Ancak Tunuslu araştırmacı Muhammed Enîs el-Hamâdî nüshadaki bu yazı türünün reyhânî değil, daha ziyade icazet yazılarında kullanılan tevki‘ hattına benzediğini ifade etmiştir (el-Hamâdî, 2020, ss. 68-69).

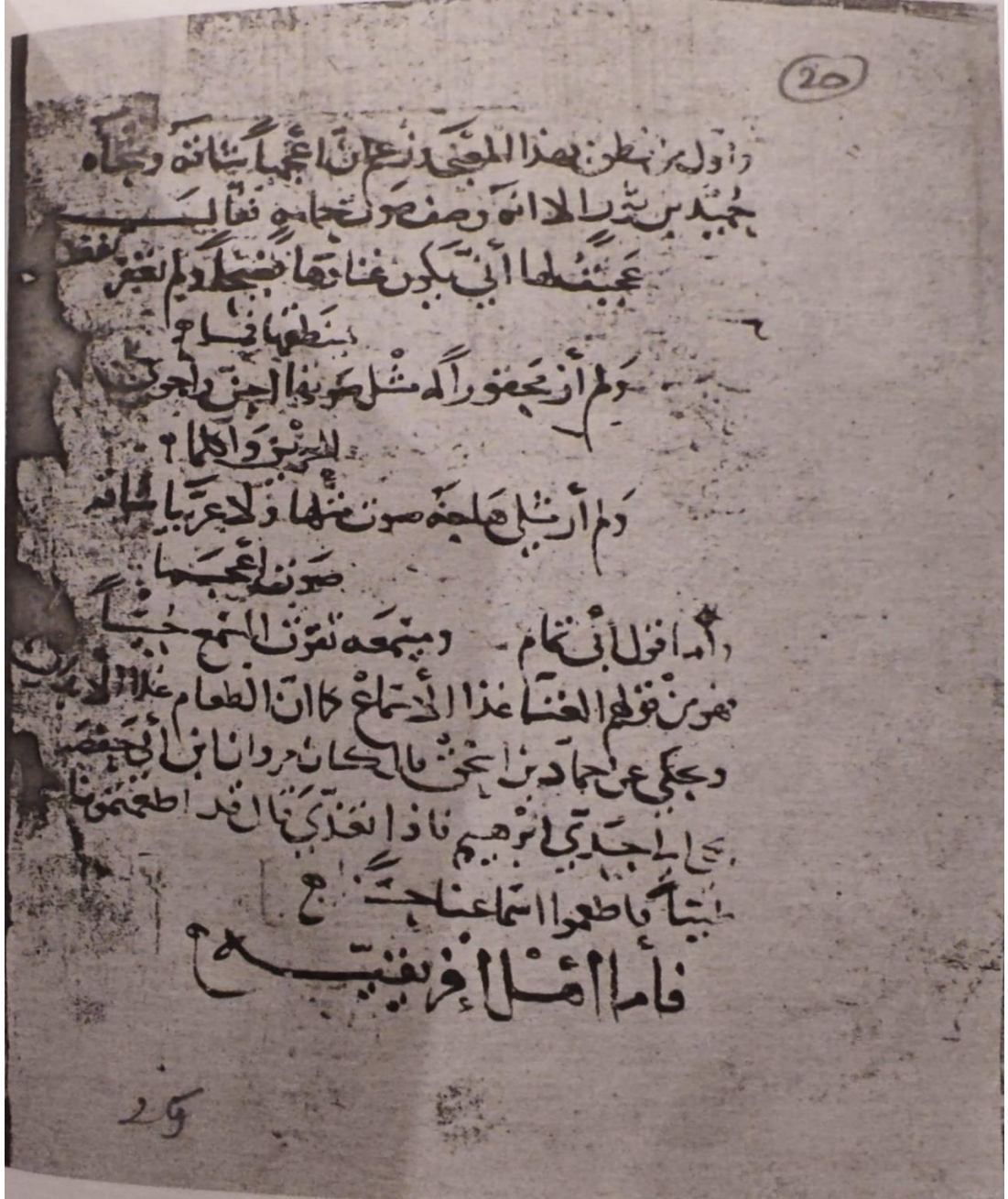
Şekil 2- İbn Âşûr nüshasından 2. yazı türüne ait örnek bir varak

İbn Âşûr nüshasında kullanılan üçüncü yazı türü ise, Selâmî'ye göre İbn Mukle ve İbnü'l-Bevvâb'ın kullandıkları nesih hattının bir benzeri olan ve hicri altıncı - on birinci asırlar arasında başta Kayrevân olmak üzere doğuda kullanılan şark yazısına benzemektedir. Nüshadaki kalan bölümler bu yazı türü ile kaleme alınmıştır. Selâmî bu yazı türü ile kaleme alınan bölümlerin İbn Manzûr'a ait olabileceği ihtimalinden söz

Külliye

etmiştir. Selâmî bu iddiasını İbn Manzûr'un *Sürûrû'n-Nefs bi-Medâriki'l-Havâssi'l-Hams* adlı eserindeki yazı türüne benzeterek temellendirmeye çalışmıştır (Selâmî, 2019, ss. 30-31). Ancak el-Hamâdî araştırmasında İbn Manzûr'un bazı yazılarını incelediğinde bahsedilen benzerliğin ikna edici olmadığını ifade etmiştir (el-Hamâdî, 2020, s. 69).

Şekil 3- İbn Âşûr nüshasından 3. yazı türüne ait örnek bir varak

2. Nüsha (Tunus Milli Kütüphanesi Nüshası): Yakın zamana kadar varlığı bilinmeyen bu nüsha ilk defa *Cezayir Celfe Ziyar Aşur Üniversitesi Arap El Yazmaları Enstitüsü* tarafından 1 Ekim 2018 yılında düzenlenen “Hicri 7. Asır El Yazmaları: Bibliyografik Araştırmalar ve Kültürel Takvim Sempozyumu”nda tanıtılmıştır. Nüsha günümüzde Tunus Milli Kütüphanesi’nde A.mss-24219 raf numarası altında muhafaza edilmektedir. Çevrimiçi erişime açık olan bu nüshanın dijital bir kopyası elimizde

Külliye

mevcuttur. Kütüphane'nin el yazmaları ile ilgili biriminin verdiği bilgiye göre bu nüshanın aslen mülkiyeti Şeyh Ahmed el-Mehdî en-Neyfer'e (ö.1987) aitti. Vefatından sonra oğulları tarafından muhafaza edilen nüsha 2018 yılında Tunus Milli Kütüphanesi'ne bağışlanmıştır (el-Hamâdî, 2020, ss. 69-70). Diğer taraftan Reşîd Selâmî'nin eser üzerine yaptığı ve 2019 yılında neşrettiği tahkik çalışmasında ise bu nüshadan bahsedilmemiştir. Nüsha kırk sekiz sayfadan oluşan bir yazı defterine el yazısı ile yazılmıştır. Defterin niteliğini ve kâğıdın yapısını inceleme fırsatı bulan Muhammed Enîs el-Hamâdî bu nüshanın yirminci asrın başlarında kaleme alındığı tahmininde bulunmuştur (el-Hamâdî, 2020, s. 70). Nüsha mağribî hattı ile ve kahverengi mürekkep kullanılarak kaleme alınmıştır. Metinler orta kalınlıkta bir kalemle, başlıklar ise daha kalın bir kalemle yazılmıştır. Nüshanın kapağında çalgı çaldığı anlaşılan dört kadının ve ortalarında ise raks eden bir kadının resmedildiği çizim bulunmaktadır (el-Hamâdî, 2020, s. 70).

Şekil 4- Tunus Mili Kütüphanesi nüshası kapak resmi

Külliye

Cilt/Volume: 4 • Sayı/Issue: 2 • 2023

Nüshanın ilk sayfasında bismelenin ardından İbn Âşûr nüshasına göre kısmen eksik bir mukaddime ve ardından bölüm başlıklarının listesi bulunmaktadır. Hem mukaddimede kitabın kırk yedi bölümden oluştuğunun ifade edilmesine hem de bölüm başlıkları listesinde kırk yedi bölüm adının yer almasına rağmen, nüshada kırk dört bölüm bulunmaktadır. On birinci bölüm eksik yazılmış, kırk beş, kırk altı ve kırk yedinci bölümler ise yazılı değildir. Ancak defterde bulunan boş sayfalar eksik bölümlerin yazılması için yeterli görünmektedir. Bu da müstensih'in bir sebeple nüshayı tamamlayamadığına işaret etmektedir. Diğer taraftan başta mukaddimede bulunan eksiklik ve metin içerisindeki bazı ibare farklılıkları, bu nüshanın İbn Âşûr nüshasından farklı bir nüshadan istinsah edilmiş olabileceğini akla getirmektedir.

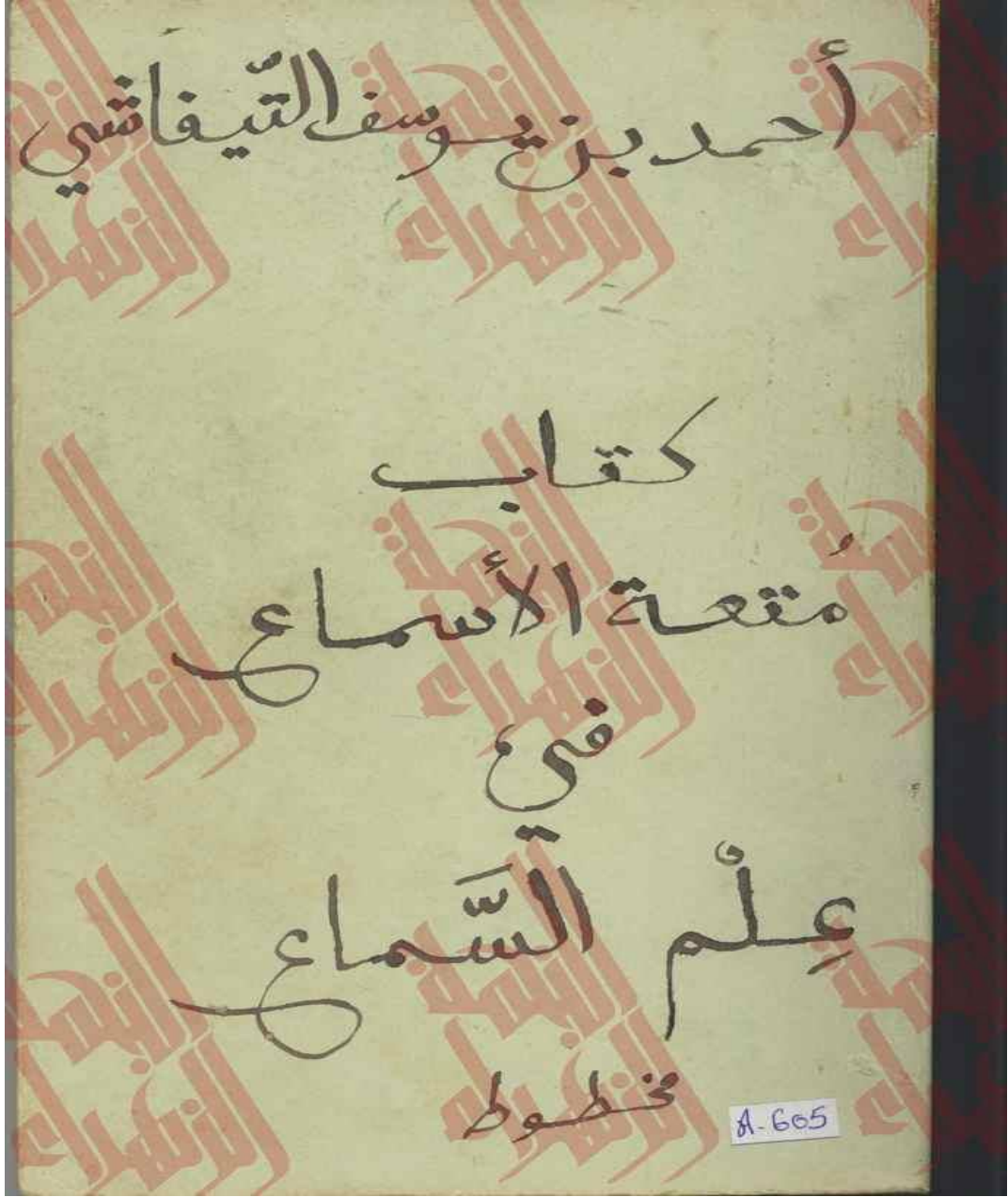

Şekil 5- Tunus Milli Kütüphanesi nüshası mukaddime ve bölüm başlıkları listesi

3. Nüsha: (Arap-Akdeniz Müziği Merkezi “en-Necmetü’z-Zehrâ” Nüshası): *Müt’atü’l-Esmâ’ fî ‘İlmi’s-Semâ’* adlı eserin bu nüshası ise yine Tunus’un Sidi Bou Said kasabasında bulunan Arap-Akdeniz Müziği Merkezi’nde A-605 arşiv numarası ile kayıtlıdır. Bu nüsha daha evvel Tunuslu müzik öğretmeni ve neyzen Muhammed Seâde’ye aitti. Ancak oğulları daha sonra Seâde’nin tüm arşivini en-Necmetü’z-Zehrâ’ya teslim etmiştir. Nüshada müstensih’in adı ve istinsah tarihi belirtilmemiş olmakla beraber, nüshanın günümüz defter yapısına benzer türdeki kâğıt yapısına ve yazı tarzına dayanarak

muhtemelen yirminci asrın ilk yarısında yazıldığı söylenebilir Nüsha bir başlık ve Arap rakamlarıyla numaralandırılmış elli üç sayfadan mürekkep olup, her bir sayfada yirmi iki satır metin bulunmaktadır. Metinler siyah mürekkep ile ve mağribî hattı ile kaleme alınmıştır. Yazı boyutu orta, başlıklar ise boyut olarak daha büyük ve kalın olarak yazılmıştır (Selâmî, 2019, ss. 26-28; el-Hamâdî, 2020, s. 71).

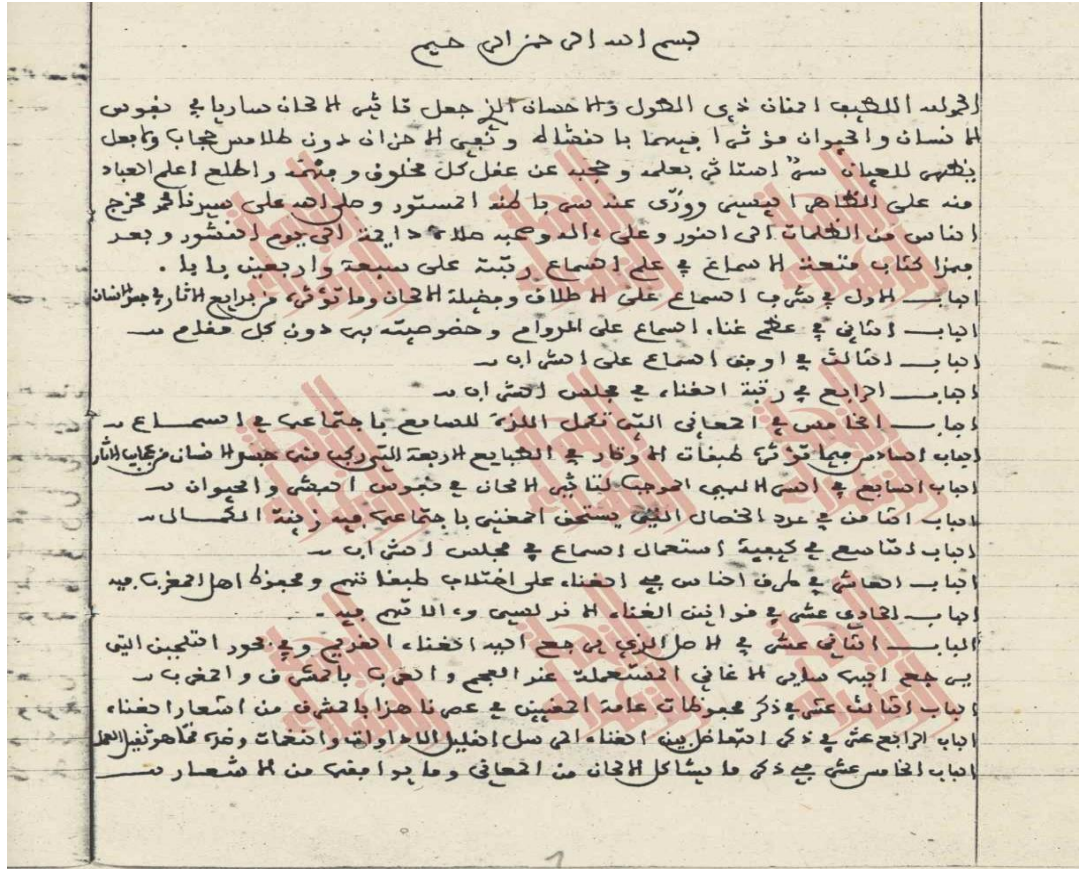
Tunus Milli Kütüphanesi'nde bulunan ikinci nüshaya benzer şekilde, bu nüsha da kırk dört bölüm ihtiva etmektedir. Aynı şekilde eserin mukaddimesi, ayrıca on bir ve kırk dördüncü bölümler eksik yazılmış, kırk beş, kırk altı ve kırk yedinci bölümler ise hiç yazılmamıştır. Ayrıca ikinci nüshadaki yazım hataları ve ibare farklılıkları aynı şekilde bu nüshada da tekrar edilmiştir. Dolayısıyla ikinci nüsha ile üçüncü nüshanın birbirinden kopya edilmiş olduğu anlaşılmaktadır. Diğer taraftan bu iki nüshada kullanılan yazı türleri ve kâğıt yapıları ve defterlerin özellikleri dikkate alındığı zaman daha yeni olduğu tahmin edilen en-Necmetü'z-Zehrâ nüshasının Tunus Milli Kütüphanesi'ndeki nüshadan çoğaltılmış olduğu kanaatine ulaşılabilir (el-Hamâdî, 2020, s. 71).

Şekil 6- en-Necmetü'z-Zehrá nüshasının kapağı

Külliye

Cilt/Volume: 4 • Sayı/Issue: 2 • 2023

Şekil 7- en-Necmetü'z-Zehrâ nüshasının mukaddimesi ve bölüm başlıkları listesi

2.3. Eser üzerine yapılmış çalışmalar

Tifâşî'nin *Müt'atü'l-Esmâ' fi 'İlmi's-Semâ'* adlı eseri üzerine yaptığımız literatür taramasına göre eseri geniş kitlelere sunan ilk araştırmacılardan birisi Hasan Hasanî Abdülvehhâb'dır (1884-1964). Abdülvehhâb, 1959 yılında kaleme aldığı makalesinde Tifâşî hakkında özet bir bilgi sunmuş ve ardından eserlerinden bahsetmiştir. Makalede özellikle *Müt'atü'l-Esmâ' fi 'İlmi's-Semâ'* adlı eserden de bahsetmiş ve eserin “Endülüs müziği ile Endülüslülerin kullandıkları çalgılar” hakkındaki on birinci bölümüne yer vererek Müslüman Araplar tarafından fethinden günümüze, Endülüs'teki müziğin gelişimi üzerine bazı değerlendirmelerde bulunmuştur.^{†††} Ancak Selâmî, Abdülvehhâb'ın eserden alıntılıdığı bu bölümü yazarken büyük güçlük yaşadığını ve orijinal metinle uyumsuzluklar içeren birçok hatasının olduğunu tahkikli neşrinde örnekleriyle tespit etmiştir.(Selâmî, 2019, s. 35)

Tifâşî'ye ve *Müt'atü'l-Esmâ' fi 'İlmi's-Semâ'* adlı eserine, Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi'nde bir süre hocalık da yapan Faslı âlim Prof. Dr. Tavî't et-Tancî (ö.1974), 1968 yılında kaleme aldığı “*et-Tarâiku ve'l-Elhânü'l-Mûsikîyyeti fi İfrîkiyyeti ve'l-Endülüs*” makalesinde geniş yer ayırmıştır (et-Tancî, 1968, ss. 93-116). Tancî, büyük ölçüde makalesini Tifâşî'nin kitabına dayandırmış, eserin “İnsanların mensup oldukları sosyal sınıflara göre hoşlandıkları mûsikî tarzları ve Magriblilerin bu hususta muhafaza

^{†††} Detaylı bilgi için bkz (Abdülvehhâb, 1959).

ettikleri mûsikî geleneği” hakkındaki onuncu ve “Endülüs müziğinin kuralları ve Endülüs müziğinde kullanılan çalgılar” hakkındaki on birinci bölümlerini ise doğrudan alıntılanmıştır.^{†††}

Tunuslu Müzikolog Dr. Mahmûd Kuttât ise Tunus'taki mûsikî yazmaları hakkında bir makale kaleme almış ve bu makalede *Mût'atü'l-Esmâ' fi 'İlmi's-Semâ'* adlı eserin değerini ve özelliklerini ele almış, ayrıca eserin bölüm başlıklarının bir listesini de çalışmasına eklemiştir. (Kutat, 1986, ss. 40-48) Selâmî'nin de ifade ettiği gibi Kutât makalesinde bazı okuma hataları yapmasının yanında hatalı tespitlerde de bulunmuştur. Örneğin Kutât, *Mût'atü'l-Esmâ' fi 'İlmi's-Semâ'* adlı eserin Tîfâşî'nin ansiklopedik tarzda kaleme aldığı *Faşlü'l-Hiâb fi Medâriki'l-Havâssi'l-Hams li-Üli'l-Elbâb* adlı eserin kırk birinci bölümü olduğu tespitinde bulunmuş, ancak bu tespiti temellendirecek herhangi bir delil de sunmamıştır (Selâmî, 2019, ss. 36-38). Diğer taraftan eserin mukaddimesinde Tîfâşî'nin verdiği bilgiler de Kutât'ın bu tespitinin hatalı olduğunu göstermektedir.

Mût'atü'l-Esmâ' fi 'İlmi's-Semâ' hakkında yapılmış en kapsamlı çalışma ise Reşîd Selâmî'nin 2019 yılında neşrettiği tahkik çalışmasıdır. Selâmî bu çalışmasında eserin İbn Aşûr nüshasını esas almış ve en-Necmetü'z-Zehrâ nüshasından da istifade etmiştir. Ancak Tunus Milli Kütüphanesi nüshasından söz etmemiştir. Selâmî, okunması ve anlaşılması çoğu zaman büyük zorluklar barındıran bu yazma eserle ilgili yaptığı tahkik çalışmasında daha önce yapılan çalışmalardaki birçok hatalı tespiti düzeltilmiş, özellikle dipnotlarda gayet faydalı açıklamalarda bulunmuş ve eserin doğru okunup anlaşılması için büyük gayret göstermiştir.^{§§§}

Muhammed Enîs el-Hamâdî ise 2020 yılında *Mût'atü'l-Esmâ' fi 'İlmi's-Semâ'* hakkında kaleme aldığı makalesinde Tîfâşî'nin hayatından, eserin nüshalarından ve içeriğinden bahsetmiştir. Hamâdî, ayrıca makalesinin giriş kısmında eserin bölüm başlıkları listesine de yer vermiştir.^{****}

2.2. Eserin kaynakları

Mût'atü'l-Esmâ' fi 'İlmi's-Semâ' adlı eserin müellifi et-Tîfâşî, esasen mûsikî ilmi konusunda herhangi bir eğitim almamıştı ve dolayısıyla mûsikîşinâs bir kişilik değildi. Bunun yerine birçok farklı konuda geniş bir kültüre sahip olup, Doğu ve Batı İslam coğrafyaları arasında sık sık seyahatler yapmış ve bu seyahatler sırasında birçok bilginle ve devlet yöneticisiyle teşriki mesaide bulunmuş bir entelektüeldi. Bu nedenle *Mût'atü'l-Esmâ' fi 'İlmi's-Semâ'*, mûsikî sanatının teorik yönünden ziyade kültürel yönüne ve icrâsına yönelmiştir. Tîfâşî eserinde kendinden önceki dönemin önemli mûsikî nazariyatı eserlerini kaleme alan Kindî (ö. 874 ?), Fârâbî (ö.950), İbn Sinâ (ö. 1037) gibi müelliflerin görüşlerini değil, daha çok İslam mûsikî sanatının, yaşadığı hicri yedinci/miladi on üçüncü asır ortalarına kadar ki amelî ve kültürel boyutunu sunma gayreti içinde olmuştur. Bu yönüyle eser aslında kendinden iki asır önce Fatimîler döneminde Mısır'da yaşamış bir saray müzisyeni olan İbnü't-Tahhân'ın *Havi'l-Fünûn ve Selvetü'l-Mahzûn* adlı eserine birçok yönden benzemektedir.^{††††} *Mût'atü'l-Esmâ' fi 'İlmi's-Semâ'* kendinden önce benzer türde kaleme alınan eserlerin bir özetini içermenin yanında müellifin kendi gözlem

^{†††} Detaylı bilgi için bkz (et-Tancî, 1968).

^{§§§} Detaylı bilgi için bkz (Tîfâşî, 2019).

^{****} Detaylı bilgi için bkz (el-Hamâdî, 2020).

^{††††} Bilgi için bkz (İbnu't-Tahhân, 1990; Sevinç, 2020).

ve deneyimlerine de dayanmaktadır. Bu deneyimler Endülüs, Mağrib, Kuzey Afrika ve Mısır coğrafyalarındaki mûsikî meclislerine ve bu meclislerde ne tür eserlerin icrâ edildiğine dair benzersiz ve son derece önemli bilgiler sunmaktadır.

Tîfâşî'nin *Müt'atü'l-Esmâ' fi 'İlmi's-Semâ'* adlı eserini kaleme alırken yararlandığı yazılı kaynakların başında İbnü't-Tahhân'ın *Havi'l-Fünûn ve Selvetü'l-Mahzûn* adlı eseri gelmektedir. Müellif eserinde “İbnü't-Tahhân'ın kitabından erganûn adlı çalgının özellikleri” başlıklı otuz dördüncü ve “İbnü't-Tahhân'ın kitabından rebâb adlı çalgının özellikleri” başlıklı otuz beşinci bölümlerini doğrudan İbnü't-Tahhân'dan aldığını zaten bölüm başlıklarında ve içeriğinde ifade etmiştir (Tîfâşî, 2019, ss. 57-58). Ancak eseri baştan sona incelediğimizde, Tîfâşî'nin kitabını kaleme alırken *Havi'l-Fünûn ve Selvetü'l-Mahzûn* adlı eserden birçok bölümde doğrudan veya dolaylı alıntı yaptığı anlaşılmaktadır. Bu bölümleri sıralayacak olursak:****

1. Bölüm: Müzik dinlemenin üstünlüğü, lahinlerin/melodilerin fazileti ve insan bedenine etkileri (Tîfâşî, 2019, ss. 61-62; Sevinç, 2020, ss. 450-451)
14. Bölüm: Devirleri kısa ve nağmesi az eserlerle, ağır devirli ve nağmesi çok eserlerin farklılıkları (Tîfâşî, 2019, ss. 147-148; Sevinç, 2020, ss. 451-452)
15. Bölüm: Melodilerin/Lahinlerin ifade ettikleri anlamlarla uyumlu olan şiirler ve anlamları (Güfte–Beste uyumu) (kısmen) (Tîfâşî, 2019, ss. 149-150; Sevinç, 2020, ss. 451-452)
16. Bölüm: Mûsikînin temel unsurlarının sayısı (kısmen) (Tîfâşî, 2019, s. 151; Sevinç, 2020, ss. 453-454)
17. Bölüm: Arap Müziğinin kökeni, kaynağı ve teşekkülü hakkında (kısmen) (Tîfâşî, 2019, s. 153; Sevinç, 2020, s. 454)
18. Bölüm: Klasik mûsikînin modern mûsikîye üstünlüğü (Tîfâşî, 2019, ss. 155-157; Sevinç, 2020, ss. 455-458)
19. Bölüm: Beste yapma sanatı hakkında (Tîfâşî, 2019, ss. 159-161; Sevinç, 2020, ss. 462-464)
20. Bölüm: Müzik ilmine göre müzisyenin dinleyiciyi etkileme gücü (Tîfâşî, 2019, s. 163; Sevinç, 2020, ss. 464-467)
21. Bölüm: Müzisyenin icrâya hangi türle başlaması gerektiği hakkında bilmesi gereken hususlar (kısmen) (Tîfâşî, 2019, ss. 165-166; Sevinç, 2020, s. 496)
22. Bölüm: Müzisyenin mükemmelliği için gereken koşullar ve dinleyiciler açısından konumu (Tîfâşî, 2019, ss. 167-168; Sevinç, 2020, ss. 497-498)
23. Müzik icrâsında müzisyenin hangi konuları işlemesinin ve el hareketlerinin uygun olduğu ve hangilerinin saygısızlık kabul edildiği hakkında (kısmen) (Tîfâşî, 2019, ss. 169-170; Sevinç, 2020, ss. 498-500)
24. Bölüm: Kadın ve Erkek dinleyiciler için zehzehe adabı^{§§§§} (kısmen) (Tîfâşî, 2019, s. 171; Sevinç, 2020, ss. 505-506)

**** İlgili bölümler listelenirken, Reşid Selâmî'nin 2019 yılında tamamladığı tahkikli neşrindeki her bir bölümün sayfa numaralarına ve karşılaştırma yapılabilmesi için 2020 yılında Muhammet Sevinç tarafından yapılan İbnü't-Tahhân'ın *Havi'l-Fünûn ve Selvetü'l-Mahzûn* adlı eserinin tahkik ve incelemesini içeren doktora tezindeki alıntı yapılan bölümlerin sayfa numaralarına atıf yapılmıştır.

§§§§ Zehzehe: Lügatta; “hoşlanma, beğenme” anlamına gelmektedir. İbnü't-Tahhân bu terimi müzik dinlemekten etkilenen dinleyicinin, zevki ve bilgisi doğrultusunda coşkunluğunu göstermesidir. (Sevinç, 2020, s. 250)

25. Bölüm: Usta bir müzisyenin vasıfları, usta bir müzisyen olmak amacıyla teori ve pratiğin birleştirilmesi için gereken şartlar (Tîfâşî, 2019, ss. 173-175; Sevinç, 2020, ss. 510-512)
26. Bölüm: Mûsikî konusunda eğitmek için çocukların seçimi (kısmen) (Tîfâşî, 2019, s. 177; Sevinç, 2020, s. 514)
30. Bölüm: müzisyenin, hükümdarların ve devlet yöneticilerinin huzurundayken dikkat etmesi gereken hususlar (kısmen) (Tîfâşî, 2019, ss. 185-186; Sevinç, 2020, ss. 515-516)
32. Bölüm: Mûsikide tarîkalar, tarîkaların esasları, türleri ve sayıları (kısmen) (Tîfâşî, 2019, ss. 189-192; Sevinç, 2020, ss. 535-536)
33. Bölüm: Farklı tarîka türlerinde kullanılması gereken lâhinler/melodiler (Tîfâşî, 2019, ss. 193-195; Sevinç, 2020, ss. 550-551)
34. Bölüm: İbnü't-Tahhân'ın kitabından erganûn adlı çalgının özellikleri (Tîfâşî, 2019, ss. 197-200; Sevinç, 2020, s. 549)
35. Bölüm: İbnü't-Tahhân'ın kitabından rebâb adlı çalgının özellikleri (Tîfâşî, 2019, ss. 201-202; Sevinç, 2020, s. 549)
41. Bölüm: Sıkı veya gevşek bağlanması bakımından udun tellerinin insanların mizaçları üzerindeki tesiri (kısmen) (Tîfâşî, 2019, ss. 233-234; Sevinç, 2020, ss. 534-535)
46. Bölüm: Güzel raks etmenin kuralları, raksta hatalardan kaçınma ilkeleri, farklı bölgelerdeki rakkasların icrâsına göre raks çeşitleri (kısmen) (Tîfâşî, 2019, ss. 273-280)*****

Tîfâşî'nin eserini kaleme alırken istifade ettiği bir diğer eser ise İhvân-ı Safâ'nın mûsikî risâleleridir. Selâmî'nin tahkikli neşrinde verdiği bilgilere ve bizim de yaptığımız tespate göre Tîfâşî eserini kaleme alırken İhvân-ı Safâ'nın mûsikî risâlelerinden; "İhvân-ı Safâ'nın risâlelerinde udun özellikleri" başlıklı otuz altıncı bölümünde isim zikrederek doğrudan (Tîfâşî, 2019, ss. 203-208; *İhvân-ı Safâ Risâleleri*, 2012, ss. 131-160), "Mûsikî ve arûz ilminin kurallarının birbiriyle olan benzerliği" başlıklı otuz yedinci bölümünde (Tîfâşî, 2019, ss. 209-212; *İhvân-ı Safâ Risâleleri*, 2012, ss. 131-160), "Ud Telleri ve bu dört telin anâsır-ı erbâ' ve insan tabiatındaki dört temel özellik ile ilişkisi hakkında" başlıklı otuz dokuzuncu bölümünde (Tîfâşî, 2019, ss. 217-227; *İhvân-ı Safâ Risâleleri*, 2012, ss. 131-160) ve "Arap müziğinin temel kuralları" başlıklı kırkıncı bölümünde (Tîfâşî, 2019, ss. 227-232; *İhvân-ı Safâ Risâleleri*, 2012, ss. 131-160) kısmen alıntı yapmıştır.

Tîfâşî ayrıca eserde Aristo, Batlamyus, Pisagor, gibi Antik Yunan filozoflarından bazı küçük alıntılar yapmıştır. Ayrıca Câhız'dan (ö.869), Ebûbekir er-Râzî'den (ö.925) ve İbn Bacce'den (ö.1139) kimi yerlerde alıntılara rastlanmaktadır. Tîfâşî'nin eserinde Kindî'nin adına rastlanmazken Fârâbî'nin sadece bir yerde Seyfî'd-Devle'nin sarayında geçen bir hikâyenin aktarılması sırasında adı anılmıştır.

Tîfâşî *Müt'atü'l-Esmâ' fi 'İlmi's-Semâ'* adlı eserinde birçok edebi eserden de istifade etmiştir. Örneğin 46. bölümde Mesûdî'nin (ö.956) *Mürûcû'z-Zeheb* adlı eserinden İbn Hurdâzbih'in (ö. 912-13) raksla ilgili görüşlerini alıntılanmıştır.(Mes'ûdî,

***** Tîfâşî'nin raks ile ilgili bölümleri kaleme alırken yine İbnü't-Tahhân'dan alıntı yapmış olması muhtemeldir. Ancak İbnü't-Tahhân'ın eserinde raks ve çeşitleri ile ilgili bölüm başlıklarının altında herhangi bir metin bulunmamaktadır. İlgili bölümler kayıp olduğu için bir karşılaştırma yapmak mümkün olmamıştır.

1981, s. 137; Tifâşî, 2019, ss. 273-280). Eserde ikinci ve üçüncü bölümlerde ise Rakîk el-Kayrevânî'nin (ö.1034'ten sonra) *el-Muhtaru min Kutbi's-Sürûr* adlı eserinden sarhoş edici içecekler ile ilgili bazı bilgilerden yararlanmışır (Tifâşî, 2019, ss. 63-65; Kayrevânî, 1976). Tifâşî'nin, eserinde Mağrib ve Endülüs halkının sevdiği şarkılardan, müzik türlerinden ve müzisyenlerden söz ettiği sekiz, on ve on birinci bölümlerde (Tifâşî, 2019, ss. 77, 81-135) özellikle İsfahânî'nin *el-Eğânî*, Serî b. Ahmed er-Rifâ'nın *el-Muhib ve'l-Mahbûb ve'l-Meşmûm ve'l-Meşrûb* (er-Rifâ, 1986, ss. 282-293), *Husrî el-Kayrevânî'nin* (ö. 1022) *Zehru'l-Âdâb* (Kayrevânî, 1972) ve *İbn Hamdûn'un* (ö. 1167) *et-Tezkiratü'l-Hamdûniyye* (İbn Hamdûn, 1996) adlı eserlerinden önemli ölçüde istifade ettiği anlaşılmaktadır.

2.3. Eserin muhtevâsı

Müt'atü'l-Esmâ' fi 'İlmi's-Semâ' kırk yedi bölümden oluşmakta olup ansiklopedik tarzda kaleme alınmıştır ve eserin bölümleri genellikle belirli bir düzen takip edilmeksizin tasnif edilmiştir. Dolayısıyla eser içerisindeki kırk yedi bölüm başlığı, müzik sanatı ve müzik dinleme, çalgılar, şiir ve raks olarak belirlediğimiz dört ana konu başlığı altında değerlendirilecektir.

Müellif eserin başında kısa bir mukaddimenin ardından eserde ele aldığı toplam kırk yedi bölümün başlıklarını numara vererek listelemiştir. Eserin bölüm başlıkları sırası ile aşağıdaki gibidir:

1. Bölüm: Müzik dinlemenin üstünlüğü, lahinlerin/melodilerin fazileti ve insan bedenine etkileri
2. Bölüm: Müzik dinlemenin önemi ve özellikle belirli bir makamı diğerlerine tercih etme
3. Bölüm: İçki eşliğinde müzik dinlemenin en uygun olduğu durumlar hakkında
4. Bölüm: İçki meclislerinde müziğin yeri hakkında
5. Bölüm: Dinleyicinin müzikten aldığı hazzı artırmak için lahinlerin içermesi gereken anlamlar
6. Bölüm: Tellerin farklı tabakalarının insan vücudunun dört özelliği üzerindeki etkileri hakkında eski eserlerdeki ilginç bilgiler
7. Bölüm: Lahinlerin/melodilerin insan ve hayvanların ruhlarına tesir etmesine sebep olan ilahi sırra dair
8. Bölüm: Müzisyenin mükemmelliğin süsü olarak sahip olması gereken özellikler
9. Bölüm: Bir içki meclisinde mûsikînin nasıl kullanılacağı hakkında
10. Bölüm: Farklı toplumsal sınıflardaki insanların hoşlandıkları müzik türleri ve Mağrib halkının bu türleri nasıl muhafaza ettikleri hakkında
11. Bölüm: Endülüs müziğinin kuralları ve Endülüs müziğinde kullanılan çalgılar hakkında
12. Bölüm: Doğu ve Batı Arapları ile Acemlerin kullandığı diğer tüm şarkı türlerine temel oluşturan kadim/klasik mûsikînin dayandığı temel esaslar
13. Bölüm: Günümüzde (hicri 7. asırda) Doğu'da genel olarak müzisyenlerin muhafaza ettiği şarkı sözlerinin anlatımı hakkında
14. Bölüm: Devirleri kısa ve nağmesi az eserlerle, ağır devirli ve nağmesi çok eserlerin farklılıkları
15. Bölüm: Melodilerin/lahinlerin ifade ettikleri anlamlarla uyumlu olan şiirler ve anlamları (Güfte-Beste uyumu)
16. Bölüm: Mûsikînin temel unsurlarının sayısı

Külliye

17. Bölüm: Arap Müziğinin kökeni, kaynağı ve teşekkülü hakkında
18. Bölüm: Klasik mûsikînin modern mûsikîye üstünlüğü
19. Bölüm: Beste yapma sanatı hakkında
20. Bölüm: Müzik ilmine göre müzisyenin dinleyiciyi etkileme gücü
21. Bölüm: Müzisyenin icrâya hangi türle başlaması gerektiği hakkında bilmesi gereken hususlar
22. Bölüm: Müzisyenin mükemmelliği için gereken koşullar ve dinleyiciler açısından konumu
23. Müzik icrâsında müzisyenin hangi konuları işlemesinin ve el hareketlerinin uygun olduğu ve hangilerinin saygısızlık kabul edildiği hakkında
24. Bölüm: Kadın ve Erkek dinleyiciler için zehzehe adabı
25. Bölüm: Usta bir müzisyenin vasıfları, usta bir müzisyen olmak amacıyla teori ve pratiğin birleştirilmesi için gereken şartlar
26. Bölüm: Mûsikî konusunda eğitmek için çocukların seçimi
27. Bölüm: Kimlerin müzik dinlemeye ilgi duyabileceği hakkında
28. Bölüm: Mûsikî icrâ ederken uyulması gereken âdap ve dinleyicilere gösterilmesi gereken özen ve saygı hakkında
29. Bölüm: Aruz türleri ve bu türlerin lahinlerle olan ilişkisi hakkında
30. Bölüm: Müzisyenin, hükümdarların ve devlet yöneticilerinin huzurundayken dikkat etmesi gereken hususlar
31. Bölüm: Îkâ'ın kökeni, icadı ve gelişimi hakkında
32. Bölüm: Mûsikide tarîkalar, tarîkaların esasları, türleri ve sayıları
33. Bölüm: Farklı tarîka türlerinde kullanılması gereken lâhinler/melodiler
34. Bölüm: İbnü't-Tahhân'ın kitabından erganûn adlı çalgının özellikleri
35. Bölüm: İbnü't-Tahhân'ın kitabından rebâb adlı çalgının özellikleri
36. Bölüm: İhvân-ı Safâ'nın risalelerinde udun özellikleri
37. Bölüm: Mûsikî ve arûz ilminin kurallarının birbiriyle olan benzerliği
38. Bölüm: Îkâ'ların vuruşlarının zamanları, uyumu ve uyumsuzluğu, 'ikâ'a girme ve îkâ'dan çıkma hakkında
39. Bölüm: Ud Telleri ve bu dört telin anâsır-ı erbâ' ve insan tabiatındaki dört temel özelliklerle ilişkisi hakkında
40. Bölüm: Arap müziğinin temel kuralları
41. Bölüm: Sıkı veya gevşek bağlanması bakımından udun tellerinin insanların mizaçları üzerindeki tesiri
42. Bölüm: Müzik icrâcılarının hangi zaman dilimlerinde çağrılması gerektiği hakkında
43. Bölüm: Şiirlerde müzik ve müzisyenlerin özelliklerini anlatan güzel ifadeler ve onların muhteşem düzenlemeleri, ayrıca çeşitli çalgıların da yer aldığı bu güzel şiirlerin tasviri
44. Bölüm: Çalgılara ve onların seslerinin çekiciliğine dair şiirlerde geçen güzel ifadeler
45. Bölüm: Şiirlerde müzisyenlerin ve yeteneksiz toplulukların hicvedilmesi hakkında
46. Bölüm: Güzel raks etmenin kuralları, raksta hatalardan kaçınma ilkeleri, farklı bölgelerdeki rakkasların icrâsına göre raks çeşitleri
47. Bölüm: Doğu ve batı şairlerinin farklı raks türlerinde kullandığı benzersiz ve zarif şiir ifadeleri

Müzik sanatı ve müzik dinleme

Tifâşî öncelikle eserinin önemli bir bölümünü müzik sanatı ve müzik dinleme konusuna ayırmıştır. Kitabın ilk yedi bölümünde özellikle müzik dinleme diye ifade edebileceğimiz “semâ” konusuna odaklanmıştır. Bu kavramı görenler ilk etapta birçok semâ risalesinde olduğu gibi müellifin, Kur’ân ve hadisler temelinde müzik sanatı ile meşgul olmanın ve müzik dinlemenin fıkhi hükmünü ele aldığını düşünebilir. Ancak yazar bu tartışmalara hiç girmemiş ve müzik dinlemenin toplumdaki yeri, fiziksel ve ruhsal açıdan insan vücuduna etkileri gibi konular hakkında bilgi vermiştir. Bu konularda ayrıca Batlamyus ve Ebu Bekir er-Râzî gibi isimlerin görüşlerine dayanarak bir değerlendirme yapmıştır (Tifâşî, 2019, ss. 61-75).

Tifâşî “ğınâ” kavramını ele aldığı bölümlerde ise başta İbnü’t-Tahhân’ın eserinden ve kendi gözlem ve tecrübelerinden yola çıkarak doğu ve batı İslam coğrafyasında sultanların ve devlet ricalinin tertip ettiği meclislerdeki mûsikî icrâlarının durumu hakkında bilgilere yer vermiştir. Müellife göre ister Doğuda ister Batıda olsun sultanların sohbet meclislerinin mûsikîye dayalı bir yönünün olduğunu ifade etmiştir. Bu konuda sultanların meclislerinde mûsikî icrâlarının nasıl önemli bir rol oynadığını örnekler vererek detaylı bir şekilde aktarmıştır. Ayrıca Doğu ve Batıdaki bazı uygulama farklılıklarına da değinmiştir. Tifâşî özellikle Endülüs’teki mûsikî meclislerinde “hüsrevânî, mutlak, mezmûm ve mücenneb” gibi tarîkaların^{††††} kullanıldığını belirtmiştir. Bu tarîkaların her birinin “neşîd” ve “savt” olmak üzere iki farklı uygulaması vardır. Neşîdler; Endülüslüler arasında “istihlâl ve amel” diye bilinen ağır tempolu ve yoğun melodilerle başlar, ardından daha ritmik ve hafif melodilere geçiş yapılır. Bu geçiş dinleyici üzerinde ruhsal tatmin sağlayan hoş bir etki oluşturur. Tifâşî, neşîd türünü iki eser örneği vererek şu şekilde tarif etmiştir; “*İstihlâl ve amel şarkının beyitlerine dağıtılır. Onun bir beyti istihlâl olurken bir beyti de amel olarak yapılır. Bazen de aynı beytin bir mısraı istihlâl olurken diğer mısraı da amel olur*” (Tifâşî, 2019, s.107).^{†††††} Savt ise istihlâl yapılmaksızın sadece melodik bir şekilde söylenir (Tifâşî, 2019, s. 107).^{§§§§§} Bu şarkı türleri, sınıfları ve tanımları bir tablo halinde aşağıdaki gibi gösterilebilir.

Tablo 1 - Ğına Türleri, Sınıfları ve Özellikleri

Tarîka türü	Sınıfı	Açıklaması
Hüsrevânî	Neşîd	Devirleri ile nakreleri fazla olan bir Fârisi tarîkasıdır. Birçok alt türlere ayrılan Hüsrevânî tarîkasında sıklıkla bir türden başka bir türe geçilir (Sevinç, 2020, s. 433).
	Savt	
Mutlak	Neşîd	

^{††††} Tarîka: 1. Makam cins, ara nağme, giriş müziği, enstrümantal müzik 2. Bünyesinde ikâ ‘ kalıplarını da barındıran melodik/tonal yapılar anlamlarına gelmektedir (Sevinç, 2020, s. 440; Tıraşçı, 2020, s. 222).

^{†††††} Tifâşî’nin Endülüslüler tarafından uygulandığını belirttiği müzik türleri ile ilgili verdiği bilgileri Tancî, “Et-Tarâiku ve’l-Elhâni’l-Mûsikîyye fi İfrîkiyyi ve’l-Endülüs” adlı makalesinde detaylı bir şekilde değerlendirmiştir ve Tancî eserin ilgili bölümlerini makalesinde neşretmiştir. Bkz. (et-Tancî, 1968, ss. 93-116).

^{§§§§§} Tifâşî’nin Endülüslüler tarafından yoğun olarak kullanıldığını ifade ettiği neşîd ve İstihlâl türlerini ondan iki asır evvel İbnü’t-Tahhân da Fâtımîler devrinde Mısır’da kullanılan uygulamalar olarak tarif etmiştir (Sevinç, 2020, ss. 150-151). Dolayısıyla bu tarîkaların Mısır’dan Kuzey Afrika ve oradan da Endülüs’e yayıldığı düşünülebilir.

	Savt	Udun hınsır perdesine (serçe parmak) nispet edilen bir tarîkadır. Bu tarîkada mutlak perdesi ve onun komşusu olan hınsır nağmeleri çok kullanılır (Sevinç, 2020, s. 138; Öncel, 2017, s. 80).
Mezmûm	Neşid	Udun sebbâbe (İşaret parmağı) perdesine nispet edilmiştir. mezmûm tarîkâsı sebbâbe perdesi üzerinde sebbâbe parmağıyla yapılan nağmelerden müteşekkildir (Sevinç, 2020, s. 138; Öncel, 2017, s. 80).
	Savt	
Mücenneb	Neşid	Udun sebbâbe perdesini yumuşatıp mücenneb perdesi ile yer değiştirilerek elde edilen bir tarîkadır ve ilk defa İshak el-Mevsilî tarafından uygulanmıştır (Sevinç, 2020, s. 142; Öncel, 2017, s. 227).
	Savt	

Tîfâşî ayrıca Endülüs'te, İsfahânî'nin *Kitâbü'l-Eğânî* adlı eserinde detaylarına yer verdiği Abbâsî halifelerinden Hârûnû'r-Reşîd için seçilen ve klasik Arap müziğinin en önemli repertuarını oluşturan “seçkin 100 savt/şarkı”nın sıklıkla okunduğunu, böylece Doğu müziğinin etkisinin Endülüs'te oldukça güçlü olduğunu belirtmiştir (Tîfâşî, 2019, ss. 107-135). Tîfâşî'ye göre, Endülüs'te Doğu müziğinin etkisinin güçlü olmasında Ziryab'ın (ö.852) önemi büyüktür çünkü Ziryab Doğu müziğini Endülüs'e taşıyan ilk ve en önemli müzisyendir (Tîfâşî, 2019, s. 132).*****

Tîfâşî, Endülüs müziğinin özgün bir tarzının oluşmasında ise dönemin önemli entelektüellerinden olan ve Endülüslü ilk Müslüman filozof kabul edilen İbn Bacce'nin etkisi üzerinde durmuştur. Ona göre İbn Bacce Endülüs'ün en büyük müzik üstatlarından birisidir. Tîfâşî'nin belirttiğine göre İbn Bacce, müzik sanatı üzerine çalışmalar yapmak maksadıyla şarkıcı cariyelerle birlikte inzivaya çekilmiş ve bu süreç iki yıl sürmüştür. Bu sürecin sonunda Endülüs'teki var olan Hristiyan müziği ile Doğu müziğinin bir sentezini yaparak Endülüs'e özgü yeni müzik türleri oluşturmuştur (Tîfâşî, 2019, s. 132).††††† Tîfâşî ayrıca bestesinin İbn Bacce'ye ait olduğunu ifade ettiği Endülüs'te sıklıkla icrâ edilen bazı eserlerin ismini vermiştir (Tîfâşî, 2019, ss. 107-131). Diğer taraftan İbn Bacce'nin ud sazının akordunun nasıl yapılması gerektiği ile ilgili ifadelerini de nakletmiştir (Tîfâşî, 2019, ss. 132-134). Müellife göre İbn Bacce'den sonra ise onu takip eden öğrencileri İbn Cûdî (ö. 1136) ve İbnü'l-Hımâra (ö. 1139) ile İbnü'l-Hâsib, Endülüs müziğinin gelişmesinde etkisi olan önemli müzisyenlerdir (Tîfâşî, 2019, s. 132). Tîfâşî eserinde bu müzisyenlere ait olduğunu ifade ettiği bazı bestelerin isimlerini de zikretmiştir (Tîfâşî, 2019, ss. 107-131). İfrîkiye'de ise daha ziyade Doğu ve Endülüs toplumlarının benimsedikleri tarzlarının bir sentezi ortaya çıkmıştır. Tîfâşî'ye göre bu İfrîkiye'nin coğrafi konumun etkisinin bir sonucudur. İfrîkiye'deki yaygın müzik tarzı Endülüslülerin tarzından daha hafif ve Doğuluların tarzından ise daha melodik olmasıyla ayırt edilir (Tîfâşî, 2019, ss. 107-135; el-Hamâdî, 2020, s. 73).

***** Asıl adı Ali b. Nâf'i' olup Ziryab lakabıyla tanınır. Ziryab, Abbâsîler döneminin meşhur müzisyenlerinden İbrahim el-Mevsilî'nin kölesi olup müziği İbrahim el-Mevsilî ve oğlu İshak el-Mevsilî'den öğrenmiştir. Bir süre Bağdat'ta yaşamış ancak daha sonra Endülüs'e yerleşmiştir. Endülüs'e sadece Doğunun müziğini değil aynı zamanda moda anlayışını da getiren Ziryab, Endülüs döneminin en meşhur müzisyeni kabul edilir. Ziryab hakkında detaylı bilgi için bkz ((Erkoçoğlu & Arslan, 2009).

††††† İbn Bacce'nin müzik üzerine kaleme aldığı ve günümüze de ulaşan küçük hacimli iki ayrı çalışması bulunmaktadır. Bunlardan birisi *Elhan* adlı müstakil eseridir. Diğeri ise *Kitâbu'n-Nefs* adlı eserinin “Ses (İşitme, Akustik) Hakkında” başlıklı beşinci bölümüdür. İbn Bacce hakkında detaylı bilgi için bkz (Tıraşçı, 2018).

Müellifin belirttiğine göre sultanların huzurunda tertip edilen mûsikî meclislerinde bazı kurallar uygulanmaktaydı ve içerisinde bulunan mevsime ya da gündeme özel eserler tercih edilirdi. Örneğin bahar aylarında çiçeklerin ve ağaçların yeşermesi, yaz mevsiminin yaklaşması gibi konuların işlendiği eserlerin okunması bir gelenek halini almıştır. İcraya başta ağır ritimli güzel nağmeleri olan uzun eserlerle başlanırdı. Bu aşamada özellikle mutlak ve mezmûm türünde eserler tercih edilirdi. İcranın ortasında ise müzisyen hafif melodileri olan daha ritmik eserleri tercih ederdi. Meclis sona erdikten ve dinleyiciler ayrıldıktan sonra müzisyen meclisi hemen terk etmez, meclisin sahibi ile baş başa kalır ve bu esnada kendisini de yormayacak şekilde daha sade ve güzel eserlerden birkaç tane daha seslendirirdi (Tifâşî, 2019, ss. 163-170).

Müellif, meclislerde dinleyicilerin keyif alması için mûsikî icrâsında belirli özelliklerin bulunması gerektiğini vurgulamıştır. Buna göre okunan eserlerin öncelikle güftesinin kaliteli şiirlerden seçilmiş olması, bestenin nitelikli olması ve eserin güzel bir şekilde icrâ edilmesi gerekir ki, müellife göre bu üç özelliğin bir arada bulunduğu bir icrâ nadir rastlanılan bir durumdur (Tifâşî, 2019, ss. 163-168).

Sultanın huzurunda mûsikî icrâ edecek müzisyenlerin sadece güzel bir sese ve icrâ becerisine sahip olması yeterli değildir. O dönemde müzisyenin sahip olması gereken bazı özellikler vardır. Müzisyenin icrâ sırasında duruşu düzgün olmalı, otururken fazla eğilmemeli, vücudunu ve boynunu fazla bükmemeli, ellerini ve ayaklarını aşırı hareket ettirmemeli, sallanmamalı ve yüzünü kasıp germemelidir. Çalgı çalıyor ise şayet çalgısını fazla hareket ettirmemeli ve çalgı çalarken bulunduğu konumdan başka yere doğru kaymamalıdır. Müzisyenin ayrıca teknik açıdan teori ve pratiği bir araya getirebilen, güfteye ölçülere ve vurgulara dikkat eden, ikâ'dan çıkmayan ve ses tonunu uygun şekilde yükseltip azaltan bir tavrının olması gerekir (Tifâşî, 2019, ss. 164-170).

Tifâşî'ye göre dinleyicinin de mecliste uyması gereken bazı kurallar vardır. Öncelikle dinleyicilerin icrâ sırasında saygılı ve dikkatli olması gerekmektedir. Ayrıca müzisyene herhangi bir müdahalede bulunmaması gerekir. İcrâ sırasında konuşmak rahatsız edici ve müzisyenin dikkatini dağıtan bir unsurdur. Diğer taraftan müzisyenin işine müdahale ederek onu utandırmak, hoş görülmeleyen bir davranıştır ve bu durum meclisin sahibine karşı da bir saygısızlık şeklinde algılanır (Tifâşî, 2019, ss. 171-172, 179-183).^{*****}

Şiir

Şiirin Arap kültüründeki önemi zaten bilinen bir olgudur. Dolayısıyla Tifâşî'nin eserinde ele aldığı önemli konulardan birisi de şiirdir. Elbette burada ele alınan şiir daha ziyade müzikle birlikte icrâ edilen bestelenmiş şiirlerdir, yani eserlerin güfteleridir. *Müt'atü'l-Esmâ' fi 'İlmi's-Semâ'* adlı eserde müellifin döneminde mûsikî icrâlarında sıklıkla okunan birçok şarkı güftesine yer verilmiştir ve bu sözlerin sahibi genelde güftenin başında zikredilmiştir. Ayrıca bazı eserlerin bestekârına veya kim tarafından icrâ edildiğine dair bilgiler de verilmiştir (Tifâşî, 2019, ss. 81-137).

Müellife göre güftenin aşağıdaki üç özelliğe sahip olması gerekir.

^{*****}Tifâşî'nin sözünü ettiği bu hususlar benzer şekilde İbnü't-Tahhân tarafından da detaylı bir şekilde ifade edilmiştir. Dolayısıyla mûsikî meclislerinde uygulanan bu kural ve kaidelerin asırlar boyu İslam coğrafyasında yaygın bir gelenek halini aldığı ifade edilebilir.

- İlk olarak güftede bahçelerin, çiçeklerin, güzel suretlerin tasviri gibi dinleyicinin hoşuna gidecek ve bir takım arzularını harekete geçirecek özellikler bulunması gerekir.
- İkinci olarak güftenin kahramanlık, cesaret, cenk etmek, zafer kazanmak gibi dikkat çekici konulardan bahsetmesi gerekir.
- Üçüncü olarak ise, güftede ahlaki değerler, fedakârlık, cömertlik, hoşgörü, af ve mağfîret gibi konular işlenmelidir.

Sözü edilen bu özelliklere ilaveten güftelerde işlenmesi gereken; methetme, tebrik etme, gurur, soy bilgisi, vatan, su, gençliğe özlem, sadakat, ahde vefa, istiğfar, nimetin istikrarı gibi diğer bazı konular da vardır. Diğer taraftan aşkın şiddeti, sultanın eşlerinin ve cariyelerinin adları, kabileler arasındaki husumetler gibi konuların geçtiği güfteler kesinlikle okunmamalıdır.

Tîfâşî, Endülüslülerin ve İfrikiyelilerin genellikle Hasan b. Sabit, el-Mütenebbî, Şerîf er-Radî, Cemîl b. Muamer, Ebû Nüvvâs, Amr İbn Ebî Rabâa, Ebû Kuteyfe, Beşşâr İbn Berd, Hüseyin b. el-Dahhâk, Ebû Temmâm gibi doğulu şairlerin bestelenen eserlerine icrâlarda ağırlık verdiklerini ifade etmiştir. Aynı zamanda Endülüslü meşhur şairlerden İbn Hanî el-Endülüsi, İbnü'l-Arif, İbn Bâcce gibi isimlerin şiirleri ile Fâtımî Halifesi Muiz el-Fâtımî'nin bestelenmiş şiirleri de mûsikî icrâlarında sıklıkla tercih edilmiştir.

Mûsikî aletleri

Tîfâşî'nin *Müt'atü'l-Esmâ' fi 'İlmi's-Semâ'* adlı eserinde çalgılardan söz ettiği bölümleri incelediğimizde, döneminin az sayıdaki ve yaygın olarak kullanılan çalgıları hakkında yeni diyebileceğimiz bir bilgi aktarmamıştır. Bu konuda genellikle İbnü't-Tahhân'ın eserinde ve İhvân-ı Safâ'nın risâlelerinde zikredilen bilgilerin tekrar edildiği görülmektedir. Tîfâşî eserinde daha ziyade Endülüslülerin kullandığı çalgılara odaklanmıştır. Ona göre Endülüslüler arasında da en fazla tercih edilen ve beğenilen çalgı üd sazıdır ki zaten klasik Arap müziğinin temel sazı genellikle ud kabul edilmiştir ve çoğunlukla müzik sistemi ud üzerinden temellendirilmiştir. Tîfâşî özellikle eserin otuz altıncı bölümünü "İhvân-ı Safâ'nın risâlelerinde udun özellikleri" başlığı ile ud sazına ayırmıştır (Tîfâşî, 2019, ss. 203-208). Burada ud sazına dair verdiği bilgiler İhvân'ı Safâ'nın risâlelerindeki bilgilerin tekrarıdır. Eserin otuz dört ve otuz beşinci bölümlerinde ise İbnü't-Tahhân'dan alıntı yapılarak organûn ve rebâb sazları hakkında bilgiler verilmiştir (Tîfâşî, 2019, ss. 197-202). Diğer taraftan otuz dokuzuncu bölümde ise ud ve rebâb sazları karşılaştırılmıştır. Tîfâşî bu karşılaştırmada, İhvân'ı Safâ ve İbnü't-Tahhân'ın eserlerinde verilen bilgileri temel alarak aşağıdaki tabloda yer aldığı şekliyle udun dört telinin insan vücudunda bulunan dört sıvıya ve insanın ruhuna etkisinden söz etmiştir (Tîfâşî, 2019, ss. 217-225).

Tablo 2 - Dört telin insandaki dört sıvıya ve insan ruhuna etkisi

Dört tel	Vücuttaki dört sıvıya etkisi	İnsanın ruhuna etkisi
Bam	Sevdâ sıvısını güçlendirerek harekete geçirir, kan sıvısını ise baskılar.	Neşe, zevk ve aşk duygusunu harekete geçirir. Bazen de keder, hüznün ve nefret duygusu verir
Mesles	Balgam sıvısını güçlendirerek harekete geçirir, safra sıvısını sakinleştirir.	Cesaret, ağlama, hüznün, cimrilik, pişmanlık, aşağılama, küçümseme hissi verir.

Mesnâ	Kan sıvısını güçlendirerek harekete geçirir, sevda sıvısını baskılar.	Coşku, iyilik, bağlılık, sempati, merhamet, hassasiyet, aşk ve zevk hissi verir.
Zîr	Safra sıvısını güçlendirerek harekete geçirir, balgam sıvısını sakinleştirir.	Neşe, gurur, galibiyet, liderlik, hararet, bağlarda bahçelerde gezme hissi

Tîfâşî eserde Endülüslülerin ud dışında kullandıkları diğer bazı telli çalgılardan da söz etmiştir. Örneğin otuz beşinci bölümde İbnü't-Tahhân'ın eserinden alıntı yaparak rebâb sazı hakkında bilgi vermiştir. Daha sonra rebâb sazının iki farklı türünün yaygın olarak kullanıldığını ifade eden Tîfâşî, bu sazı tarif ederken tek telli mesnâ, çift telli mesnâ-zîr ve üç telli mesnâ-zîr-mesles perdelerinin bulunduğu versiyonlarından söz etmiş ve bu sazı güzel bir şekilde icrâ edebilen kişi sayısının çok az olduğunu vurgulamıştır. Yine bu sazın kalitesi için ahşabının üzüm ağacı, tik, abanoz veya eski dut ağacından olması gerekmektedir (Tîfâşî, 2019, ss. 201-202). Otuz dördüncü bölümde ise yine İbnü't-Tahhân'ın eserinden doğrudan alıntı yaparak ilk defa Antik Yunan döneminde icat edildiği söylenen erganûn adlı çalgı hakkında bilgi vermiştir (Tîfâşî, 2019, ss. 197-200). Ayrıca müellifin verdiği bilgiye göre Endülüslülerin “rota” adını verdikleri bir çalgı daha vardır ki temelde doğudaki “cenk” adı verilen çalgıya benzese de yapısal olarak bazı farklılıkları vardır (Tîfâşî, 2019, s. 134).

Tîfâşî nefesli çalgılar kategorisinde ise meşhur ney sazından ve “şîz” adını verdiği bir çalgıdan bahsetmiştir. Vurmalı çalgılarda ise yaygın bir saz olarak def mevzubahis edilmiştir. Ayrıca Doğu'da, Mağrib'de ve Endülüs'te müzik ve raksla birlikte kullanılan bir trompetten bahsetmiştir. Bu trompet yapısal olarak bilinen trompetlerden farklıdır. Müellife göre bu trompetin sesi çok heyecan vericidir ve dinleyende hayranlık uyandırır (Tîfâşî, 2019, ss. 134-135).

Raks

Tîfâşî'nin *Müt'atü'l-Esmâ' fi İlmi's-Semâ'* adlı eserinde işlendiği temel konulardan birisi de rakstır. Müellif eserinde son iki bölümü bu konuya ayırmıştır. İbnü't-Tahhân'ın eserinde her ne kadar raks ile ilgili başlıklar bulunsa da ilgili bölümler kayıp olduğu için bu konuda Tîfâşî'nin eseri kaynak teşkil edebilecek nadir eserlerden birisi kabul edilebilir. Çünkü Arap-İslam medeniyetinde müziğin dansla ilişkilendirilerek ele alınması müzikle ilgili kaleme alınan eski eserlerde pek karşılaşılan bir durum değildir. Müellif eserin kırk altı ve kırk yedinci bölümlerinde raksın mûsikî sanatı ile birlikte kullanım alanlarından, raksın çeşitlerinden, güzel raks etmenin inceliklerinden ve raks ile ilgili olarak şairlerin şiirlerinde yaptıkları tasvirlerden bahsetmiştir (Tîfâşî, 2019, ss. 273-304).

Eserde bireysel raks, çift raks ve grup raks yapan rakkasların uyguladıkları teknikler ve kurallar açıklanmıştır. Söz konusu rakkaslar daha ziyade sultanların, vezirlerin ve prenslerin saraylarında raks etmek üzere davet edilen kişilerdir. Müellife göre şiirler ve şarkılar eşliğinde yapılan raks müsabakalarında ödüle layık görülen rakkaslar, bu alanda yüksek bir tekniğe ulaşmış kişilerdi. Ayrıca bu rakkasların iyi bir kondisyona sahip olup, müzik ve ritim duygusuna hâkim olmanın yanında, davet edildikleri devlet ricalinin huzurunda uyulması gereken âdâba da vakıf olmaları beklenirdi.

Sonuç

Külliye

Hicri yedinci/miladi on üçüncü asırda Kuzey Afrika'da Hafsîler döneminde yaşamış olan Ahmed b. Yusuf el-Tîfâşî iyi bir eğitim almış, Kafsa ve Kahire'de bir dönem kadılık görevlerinde bulunmuş, ayrıca Doğu- Batı İslam coğrafyası arasında sık sık seyahatler yapmış entelektüel bir kişiliktir. Tîfâşî'nin farklı alanlarda kaleme aldığı eserleri arasında Kuzey Afrika ve Mağrib'ten Endülüs'e uzanan bir coğrafyada devlet yöneticilerinin ve toplumun farklı kesimlerinin mûsikî sanatı ile ilişkisine odaklandığı *Müt'atü'l-Esmâ' fi 'İlmi's-Semâ'* adlı eserinin, dönemin mûsikî kültürüne ışık tutan nadir eserlerden birisi olduğu ifade edilebilir.

Bu çalışmada öncelikle *Müt'atü'l-Esmâ' fi 'İlmi's-Semâ'* adlı eserin müellifi Ahmed b. Yusuf et-Tîfâşî'nin hayatı hakkında ve telif ettiği eserleri hakkında bilgi verilmiştir. Yapılan incelemede farklı konularda çok sayıda eser telif ettiği anlaşılan Tîfâşî'nin özellikle mücevherler konusundaki uzmanlığı ile ön plana çıktığı, diğer taraftan kendisinin mûsikî sanatına dair herhangi bir eğitimi ve tecrübesinin olmadığı görülmüştür. Ancak yaptığı seyahatlerde çok sayıda mûsikî meclisine dinleyici olarak iştirak ettiği bilinen Tîfâşî'nin, eserini kaleme alırken bu meclislerdeki gözlem ve deneyimlerinden ziyadesiyle istifade ettiği anlaşılmıştır.

Müt'atü'l-Esmâ' fi 'İlmi's-Semâ' adlı eserin mevcut üç adet nüshasının kütüphane katalog bilgileri ve teknik özellikleri hakkında bilgi verilmiş, ayrıca her bir nüsha tanıtılırken ilgili nüshanın örnek sayfasına yer verilmiştir. Buna göre eserin en eski ve eksiksiz nüshasının İbn Âşûr ailesinin özel koleksiyonunda yer alan Âşûr nüshası olduğu, diğer iki nüshanın ise yirminci asırda kaleme alındığı ve eksik bazı kısımlarının olduğu görülmüştür. Yapılan literatür taramasına göre eser üzerine Arap dünyasında 2019 yılına kadar bazı çalışmalar yapılmış olsa da en kapsamlı çalışma, Reşid Selâmî tarafından 2019 yılında neşredilen tahkik çalışmasıdır. Bu çalışmada Selâmî eserin okunup anlaşılması oldukça zor olan “Âşûr nüshasını esas alarak ve en-Necmetü'z-Zehra nüshasından da istifade ederek metni yeniden inşa etmiştir. Türkiye'de ise eser üzerine neşredilmiş herhangi bir çalışmaya rastlanmamıştır.

Çalışmada ayrıca Tîfâşî'nin, *Müt'atü'l-Esmâ' fi 'İlmi's-Semâ'* adlı eserini kaleme alırken kendi tecrübe ve deneyimlerinin yanı sıra hangi kaynaklardan istifade etmiş olabileceği sorusuna da cevap bulmaya çalışılmıştır. Yapılan tespite göre Tîfâşî, eserini inşa ederken büyük ölçüde kendisinden iki asır evvel Mısır'da yaşamış Fâtımîler döneminin meşhur bestekârı ve saray müzisyenlerinden olan İbnü't-Tahhân'ın *Havi'l-Fünûn ve Selvetü'l-Mahzûn* adlı eserinden faydalanmıştır. Tîfâşî her ne kadar sadece iki bölümde verdiği bilgileri *Havi'l-Fünûn ve Selvetü'l-Mahzûn*'dan aldığını açıkça belirtmişse de eserde doğrudan veya kısmen alıntı yapılan diğer bölümler detaylı olarak gösterilmiştir. Tîfâşî ayrıca bazı teknik konularda İhvân-ı Safâ'nın mûsikî risalelerinden alıntılar yapmıştır. Ayrıca eserde başta İsfahânî'nin *Eğâni*'si olmak üzere Ahmed er-Rifâ'nın *el-Muhib ve'l-Mahbûb ve'l-Meşmûm ve'l-Meşrûb, el-Husrî el-Kayrevânî'nin* (ö. 413/1022) *Zehru'l-Adâb ve İbn Hamdûn'un et-Tezkiratü'l-Hamdûniyye* eserleri gibi daha birçok eserden istifade edildiği tespit edilmiştir.

Çalışmanın son bölümünde ise eserin muhtevası analiz edilmeye çalışılmıştır. Toplamda kırk yedi bölümden oluşan *Müt'atü'l-Esmâ' fi 'İlmi's-Semâ'* ansiklopedik tarzda kaleme alınmış bir eserdir. Müellifin, eserinde bölümleri belirli bir düzen takip ederek sıralamadığı, birbiriyle ilgili ilgisiz konuların artarda işlendiği görülmüştür. Dolayısıyla eserin muhtevası analiz edilirken belirli ana başlıklar oluşturularak ilgili konular bu başlıklar altında değerlendirilmeye çalışılmıştır. Eserde bulunan kırk yedi

bölümün temelde ilgili oldukları ana başlıklar ise; mûsikî icrâsı ve müzik dinleme, çalgılar, şiir ve rakstır. Yapılan içerik analizine göre *Müt'atü'l-Esmâ' fi 'İlmi's-Semâ'* adlı eserin özellikle saraylarda ve halkın farklı kesimlerinin iştirak ettiği çeşitli mekânlarda tertip edilen mûsikî meclislerinde icrâ edilen müzik türleri, meşhur müzisyenler, mûsikî meclislerinde sıklıkla okunan besteler ve güfteleri, mûsikî icrâsında uzmanlaşmış müzisyenlerin özellikleri ve kullandıkları çeşitli teknikler, mûsikî meclislerinde kullanılan çalgılar ve özellikleri gibi konularda önemli bilgiler sunduğu tespit edilmiştir. Diğer taraftan eserde kendisinden daha evvel telif edilen benzer türdeki mûsikî eserlerinde pek karşılaşılmayan bir konu olarak mûsikî ve raks ilişkisine değindiği, raksın türleri ve mûsikî meclislerindeki kullanım alanları ve rakkasların nitelikleri gibi hususlarda birtakım bilgiler barındırdığı anlaşılmıştır. Dolayısıyla eserin Arap-İslam mûsikî tarihi ve kültürü açısından özellikle hicri yedinci/miladi on üçüncü asırda Kuzey Afrika, Mağrib ve Endülüs coğrafyasında mûsikî sanatının yerini tespit etmede çok önemli bir kaynak olduğu değerlendirilmiştir. Araştırmacılar tarafından eserin Türkçeye tercüme edilmesinin ve içeriğinin kapsamlı bir şekilde incelenmesinin faydalı olacağı düşünülmektedir.

Kaynakça

- Abdülvehhâb, H. H. (1959). *Ashâbü'l-Muallimâti'l-Kebîrati*, et-Tifâşî el-Kafsî. *Mecelletü'l-Fikr*, 4(9), 4-10.
- Abdülvehhâb, H. H. (2005). *Kitabü'l-Amri fi'l-Musannifâti ve'l-Müellifîne et-Tûnisiiyîn* (M. A. el-Matvî & B. el-Bekûş, Thk.; 1. bs, C. 2). Daru'l-Garbi'l-İslâmî.
- Hamâdî, M. E. (2020). *Kırâatün fi Mahdudi Müt'atü'l-Esmâ' fi İlmi's-Semâ'* li Ahmed et-Tifâşî el-Kafsî. *El-Mecelletü'l-Cezâiriyyeti li'l-Mahtûtâti*, 16(1), 62-83.
- Rifâ, S. b. A. (1986). *El-Muhib ve'l-Mabûb ve'l-Meşmûm ve'l-Meşrûb* (M. Ğalâvencî, Thk.). Mecmeu'l-Lügati'l-Arabiyye.
- Erkoçoğlu, F. & Arslan, F. (2009). Endülüs'ün Sanat Güneşi "Ziryâb". *İstem*, 14, 261-268.
- Safedî, H. b. A. (2007). *Nektü'l-Himyân fi Nüketi'l-'Umyân* (M. Abdülkadir Atâ, Thk.). Dâru'l-Kütüb el-İlmiye.
- Tancî, M. T. (1968). *Et-Tarâiku ve'l-Elhâni'l-Mûsikiyye fi İfrikiyyi ve'l-Endülüs*. *el-Ebhâs*, 21(2-3-4), 93-116.
- İbn Ferhûn, B. (1972). *Ed-Dibacü'l-Müzheb fi Ma'rifeti A'yani Ulemai'l-Mezheb* (M. A. Ebü'n-Nûr, Thk.; C. 1). Darü't-Türas.
- İbn Hamdûn, M. b. H. (1996). *Tezkiratü'l-Hamdûniyye* (İ. Abbâs, Thk.). Dâru Sâdır.
- İbn Manzûr, E. F. C. M. (1980). *Sürûrü'n-Nefs bi-Medâriki'l-Havâsi'l-Hams* (İ. Abbâs, Thk.). el-Müesssetü'l-Arabiyyeti li'd-Dirâsâti ve'n-Neşr.

- İbnu't-Taḥḥân, E.-H. M. (1990). *Hâvi'l-Fünûn ve Selvetü'l-Mahzûn* (E. Neubauer, Ed.). Institute for the History of Arabic-Islamic Science.
- İbnü'l-Adim, E. K. K. (1988). *Buğyetü't-Taleb fî Tarihi Haleb* (S. Zekkar, Thk.; C. 3). Dâru'l-Fikr.
- Kalkaşendî, A. b. A. (1922). *Subhu'l-'Aşâ fî Kavânîni'l-İnşâ* (C. 1). Dâru'l-Kütübi'l-Mısriyye.
- Kahraman, A. (Ed.). (2012). İhvân-ı Safâ Risâleleri. İçinde A. H. Turabi (Çev.), *Musiki: C. I* (ss. 131-160). Ayrıntı Yayınları.
- Kayrevânî, H. (1972). *Zehrü'l-Âdâb ve Semerü'l-Elbâb* (1-4). Dâru'l-Cîl.
- Kayrevânî, R. (1976). *El-Muhtarû min Kutbi's-Sürûr* (A. Mansur, Thk.). Müessesetü Abdü'l-Kerim b. Abdullah.
- Kırbyık, K. (2012). Tifâşî. *TDV İslam Ansiklopedisi* içinde (148-150. ss.) 41, TDV Yayınları.
- Kutat, M. (1986). Mine'l-Mahtûtâtî'l-Mûsîkiyye. *Mecelletü'l-Fikr*, 31(6), 40-48.
- Mes'ûdî, E. H. (1981). *Mürûcû'z-Zeheb ve Meâdinü'l-Cevher* (E. Yusuf, Thk.; 4. bs, C. 4). Dâru'l-Endülüs.
- Öncel, M. (2017). *Hasan b. Ahmed b. Ali el-Katib'in Kemâlü Edebi'l-Ğinâ Adlı Eseri*. (Yayımlanmamış doktora tezi). İstanbul: Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Selâmî, R. (2019). Mukaddime. İçinde *Müt'atü'l-Esmâ' fî İlmi's-Semâ'*. Beytü'l-Hikme.
- Sevinç, M. (2020). *İbnü't-Taḥḥân'ın Havi'l-Fünûn ve Selvetü'l-Mahzûn Adı Musiki eseri (Tahkik ve İnceleme)*. (Yayımlanmamış doktora tezi). İstanbul: Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Tıraşcı, M. (2018). İbn Bacce ve Mûsikî. *İstem*, 32, 317-327.
- Tıraşcı, M. (2020). *Türk Musikisi Tarihi Terimleri Sözlüğü*. Eğitim Kitabevi.
- Tifâşî, A. b. Y. (1977). *Ezhârü'l-Efkâr fî Cevâhiri'l-Ahcâr* (M. Y. Hasan & M. Hafâcî, Thk.). el-Hey'etü'l-Mısriyyeti'l-Amme li'l-Kitab.
- Tifâşî, A. b. Y. (1992). *Nüzhetü'l-Elbâb fîmâ lâ Yüced fî Kitâb* (C. Cum'a, Thk.). Riyâdu'r-Reîsi li'l-Kitâbi ve'n-Neşr.
- Tifâşî, A. b. Y. (2019). *Müt'atü'l-Esmâ' fî İlmi's-Semâ'* (R. Selâmî, Thk.). Beytü'l-Hikme.
- Zehebi, Ş. (1987). *Tarihu'l-İslami ve Vefeyâtü'l-Meşâhîri ve'l-'Alâm* (A. A. Tedmirî, Thk.; C. 52). Dâru Kitâbi'l-Arabî.

Çatışma beyanı: Makalenin yazarı, bu çalışma ile ilgili taraf olabilecek herhangi bir kişi ya da finansal ilişkileri bulunmadığını dolayısıyla herhangi bir çıkar çatışmasının olmadığını beyan ederler.

Foreign Policy Analysis and Critical Geopolitics: Beginning of a New Dialog?

Nuri SALIK*

Abstract

This article argues that the dialog between Foreign Policy Analysis (FPA) and Critical Geopolitics (CGP) could enrich FPA, deepen FPA's engagement with International Relations (IR) theory and present a new research agenda for FPA's middle-range theorizing. In the study, it is put forward that the conversation between FPA and CGP could strengthen the connection between FPA and IR theory in various ways. CGP's emphasis on agent-centrism, ability to transcend the inside-outside dichotomy, critique of natural law-like generalizations in foreign policy, preoccupation with how-possible type questions, and interdisciplinarity can all contribute to FPA and FPA's relationship with IR. Thus, the theoretical foundations of CGP, which are largely derived from post-structuralism, have a significant potential to strengthen the connection between FPA and IR.

Keywords: International Relations, Foreign Policy Analysis, Critical Geopolitics

Dış Politika Analizi ve Eleştirel Jeopolitik: Yeni Bir Diyalogun Başlangıcı mı?

Özet

Bu makale, Dış Politika Analizi (DPA) ile Eleştirel Jeopolitik (EJ) arasındaki diyalogun, DPA'yı zenginleştireceğine, DPA'nın Uluslararası İlişkiler (Uİ) teorisiyle olan angajmanını derinleştirebileceğini ve Dış Politika Analizinin orta düzey teorileştirmesi için yeni bir araştırma gündemi sunabileceğini savunmaktadır. Çalışmada, DPA ile EJ arasındaki diyalogun, DPA ile Uİ teorisi arasındaki bağlantıyı çeşitli şekillerde güçlendirebileceği öne sürülmektedir. EJ'nin özne-merkezciliğe yaptığı vurgu, iç-dış ikiliği aşma yetisi, dış politikadaki doğal hukuk benzeri genellemelere getirdiği eleştiri, nasıl-mümkün tarzı sorularla meşgul olması ve disiplinler arası olmasının hepsi DPA'ya ve DPA'nın IR ile ilişkisine katkı sağlayabilir. Bu nedenle, büyük ölçüde post-yapısalcılıktan türetilen EJ'nin teorik temelleri, DPA ile Uİ arasındaki bağlantıyı güçlendirmek için önemli bir potansiyele sahiptir.

Anahtar Kelimeler: Uluslararası İlişkiler, Dış Politika Analizi, Eleştirel Jeopolitik

Introduction

Foreign Policy Analysis (FPA), which is considered sub-field of the discipline of International Relations (IR), emerged in the 1950s and early 1960s thanks to the new methodological developments in IR. Especially, the Behavioralist School's challenge to realism's notion of state contributed to FPA's emergence as a distinct field of study. With the impact of behaviorism, FPA rejected realism's taken-for-granted approach to state as an abstract and rational unit of analysis from the beginning and posited that interstate relations could be understood by paying

* Dr. Öğr. Üyesi, Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi, İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi, Tarih Bölümü, Ankara / Türkiye, e-mail: nurisalik@gmail.com

ORCID : <https://orcid.org/0000-0002-4311-7167>.

Bu makaleyi şu şekilde kaynak gösterebilirsiniz / To cite this article (APA):

Salık, N. (2023). Foreign Policy Analysis and Critical Geopolitics: Beginning of a New Dialog?.

Külliyeye, 4(2), 189-208. DOI: 10.48139/aybukulliyeye.1344003.

Makale Bilgisi / Article Information

Geliş / Received	Kabul / Accepted	Türü / Type	Sayfa / Page
15 Ağustos 2023	18 Eylül 2023	Araştırma Makalesi	189-208
15 August 2023	18 September 2023	Research Article	

attention to agents of foreign policy or state elites who act on behalf of their political community. Thus, FPA's primary objective has been to open the black box of state by focusing on the domestic level such as decision makers, decision making process and its milieu to make sense of foreign policy decisions and actions of states. In that regard, FPA's emphasis on domestic sources of foreign policy has differentiated from realism's insistence of external sources of foreign policy.

Although FPA has been accepted as the subfield of IR, there has been a debate on how to foster the link between the two owing to their emphasis on various units and levels of analysis. Hudson and Vore (1995) and Hill (2003) argued that IR did not have a theory of human political choice and FPA can provide IR theory with human agency. It is obvious that there are certain deficiencies of mainstream theories of IR such as realism, liberalism and Marxism to account for foreign policies of states. Wendt's constructivism is also criticized for ignoring agency and focusing on structure to explain state behaviors in the international system. Among the theories IR, post-structuralism is hailed for offering a methodology to the development of middle-range theorizing of FPA, i.e., discourse analysis to explain foreign policies of states. Yet, the dilemma of putting texts or people producing them at the center of analysis made post-structuralism's linkage to FPA problematic. In this context, the subject matter of this article is significant as it aims to contribute to this debate by underlining great potential of Critical Geopolitics (CGP) as a strand of post-structuralism to enrich and contribute to FPA's middle-range theorizing thanks to its agent-centrism and emphasis on discourse analysis.

CGP argues that there is a direct relationship between power relations and geographical space, which reflect discourses of foreign policy makers and their policy behaviors. Thus, the article posits that CGP offers new dimensions and analytical tools in analyzing foreign policies of states. In this respect, CGP's focus on agents as primary unit of analysis in foreign policy making, its disposition to overcome inside-outside dichotomy, criticism of natural law-like generalizations in explaining state behaviors, preoccupation with law-like generalizations and interdisciplinary approach are explained as the most remarkable contributions of CGP to the field of FPA, which also foster ties between FPA and IR.

First, the article will start with the evaluation of FPA's origins, development, and main premises. Second, the relationship between FPA and theories of IR will be analyzed. Third, CGP's roots and theoretical underpinnings will be explored. Finally, the ways of initiating the dialog between FPA and CGP as well as CGP's contribution to bolstering FPA's linkage to IR will be elaborated.

1. The Origins, Development and Main Premises of FPA

Valerie Hudson (1994) defines FPA as "the subfield of international relations that seeks to explain foreign policy, or, alternatively, foreign policy behavior, with reference to the theoretical ground" (p. 14). In their latest research, Chris Alden and Amnon Aran (2017) say that "FPA is the study of the conduct and practice of relations between different actors, primarily states, in the international system" (p. 3). Deborah J. Gerner (2007) argues that FPA focuses on "the intentions, statements, and actions of an actor—often, but not always, a state—directed toward the external world and the response of other actors to these intentions, statements

and actions” (p. 18). Margot Light (1994) expresses that FPA essentially deals with the transactions between states, domestic conditions that produce these transactions, the impact of the system and its structures on them and vice versa (p. 94). Jean-Frédéric Morin and Jonathan Paquin (2018) assert that FPA underscores the constant interaction between the actors and their environment, so it necessitates multiple levels of analysis to make sense of foreign policy of the state (p. 1-2).

Although FPA is not a grand theory and does not seek to provide an overarching study of international relations, it can be clearly observed that its emergence, development and premises are heavily influenced by the epistemological developments in IR. It is widely accepted that FPA as a profession and a subfield of IR appeared in the 1950s and early 1960s in tandem with the advent of new methodological approaches in IR (Hill, 2011, p. 916; Hudson, 1994, p. 5). FPA’s emergence as a distinct field of study was essentially facilitated by the Behavioralist School, which posed a methodological challenge to realism’s abstract, unitary, rational and power-seeking notion of state in international affairs (Tayfur, 1994, p. 119). The growing interest in scientific research and positivist methodology in social sciences in the U.S. due to the Cold War dynamics contributed to the emergence of FPA as well (Neack et al., 2007, p. 6).

Basically, FPA came into existence as a reaction to realist assumptions about interstate relations in world politics (Alden & Aran, 2017, p. 6; Gerner, 2007, p. 19). In opposition to realism’s abstract notion of state as the primary unit of analysis, FPA has pointed to real actors as the uppermost unit of analysis in explaining interstate relations. Drawing on the methodological insights of the Behavioralist School, FPA has put forward that all relations between states are carried out by human beings acting alone or in group. Therefore, FPA scholarship has contended that the key point is to understand the decision makers (human beings), who are acting on behalf of their political community or state. FPA scholarship has also underlined the importance of decision-making processes and decision-making context wherein decision makers act and interact with others. In short, FPA has rejected realist perception of state, sought to open the black box of state by bringing domestic aspect back (decision makers, decision-making processes and decision-making context) and challenged realist distinction between inside and outside in foreign policy analysis (Hill, 2003, p. 6-7; Hudson, 1994, p. 1-2; Webber and Smith, 2002, p. 12).

It is commonly accepted that three paradigmatic works laid the ground for FPA: Richard Synder, H.W. Bruck and Burton Sapin’s Decision-Making as an Approach to the Study of International Politics, James Rosenau’s Pre-Theories and Theories of Foreign Policy and Harold and Margaret Sprout’s Man-Milieu Relationship Hypothesis in the Context of International Politics (Hudson, 1994, p. 5; Hudson, 2012, p. 15). These studies brought fresh methodological perspectives to analyze foreign policy and bequeathed different ways, approaches, and traditions to coming generations of FPA scholarship. For example, Synder and his colleagues were the first scholars who opened the black box of state and turned attentions to real actors in foreign policy-making. In this respect, they contributed to the development of FPA’s core theme, foreign policy decision-making (FPDM) (Hudson, 2014, p. 16; Gerner, 2007, p. 19). FPDM approach has challenged the realist idea of objective primacy of international environment over decision makers and underscored the

significance of decision makers' subjective interpretation of it. Furthermore, FPDM has brought domestic sources of foreign policy to the center of analysis against realism's insistence on external sources of foreign policy (Tayfur, 1994, 120).

The Behavioralist School found its most remarkable representation in FPA with the emergence of Comparative Foreign Policy Approach (CFP), which was first and foremost represented by James Rosenau. Parallel to scientism of behavioralism, CFP aimed at creating a general theory of foreign policy by means of methodology of natural sciences, i.e., positivism (Tayfur, 1994, p. 122). Rosenau was critical of the dearth of theoretical investigations in the study of foreign policy and thus suggested an actor-specific theory which sought to establish "cross-nationally applicable generalizations about nation-state behavior" (Hudson, 2012, p. 16). Rosenau also proposed an in-depth methodology to analyze foreign policy by underlining that foreign policy analysis should be multilevel, implying that multiple levels of analysis from individual leaders to international system should be included in foreign policy analysis. He also posited that foreign policy analysis should be multi-causal and correlate insights from various disciplines in social sciences (Neack, 2008, p. 22-23; Hudson & Vore, 1995, p. 213). CFP was heavily influenced by Synder's decision-making approach as it was the first scientific attempt at foreign policy analysis (Tayfur, 1994, p. 122). Rosenau's article "Foreign Policy: Fad, Fantasy or Field?" was another major contribution to the CFP school. In this study, Rosenau criticized previous studies for being excessively preoccupied with case studies and contended that meaningful generalizations in the study of foreign policy can only be achieved by means of the methodology of comparative analysis (Tayfur, 1994, p. 123). When we examine the studies by Rosenau and Synder, it is clearly seen that their approaches to foreign policy were multi-causal and interdisciplinary in their nature (Hudson & Vore, 1995, p. 213).

The third study that shaped the formation of FPA belongs to Harold and Margaret Sprout. Sprouts argued that the most crucial part of foreign policy is psycho-milieu of the individuals and groups who take part in foreign policy decision-making (Hudson, 2014, p. 17; Hudson, 2012, p. 17). According to them, foreign policy can only be properly understood by looking at undertakings of decision makers. Without analyzing these undertakings, international factors would be misleading in understanding and explaining foreign policy. For this reason, they put forward that foreign policy analysis should focus on psycho-milieu of decision makers. For Sprouts, psycho-milieu basically meant international context which is perceived and evaluated by decision makers (Hudson & Vore, 1995, p. 213).

According to Valerie Hudson and Christopher Vore (1995), these three studies have set five basic principles of FPA scholarship. First, foreign policy choices can be grasped by knowing the particularities of people who are at the center of foreign policy decisions. Second, the particularities of individuals should be incorporated as examples of larger categories of variation in formulating cross-national and middle-range theory. Third, FPA theory building should entail multilevel analysis. Fourth, FPA theory building should entail an interdisciplinary approach. Finally, foreign policy-making process is as much important as foreign policy outputs (p. 214).

The classic FPA scholarship covers the period between 1954 and 1993, which is mainly divided into two periods: 1954-1973 and 1974-1993. FPA witnessed its

most prolific years during the 1960s and the 1970s as there were lively intellectual debates on the scope and methodology of the discipline during those years. Although there was a period of decline in FPA scholarship from the mid- to late 1980s, the field was able to recover and survive in several ways. In the classic period, FPA scholarship has developed around several approaches such as *leadership and decision-making, groupthink, small-group dynamics, organizational process and bureaucratic politics, comparative foreign policy, events data approach, domestic and societal dimension of foreign policy* etc. Under these research groups, FPA scholars produced significant number of books and articles on the study of foreign policy by placing different actors such as leaders, groups, bureaucracies, regime types, culture, domestic interest groups, public opinion etc. into the center of their analyses (Hudson, 2012, p. 20-29; Hill, 2011, p. 922-927; Hudson, 2014, p. 18-31).

FPA has never tended to explain international system as a whole, but rather offered a way to understand how actors located in the domestic and international structures behave (Hill, 2011, p. 919). Therefore, FPA approaches have been considered to be middle-range theories focusing on certain range of issues or phenomena in the world and seeking to mediate between grand principles and the complex reality on the ground (Smith et al., 2012, p. 7; Morin & Paquin, 2018; p. 7-8; Neack, 2008, p. 13; Neack, 2018, p. 12).

With the end of the Cold War and the collapse of the bipolar system, FPA entered a new phase since it was understood that actor-general theories of IR were unable to account for the systemic change in the international system (Morin & Paquin, 2018, p. 10). FPA as an actor-specific theory began to attract attention in this milieu because the systemic constraints of the Cold War were no more in force. By adhering to its core principles, FPA scholarship blossomed in the post-Cold War era around several issues such as the role of leadership in the systemic change, dynamics of decision-making process in closed regimes such as the Soviet Union, the People's Republic of China and Eastern bloc countries, as well as the activities of the non-state actors such as the Lutheran Church and the Green Movement and their impacts on the international system. The second reason for the rise of FPA in the post-Cold War era was that the difference between actor-general theories of IR and actor-specific theory of FPA, especially in terms of methodological preferences, was recognized. Scholars conceded that timeless generalizable abstractions of mainstream IR theories cannot be applied to actor-specific theory of FPA, which is concrete, contextual, complex, and not parsimonious in its very nature. As a result, FPA has kept growing incessantly since the end of the Cold War up to the recent years around various issues and topics (Hudson, 1994, p. 13-21; Hudson, 2014, p. 32-35).

After explaining the definition, origins, and development of FPA, we can finally summarize the main assumptions of FPA scholarship. Hill, who is one of the eminent scholars of FPA scholarship, succinctly outlines five underpinning principles of FPA. First, "process affects outcome" is the primary assumption FPA. Although the field of FPA is not solely composed of decision-making, it is undeniably a vital aspect of it. Second, the study of foreign policy is not able to produce an overarching perspective to cover all theories of IR. FPA simply deals with how actors behave and deal with domestic and external structures in which

they are situated. Third, FPA has a special emphasis on the concept of analysis. Analysis in FPA basically means that it primarily focuses on deconstructing foreign policy-making to make sense of underlying motives behind events. Fourth, FPA engenders middle-range theories which means that it does not seek to create either a grand theory or a micro theory. FPA is situated in between the two and it aims to explain bounded and specific aspects of human behavior. Finally, FPA's main focus is agency. FPA primarily focuses on decisions and actions of decision makers rather than the systemic impact of structure within which they act (Hill, 2011, p. 918-920).

2. The Relationship between FPA and Theories of IR

This section briefly covers the relationship between FPA and theories of IR in order to investigate the possible ways of strengthening this relationship. As Hudson and Vore (1995) have rightly argued, IR is devoid of a theory of human political choice to anticipate attitudes of human collectivities such as nation-states. For this reason, they have posited that FPA is capable of providing IR with what it needs, i.e. human agency (p. 210). Hill has underlined the same point and explained that FPA can fill a huge gap in IR thanks to its emphasis on the primacy of agency (Hill, 2003, p. 23). On the other hand, IR and FPA have been mostly considered incongruent due to their focus on different levels and units of analysis in explaining interstate relations (Smith et al., 2012, p. 5; Wæver, 2002, p. 27). Theories of IR primarily seek to analyze the nature and functioning of the international system as a whole. IR theories generally explain external conducts of states through systemic variables and thus they do not try to understand why states may act differently under same international constraints. So, IR theories are mostly descriptive and prescriptive in explaining foreign policy and they do not offer guidance to understand foreign policy-making (Neack, 2018, p. 138; Morin & Paquin, 2018, p. 8-9). To illustrate, realism focuses on the impact of anarchy on state behaviors, and it is not interested in what is going on within state mechanism during the process of foreign policy-making. Realism examines foreign policy at the systemic level and disregards agents who are officially in charge of foreign relations. Realism also explains external conducts of states by referring to certain issues such as achieving power-maximization, protecting national interest, and keeping balance of power intact (Neack, 2008, p. 18). FPA, by contrast, is committed to look below the state level by taking actor-specific information into consideration (Hudson, 2012, p. 14). Besides, FPA seeks to account for different behaviors of states in the international system. That's why, FPA opposes Kenneth Waltz's neorealism as it develops a structural analysis of international relations around generalizations with a little space for human agency (Hudson, 2014, p. 12).

On the other hand, it would be mistaken to claim that realism is totally irrelevant to the field of FPA. Neoclassical realism, which is considered the most suitable approach within the realist tradition, has been deployed to analyze foreign policy in recent years (Carlsnaes, 2012, p. 120). Neoclassical realism has gained prominence because it investigates the ways to reconcile the tension between the general and the particular in foreign policy-making. While not ignoring the structural constraints of the anarchic international system as insistently expressed by neorealism, at the same time neoclassical realism seeks to explain the way through which intervening variables such as perception, decision-making and policy implementation mediate the structural constraints of the international system

in foreign policy. Therefore, neoclassical realism brings domestic variables and specifically actors back into foreign policy analysis, which draws it closer to FPA (Wohlforth, 2012, p. 39-40; Kozub-Karkut, 2019).

Liberalism, which is another mainstream theory of IR, has something to say about foreign policy (Doyle, 2012, p. 54). Liberalism basically explores the ways to achieve peace, cooperation and coordination among sovereign states operating under anarchic international system. Liberalism as a pluralist theory is open to utilize all levels of analysis according to research subjects of scholars. Persons, groups, cultures, structures, non-state actors and international organizations can be subject matters of the liberal study of foreign policy (Neack, 2008, p. 18). To illustrate, liberalism claims that foreign policy is affected by domestic liberal socio-political order because public opinion or democratic leaders in such an order shape foreign policy in accordance with the principles of liberalism. The most famous liberal approach in explaining interstate relations is the “democratic peace theory”, which promotes the idea that democracies do not fight each other. However, liberalism does not aim to develop a theory of foreign policy, and instead just prescribes some values for good foreign policy behavior (Doyle, 2012, p. 69).

Similar to mainstream theories, most of the critical theories of IR do not provide a framework for studying foreign policy-making and foreign policy behaviors. To illustrate, Marxism is premised on economic structuralism and thus it gives limited explanations for the external conducts of states (Neack, 2018, p. 156-158). Marxism could only account for foreign policy at the state and systemic levels. At the systemic level, Marxism considers the asymmetrical relations between the developed and underdeveloped states on account of capitalist world order. Therefore, it investigates how these asymmetries might exert influence on the behaviors of states located in core, periphery or semi-periphery. At the state level, Marxism takes class relations to its center and explains interstate relations with reference to the interests of economic elites. In short, Marxism puts states into broad categories which only outline certain policies for states from political economy perspective. That’s why, Marxism does not account for how states may act differently in the international system (Neack, 2008, p. 18).

Wendt’s conventional constructivism is also considered unsuitable for the study of foreign policy as it principally explains state behaviors through structure rather than agency (Hudson, 2014, p. 12; Carlsnaes, 2012, p. 121-122). Trine Flockhart (2012) stresses that constructivism as an applied framework has considerable potential to make sense of foreign policy behaviors. Especially, foreign policies of institutions such as NATO and EU could be studied from constructivist perspective as it deals with how the identity of actors could change over time. Therefore, constructivism has potential to expose the relationship between changing roles and identities of actors and their external behaviors. Although Flockhart underscores the potential of constructivism, she admits that constructivism’s emphasis on structure rather than agency is the main problematic aspect of it in terms of the field of FPA. She says that the dialog between constructivism and FPA could be sustainable if the former pays more attention to agency.

Post-structuralism is another critical strand in IR which deals with the study of foreign policy. The novel contribution of post-structuralism to FPA is

unquestionably introducing discourse analysis to the field. Discourse analysis provides the field with an empirical ground to study and analyze foreign policy. Post-structuralism challenges realist assumptions and claims that inside-outside dichotomy, which is the benchmark of realist theory, is constituted in discourse. In post-structuralism, discourse is not something only related to words but rather a kind of practice through which values, norms and identities are formed. In post-structuralist foreign policy, discursive practices constitute meaning and “otherness” in relation to identities. Lene Hansen (2012) says that “foreign policies are dependent upon particular representations of the countries, places, and people that such policies are assisting or deterring, as well as on representations of the national or institutional self that undertakes these policies” (p. 95-96). Similarly, Judith Butler explains that identity is not something natural, but it is performative and formed by expressions that are thought to be its results. In this respect, post-structuralism’s performative approach to identity differs from Wendt’s constructivism, which basically takes identity as composition of intrinsic and pre-social elements (Hansen, 2012, p. 100-101).

In the post-Cold War era, post-structuralism has become popular in the field of FPA and many scholars used discursive methods to examine how decision makers make sense of the world around them and implement foreign policy (Düzgıt & Rumelili, 2019; Balcı, 2007). These studies focused primarily on public speeches and documents to understand foreign policy decisions and behaviors. By looking at the blossoming post-structuralist foreign policy analysis after the Cold War, Hudson and Vore (1995) argued that discursive methods have a great capacity to contribute to the development of middle-range theorizing in FPA (p. 222-223).

Similarly, Morin and Paquin (2018) underlined the significance of discourses and metaphors in explaining foreign policy behaviors of states. They maintained that metaphors constitute thought, imply specific behavior and then produce realities in foreign policy. For example, the concept “war on drug”, which was coined during the presidency of Nixon, preceded military interventions of the U.S. in Latin American countries aimed at decreasing the supply of narcotics (p. 294).

Hill is another scholar who has valued the post-positivist approach to foreign policy by underlining that language is undeniably a vital element in foreign policy analysis. According to Hill, language, whether official or private, is a valuable source to inform us about mindsets and actions of individuals. However, Hill explained that although post-structuralist studies are important, they can still be statist and national. Accordingly, Hill mentioned the studies of David Campbell (1992), Roxanne Doty (1993) and Henrik Larsen (1997) as statist in their approach to foreign policy. He pointed out that post-structuralist theory can lend itself to foreign policy analysis efficiently if it bears on analysis of choice and deals with the issue of evidence appropriately (Hill, 2003, p. 9). Regarding the relationship between discourse analysis and the field of FPA, Ole Wæver (2002) also explained that there has been less attempts to link discursive method to FPA (p. 27).

This article argues that Critical Geopolitics (CGP) as a strand of post-structuralism with its emphasis on the power of agency and discursive practices can enrich FPA theoretically and enhance the dialog between FPA and IR. The roots

and theoretical underpinnings of CGP are analyzed to highlight this argument in the next section.

3. The Roots and Theoretical Underpinnings of CGP

CGP, which fundamentally challenges the key assumptions of classical and neo-classical geopolitics, appeared in the late 1980s and early 1990s as a sub-field of human geography. Two trends triggered CGP's advent and contributed to its development as a distinct field of study at this juncture. First, social sciences underwent a significant methodological and theoretical debate during the 1980s due to the rise of post-positivist, social constructivist and radical perspectives, which challenged positivist orthodoxy and became influential in many disciplines such as international relations, political science, sociology and geography (Dalby, 1991, p. 261-269; Agnew, 2016, p. 22). Second, the end of the Cold War, which constituted the spatial structure of the geopolitical thought for over forty years, facilitated the questioning of rigid geopolitical assumptions and language on which foreign policy conducts were based (Agnew, 2002, p. 109; Ó Tuathail, 2003, p. 3). Consequently, both new ontological and epistemological challenges in social sciences as well as the transformation of political structure of world politics were instrumental in the formation of new geopolitical thinking. Immediately after the birth of this approach, CGP scholars began to think beyond the Cold War geopolitics and question state-centric analyses in political geography and international relations.

CGP has fundamentally dealt with the geographical assumptions and representations that shape the making of world politics (Kuus, 2017, p. 1; Jones et al., 2004, p. 14). The basic premise that has underpinned CGP reasoning is the idea that "geographies of global politics were neither inevitable nor immutable, but were constructed culturally and sustained politically by the discourses and representational practices of statecraft" (Dodds & Atkinson, 2000, p. 9-10). Unlike classical geopolitical reasoning, CGP has specifically questioned the visualization of the world to prove partial and subjective nature of geopolitical claims. Géaroid Ó Tuathail pointed to broader modern reasoning behind the concept of geopolitics pertaining to the politics of geographical knowledge and development of governmentality. He argued that CGP seeks to deconstruct hegemonic fixations as well as social production of supposedly natural geographical knowledge in the conduct of foreign affairs (Ó Tuathail and Dalby, 1994, p. 513). In this respect, CGP suggests that geopolitical representations in international politics should be taken seriously because scripting of the world concerning places, peoples and issues in a particular way by the national security intellectuals form and legitimize their foreign policy actions as well as hegemonic aspirations (Ó Tuathail, 1992, p. 439; Flint, 2006, p. 16; Dodds & Atkinson, 2000, p. 11).

Ó Tuathail was the first scholar using the term "critical geopolitics" in his doctoral dissertation entitled "Critical Geopolitics: The Social Construction of Place and Space in the Practice of Statecraft" at Syracuse University (Ó Tuathail, 1989). CGP drew considerable interest among the scholars of political geography as well as IR, which brought about its flourishing rapidly in 1990s. The intellectuals of CGP set out to challenge state-centric and objectivist nature of classical geopolitical reasoning and scholars who strove to legitimize this thinking

during the Cold War. CGP scholars contend that geopolitics is not an impartial analysis of pre-given, natural and commonsense geographical realities of the world but it is highly ideological form of writing and mapping the global space by the intellectuals of statecraft, i.e. the community of leaders, bureaucrats, foreign policy advisors and experts. CGP scholars have started out by questioning and problematizing how geographical knowledge is produced and political spaces are categorized, represented and dealt in a particular way by the political elites. They also paid special attention to these elites' embeddedness within their local, national, and transnational interpretive communities (Ó Tuathail, 1989, p. 47).

CGP scholars also maintained that international politics is totally geopolitics because it naturally involves spatial suppositions and practices about places and people across the world. They emphasized that spatial suppositions and political practices are not objective, but rather shaped by interests and identities (Agnew, 2003, p. 2-4; Dodds et al., 2016, p. 6). By emphasizing and problematizing spatiality of world politics, CGP has not sought to add a geographical perspective to international politics, but it has rather insisted that the study of politics must entail a critical inquiry into spatiality of world politics (Kuus, 2017, p. 2).

When we look at the intellectual origins of CGP, we see that they go back to the critical theories of the Frankfurt School philosophers such as Theodor Adorno, Max Horkheimer and Jürgen Habermas, and later to Jacques Derrida, Michel Foucault and Antonio Gramsci (Kelly, 2006, p. 28). Among them, Foucault is widely accepted as the philosophical father of CGP thinking. Foucault's interview with Yves Lacoste in French Journal *Herodote* in 1976, in which he underlined the centrality of geopolitical designs in the formation of discourse and Edward Said's famous book *Orientalism*, which skillfully revealed the creation and evolution of the imaginary geographies of the Orient, are shown as the early sources of CGP (Atmaca, 2011, p. 37; Dodds & Sidaway, 1994, p. 516). CGP particularly has been built upon post-structuralist strand of critical social theory but avoided putting a strict distinction between post-structuralism and other strands of critical social theory such as Marxism, post-colonialism and feminism. For this reason, CGP has not developed a single theoretical model or methodology rather it has promoted alternative approaches and various critiques to analyze international affairs (Kuus, 2017, p. 5). Therefore, the analytical focus of CGP has been to challenge the conceptual framework that historically shaped thoughts on geography and international relations and to initiate a new dialogue between geography or international relations and social theory, feminism, deconstruction, psychoanalysis and social movements theory etc. (Ó Tuathail & Dalby, 1994, p. 513).

Gearóid Ó Tuathail, Simon Dalby and John Agnew are mostly accepted as the forerunners of CGP thinking (Yeşiltaş, 2014, 240; Dodds et al., 2016, p. 11). Their works have contributed immensely to the development of CGP as a separate field of study up to now. Although there have been some criticisms against CGP scholarship (Squire, 2015; Haverluk et al., 2014) it has been able to survive and grow with increasing contributions of numerous scholars across the world. Today, critical geopolitics is a vibrant and methodologically rich field of inquiry, which helps us make sense of international politics from critical perspective.

Ó Tuathail broadly defined critical geopolitics as “no more than a general gathering place for various critiques of the multiple geographical discourses and

practices that characterize modernity” (Jones & Sage, 2010, p. 316). For Ó Tuathail and Agnew (1992), geopolitics is not the study of geographical reality but rather “a discursive practice by which intellectuals of statecraft ‘spatialize’ international politics in such a way as to represent it as a ‘world’ characterized by particular types of places, peoples and dramas” (p. 192). Drawing on Foucault’s ideas, they have emphasized that geopolitics as a discursive practice is a form of power-knowledge nexus. In opposition to positivist geographical perception of intellectuals of classical geopolitics, CGP scholars have reevaluated the concept of geopolitics from a critical perspective by taking the concept of power into the center of geography. They have emphasized that geopolitics is not the study of natural or pre-given geographical reality, but it is a discursive practice through which political elites make spatial categorizations in world politics. Therefore, geography is not an out-there reality, but it is a site of power struggle between competing authorities that strive to organize, occupy and administer space through their discourses. Discursive practices, which entail cultural formations, specified interests and ideological categorizations, directly help the formation of identities of states against the external world (Ó Tuathail, 1996, p. 1; Yeşiltaş, 2014, p. 240; Dalby, 1991, p. 273-274).

Similarly, Colin Flint (2006) explained that geopolitics fabricates images and classifies territories and peoples in theory, language and practice. These images then provoke rivalries and serve to control territories in world politics. Yet, Flint underlined that geopolitics cannot be confined to the notion of struggle over territory and the tools of justifying actions. Geopolitics is more than this. It is principally a way of “seeing” the world” (p. 13).

CGP has basically sought to enhance our awareness of two main issues: spatiality and subjectivity in international affairs. On spatiality, CGP has problematized the current territorialized perceptions of politics and underlined nuanced perceptions of complex spatialities of power in world politics. Unlike classical geopolitics, CGP has assigned priority to conflictual, contextual and messy spatiality of international politics by emphasizing the importance of interpretive cultural practices and discursive construction of ontological claims. In so doing, CGP has essentially problematized traditional demarcations between domestic and external, political and non-political, state and non-state and sought to deconstruct these binary oppositions in order to establish a space for alternative discussions, narratives and actions in world politics. Regarding subjectivity, CGP has cautioned us to think carefully about the agents of geopolitics and the way through which their practices have produced particular spatial relations. In this sense, CGP has offered a pluralistic approach to make sense of geopolitical practices by underlining the existence of diversity and multiplicity of the traditions in geopolitical thought or practice across the world. CGP has promoted the idea that multiple geopolitical cultures exist due to specific geopolitical contexts and intellectual traditions in different parts of the globe (Dodds et al., 2016, p. 7-9; Kuus, 2017, p. 5-7). CGP’s post-modern investigations on spatiality and subjectivity have essentially challenged the idea of universal and objective geographical knowledge claims in classical geopolitics.

According to the CGP scholarship, the production of geographical knowledge is not a neutral enterprise, but it is deeply vetted in power relations.

Hence, CGP scholars put forward that geopolitics is not a value free concept, yet it is a discursive construction which serves political goals and a way of governing the world by the core/hegemonic states (Yeşiltaş, 2014, p. 240; Ó Tuathail, 1996, p. 46). Agnew (2016) broadly underlined this point by saying that geographical assumptions and schemes are socially constructed by human beings in different historical-geographical circumstances to serve political purposes. To illustrate this point, Agnew contended that classical geopolitics functioned as a “geographical mask” for imperialism and hegemony of Western states (p. 20). CGP’s sensitivity about hegemonic fixations in world politics is significant because the intellectual value of CGP arises at this juncture. Ó Tuathail (2016) also underlined this point by stating that CGP enables us to think critically about the geography of the world, to deconstruct hegemonic discourses and to question the given legacies of imperial practices for achieving greater emancipation (p. xxi).

Dalby and Ó Tuathail explained that CGP’s emphasis on the relationship between space and power is vital because it has a great potential to explain foreign policy behaviors of states. To illustrate, the late Cold War military and diplomatic strategy of the American statesmen tended to behave places and peoples in an exceptionally simplistic way, i.e., discursive representation of some regions as vulnerable spaces for communist intervention. This representation in turn enabled the U.S. to justify covert and overt operations and interventions in some countries such as Nicaragua (Dodds, 2016, p. 15; Agnew & Corbridge, 2003, p. 48-49). Consequently, by examining language and discourse of geopolitics used in the texts of speeches, treaties, documents and memoirs, CGP scholarship has shown that it is possible to uncover the purposes of geopolitical discourses and offer alternative views to them (O’Loughlin, 1994, p. viii).

As mentioned above, inspired by post-modern criticisms that have problematized “the epistemological limits of the ethnocentric practices” that form the backbone of Cold War geopolitics, CGP has investigated geopolitics as a broad social, cultural and political practice rather than as an evident reality of world politics (Ó Tuathail & Dalby, 2002, p. 2). While not dismissing the traditional meaning of geopolitics as the conduct of the intellectuals of statecraft, CGP has broadened this understanding by considering geopolitics as a wider social and cultural category. Ó Tuathail and Dalby categorized geopolitics into three main types: practical, formal and popular. Practical geopolitics, in the traditional sense of the concept, means the practices of political leaders, government officials and bureaucrats of foreign ministry. Formal geopolitics deals with the geopolitical knowledge produced by the strategic community within a state or a number of states, i.e. think tanks, universities etc. Popular geopolitics involves geopolitical metaphors and images in popular culture such as journals, magazines, novels, movies and cartoons. These three types of geopolitics together form geopolitical culture of a state, region or an alliance (Ó Tuathail & Dalby, 1994, p. 513; Ó Tuathail & Dalby, 2002, p. 5). They are highly interconnected since academics, journalists and government representatives regularly come together and exchange their geopolitical discourses and ideas (Atmaca, 2011, p. 39).

Ó Tuathail and Dalby (2002) stated that there are five main underpinnings of CGP. First, geopolitics is to be understood as material and representational

spatial practices of statecraft. CGP challenges and examines geopolitical imaginations of states and their founding myths to uncover the artificial distinction between inside and outside. Second, as CGP underlines the many ways of political construction of space, it particularly deals with the practices that produce borders and conducts that identify everyday life of states. In this respect, CGP is not related to the outside of the state but directly to the construction of the binary oppositions such as inside/outside, here/there and domestic/foreign. CGP argues that states are not pre-given entities, but they are constantly constituted by their conducts with outside against which they construct their identities. Thus, foreign policy is directly related to the making of the foreign as an identity and space which makes possible the realization of domestic. Third, CGP posits that geopolitics is not a singular but a plural phenomenon. This means that the plurality of representational practices has spread across societies. Fourth, CGP maintains that the study of geopolitics cannot be politically neutral. As a part of this argument, CGP questions objectivist claims of classical geopolitics for foreign policy. Hence, CGP asserts that geopolitical reasoning cannot be value-free and beyond politics as claimed by classical geopolitics. On the contrary, it is contextual, situated and embodied in discursive practices. Finally, Ó Tuathail and Dalby argue that “in conceptualizing geopolitics as ‘situated reasoning’ a critical perspective also seeks to theorize its broader socio-spatial and techno-territorial circumstance of development and use.” Geopolitics, in a Foucauldian sense, is profoundly manifested in the development of governmentalization of the state (p. 3-6).

To sum up, CGP has posed a substantial post-modern challenge to classical geopolitics by problematizing the nature and the meaning of the concept of geopolitics in political geography and IR (Ó Tuathail, 1996, p. 47). CGP’s primary analytical interest has been the processes of political construction of territories, borders and actors and how these categories are legitimized within the discourse of political elites. Therefore, discourse has been the most central concept and theme in CGP since its emergence. CGP has taken discourse as an agent-oriented concept that cannot be reduced to Derridean textuality. Thus, CGP has recognized the power of agency to control, shape and use discourses intentionally for the realization of its purposes from the beginning (Müller, 2008, p. 325-326; Müller, 2011).

In CGP, discourse entails both language and practices because foreign policy actions can only be meaningful and justified by means of discourse. Political leaders act through discourse and through evoking certain geopolitical understandings to explain and legitimize their foreign policy action (Ó Tuathail & Agnew, 1992, p. 191). Agnew and Corbridge (2003) have also considered the concept of discourse as an agent-centered concept. According to them, discourse does not have unchanging nature and content, by contrast, it can be transformed by the practices of political elites while spatializing international system in particular historical contexts (p. 48). Similarly, Luiza Bialasiewicz et al. (2007) have underlined that discourse involves both ideal and material as well as the linguistic and non-linguistic aspects, which means that discourses are performative in the sense that they form the object of which they express. According to them, “discourse refers to a specific series of representations and practices through which

meanings are produced, identities constituted, social relations established, and political and ethical outcomes made more or less possible” (p. 406). Therefore, the primary objective of CGP has been to deconstruct the representational practices of foreign policy elites to expose the way how they spatialize international politics (Dodds and Sidaway, 1994, p. 518). The centrality of discourse analysis in CGP makes it suitable for building a bridge with FPA. This connection is elaborated below.

4. FPA and CGP: Beginning of a New Dialog?

This study posits that CGP’s theoretical assumptions have a great potential to contribute to the field of FPA. In the study, it is also pointed out that the dialog between CGP and FPA enhances FPA’s integration to IR theorizing. How can CGP be linked to the field of FPA and how can it play a role to bridge FPA and IR theory? The study suggests that theoretical underpinnings of CGP can be articulated with FPA scholarship through five main points.

First, CGP can be linked to FPA through its emphasis on agents as the primary unit of analysis in foreign policy-making. As mentioned above, FPA’s distinct feature has been the centrality of actors who are in charge of foreign policy-making in opposition to realism’s abstract notion of state. Hill (2003) underlined agent-centrism as the core aspect of FPA as follows: “decision-makers who formally responsible for making decisions for the units which interact internationally – that is, mainly but not exclusively states” (p. 20). Like FPA, CGP has been an actor-specific field of inquiry which primarily focuses on the intellectuals of statecraft (leaders, bureaucrats, foreign policy advisors and experts) who spatialize the world through their discourses and implement foreign policy accordingly. In this respect, CGP primarily deals with the role of actors in foreign policy-making and opposes the realist perception of state as a billiard ball. Therefore, both FPA and CGP are not statist and seek to open the black box of state. I think CGP’s actor-centric approach to foreign policy as a brand of post-structuralism is quite important. CGP’s preoccupation with the role of intellectuals of statecraft in foreign policy-making and its emphasis on the changeable nature of discourse by human beings can strengthen FPA’s actor-specific theorizing. Therefore, CGP’s agent-oriented post-structuralism is highly suitable for opening new theoretical avenues between FPA and IR.

Second, CGP can be linked to FPA through its disposition to overcome inside-outside dichotomy of realism. As mentioned above, FPA encourages scholars to carry out cross-cutting foreign policy analysis at multiple levels (domestic and international). Contrary to classical realism’s strict distinction between inside and outside, FPA seeks to overcome this distinction and explores domestic sources of foreign policy. Similar to FPA, CGP problematizes inside-outside dichotomy of realism by focusing on the ideological construction of spatial boundaries to demarcate domestic space from outside. CGP argues that inside-outside is an artificial dichotomy because political elites construct outside to control and discipline domestic space. The construction of inside vis-a-vis outside through discursive practices of political elites in turn constitute the identities of states. CGP also deals with the socio-historical context of discursive practices. CGP not only traces discursive practices in textuality of geopolitics but also pays attention to the historical, sociological and geographical contexts within which texts are produced

and gain their meaning in discourse (Ó Tuathail, 1996, p. 57). In short, both FPA and CGP reject the notion of state as a pre-given entity. CGP's emphasis on the construction of state identity through discourse can contribute much to the theory of state in FPA in particular and IR in general.

Third, CGP can be linked to FPA through its criticism of natural law-like generalizations in explaining state behavior. As mentioned above, theories of IR mostly delve into the nature and functioning of the international system as a whole and tend to explain external behaviors of states through systemic variables. Therefore, theories of IR are generally prescriptive and descriptive in foreign policy. They seek to predict how states may act in the anarchic international system (Neack, 2018, p. 138; Morin & Paquin, 2018, p. 8-9). To illustrate, neorealism's parsimonious approach to behaviors of states operating under anarchy is the best example of law-like generalizations in explaining foreign policy behaviors of states. On the other hand, FPA differs from neorealism's generalizing approach as its main goal has been to explain foreign policy behaviors not to prescribe it. Therefore, FPA scholarship has been characterized by middle-range theorizing, which has a space for explaining variations in state behaviors. Similar to FPA, CGP is open to variations in interstate relations as it pays attention to multiple political spatializations of world politics through discursive practices of political elites. CGP's emphasis on the multiplicity of geopolitical discourses and their impact on foreign policy-making could render FPA a high explanatory power. Consequently, CGP's openness to variations in interstate affairs can contribute to FPA theorizing, which in turn enhances IR theory's sensitivity to particularities in international politics.

Fourth, CGP can be linked to FPA through its preoccupation with how-possible type questioning. When we look at the FPA scholarship since its emergence, it has fundamentally focused on "why-question" in explaining foreign policy processes and outputs. FPA scholars have tried to expose the causality behind foreign policy-making by referring to multiple levels of analysis from the characteristics of individuals to the structure of the international system. For this reason, they have generally missed "how-possible questions" in their analysis. CGP's concern with how subjective meanings pertaining to space are constructed through geopolitical discourse can contribute to FPA from a different angle because these constructions in turn make possible and trigger foreign policy behaviors. Roxanne Doty (1993) stated that changing the focus from why-questions to how-possible questions has significant implications for foreign policy analysis. According to her, asking why-questions regarding certain conducts of decision makers or states vis-a-vis other actors naturalizes the existence of these decision makers and states. However, how-possible questions naturally embrace why-questions and enable us to critically engage with the practices that help social actors act (p. 299). Although Doty raises this issue on the ground of Derridean textuality that states "there is no reality out of the text", her arguments are important for CGP as an agent-oriented branch of post-structuralism. To illustrate, CGP involves asking how-possible questions to make sense of the process of ideological construction of borders and geopolitical representations of spaces and peoples in foreign policy through discursive practices of political elites. Therefore, CGP's

emphasis on how-possible questions could supply FPA with new post-structuralist insights and connect it with IR theorizing through this post-structuralist posture.

Fifth, CGP can be linked to FPA through its emphasis on inter-disciplinary approach. One of the key characteristics of FPA scholarship has been its emphasis on inter-disciplinary since its emergence. FPA scholars have been keen to utilize methodological insights of several disciplines from sociology to psychology to analyze foreign policy. It can be argued that CGP can provide a new ground for FPA at this point as it directly intertwines geography with international relations. CGP argues that foreign affairs naturally involve geography as the world is composed of multiple geographical entities. CGP connects the geographical spatialization of world politics with foreign policy as it argues that undertaking foreign policy naturally means engaging in geopolitics. For CGP, designation of a place in a particular way means not only assigning a location or setting, but also opening a space for possible taxonomies, as well as initiating narratives, meanings and foreign policy objectives about it (Agnew & Corbridge, 2003, p. 48; Ó Tuathail, 1996, p. 46). Another contribution of CGP to FPA could be its flexibility in terms of connecting several theories. Although CGP mainly benefits from post-structuralism, it has never confined itself solely to post-structuralism's framework. CGP has been open to integrate insights from several branches of critical social theory such as post-structuralism, feminism, constructivism and Marxism. CGP's openness to different theories has a potential to trigger new theoretical synthesis in FPA, which can also intertwine FPA with IR theorizing.

Conclusion

Even though FPA is recognized as a subfield of IR, there has been discussion on how to strengthen the connection between the two due to their emphasis on different units and levels of analysis. In the literature, it is argued that FPA can give IR theory human agency because IR does not have a theory of human political choice. In this context, traditional theories of IR such as realism, liberalism, and Marxism do not adequately explain variations in foreign policy making and foreign policy behaviors of states. Wendt's constructivism also ignores agency and concentrates on structure to explain state actions in the international system. Although post-structuralism's challenge to realism's inside-outside dichotomy and emphasis on discourse analysis are valued by the scholars of FPA, the relationship between the two has been complicated by the fact that some post-structuralists have placed texts rather than people who create them at the center of analysis.

This article has argued that CGP as a branch of post-structuralism has a great deal of potential to enhance and advance FPA's middle-range theorizing. CGP's focus on agents as primary units of analysis in foreign policy making, its disposition to overcome inside-outside dichotomy, criticism of natural law-like generalizations in explaining state behaviors, emphasis on how-possible type questions and interdisciplinary approach are explained as the most remarkable contributions of CGP to the field of FPA, which also foster ties between FPA and IR.

The article has put forward that both FPA and CGP are actor-specific, and they take foreign policy making elites to the center of their inquiries. In that regard, both FPA and CGP oppose realism's notion of state as a black box and try to open

it. CGP could contribute to FPA's actor-specific theorizing as it argues that foreign policy makers spatialize the world through their discourses and formulate foreign policies of their states accordingly. In this context, CGP's agent-oriented post-structuralist posture enhance theoretical interaction between FPA and IR theory. The article has also underlined that both FPA and CGP seek to overcome inside-outside dichotomy of realism. CGP offers a novel approach in tackling this issue as it underscores the role of political elites in constructing spatial boundaries to separate domestic realm from outside through their discourses. This point is quite significant since this effort directly contributes to construction of state identity. Hence, CGP's preoccupation with identity construction by political elites offers a new approach to theory of state in both FPA and IR.

In the article, it is explained that FPA and CGP are critical of neorealism's emphasis on law-like generalizations in explaining foreign policy behaviors of states. Both FPA and CGP are sensitive to variations in foreign policy behaviors of states due to their preoccupation with domestic realm. The article has contended that CGP's acceptance of multiple geopolitical discourses and their impact on foreign policy making could enhance FPA's explanatory power. Hence, CGP's openness to variations in interstate relations contributes to FPA's middle-range theorizing and IR theories' openness to particularities in the international system. The article has also posited that CGP's how-possible type questioning and interdisciplinarity could contribute to FPA and the relationship between FPA and IR. In the article it is argued that CGP's how-possible type questions regarding the geopolitical constructions of spaces and peoples by discursive practices of state elites could render FPA new post-structuralist insights and enhance its connection with IR. CGP's emphasis on the relationship between geography and IR as well as its openness to other branches of critical social theory could create new theoretical syntheses in FPA, which potentially foster the link between FPA and IR.

In short, this article has argued that CGP's theoretical underpinnings mostly drawn from post-structuralism could enrich FPA and strengthen the linkage between FPA scholarship and IR theorizing. The article also suggests that theoretical and analytical arguments herein be tested with further studies, especially case studies to be carried out in various parts of the world.

References

- Agnew, J. (2002). *Making Political Geography*. Arnold.
- Agnew, J. (2003). *Geopolitics: Re-visioning World Politics* (2nd ed). Routledge.
- Agnew, J. & Corbridge, S. (2003). *Mastering Space: Hegemony, Territory and International Political Economy*. Routledge.
- Agnew, J. (2016). The Origins of Critical Geopolitics. In K. Dodds, M. Kuus & J. Sharp (Eds), *The Ashgate Research Companion to Critical Geopolitics* (pp. 19-32). Routledge.
- Alden, C. & Aran, A. (2017). *Foreign Policy Analysis: New Approaches* (2nd ed). Routledge.
- Atmaca, A. Ö. (2011). *Old Game in A New World: Turkey and the United States from Critical Perspective*. (Unpublished PhD Thesis). Ankara: Middle East Technical University Graduate School of Social Sciences.
- Aydın-Düzgit, S. & Rumelili, B. (2019). Discourse Analysis: Strengths and Shortcomings. *All Azimuth*, 8 (2), 285-305.

Balcı, A. (2017). Diskors ve Pratik Olarak Dış Politika. *Uluslararası İlişkiler*, 4 (15), 67-87.

Bialasiewicz, L., Campbell, D., Elden, S., Graham, S., Jeffrey, A., & Williams, A. J. (2007). Performing Security: The Imaginative Geographies of Current US Strategy. *Political Geography*, 26 (4), 405-422.

Campbell, D. (1992). *Writing Security: United States Foreign Policy and the Politics of Identity*. University of Minnesota Press.

Carlsnaes, W. (2012). Actors, Structures, and Foreign Policy Analysis. In S. Smith, A. Hadfield & T. Dunne (Eds.), *Foreign Policy: Theories, Actors, Cases* (pp. 113-129). Oxford University Press.

Dalby, S. (1991). Critical Geopolitics: Discourse, Difference, and Dissent. *Environment and Planning: Society and Space*, 9 (3), 261-283.

Dodds, K. & Atkinson, D. (2000). Introduction to Geopolitical Traditions: A Century of Geopolitical Thought. In K. Dodds & D. Atkinson (Eds.), *Geopolitical Traditions: A Century of Geopolitical Thought* (pp. 1-24). Routledge.

Dodds, K. & Sidaway, J. D. (1994). Locating Critical Geopolitics. *Environment and Planning D: Society and Space*, 12, 515-524.

Dodds, K. (2016). Introduction: Geopolitical Foundations. In K. Dodds, M. Kuus & J. Sharp (Eds.), *The Ashgate Research Companion to Critical Geopolitics* (pp. 15-17). Routledge.

Dodds, K., Kuus, M. & Sharp, J. (2016). Introduction: Geopolitics and its Critics. In K. Dodds, M. Kuus & J. Sharp (Eds.), *The Ashgate Research Companion to Critical Geopolitics* (pp. 1-17). Routledge.

Doty, R. L. (1993). Foreign Policy as Social Construction: A Post-Positivist Analysis of U.S. Counterinsurgency Policy in the Philippines. *International Studies Quarterly*, 37 (3), 297-320.

Doyle, M. (2012). Liberalism and Foreign Policy. In S. Smith, A. Hadfield & T. Dunne (Eds.), *Foreign Policy: Theories, Actors, Cases* (pp. 54-77). Oxford University Press.

Flint, C. (2006). *Introduction to Geopolitics*. Routledge.

Flockhart, T. (2012). Constructivism and Foreign Policy. In S. Smith, A. Hadfield & T. Dunne (Eds.), *Foreign Policy: Theories, Actors, Cases* (pp. 78-93). Oxford University Press.

Gerner, D. J. (2007). The Evolution of the Study of Foreign Policy. In L. Neack, J.A.K. Hey & P. J. Haney (Eds.), *Foreign Policy Analysis: Continuity and Change in Its Second Generation* (pp. 17-32), Prentice Hall.

Hansen, L. (2012). Discourse Analysis, Post-Structuralism, and Foreign Policy. In S. Smith, A. Hadfield & T. Dunne (Eds.), *Foreign Policy: Theories, Actors, Cases* (pp. 94-109). Oxford University Press.

Haverluk, T. W., Beauchemin, K. M. & Mueller, B. A. (2014). The Three Critical Flaws of Critical Geopolitics: Towards a Neo-Classical Geopolitics. *Geopolitics*, 19 (1), 19-39.

Hill, C. (2003). *The Changing Politics of Foreign Policy*. Palgrave Macmillan.

Hill, C. (2011). Foreign Policy Analysis. In B. Badie, D. Berg-Schlosser & L. Morlino (Eds.), *International Encyclopedia of Political Science vol. 3* (pp. 916-928). Sage Publications.

Hudson, V. & Vore, C. S. (1995). Foreign Policy Analysis Yesterday, Today, and Tomorrow. *Mershon International Studies Review*, 39 (2), 209-238.

Hudson, V. (1994). Foreign Policy Analysis: Actor-Specific Theory and the Ground of International Relations. *Foreign Policy Analysis*, 1 (1), 1-30.

Hudson, V. (2012). The History and Evolution of Foreign Policy Analysis. In S. Smith, A. Hadfield & T. Dunne (Eds.), *Foreign Policy: Theories, Actors, Cases* (pp. 13-34). Oxford University Press.

Hudson, V. (2014). *Foreign Policy Analysis: Classic and Contemporary Theory* (2nd ed). Rowman & Littlefield.

Jones, L. & Sage, D. (2010). New Directions in Critical Geopolitics: An Introduction. *Geojournal*, 75 (4), 315-325.

Jones, M., Jones, R. & Woods, M. (2004). *An Introduction to Political Geography: Space, Place and Politics*. Routledge.

Kelly, P. (2006). A Critique of Critical Geopolitics. *Geopolitics*, 11 (1), 24-53.

Kozub-Karkut, M. (2019). Neoclassical Realism and Foreign Policy Analysis – A Possible Way of Integration. *Teoria Polityki*, 3, 201-227. Kuus, M. (2017). Critical Geopolitics. Oxford Research Encyclopedias, International Studies. <https://doi.org/10.1093/acrefore/9780190846626.013.137>.

Larsen, H. (1997). *Foreign Policy and Discourse Analysis: France, Britain and Europe*. Routledge.

Light, M. (1994). Foreign Policy Analysis. In A.J. Groom & Margot Light (Eds.), *Contemporary International Relations: A Guide to Theory* (pp. 93-108). Pinter.

Morin, J. & Paquin, J. (2018). *Foreign Policy Analysis: A Toolbox*. Palgrave Macmillan.

Müller, M. (2008). Reconsidering the Concept of Discourse for the Field of Critical Geopolitics: Towards Discourse as Language and Practice. *Political Geography*, 27 (3), 322-338.

Müller, M. (2011). Doing discourse analysis in Critical Geopolitics. *L'Espace Politique*, 12, 1-21.

Neack, L. (2008). *The New Foreign Policy: Power Seeking in a Globalized Era* (2nd ed). Rowman & Littlefield.

Neack, L. (2018). *Studying Foreign Policy Comparatively: Cases and Analysis* (4th ed). Rowman & Littlefield.

Neack, L., Hey, J. A. K. & Haney, P. J., Generational Change in Foreign Policy Analysis. In Laura Neack, Jeanne A.K. Hey and Patrick J. Haney (Eds.), *Foreign Policy Analysis: Continuity and Change in Its Second Generation* (pp. 1-16). Prentice Hall.

O'Loughlin, J. (1994). Introduction. In J. O'Loughlin (Ed.), *Dictionary of Geopolitics* (pp. vii-xi). Greenwood Press.

Smith, S., Hadfield, A. & Dunne, T. (2012). Introduction. In S. Smith, A. Hadfield and T. Dunne (Eds.), *Foreign Policy: Theories, Actors, Cases* (pp. 1-12), Oxford University Press.

Squire, V. (2015). Reshaping Critical Geopolitics? The Material Challenge. *Review of International Studies*, 41 (1), 139-159.

Tayfur, M. F. (1994). Main Approaches to the Study of Foreign Policy: A Review. *Metu Studies in Development*. 21 (1), 113-141.

Tuathail, G. Ó. (1989). *Critical Geopolitics: The Social Construction of Place and Space in the Practice of Statecraft*. (Unpublished PhD Thesis). Syracuse: Syracuse University.

Tuathail, G. Ó. (1992). The Bush Administration and the 'End' of the Cold War: A Critical Geopolitics of US Foreign Policy in 1989. *Geoforum*, 23 (4), 437-452.

Tuathail, G. Ó. & Agnew, J. (1992). Geopolitics and Discourse: Practical Geopolitical Reasoning in American Foreign Policy. *Political Geography*, 11 (2), 190-204.

Tuathail, G. Ó. & Dalby, S. (1994). Editorial. *Environment and Planning D; Society and Space*, 12, 513-514.

Tuathail, G. Ó. (1996). *Critical Geopolitics: The Politics of Writing Global Space*. Routledge.

Tuathail, G. Ó. & Dalby, S. (2002). Introduction: Rethinking geopolitics: towards a critical geopolitics. In G. Ó Tuathail & S. Dalby (Eds.), *Rethinking Geopolitics* (pp. 1-15). Routledge.

Tuathail, G. Ó. (2003). Introduction: Thinking critically about geopolitics. In G. Ó Tuathail, S. Dalby & P. Routledge (Eds.), *The Geopolitics Reader* (pp. 1-12). Routledge.

Tuathail, G. Ó. (2016). Foreword: Arguing about Geopolitics. In K. Dodds, M. Kuus & J. Sharp (Eds), *The Ashgate Research Companion to Critical Geopolitics* (pp. xix-xxi). Routledge.

Wæver, O. (2002). Identity, Communities and Foreign Policy: Discourse Analysis as Foreign Policy Theory. In L. Hansen & O. Wæver (Eds.), *European Integration and National Identity: The Challenge of Nordic States* (pp. 20-49). Routledge.

Webber, M. and Smith, M. (2002). *Foreign Policy in a Transformed World*. Prentice Hall.

Wohlforth, W. C. (2012). Realism and Foreign Policy. In S. Smith, A. Hadfield & T. Dunne (Eds.), *Foreign Policy: Theories, Actors, Cases* (pp. 35-53). Oxford University Press.

Yeşiltaş, M. (2014). Jeopolitik. In Ş. Kardaş & A. Balcı (Eds.), *Uluslararası İlişkilere Giriş: Tarih, Teori, Kavram ve Konular* (pp. 235-245). Küre Yayınları.

Çatışma beyanı: Makalenin yazarı, bu çalışma ile ilgili taraf olabilecek herhangi bir kişi ya da finansal ilişkileri bulunmadığını dolayısıyla herhangi bir çıkar çatışmasının olmadığını beyan ederler.

Doğudan Batıya Anadolu'daki Anıtlar Üzerinde Akhaimenid Etkileri Ahmet KOCAİSPİR*

Özet

Akhaimenidler'in büyük kralı II. Kyros, İran platosunda siyasi birliği kurduktan sonra resmi kaynaklara göre önce Doğu Anadolu ve sonrasında Batı Anadolu'yu egemenliği altına almıştır. Bu süreçle birlikte Anadolu kısmen yerel özelliklerini, inançlarını ve kültürel özelliklerini koruyacak şekilde Pers satraplarının yönetimine bırakılmıştır. Anadolu'daki Akhaimenid etkilerinin izlerini seramikler, madeni eserler dışında anıtsal nitelikteki kültür varlıkları üzerinden izlemek mümkündür. Anıtsal nitelikteki kaynaklar Akhaimenidler'in, Doğu Anadolu ile Batı Anadolu arasında belirgin bir yönetim farklılığına sahip olduklarını göstermektedir. Yönetim anlayışındaki farklılığın sebepleri arasında Ege Dünyasının Yunanistan ile tampon oluşturması olabilir. Ancak Doğu Anadolu halkını yerel dinamiklerine çok dokunmadan yönetme yoluna gittiklerini görüyoruz. Tabii bu durumda Akhaimenidler'in hizmetlerini daha çok Batı Anadolu'ya yaptıklarını da söylemek mümkün. Söz konusu strateji sayesinde Persler Anadolu'ya uzun süre sorun yaşamadan egemen olmuşlardır. Bu çalışmada Anadolu'nun doğusundan batısına Akhaimenidler'in sanat ustalıklarından geriye kalan zamanının görkemli kalıntılarını bu strateji üzerinden ele alacağız.

Anahtar Kelimeler: Akhaimenid/Pers, Anadolu, Anıt, Etkileşim, Satraplık.

Akhaimenid Effects on Monuments in Anatolia From East to West

Abstract

After establishing political unity on the Iranian plateau, the great Achaemenid king Cyrus II, according to official sources, first ruled Eastern Anatolia and then Western Anatolia. With this process, Anatolia was partially left under the rule of Persian satraps, preserving its local characteristics, beliefs and cultural traits. The traces of Achaemenid influence in Anatolia can be traced through monumental cultural artifacts other than ceramics and metallic artifacts. Monumental sources show that the Achaemenids had a distinct difference in administration between Eastern Anatolia and Western Anatolia. One of the reasons for the difference in the understanding of administration may be that the Aegean World formed a buffer with Greece. However, we see that they tried to govern the people of Eastern Anatolia without touching their local dynamics too much. Of course, in this case, it is also possible to say that the Achaemenids mostly provided their services to Western Anatolia. Thanks to this strategy, the Persians dominated Anatolia for a long time without any problems. In this study, we will examine the glorious remnants of the Achaemenids' artistic mastery from the east to the west of Anatolia through this strategy.

Keywords: Achaemenid/Persian, Anatolia, Monument, Interaction, Satrapy.

* Dr. Öğr. Üyesi., Iğdır Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü, Iğdır/Türkiye, e-posta: ahmetkocaispir@gmail.com,

ORCID : <https://orcid.org/0000-0003-0682-4150>.

Bu makaleyi şu şekilde kaynak gösterebilirsiniz / To cite this article (APA):

Kocaispir, A. (2023). Doğudan Batıya Anadolu'daki Anıtlar Üzerinde Akhaimenid Etkileri. *Küllüye*, 4(2), 209-223. DOI: 10.48139/aybukullu.1348402

Makale Bilgisi / Article Information

Geliş / Received	Kabul / Accepted	Türü / Type	Sayfa / Page
23 Ağustos 2023	5 Eylül 2023	Araştırma Makalesi	209-223
23 August 2023	5 September 2023	Research Article	

Extended Abstract

After the fall of the Great Urartian Kingdom in the 6th century BC, the Achaemenids, who grew powerful in the Near East during the Late Iron Age, expanded into Eastern Anatolia and eventually across all of Anatolia by the 4th century BC. When examining the monumental archaeological evidence in both the eastern and western regions of Anatolia, it becomes clear that Eastern Anatolia was relatively weaker. This weakness can be attributed to the power vacuum created after the Urartian Kingdom's collapse and the continued use of sheltered settlements in mountainous areas. Alternatively, the Achaemenids, as they shifted their focus to the Greek world, may have prioritized securing their western border. According to this perspective, the Achaemenids likely had minimal impact on the local culture of Eastern Anatolia, regarding it primarily as a tax collection region. Aside from the trilingual Xerxes inscription at Van Castle and information from notable writers like Herodotus and Xenophon, there are no written sources offering significant insights into this region.

The expansion of the King's Road into Western Anatolia can be attributed to the introduction of Achaemenid political and cultural influences. Unlike the eastern regions, where Achaemenid influences assimilated with local traits, it is challenging to assert that the Achaemenids significantly impacted Western Anatolia. Achaemenid political propaganda is discernible in various art forms, including architecture, sculpture, and monumental inscriptions. In this sense, this article aims to present key Achaemenid cultural monuments discovered in Anatolia, spanning from east to west. Through the establishment of causal relationships, it seeks to elucidate Achaemenid perspectives on Anatolia's geographical context.

Giriş

MÖ 858 yılında birçok beyliği bir araya getiren Kral Arame, Urartu Krallığının temellerini atmıştır. I. Sarduri (MÖ 832-825) zamanında başkent Tuşpa yapılarak devlet kimliği kazanılmıştır (Caner, Parlıtı, & Tosun, 2020, s.114-115; Köse, 2023; 259). Doğu Anadolu Bölgesi'nin güçlü merkezi Urartu krallığı son büyük kralı II. Rusa (MÖ 685-645) zamanına gelindiğinde sebebi tam olarak çözümlenemeyen nedenlerden çökmüştür (MÖ 7. yy ortaları) (Işıklı & Parlıtı, 2015, s.55). Bu süreçten sonra belirli bir süre (MÖ 600/590-550) yerel halk kültürü yaşanmıştır (Kroll, 2014, s.203-205; Işıklı & Parlıtı, 2019, s.183). Akhaimenid Hanedanından krallar tarafından yönetilen, İran Platosu'nun güneybatısında Parsa adını taşıyan bölgede yaşayan Akhaimenidler'den Hanedanın beşinci kralı olan II. Kyros, MÖ 550'ye doğru Med Krallığını ortadan kaldırmıştır (Koch, 2001, s.11; Wiesehöfer, 2009, s.66; Yücel, 2018, s. 43). Bu kırılmadan sonra İran Platosu'ndan Anadolu'da Kızılırmak'a kadar uzanan coğrafyada Akhaimenid ya da Pers Krallığı kurulmuştur. Kyros, MÖ 547 yılına doğru Kapadokya'ya girmiş ve bu bölgeyi Lydialıların elinden almış, onları Kızılırmak'ın batısına itmiş ve Sardes'i ele geçirmiştir. MÖ. 546 yılına gelindiğinde Lydia Krallığı'nı yıldıktan sonra Akhaimenidler Batı Anadolu'ya girmişlerdir. MÖ 4. yy'ın sonlarına kadar geçen süreçte Anadolu'nun tamamında egemenlik kurmuşlardır (Tosun, Parlıtı, & Caner, 2021, s.107-108).

Bu süreçle birlikte İonia şehirlerini birer birer ele geçirmeye başlamışlardır. Şuanki veriler üzerinden, Akhaimenidler Anadolu topraklarında yönetim

Külliye

merkezleri Sardes ve Daskyleion olan iki satraplık kurmuşlardır. Doğu Anadolu'dan Batı Anadolu'ya kadar uzanan coğrafyada belirli aralıklarla askeri üsler, konaklar ve yerleşimler kurarak bu bölgelerin idaresini satraplıklara bırakmışlardır (Herodotos III, s.37, 92-95; Mansel, 2004, s.254; Kalkan, 2008, s.35). Bu satraplıklar ırklara, coğrafi yapılara bağlı olarak 20 kadardır. Bunlar içerisinde Doğu Anadolu Bölgesi'nin vergileri arasında sadece maddi miktar yer almamaktaydı, aynı zamanda bu coğrafyadan krala at da gönderilmekteydi. Persepolis Apadanası üzerinde Doğuların krala at sunduklarını görüyoruz (Yücel, 2018, s. 43).

Doğudan Batıya Anadolu'da Akhaimenid Etkisi Gösteren Anıtlara Örnekler

Akhaimenid Krallığının Anadolu'yu bir uçtan bir uca yönetmeye yarayan en büyük stratejik gücü yol ağı olmuştur. Anadolu satraplıkları arasında kesintisiz iletişim bağlantıları sağlayan ve bu ağı kesintisiz bir şekilde merkeze kadar taşıyan "Kral Yolu" bulunmaktaydı (Herodotos, V, s.52-54; Sevin, 1982, s.327-328). Anadolu'nun doğudan batıya, 200 yıl kadar Akhaimenid egemenliği altında tutulmasının temeli bu yol ağına bağlanmaktadır (Işıklı & Parlıtı, 2019, s.183, Har. 1). Söz konusu anıtsal abide sayesinde Akhaimenid Krallığının önemli merkezlerinden biri olan Susa'dan Doğu Anadolu ve Güneydoğu Anadolu sonrasında Akdeniz ve Anadolu içleri ve daha batıda Ege sahillerine kadar olan büyük bir coğrafya, siyasi ve ekonomik olarak birleşmiş oluyordu. Bu yol boyunca güvenli seyahat edilebilmesi için karakollar ve misafirhaneler inşa edilmiştir (Herodotos, V, s.52-54, Dusingberre, 2013, s.47-48, Fig. 26; Hacıköylü, 2019, s.163; Tosun, Parlıtı, & Caner, 2021, s. 108, Fig. 2), (Resim. 1). Akhaimenidlerin söz konusu yol ağını köken olarak Urartulardan almış olmaları muhtemel görülmektedir. Akhaimenidlerden önce bölgeye hakim olan Urartuların da uzak coğrafyalara ulaşmalarını sağlayan karakollarla korunan ve misafirhaneleri bulunan yol ağı sistemi bulunmaktaydı (Parlıtı, Kocaispir, & Öncel, 2021, s. 27-28, 36-37; Kocaispir & Parlıtı, 2022, s.857).

Söz konusu yol ağı öncelikle Anadolu'nun doğusundan başlayarak batıya doğru ilerlediğinden ilk olarak Doğu Anadolu'daki anahtar anıt örneklerini ele almaya çalışacağım. Doğu Anadolu'nun Akhaimenid İmparatorluk sürecine dair yazılı bilgilerimiz çok olsa da arkeolojik kaynak açısından yoksuldur. Yazılı verilere baktığımızda Doğu Anadolu'daki Pers satraplığının Paktyike ve Armenia adları altında kuzeyde Karadeniz'e kadar uzandığını görüyoruz. Belgelerde bu coğrafyayı kapsayan satraplıktan yıllık 300 talent gümüş vergi toplandığı aktarılmaktadır (Strabon, XI, s.8, 13; Sevin, 1982, s.315). Bir diğer yazılı kaynağa göre ise Dicle'nin kuzeyinden Karadeniz'e kadar olan (Erzincan Altıntepe başkent) coğrafya 13. Satraplığa bağlı olup, 400 talent vergi ödemekteydi. Kuzeybatı İran'daki Matienler, Kafkasya'da yaşayan Saspeirler ve Van civarında yaşayan Alarodialılar (Van Tuşba başkent) 18. Satraplığa bağlı olup, 200 talent ödüyorlardı (Herodotos, III, s. 93-94)

Doğu Anadolu Bölgesinde Akhaimenid süreciyle ilişkilendirilen en önemli anıtlardan birisi Doğu Anadolu'nun doğu başkenti olan Van Tuşba'da yer alan "Kserkses Yazıtı" olan anıttır. Yazıt Van Kalesi'nin güneyinde dik kayalığın zor bir kısmına yazılmıştır. Kserkses üç dille yazılmış Akhaimenid yazıtıdır. Bu anıt

Doğu Anadolu'daki satraplığın iki idari yönetiminden (doğuda Tuşba, batıda ise Altın-tepe) birisinin burası olduğuna işaret eder. Kserkses bu anıtta Tanrı Ahura Mazda'nın kendisini kral yaptığından söz eder. Ahura Mazda yeryüzünün ve gökyüzünün sahibi olarak verilmiştir. Kserkses'i kral yapan tanrının insanlığa da mutluluk verdiği aktarılmıştır. Devamında Babası Darius'un buraya bir yazıt yazdırmadığı, kendisinin emir vererek yazıt yazdırdığı aktarılmıştır (Bocchierian, 2016, s.9-10; Dusinger, 2013, s.50-54, Fig. 28; Tosun, Parlütü, & Caner, 2021, s.109-110, Fig. 3a).

Akhaimenid'lerin Doğu Anadolu satraplığının batı başkenti olan Altın-tepe'nin stadelindeki tapınağın kısmen üstüne gelecek yapıyı kesen "Apadana" yapısı oldukça önemlidir (Summers, 1993, s.85; Kalkan, 2008, s.51). Sütunlu salon içerisinde Akhaimenidlerle ilişkilendirilen seramik mal grupları ele geçmiştir (Emre, 1969, s.280-288; Kalkan, 2008, s.49). Altın-tepe'de Akhaimenid sürecinin çok uzun olmadığı ve Apadana ile diğer bağlantılı yapıların bu süreç içerisinde kısmen kullanım gördüğü aktarılır (Karaosmanoğlu & Korucu, 2015, s.133).

Altın-tepe'nin Apadana'sına benzer yapıların İran'da Pers/Akhaimenid Hanedanlık sürecinde başladığı göz ardı etmemekte fayda vardır. İmparatorluk süreciyle birlikte ilk akla gelen kent başkent olan Persepolis'tir. Persepolis'te Akhaimenid evresine verilen pişmiş toprak kaplar ve küçük buluntuların ele geçtiği çok sayıda saray, bina ve hazine binası açığa çıkartılmıştır. Bunlar arasında Persepolis'in 100 sütunlu ihtişamlı Apadana'sı en dikkat çekici yapılarından biridir. Söz konusu sütunlu yapı Kserkses tarafından yapılmıştır. Bunlar dışında Akhaimenidlerin mühendislik eserleri olan su sistemleri, sur sistemi ve askeri yapılar da bulunmaktadır (Schmidt, 1964, s.3). Benzer şekilde sütunlu Apadana yapısına sahip bir diğer merkez Susa'dır. Apadana'nın sütun tabanı üzerindeki çivi yazıtında ve diğer çivi yazılı tabletlere göre burayı I. Darius'un inşa ettirdiği anlaşılmaktadır (Amiet, 2010, s.14). Akhaimenid kültür tarihi açısından oldukça önemli olan Pasargad'ta da dörtgen planlı sütunlu salon dışında saraylar, dini yapılar, savunma sistemi açığa çıkartılmıştır (Sedaghat Kish, 2001, s.22). Bastam kazıları, Akhaimenid kültürüne ait önemli bilgilerin elde edildiği merkezlerden bir diğeridir. Bastam'da Altın-tepe'de olduğu gibi Akhaimenid'le ilişkilendirilen sütunlu bir salon bulunmaktadır (Kleiss, 1980, s.303; Kroll, 2013, s.248). Altın-tepe'nin iki sütunlu salon örneğinin Arin Berd'in iki sütunlu Apadana'sı ile eşleştirilmesinden kaynaklı Akhaimenid evresine ait olacağı da ileri sürülmektedir (Kalkan, 2008, s.49, Fig. 6).

Konumuza geri döndüğümüzde Erzincan'dan geldiği belirtilen, Anadolu Medeniyetleri Müzesinde yer alan "Arslan Kabartması" anıtsal niteliktedir. Akhaimenidler için Erzincan'ın önemini ortaya konulması açısından oldukça önemlidir. Stilistik olarak incelenen bu kabartma eser Persepolis kabartmalarında görülen aslanları anımsatmaktadır. Aslan kabartmada ayakta, adım atar pozisyonda işlenmiştir. Ağız açık ve kükrer pozisyonda tasvir edilmiştir. Gözleri kazıma tekniğinde ve badem formlu işlenmiştir. Aslanın bıyıkları kazıma tekniğinde spiral formda yapılmıştır. Dişler ve ağız açıklığından hafif kükrer şekilde olduğundan kırışıklık belirgin olarak verilmiştir. Aslanın boyu oldukça uzun, ancak boyun ve gövde, kafa yapısına göre orantısız, küçük işlenmiştir. Aslanın yelesi kazıma tekniğinde, kafanın alt kısmından başlayarak gövdenin yarısına kadar devam

Külliye

etmiştir. Kuyruk aşağıya sarkık bir şekilde betimlenmiştir. Sağ ayağın üzerinde yer alan damla motifli ayrıntı dikkat çekicidir. Akhaimenid aslanlarının birçok örneği ve özellikle de Persepolis kabartmalarındaki aslan betimlemelerinde bu ayrıntının olduğu belirtilmektedir (Işıklı & Özdemir, 2019, s.358, Res. 5).

Doğu Anadolu bölgesinden söz konusu plastik eser dışında Erzurum ve Ağrı yöresindeki iki kaya mezarı da (Doğubeyazıt ve Umudum kaya mezarları) tartışmalı da olsa bu döneme tarihlenir. Doğubeyazıt'taki kaya mezarındaki kabartmalar bu döneme özgü kabul edilir. Erzurum Ovası'ndaki Umudum kaya mezarının da bir yerel beye ait aynı zamanda bir tür "ateş gede" olarak kullanılmış olması muhtemeldir. Söz konusu kaya mezarları dışında Pers kral mezarlarıyla dikkat çekici benzerlik kurulan bir diğer örnek Van/Küçük Horhor Kaya Mezarı'dır (Köroğlu, 2008, s.34, Res. 12; Işıklı & Parlıtı, 2019, s.184-185, Res. 2). Bütün bu sonuçlar ışığında Doğu Anadolu Bölgesinde Urartu kültürü ile ilişkilendirilen bazı anıtların Akhaimenid olabileceğini söyleyebiliriz (Köroğlu, 2008, s.21-38; Tosun, Parlıtı, & Caner, 2021, s.110-111, Fig. 3), (Resim. 2).

Doğu Anadolu ile Batı Anadolu arasında kalan Orta Anadolu'nun önemli merkezlerinden Oluz Höyük'te açığa çıkartılmaya devam edilen "Sütunlu Salon Yapısı" oldukça önemlidir. Açılan kısmı 22x13 m olan bu anıtsal yapının kuzey-güney doğrultusunda iki sıra halinde 4 metre aralıklarla dizilmiş 3'er adet (toplam 6 adet) taş kaide açığa çıkartılmıştır. Sütunlu salonda geriye kalan kerpiç döşeme ve yapının üst örtüsünün çatı ile taşındığını gösteren bir adet Stroter parçası yapının zamanında ne kadar özenle yapıldığına işaret eder. Söz konusu bulgular üzerinden bu yapının "Apadana" olabileceği belirtilmektedir (Dönmez & Saba, 2019, s.6-7, Plan 2, Fig. 5), (Resim. 3).

Diğer bir merkez olan Kerkenes yerleşmesinde giriş ve ana salondan olmak üzere megaron benzeri bir yapı yer almaktadır. Bu yapıda beşik çatı sistemi uygulanmıştır. Bu yerleşmede açığa çıkartılan tapınak ve saray yerleşkesi yapı bloğu halinde anıtsal özellikler sunar. Saray yerleşkesinde kalan kabul salonu 34x22 m ölçülerine sahiptir (Resim 4). Kabul Salonu iki sıra halinde 6 adet sütundan oluşmaktadır. Tapınak Yapısı ise iki sıra halinde 5 adet sütundan oluşmakla birlikte 28x15 m ölçülerine sahiptir (Sezer, 2019, s.108-109, Fig. 8a-b).

Çalışmamıza konu olan Batı Anadolu, Kyros'un Kroisos'u yenmesiyle MÖ 547/546 ve 541/540 yılları arasında Akhaimenidlerin eline geçmiştir. Ege uygarlıklarının kapısının Akhaimenidlere açılmış olmasında General Harpagos'un kıyıdağlı Yunan kentlerine tek tek boyun eğdirmesi ve beraberinde Kanthos'u yağmalaması büyük rol oynamaktadır. Lykia'nın geri kalanı da olaysız bir şekilde düşmüştür. Küçük Asya'nın batısı, güneybatısı Lydia ve İonia (Yauna) Satraplıkları adı altında iki idari bölüme ayrılmıştır. Genellikle Lydia satraplığının üstünlüğüne rağmen temel birim Güneybatı İonia (Aeloia, Karia, Lykia, Milyas ve Pamphylia) olmuştur. Bunun sonucu olarak Lykia herhangi bir satrapın yönetiminden uzak oldu ama güçlü bir Akhaimenid İmparatorluğu etkisine de maruz kalmıştır (Childs, 1981, s.55). Bu coğrafyada Akhaimenidlerin etkisinin en çok hissedildiği eserler mezar anıtlarıdır. Bu yerden yükseltilmiş anıt mezarlar şüphesiz Akhaimenid derebeyleri için inşa edilmiştir.

Bunlardan ilki olan MÖ 5. yy'a tarihlenen Harpyler Anıtı, Xanthos Steli ile tiyatro arasında yer almaktadır ve Agora ile ilişkili bir konumdadır (Tritsch, 1942,

s.42). Üst bölümüne bir mezar odası oyulmuş dörtgen biçimli bir podyumdan meydana gelen tipik bir Lykia mezarıdır. Mezar odasının dört cephesi kabartmalı levhalarla kaplıdır. Bu kabartmaların üzerindeki boya kalıntılarından boyanmış oldukları anlaşılır (Caygill, 1999, s.143). Mezar odasını kaplayan levhalardan ikisinin iki kenarında Harpy figürleri işlenmiştir. Kuzeydekinde ortada oturan sakallı bir erkek, karşısında da ayakta duran silahlı genç bir erkek figürü bulunmaktadır. Oturan figürün tahtının altında bir domuz bulunmaktadır. Güney cephenin kabartmasında ise ortada yine oturan ve iki elinde birer meyve (biri nar) tutan bir erkek, önünde de ayakta duran ve elinde bir güvercin tutan bir erkek vardır (Tonks, 1907, s.325). Batı cephedeki kabartmalı levhanın sol kanadında bir kapı, bunun da üstünde buzağısını emziren bir inek yer almaktadır. Sahnenin iki kenarında merkeze dönük halde oturan iki kadın figürü bulunmaktadır (Tonks, 1907, s.324). En önemli kabartmanın konumu ve içeriği açısından doğudaki olduğu düşünülür. Bu cephe agoraya bakar. Sahnenin en heybetli figürüyle en küçük figürü karşı karşıyadır. Küçük figür, sakallı ve yaşlı figüre elinde tuttuğu horozu ve meyveyi uzatmaktadır. Ama ikincisi tahtında kütleli ve heykelvari bir biçimde hareketsiz oturmaktadır. Tanrısal bir hal içindedir. Ortadaki bu figürün bu mezarda gömülü olan kişi olduğu düşünülmüştür (Tritsch, 1942, s.43), (Resim. 5). Bu mezarda sanatçı figürleri detayda tamamen bildiği ve alıştığı Yunan modeline göre işlemiştir (Tritsch, 1942, s.49). Sonuç olarak mezarın kabartmalarının detayda Yunan, kompozisyonda (bütünde) doğu özellikleri gösterdiğini söyleyebiliriz.

Diğer örnek anıtımız, MÖ 410-380/360 yıllarına tarihlenen Nereidler Anıtı, Xanthos'ta bulunan bir paye mezardır. Bir payenin üzerine oturtulmuş semerdamlı, İon düzeninde bir Yunan tapınağı görünümündedir. Lykia'daki mimarlık ile Yunan mimarlığının bağdaştırıldığı bir anıttır. Çok süslü, çok sayıda frizle çevrili bir yapının tıpkı bir tapınak gibi düzenlenmiş bir mezar odası vardır (Caygill, 1999, s.59). Sütunların arasındaki boşluklar Nereid heykelleri ile doldurulmuştur. Bunlar hareketin çok iyi yansıtıldığı oldukça başarılı heykellerdir. Hızla dönerek hareket eder biçimde işlenmişlerdir. Bu hareket vücutlarındaki burkulmalar, bükülmeler, arkalarında dalgalanan mantolarıyla verilmiştir. Her biri çok değişik bir pozisyondadır. Üzerlerindeki ince giysi üzerlerine yapışmış biçimde işlenmesi sudan yeni çıktıkları hissini başarılı bir biçimde yansıtmaktadır. Heykellerde bol ışık-gölge oyunu kullanılarak canlılık ve derinlik katılmıştır. Doğu ve batıdaki iki alınlık da mezar sahiplerini onurlandırmak amacıyla yapılmıştır. İkisinde de ortada mezar sahibi yer alır. Bir küçük ve bir büyük olmak üzere iki podyum frizi vardır. Bunların da üstünde bir çift silme yer alır. Üstteki küçük frizde bir kuşatma sahnesi işlenmiş. Batı ve güney cephelerde düşman kente saldırırken doğu ve kuzey cephelerde ise kentin surları önünde savaşırken betimlenmiştir. Bu frizin herhalde en önemli figürlerinden biri tahtta oturan ve kentin yöneticisi olduğu anlaşılan figürdür. Arkasındaki bir hizmetkar başının üzerinde bir gölgelik tutmaktadır. Figür her yönüyle Perslerin "büyük kral" ikonografisine uymaktadır. Sonuç olarak Nereidler anıtı için zengin üslubun bitmekte, basit üslubun da başlamakta olduğu MÖ 385-380 yıllarını vermek yanlış olmayacaktır (Childs, 1989, s.271, 258, 292, 404), (Resim. 6).

Sonuç

Doğu Anadolu Bölgesinin Akhaimenid kültürüne verebileceğimiz anıtsal nitelikte çok az sayıda eser bulunmaktadır. Yazıt, mimari ve yerleşim açısından az

Külliye

sayıda ve çok cılız/silik kanıtlar elde edilmektedir. Akhaimenid sürecine dair arkeolojik izler bu makalede yer almamış olsa da daha çok seramik gibi taşınabilir eserler üzerinden takip edilebilmektedir. Bu değişimler Urartu krallığının merkezinde yaşanan siyasi otorite boşluğunun oldukça uzak diyarları etkileyerek Kuzeydoğu Anadolu'da yerel sistemlerin oluşmasını tetiklemiş gibi görülmektedir. Bu boşluğu dolduran Akhaimenid krallığı oluşan sistemin bir parçası gibi davranmış olmalı ki bölgedeki topluluklar yerel özelliklerini kaybetmemiş görülmektedirler. Elde edilen kanıtlarla Akhaimenid Krallık merkezinin Kuzeydoğu Anadolu'daki yerleşimlerle ne ölçüde iletişim kurduğunu henüz aydınlatamıyoruz. Ancak yerel halklarla satraplık merkezi arasında bağlantı kuran araçlar olduğu gibi satraplık ile Akhaimenid Krallık merkezi arasında da etkileşimi sağlayan benzer bir yapının olduğunu doğrulamaktadır. Bu yapının güçlü olduğunu Kuzeydoğu Anadolu'daki halkların Persçe konuşmaya başlamalarından anlıyoruz. Ancak Persçe konuşanların yol üzerinde hizmet veren azınlıklık olma ihtimalini yeraltı evlerde yaşayan yerel halkların farklı dil konuşmalarından söylemek mümkündür (Ksenophon IV, s.1-5, 25, 33; Tosun, Parlıtı, & Caner, 2021, s.109). Bu görüş dışında bölgede az bir oranda Pers halkının yaşadığı ancak bölgenin asıl demografisinin yerel dili konuşan halklardan oluştuğu öngörüsü de bulunmaktadır (Kalkan, 2008, s.38).

Bu veriler Doğu Anadolu Bölgesinin diğer bölümleriyle paralel Kuzey Doğu Anadolu'da da siyasal, sosyal büyük bir dönüşümün yaşandığına işaret etmektedir. Ancak makalenin içerisinde ele aldığımız arkeolojik kanıtlar henüz toplulukların ekonomi modellerinin değişip değişmediğinin çözümlemesine yetmemektedir. Buna paralel arkeolojik kazıların yetersizliği Kuzeydoğu Anadolu coğrafyasının çevre bölgelerle olan iletişim ağı; stratejik konumunun önem derecesi, maden, bitkisel-hayvansal ürün teminindeki rolü konusunda bilgi edinmemizi engellemektedir. Kuzeydoğu Anadolu'nun Fırat ve Van Gölü havzalarına göre zorlu iklimi ve coğrafyası da göz önüne alınarak komşu satraplıklarla yürütülen sosyal ve ekonomik iletişimin yılın belirli zamanlarında koptuğunu söylemek mümkündür. Bu özellikler Kuzeydoğu Anadolu satraplığının çevre bölgelere göre kendine özgü birtakım sosyal dinamiklerinin oluşmasına zemin hazırlamış olabilir. Bütün bunları sadece kazıları yapılan birkaç merkez üzerinden problemleri çıkarımlarla sürdürebilmekteyiz. Erzincan Altın-tepe'nin geç evre mimarisi, seramiği ve bazı madeni eserlerinin Akhaimenid menşeli olduğunun ileri sürülmesi bu çıkarımlardan birisidir. Bir diğer çıkarım Herodot'un aktardığı Armenia'daki 13. Satraplık (Karadeniz'e kadar uzatılabilir?) veya 19. Satraplık sahasının Kuzeydoğu Anadolu'yu içermesidir (Herodotus III, s.92-95). Hatta Kuzeydoğu Anadolu coğrafyasının bu iki satraplık arasında kaldığı ve Akhaimenid satraplık merkezlerinden birisinin burada Altın-tepe'ye lokalize edilebileceği önerilmektedir (Summers, 1993, s.96).

Araştırma sahamız içerisinde kalan yerleşimlerin bazıları düz ovada, bazıları çevresine göre yüksek bir yerde bazıları ise oldukça dik tepelik üzerine konumlanmışlardır. Bazı yerleşimler korunaksız iken bazılarının savunmaya dönük yapılarının olabileceği belirlenmiştir. Yerleşimlerin bu kadar farklı özellikler sergilemeleri coğrafi yapı bakımından birbirlerinden farklı olmalarıyla ve halkın yaşamına, ticarete veya siyasi otoriteye hizmet etmeleriyle açıklanabilir. Bütün bu sonuçlar bölgenin genel bir panoramasını vermekten öteye gidememektedir.

Doğu-batı arasında kavşak niteliğinde olan Orta Anadolu'ya baktığımızda; hem doğu hem de batı coğrafyalarının ortak özelliklerini barındıran ancak kendine has anıtlar da sunan özellikler sergilemektedir. Bu coğrafya Doğu Anadolu etkili mimari özelliklere sahip kanıtlar sunarken Eski Phryg geleneğinden bildiğimiz kaya mezarlarını da devam ettirmiştir. Bu eserlere Yunan karakterli ikonografik unsurlarla beraber, Akhaimenidli ikonografileri de eklenmiştir (Tosun, 2022, s.398).

Batı Anadolu ise Akdeniz ve Ege'ye açılmasından kaynaklı önemli stratejik bir coğrafyaya sahiptir. Bu coğrafyanın yerel özelliklerini koruyabilmek dışında ilginç bir yönü de doğu ile batı arasında bir bağ kurması ve dolayısıyla bu iki coğrafya üzerinden her alandaki etkilerini içine alarak fenomen olarak niteleyebileceğimiz bir sentez oluşturmuş olmasıdır. Bu sentezin en iyi gözlemlenebildiği eserlerin önemli bir bölümünü, Akhaimenid satrapları için inşa edilen ve Yunan ustaları tarafından bezenen Harpyler ve Nereidler gibi anıt-mezarlar oluşturur. Batı Anadolu ve çevresinde hissedilen söz konusu Akhaimenidli yaşam tarzının daha çok soylularca benimsendiğini söylemek mümkündür. Söz konusu durumu günümüze kalan plastik eserlerdeki Akhaimenidli yönetici kabartmaları, Magos giyimli kabartmalar ve yine Akhaimenid giyimli insan figürleri doğrulamaktadır. Bütün bunlar siyasi bir propagandayla toplumu Akhaimenidli gösterme amacı taşımaktadır. Benzer durumları nispeten Orta Anadolu ve periferisinde de görmek mümkündür. Ancak bu durumu Doğu Anadolu'da doğrulayacak arkeolojik kanıtlara sahip değiliz. Söz konusu kanıtlar Batı ve Orta Anadolu'dan farklı olarak Doğu Anadolu'da Akhaimenid kültürünü, elitlerini ve kralı taklit eden bir yaşam tarzından ziyade, yerel/bölgesel özelliklerin devam ettirilmiş olabileceğine işaret eder (Tosun, 2022, s.398).

Kaynakça

- Amiet, P. (2010). *Shush-e 6000 Sale*. (Çev: A. Musavi).
- Benndorf, O. (1880). *Das Heroon von Gjölbashi-Trysa*. Hansebooks.
- Bocchierian, S. (2016). *The Achaemenid Satrapy of Armania*. (Yayımlanmamış Lisans Tezi). Colorado Üniversitesi.
- Bryce, T. R. (1983). Political Unity in Lycia during the "Dynastic" Period. *Journal of Near Eastern Studies* (42), 31-42.
- Caner, E., Parlıtı, U. & Tosun, M. (2020). Arkeolojik Araştırmalarda Kurumsal Devlet Kimliğinin Kent Mimari Silüeti Üzerindeki Etkilerine Bir Örnek: Urartu Kale Kentleri. M. Adak, (Ed.). *Geçmişten Günümüze Tarih Araştırmaları* içinde (111-136 ss.), Gazi Yayınevi.
- Caygill, M. (1999). *A-Z Companion to the Collections of the British Museum*. The British Museum Press.
- Childs, W. A. P. (1981). Lycian Relations with Persians and Greeks in the Fifth and Fourth Centuries Re-Examined. *Anatolian Studies* (31), 55-80.
- Childs, W. A. P. (1989). *Fouilles de Xanthos, Tome VIII, Le Monument des Nereides*. Klincksieck.

- Dönmez, Ş. & Saba, M. (2019). Anadolu Demir Çağı Pers Tarihi ve Oluz Höyük (Kritalla). A. Özfırat, Ş. Dönmez, M. Işıklı, M. Saba, (Ed.). *Orta ve Doğu Anadolu Geç Demir Çağı: Post-Urartu, Med ve Akhaimenid İmparatorlukları* içinde (1-65 ss.), Ege Yayınları.
- Dusinberre, E. R. M. (2013). *Empire, Authority, and Autonomy in Achaemenid Anatolia*. Cambridge University Press.
- Emre, K. (1969). Altıntepe’de Urartu Seramiği. *Belleten* (33-131), 279-289.
- Hacıköylü, B. (2019). Pers (Akhaimenid) Kralı Kserkses’in Yunanistan Seferinin Anadolu Güzergahı. A. Özfırat, Ş. Dönmez, M. Işıklı, M. Saba, (Ed.). *Orta ve Doğu Anadolu Geç Demir Çağı: Post-Urartu, Med ve Akhaimenid İmparatorlukları* içinde (159-179 ss.), Ege Yayınları.
- Işıklı, M. & Özdemir, M. A. (2019). Erzincan, Saztepe (Cimintepe II): Akhaimenid Dönemi İçin Bölgesel Bir Merkez. A. Özfırat, Ş. Dönmez, M. Işıklı, M. Saba, (Ed.). *Orta ve Doğu Anadolu Geç Demir Çağı: Post-Urartu, Med ve Akhaimenid İmparatorlukları* içinde (351-382 ss.), Ege Yayınları.
- Işıklı, M. & Parlıtı, U. (2015). Van Ayanis Kalesi Çalışmaları-2014. *Türk Eskiçağ Bilimleri Enstitüsü Haberler* (39), 55-57.
- Işıklı, M. & Parlıtı, U. (2019). Doğu Anadolu’nun Geç Demir Çağı: Sorunlar ve Çözümsel Perspektifler. A. Özfırat, Ş. Dönmez, M. Işıklı, M. Saba, (Ed.). *Orta ve Doğu Anadolu Geç Demir Çağı: Post-Urartu, Med ve Akhaimenid İmparatorlukları* içinde (181-215 ss.), Ege Yayınları.
- Kalkan, H. (2008). *M.Ö. 6-4. Yüzyıllarda Doğu Anadolu: Arkeolojik Veriler Işığında Tarihsel ve Kültürel Değerlendirme* (Yayımlanmamış Doktora Tezi). İzmir: Ege Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Karaosmanoğlu, M. & Korucu, H. (2015). Erzincan Ovasındaki Geç Demir Çağ Seramiklerinin Değerlendirilmesi. M. Işıklı, B. Can (Ed.), *Uluslararası Doğu Anadolu Güney Kafkasya Kültürleri Sempozyumu Bildiriler II Kitabı* içinde (132-147 ss), Cambridge Scholars Publishing.
- Kleiss, W. (1980). Bastam, an Urartian Citadel Complex of the Seventh Century B.C. *American Journal of Archaeology* (84-3), 299-304.
- Kroll, S. (2013). Notes on the Post-Urartian Horizon at Bastam. *Tarhan Armağanı. M. Taner Tarhan’a Sunulan Makaleler* içinde (247-255 ss.), Ege Yayınları.
- Kroll, S. (2014). Notes On The Post-Urartian(Median) Horizon in Nw-Iran and Armenia. A. Özfırat (Ed.), *Arkeolojiyle Geçen Bir Yaşam İçin Yazılar Veli Sevin’e Armağan* Kitabı içinde (203-205 ss.), Ege Yayınları.
- Kocaispir, A. & Parlıtı, U. (2022). Urartu’nun Kuzeydoğu Anadolu’ya Ulaşımında Yol Ağı Sorunsalı. *I. Uluslararası Sosyal Bilimler Sempozyumu (Yol) Bildiri Kitabı* içinde (856-869 ss.), Erzurum Teknik Üniversitesi Yayınları.
- Koch, H. (2001). *Az Zabane Dariush/Darius’un Dilinden*. (Çev. P. Rajabi), Entesharat Karang.
- Köroğlu, K. (2008). Urartu Kaya Mezar Geleneği ve Doğu Anadolu’daki Tek Odalı Kaya Mezarlarının Kökeni. *Arkeoloji ve Sanat* (127), 21-38.

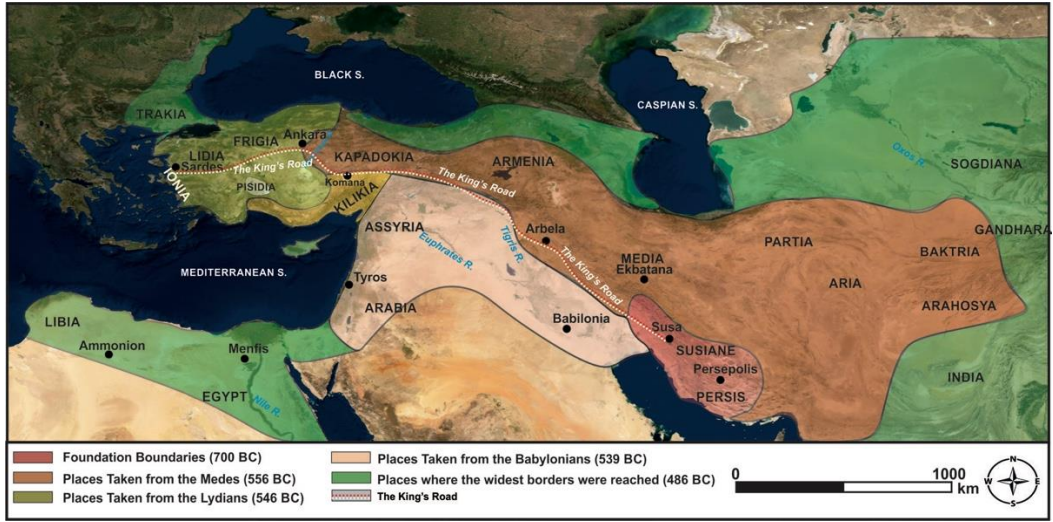
- Köse, S. (2023). Dijital Arkeoloji Uygulamaları: Ayanis Örneği. *Külliyeye Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi* 4/1, 137-162.
- Mansel, A. M. (2004). *Ege ve Yunan Tarihi*, Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Mellink, M. (1988). Anatolia. J. Boardmann- N. G. L. Hammond, D. M. Lewis, M. Ostwald (Ed.), *The Cambridge Ancient History IV (Persia, Greece and the Western Mediterranean c. 525 to 479 B.C.)* içinde (211-233 ss.), United Kingdom at the University Press.
- Parlıtı, U., Kocaispir, A. & Öncel, K. (2021). The Magnificent Urartian Fortress on The Southern Slope of Munzur Mountains (Tunceli): Kurmizak. *Iğdır Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* (27), 24-56.
- Root, M. C. & Arbor, A. (1991). From the Heart: Powerful Persianisms in the Art of the Western Empire. Helen Sancisi, Weerdenburg, Amelie Kuhrt (Ed.), *Achaemenid History VI, Asia Minor and Egypt: Old Cultures in a New Empire, Proceedings of the Groningen 1988 Achaemenid History Workshop* içinde (1-25 ss.). Nederlands Instituut voor het Nabije Oosten.
- Schmidt, E. F. (1964). *Takhte Jamshid I, Banaha, Nagsheha va Nebeshteha/ Persepolis I: Structures, Reliefs, Inscriptions*, (Çev: A. Faryar), Entesharat Franklin va Amirkabir Press.
- Sedaghat Kish, J. (2001). *Aramgahe Kourosh va Bavarhaye Mardome Fars/ Cyrus' Tomb and the Beliefs of the Persians*. Entesharat Khojasteh.
- Sekunda, N. (1991). Achaemenid Settlement in Caria, Lycia and the Greater Phrygia. Helen Sancisi, Weerdenburg, Amelie Kuhrt (Ed.), *Achaemenid History VI, Asia Minor and Egypt: Old Cultures in a New Empire, Proceedings of the Groningen 1988 Achaemenid History Workshop* içinde (83-108 ss.), Nederlands Instituut voor het Nabije Oosten.
- Sevin, V. (1982). Anadolu'da Pers Egemenliği. *Anadolu Uygarlıkları, Görsel Anadolu Tarihi Ansiklopedisi* 2 içinde (310-332 ss.), Görsel Yayınlar.
- Sezer, O. (2019). MÖ 6. Yüzyılda Orta Anadolu: Akhaimenid Geçiş Evresi. A. Özfirat, Ş. Dönmez, M. Işıklı, M. Saba, (Ed.), *Orta ve Doğu Anadolu Geç Demir Çağı: Post-Urartu, Med ve Akhaimenid İmparatorlukları* içinde (97-157 ss.), Ege Yayınları.
- Summers, G. D. (1993). Archaeological Evidence for the Achaemenid Period in Eastern Turkey. *Anatolian Studies* (43), 85-108.
- Tonks, O. S. (1907). An Interpretation of the So-Called Harpy Tomb, *American Journal of Archaeology* 11, , s. 321-338.
- Tosun, M. (2022). Pers/Akhaemenid Dönemi'nde Anadolu: Bölgeler Arası Karşılaştırmalı Bir Değerlendirme. *Uluslararası Eskiçağ Tarihi Araştırmaları Dergisi* (4/2), 379-416.
- Tosun, M., Parlıtı, U. & Caner, E. (2021). An Evaluation on Eastern Anatolia Late Iron Age (Persian/Achaemenid Period). *Arkeoloji Dergisi* (XXVI), 107-120.
- Tritsch, F. J. (1942). The Harpy Tomb at Xanthus. *The Journal of Hellenistic Studies* (62), 39-50.

- Tuplin, C. (2007). The Achaemenid Impact in Anatolia: A Summary. İ. Delemen (Ed.), *The Achaemenid Impact on Local Populations and Cultures in Anatolia, Papers Presented at the International Workshop* içinde (291-298 ss.), Türk Eskiçağ Bilimleri Enstitüsü Yayınları.
- Vismara, N. (2007). Some Reflections on Iconographic otifs in Lycian Coinage: the Central Achaemenid Empire's Powerful Political Presence in a Border Region. İ. Delemen (Ed.), *The Achaemenid Impact on Local Populations and Cultures in Anatolia, Papers Presented at the International Workshop* içinde (59-67 ss.), Türk Eskiçağ Bilimleri Enstitüsü Yayınları.
- Wiesehöfer, J. (2009). The Achaemenid Empire. *The Dynamics of Ancient Empires State Power from Assyria to Byzantium* içinde (66-98 ss.), Oxford University Press.
- Yücel, Ç. (2018). Diyarbakır Müzesi'nden Bir Grup Pers Süvari Figürünü. *Researcher: Social Science Studies* (6/2), 42-56.
- Zahle, J. (1991). Achaemenid Influences in Lycia. Helen Sancisi, Weerdenburg, Amelie Kuhrt (Ed.), *Achaemenid History VI, Asia Minor and Egypt: Old Cultures in a New Empire, Proceedings of the Groningen 1988 Achaemenid History Workshop* içinde (145-157 ss.), Nederlands Instituut voor het Nabije Oosten.

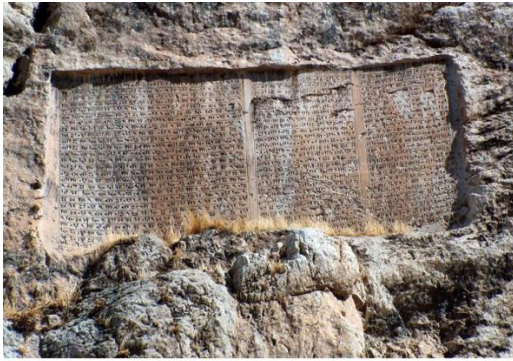
Antik Kaynaklar

- Herodotos. (2006). *Tarih/Historiai*. (Çev: M. Ökmen), Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Ksenophon. (1984). *Anabasis (Onbinlerin Dönüşü)*. (Çev: T. Gökçöl), Sosyal Yayınları.
- Strabon. (1993). *Antik Anadolu Coğrafyası / Geographika: XII-XIII-XIV*. (Çev: A. Pekman), Arkeoloji ve Sanat Yayınları.

Resimler

Resim 1: Pers Kral Yolu ve Akhaimenid Krallığı'nın yayılım coğrafyası (Eyüp CANER tarafından hazırlanmıştır).

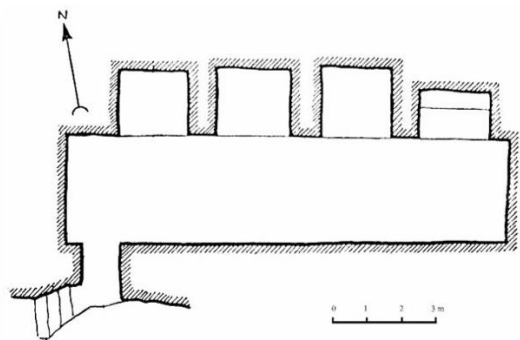
a

b

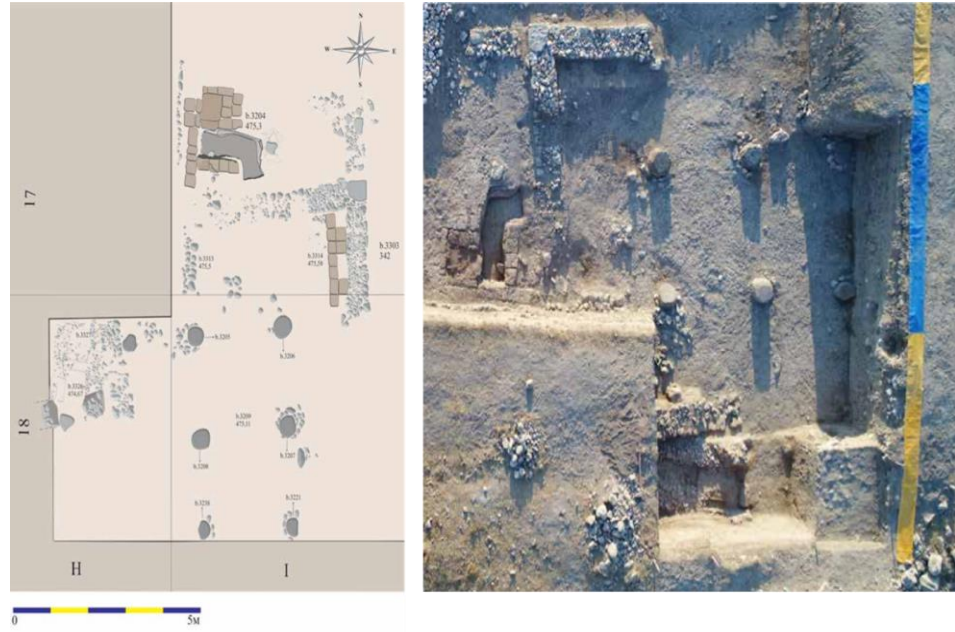
c

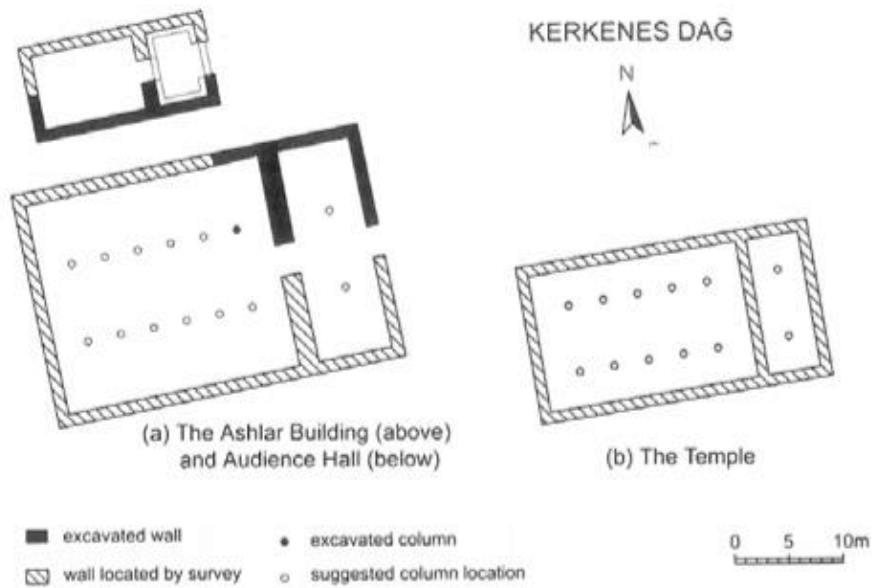
d

Küllüye

Resim 2: a. Kserkses Yazıtı; **b.** Doğubayazıt Kaya Mezarı; **c.** Umudum Kaya Mezarı; **d.** Küçük Horhor Kaya Mezarı (Tosun, Parlıtı, & Caner, 2021: Fig. 3).

Resim 3: Oluz Höyük, Sütunlu Salon (MÖ 450-300) (Dönmez, & Saba, 2019: Plan. 2; Fig. 5).

Resim 4: Kerkenes Özel Yapıların Planları (Sezer, 2019: Fig. 8a-b).

Resim 5: Harpyler Mezar Anıtından (Tonks, 1907, 325).

Resim 6: Nereidler Mezar Anıtından (Caygill, 1999, s.59; Childs, 1989, s. 258-259, 271, 292).

Çatışma beyanı: Makalenin yazarı, bu çalışma ile ilgili taraf olabilecek herhangi bir kişi ya da finansal ilişkileri bulunmadığını dolayısıyla herhangi bir çıkar çatışmasının olmadığını beyan ederler.

A Theoretical Approach to Fear of Crime

Mehmet DEMİRBAŞ[♦], Abdullah ÇELİK[•], N. Umut AKINCIOĞLU^{*}

Abstract

Fear of crime studies increased in the 1960s. It has become an important subject studied in disciplines such as criminology, sociology, and psychology. One of the best ways to understand and solve the high crime rates in a society is the fear of crime. Fear of crime is studied to understand what types of crime the individual fears and for what reason. Hence, it is an important method that can be used to identify the problem. In this study, it has been tried to make a theoretical analysis of fear of crime. With the theoretical study, a definition of fear of crime has been made from different perspectives. In addition, important studies in the literature were analyzed and common findings were brought together. In this way, it was desired to take a picture of the effects of various demographic characteristics such as gender, age, education level and income level on individuals' fear of crime scores. In addition, an analysis was made about what can happen in individuals and societies with high fear of crime scores. It has been tried to show the cyclical process of how individuals and societies create environments that can lead to new crime while protecting themselves from being victimized.

Keywords: Fear of Crime, Crime Rates, Vulnerability Theory, Victimization Theory

Suç Korkusuna Teorik Bir Yaklaşım

Özet

Suç korkusu çalışmaları 1960'lı yıllarda ortaya çıkmıştır. Kriminoloji, sosyoloji ve psikoloji gibi disiplinlerde çalışılan önemli bir konu haline gelmiştir. Bir toplumda yüksek suç oranlarını anlamak ve çözüme kavuşturmak için kullanılabilecek en iyi yöntemlerden biri de suç korkusudur. Suç korkusu genellikle, bireyin hangi suç türlerinden, hangi sebeplerle korktuğunu anlamak, bu konuda bulgulara ve gözlemlere dayalı çıkarımlar yapmak ve bu çıkarımları bir sonuca dönüştürmek amacıyla çalışılmaktadır. Dolayısıyla, problemi tanımlamak için kullanılabilecek önemli bir yöntemdir. Bu çalışmada da suç korkusuna teorik yönden bir analiz yapılmaya çalışılmış ve yine teorik olarak farklı bakış açılarından yararlanılarak suç korkusu kavramı üzerine bir tanım yapılmıştır. Buna ek olarak, literatürde yer almış önemli çalışmalar analiz edilerek ortak bulgular bir araya getirilmiştir. Bu sayede, cinsiyet, yaş, eğitim durumu ve gelir düzeyi gibi çeşitli demografik özelliklerin bireylerin suç korkusu skorlarındaki etkilerine dair genel durumu gösteren bir çerçeveye çizilmesi amaçlanmıştır. Ayrıca, suç korku skoru yüksek olan bireylerde ve toplumlarda hangi durumların meydana gelebileceğine dair de bir analiz yapılmıştır. Son olarak bireyin ve toplumların kendilerini mağdur olmaktan korurken yeni suç oluşmasına neden olabilecek ortamları nasıl oluşturduğuna dair döngüsel süreç gösterilmeye çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Suç Korkusu, Suç Oranları, Savunmasızlık Teorisi, Mağduriyet Teorisi

[♦] Dr. Öğr. Üyesi, Polis Akademisi, Güvenlik Bilimleri Enstitüsü, Güvenlik Stratejileri ve Yönetimi Anabilim Dalı, Ankara / Türkiye, e-mail: mehmetdemirbas88@gmail.com

ORCID : <https://orcid.org/0000-0002-9760-1130>.

[•] Arş. Gör., Polis Akademisi, Trafik Enstitüsü, Ulaşım Güvenliği Ve Yönetimi Anabilim Dalı, cıkabdullah@gmail.com

ORCID : <https://orcid.org/0000-0002-3912-3724>.

^{*} Arş. Gör., Polis Akademisi, Adli Bilimler Enstitüsü, Ankara / Türkiye, e-mail: umutakincioglu@gmail.com

ORCID : <https://orcid.org/0000-0002-4605-6195>.

Bu makaleyi şu şekilde kaynak gösterebilirsiniz / To cite this article (APA):

Demirbaş, M. & Çelik A. & Akıncıoğlu, U. N. (2023). A Theoretical Approach to Fear of Crime.

Külliyeye, 4(2), 224-241. DOI: 10.48139/aybukulliyeye.1339633.

Makale Bilgisi / Article Information

Geliş / Received	Kabul / Accepted	Türü / Type	Sayfa / Page
8 Ağustos 2023	23 Eylül 2023	Araştırma Makalesi	224-241
8 August 2023	23 September 2023	Research Article	

Introduction

Humans are creatures with basic emotions. These emotions have both positive and negative effect on the daily life of individuals and direct their lives. Love, anger, pleasure, disgust, and fear are the basic emotions of people. Fear is a spiritual and emotional process in the heart and mind of individuals. It exists within the human body from birth, and fear continues its evolutionary process, just like a baby's development and growth.

Fear is a universal emotion. In other words, regardless of color, language, race and gender, it is inevitable for people to have a sense of fear. The failures and weaknesses that people have experienced since childhood teach them the existence of fear first and they permeate the individual forever. This is how the experience of fear begins. It may stagnate or decrease from time to time, but it never leaves the individual (Mannoni, 1992, p. 8).

Fear has both psychological and physiological outcomes in the individual. Psychological phenomena caused by fear can make their lives unbearable in the long run. The most important of these cases are anxiety, panic, and horror (Andre, 2019, p. 31). There is no need for an individual to go through a bad experience. The victimization of the relative or witnessing the victimization, in other words, indirect victimization can also expose the individual to fear that will never leave him again.

Andre (2019, p. 17) likens fear to an alarming situation, a system. He argues that alarm signs warn the individual about danger and enable the individual to struggle against danger. Within the framework of this argument, there are also researchers in the literature who define fear as a useful emotion rather than a bad one. For example, Warr (2000, p. 455), while examining the nature of fear, stated that it is not actually bad in its essence, but this condition is valid in cases where the proportional balance is preserved in the feeling of fear. He referred to the fear feelings of animals to strengthen his thinking. According to him, animals have a sense of fear just like humans, and thus they can survive. In fact, fear is the most basic emotion for animals to survive, otherwise, from an evolutionary point of view, animals without fear will not be able to live long enough to reproduce. If a person can control the feeling of fear, he will use it for precautionary purposes and the consequences of fear will not be panic and anxiety.

Garofalo (1981, p. 840) defined fear as "*an emotional reaction characterized by feelings of danger and anxiety.*" He limited this definition to danger and anxiety, which are the consequences of the threat of physical harm. According to him, thanks to the reaction which occurs in individuals, a measurement of fear of crime can be made. When doing research, participants can be asked questions like "how afraid are you of a crime (for example, your bike being stolen when you lock it out)?" with such questions, the crime fear scores of the residents living in a neighborhood can be measured on certain issues.

Fear is not only a problem of people living in today's modern society, but also actually an emotion that manifests itself in ecological society life. Fear has taken the basic steps in ending ecological life by shaping human life and has caused the

concept of domination to enter our lives. Evaluating the ecological community life from the framework of anarchism, Bookchin, (in the third chapter of the book "Ecology of Freedom", "The Emergence of Hierarchy") explains the feeling of fear with the fact that older individuals are driven to the need to create dominance over younger people because of their efforts to secure themselves with the fear of being excluded, being alone, and uncertainty in nature. This situation has taken the first steps in disrupting the ecological society structure (where everyone is at an equal level, human does not establish hierarchy between man and nature) (Bookchin, 2015).

As a result of the psychological and physiological effects of the feeling of fear on the individual, the negative reflections that occur in the person are also reflected in the society through the individual. Therefore, the fear of crime in our daily lives shapes both the individual and the society negatively. According to Çolaklar and Solak (2017, p. 314), "fear of crime is a strong emotion that creates both individual and social effects and affects people's thinking, behavior and decision-making processes."

Fear of crime is a social problem rather than a person's victimization and uneasiness (Karasu, 2018: 333). Fear of crime in everyday life weakens the power of social solidarity. The individual is under pressure because of his/her fears of crime. This situation affects people's social behavior. Moreover, people are not only afraid that they may be a victim of a crime but also worry that their family, friends and loved ones may also be victims of the crime. As a result, people have difficulty interacting with others. Therefore, social solidarity in community life cannot be realized by individuals (Özcan, 1994, p. 152).

As a result, the feeling of fear in people's minds inevitably reflects on the behaviors of individuals and shapes their daily lives. For example, crime rates in urban life are higher than in rural areas. An important reason for this situation is that urban life makes crime production more possible. In other words, advantages such as not being recognized and being able to hide for criminals make urban life an attraction for criminals (Sipahi, 2016, p. 2158). The fact that urban life poses specific problems, and these problems are common increase the crime fear scores of women (Senol and Gülver, 2020, p. 38). In the study of fear of crime by gender, Callanan and Teasdale reached similar results. According to the research, women have more fear of crime in their daily lives than men (Callanan and Teasdale, 2009, p. 363). According to another study conducted in cities, 88% of women are afraid of walking on secluded streets late at night, 85.6% are afraid of dark subway stations and 81.2% are afraid of being in empty parks and forests at night (Tandoğan and İlhan, 2006, p. 2015). As a result of this fear, women have to lead a more cautious life in urban life than men. She avoids walking on dark streets late at night or using public transport such as the subway. Therefore, the fear of being a victim of a crime is so important that it shapes the behavior and daily life of the individual. Continuity and increase in the severity of the anxieties, according to Andere's (2019, p.31) statement, ends with the emergence of panic anxiety and horror feelings in the person. The fear of crime, which is a part of human life, is also reflected in the society through the individual. The idea of communion in social life is weakening. Consequently, there is a decrease in organizational capacity in neighborhood and city life, a worsening economy, social living conditions that prepare the

environment for crime and disorder, and a serious population change leading to demographic collapse. Therefore, fear of crime studies is not only a discipline that targets the individual but also a research topic that focuses on solving social problems.

The Conceptual Framework for Fear of Crime

In the 1960s, US citizens were faced with steadily increasing crime rates every year. Increasing in crime rates has generally been triggered by political events. Incidents such as assassinations, the ongoing Vietnam War, black citizens' street movements in search of equal rights, and inflation increases have led to an expand in the crime fear scores of individuals living in city life (Furstenberg, 1971, p. 601). As a result of these occurrences, policy makers who want to find out the extent of fear of crime in the street have developed studies on fear of crime. This research area, which developed politically at first, later became an important subject in the field of criminology. In the following years, the fear of crime was not only the science of criminology but also attracted the attention of sociology (Yin, 1980, p. 500).

There is no consensus in the literature to define fear of crime. In other words, "*Fear of crime is difficult and complex to define*" (Solak, 2015, p. 17). Therefore, conceptual definitions of fear of crime vary and are generally explained by some independent variables (age, gender, education, and income, etc.). Fear of crime is a problem of the city (Özaşçılar, 2015, p. 329). It can be defined as a problem (Taylor and Hale, 1986, p. 151; Keown, 2001, p. 1). Fear of crime is an important problem that negatively affects the social relations between individuals in urban life and harms the unity in the society (Özcan, 1994, p. 152). Warr and Ellison (2000, p. 551), explaining the fear of crime, emphasize that it should be perceived as a social phenomenon rather than an individual phenomenon.

In the aspect of simplest form of fear of crime can be accepted as a fear of being a victim of a crime. The victimization is life experiences of the individual who are shaped according to different independent variables such as age, gender, being a victim of a crime, neighborhood and environmental conditions, and socio-economic status of the individual (Sipahi, 2016, p. 2159). McLaughlin and Munice (2001, p. 118) draws attention to the feeling of anxiety that occurs in the individual and makes the following definition: "*Fear of crime is a rational or irrational state of alarm or anxiety arising from the belief that the person is in danger of being a victim of crime.*"

Garofalo also uses the expression of emotional reaction when describing fear of crime: "*Fear of crime is an emotional reaction to the danger of physical injury and anxiety*" (Garofalo, 1981, p. 841). Garofalo draws attention to physical injury from the vulnerability framework. Garofalo states that when examining fear, making a distinction between two points would be more meaningful in measuring fear of crime. In fear of crime studies, the answer received after a question directed to a participant may not exactly give real fear. If the participant has not been a victim of a similar crime before, it may be difficult to feel the real fear of crime during the survey, especially when confronted with hints that trigger true crime fear or past events. Therefore, fear should be considered in two stages: Real fear (actual fear) and Expected or Predicted (anticipated fear). Expected fear is the individual's past

experience based on their experience of real fears. If the individual is faced with a similar negative experience again in the future, then true fear will reappear.

Although there is no common definition explaining fear of crime, some theoretical approaches or concepts make fear of crime more understandable. These concepts are the main independent variables used to measure the fear of being a victim of crime in individuals (Özaşçılar, 2015, p. 333). Independent variables do not only consist demographic characteristics, but it also covers situations such as environmental disorder. The main approaches which are very useful to explain fear of crime appear as Vulnerability, Victimization, Socio-economic status, Disorder / Incivilities, Sub-cultural diversity, and Media (Kul, 2012).

Vulnerability Model

The first theory used to explain the vulnerability theory is the individual's inability to protect himself/herself against others in society and to have the idea that they can be hurt physically, mentally, or socially by them. In other words, according to the vulnerability theory, the individual cannot defend himself effectively against a possible attack and due to this victimization, he/she is hurt more than other people (Kul, 2012, p. 31). Therefore, some researchers accept the vulnerability theory as an important variable in determining fear of crime (Killias, 1990, p. 97).

Negative experiences of people in the past can cause an increase in their fear of crime scores. Especially, if physical or social attack emerged by the others, fear rate is more effective than an attack against property. For example, a person whose parked car is stolen is less affected than a physical or social attack (Rountree, 1998).

The theme of vulnerability is micro-variables such as gender, age and race. Therefore, this theory is explained by socio-demographic variables (Otis, 2007, p. 201; Jackson, 2009, p. 6; Özaşçılar and Ziyalar, 2009, p. 8). Vulnerability theory was first introduced in 1978 in "*Theoretical models of Social History*" was brought to the literature by Stinchcombe (Doran and Burgess, 2012, p. 30). Vulnerability is often explained in terms of weakness and the fear of being hurt based on this weakness. For example, if the individual does not have the physical ability to prevent a crime when faced with a crime, he feels the fear of crime more than other people (Karasu, 2018, p. 334). Skogan and Maxfield (1981, p. 69) define vulnerability more detail. According to this definition, individuals are vulnerable to attack and if they are weak to resist these attacks, people are likely to suffer physical and emotional trauma because of the attack.

Skogan and Maxfield elaborated the vulnerability theory in 1981, giving it two different perspectives. The vulnerability of the individual should be examined under two headings as physical vulnerability and social vulnerability (Skogan and Maxfield, 1981, p. 69).

Physical Vulnerability

Physical vulnerability is seen in people who cannot protect themselves against an attack by others. Also, it can be explained as people who feel physically powerless and who believe that if they are attacked, it will create traumas (Skogan and Maxfield, 1981, p. 69). According to the results of the studies, it has been determined that the people who see themselves as more handicapped in physical defense in daily life are generally women and elderly individuals (Franklin and

Franklin, 2008, p. 4). In terms of fear of crime, those who are vulnerable in social life are evaluated in two categories as gender and age.

Gender Vulnerability and Fear of Crime

There are many studies in the literature on fear of being exposed to crime by gender. Results from these studies generally shows similarity. It has been revealed that women in society have more fear of crime than men (Box et al., 1988, p. 344; Bennett and Flavin, 1994, p. 360; Beaulieu et al., 2007, p. 337; Maxfield, 1987, p. 278; Warr, 2000, p. 478; Pantazis, 2000, p. 414; Stanko, 1995, p. 48).

Researchers have found that women have more fear of crime than men while studying fear of crime on the basis of gender. But, when the official crime statistics in the region where the research was conducted were examined, it was noticed that women were less victims of crime than men. The result that emerged after this was accepted as a “*paradoxical situation*” (Sipahi, 2016, p. 46). The roles and sexual crimes determined by the society for the genders have shown how women have to live uneasy in daily life. For example, in a study, female participants were asked, “*What is the crime you fear most?*” The question was asked, and the answer mostly received was “*rape crime*” (Killias, 1990, p. 99). Stanko (1995, pp. 50-51) in his study on *Women's Crime and Fear* found that sexual crimes are the worst scenario.

The transition from an ecological society where everyone lives equally and freely without gender discrimination to a patriarchal society structure based on domination has given genders specific roles. As a result of these roles, specific emotions have emerged in men and women evolutionarily. In society, crying for men is generally an unacceptable behavior. Men are socialized to protect themselves, to stand out with their physical strength and to take risks. Women, on the other hand, are raised with a perspective that needs protection from childhood, avoids risks and is fragile (Groof, 2008, p. 286). Due to these roles determined by society for genders (Kul, 2012, p. 32), contradictory results are obtained in individuals' fear of crime. While women expressed their fears of crime with a more sensitive framework, men do not reveal their fears of crime realistically and hide the fact that they may actually be victims of a crime they fear.

Stanko (1995) claims that there are two important experiences underlying women's fear of crime. First of all, they are exposed to violence not only on the street but also in their homes. Women experience the violence starting from a young age. Because of the oppressive male mentality, women may experience violence from their spouses and as a result, they have the thought that they will always face a crime. This situation raises the risk perception in their crime fear scores. Stanko's work was actually another research that proved Garofola's (1981, p. 841) idea that true fear of crime would be triggered by negative experiences in the past.

According to Stanko's research, the second main reason for women's higher fear of crime scores compared to men is the perturbation of being exposed to sexual crimes. The high rate of sexual crime not only increases women's fear of crime but also restricts their individual freedoms. For example, in August 1994, law enforcement officers in Melbourne had to warn women not to walk alone at night in order to protect them (Stanko, 1995, p. 54).

Ferraro, (Fear of Victimization: Shadow of Sexual Assault?) has proven that the underlying cause of women's general fears of crime is sexual harassment. In other words, the fear of being harassed increases the fear of being exposed to other crimes. For example, a significant number of young female participants are afraid of being killed. Ferraro states that the underlying cause of being killed idea is sexual harassment. The fear of being raped, especially women living in urban areas, is striking. Also, fear of sexual harassment is seen at higher rates in young women who had to move due to various reasons such as education, family reasons, career etc. and they started to live in a new settlement (Ferraro, 1996, pp. 677, 686-687).

As a result, although similar questions are asked to people in different countries, women's fear of being the victim of any crime in their social life is more common than men. Unfortunately, this situation negatively affects women's daily routine activities (Tandoğan and İlhan, 2016, p. 2013) by restricts their freedom. For instance, women avoid using public transportation such as the subway alone at night. Therefore, women's freedom of movement in social life may be restricted.

Another vulnerable group is age. Various studies have been conducted to show that the fear of being exposed to crime is according to certain ages. The picture that emerges thanks to these studies is that older men and women generally feel more fear than younger people (Lindesay, 1997, p. 81). Some researchers, who advocate this argument, explain the high fear of crime among elderly individuals as a "paradox." For example, a study conducted in San Antonio examined official criminal records in the region. According to the study, the rates of exposure to crime and fear of crime are inversely proportional to the elderly people in the region. While the elderly's exposure to crime is quite low, their fear of crime is contrastingly high. This situation creates a paradox as in women's fear of crime (Lindquist and Duke, 1982, p. 125).

There are some justifiable reasons why older individuals feel more fear of crime in society. Depending on age, individuals become physically weaker. The state of physical vulnerability is among the biggest reasons that increase the fear of crime in older women and men. The second reason is that conditions such as a person's financial income, health status and living alone increase people's fear of crime psychologically (Braungart et al., 1980, p. 56).

Social Vulnerability

In the socio-economic situation, researchers focus on the income levels and education levels of individuals and try to establish a connection between these variables and the individual's fear of crime. In other words, the fear of crime score is measured according to the income level or education level of the person. The common finding from studies conducted in this area is that people with low-income levels generally have more fear of crime (Clemente and Kleiman, 1976, p. 209). Because individuals can protect themselves from being victimized as they become economically stronger and their education level increases (Clemente and Kleiman, 1977, p. 523). In addition, the higher the education level provides less fear score (Hale, Pack and Salked, 1994, p. 229). While there are many studies supporting these analyses, some researches show that there is no positive correlation between income level and fear of crime.

People prefer or are forced to live in a neighborhood according to their socio-economic status. People residing in ghettos or slums in cities generally consist of people with low income levels. Depending on this decrease in income level, violence increases, and regions produce crime. People living in such a neighborhood are afraid of being exposed to a crime at any time (Kul, 2012, pp. 36-37). People with a high-income level move to safer districts in cities. Thus, they develop various methods to create a safe environment and they reduce crime which can be exposed in residential environments. (Apak, Ülken and Ünlü, 2002, p. 66).

People with high incomes have less fear of crime with the safe world they have created for themselves (Lauer, 2005). Because people living in safe areas have set a barrier between them and crime. In regions with low crime rates, an extra "defensible space" (Apak et al., 2002, p. 66) is created and security is further increased. At this point, the fear of crime appears only in certain districts of the city, depending on the income level. As a result, the connection between socio-economic status and fear of crime is broken and meaningful results cannot be obtained (Kul, 2012, p. 37).

According to the researchers who argue that the fear of crime also varies depending on the education level of the individual, fear of crime is seen more in people with low education level (Mireku, 2002, p. 155). Generally, it is claimed that with low-income level in socio-economic situation, education level also be low and accordingly problems such as unemployment will arise. Such situations will further increase the crime rates, especially in the depressed neighborhoods of the city. From this point of view, education level is also seen as an important variable. People with a low level of education also have a low perception of security and will be insufficient to protect themselves. As the education level rises, individuals be more aware of the crime and have less fear of crime as they will take the necessary precautions (Sipahi, 2016, pp. 50-51).

Victimization Theory

One of the focal points of fear of crime is the fear of being victimized by the others. A person's the focus of the victimization theory is not only being a victim of the crime, but also learning that a family member, a close acquaintance, or someone else is victimized by means of communication such as the media.

Directive 2012/29/Eu of The European Parliament and of The Council to establishing minimum standards on the rights, support, and protection of victims of crime, and replacing Council Framework Decision:

- “A natural person who has suffered harm, including physical, mental or emotional harm or economic loss, directly resulting from a criminal offence”,
- “Family members of the deceased and of the person injured as a result of that person's death.”

As it can be understood from the definitions, victimization does not only occur because of an attack on the person. A person's victimization can also be experienced indirectly (Skogan and Maxfield, 1981). Moreover, after victimization, the person can be adversely affected psychologically, socially, physically, and economically. The psychological integrity of individuals may be impaired due to

the fear of being a victim of a crime or being in the future (Sipahi, 2016, p. 43; Kavıracı, 2022, p. 303). For example, people may find it difficult to control their fear of being exposed to a crime in their daily routine activities. As a result, there may be anxiety, dissatisfaction, alienation from people and surroundings, and a tendency to use drugs at a higher level. Additionally, there are also people who resort to methods such as taking close defense training to protect themselves and their home, installing alarm systems in the house, or adopting a dog and taking out insurance for high amounts (Liska et al., 1982, p. 761).

Social victimization, results in the damage to the dignity of the individual in the society and the wounding of his social relations (Sipahi, 2016: 43). In physical victimization, the body is damaged due to a physical attack on the individual. Economic victimization, on the other hand, is the financial loss of an individual after the crime he/she is exposed to. (Öztürk, 2015, pp. 79-80).

According to the definition in the literature, emotional reaction is used within the scope of fear of victimization. In other words, the fear of victimization is the emotional reaction of the person towards the symbols associated with the crime, such as anxiety, horror and worry. At this point, fear is an output of the risk phenomenon. After the risk perceived by the individual, physical, psychological, and social reactions may occur. As an emotional response, the person may isolate themselves from social life or psychologically may want to withdraw (Hennen and Knudten, 2001, p. 196).

Direct Victimization

Direct victimization occurs when the individual is exposed to psychological, economic, or physical victimization because of the damage inflicted by someone else against himself or a property he owns. According to the direct victimization theory, the person is afraid of being victimized. At this point, the person's family members or relatives are in the secondary plan.

There are contrasting studies in the literature that the link between direct victimization and fear of crime can be positive or negative (Hale, 1996, p. 104). Yin (1980), Liska et al. (1988) and Skogan (1987) claimed in their studies that there is a positive relationship between victimization and fear of crime. Braungart et al (1980), Garofalo (1979), Box et al. (1988) and Skogan and Maxfield (1981) did not reject the link between fear of crime and victimization but stated that this link is weak.

One of the general reasons for not finding a positive link between direct victimization and fear of crime is that people who have been victims of a crime before, take measures to avoid further victimization and thus experience less fear violence. In addition, depending on the time elapsed after the victimization experience, individuals can get rid of negative emotions or forget the negative emotions experienced over time and allow these emotions to weaken. (Box et al., 1988, p. 352).

Individuals who have experienced victimization go through an internal evaluation of these negative situations they have experienced. The reason why people do this neutralizes the negative situations. At this point, Agnew stated that aggrieved individuals applied five techniques:

- *Denial of physical or emotional injury*: The person consoles himself by saying "I am not hurt"
- *Denial of vulnerability*: With this technique, the individual convinces himself that he has gained a life experience. According to that, "now she has learned how to avoid being victimized in the future."
- *Acceptance of responsibility*: The individual sees himself as guilty and thinks that he is also partially guilty according to the person or people to whom he is victimized.
- *Belief in a just world*: After the victimization, the individual trusts the justice system or the justice system that the universe has hosted since its existence. "He believes that the criminals will get the punishment they deserve."
- *to higher motivation*: The person believes he has been victimized because of good intentions. "He believes that he is a victim while trying to protect his friends or relatives" (Hale, 1996, p. 105).

Indirect Victimization

In indirect victimization, individuals can witness the victims of a crime (friends, family members, relatives, etc.) even if they are not personally exposed to a crime. They learn about the events from other people's narratives through mass media (newspapers, television, radio and social media, etc.). According to this approach, even if people have not been directly exposed to crime, they can empathize with the person who has had a negative experience in the indirect victimization they witness, and they can feel fear even though they have not experienced any victimization. (Yazgan, 2017, p. 75). In other words, people can experience the feelings and fears of the victim person in the same way (Doran and Burgess, 2012, p. 27).

The general findings in the research are the existence of a positive correlation between fear of crime and indirect victimization (Box et al., 1988; Skogan and Maxfield, 1981; Katz, Webb and Armstrong, 2006). According to the indirect victimization approach, the individual empathizes with the victim because of the victimization that he/she be aware of through various channels. Although he/she has never been exposed to crime, the person's defense resistance decrease. Therefore, the fear of crime will become more widespread, especially in the region where the events took place (Hale, 1996, pp. 105, 80).

The focal point of indirect victimization is how or where the people affected by the victimization obtain the information. At this point, the channels provided are grouped under two headings in the literature. The first channel is *communication between individuals* that is spreading news or information transfer. The second important source of information is to be explained as the *media* (Rountree and Land, 1996, p. 1355; Liska et al., 1988, p. 830).

In interpersonal communication, the experience of victimization is transferred to different people with the social network of relations (Yazgan, 2017, p. 75). Since social networks are more closely connected to each other in small districts or neighborhoods than in big cities (Öztürk, 2015, p. 84), the victimization experienced spreads to a wider stratum more quickly. As a result, many people can

experience victimization indirectly. Measures are taken to avoid being a victim of crime, such as self-isolation from society. The weakening of the social networks in the community, the decrease in communication between the residents of the neighborhood and the damaging of social tolerance increase the fear of crime among people (Karasu, 2018, p. 51).

The fact that individuals witness a victimization and then convey this victimization to other people also affects people's perception of being victimized (Doran and Burgess, 2012, p. 29; Mawby, Brunt and Hambly, 2000, p. 467). When elderly people and women, who are among the vulnerable groups, witness a crime, it can spread faster in the neighborhoods where they live. Accordingly, it can cause people's crime fear scores to increase rapidly (Taylor and Hale, 1986, p. 1961).

The effect of the media is shown as another important reason for the widespread fear of being exposed to crime in people (Killias and Clerici, 2000; Weitzer and Kubrin, 2004; Öztürk, 2015a; Heath and Petratitis, 1987;). With the news that are fictionalized and dramatized in the media, it is ensured that the readers are aware of and affected by the crimes (Box et al., 1988, p. 342; Demirbaş, 2023, p. 41). Therefore, individuals evaluate the news presented by the media to people according to their psychological and social environment (Chiricos et al., 1997: 343) through an inference (Garofalo, 1979, p. 89).

The editing and dramatization of news made in mass media affect people indirectly. After the crime, the individual who empathizes with the victim enlarges the crime in his mind and lives in it intensely (Sipahi, 2016, p. 44). Especially, reporting shocking events such as murder crimes on the front pages of local newspapers further increases the fear scores of individuals (Liska and Baccaglini, 1990).

As a result, the media is quite successful in influencing individuals' fear of crime and increases people's fear of being exposed to crime (Weitzer and Kubrin, 2004, p. 515). Thanks to social media, people can reach events that occur both locally and nationally and in any part of the world. When the news on social media is given without waiting for proof of its accuracy and is served by changing it with malicious intent, it can affect many people negatively. Therefore, it is inevitable that the media have a serious impact on fear of crime.

Fear of Crime and Its Consequences

Fear of crime shapes the lifestyles of individuals by affecting life negatively and continues to exist as a social problem in society. Socialization of individuals in society is prevented and mutual trust and communication are weakened. Therefore, alienation, fear of meeting new people, avoidance of socialization, insecurity and psychological problems occur in individuals (Sipahi, 2016, p. 60). Various studies show that people who are afraid of being a victim of a crime take various precautions according to themselves and thus try to get rid of the negative experiences they may experience (Skogan and Maxfield, 1981; Lewis and Maxfield, 1980; Ferraro, 1996; Warr, 1985). People restrict their daily routine activities in order not to be a victim. For example, they prefer to stay at home instead of going out to avoid using public transport late at night. The effects of fear of crime, which can affect every hour of people's lives and shape their lives, are not limited to a single factor, but seriously affect individuals in various aspects.

Küllige

Fear of Crime and Its Consequences on The Individual

The effects of fear of crime on individuals are not only in the physical perspective, but also have negative effects on people's psychology in the short and long term. In the most general terms, fear of crime causes people's psychology to deteriorate. An individual with a disordered psychology leads his life as an unhappy person with a low quality of life (Sipahi, 2016, p. 61). When evaluated at the level of the person, problems such as depression, anxiety, paranoia, prejudice, loss of control, blood pressure and fear of death can be included in a person's life. In addition, the effects of these psychological disorders and the combination of various factors can also damage relationships among people. For example, divorce, unrest at work and problems in the family are among the psychological outcomes of the individual's fear of crime (Skogan, 1987, p. 150). Therefore, the psychological effects of fear of crime are discussed in the literature as a multidimensional construct (Amerio and Roccatò, 2005, p. 18).

An individual who thinks that he/she may be exposed to a crime at any time can isolate himself/herself from daily life. By giving up going to work or school, he/she can close himself/herself at home and getting out of the house can become a phobia (Smith, 2019: 36). As a result, people with an advanced fear of crime may have to struggle with serious psychological diseases. According to a study, participants who reported high levels of fear were 50% more likely to exhibit symptoms than those with low levels of fear. In addition, the probability of showing depression in the same conditions is around 90% higher (Stafford et al., 2007, p. 2078).

People who are rarer in the perspective of vulnerability in society may be more inclined to show avoidance behavior. Women, homeless, elderly, physically weak or disabled individuals can isolate themselves from social life in order not to face a crime (Box et al., 1988, p. 352; Yin, 1982, p. 240). They stay away from neighborhoods with physical and social disorders, do not spend time outside at night, and try to stay away from places and neighborhoods that they code as dangerous in their minds (Liska et al., 1988, p. 828). Walking on an illuminated street in the dark can generally cause people to be afraid. In order to prevent individuals from isolating themselves from the society and to reduce their fear of being exposed to crime, lighting studies are carried out in the residential areas (Painter, 1996, p. 200).

Fear of crime can sometimes cause serious avoidance behaviors in people. Behaviors such as not talking to strangers, avoiding meeting new people, or making friends, staying away from people with dirty or torn clothes can turn into a lifestyle that disrupts the mental health of the individual and prevents him from socializing in society. Although the individual thinks that he/she can protect himself/herself from being exposed to crime, he/she may face serious psychological and sociological damages in the long run. According to another study showing the dimensions of avoidance, it is stated that 52% of the people do not prefer to go to the dangerous districts of the city, 83% are hesitant to talk to foreign people and 75% change their ways when they see young people waiting in groups on the street (Miethe, 1995, pp. 22-23).

Fear of Crime and Its Consequences on Society

The outcomes of the fear of crime in the individual are reflected indirectly to the society (Garofalo, 1981, p. 851). The most important negative result of the fear of crime in the social dimension is the weakening of the communication of the individuals in the society. Consequently, the sense of trust among the individuals damage in the long term. In other words, fear of crime can become a major social problem (Box et al., 1988, p. 341).

The deterioration of the mutual trust mechanism between individuals results in people isolating themselves from social life. Therefore, human factors such as common norms and values and neighborhood relations that create the society disappear (Öztürk, 2015, p. 120). As the control mechanisms weaken in such a place, crime may occur more frequently (Yazgan, 2017, p. 86). Due to the fear of crime, individuals do not attach importance to common norms, move away from social life and values. This situation creates conditions that can lead to crime.

Conclusion

Studies on fear of crime have entered our lives since the 1960s. Decision makers who want to investigate the reasons for the increasing crime rates in the political field wanted to determine the crime fear levels of individuals. In this way, they thought that they could identify the problem increasing in crime rates. This system, which was successful in the political field, also managed to attract the attention of the academic field. It has been an area studied in the disciplines of sociology, psychology and law, especially criminology.

The most striking factor in fear of crime studies is the analysis made in terms of gender. In studies conducted in different geographies, women's fear of being victimized is higher than men. Studies carried out to understand the cause of this important problem indicate that women are worried about being victims of harassment crimes (Demirbaş, 2023, p. 92). The roles determined by social norms for genders are also helpful in understanding this problem. Factors such as the necessity for men to be more courageous in society prevent men from reporting their grievances to official statistics. The victim male is hesitant to complain to the official authorities.

The second striking factor in the findings of the studies is the inverse ratio between the income level and the crime about fear score. As the income level of the individual increases, there is a decrease in the fear of being victimized. People with good financial means move to neighborhoods where they can feel safe. He/she can remove the environment and conditions that he/she may be a victim of from his/her life. In this way, he/she feels psychologically comfortable.

Consequently, fear of crime is an issue that seriously affects the individual and society. It is a phenomenon that shapes the daily routine activities of the individual. The individual with a high fear of crime is negatively affected psychologically and physically. S/he isolates herself/himself from society and has to lead a more sedentary life. Depending on this situation, socialization in the society is seriously damaged. The destruction of socialization erodes the neighborhood culture, unity and solidarity. Alienation occurs in society. After all these developments, punitive justice and deterrent effect, which is a natural element

of society, disappears. Thus, an environment where crime can be committed is created and an increase in crime rates is inevitable. As a result, the high crime fear scores in the society paves the way for the formation of new crimes. Therefore, a cycle that feeds each other occurs.

References

- Amerio, P., & Roccato, M. (2005). A predictive model for psychological reactions to crime in Italy: an analysis of fear of crime and concern about crime as a social problem. *Journal of Community & Applied Social Psychology*, 15(1), 17- 28.
- Andre, C. (2019). *Korkunun Psikolojisi*. İstanbul: Say Yayınları.
- Apak, S.; Ülken, G. and Ünlü, A., (2002), Yeni bir toplu konut yerleşmesinde güvenlik duygusunun değerlendirilmesi, *İTÜDergisi*, 1(1), 65-72.
- Beaulieu, M., Micheline, D., Bergeron, C., & Cousineau, M. (2007). Are elderly men worried about crime? *Journal of Aging Studies*, 21, 336-346.
- Bennett, R.R., & Flavin, M.J. (1994). Determinants of fear of crime: the effect of cultural setting. *Justice Quarterly*, 11(3), 357-381.
- Bookchin, M. (2015). *Özgürlüğün ekolojisi hiyerarşinin ortaya çıkışı ve çözülüşü*. İstanbul: Sümer Yayıncılık.
- Box, S., Hale, C., & Andrews, G. (1988). Explaining fear of crime. *British Journal of Criminology*, 28(3), 340-356.
- Braungart, M.M., Braungart, R.G., & Hoyer, R.G. (1980). Age, sex, and social factors in fear of crime. *Sociological Focus*, 13(1), 55-66.
- Callanan, J.Va., & Teasdale, B. (2009). An exploration of gender differences in measurement of fear of crime. *Feminist Criminology*, 4(4), 359-376.
- Chiricos, T., Eschholz, S., & Gertz, M. (1997). News and fear of crime: toward an identification of audience effects. *Social Problems*, 44(3), 342-357.
- Clemente, F., & Kleiman, B.M. (1976). Fear of crime among the aged. *The Gerontologist*, 16(3), 207-210.
- Clemente, F., & Kleiman, B.M. (1977). Fear of crime in the united states: a multivariate analysis. *Social Forces*, 56(2), 519-531.
- Çolaklar, I., & Solak, N. (2017). Suç korkusu: tanım, ölçüm ve belirleyiciler, nesne. *Psikolojisi Dergisi*, 5(10), 311-328.
- Demirbaş, M. (2023). *Türkiye’de suç korkusunun analizi: türkiye cumhuriyeti vatandaşları ve suriyeliler arasında suç korkusu*. Ankara: Adalet Yayınevi.
- Doran, J.B. & Burgess, B.M. (2012). *Putting fear of crime on the map*. New York: Springer.
- Ferraro, F.K. (1996). Women’s fear of victimization: shadow of sexual assault? *Socail Forces*, 75(2), 667-690.
- Franklin, A.C. & Franklin, W.T. (2008). Predicting fear of crime considering differences across gender. *Feminist Criminology*, 4(1), 83-106.

- Furstenberg, F. F. (1971). Public reaction to crime in the streets. *The American Scholar*, 40(4), 601-610.
- Garofalo, J. (1979). Victimization and the fear of crime. *Journal of Research in Crime and Delinquency*, 16(80), 80-97.
- Garofalo, J. (1981). The fear of crime: causes and consequences. *Journal of Criminal Law, and Criminology*, 72(2), 839-857.
- Groof, D.S. (2008). And my mama said: the (relative) parental influence on fear of crime among adolescent girls and boys. *Youth and Society*, 39(3), 267-293.
- Hale, C. (1996). Fear of crime: a review of the literature. *International Review of Victimology*, 4(2), 79-150.
- Hale, C., Pack, P., & Salked, J. (1994). The structural determinants of fear of crime: an analysis using census and crime survey data from England and Wales. *International Review of Victimology*, 3(3), 211-233.
- Heath, L., & Petraitis, J. (1987). Television viewing and fear of crime: where is the mean world? *Basic and Applied Social Psychology*, 8(1-2), 97-123.
- Hennen, R.J., & Knudten, D.R. (2001). A lifestyle analysis of the elderly: perceptions of risk, fear, and vulnerability, illness. *Crisis & Loss*, 9(2), 190-208.
- Hobbes, T. (2018). *Leviathan*. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Jackson, J. (2009). A psychological perspective on vulnerability in the fear of crime. *Psychology, Crime and Law*, 15(4), 1-25.
- Karasu, M.A. (2018). Suç korkusu, göç ve Suriyeli sığınmacılar: Şanlıurfa örneği. *Uluslararası Yönetim Akademisi Dergisi*, 1(3), 332-347.
- Katz, M.C., Webb, J.V. & Armstrong, A.T. (2006). Fear of gangs: a test of alternative theoretical models. *Justice Quarterly*, 20(1) 95-130.
- Kavsıracı, O. (2022). Suç, Şiddet ve İnsan Hakları Kavramı Çerçevesinde Kadın ve Güvenlik. F.G.Ç. Can (Eds), *Kadın ve Toplum Değişen Roller, İlişkiler ve Sonuçlar* (pp. 297-316). Ankara: Orion Kitabevi.
- Keown, L. (2001). Perceived risk of victimization: a Canadian perspective. [Master dissertation, The University of Calgary].
- Killias, M., & Clerici, C. (2000). Different measure of vulnerability in their relation to different dimensions of fear of crime. *British Journal of Criminology*, 40(3), 437-450.
- Killias, M. (1990). Vulnerability: towards a better understanding of a key variable in the genesis of fear of crime. *Violence and Victims*, 5(2), 97-108.
- Kul, M. (2012). *Suçtan daha büyük suç korkusu*. Ankara: YeniYüzyıl Yayınları.
- Lauer, J. (2005). Driven to extremes: fear of crime and the rise of the sport utility vehicle in the United States. *Crime, Media, Culture*, 1(1), 149-168.

- Lindesay, J. (1997). Phobic disorders and fear of crime in the elderly. *Aging and Mental Health*, 1(1), 81-85.
- Lindquist, H.J., & Duke, M.J. (1982). The elderly victim at risk explaining the fear-victimization paradox. *Criminology*, 20(1), 115-126.
- Liska, E.A., Lawrence, J.J., & Sanchirico, A. (1982). Fear of crime as a social fact. *Social Forces*, 60(3), 760-770.
- Liska, E.A., & Baccaglioni, W. (1990). Feeling safe by comparison: crime in the newspapers. *Social Problems*, 37(3), 360-374.
- Liska, E.A., Sanchirico, A. & Reed, D.M. (1988). Fear of crime and constrained behavior specifying and estimating a reciprocal effects model. *Social Forces*, 66(3), 827-837.
- Mannoni, P. (1992). *Korku*. Ankara: İletişim Yayınları.
- Mawby, R.I., Brunt, P., & Hambly, Z. (2000). Fear of crime among British holidaymakers. *British Journal of Criminology*, 40(3), 468-479.
- Maxfield, G.M. (1987). Lifestyle and routine activity theories of crime: empirical studies of victimization, delinquency, and offender decision-making. *Journal of Quantitative Criminology*, 3(4), 275-282.
- McLaughlin, E., & Muncie, J. (2001). *The sage dictionary of criminology*. London: SAGE.
- Miethe, T. (1995). Fear and withdrawal from urban life. *The Annals of the American Academy of Political and Social Science*, 539, 14-27.
- Mireku, A.S. (2002). Fear of crime among residents of three communities in accra ghana. *IJCS*, 43(2), 153-168.
- Nasi, M., Tanskanen, M., Kivivuori, J., Haara, P., & Reunanen, E. (2020). Crime news consumption and fear of violence: the role of traditional media, social media, and alternative information sources. *Crime & Delinquency*, 67(4).
- Otis, D.M. (2007). Perceptions of victimization risk and fear among lesbians and gay men. *Journal of Interpersonal Violence*, 22(1), 198-217.
- Özcan, N. (1994). Şiddete dayalı olmayan sapmış davranışlar ve aile kurumu. *Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, 11(1-2), 149-158.
- Öztürk, M. (2015). Sosyolojik açıdan suç korkusu ve yaşam memnuniyeti: Mersin ili örneği. [Yayınlanmamış Doktora T., Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü].
- Öztürk, M. (2015a). Medya ve suç korkusu arasındaki ilişki. *The Journal of Academic Social Science Studies*, 36, 251-263.
- Pain, R. (2001). Gender, race, age and fear in the city. *Urban Studies*, 38(5-6), 899-913.
- Painter, K. (1996). The influence of street lighting improvements on crime, fear and pedestrian street use, after dark. *Landscape and Urban Planning*, 35(2-3), 193-201.

- Pantazis, C. (2000). Fear of crime, vulnerability and poverty. *British Journal of Criminology*, 40(3), 414-436.
- Rountree, P.W. (1996). A reexamination of the crime-fear linkage. *Journal of Research In Crime and Delinquency*, 35(3), 341-371.
- Sipahi, E.B. (2016). Türkiye’de kent sakinlerinin suç korkuları üzerine bir araştırma. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 9(43), 2158-2169.
- Skogan, G.W. (1987). The impact of victimization on fear. *Crime & Delinquency*, 33(1), 135-154.
- Skogan, W. (1978). *The fear of crime among the elderly*. ABD: U.S. Department of Justice.
- Smith, C. (2019). Personal experiences with violence, fear of crime, and mental health outcomes for adolescents in Chicago. [Doctoral dissertation, The University of Oklahoma].
- Solak, Ö. (2015). Gündelik hayat sosyolojisi açısından suç ve suç korkusu. A. Solak & Ö. Solak (eds), *Gündelik hayat sosyolojisi açısından suç ve suç korkusu*. Sakarya: HEGEM Yayınları.
- Stafford, M., Chandola, T., & Marmot, M. (2007). Association between fear of crime and mental health and physical functioning. *American Journal of Public Health*, 97(11), 2076-2081.
- Stanko, A.E. (1995). Women, crime, and fear. *The Annals of the American Academy of Political and Social Science*, 539, 46-58.
- Sutton, M.R., Robinson, B., & Farrall, D.S. (2011). Gender, fear of crime, and self-presentation: an experimental investigation. *Psychology, Crime and Law*, 17(5), 421-433.
- Şenol, D., & Gülver, Ö. (2020). Suçun sosyal psikolojik maliyeti: suç korkusu ve suç korkusuna neden olan faktörler. *Toplum ve Kültür Araştırmaları Dergisi*, 5, 25-41.
- Tandoğan, O., & İlhan, B.Ş. (2016). Fear of crime in public space: from the view of women living in cities. *Procedia Engineering*, 161, 2011-2018.
- Taylor, B.R., & Hale, M. (1986). Testing alternative models of fear of crime. *Journal of Criminal Law, and Criminology*, 77(1), 151-189.
- Warr, M., & Ellison, C.G. (2000). Rethinking social reactions to crime: personal and altruistic fear in family households. *AJS*, 106(3), 571-578.
- Warr, M. (2000). Fear of crime in the United States: avenues for research and policy. *Criminal Justice*, 4(4), 451-489.
- Weitzer, R., & Kubrin, E.C. (2004). Breaking news: how local tv news and real-world conditions affect fear of crime. *Justice Quarterly*, 21(3), 497-520.
- Yin, P. (1980). Fear of crime among the elderly: some issues and suggestions. *Social Problems*, 27(4), 492-504.
- Yin, P. (1982). Fear of crime as a problem for the elderly. *Social Problems*, 30(2), 240-245.

Çatışma beyanı: Makalenin yazarları, bu çalışma ile ilgili taraf olabilecek herhangi bir kişi ya da finansal ilişkileri bulunmadığını dolayısıyla herhangi bir çıkar çatışmasının olmadığını beyan ederler.

Argonun Kuramsal Yapısı ve Esir Şehrin Mahpusu Örneği Deniz DEPE*

Özet

Argonun kelime anlamı, tarihi, tasnifi gibi meseleler üzerinde çok sayıda çalışma yapılmış ve bu konu özellikle dilbilimciler tarafından incelenmiş ancak edebî metne ne kattığı hususu üzerinde çok durulmamıştır. Kurmaca metinlerde argonun kullanımı tarihî birtakım gerekçelere, sosyolojik tespitlere, yazarın gerçekçilik arzusuna dayandırılmıştır. Oysa argonun metindeki işlevinin, edebî metnin içeriğinden ziyade dilin kullanımında yazarına nasıl bir imkân sağladığı sorusunun cevabına da bakmak gerekir. Argo, devrin diline bir itiraz olarak okunabilir.

Bu makalede Jonathon Green'in Slang A Very Short Introduction adlı kitabı temel alınarak argonun kuramsal yapısı incelenmiş, tasnif ve ölçütler üzerinde durulmuştur. Daha sonra Türkçede argonun tarihi gelişimine ve Türkçedeki argo sözlüklerine kısaca değinilmiştir. Argonun edebî metinde nasıl bir işlevi olabileceği tartışılmış ve Kemal Tahir'in dil ile olan ilişkisi bu bağlam üzerinden değerlendirilmeye çalışılmıştır. Son olarak Esir Şehrin Mahpusu romanı, argo-dil-anlam bağlantılarıyla incelenmiş ve romancının argoyu nasıl örtük bir işlevde, hayatın alışıldık düzenine bir itiraz olarak kullandığı gösterilmeye çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Kemal Tahir, argo, Cumhuriyet Devri Türk Romanı.

The Theoretical Structure of Slang and The Example of Esir Şehrin Mahpusu

Abstract

Although issues such as the meaning of the word, history and classification of slang have been written extensively and especially studied by linguists; the issue of what it adds to the literary text has not been given much attention. The use of slang in fictional texts is based on some historical reasons, sociological determinations, and the author's desire for realism. However, it is necessary to look at the answer to the question of how the function of slang in the text provides an opportunity for the author in the use of language rather than the content of the literary text. Slang can be read as an objection to the language of the period.

In this article, based on Jonathon Green's Slang A Very Short Introduction, the theoretical structure of slang is examined and classification and criteria are emphasized. Then, the historical development of slang in Turkish and slang dictionaries in Turkish are briefly mentioned. The function of slang in literary texts is discussed and Kemal Tahir's relationship with language is evaluated in this context. Finally, the novel Esir Şehrin Mahpusu is analyzed in terms of slang-language-meaning connections and it is tried to show how the novelist uses slang in an implicit function as an objection to the established order.

Keywords: Kemal Tahir, slang, Republican Era Turkish Novel.

Extended Abstract

Introduced as a term from the 17th century onwards, slang is still a subject of scholarly debate for researchers regarding its description and limitations. It has been the subject of research mostly for language-related studies, and its function in

* Dr. Öğr. Üyesi, Osmangazi Üniversitesi, İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, Eskişehir / Türkiye, e-mail: depedeniz@gmail.com

ORCID : <https://orcid.org/0000-0003-3183-4617>.

Bu makaleyi şu şekilde kaynak gösterebilirsiniz / To cite this article (APA):

Depe, D. (2023). Argonun Kuramsal Yapısı ve Esir Şehrin Mahpusu Örneği. *Küllüye*, 4(2), 242-261. DOI: 10.48139/aybukullıye.1344672.

Makale Bilgisi / Article Information:

Geliş / Received	Kabul / Accepted	Türü / Type	Sayfa / Page
17 Ağustos 2023	18 Eylül 2023	Araştırma Makalesi	242-261
17 August 2023	18 September 2023	Research Article	

literary texts has been assessed through the framework of realism focusing on its feature to reflect spoken language. In this article, while Jonathan Green's work titled *Slang: A Very Short Introduction*, which does not have a Turkish translation, is taken as a basis, and discussions on slang by researchers such as Eric Partridge, Julie Coleman, Jonathan Lighter and Bethany Dumas are classified and summarized. Information about the theoretical structure of slang is provided through the matter of what is considered as slang, why it is used, and slang classifications and criteria, and then its journey in Turkish is covered. The purpose is to ground the theoretical relation of the analyzed text with slang, and to demonstrate what kind of contribution Kemal Tahir makes to the use of slang in Turkish.

Can slang have a function other than enhancing realism in a literary text? When we look at the definition, characteristics, and classification of slang, we can see that its sole purpose is not limited to realistically reflecting street language. Slang conceals meaning, thus enriches it. It alters the objects, loads their plain meaning with new meanings. We encounter a literary language that has moved beyond the confines of literal language, and this seems far from the language understanding embraced by realistic literature. Therefore, Kemal Tahir's recourse to slang in his works should be interpreted not only based on the understanding of realism but also as a contribution to enriching the semantic scope of the literary text.

Kemal Tahir did not prefer to use a standart language to recount the period of imperial collapse: being of the opinion that the corrupt system could only be represented by a corrupt language, he consequently drew a parallel with slang here. Because slang also serves as a tool to break dullness. The country into which the writer born in 1910, was in turmoil: Kemal Tahir's youth passes in all these turmoil, differences of opinion, conflicts and events. In this study, the focus is on the use of slang solely in the novel: *Esir Şehrin Mahpusu*.

The function of slang in the novel is not only to provide dramatization of the text. In *Esir Şehrin Mahpusu*, Kemal Tahir employs more than five hundred slang words. This world of the novel, which immerses the reader with sound and image, also aims "undermining of the standard" indicated by Green. It is Istanbul Turkish regarded as the standard language. The use of language builds up a world of meaning, and when language is distorted or employed in a different manner, it corrupts the meaning as well. The world that Istanbul Turkish, *Esir Şehrin İnsanları*, and *Kâmil* imply is a modern, pro-western, enlightened and revolutionist world. Juxtaposing slang with this language, Kemal Tahir breaks the spell by putting *Kâmil* in a different world where an alternative language is used. Now, all ideals have become meaningless. The reality of the country and the nature of man stand starkly exposed in front of him. In this manner, the world of meaning offered by standard Turkish is undermined by slang.

Certainly, it cannot be asserted that Kemal Tahir did this on purpose and by planning ahead. It is evident that he incorporates slang to reflect reality and show the true face of the idealized Anatolian people. However, whatever the author's main purpose, it does not change the fact that we can see clear examples of the theoretical functions of slang in the example of *Esir Şehrin Mahpusu*. Slang

rendered the text realistic, and brought its imaginative and auditory potency to the climax. However, it also disrupted the idealized world of meaning and represented the author's ironic outlook on life.

As a consequence it has been found that slang, by virtue of its theoretical structure, enriches the meaning by obscuring it, and due to this reason, is significant not only for reflecting spoken language but also for expanding the text visually and aurally. Providing examples from Kemal Tahir's novel *Esir Şehrin Mahpusu*, it has been observed that despite the novel's narrow time and place setting, it successfully reflects the historical and social context with the support of the wealth of meaning provided by slang. Kemal Tahir found the language of objection in slang; just as slang obfuscates meaning, he, too, ironically hid his intended messages in slang.

Giriş

Argonun bir terim olarak hayatımıza girişi, tarihi, anlamı ve kavramın sınırları hakkında farklı kaynaklardan birbirine benzer bilgilere ulaşmak mümkündür.

Fransızca bir kelime olan *argo*, ilk kez 1628 yılında dilenci esnafının jargonunda geçen “dilenci” manasındaki *argotier* ile “dilenmek” demek olan *argoter* kelimelerinde görülmektedir. Fransız yazar Antoine Furetière (1619-1688)'e göre 17. yüzyılın sonlarından itibaren “dilencilerin ve hırsızların dili” anlamında kullanılmaya başlanmıştır. *Argo*'nun menşei belli değildir. Ancak bir görüşe göre kelime, muhtemelen Eski Fransızcada “azarlamak, paylamak” anlamına gelen *hargoter* veya “yarmak, parçalamak” karşılığındaki *harigoter* fiillerinden türetilmiş bir isim olmalıdır. Başka bir görüşe göre de kelimenin Eski İspanyolcada “kaba saba adam” demek olan *arigote* kelimesinden gelmesi ihtimal dâhilindedir (Şen, 2016, s.20; akt. Dauzat, 1938).

Jonathon Green, argonun kurgudaki en eski kullanımını için 1756'daki William Toldervy'nin *The History of The Two Orphans* oyununun birinci perdesine işaret eder (2016, s. 28). Elbette argonun tarihi çok daha eskilere dayanır. Green, Yunanlıların ve Romalıların argosu olduğundan emindir; örnek olarak da Latin edebiyatındaki cinsel ilişki, vajina ve penis imgelerini verir, bu imgelerin modern argoların habercisi olduğunu söyler (2016, s.28).

Argonun anlam sınırları hep bir tartışma konusu olmuştur. Neyin argo olduğu sorusu, araştırmacıları birtakım tasnifler ve ölçütler oluşturmaya iter. Örneğin argo neden kullanılır sorusuna verilen cevaplardan bazılarını burada anabiliriz:

- *Yaşça genç olanlar ve kalbi genç olanlar tarafından sadece eğlence için, şaka maksadıyla.*
- *Nüktede, yaratıcılıkta ve mizahta bir egzersiz olarak. Burada amaç genellikle kendini gösterme ve züppeliktir.*
- *Farklı ve orijinal olmak için.*
- *Pitoresk olmak için.*
- *Soyuta sağlamlık, somutluk havası vermek için.*
- *Alt seviyedeki biriyle konuşmak veya yazmak, halkı eğlendirmek ya da sadece birinin dinleyicileriyle/konusuyla konuşma dili düzeyinde olmak için.*
- *Sosyal ilişki kolaylığı için (Green, 2016, s.29).*

Neyin argo olduğu sorusuna gelince, karşımıza farklı araştırmacıların farklı ölçütleri çıkar. Örneğin Eric Partridge argo için on yedi kriter önerirken, Julie

Külliye

Coleman bu sayıyı on bire indirir. Jonathan Lighter ve Bethany Dumas ise bu ölçütleri daha da azaltarak, dört kriter öne sürer ve bir kelimenin argo sayılabilmesi için bunlardan en az ikisini sağlaması gerektiğini söylerler (Green, 2016, s.29-31).

Lighter-Dumas'nın kriterleri şunlardır:

- *Kelimenin varlığı resmi ya da ciddi konuşmanın/yazının saygınlığını önemli ölçüde azaltır.*
- *Kullanımı, kullanıcının ya referansa ya da bu tür özel aşinalığa sahip olan ve terimi kullanan daha düşük statülü/daha az sorumlu insan sınıfına özel aşinalığı ifade eder.*
- *Daha yüksek sosyal statüye veya daha fazla sorumluluğa sahip kişilerle sıradan söylemde tabu bir terimdir.*
- *Bilinen geleneksel eş anlamlısının yerine, özellikle kullanıcıyı geleneksel öğenin neden olduğu rahatsızlıktan korumak ve kullanıcıyı daha fazla detaylandırmanın rahatsızlığından korumak için kullanılır (Green, 2016, s.31).*

Jonathan Green'in kendisi de, argo üzerine yaptığı bu çalışmasında kavramı tasnif etmeye ve özelliklerini belirlemeye çalışmıştır. Argo politikasının ırkçı, homofobik, cinsiyetçi ve kadın düşmanı olduğunu söyleyen Green, terimi dört alt başlıkta inceler: kafiyeli argo, tersten konuşma, mesleki argo (jargon) ve küfür (2016, s.31-32). Araştırmacının argo ile ilgili tespitlerini de aşağıdaki gibi özetleyip maddeleştirmek mümkündür:

- *Argo muhalefettir.*
- *Standardın altını oymaktır.*
- *Argo, "kirli kelimeler" olarak kolayca reddedilebilir ancak asıl rolü müstehcenlik değil, yıkıcılıktır. (Politik yıkım değil, dili yıkmak, dili alt üst etmek).*
- *Konuşmacı, bir üniforma giyer gibi ortamın argosunu giyebilir.*
- *Bazı yerel kullanımlar argo olarak sınıflandırılrsa da bu doğru değildir.*
- *Tematik aralığı geniş değildir ancak eş anlamlılığı çok derindir.*
- *Kavramsal olarak dardır, soyutlama ve felsefe yapmaz.*
- *Şimdi ve burada'nın dilidir.*
- *Somutla sınırlıdır, soyut ve uzak olanla alay eder.*
- *Kayıt dışı doğası vardır.*
- *Belirli konular hakkındaki düşünme şeklimizi yansıtır.*
- *Her zaman erkektir. Dilsel formu, erkek bakışıdır.*
- *Cinsiyet ayrımcılığına dayanır.*
- *İrkçi, milliyetçi, yaşlı, beden ölçülü ve çeşitli şekillerde fobiktir.*
- *Suç ve içki dışındaki ana meşguliyetleri sektir.*
- *Argonun nihai kaynağı şehirdir.*
- *Geçici ve kabadır. Sokak mizahı vardır (2016, s.41-50).*

Türkçede argo meselesine bakıldığında, ilk izler *Dîvânu Lugâti't-Türk'te* bulunur.¹ Türkçedeki en geniş argo sözlüğünü hazırlayan Hulki Aktunç, "Türkçede argonun büyük olasılıkla ilk tanımlarından birisini, "hâce-i evvel" Ahmed Midhat" efendinin şu cümle ile yaptığını söyler: "Fransızcanın patuva ve argo gibi tabirlerle yâd olunan ve esâfil ve erâzile mahsus bulunan kelimât ve tâbirâtı" (Aktunç, 1998, s.12).

Türkçedeki ilk argo sözlüğü ise A. Fikrî tarafından yazılmıştır. *Lugat-ı Garibe* adlı bu sözlük, 1305'te şu not ile yayımlanır:

¹ Ayrıntılı bilgi ve *Dîvânu Lugâti't-Türk'te* argo örnekleri için bk. Develioğlu, 1980, s. 37.

“Hiffet-i mizaç ashabı nezdinde mütedavil elfazdan kesb-i iştihar edenlerini ve adap-ı umumiyeye muhalif olmayanlarını erbabına müracaatla hizalarında mânâ-ı muhtasaraları şerh olunarak neşrini tensîb eyledim. Cesaretim, ufak bir âsân hükmünü almış olan ıstilahât-ı hafif meşrebin sırasına göre ihtiyaç mes ettirdiğindendir. İşte bu sebepten dolayı Lugat-ı Garibe serlevhası altında neşrine hâmekeş cürret olduğu lügatçeyi enzâr-ı karî’ne arz eylerim” (A. Fikri, 2019, s.6).

Tanımlar ve tasnifler, çeşitli kaynaklardan çoğaltılabilir. Burada Hulki Aktunç’un tasnifini genişleten Nevzat Özkan’ın altı ayrı dünyaya ve on sekiz ayrı sosyal gruba ayırdığı argoları anabiliriz:

I. Suç (?) dünyası

1. Hırsız, dolandırıcı, yankesici argosu
2. Uyuşturucu (kaçakçılığı, satıcılığı, kullanıcılığı) argosu
3. Kumar (kumarhane, kumarbaz) argosu
4. Kabadayı (bıçkın, külhanbeyi, serseri) argosu
5. Dilenci argosu

II. Kapalı dünyalar

6. Hapishane, tutukevi (mahpus, tutuklu) argosu
7. Yatılı okul, okul (öğrenci, öğretmen) argosu
8. Kışla (asker) argosu
9. Denizcilik (denizci) argosu

III. Azınlık dünyası

10. Etnik azınlıklar argosu
11. Göçmen argosu

IV. Cinsel dünya

12. Cinsel argo
13. Eşcinsel argosu
14. Fuhuş (genelev, fahişe, genelev müşterisi) argosu

V. Alışveriş dünyası

15. Esnaf (satıcı, seyyar satıcı, eskici, dövizci...) argosu
16. Şoför (kamu taşıma araçları sürücüsü, yolcusu) argosu
17. Eğlence yerleri (gazino, meyhane, müzisyen) argosu

VI. Spor dünyası

18. Spor (sporcu, taraftar) argosu...

Bu isabetle yapılmış tasnife;

VII. İnanç dünyası

19. Dinî grupların (tarikatların, cemaatlerin) argosu

20. Fikir gruplarının (sağ, sol, parti, dernek, loca, kulüp) argosu

VIII. İletişim dünyası

21. Radyo ve televizyonlarda program sunan sunucuların veya disk jockeylerin argosu

22. İnternet, telefon ve mektup arkadaşlarının argosu ve benzerleri de eklenerek sayı daha da artırılabilir (Özkan, 2016, s.34-35).²

Argonun Edebî Metindeki İşlevi ve Kemal Tahir’de Argo

Argonun edebî metindeki işlevini incelemek için öncelikle amacına bakmak gerekir. Tanımı, kullanım alanları, oluşturulma şekilleri bir yana; argonun “temel oluşum gerekçesi gizleme duygusu”dur (Akar, 2014, s.31) ve “soyutlanmışlık ve kural tanımazlık argonun temel felsefesini oluşturur” (Güneş, 2016, s.307). Edebî bir eserde de komik durum yaratmak, günlük hayatı yakından tanıtmak, dilde başkaldırı ve bir karşı-anlam yaratmak, yabancılaşmayı ve dışlanmışlığı göstermek amacıyla kullanılır (Kefeli, 2016, s.200).

Edebî metinlerde argo üzerine yapılan çalışmalar, genellikle eserin gerçekçiliği desteklemesi üzerinden ilerler. “Bu tercihin temel nedeni “Bu dili kullanan kimsenin ağzını aynen nakletmek...” ve roman kişisini daha gerçekçi kılmak düşüncesinden doğmaktadır” (Geçer, 2007, s.89). Emel Kefeli, argo ve gerçekçilik ilişkisi için Victor Hugo ve Emile Zola’yı örnek gösterir. Türk edebiyatından da Ahmet Vefik Paşa, Ahmet Rasim ve Mehmet Akif Ersoy’u işaret eden Kefeli, eski bir risaleyi ilginç bir örnek olarak sunar:

Türk edebiyatında realiteye sadık kalma amacıyla argonun kullanıldığı en ilginç örneklerden biri hiç kuşkusuz İstanbul’da Nuruosmaniye Kütüphanesi nr. 4925’te kayıtlı olan bir mecmuanın 48b-76a sayfaları arasında yer alan bir risaledir. İstinsah tarihi H. 1132 (M. 1720) olan risalenin müstensihisi belli değildir. Müellifi ve adı kayıtlı olmayan bu risalede Osmanlı devletinin en güçlü olduğu devirde toplumun çöküşünü, bozulmasını izleyen müellifin sosyal tenkidi ile karşılaşırız. Evde, sokakta, işte yaşamın her anında gözlemediği "edebe mugayir" davranışları ve bunlardan duyduğu rahatsızlığı günlük konuşma dili ile ifade eder. Sanatlı bir dil kullanmayan müellifi halkın kullandığı dili, zaman zaman da argo ve küfüre müracaat ederek kullanmaktadır. Yazı dili yerine konuşma dilinin kullanılması ile realiteye uygun, toplumdaki bozulmaya, çirkinliğe paralel bir dilin kullanılmış olması dikkat çekicidir. Toplumdaki bozulma âdeta metnin dilinde de kendini gösterir (Kefeli, 2016, s.202).

Argonun edebî metinde gerçekçilik dışında bir işlevi olabilir mi? Tanımına, özelliklerine, tasnifine baktığımızda tek amacının sokak dilini gerçeğe uygun bir şekilde yansıtmak olmadığını görebiliriz. Argo anlamı örter, böylece zenginleştirir. Eşyayı değiştirir, çıplak anlamına yeni manalar yükler. Literal dilin dışına çıkmış edebî bir dil ile karşılaşmış oluruz. Bu da gerçekçi edebiyatın sahiplendiği dil anlayışından uzak görünmektedir. Bu yüzden Kemal Tahir’in eserlerinde argoya başvurmasını sadece gerçekçilik anlayışına göre değil, edebî metnin anlam alanının zenginleştirilmesine bir katkı olarak okumak gerekir.

Kemal Tahir’in dil üzerine detaylı ve akademik düşündüğünü notlarından takip etmek mümkündür. Kelimelerin nasıl tetkik edildiği, yazı sistemleri, lügat, gramer, kelime uydurma meselesi, dil bilgisi, dil devrimi vb. notlarında bahsi geçen

² Mehmet Arslan’ın argo kelimelerin oluşma yolları listesi için bk. Arslan, 2009, s. 33-38.

meseleler olarak sayılabilir. Yabancı kaynaklardan da beslenen Tahir'in; Abel Hovelacque'in *La Linguistique*'sine ve Francis Wey'in *Histoire des révolutions du langage en France*'ına başvurduğunu, Brosses, Montaigne, M. Breal, Vendryes, Brockelmann gibi isimlerden de alıntılar yaptığını görürüz. Gramer ve tarih bakımından dilleri karşılaştıran yazarın; ağız meselesi, konuşma dili gibi konular üzerinde bilimsel metotlarla düşünmeye çalıştığı da notlarda karşımıza çıkar. Argo, onun dil ile ilgili hassasiyetinin bir parçasıdır. Hazırlamış olduğu argo sözlüğü de³ bunun bir kanıtı olarak görülebilir.

Muhammed Hüküm, Kemal Tahir'in argoyu romanlarında kullanma sebebi olarak beş madde üzerinde durur: gerçekçilik, halktan yana olmak, statükoya yönelik korkunun bir yansıması, normalleştirme ve iki tip arasındaki farklılığın altını çizme (Hüküm 2017: 427-429). Romanlarındaki dil kullanımının özellikle hapisane romanlarında dikkat çekmesi de bu sebeplerle birlikte düşünülebilir: "Kemal Tahir'in tüm romanlarında dilin kolektif ruhu ifade etmek için halkın söyleyişine yöneldiği net bir biçimde söylenebilir. Romancılığının ilk evrelerinde Marksist ideolojinin etkisi, bu bağlamda hapisane romanlarında daha net bir biçimde kendini gösterir" (Hüküm, 2017, s.427).

Ancak argo ve hapisane ilişkisini yazarın sadece dil hassasiyetiyle ve gerçekçilik arzusuyla açıklamamak gerekir:

Kemal Tahir'in argoya verdiği ağırlık öncelikle onun hapisane hayatıyla, İstanbul, Malatya, Çankırı, Çorum gibi cezaevlerinde yaptığı gözlemlerle ilgilidir. Hapishanedeki insanları anlatan bir yazarın, hırsızın, esrarkeşin, uçkur düşkünlüğünün, katilin, kumarbazın konuşma biçimini yansıması her şeyden önce bir zorunluluktur. Fakat yazarın argo dikkati bu zorunluluğu aşan bir anlam ifade eder: O, argonun çeşitli yetersizliklerin ve yoksunlukların dili olduğunun farkındadır. Argonun içinde gizlenen anlamlara ulaşan aydın, bir bakıma arızalı bireylerin ve grupların hangi toplumsal yapının ürünü olduklarını kavrayabilir (Narlı, 2010, s.101).

Kemal Tahir, imparatorluğun çöktüğü dönemi standart bir dille anlatmayı tercih etmemiş; bozuk düzenin ancak bozuk bir dille temsil edilebileceğini düşünmüş ve argo ile burada bir paralellik kurmuştur. Argo, aynı zamanda donukluğu kırmak için de bir araç işlevi görür. 1910 doğumlu yazarın içine doğduğu ülke, karmaşa içindedir. Yirmili yıllar işgal, savaş ve maddi imkânsızlıklar ile geçer. Bağımsızlık mücadelesi başlı başına bir sorunken, mücadeleyi kazanmak yepyeni sıkıntılara kapı açmıştır. Yeni bir ülkenin nasıl kurulacağı hususundaki fikir ayrılıkları, beraberinde çatışmayı getirir. Muhafazakârlar ve yenilikçiler olarak iki ayrı grupta toplanan meclis üyeleri, kimi zaman örtülü kimi zaman açıktan tartışarak, bu sancılı sürecin bir parçası olmuşlardır. Halifeliğin ve şeriat mahkemelerinin kaldırılışı, laikliğin gelişi, takvimin ve alfabenin değişmesi, şapka kanunu, İsviçre medeni kanununun kabulü gibi reformların yarattığı kargaşayı tahmin etmek zor değildir. Halk Fırkası'nda beliren ayrılıklar, Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası'nın kuruluşu, Şeyh Sait İsyanı, Takrir-i Sükûn Kanunu, İstiklal Mahkemeleri'nin yeniden faaliyete geçmesi gibi olaylarla birlikte yirmili yıllar kaynayan bir kazan gibidir. Otuzlarla beraber reformlar daha da dikkat çekicidir. Dil Devrimi, kadınlara seçme ve seçilme hakkının tanınması, halkevlerinin kurulması, çok partili hayata geçiş, Serbest Fırka'nın kuruluşu ve üç ay sonra

³ Ayrıca bk. Tahir, 2016, s. 315-326.

kapanışı, Menemen Olayı, Türk Tarih Kongresi ve Dil Kurultayı... Kemal Tahir'in gençliği tüm bu kargaşanın, fikir ayrılıklarının, kavgaların, olayların içinde geçer.

Otuzlu yıllar sadece Türkiye için değil, dünya için de zordur. 1929 ABD ekonomik buhranı, tüm dünyayı etkilemiştir. "1930'lu yıllar artık Avrupa'da demokrasi rüzgârlarının değil, dikta rüzgârlarının estiği bir dönem olacaktı" (Akşin, 2013, s.205). 1933'te Nazi hareketinin iktidar olması bir yanda; liberal demokrasi, sosyalizm, komünizm, faşizm ve nasyonal sosyalizm gibi ideolojilerin mücadelesi diğer yandadır (Akşin, 2013, s.214). Tüm bunların elbette Türk gençlerine ve aydınlarına da sirayet ettiğini görürüz. *Kadro Dergisi* (1932-1935), *Kooperatif Dergisi* (1932-1934) ve *Fikir Hareketleri Dergisi* (1933-1940) otuzlu yılların kültür hayatında önemli basamaklardır. Otuzlu yıllar sona ererken Hatay bağımsızlığını kazanmış, daha sonra Türkiye topraklarına katılmıştır. Mustafa Kemal Atatürk ölmüş, İsmet İnönü Cumhurbaşkanı olmuştur. Tüm bunların yanında İkinci Dünya Savaşı başlar. Kırklı yıllar artık savaş yıllarıdır. Her ne kadar Türkiye bunun dışında kalabilirdi de hem ekonomik hem de politik anlamda ülkenin ciddi hasar aldığı bilinen bir gerçektir. Türkiye'nin savaşa girip girmeyeceğinin belli olmamasının yarattığı tedirgin ve gergin ortam, 1942'de serbest ekonomiye geçilmesiyle yaşanan ekonomik buhran, varlık vergisi meselesi, Tan gazetesi olayı, 1947 Ankara DTCF olayları bu dönemin olumsuzlukları olarak ön plana çıkar. Öte yandan 1940'ta kurulan köy enstitüleri ve onun olumlu etkileri, kırkların karanlık atmosferini biraz olsun dağıtır.

Kemal Tahir'in *Esir Şehrin İnsanları*'nı yazmaya başladığı tarihlerde Truman Doktrini kabul edilmiş, Marshall yardımı gelmiş, Demokrat Parti kurulmuştur. Üstelik kendisi kırklı yılların tamamını hapisanede geçirmiştir. Onun içinde bulunduğu ortamın kaotik yapısı, romanlarındaki dil seçimini bizim için anlamlı kılar. Edebî sistemin alışılmış bir etiği vardır; argo alışılmış etiği bozarak metnin ve dilin ciddiyetini ortadan kaldırır. Bu sebeple anarşisttir. Yazar, argonun yaratıcı doğasından yararlanır, onu bir "nefes alma alanı" olarak tasarlar. Çünkü içinde yaşadığı dünyada nefes alacak alan kalmamıştır. İmparatorluk gibi literal dil de bir hapisanedir. Argo ile bu literal dile/düzene isyan edilir, hapisanede bir pencere açılır. Böylece Kemal Tahir, tarihi olayları anlatırken argonun yaratıcılığından da yararlanmış olur.

Argonun aynı zamanda donukluğu kırmak için de bir araç olarak kullanıldığı söylenmişti. Dönemin Türkiye'si, politik ve ekonomik açıdan karmaşada olmasının yanı sıra; sanat ve kültürel hayat bakımından da çoraktır. O yılların siyasi baskılar ve sıkıntılarla dolu olduğunu, kimsenin kıpırdayacak alanının kalmadığını düşünürsek; Kemal Tahir'in bu çoraklığı, eşyayı değiştirerek, anlamı örtüp zenginleştirerek, dramatisasyonla hareket katarak kırmayı başardığını görürüz. Argo, hem eşyayı değiştirmesi hem de iyi bir dramatisasyon imkânı sunmasıyla, ideal bir araç konumundadır.

***Esir Şehrin Mahpusu*'nda Argonun İşlevi**

Kemal Tahir'in işgal yıllarını anlattığı *Esir Şehrin İnsanları* (1956) ve *Esir Şehrin Mahpusu* (1961), 1971'de yayımlanan *Yol Ayrımı* ile birlikte bir üçleme olarak anılır. Romanın baş kahramanı Kâmil'in değişim/olgunlaşma/kişiliğini bulma serüvenine şahit olduğumuz bu üçleme, bugüne kadar edebiyat

araştırmacıları tarafından farklı açılardan incelenmiştir. Burada ise sadece ikinci romandaki argo kullanımı üzerinde durulacaktır.

Avrupa’da eğitim alan, yaşayan, birkaç dil bilen, bir devlet adamının oğlu olan Kâmil, memleketten habersiz bir burjuva entelektüeli olarak 1916’da İstanbul’a gelir ve hikâye başlar. İlk romanda Kâmil’i “dünyayı dolaştığı halde, ocak başında konuşmadan oturan tembel bir İngiliz soylusu gibi yaşamaktan hep hoşlan[an]” (Tahir, 2005, s.348) adam olarak tanıyan okur, *Esir Şehrin Mahpusu*’nun sonunda karşısında mücadeleci, cesur, aktif bir adam bulacaktır. İkinci roman, karısı Nermin’den boşanma kararı almasıyla biter; böylece onun dönüşümü de tamamlanmış olur. Evliliğin bitimi tıpkı Yakup Kadri’nin *Ankara*’sında olduğu gibi eski hayatın/eski kimliğin silinişini temsil eder.

Eser, yaklaşık kırk günlük bir süreyi kapsar, mekân sadece hapisanedir. Hem zamanın hem mekânın dar olması, romanda kullanılan dile ayrı bir dikkatle eğilmeyi gerektirir. Kemal Tahir, kullandığı dil ile kısıtlı bir alanı genişletmeyi başarmıştır. Romanın “Hafız Ağa” başlıklı ilk bölümü Kâmil’in yeni hapisaneye nakli, suçunun yanlış anlaşılması sonucu adi suçluların koğuşuna düşmesi ve buradaki gözlemlerinden oluşur. Koğuşun içine koyulmuş bir kamera işlevi gören bu bölümde, “görüntü” ve “ses” ön plandadır. Karakter ise saf, kibar, kandırılan, eşyalarına ve parasına el konulan biriyken yavaş yavaş başka birine dönüşür. Gülümseyerek boş verdiği, iyi niyet sanıp geçiştirdiği tüm “kandırılma”ları içinde birikir ve bölüm sonunda Fatma Hanım’ın getirdiği kurabiyeye el koyanları dövmesiyle patlama noktasına ulaşır. İkinci bölüm olan “Millici Abi”de ise kendini gerçekleştirmiş bir Kâmil Bey buluruz. Bu bölümde argo da işlevini tamamladığından pek kullanılmaz, sadece arka planda silik bir dekor gibi arada görünüp kaybolur.

Jonathon Green’in “argo neden kullanılır” a verdiği cevaplardan özellikle ikisi *Esir Şehrin Mahpusu* özelinde detaylandırılabilir: “pitoresk olmak için” ve “konuşma dili düzeyinde olmak için” (Green, 2016, s.29). Elbette kahramanların argo konuşmaları “sadece eğlence için, şaka maksadıyla”, “yaratıcılıkta ve mizahta bir egzersiz olarak”, “farklı ve marjinal olmak için”, “sosyal ilişki kolaylığı için” gibi sebeplere de bağlanabilir. Ama burada amaç, yazarın argoyu metinde nasıl edebî işlevle kullandığını tartışmaktır.

Metne ilk bakışta argonun “konuşma dili”ni gerçekçi bir şekilde yansıtmak niyetiyle kullanıldığı görülür. Kemal Tahir’in amacı budur. On iki yılını hapisanede geçiren yazar, mekânı sadece tasvirle resimlemekle yetinmemiş; sesle de doldurmuştur. Tahir’in romancılığının en belirgin ve başarılı özelliklerinden biri de drammatizasyondaki bu başarısıdır. Peş peşe gelen diyalogları gözlerimiz takip ederken kulaklarımız da tüm sesleri duyar:

-Meraklanma! Irakta değil! Çenesiyle çıktığı kapıyı gösterip göz kırptı:

-Suçu ne bu yiğidin?

- İftira!

-İyi imiş! Bağırıldı: Ulan Amcabey!.. Sami müşteri geldi, bereketin artsın pezevenk!.. Çavuşa bir göz daha kıptı: Bugün bunlar, dört oldu böylece ... Bayram üstü, iftira çoğalır. Bavul bunun mu?

- Bunun.

- İyi imiş. Ulan hey Amcabey ... Sana dedim kodoş!..

Kapıdan gözlüklü bir baş uzandı, telaşla sordu:

- Hastaneciler mi? Ulan Vahap Onbaşı, sen mi seslendin birader?

- Nah sana iftiralanmış bir yiğit. Başefendi getiriyor!

- Buyurun başefendi!" (Tahir, 2007, s.21).

Romanda buna benzer diyalog çoktur, yazar bu dar ve kısıtlı mekânın tasvirini görüntülerle değil, seslerle yapmayı tercih etmiştir. Küfür, argo ve ünlem bu sebeple ayrı bir önem arz eder. Bilhassa ilk bölümdeki argo kelimeler, başlı başına bir "pitoresk" malzemedir. Çünkü okurun gözünde canlandıracağı eşyalar, manzaralar, kıyafetler son derece sınırlıdır. İnsanları kullandıkları dil ile tanırız. Onlara yakıştırılan argo kelimeler, bize birtakım manzaralar hayal ettirir; böylece hapishanenin tüm tiplerini hakkında az çok bir fikir sahibi oluruz. Green'in argo için "düşünme şeklini yansıtır" (Green, 2016, s.41) tespiti, tam olarak bunun bir örneğidir. Fayrap Ömer'in sesi, bir yandan kişiliğinin de tasviridir:

"- Kaçan şanlı, kovan namlı, anasından Hazreti Ali nişanlı... Salozlara şapşap... Kızlara haphap... Mevlânakapılı Fayrap Ömer köleleri...

- Kısa kes namussuz!.. Senden bize kurtuluş yok mudur?

- Fayrap be anam babam. Şu kapıyı fayrap et ki... Osman Ağa'mdan kan gardiyanına kâğıt getiriyoruz" (Tahir, 2007, s.20-30).

Yine romandaki başka bir sahnede, diyaloglar kişilerin kimliğini ele vermektedir. Kâmil çekingen ("Kusura bakmayın efendim"), Osman Ağa gaddar ("Şamar geliyor. Ulan buralara yeni zagon mu çıkaracaksın? Papelleri görelim!"), Mahmut yalancısıdır:

Kâmil Bey, üzerinde çok para olmadığına üzülerek cüzdanını çıkardı, fakirliğini göstermemek için biraz döndü, beşer liralık iki banknotu tepsiyeye bıraktı:

- Kusura bakmayın efendim. Az ama...

- Boş ver Hafız! Eyvallah! Seringel tepsiyeyi delikanlı Mahmut'a uzattı: Ha bereket Toycu! Mangiz elado!

-Yok, şart olsun Seringel Dayı... Kapıda Vahap Onbaşı bizi silkeledi ki karnımızın içine kadar... Metelik nanay!

- Bastır oğlum!

-Valla... Billa...

-Şamar geliyor. Ulan buralara yeni zagon mu çıkaracaksın? Papelleri görelim! Seninkiler kan kokuludur. Tekliği, yüz ona geçer.

- Anam avradım...

-Höst. Yırtıl pulları!

Mahmut, ağlar gibi yalvardı:

- Borcum olsun Osman Abi ! Kocakarı mangiz getirecek. Sidikli'yi sen bilirsin, bizi boşlamaz.

Seringel, Osman Ağa'nın konuşmasına meydan vermedi:

- Şimdi seni soyar, orana kadar ararım. On beş papelden haberim yok mu, verek?

Toyucu Mahmut birden yıldı:

Küllüye

- *Ulan dümbük Vahap Onbaşı! Bizi dünyaya bozum etti. Şart olsun Osman Abi...*
- *Uzatma, sökül! Bunlar yeni numaralar mı oğlum? (Tahir, 2007, s.72).*

Elbette romanda argonun işlevi sadece metnin dramatizasyonunu sağlamak değildir. Kemal Tahir, *Esir Şehrin Mahpusu*'nda yüz elliden fazla argo kelime kullanır.⁴ Okuru ses ve görüntüyle içine çeken bu dünya, aynı zamanda Green'in işaret ettiği "standartın altını oyma"yı da amaçlar. Standart olarak kabul edilen İstanbul Türkçesidir. Dilin kullanım biçimi, bir anlam dünyası inşa eder ve dil bozulduğunda/farklı bir biçimde kullanıldığında bu anlamı da bozmuş olur. İstanbul Türkçesinin, *Esir Şehrin İnsanları*'nın, Kâmil'in işaret ettiği dünya modern, batıcı, aydın, inkılâpçı bir dünyadır. Kemal Tahir'in bu dilin karşısına argoyu koyarak, Kâmil'i başka bir dilin kullanıldığı başka bir dünyaya sokarak büyüü bozar. Artık tüm idealler anlamsızlaşmıştır. Ülkenin gerçeği, insanın doğası tüm çıplaklığıyla karşındadır. Böylece argo ile standart Türkçenin teklif ettiği anlam dünyasının altı oyulmuş olur.

Elbette Kemal Tahir'in bunu bilerek, planlayarak yaptığı iddia edilemez. Onun argoyu gerçekliği vermek, idealize edilen Anadolu insanının asıl yüzünü göstermek için kullandığı aşikârdır. Ancak yazarın asıl amacının ne olduğu; argonun teorik olarak işlevini incelediğimizde, *Esir Şehrin Mahpusu* örneğinde bu işlevlerin açık birer örneğini görebildiğimiz gerçeğini değiştirmez. Argo metni gerçek kılmıştır, görsel ve işitsel gücünü zirveye taşımıştır. Ancak aynı zamanda idealize edilen anlam dünyasını da bozmuş, yazarın hayata ironik bakışının bir temsili olmuştur.

Kemal Tahir, klasik tarih anlayışından uzak bir yazardır. Cumhuriyetin prensipleri çerçevesinde inşa edilmek istenilen toplum tahayyülüne de katılmaz. Kullandığı dilin ve romanlarındaki meseleleri ele alış biçiminin ve kahramanlarının sosyolojik kökenlerinin farklılığının sebeplerinden biri bu meseledir. Diğer bir husus, savunduğu ideolojinin Marksizm olmasıdır. Sanat görüşü de ideolojisine bağlı olduğuna göre söz konusu anlatımın tercih ettiği dil, resmî cumhuriyetin dili olamaz. Standart Türkçenin dışında bir dil kullanmak, üstelik bu dili ironik imkânları ile kullanmak doğrudan doğruya bir itiraz anlamı taşımaktadır. Cumhuriyetin yaratmak istediği toplumsal inşa biçimini anlamsızlaştırmak, ilkeleri komikleştirmek olarak da okunabilir. Metnin esası dil olduğuna göre, dile yapılan her türlü müdahale aslında toplumsal olana bir müdahaledir, itirazdır.

İktidar ve bu iktidarın dominant dünya görüşü bir yanda; açıktan itiraz edemeyen kitle diğer yandadır. Hiçbir ideolojik argüman kullanmayan, bir eylemde bulunmayan bu kitlenin; iktidarın önerdiği gibi onun prensipleriyle yaşamadığı da bir gerçektir. İşte Kemal Tahir'in dili de itirazın dilidir. İtirazın dili de romanlarında kendisini argo olarak göstermiştir.

Sonuç

On yedinci yüzyıldan itibaren bir terim olarak hayatımıza giren argo, araştırmacıların anlamı ve sınırlılıkları üzerine hâlâ tartıştığı bir meseledir. Daha çok dil ile ilgili araştırmaların konusu olmuş; edebî metindeki işlevi, konuşma dilini yansıtması odağa alınarak gerçekçilik üzerinden değerlendirilmiştir. Bu makalede Jonathan Green'in Türkçede baskısı olmayan *Slang A Very Short Introduction*

⁴ Kullanılan kelimelerin listesi için makale sonundaki eke bakılabilir.

çalışması temel alınmış ve Eric Partridge, Julie Coleman, Jonathan Lighter ve Bethany Dumas gibi araştırmacıların argo üzerine tartışmaları tasnif edilerek özetlenmiştir. Neyin argo olduğu meselesi, argonun neden kullanıldığı, argo tasnifleri ve ölçütleri üzerinden argonun kuramsal yapısı çizilmiş ve Türkçedeki serüveni üzerinde durulmuştur. Burada amaç, incelenen metnin kuramsal açıdan argo ile olan ilişkisini temellendirmek ve Türkçede argo kullanımına Kemal Tahir'in nasıl bir katkı sunduğunu göstermektir.

Roman ve öyküde küfür, argo, yerel söyleyiş hep gerçekçilik ilkesi üzerinden değerlendirilmiştir. Yazar konuşma diline ne kadar yakınlaşırsa o kadar gerçekçi ve başarılı kabul edilir. Oysa argo, küfür ya da yerel söyleyişten çok farklıdır. Dili bozmak, başka bir dil oluşturmak, yeni bir dünya kurmak üzerine temellenir. Bu sebeple edebî metinlerde argo kullanımının daha detaylı bir araştırmaya ihtiyacı vardır. Bu makaleye Kemal Tahir'in örnek olarak seçilmesinin sebebi de onun dil ile olan ilişkisinin argonun asıl doğasına uygun olmasıdır. Bilhassa Esir Şehir üçlemesinin sosyolojik değeri ile dilsel paralelligi; *Esir Şehrin Mahpusu*'nun argo-dil-anlam ilişkisini çok iyi yansıtması bu seçimde etkili olmuştur.

Sonuç olarak argonun, kuramsal yapısı gereği anlamı örtterek zenginleştirdiği, bu sebeple sadece konuşma dilini yansıtmasıyla değil, metni görsel ve işitsel olarak genişletmesiyle de önemli olduğu tespit edilmiştir. Kemal Tahir'in *Esir Şehrin Mahpusu* romanı üzerinden örneklendirilerek; romanın dar zaman ve mekân kurgusuna rağmen, içinde bulunduğu tarihî ve sosyal yapıyı argonun sağladığı anlam zenginliğinin desteğiyle başarılı bir şekilde yansıttığı görülmüştür. Kemal Tahir, itirazın dilini argoda bulmuş; argonun anlamı örttüğü gibi o da asıl söylemek istediklerini ironik bir şekilde argo ile örtmüştür.

Kaynaklar

- A. Fikrî (2019). *Lugat-ı Garibe Türkçenin İlk Argo Sözlüğü*, (D. Dolanbay, Haz.). Gram Yayınları.
- Akar, Ali (2014). Türk sözlük biliminde tanımsız bir alan: sövgü sözleri, *Dil Araştırmaları*, (14), 27-33.
- Akşin, S. (2013). *Kısa Türkiye Tarihi*. İş Bankası Yayınları.
- Aktunç, H. (1998). *Türkçenin Büyük Argo Sözlüğü*. YKY.
- Arslan, M. (2009). *Argo Kitabı*. Kitabevi Yayınları.
- Dauzat, A. (1938). *Dictionnaire etymologique de la langue Française*. Librairie Larousse.
- Develioğlu, F. (1980). *Türk Argosu İnceleme ve Sözlük*. Aydın Kitabevi.
- Geçer, G. O. (2007). Sokak çocuğu yaratmada argo tercihi ve romanlara yansımaları, *TÜBAR*, (21), 87-108.
- Green, J. (2016). *Slang a very short introduction*. Oxford University Press.
- Güneş, İ. T. (2016). Ağır Roman'da argo kullanımı ve eserin söz varlığına etkisi, *A. Ü. Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, (55), 305-317.
- Hüküm, M. (2017). *Şair-Sosyolog Kemal Tahir*. İthaki Yayınları.

- Kefeli, E. (2016). Edebiyat argo ilişkisi. (E. G. Naskali- G.S. Yüksekaya, Ed.). *Argo kitabı içinde* (199-214. ss.), Ka Kitap.
- Narlı, Mehmet (2010). Biyografi ve roman: Kemal Tahir'in hapisane romanları, hapisane insanları ve argosu, (E. Eğribel-M.F.Andı, Ed.). *Kemal Tahir 100 Yaşında kitabı içinde*, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları.
- Özkan, Nevzat (2016). Gizli dil olarak argonun fonksiyonu üzerine. (E. G. Naskali- G.S. Yüksekaya, Ed.). *Argo kitabı içinde* (31-40. ss.), Ka Kitap.
- Şen, Mesut (2016). Argo kelimeleri üzerine. (E. G. Naskali- G.S. Yüksekaya, Ed.). *Argo kitabı içinde* (19-20. ss.), Ka Kitap.
- Tahir, K. (2005). *Esir Şehrin İnsanları*. İthaki Yayınları.
- Tahir, K. (2007). *Esir Şehrin Mahpusu*. İthaki Yayınları.
- Tahir, K. (2016). *Notlar Sanat Edebiyat 3 Dil Dosyası*. İthaki Yayınları.

EK:***Esir Şehrin Mahpusu*⁵ Romanında Kullanılan Argo Kelimeler**

Kelime	Kemal Tahir'in Sözlüğü ⁶	Hulki Aktunç'un Sözlüğü ⁷
abazan	mahrum, yoksun	aç / uzunca bir süre cinsel ilişkide bulunmadığı için cinsel isteği artmış, azmış kimse.
afto	(aftos) gaco, dost	(aftos) sevgili. Nikahsız karı, metres, kapatma.
alarga	(alargo durmak) uzak durmak	yaklaşma, uzak dur, açıktan geç anlamında kullanılır.
andavallı	-	saf, kolayca kanan kimse.
antika	-	garip, şaşırtıcı şey ya da kimse.
araklamak	-	çalmak
armalı	cinaslı söz	süslü, parlak söz, konuşma.
askıcı	-	borcunu ödememeyi huy edinmiş kimse.
avanak	-	akılsız, aptal, bön kimse.
aynalı dalga	-	(aynalı) iyi, hoş durum, şey/iyi durumda olan kimse.
baba	-	ganster şefi / hamam külhancısı (serseriler için)/ erkeklik organı, penis.
baltayı asmak	-	(balta) erkek /kaba saba erkek/ kimsesiz, özellikle karısı, kadın arkadaşı olmayan erkek/ erkeklik organı, penis.
basmak	-	defolmak, çekip gitmek.
bayılmak	-	vermek/para vermek
bitirim	(bitirimci) barbut kahvesi işleten	kumar, uyuşturucu alımsatımı, dolandırıcılık gibi işlerde bilgili, deneyimli kimse.
bodoslamak	(bodoslamadan) cepheden	(bodoslama) vücudun önü, en ilerdeki noktası/burun/göbek/göğüsler (kadında, kızda)
boylamak	-	gitmek; yürüyüp gitmek
bozum etmek	-	bozum olmasını sağlamak (küçük düşürmek)
caka	-	gösteriş, kurumlanma, fiyaka
cavlağı çekmek	(cavlaklaşmak) musallat olmak	ölmek, ölüp gitmek
cicozlamak	(cimcozlamak) kaçmak	bitmek, gitmek, savuşmak, kaçmak
çakozlamak	anlamak, sezmek	anlamak, kavramak, sezmek

⁵ Kullanılan baskı: Kemal Tahir, *Esir Şehrin Mahpusu*, İthaki Yayınları, 2007, İstanbul.

⁶ Tahir, 2016.

⁷ Aktunç, 1998.

çıkma	-	verme, para verme, gereksinimi olan kişiye paraca destek olma
çıkıntı atlamak	(çıkıntı) cigara	(çıkıntı) burun, küçük erkeklik organı, sigara
çivilemede perçin	-	(erkek için) cinsel ilişkide bulunmak, düzmek
değnekçi	-	taşıt aracı duraklarında sırayı gözeten sivil görevli/ genel ev fedaisi.
dehlemek	işinden atmak	kovmak, başından savmak/satıp savmak/(kumarda) vermek, ortaya koymak
deliği boylamak	(delik) mahpushane	(delik) hapisane
deppoy	(depo) çok bilgili hoca	-
dıragon	-	kopuk, vurucu kırıcı, külhanbeyi, kabadayı
dızdızcı	-	para basan bir makine icat ettiği yalanıyla dolandıran kimse
dızgallı	(dızgal) sakal	sakallı adam, yaşlı adam
dönek	-	başarısız olduğu için aynı sınıfı tekrar okumakta olan /dönme (erkek iken ameliyatla cinsiyet değiştirmiş kimse)
dubara	(dubaracı) aldatıcı	hile, dalavere, yalan
dubaracılık	aldatıcılık	hilecilik
duman toslamak	(duman yapmak) kazanmak / (dumancı) çok para kazanan kumarbaz	(duman) esrar sigara
dümbelek	-	edilgin eşcinsel/pezevenk
dümbelek çalmak	-	bilmezmiş gibi yapmak, yalan söylemek
dümbük	-	aptal, bön kimse.
dümtekleme	-	düzmek (dümtek: cinsel ilişki)
ekmeklik etmek	(ekmeklik) aptal kumarbaz	saf, toy, kolayca yenilen oyuncu
elado	-	"Gel" Anlamında kullanılır.
enselemek	-	yakalanmak, tutuklanmak
etekli şeytan	-	etek giymek: ar, namus, sözünde durma gibi erdemlerden yoksun hale gelmek
fasafiso	-	önemsiz, değersiz, yararsız

fasarya	cilve	boş, önem taşımayan söz ya da şey
fayraplamak	hızlandırmak/kapı pencere açık/soyunmak	başlamak/girişmek/açmak/yakmak/harlamak/giyinmek (özellikle ayakkabı), çıkarmak
feriştah	-	bir şeyin en iyi örneği
fertiklemek	-	gitmek, kaçmak, sıvışmak
gavur	(gavur bozuntusu) kekeme	(eskiden) kasap
gebeş	-	aptal, salak, bön
gebeşaki	-	gebeş ile aynı
gevişmek	-	(gevişlemek) ciklet çiğnemek, ağzını burnunu oynatmak
gövdelemek	-	yemek, yiyip içmek
hafız	aptal	kabadayılık törelerini bilmeyen, yabancı kimse
hallenmek	geçinmek / imrenmek, sulanmak	çok ilgi duyduğunu belli etmek
ham hum	baş ağrıtırma	anlamsız, saçma sapan konuşma
hamamcı	(hamam) mektepte disiplin kurulu	cinsel ilişkiye girdiği ya da mastürbasyon yapıp cinsel doyuma ulaştığı için boy abdesti alması gereken kimse
haphap	-	hap: bir çiğnemlik afyon
herifçioğlu	-	kızılan, öfke duyulan bir adamdan söz edilirken kullanılır.
hırbo	-	aptal, alık kimse.
hıyar	-	görgüsüz, kaba saba
hoşafına gitmek	-	hoşlanmak, beğenmek
ıhtırmak	-	üzerine çullanıp çökertmek, yatırmak
ibik kaldırmak	-	karşı çıkmak, diklenmek, sırtarmak
iftira	-	cezaevi görevlileri ve mahkumlar arasında hırsızlık suçu anlamında, alay yollu kullanılır
ipini kesmeceğine	(ipini kesmek) parasını bütün almak	kumar, dolandırıcılık vb. yollarla bütün parasını almak
kantarlıyı çekmek	(kantarlı) ağır küfür	ağır sövmek
kartaloş	-	yaşlı, geçkin, kart
kasıntıda olmak	(kasıntı) azamet, gurur	-
kaşalot	-	salak, bön, kavrayışı kıt kimse

kaşkaval	(kaşkavallık) sersemlik	bön, salak, budala kimse
katakulli	-	hile yapma, dalavereye başvurma, tuzak
kavaço etmek	(kavaço) birinin başına sarma	bir nesneyi, yerine başka bir nesne koyarak alma/bir işi bir görevi o işle görevle ilgisi olmayan birine devretme
kayarto	-	edilgin eşcinsel erkek (aşağılamak için)
kayma	-	lira, kağıt para
kenef	-	hep kötülük düşünen kimse, kötü niyetli kişi
kesik pezevenk	(kesilmek) çok konuşmak, memnun olmak / gücü takati kalmamak	kesik: olumsuz, fena, kötü /hayran, aşık -kesilmek: kumarda, alışverişte para vermek, ödemek
kıyak dalga	(kıyakçı) kumarbaz	başkalarına iyilik eden kimse/kumarda cesur, atak, bütün parasını bir anda oyuna süren oyuncu/bedavacı, beleşçi
kocakarı	anne	eş, karı, zevce/anne
kodoş	-	muhabbet tellalı, pezevenk
kokoz pilakisi	-	çok parasız kimse, aşırı züğürt
kolpa	-	fırsat, uygun durum, punt
kolpo	-	kolpa ile aynı
kopil	-	çocuk, yeni yetme, ergen
kulağını delmek	acemi oyuncuya hileyi söylemek	kendisine hile yapıldığını belli etmek, söylemek
kurabiye	parlak çocuk	(kız ve kadın için) genç, güzel, çekici/ten rengi açık, tüysüz (oğlan, genç erkek)
kurban	-	-
küfe	-	kıç, kalçalar
lehimleri tutkal	-	lehim: cinsel ilişki
leş	(leş yapmak) adamçıgnemek / arabayla çıgnemek	birisini aracıyla çıgneyip ölümüne yol açmak
lo lo	-	çılgın, deli, kaçık, sapık. (detaylı açıklama var, bak)
lüpçü	-	karşılıklı çıkar elde etmekten hoşlanan, bu davranışı alışkanlık edinmiş kimse
makasa almak	(makas) yanağını kıstırma	iki yandan denetim altına alarak oyuna getirmek
maltayı çekmek	-	malta: hapishane avlusu, volta atılan alan

mangiz	-	para
mano	-	kumar oynatan kişiye ya da kumar oynatılan kahveye o mekanı kontrol altında tutan kabadayıya bırakılan para, pay.
mantara basmak	-	yalana kanmak, aldanmak
maraza	-	tartışma, çekişme; kavga gürültü
marizine kaymak	(mariz uçlamak) dayak atmak / (mariz) kötek	dövmek, dayak atmak
marizlemek	(mariz uçlamak) dayak atmak / (mariz) kötek	dövmek
mastor	(mastur) esrar sarhoşu	uyuşturucu kullanarak ya da içki içerek sarhoş olmuş, çok esrimiş kimse
meşe büken	güçlü kuvvetli	iri yarı güçlü erkek, güçlü ama pek akıllı olmayan adam
mıhlama	bir çeşit zar atma	bir tür zar atma biçimi
molozlamak	(molozlaşmak) çirkinleşmek, kartlaşmak	değeri düşmek, eski önemini yitirmek/yaşlanmak, ihtiyarlamak
mortocu	imam	papaz, imam. Cenaze işleriyle görevli
moruk	ihtiyar	yaşlı kimse, ihtiyar
mundar	-	-
nah	-	yapamazsın, edemezsin, eyleyemezsin anlamlarında kullanılır.
nallamak	-	öldürmek
nanay	-	-luk, olmama
okşamak	-	dövmek, dayak atmak
orostopulluk	-	alçak, orospu dölü, kahpe çocuğu
öküzleri koşmak	-	kumarda zarları atmak
pandeli	-	karagözcü argosunda bir çalgı aleti olan def için kullanılan bir kelime
papel	iskambil işletmesi	para
pavuryalamak	(pavurya) çarpuk kimse	(pavurya) bir omuzu düşük yürüten kimse
perdah	(perdahlamak) ağzını bozmak, küfür etmek	parlak, iç burkucu söz (olumsuz manada)
piyastos	(etmek) yakalamak	yakalama, tutuklama

piyaz	güiler yüz	pohpohlama, maksatlı iltifat, amaçlı ve boş övgü
posta çıkmak	(posta kurmak) aleyhte tertibat almak/düşürmek	çok anlam var, metne göre bak
posta koymak	(posta kurmak) aleyhte tertibat almak/düşürmek	karşı çıkmak, meydan okumak
postanı tutmak	(posta kurmak) aleyhte tertibat almak/düşürmek	çok anlam var, metne göre bak
pul	-	kokain
puşlavat	-	kadınlara ve eşcinsellere pezevenklik eden kimseler
racon	(kesmek) hüküm vermek	yöntem, kural, adet, usul
rampalamak	birine, bir şeye yanaşmak	yaklaşmak, yanaşmak
sabunlamak	(sabunlanmak) kumarda kaybetmek	kumarda yenmek, birisinin bütün parasını almak
sallandırmak	-	asmak, asarak idam etmek
saloz	(salozlaşmak) afallamak, şakalaşmak	salak, aptal, bön
salozlanmak	(salozlaşmak) afallamak, şakalaşmak	-
sota	-	kumarda kayıp. Kaybeden kimse
söğüşlemek	birinden para koparmak	çalmak, soygunculuk etmek
sökülmek	-	vermek, para vermek
sövüşçü	-	hırsız, yankesici
sövüşlemek	-	çalmak, soygunculuk etmek
sürtmek	-	istenen sayıları getirmek amacıyla, bir tür hileli zar atma biçimi
şıkırdam	-	(şıkırdım) oğlan, yeni yetme erkek çocuk, genç erkek
şıkırdım	-	oğlan, yeni yetme erkek çocuk, genç erkek
şıpın işi	çabucak	-
tabansız	korkak	-
tango	-	toplumun genel kurallarına aykırı giyinen, aykırı davranan kız, kadın
temizlemek	-	öldürmek

tırnaksız	fırsat düşkünü	fırsatçı, kötülüğü başkalarının güç anlarında belli olan kimse
tırtıklamak	-	çalmak/inceleme, kurcalamak
tokatı çekmek	-	tokat: hırsızlık etmek
tombul	-	iyi, hoş, olumlu
toslamak	çarpmak	rastlamak, karşılaşmak
toycu	-	genç, toy kızları türlü vaatlerle kandırarak fuhuş piyasasına düşüren kimse/fahişenin koruyucusu, dostu
tütsülü	-	sarhoş, esrik
uçlanmak	-	vermek
ufalamak	-	hırpalamak, dövmek, fena halde dövmek
ürkütme	-	çalmak, aşırmaq
verek	-	edilgin, eşcinsel erkek
voltayı almak	(volta etmek) dolaşmak	(voltasını almak) gitmek, savuşmak
yan sallamak	aldırış etmemek	önem vermemek, ilgilenmemek, aldırış etmemek
yandan çarklı	ağır giden vasıta	yavaş giden otomobil, otobüs, vapur vb.
yaylanmak	-	gitmek, savuşmak, yürüyüp ortadan kaybolmak
yelkenlemek	-	gitmek, koşup gitmek, hızla gitmek
yeşillenmek	-	bir nesneye arzu duymak, bir nesneyi istediğini belli etmek
yırılmak	geri vermek	vermek/açıkça konuşmak, itiraf etmek
yırtmak	-	gitmek/beceremek, başarmak
yollu	-	parası olan, paralı/fuhuş yapan kadın
yürütmek	-	almak/sahibinin haberi olmadan almak
zagon	(zakon) adet, usul	yasa, kural, yol, yöntem, teamül
zamazingo	-	adı o anda akla gelmeyen ya da adı söylenmek istenmeyen şey, herhangi bir şey
zamkinoz	-	gitme, gidiş, kaçma, firar
zarıma bakmak	(zar) keyif	zarına bakmak: kumar oynayan kişinin durumunu izleyip hesabını tutmak
zil	aç, yoksul	parasız, züğürt

Çatışma beyanı: Makalenin yazarı, bu çalışma ile ilgili taraf olabilecek herhangi bir kişi ya da finansal ilişkileri bulunmadığını dolayısıyla herhangi bir çıkar çatışmasının olmadığını beyan ederler.

Anamur Müzesi Kovanlı Ok Uçları
Berna Kavaz KINDIĞLI*, Kübra YAZAR*

Özet

Yaratıldığı ilk günden itibaren varoluş mücadelesi veren insanoğlu gerek karını doyurmak gerekse kendini korumak amacıyla silah arayışına girmiş, bilinen en eski saldırı silahlarından biri olan oku icat etmiştir. Tarih boyunca çeşitli hammaddelerden ve farklı tiplerde üretilen ok uçlarının bir kısmı kovanlı olarak adlandırılmaktadır. Bu ok uçları, alt kısımlarında bulunan kovan adı verilen deliğe, ahşap sapın sokulması ile birlikte üretilen örneklerdir. Bu çalışma satın alma yoluyla Anamur Müzesi'ne kazandırılmış olan bakır alaşımlı döküm tekniğiyle yapılmış 9 adet “kovanlı” ok ucundan oluşmaktadır. Kovanlı ok uçları, mahmuzlu, mahmuzsuz oluşlarına ve namlu biçimlerine göre alt tiplere ayrılmıştır. Buluntu yerlerinin tam olarak bilinmemesinden dolayı tarihlendirilmesi güç olsa da, literatüre geçmiş benzer örnekleriyle birlikte değerlendirilmesi ve tipolojik olarak gruplandırılmasına, belli bir zaman aralığına tarihlendirilerek Anadolu'daki ok uçlarının tipolojisi ile tarihsel gelişimi hakkında önemli verilere ulaşılmasına katkı sağlamaktadır. Tarih boyunca insanoğlunun varoluş mücadelesinde çok önemli bir yer tutan okun, bilimsel çalışmalarda az görülmesi ve ortak bir terminolojinin olmaması nedeniyle yapılan çalışma literatüre katkı sağlayacaktır.

Anahtar Kelimeler: Ok Ucu, Bakır Alaşımı, Kovanlı, Anamur Müzesi, Döküm Tekniği

Anamur Museum Socketed Arrowheads

Abstract

Mankind, who has been struggling for its existence since the first day of its creation, has gone for search of weapons both to feed and protect himself and invented the arrow, which is one of the oldest attack weapons known. Some of the arrowheads, which have been made with various raw materials and different types throughout the history, are called socketed. These arrowheads are those produced by inserting the wooden shaft into the hole called the socket in its lower part. The present study consists of nine “socketed” arrowheads made with copper alloy casting method, which were brought to the Anamur Museum through purchase. Socketed arrowheads are divided into subtypes according to their arrow barrel types and whether they are with spurs or not. Although it is difficult to date them since the exact location where they were found is not known, they contribute to achieve important information about the typology and historical development of arrowheads in Anatolia by dating them to a certain time period by means of evaluating them together with similar examples that have been included in the literature and grouping them typologically. This study, which was carried out due to the fact that the arrow, which holds a notable place in the mankind's struggle for the existence throughout the history, is seen rarely in scientific studies and that there is a lack of common terminology, would contribute to the literature.

Key Words: Arrowhead, Copper Alloy, Socketed, Anamur Museum, Casting Technique

* Dr. Öğr. Üyesi, Atatürk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Arkeoloji Bölümü, Erzurum / Türkiye, e-mail: bernakavaz@gmail.com

ORCID : <https://orcid.org/0000-0002-6643-8852>.

* Uzman Arkeolog Erzurum/ Türkiye, e-mail: kubrayzr@gmail.com

ORCID : <https://orcid.org/0000-0002-7896-1958>.

Bu makaleyi şu şekilde kaynak gösterebilirsiniz / To cite this article (APA):

Kındıǧlı, K., B. & Yazar, K. (2023). Anamur Müzesi Kovanlı Ok Uçları. *Küllüye*, 4(2), 262-276.
DOI: 10.48139/aybukullüye.1300673.

Makale Bilgisi / Article Information:

Geliş / Received	Kabul / Accepted	Türü / Type	Sayfa / Page
23 Mayıs 2023	21 Ağustos 2023	Araştırma Makalesi	262-276
23 Mayıs 2023	21 August 2023	Research Article	

Extended Abstract

From the emergence of mankind to the period when modern weapons were used, the most effective offensive weapon for human efforts to survive, feed themselves, build a city and continue their existence has undoubtedly been the bow and arrow. These arrowheads have been made of many different materials, in different forms and with different production techniques throughout the historical process. The single-use arrowheads remain where they were shot and provide us with important clues about the period in which they were used, thanks to the archaeological excavations carried out today. The Anamur Museum, which is the subject of this study, has a total of nine sleeved arrowheads. These arrowheads are typologized, compared with similar examples in the literature, dated and the origin of the arrowheads are analyzed. Thus, the distribution of arrowheads in Anatolia has been clarified from a typological and historical perspective. It is aimed to give information about the definition of arrowheads used since prehistoric times, by whom they were first defined, for what purposes they were used, their historical development and production techniques, and to create and date the typologies of the arrowheads in the Anamur Museum by dividing them into groups according to their formal characteristics. In this context, the arrowheads in question have been examined in detail, and in this way, it is aimed to add a new one to the studies of arrowheads among the attack weapons, which have been studied in small numbers before. Although it is difficult to date the artifacts that museums have added to their inventories through acquisitions due to the uncertainty of the exact location of the finds, the evaluation of such finds together with similar examples in the literature, their typological grouping and dating to a certain time period contributes to important data on the typology and historical development of arrowheads in Anatolia.

All of the 9 sleeved arrowheads registered in the inventory of the Anamur Museum, which were examined within the scope of the study, are made of copper alloy and made by casting technique. These arrowheads are divided into two subgroups according to the number of blades and these are subdivided into subtypes according to their spurred and unspurred types. There are two wing types, two and three wings, in the samples analyzed. A review of the literature on barreled arrowheads reveals that almost all of the examples from Anatolia are made of bronze. The sub-types of the *Two-Winged* arrowhead group; the unspurred examples should have been used around the 7th century BC, the spurred examples between the 7th and 4th centuries BC, and the *Three-Winged* arrowhead between the 7th and 4th centuries BC. Since these arrowheads were seen intensively during the Cimmerian - Scythian invasions in the 7th century BC, they are referred to as Scythian Type in the literature. The fact that these arrowheads were found in the Scythian - Cimmerian distribution areas mentioned in the written sources and that they were light enough to be easily carried by nomadic communities pushed some researchers to this view. However, it is thought that it is not correct to attribute easily portable artifacts such as arrowheads, which are encountered in wide geographies over a long period of time, to an ethnic origin. The fact that arrowheads can be mass-produced in portable molds raises the possibility of local production. The mold fragments found at Kargamesh and Zincirli in Anatolia support this view. The presence of soldiers from different geographies in the same army, exchange of

weapons or mercenaries in armies throughout history should also be taken into consideration when tracing the origin of arrowheads. As a matter of fact, the Gözlükule find, which is similar to our examples with two wings and spurs, dates back much earlier than the Scythian-Cimmerian invasions and is dated to the 11th century BC. Within the scope of the study, the arrowheads were classified according to their stylistic characteristics, placed in a certain typology, dated by examining similar examples and the civilizations they may be related to were tried to be determined. The studies on arrowheads found in museums and arrowheads that were acquired through purchases are important in terms of providing information about the distribution of arrowhead types in Anatolia. The typology, dating and origin markings revealed in this study will contribute to the study of arrowheads in Anatolia. Since the arrow, which has played a very important role in the struggle for existence of mankind throughout history, is rarely seen in scientific studies and there is no common terminology, this study will contribute to the literature.

Giriş

Üst Paleolitik Dönemden itibaren mağara resimlerinde karşımıza çıkan ok uçları, önceleri insanoğlunun karnını doyurmak amacıyla avlanmak için kullanılırken, daha sonraları merkezi güçlerin oluşmasıyla, savaş sanatında uzak mesafe saldırı silahları arasında en etkililerden biri haline gelmiştir. Önceleri taş, kemik gibi malzemelerden üretilen uçlar, dönemsel ihtiyaçlara ve gelişmelere bağlı olarak bronz, demir, bakır gibi farklı materyaller ile çeşitli biçimlerde üretilerek, bugünkü ateşli silahların öncülerini oluşturmuşlardır.

Bu çalışmada öncelikle Prehistorik çağlardan itibaren kullanılan ok uçlarının, tanımı ve ilk tanımlamalarının kimler tarafından yapıldığı, hangi amaçlarla kullanıldığı, tarihi gelişimi ile üretim tekniği hakkında bilgi verilmiş, satın alma yoluyla Anamur Müzesi'ne kazandırılan 9 adet "kovanlı" ok ucu biçimsel özelliklerine göre gruplara ayrılarak tipolojileri oluşturulmuş ve tarihlendirmeleri yapılmıştır. Bu bağlamda söz konusu ok uçları ayrıntılı bir şekilde ele alınarak, daha önce az sayıda çalışması yapılmış olan, saldırı silahları arasında bulunan ok uçları çalışmalarına bir yenisinin daha eklenmesi amaçlanmıştır.

Ok Uçları

Bilinen en eski uzak mesafe silahlarından biri olan yay ve okun en önemli parçası olan ok ucu, önceleri organik malzemeler, taş ve kemikten üretilmekteydi. Orta Paleolitik Döneme (MÖ 100.000-70.000) tarihlenen bilinen ilk kemik uçlar, sivri formda olup Güney Afrika'daki Sterkfontein, Sibudu ve Swartkrans mağaralarında gün yüzüne çıkarılmıştır (d'Errico ve Backwell, 2001, s. 71-75; Backwell at al., 2008, s.1566-1580). Sibudu mağarasında avcı ve toplayıcıların avlanma amaçlı kullandıkları ilk önemli ok ucu buluntuları ele geçmiştir (Backwell at al. 2008, s.1567). Zamanla geliştirilme ihtiyacı duyulan ok uçları, Üst Paleolitik Dönem'de farklı materyallerden üretilmeye başlanmıştır. Çakmaktaşıdan yapılmış ilk ok ucu örnekleri ise İspanya'da (Papello, Valencia) bulunmuş olup, Solutrean (MÖ 17000-15000) döneme tarihlendirilmektedirler (Clark ve Piggott, 1965, s. 84-85). Onu izleyen yine bu dönem içerisinde Magdalenian Dönem'de (MÖ 15000-8300) ve sonrasında Mezolitik Çağ'da (MÖ 8300-2500) gelişimini devam ettirerek evrensel bir kullanım alanı elde etmiş (Yücel, 1999, s. 9) mikrolitlerin azalmaya

başladığı Çanak-Çömleksiz Neolitik Dönem’de tarih sahnesine çıkmışlardır (Yücel, 1999, s 30; Durma, 2019, s. 30).

Saldırı silahlarından biri olan okun insanlık tarihindeki serüveninin başlangıcı, arkeolojik buluntuların haricinde Üst Paleolitik Dönem’e ait bazı mağara ve duvar resimlerinde de karşımıza çıkmaktadır. Üst Paleolitik dönem kültürlerinden olan Magdaleniyen Kültürü’ne ait Avusturalya yerli halkı ve Afrika’nın güneyindeki Sanlar, duvar resimlerinde savaşıyor insan figürleri, ok ve yay ile tasvir edilmektedir (Uysal, 2011, s. 36- 38). Yine Paleolitik döneme tarihlenen İspanya’da bulunan Morella la Vella ve Los Caballos mağarasında savaşıyor ve avlanan okçular betimlenmektedir (Yücel, 1999, s. 10). Duvar resimlerinde tasvir edildiği üzere bahsi geçen dönem insanları için ok, hem karnını doyurmak hem de kendilerini koruyup varlıklarını idame ettirebilmeleri için hayati önem taşımaktaydı (Yazar, 2022, s. 5). Epi-paleolitik Çağ’da Anadolu’nun birçok noktasında yay ve ok ile avlanma tasvirleri bulunmaktadır. Çermik Sinek çayındaki kayalara derin oyularak çizilen iki boyutlu av sahnesi buna örnektir (Yücel, 2017: s. 54-55). Mağaralara ve açık havada kayalar üzerine çizilen iki boyutlu ok ile avlanma betimlemeleri, totem, bereket, ritüel ve başarı av dileklerine ilişkindir (Yücel, 2018: s. 29). Çağlar boyu bu tasvirler kesintisiz bir şekilde devam etmiştir.

Kaya tasvirleri Hitit İmparatorluk Dönemi’ne tarihlenen kabartmalarda savaş arabaları içinde ok ucu tasvirleri, Orta ve Geç Bronz Çağlardan itibaren görülmektedir (Şahin, 2010, s. 55). Av ve savaş sahnelerinde karşımıza çıkan ok, Babil, Asur rölyeflerinde ve yazıtlarında da sıklıkla görülmektedir (Akyüz, 2018, s. 190). Üzerinde Asur etkileri görülen, Malatya’da MÖ 9. yüzyıla tarihlendirilen, Geç Hitit orthostatlarında konu olarak arabalı av sahneleri tasvir edilmektedir (Özdoğru, 2008, s. 134).

Başlangıçta insanların beslenme ihtiyaçlarını karşılamak için avlanma amaçlı kullanılan ok ve yay daha sonra ise komşu kabileler ile aralarında gerçekleşen anlaşmazlıklar ve bunların doğurduğu çatışmalar neticesinde saldırı amaçlı kullanılan bir silah haline gelmiştir. Bu süreç ok ve yay olan ihtiyacı arttırırken bir yandan da ok ve yayın teknolojik gelişmesi kaçınılmaz olmuştur. Önceleri ok ucu üretiminde organik malzemeler kullanılırken sonrasında bu uçları daha etkili ve dayanıklı hale getirmek amacıyla doğada hazır bulunan madeni cevherleri keşfeden insanoğlu metali kullanmaya başlamıştır (Yazar, 2022, s. 4). İlk kez MÖ 5000’lerde döküm tekniğiyle şekillendirilmeye başlanan metal, silah yapımında kullanılan organik malzemeler veya taşın yerini yavaş yavaş almaya başlamıştır (Tekin, 2018, s.14-15). MÖ 3. binyılda ortaya çıkmaya başlayan merkezi otoriteler ve MÖ 1. binyılda devletlerin politikası haline gelen savaş, okun giderek daha da gelişmesini ve günümüz silah teknolojisinin alt yapısının oluşmasını sağlamıştır (Tekin, 2018, s.14, 29). Bu gelişim sürecinde farklı üretim teknikleri ve tipler kullanılmıştır. Başlarda tek parçalı kalıpta üretilen *saplamalı ok uçları* gelişen döküm teknolojisiyle birlikte iki parçalı kalıp ve özlü döküm tekniği adı verilen iki farklı döküm yöntemi ile yeni bir tip olan *kovanlı ok uçları* olarak üretilmeye başlamıştır (Tekin, 2018, s. 41). Ok ucu üretiminde Kargamış, Zincirli, Samos ve Delphi’de bulunan kalıplar, döküm tekniğinin kullanıldığını kanıtlamaktadır (Yalçıklı, 1999, s. 73). Musul’da bulunmuş olan bir kalıp ise halen British Museum’da sergilenmektedir (Yalçıklı, 1999, s. 99).

Ahşap saplara sabitleme şekillerine göre ok uçları saplamalı ve kovanlı olarak iki ana bölüme ayrılmaktadır. Kovanlı bronz ok uçları, ilk olarak MÖ 2. binyılın ortalarında Avrasya bozkırlarında Andronovo Kültürü bölgelerinde görülmeye başlanıp, çeşitli tipleri MÖ 1. binyılda Balkanlar'dan Moğolistan'a kadar yayılım göstermiştir (Ivantchik, 2016, s. 473). Bu ok uçlarının MÖ 7-6. yüzyıllarda İskit ve Kimmerlerin Anadoluya gelmesiyle (Yalçıklı, 1999, s.3) tahrip tabakalarında yaygın olarak ele geçmesinden ötürü, "İskit Tipi" olarak nitelendirilip kökeni bu kavimlere atfedilmiştir ancak bu görüş MASROP tarafından 2017'de yayınlanan Kazı Buluntusu Ok Uçları Çalıştayı Sonuç Bildirgesi'nde varılan ortak sonuçta "İskit Tipi" adlandırmasının halk, ırk, coğrafya veya etnik köken tanımlamalarında kullanılmaması gerektiği yönündedir¹.

Kovanlı ok uçları, çalışma kapsamında kanat sayılarına göre *iki kanatlı* ve *üç kanatlı* olmak üzere iki ana gruba ayrılmaktadır. Bakır alaşımli iki kanatlı ok uçları özellikle de mahmuzlu örnekleri *İskit Tipi* olarak tanımlanmaktadır. Bu tip Kıta Yunanistan'da da çok sayıda görülmekte olup, bilim camiasınca *Greko-İskit* olarak adlandırılmaktadır (Davis, 2013, s. 80, 81).

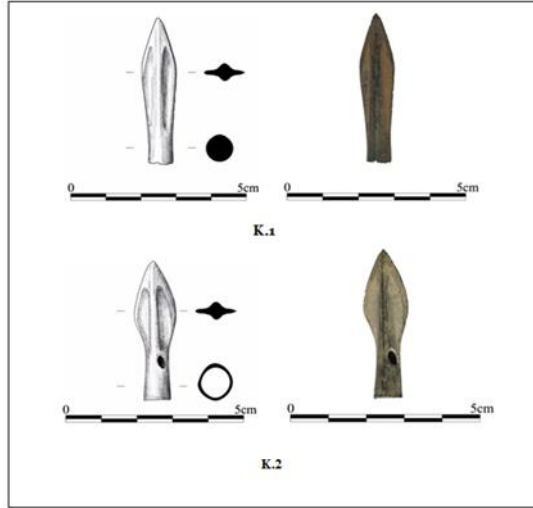
Üç kanatlı ok uçları ise İskitlerin Yakın Doğu'ya gelmesiyle birlikte Asur, Urartu, Elam ve Pers ordularının vazgeçilmez bir silahı haline gelmiştir (Akar Tanrıver ve Foça, 2022, s. 181). Persler tarafından benimsenen bu ok uçları İskit örneklerinden farklı biçimde, mahmuzsuz olarak üretilmiştir (Arslan at al., 2017, s. 58). Persler aracılığı ile Anadolu'ya gelmiş olan üç kanatlı ok uçları, Persepolis'te çok sayıda bulunmasından ötürü *Pers Tipi* olarak adlandırılmıştır (Akar Tanrıver ve Foça, 2022, s. 181).

Anamur Müzesi Ok Uçları

Çalışma kapsamında incelenen Anamur Müzesi envanterine kayıtlı olan 9 adet kovanlı ok ucunun tamamı bakır alaşımından üretilmiş olup döküm tekniği ile yapılmıştır. Söz konusu uçlar kanat sayılarına göre iki alt gruba bunlar da mahmuzlu ve mahmuzsuz oluşlarına göre alt tiplere ayrılır. Ele alınan örneklerde iki ve üç kanat olmak üzere iki kanat tipi bulunmaktadır.

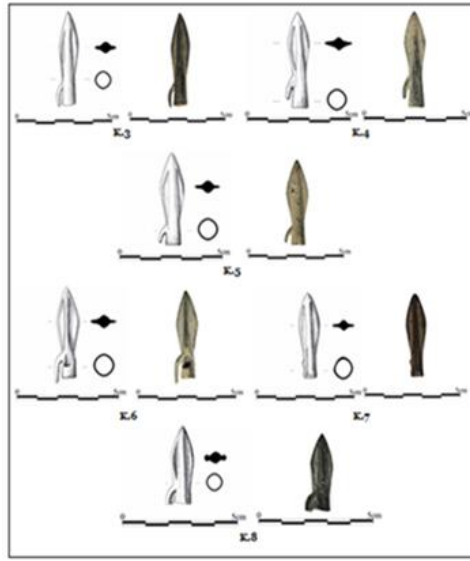
Levha 1'de yer alan iki kanatlı mahmuzsuz ok uçlarının belirgin özelliği kovan-namlu bileşiminden başlayarak omurgaya eş değer doğrultuda namlu ucuna kadar ilerleyen yivler ile yaprak şeklinde bir biçime sahip olmasıdır (Yazar 2022, s. 22-23). Biçim bakımından bu tip ile benzer özellikleri taşıyan örnekler; Ayanis kazılarında (Derin-Muscarella 2001, s. 217, Fig. 7/99, 101), Suçukan Kayası-Dinar kazılarında (Ivantchik 2016: 483, Kat.1), Boğazköy'de (Beran, 1962, s. 38, Lev. 29, b) görülmüş olup MÖ 7. yüzyıla tarihlendirilmektedir. Kaman Kalehöyük (Yalçıklı 1999, Lev. XV-8), Boğazköy Büyükkale Ib tabakası buluntusu (Boehmer 1972, Lev. XXX 887), MÖ 7-4. yüzyıllar arasına tarihlendirilmektedir. Anadolu dışında Delphi Apollon Tapınağı'ndan ele geçen ok ucu "Erken İskit Tipi" olarak adlandırılmış olup, MÖ 7. yüzyıla tarihlendirilmiştir (Hellmuth 2014, s. 20, Res.17b; Hellmuth 2015, s. 162, Res. 3). Elde edilen bilgiler ışığında benzerleriyle karşılaştırılan K1-K2 örneklerini MÖ 7. yüzyıla tarihlendirmek mümkündür.

¹ MASROP tarafından 2017 yılında yayınlanan Kazı Buluntusu Ok Uçları Çalıştayı Sonuç Bildirgesi <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/835134>

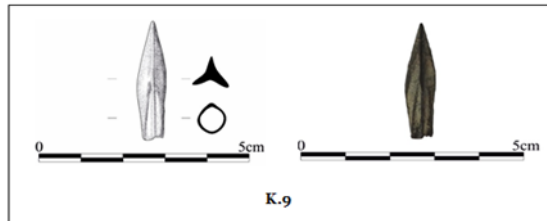
Levha 1: İki kanatlı, mahmuzsuz ok uçları

Lev. 2'yi Lev. 1'den ayıran en belirgin özellik, bu ok uçlarının iki kanatlı gövdesi üzerinde, kovandan namluya düz bir çizgi şeklinde omurgaya ve mahmuz kısmına sahip olmasıdır. Kurganlarda Erken İskit II-III olarak sınıflandırılan (Hellmuth 2014, s. 1-38) bu ok uçları saplandığında kolay çıkmayan ve zırhın içine kadar ilerleyen bir tasarıma sahiptir (Petrie 1917, s. 35; Baş 2019, s. 47). Tarsus-Gözlükule kazılarında ele geçen örnek MÖ 1100–850'li yıllara tarihlenen, bu tipe ait bulunmuş olan en erken örnek niteliğindedir (Goldman 1963, Fig. 174, s.10). Biçimsel özellikler dikkate alındığında benzer özellikler gösteren diğer örnekler; Çavuştepe kazılarında (Erzen 1988, s. 47 Fig. 38-2), Klaros kazılarında (Zunal 2017, s. 53, Res. 4, Kat. 9, 12), Ayanis Kalesi kazılarında (Çilingiroğlu 2005, s. 63, Fig.1) ele geçmiş olup araştırmacıları tarafından İskit–Kimmer saldırılarıyla ilişkilendirilmiştir. Burdur Müzesi'nde yer alan ok uçları Önsoy tarafından MÖ 11-4. yüzyıllara (Önsoy, 2018, s. 216, Lev. 18. 148-151), Büyükkale Ib tabakasına ait ok ucu MÖ 7-4. yüzyıllar arasına (Boehmer 1972, Lev. XXXI, s. 901, 902, 903, 905, 908, 915, 919, 927, 928), Nif Dağı-Karamattepe kazısı buluntuları MÖ 6. yüzyıla (Baykan 2017, s. 21, Res. 3 tip 6), Edirne Müzesi'nde yer alan örnekler Baş tarafından MÖ. 7-6. yüzyıla (Baş 2021, s. 12, Resim 11) tarihlendirilmektedir. Bu tipin ilk örnekleri MÖ 11. yüzyılda görülmeye başlayarak, MÖ 4. yüzyıla kadar kullanım görmüştür. K3-K4-K5-K6-K7-K8 örneklerini benzerleri doğrultusunda MÖ 7-6. yüzyıllar arasına tarihlendirmek mümkündür (Yazar 2022, s. 24-25).

Levha 2: İki kanatlı mahmuzlu ok uçları

Çalışma kapsamında incelenen son örnek ise, ikinci ana grubu oluşturan üç kanatlı ok uçlarına aittir. Şekil 3'te yer alan örneğin belirgin özelliği, üç kanata sahip olup, namlu ve kovan bölümlerinin bir bütün yapıda olmasıdır. Benzer örneklerine bakıldığında; Alishar Höyük V. tabakadan (Von der Osten 1937, s. 443, Fig. 496, d 771) ele geçen örnek Hititlerden, Büyük İskender'in gelişine kadar yani MÖ 13. yüzyıldan MÖ 3. yüzyıla kadar uzanan geniş bir tarih aralığına verilmektedir (Romano, 1995: 3). Çavuştepe kazılarında (Erzen 1988: Lev. XLV, a18), Kayalidere kazılarında (Burney, 1966: 99), Kelainai, Suçukan Kayası-Dinar kazılarında (Summerer 2011, s. 37, Res. 2, M-10, M-11, M-12) ele geçen buluntular İskitler ile ilişkilendirilerek MÖ 7. yüzyıla tarihlendirilmektedir. Sardis kazılarında ele geçen bu tipe ait örnekler ise Waldbaum tarafından, MÖ 7. yüzyıllardaki İskit varlığıyla ilişkilendirilse de, Sardis'te yaygın olarak bulunan bu ok ucunu MÖ 6-4. yüzyıllar arasına tarihlendirilir (Waldbaum 1983, Kat. 3, s. 41). Yapılan araştırmalar neticesinde, elde edilen bilgilerle; çalışmamız kapsamında benzerleriyle karşılaştırılan bu tipin ilk örnekleri MÖ 13. yüzyılda Alishar Höyük'te görülmeye başlanarak, MÖ 3. yüzyıla kadar uzun bir tarih aralığına verilmektedir. Bu biçimin, yoğun olarak MÖ 7.yüzyıllarda İskit-Kimmer istilalarıyla görülmesinden dolayı bazı araştırmacılar tarafından kökeni, bahsi geçen kavimlere atfedilir (Belli ve Yalçın 1994, s. 57; Erzen, 1988, s. 48- 49; Günaşdı & Bingöl, 2022, s. 240). Ancak geniş coğrafyalarda, uzun bir tarih aralığında benzerlerine rastlanılan bu tipin kökeni hakkında kesin bir çıkarım yapılamamaktadır. Sonuç olarak, incelenen bronz örneklerden yola çıkarak K9 örneğini (Yazar 2022, s. 28, Kat No.31) MÖ 7-4. yüzyıla tarihlendirmek mümkündür.

Levha 3: Üç kanatlı ok ucu

Küllüye

Değerlendirme ve Sonuç

Müzelerin satın alma yoluyla envanterine katmış olduğu eserlerin, buluntu yerlerinin tam olarak bilinmemesinden dolayı tarihlendirilmesi güç olsa da, bu tür buluntuların literatüre geçmiş benzer örnekleriyle birlikte değerlendirilmesi, tipolojik olarak gruplandırılmasına ve belli bir zaman aralığına tarihlendirilerek Anadolu'daki ok uçlarının tipolojisi ve tarihsel gelişimi hakkında önemli verilere ulaşılmamasına katkı sağlamaktadır.

Çalışma kapsamında satın alma yoluyla Anamur Müzesi envanterine girmiş olan 9 adet bakır alaşımlı ok ucu incelenmiştir. Bu ok uçları başta 2 ana grup olmak üzere toplamda 4 tipte incelenmiştir. Bu tiplerin 2 adeti Lev. 1, 6 adeti Lev. 2 ve 1 adeti ise Lev. 3'te gösterilmiştir.

Kovanlı ok uçlarına ait örneklerin literatür incelenmesi yapıldığında Anadolu'daki örneklerin neredeyse tamamının bronzdan üretilmiş olduğu görülmüştür. *İki Kanatlı* ok ucu grubunun alt tipleri olan; mahmuzsuz örnekler (Lev. 1), MÖ 7. yüzyıl civarında, mahmuzlu örnekler (Lev. 2) ise MÖ 7-6. yüzyıllar arasında, *Üç Kanatlı* ok ucu ise MÖ 7-4. yüzyıllar arasında kullanım görmüş olmalıdır. Bu ok uçlarının yoğun olarak MÖ 7. yüzyıllarda Kimmer-İskit istilalarıyla görülmesinden dolayı literatüre *İskit Tipi* olarak geçmiştir. Yazılı kaynaklarda bahsedilen İskit-Kimmer yayılım alanlarında bulunmuş olmaları ve göçebe topluluklar için rahatça taşınabilecek hafiflikte olmaları bazı araştırmacıları bu görüşe itmiştir. Ancak geniş coğrafyalarda, uzun tarih aralığında karşımıza çıkan, ok ve yay gibi kolay taşınabilir olan buluntuların etnik bir kökene dayandırılmasının doğru olmadığı düşünülmektedir (Yahalom-Mack vd, 2020, s. 2). Nitekim MÖ 11. yüzyıllarda herhangi bir İskit istilasının olmayan Gözlükule'de ele geçen ok ucu buluntularıyla bu görüşün aksi desteklenmektedir (Goldman 1963, Fig. 174, s. 10). Ok uçlarının taşınabilir kalıplarda, seri halde üretiminin yapılabilmesi, yerel üretim ihtimalini de ortaya çıkarmaktadır (Demir, 2008, s. 68). Anadolu'da Kargamış ve Zincirli'de bulunan kalıp parçaları bu görüşü desteklemektedir. Aynı orduda bulunan farklı coğrafyalardan bir araya gelmiş askerler, silahlar arasında takas veya paralı askerlerin tarih boyunca ordularda yer alması da ok uçlarını bir kökene dayandırırken göz önünde bulundurulması gereken hususlar arasına alınmalıdır (Zunal, 2017, s. 47). Lev. 2'de yer alan iki kanatlı-mahmuzlu örneğinin benzeri olan Gözlükule buluntusu, İskit-Kimmer istilalarından çok daha eskiye dayanmakta ve MÖ 11. yüzyıla tarihlendirilmektedir (Goldman 1963, Fig. 174, s. 10).

Çalışma kapsamında ok uçları, ayrıntılı bir şekilde belirttiğimiz biçimsel özelliklerine göre sınıflandırılıp, belli bir tipolojiye yerleştirilerek benzer örneklerinde incelenmesiyle tarihlendirilmiş ve ilişkili olabileceği medeniyetler saptanmaya çalışılmıştır. Müzelerde bulunan ve satın alma yoluyla ele geçmiş olan ok uçları ile ilgili çalışmalar ok ucu tiplerinin Anadolu içerisindeki dağılımı hakkında bilgi vermesi açısından önemlidir.

Çalışmada ortaya çıkmış olan tipoloji, tarihlendirme ve kökensel işaretler, Anadolu'daki ok uçları çalışmalarını için önem taşımaktadır. Tarih boyunca insanoğlunun varoluş mücadelesinde çok önemli bir yer tutan okun, bilimsel çalışmalarda az görülmesi, ortak bir terminolojinin olmaması nedeniyle yapılan çalışma literatüre katkı sağlayacaktır.

KATALOG**K.1** (Lev. 1)**M. Env. No:** 3-41-2008**Üretim Tekniği:** Döküm**Ağırlık:** 5,120 g**Uzunluk:** 4,2 cm, **Genişlik:** 1,1 cm, **Çap:** 0,8 cm**Tanımı:** Kovanlı ve iki kanatlı, kanat bölümü kütleli olup eser iyi durumdadır.**Benzer Örnekler:** Beran, 1962: 38, Lev. 29, b.; Boehmer 1972: Lev. XXX 887; Yalçıklı 1999: Lev. XV-8; Derin-Muscarella 2001: 217, Fig. 7/99, 101; Hellmuth 2014: 20, Res.17b; Ivantchik 2016: 483, Kat.1; Önsoy 2018: 213, Kat, 124-126; Karageçi 2019: 100 Çiz. 14;**Tarihleme:** MÖ 7. yüzyıl**K.2** (Lev. 1)**M. Env. No:** 3-43-2008**Üretim Tekniği:** Döküm**Ağırlık:** 5,575 g**Uzunluk:** 4,1 cm, **Genişlik:** 1,3 cm, **Çap:** 0,8 cm**Tanımı:** Kovanlı, iki kanatlı, baklava formu, kovan kısmında delik var, eser genel olarak iyi durumda.**Benzer Örnekler:** Beran, 1962: 38, Lev. 29, b.; Boehmer 1972: Lev. XXX 887; Hellmuth 2014: 20, Res.17b; Ivantchik 2016: 483, Kat.1; Derin-Muscarella 2001: 217, Fig. 7/99, 101; Yalçıklı 1999: Lev. XV-8; Karageçi 2019: 100 Çiz. 14; Önsoy 2018: 213, Kat, 124-126; Kasar 2021, 293, Levha 9, Tip a.**Tarihleme:** MÖ 7. yüzyıl**K.3** (Lev. 2)**M. Env. No:** 3-37-2008**Üretim Tekniği:** Döküm**Ağırlık:** 4,685 g**Uzunluk:** 4,5 cm, **Genişlik:** 1,1 cm, **Çap:** 0,7 cm**Tanımı:** Kovanlı, iki kanatlı, mahmuzlu, omurgalı, eser iyi durumda.**Benzer Örnekler:** Bittel at al., 1957: 66 Res. 57-c; Goldman 1963: Fig. 174, 10; Boehmer 1972: Lev. XXXI, 901, 902, 903, 905, 908, 915, 919, 927, 928; Erzen

1976: 259 Lev.158 Res. 19, 1-2, Res. 20, 1, 7; Erzen 1988: 47 Fig. 38-2; Omura 1988: 363, Res.6-5; Yalçıklı 1999: Lev. XV, 21, 26, 33; Çilingiroğlu 2005: 63, Fig.1; Önsoy, 2018: 216, Lev. 18. 148-151;Tulunay 2011, Resim 7; Baykan 2012a: 234, Resim 2, Tip 6; Baykan 2017: 21, Res. 3 tip 6; Zunal 2017: 53, Res. 4, Kat. 9, 12;

Tarihleme: MÖ 7-6. yüzyıl

K.4 (Lev. 2)

M. Env. No: 3-38-2008

Üretim Tekniği: Döküm

Ağırlık: 6,210 g

Uzunluk: 4,3 cm, **Genişlik:** 1,1 cm, **Çap:** 0,8 cm

Tanımı: Kovanlı, iki kanatlı, omurgalı, mahmuzun ucu kırık, korozyonlu.

Benzer Örnekler: Bittel, Beran, Bossert, Fischer, Otten 1957: 66 Res. 57-c; Goldman 1963: Fig. 174, 10; Erzen 1988: 47 Fig. 38-2; Omura 1988: 363, Res.6-5; Boehmer 1972: Lev. XXXI, 901, 902, 903, 905, 908, 915, 919, 927, 928; Erzen 1976: 259 Lev.158 Res. 19, 1-2, Res. 20, 1, 7; Yalçıklı 1999: Lev. XV, 21, 26, 33; Çilingiroğlu 2005: 63, Fig.1; Önsoy, 2018: 216, Lev. 18. 148-151; Baykan 2017: 21, Res. 3 tip 6; Zunal 2017: 53, Res. 4, Kat. 9, 12;

Tarihleme: MÖ 7-6. yüzyıl

K.5 (Lev. 2)

M. Env. No: 3-39-2008

Üretim Tekniği: Döküm

Ağırlık: 6,611 g

Uzunluk: 4,2 cm, **Genişlik:** 1,2 cm, **Çap:** 0,8 cm

Tanımı: Kovanlı, iki kanatlı, mahmuzlu, korozyona uğramış.

Benzer Örnekler: Goldman 1963: Fig. 174, 10; Erzen 1988: 47 Fig. 38-2; Omura 1988: 363, Res.6-5; Boehmer 1972: Lev. XXXI, 901, 902, 903, 905, 908, 915, 919, 927, 928; Bittel, Beran, Bossert, Fischer, Otten 1957: 66 Res. 57-c; Erzen 1976: 259 Lev.158 Res. 19, 1-2, Res. 20, 1, 7; Baykan 2017: 21, Res. 3 tip 6; Zunal 2017: 53, Res. 4, Kat. 9, 12; Yalçıklı 1999: Lev. XV, 21, 26, 33; Çilingiroğlu 2005: 63, Fig.1; Önsoy, 2018: 216, Lev. 18. 148-151.

Tarihleme: MÖ 7-6. yüzyıl

K.6 (Lev. 2)**M. Env. No:** 3-40-2008**Üretim Tekniği:** Döküm**Ağırlık:** 5,735 g**Uzunluk:** 4,2 cm, **Genişlik:** 1,2 cm, **Çap:** 0,8 cm**Tanımı:** Kovanlı, iki kanatlı, omurgalı, mahmuzlu, kovan kısmında delik mevcut.**Benzer Örnekler:** Goldman 1963: Fig. 174, 10; Erzen 1988: 47 Fig. 38-2; Boehmer 1972: Lev. XXXI, 901, 902, 903, 905, 908, 915, 919, 927, 928; Omura 1988: 363, Res.6-5;; Bittel, Beran, Bossert, Fischer, Otten 1957: 66 Res. 57-c; Erzen 1976: 259 Lev.158 Res. 19, 1-2, Res. 20, 1, 7; Baykan 2017: 21, Res. 3 tip 6; Zunal 2017: 53, Res. 4, Kat. 9, 12; Yalçıklı 1999: Lev. XV, 21, 26, 33; Çilingiroğlu 2005: 63, Fig.1; Önsoy, 2018: 216, Lev. 18. 148-151.**Tarihleme:** MÖ 7-6. yüzyıl**K.7** (Lev. 2)**M. Env. No:** 3-42-2008**Üretim Tekniği:** Döküm**Ağırlık:** 5,025 g**Uzunluk:** 4,1 cm, **Genişlik:** 1,1 cm, **Çap:** 0,8 cm**Tanımı:** Kovanlı, iki kanatlı, mahmuzlu, mahmuzlu kırık.**Benzer Örnekler:** Goldman 1963: Fig. 174, 10; Erzen 1988: 47 Fig. 38-2; Omura 1988: 363, Res.6-5; Boehmer 1972: Lev. XXXI, 901, 902, 903, 905, 908, 915, 919, 927, 928; Bittel, Beran, Bossert, Fischer, Otten 1957: 66 Res. 57-c; Erzen 1976: 259 Lev.158 Res. 19, 1-2, Res. 20, 1, 7; Baykan 2017: 21, Res. 3 tip 6; Zunal 2017: 53, Res. 4, Kat. 9, 12; Yalçıklı 1999: Lev. XV, 21, 26, 33; Çilingiroğlu 2005: 63, Fig.1; Önsoy, 2018: 216, Lev. 18. 148-151.**Tarihleme:** MÖ 7-6. yüzyıl**K.8** (Lev. 2)**M. Env. No:** 3-36-2008**Üretim Tekniği:** Döküm**Ağırlık:** 4,665 g**Uzunluk:** 3,2 cm, **Genişlik:** 1,1 cm, **Çap:** 0,7 cm**Tanımı:** Kovanlı, iki kanatlı, mahmuzlu, omurgalı, mahmuzlu kırık.

Benzer Örnekler: Goldman 1963: Fig. 174, 10; Erzen 1988: 47 Fig. 38-2; Omura 1988: 363, Res.6-5; Boehmer 1972: Lev. XXXI, 901, 902, 903, 905, 908, 915, 919, 927, 928; Bittel, Beran, Bossert, Fischer, Otten 1957: 66 Res. 57-c; Erzen 1976: 259 Lev.158 Res. 19, 1-2, Res. 20, 1, 7; Baykan 2017: 21, Res. 3 tip 6; Zunal 2017: 53, Res. 4, Kat. 9, 12; Yalçıklı 1999: Lev. XV, 21, 26, 33; Çilingiroğlu 2005: 63, Fig.1; Önsoy, 2018: 216, Lev. 18. 148-151.

Tarihleme: MÖ 7-6. yüzyıl

K.9 (Lev. 3)

M. Env. No: 4-13-88

Üretim Tekniği: Döküm

Ağırlık: 2,370 g

Uzunluk: 2,9 cm, **Genişlik:** 0,9 cm, **Çap:** 0,6 cm

Tanımı: Kovanlı ve üç kanatlı, yaprak formu, kovan ve namlu kısımları bir bütün halindedir, hafif korozyona uğramış.

Benzer Örnekler: Schmidt 1933: 66, Fig. 89, a782, a827, a804; Von der Osten 1937: 443, Fig. 496, d 771; Burney 1966: 99 Fig.21,10; Boehmer 1972: Lev. XXXI, 935; Waldbaum 1983: Kat. 3, 41; Mori-Omura 1989: 347, Çiz. 10; Erzen 1988: Lev. XLV, a18; Summerer 2011: 37, Res. 2, M-10, M-11, M-12;

Tarihleme: MÖ 7-4. yüzyıl.

KAYNAKÇA

- Akar Tanrıver D.S & Foça, S., (2022). *Yeni Veriler Işığında Eski Smyrna Ok Uçları Tipolojisi*, Türkiye Bilimler Akademisi Arkeoloji Dergisi, 30, 169-201.
- Akyüz, F., (2018). *Asur Ordusu (Yeni Asur Dönemi MÖ 911-612)*, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Yayımlanmamış Doktora Tezi). Ankara.
- Arslan, B. & Aybek S. & Durak E., (2017). Metropolis’de Bulunan Ok Uçları, *Masrop E-Dergi*, 9 -13. 54-73
- Backwell, L. & D’errico, F., (2001). Bone Tool Use in Termite Foraging by Early Hominids and its Impact on our Understanding of Early Hominid Behavior, *South African Journal of Sciences*, 97(3), 71-75.
- Backwell, L., D’errico, F., Wadley, L., (2008). Middle Stone Age Bone Tools from the Howiesons Poort Layers, Sibudu Cave, South Africa, *Journal of Archaeological Science*, 35, 1566-1580.
- Baş, D., (2019). *Edirne Arkeoloji Müzesi Metal Buluntuları*, Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü,(Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Edirne.

- Baş, D., (2021). Edirne Arkeoloji Müzesi'nden Bir Grup Metal Buluntu, *Masrop E-Dergi* 15.1, 5-40.
- Baykan, D., (2012). Nif (Olympos) Dağı Kazısı Metal Buluntularının Tipolojik ve Analogik Değerlendirmesi, *27. Arkeometri Sonuçları Toplantısı*, Ankara, 231-246.
- Baykan, D., (2017). Nif Dağı Kazısı Karamattepe ve Ballicaoluk'ta Bulunan Ok Uçları, *Masrop E-Dergi*, 9 (12), 18-40.
- Belli, O., & Yalçın, Ü., (1994). Van Yukarı Anzaf Urartu Kalesinde Bulunan Bronz ve Demir Silahların Arkeometallurjik İncelenmesi, *9. Arkeometri Sonuçları Toplantısı*, 53-64.
- Beran T., (1962). *Vorlandfiger Bericht Über Die Ausgrabungen İn Boğazköy İn den Jahren 1958 und 1959*, Mitteilungen Der Deutschen Orient-Gessellschaft Zu Berlin.
- Bittel K., Beran T., Bossert E. M., Otten F. H., (1957). *Vorläufiger Bericht Über Die Ausgrabungen in Boğazköy Im Jahre 1956*, Mitteilungen der Deutschen Orient-Gessellschaft zu Berlin.
- Boehmer R. M., (1972). *Die Kleinfunde Von Boğazköy Aus Den Grabungskampagnen 1931-1939 und 1952-1969 Boğazköy-Hasstusa: Ergebnisse der Ausgrabungen VII*. Berlin.
- Burney C. A., (1966). A First Season of Excavations at the Urartian Citadel of Kayalidere, *Anatolian Studies*, (16), 55-111.
- Clark G., Piggott S., Plumb J. H., (Ed.) (1965). *Prehistoric Societies*, Alfred A. Knopf, New York.
- Coşkunsu, G., (1999). *Çayönü Çanak Çömleksiz Neolitik Dönem Ok Uçlarının Kullanım İzi Analizi ile İşlevlerinin Belirlenmesi*, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). İstanbul.
- Çilingiroğlu A. & Yalçın Ü., (ED.) (2005). *Bronze Arrowheads of Ayanis (Rusahinili Eiduru-Kai): Indicate Ethnic Identity*, *Anatolian Metal III*, 63-66.
- Davis, T. A., (2013). *Archery in Archaic Greece*, Columbia Üniversitesi, (Yayımlanmamış Doktora Tezi)
- Derin, Z., Muscarella O. W., Çilingiroğlu A., Selvini M., (ED.) (2001). *Ayanis I Ten Years Excavations At Rusahinili Eiduru-Kai 1989-1998*. Roma, 191-217.
- Demir, T., (2008). *Anadolu'da Kimmer-İskit İz ve Etkileri*, Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara.
- Durma, F., (2019). *Zerzevan Kalesi Ok Uçları*, Dicle Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Diyarbakır.
- Erzen A., (1988). *Çavuştepe I Urartian Architectural Monuments of the 7th and 6th Centuries B. C. and A Necropolis of The Middle Age*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara.
- Goldman H., (1963). *Excavations At Gözli Kule, Tarsus, Volume (III)*, New Jersey: Princeton University Press. New Jersey.

- Günaşdı Y. & Bingöl B., (2022). Rize Müzesinde Bulunan Bir Grup İskit Tipi Ok Ucu, *Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, (55), 229 -255
- Hellmuth, A., (2014). Horse, Bow And Arrow: A Comparison Between The Scythian Impact on the Mediterranean and on Eastern Middle Europe, *Mediterranean Review I* (7), 138.
- Hellmuth-Kramberger, A. (2015). *Persische Pfeilspitzen im Karpatenbecken? Bemerkungen zu einer Variante der Dreiflügeligen Bronzenen Pfeilspitzen Zwischen Persepolis und Kleinen Karpaten. The Early Iron Age in Central Europe: 2.-4.7.2015 Hradec Králové, Czech Republic: Programm und Zusammenfassungen* (s. 158-181), Hradec Králové: University of Hradec Králové.
- Ivantchik A., Summerer L., Kienlin A., (2016). *Kelainai II Kelainai-Apameia Kibotos: eine Achämenidische, Hellenistische Und Römische Metropole*, Bordeaux.
- Karageçi, D., (2019). *Kars Müzesi'nde Yer Alan Urartu Ok Uçları*, Kafkas Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Kars.
- Karaşlar M. S., (2010). *Dīvānu Luğāti 't-Türk'teki Oğuzca Eşya Adlarına Bir Bakış*, *Turkish Studies* 5.
- Kasar, Ö., (2021). *Daskyleion Metal Silah ve Teçhizatlar: İşlev, Üretim ve Süreçsel Farklılaşma*, Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Muğla.
- Mori M. & Omura S., (1990). 1988 Kaman-Kalehöyük Kazıları, *XI. Kazı Sonuçları Toplantısı C.I 1989*, Ankara Üniversitesi Basımevi. Ankara. 335-354.
- Önsoy K., (2018). *Burdur Müzesi'nde Bulunan Demir Çağ Ok Uçları*, Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Eskişehir.
- Özdoğan, Ş., (2008). *Arkaik Dönem Plastik Eserleri Işığında Lykia İkonografisinde Yerli ve Yabancı Unsurlar*, Akdeniz Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Antalya.
- Petrie, W. M. F., (1917). *Tools and Weapons Illustrated By The Egyptian Collection in University College*, Londra.
- Romano, I. B., (1995). *Gordion Special Studies (II). The Serracotta Figurines and Related Vessels Philadelphia: The University Museum*.
- Schmidt E. F., Breasted J. H., ve Allen ,T. G., (Ed.) (1933). *The Alishar Hüyük: The seasons of 1928 and 1929 Part II. Researches in Anatolia Vol V*, The University of Chicago Oriental Institute Publications, Vol XX, Chicago.
- Summerer, I., Ivantchik, A., Kienlin, A., (2011). *Die Persische Armee in Kelainai, Kelainai I Kelainai-Apameia Kibotos: Stadtentwicklung im Anatolischen Kontext*, Bordeaux.
- Şahin, F., (2010). *Patara Metal Buluntuları*, Akdeniz Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Antalya.

- Tulunay, E., T., (2011). *Nif (Olympos) Dağı Kazı ve Araştırma Projesi 2009 Yılı Kazıları*, 32. Kazı Sonuçları Toplantısı, Cilt: 3, Ankara.
- Tekin, H., (2018). *Madeni Eser Tipolojisi*, Bilgin Kültür Sanat Yayınları, Ankara.
- Uysal, G., (2011). *Mağara Sanatı*, Mağara Araştırma Derneği, Sayı 36. 34-47.
- Von Der Osten H. H., Wilson J. A., Allen T. G. (Ed.) (1937). *The Alishar Hüyük: The seasons of 1930-32, Part II*, The University of Chicago Press, Chicago.
- Waldbaum J. C., (1983). *Metalwork From Sardis: The Finds Through 1974*, Harvard University Press, Londra.
- Yahalom-Mack, N., Herzlinger, G., Bogdanovsky, A., Tirosh, O., Garfinkel, Y., Dugaw, S., Erel, Y. 2020. Combining Chemical and Lead Isotope Analyses with 3-D Geometric-Morphometric Shape Analysis: A Methodological Case Study of Socketed Bronze Arrowheads from the Southern Levant, *Journal of Archaeological Science*.
- Yalçıklı, D., (1999). *Anadolu'da M.Ö. 12. Yüzyıldan M.Ö. 6. Yüzyıl Sonuna Kadar Metal Silah Endüstrisi*, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Ankara.
- Yalçıklı, D., (2017). Demir Çağı'nda Batı Anadolu'dan Tunç Ok Uçları: Üretim Tekniklerindeki Değişim, *Masrop E-Dergi*, 9 (12).
- Yavaş, A, Demirek Gökalp, Z. Güder Ü., Kurt M. (2018). Amorium Kazılarında Bulunan Bir Grup Okucu, *Türkiye Bilimler Akademisi Arkeoloji (TÜBA-AR)*, Sayı 23. 179-209.
- Yazar, K.,(2022). *Anamur Müzesi Ok Uçları*, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Erzurum.
- Yücel, Ü., (1999). *Türk Okçuluğu*, Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yayınları. Ankara.
- Yüksel, F., (2013). *Elazığ İli Kalkolitik Dönem Ok Uçlarının Tipolojik Analizi*, Gaz Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara.
- Zunal, O., (2017). Klaros'ta Bulunan Ok Uçlar, *Masrop E-Dergi*, 9 (12-13), 41-53.

Çatışma beyanı: Makalenin yazarları, bu çalışma ile ilgili taraf olabilecek herhangi bir kişi ya da finansal ilişkileri bulunmadığını dolayısıyla herhangi bir çıkar çatışmasının olmadığını beyan ederler.

Türkçe ve Kırgızcada Çocuk Kavramı Üzerine

Ali DAŞMAN*

Özet

Çocuk ile ilgili söz varlığı, doğum öncesi ve sonrasında geleneksel ritüeller, inanca dayalı ailenin sosyoekonomik durumu, kültürel entelektüel pozisyonu, iç ve dış özelliklerle kendini gösterir. Deyimler, çağrışımsal duygu, imge ve tasarımların oluşumu ve doğasının sınırları; bulunduğu ve yaşatıldığı kültürel ortamdaki dil değişimleri ve yaşam tarzı (göçebelik, köy, şehir hayatı, eğitim durumu vb.) kavramlar dünyasının temel belirleyicileridir.

Çocuk kavramının dilbilimsel ve bilişsel düzeyde incelenmesi dil-kültür, insan bilinci ve dil arasındaki ilişkilere yönelik yeni yaklaşım ve kuramları yaratır. Ayrıca söz konusu kavram çerçevesinde ortaya çıkan söz varlığına dayalı sözcük, deyim ve kalıp ifadelerin yapısı tek anlamlılık, çok anlamlılık ve metaforlarla biçimbilimsel, anlambilimsel çalışmalara ve sözlüklerin oluşturulmasına katkılar sağlamaktadır.

Bu araştırmanın amacı Türkçe ve Kırgızcada çocuk ve çocuk kavramına yönelik söz varlığının biçimsel, işlevsel ve anlamsal özelliklerini belirlemek, kültürel arketip, imge, gelenek-göreneklerin izlerini ortaya çıkarmak ve sınıflandırmaktır.

Anahtar Kelimeler: Çocuk, bala, tukum, tuyak, perzent.

Child Consept in Turkish and Krgyzs

Abstract

Vocabulary related to the child; From before and after birth, traditional rituals for the child are manifested by the socio-economic status of the faith-based family, its cultural intellectual position, and internal and external characteristics. Formation and nature of idioms, associative feelings, images and representations; Language changes and lifestyle (nomadic, village, city life, educational status, etc.) in the cultural environment in which they live and live are the main determinants of the concepts related to the child.

Examining the concept of "child" at the linguistic and cognitive level creates new approaches and concepts for the relations between language-culture, human consciousness and language. The structure of words, idioms and phrases based on the vocabulary that emerged within the framework of the aforementioned concept; Stylistics with univocity, polysemy and metaphors contributes to semantic studies and the creation of dictionaries.

The aim of this study; To determine the formal, functional and semantic features of the vocabulary for the concept of "child" and "child" in Turkish and Kyrgyz to reveal and classify the traces of cultural archetypes, images, traditions and customs.

Keywords: Child, honey, tukum, tuyak, perzent.

Extended Abstract

The vocabulary related to the child is manifested through rituals, religious values, socio-economic status of the family, environmental factors and cultural factors depending on the traditions and customs of the society before and after birth.

* Dr. Öğr. Üyesi, Manisa Celal Bayar Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Türkçe Öğretmenliği Anabilim Dalı, Manisa / Türkiye, e-mail: alidasman@hotmail.com

ORCID : <https://orcid.org/0000-0002-9694-3518>.

Bu makaleyi şu şekilde kaynak gösterebilirsiniz / To cite this article (APA):

Dasman, A. (2023). Türkçe ve Kırgızcada Çocuk Kavramı Üzerine. *Küllüye*, 4(2), 277-291. DOI: 10.48139/aybukulluye.1338481.

Makale Bilgisi / Article Information:

Geliş / Received	Kabul / Accepted	Türü / Type	Sayfa / Page
6 Ağustos 2023	18 Eylül 2023	Araştırma Makalesi	277-291
6 August 2023	18 September 2023	Research Article	

The idioms, images and linguistic indicators used for the child, the social and cultural environment in which the individual lives, language changes over time and lifestyle are the main determinants in the formation and development of new concepts.

After birth, the child begins to grow up with the lullabies and folk songs of its parents. This process continues with the family, the environment and formal education. These play an important role in the formation of the child's national identity.

In this article, the Turkish and Kyrgyz children's vocabulary is classified typologically, analysed in terms of meaning, and common and different elements are discussed. The simultaneous method was used.

Rituals, prenatal and postnatal practices and prohibitions related to the baby show similar characteristics in both societies. For example, when naming a child in both societies, the call to prayer is recited in the child's ear and then the name is whispered in the child's ear. It is wished that he/she will be a son who is faithful, devout and good for his/her homeland and nation.

Classification of the concept of child and cultural codes: a) Variant usages related to the word baby; b) Variant usages related to the word child; c) Newborn child, first born child, milk sucking child; d) Child out of infancy; e) Robust child between six months and 5-6 years of age; f) According to the physical structure; g) According to the child's character; h) According to the status of minority, seniority, stepchild; i) According to some special cases; j) According to orphanhood and orphan status. According to some special cases; k) According to orphanhood and orphan status. The semantic characteristics of the words used in Turkish and Kyrgyz in relation to the child are discussed.

Coddling and caressing have similar features in Turkish and Kyrgyz. Such caresses and similarities for children can be classified as follows: a) Associations related to children, based on the features of celestial bodies that dispel darkness and shed light on the world, their height, infinity and beauty that fascinate people; b) Precious jewellery, stones; c) Joy, happiness, abundance, fortune, joy, etc. concepts in human life; d) Animals and animal offspring; e) Fragrant plants and flowers in nature; f) Caressing, begging and cajoling; g) It is categorised in the sense of begging and pleading to the child.

As a result, the concept of the child, both before and after birth, is at the centre of the mythology, fairy tales, legends and daily life of the Turkic peoples from the past to the present. It is the main pillar of the family, the people and the survival of the state.

The analysis of the concept of "child" in Turkish and Kyrgyz on the linguistic and cognitive level creates new approaches and theories on the relationship between language and culture, human consciousness and language. The equivalence of words, idioms and phrases will be determined on the basis of vocabulary and will contribute to dictionary and interdialectal transfers.

As the child is the symbol of purity and cleanliness, there are rich cultural values behind a large number of vocabulary and concepts related to his/her age,

speech, posture and behaviour according to the stages he/she goes through, his/her physical and mental characteristics.

The expressions, idioms and proverbs related to children belong to the lexical layer often used in oral expression and literary works and serve as a tool to reflect the cultural level of the speaker/writer.

By analysing the characteristics of traditional vocabulary in oral and written forms (form, style and meaning), the mutual relationship between consciousness and language and the reflection of the concepts stored in the mind in language will reveal different research results in the future.

Common words and phrases related to the child in Turkish and Kyrgyz language units expressing the age of the child, idioms and proverbs used in the sense of begging and pleading for the child, and concepts in the dictionary require joint interdisciplinary research and study.

Giriş

Doğum öncesi ve sonrası olmak üzere insanoğlunun ilk evresi ve aşamaları biyolojik, fizyolojik, psikolojik özellikleri ve içinde bulunduğu ortamdan kaynaklı tarihî ve kültürel değerleri de içinde barındırır. Çocuk, anne rahmine düştüğü andan itibaren ve dünyaya geldikten sonra anne babadan duyduğu ninni ve türkülerle-şarkılarla büyümeye başlar. Bu süreç aile, çevre ve örgün eğitim ile devam eder. Böylece çocuk yaşadığı topluma ait millî kültürün içinde kendini bulur. Çocuğun dünyası örf, adet, inanç, değer yargıları ve gelenek-görenek bileşenleriyle çepeçevre kuşatılır. Arketipler¹, semboller, geleneksel kültürel kavramlar, estetik değer ve kaygılar, toplumsal ölçü ve parametreler-dolaylı ya da dolaysız- çocuğun bilinçaltında kodlanmaya başlar.

Bebekle ilgili tören, gelenek-görenek ve inançları doğum öncesi ve doğum sonrası olarak iki başlıkta ele almak mümkündür:

a) Doğum öncesi birtakım yasaklar, pratik uygulamalar: Bu duruma çocuktan ziyade, anne ve babalar maruz kalmaktadır. Örneğin; Kırgızlarda gebe bir kadının deve eti yemesi yasaktır. Devenin gebelik süresinin on iki ay olmasından dolayı deve etini yediği takdirde annenin de gebelik süresinin uzayacağı ve doğumun zor gerçekleşeceğine inanılmaktadır. Eğer gebelik süresi uzarsa “Deve etini yedi” derler (Moldokulova, 2016, s. 91-92).

b) Doğum sonrası yapılan uygulamalar: Doğumdan sonra anne bazı yasaklara maruz kalırken bebekle ilgili de birtakım geleneksel uygulamalar süreci (çocuğu şımartma, nazlandırma, kötü iyelerden koruma vb.) başlar. Kırgızlarda çocuk yürümeye başladığında *tuşoo kesüü* töreni yapılır. Çocuğun iki bacağı alacalı ipele bağlanır ve sonra kesilir. Koşu yarışmasına katılan yaşlılarına şeker, bisküvi, çikolata vs. verilir. Bu geleneğin, Anadolu'nun bazı yörelerinde de devam ettiği görülmekle birlikte unutulmaya yüz tuttuğu gözlemlenmektedir. Örneğin; Afyonkarahisar'ın Baraklı Köyünde yaşına basan çocuk yürürken düşerse bu

¹ Bireyin bilincinde yaşayan ve kültüre yayılan kalıcı bir imge, kavram ve genelleştirilmiş bir semboldür.

durumda çocuk için “Senin duşağın² yok mu?” derler ve Kırgızlardakine benzer bir ritüel yapılır. Burada amaç çocuğun sağlıklı yürümesi ve hayatta karşısına çıkacak engellerle mücadele edebilmesi temennisinin yanı sıra gelecekteki yolunun, bahtının açık olması dileği ve inancı da vardır.

Kırgızlarda erkek çocuk 3-7 yaş arasında sünnet ettirilir. Kız çocuğuna ise küpe takmak için kulak delme töreni yapılır. Çocuğa ad koyarken kulağına ezan okunur, sonra kulağına adı fısıldanır ve imanlı, inançlı olması dilenir. Ayrıca, yabancılara çocuğun yüzünü göstermeme, babasının kamçı, asasını tutturma vb. uygulamalar da yaygın olarak gözlemlenir. Çocuğun geleceğiyle ilgili sakınma ve yasaklar Türk halklarında benzer özellikler gösterir. Geleneksel sembolik eylemler, ritüeli gerçekleştiren ve uygulamalara maruz kalan bireyle sembolik anlam ve değer kazanır.

Bütün bu süreç psikoloji, pedagoji, tıp, biyoloji gibi bilim dallarının yanı sıra dilbilim, halkbilim, sosyoloji vb. bilim dallarının da araştırma alanlarına girmektedir. Konuyla ilgili tarih boyunca çok sayıda kitap yazılmış, makaleler ve bilimsel araştırmalar yapılmış ve yapılmaya da devam etmektedir.

1.Çocuğun Toplumdaki Yeri ve Önemi

Türk halklarının geçmişten günümüze yazılı ve sözlü belgelerinde (destan, mitoloji, efsane, halk hikâyeleri vb.) çocuk ve çocuk kavramının ana merkezde olduğu görülecektir. Çocuk, gelecekte devleti yöneten han, sultan, bey için soyunu sopunu devam ettiren, eve ocağa, yurda ve halka “kut” getiren baht, bereketin sembolüdür. Erkek ya da kız ayırt etmeden ata ocağının dumanını tütüren, ailenin ve halkın geleceğinin teminatıdır. Halkını, yurdunu düşmandan koruyan yılmaz savaşıdır.

Atasözleri ve deyimlerde çocuğun aile ve toplum için önemine sık sık yer verilmektedir: *Ağaç yaş iken eğilir. Oğlan atadan (babadan) öğrenir sofrayı açmayı, kız anadan öğrenir biçki biçmeyi.* (Duran ve Cengiz, 2022, s. 681). Kırgızcada da neslin devamı, evin kut ve bereketi vurgusu çocuk metaforuyla atasözlerinde yer almaktadır. *Balaluu üy bazar, balasız üy mazar* “Çocuklu ev pazar, çocuksuz ev mezar”, *Börü balası it bolboyt* “Kurt eniği it olmaz”, *Bala cetige çikkança cerden ceti colu tayak ceyt* “Çocuk yedi yaşına kadar yerden dayak yer”, *Karga balasın appagım deyt, kirpi balasın cumşagım deyt* “Karga yavrusunu kar beyazım, kirpi yavrusunu yumuşağım diye sever” vb. (<https://bilim-kg.com>).

2.Türkçe ve Kırgızcada Çocuk Kavramının Biçim ve Anlam Özellikleri

Kaşgarlı Mahmut çocuk sözcüğünü “çocuk: domuz yavrusu, her şeyin küçüğü” olarak açıklar ve kökenin buradan geldiğini belirtir (Kaşgarlı, 2013/I, s. 381-3). Ancak, bu görüşe Saadet Çağatay, itirazlarını dile getirir (Çağatay, 1977, s. 1;Aydemir, 2018). Çağatay, iki heceden oluşan sözcüğün birinci hecesinin bir ad (ço), ikinci hecesinin ise küçültme eki olduğunu belirtirken Eski Uygurca ve diğer Türk lehçelerinden örnekler verir. Ayrıca Anadolu’da *bebek, bebe, uşak, bala*, sözcüklerinin de “çocuk” yerine kullanıldığını ifade eder.

² **Duşak kesme** (dussağ kesme): Yeni yürümeye başlayan çocukların düşmesine engel olacağı inancıyla yapılan, çocuğun ayakları arasına bağlanan kurdeleyi kesme törenidir (DS, 1969/IV, s. 1609).

Çocuğun dünyaya gelmesinden itibaren bebeklik, çocukluk ve ergenlik sürecine kadar masum, saf ve temiz olduğu inancı³ (*melek, melek-sîret, tıfl-ı ma'sûm* vb.), ağırlığı ve fizikî özellikleri (şişman, zayıf, tombul, göz rengi vb.), çıkardığı anlamlı ve anlamsız sesler (*ınga, agu, agucuk, bebe, bibi, bubu, cicik, ecük, bicik, cırlıtı* vb.), gıda ve beslenme biçimleri (*emelek, emgen, emer, süt çocuğu, süt emgen, emzikteki çocuk, süt çocuğu, süt kuzusu* vb.), henüz anlamlı sözcükler çıkarmaması, kundak ve kucak evresini (*dilbilmez, lallik, kucakta, kucak çocuğu, nennik, ninni* vb.) çağrıştıran sözcükler Türkçenin zengin kavramlar dünyasını oluşturmaktadır. “Yeni dünya”⁴ sözüyle henüz dünyaya geldiği vurgulanırken *sabi, sabi sübyan, sübyan*⁵, Kırgızcada ise *kiçine bala* “torlak, yavru, yaş” sözcükleriyle yaş ve beden olarak çok küçük olduğu vurgulanmaktadır. Örneğin; *Kiçinekey bala boltoyup çoñoyup kaldı*. “Çocuk tombullaşıp, büyüdü” (Arıkoğlu, 2017, s. 382).

Türkçede çocuğun “emanet” sözcüğüyle korunması, savunulması gereken bir varlık olarak görülmesi, “yumurcak” sözcüğüyle bebeğin hareketli, atak ve toplu olması kastedilir. Kırkı çıkmış çocuğa “delikanlı” denmesi, onu yetişkin bir birey olarak düşünme algısından kaynaklanmaktadır. Türklerde çocuklar üç yaşına kadar *bağana, bağıntı, bağıru, şîr-hâr*, altı aylıktan beş-altı yaşına kadar *yaşartman*, iki yaşına kadar çocuklar ise *apalak, bağanacık, bala, balaca, balak, barak, başıkabak, beççe-inev, bekliyeg, bellim, bota, cacık, câne, cıbar, cılız, çağa, çala, çarga, çaşka, çaylak, çiltik, çipçe, çoçka, çöne, çukuldak, dad, dada, dadak, dadaş, dadat, dağdaç, dıga, doğdaç, engil, gacı, gehvâre-nişîn, günah, hamecik, hıra, kavurçak, kopel, lorik* olarak adlandırılır (Güngör, 2018, s. 71-72).

Doğduğu zamana göre ay sonunda doğmuş ise *ay eskisi*, yaz mevsiminde doğmuş ise *körpe oğul*, bayramda doğmuş ise *bayram çocuğu*, iki veya ikiden fazla aynı günde doğan çocuklar *aydaş*, aynı ayda *dadaş*, aynı yılda doğmuş ise *çöçü* gibi adlarla anılırlar (Güngör, 2018, s. 71-72). Kırgızlarda da erkek çocuk bayramda doğduysa Mayrambek, kız ise Mayram, Mayramgül, Acar, Nevruzda doğanlar ise Nooruzbay, Nooruzgül gibi adlar verilir (Caparov, 2011, s. 58, 128).

Bütün Türk halklarında olduğu gibi Kırgızlarda da çocuk ve çocuk kavramına bağlı olarak yakın ve eş anlamlı (synonym) sözcükler, kalıp sözler ve tamlamalar yaygındır. Örneğin; *bala, perzent*⁶, *tuyak, tukum, kulun* vb. *Enenin köönü balada, balanın köönü talaada*. (makal) “Ananın gönlü balada, balanın gönlü havada. (oyun oynasta) (atasözü)”. *Kız da bolso perzentim, Kıpçakka ketip bul kalsa, Baybiçe, kılçayucu paana cok* (Olcobay menen Kişimcan) “Büyükanne kız da olsa Kıpçak’a gitse sığınacak yeri yurdu yok (Olcabay ile Kişimcan)”. *Satılgandan bir calgız, Tuyak bolgon Toktogul (Barpı)*. “Satılgan’dan geriye kalan tek çocuk Toktogul (Barpı)”. *Tülküdon kalgan bir tukum, Bu da tuyak turbaybı (Togolok Moldo)* “Tilkiden kalan bir bebek. Bu da evlat değil mi? (Togolok Moldo)” *Köp keçigip*

³ Osmanlı Türkçesi’nden günümüze beşikteki bebeklere söylenen ninnilerde de çocukların melek, ferişte, melaike vurgusu sık sık yer alır. “*Uyu ey tıfl-ı melikşahım uyu*” vb.

⁴ Osmanlı Türkçesi’nden günümüze gelen “tıfl” sözcüğü de “küçük çocuk” anlamının yanı sıra konuşma dilinde “Bir şeyden anlamayan, habersiz (dünkü çocuk)” vd. alaya alma çağrışımlarını da barındırmaktadır. *Tıfl* A. (İ. Çoğul: etfâl): Küçük çocuk, *Tıfl-ı nev-zâd*: Yeni doğmuş çocuk.

⁵ *Sabi* A. (asbiye, sibyan, sibvan, sabye, sibye, subye) 1. Henüz memeden kesilmemiş erkek çocuk, 2. Üç yaşını tamamlayan erkek çocuk, *sibyan* A. İsim çoğul: Çocuklar.

⁶ Ferzend F. Ferzendân: Oğul, çocuk, veled, ibn.

*ketpesten, kulunum, öz eliñe barıp kel (Üsönbay).*⁷ “Çok gecikmeden, tez elden memleketine gidip gel çocuğum (Üsönbay)” (Caparov, 1984, s. 68).

Farsçadan Kırgızca'ya giren *perzent* ve Kırgızca kökenli *tuyak, tukum* sözcüklerinin biçembilim açısından yazı dilinde, *kulun* sözcüğünün de konuşma dilinde çocuğu okşama ve nazlandırmaya yönelik hitap biçimi olduğunu burada ifade etmek gerekir. (*kulun*: süt emen tay). Yine *tuyak* sözcüğünün 1. *Hayvan tırnağı, toynak, 2. Tar. Hayvan otlatma mukabilinde devletin aldığı para, 3. At toynağı şeklinde gümüş külçe, 4. Baş, 5. Nesil, zürriyet vb.* (Yudahin, 1985, s. 276) anlamlarına bakıldığında atın herhangi bir uzvundan hareketle insanın arkasında bıraktığı çocuk, evlat kavramının çağrışımı söz konusudur. *Tukum* sözcüğü de Kırgızcada *tohum, hububat, zürriyet, nesil, soy, kabile, cins* anlamındadır. Tarla, bağ bahçeye ekilen tohum metafor yönüyle çocuk ve döl kavramlarını çağrıştırır.

3. Kırgızcada Çocuğun Yaşını İfade Eden Söz Varlığı

Çocuğun yaşını ifade eden söz varlığı bebeğin yaşını ifade edenler ve ergenlik çağındaki gencin yaşını ifade edenler olmak üzere iki gruba ayrılabilir. **Bileşen analizinde yeni doğan bebeğin yaşam süreci:** Bebeğin büyüme ve gelişim evresi kavramı *tili çıguu* “dili çıkmak, *dillenmek, konuşmaya başlamak*”, *tili katuu* “konuşması gittikçe daha tatlı olmak”, *tili buuday kuuruu / tili badırak kuuruu* “bıcır bıcır konuşmak” anlamındaki deyimler çocuğun dillenmesi, konuşmaya başlaması kavramını karşıladığı, hareket ve eylemlerinin yanı sıra biyolojik evresinin özelliklerini de ayırt edici bileşenler olarak görülmektedir.

Kırgızlarda kem gözlerden sakınmak ve kötü sözlerden korunmak amacıyla küçük bir çocuğun yaşı ya hafife alınır ya da abartılır. Çocuğun doğumundan yürüdüğü evreye kadar örtük ve kalıp sözler kullanılır. Çocuğun evresini çağrıştıran bağımsız sözcük öbekleri halkın yaşam tarzı, gelenek-görenekleriyle doğrudan bağlantılı olmasının yanı sıra, biyolojik, fizyolojik ve doğa kanunlarıyla da yakından ilişkilidir. Örneğin; *moynu toktoo* “boynunu dik tutabilmek” deyiimiyle boyun kemiğinin sertleşerek çocuğun sağa sola, ileri geri artık başını çevirebileceği, fizyolojik olarak ayaklanıp hareket etme evresinin geldiği süreci çağrıştırır. Kırgızlar, çocuk boynunu dik tutabilsin diye pişmiş koyunun boyun kemiğini kırıp parçalamadan etlerini ayırırlar. Bu inancın kökeninde, hayvancılıkla ilgilidir (Tölökova, 2012, s. 18). Ayrıca konar göçer yaşam biçiminin yanı sıra Kırgızların eski inanç sisteminin izlerini taşıdığını söylemek mümkündür.

Kırgızcada renk kavramını çağrıştıran *boz* sözcüğü ile *bala, ulan, baş* sözcüklerinin birleşik olarak kullanıldığı yapılarda çocukluk evresinden çıkılıp delikanlılık sürecine girildiği ifade edilir: *boz ulan, boz bala* (Arıkoğlu, 2017, s. 404). “Boz oğlan, boz çocuk” sözünün anlamsal eşdeğeri “evlenecek çağa gelen genç, delikanlıdır. *Boz baş* ifadesi ise “akılca doğruyu yanlışı ayırt edebilecek çağa, olgunluğa gelen çocuk” anlamında kullanılmaktadır.

Türkçede kullanılan “aklı bülüğa ermek, akli yetmek” vb. çocukluk evrelerini çağrıştıran deyimler Kırgızcada oldukça yaygındır. *Akıl-es kirgizüü / es kirüü* “akıl balığ olmak, iyiyi kötüyü ayırt edebilmek”. Sen degen es kirgen çoñ kızsıñ, ıylaba

⁷ Kırgız Tilinin Sinonimler Sözdüğü, (Caparov, 1984, 6. 68). Aile ve toplumun geleceği, bereketi gözüyle bakılan kız ya da erkek çocukla ilgili çok zengin sözcük kadrosu Kazakçada da yer almaktadır: *Bala, perzent, qursağ, baldırğan, jas iyis, şiyki ökpe.* Bkz., (Biyzaqov, 2007, b. 119).

basıl (Medetov) “Sen akli başında (olgun) bir kızsın, ağlama, sakin ol (Medetov)”, (Osmanova, vd., 2001, s. 513).

Çocuğun yaşını ifade eden deyim birimleri arasında, bir insan veya hayvanın vücut bölümü adıyla oluşan sabit ifadeler de vardır: *muun* “eklem”, *karuu et* “sığır eti”, *kabırğa söök* “kaburga kemiği”, *borbuy* “kaburga”, *boor* “karaciğer”, *bokono* “yalancı kaburga”, *bel* “bel”, *baltır* “baldır”, *bagalçak* “ayak bileği”, *tolorsuk* “karın” gibi sözcük ve deyimler arasında sadece *bagalçak* sözcüğü “toynak ile sağrı arası” anlamına gelerek doğrudan hayvanlarla ilgili olarak kullanılır. Yaşı ifade eden deyimler, insan vücudunun bir parçasının adıyla birlikte *katuu* “sertleşmek”, *beküü* “bekimek, güçlenmek”, *toluu* “vücutça kıvama gelmek, tavlanmak, tavlı olmak”, *kötörüü* “kaldırmak, yükselmek” gibi fiil bileşenleriyle oluşur. Örneğin; *Muunu beküy elek / Muunu katıy elek*. “Körpe” (Eklemleri henüz sertleşmemiş). *Muunu beküy elek, caş baldar munu kötörö albayt (Bayalinov)*. “Körpe -eklemleri henüz sertleşmemiş- küçük çocuklar bunu kaldıramaz (Bayalinov)” (Törökulova, 2012, s. 19).

Ergenliği ifade eden bazı deyimler, hayvanlarla ilgili kavramları ifade eden dilsel araçlar yardımıyla düzenlenmiştir. Örneğin; “aklı havada, oyun, oynaş çağında” anlamında Kırgızca *muruntuğu boş* “Toy, deneyimsiz, olgun olmayan” deyimini kullanılmaktadır (Arıkoğlu, 2017, s. 1584). Yük ve binek hayvanı olarak kullanılan öküz, sığır gibi hayvanlar, burunlarından geçirilen burunlukla istenilen yöne hareket etmesi için dizginlenir. Gem ve dizgini olmadığı zaman hayvanların hareket ve kontrolleri sağlanamaz. Gemi ve dizgini olmayan hayvanın istediği gibi hareket etmesi, çocukların tavırlarına benzetilmektedir.

Ağzının sarısı gitmemek vb. kalıp sözlerle yansıtılan anlam eşdeğerliği Kırgızcada bir kuşun kanat, tüy, gaga bileşeniyle oluşan deyimlerle ifade edilmektedir: *Balapan tüğü tüşö elek*. “Civciv tüyelerini henüz dökmemek, ağzı süt kokmak.” **Bitki, çiçek bileşeniyle oluşan deyimler:** *On gülünün biri açıla elek*. “On çiçeğin biri dahi açılmamak, hâlâ körpe, taze.” **Ana sütü bileşeniyle oluşan deyimler:** *Ene sütü oozunan kete elek*. “Ağzı süt kokmak.” **Beşik bileşeniyle oluşan deyimler:** *Beşikten beli çığa elek*. “Beşik bebesi, kundak bebesi.” Yaşlı insanlar arasında daha genç birine atıfta bulunmak için kullanılır.

Kırgızcada çocuğun yaşla ilgili anlamını ifade eden etkileyici, çarpıcı dil birimleri, sözlü ve edebî konuşmada yaşlılar için kullanılır. *Caşabay catıp, bala bolup başına cün/tük çıkkanı*. “Çocuk olup saçı çıktığından beri yaşamadı” (Akli yettiğinden beri/anasından doğalı/dünyaya geldiğinden beri gün yüzü/rahat yüzü görmemek).

4. Anadolu Ağzlarında Çocuk Kavramının Sınıflandırılması ve Kültür Kodları

TDK Derleme Sözlüğünde bebek, çocuk kavramıyla ilgili çok sayıda sözcük yer almaktadır. Bölge ve köylere yönelik saha ve ağız araştırmaları sonucunda elbette bu sözcük sayısının daha da artacağı kuşkusuzdur. Bununla birlikte Kırgızistan’da saha çalışmalarına ihtiyaç duyulmaktadır.⁸ Aşağıda çocuğun

⁸ Bu maddenin alt başlıklarında çocukla ilgili kullanılan Türkçe sözcüklerin çoğunun Kırgızca karşılıkları bulunamamıştır. Bulabildiklerimiz alt başlıklarda verilmiştir. Onun için Kırgızistan’da

evreleri, karakteri, fiziki yapısı, yetim olup olmadığı vb. özelliklerine sınıflandırma yapılmıştır.

4.1. Bebek sözcüğüyle ilgili varyant kullanımlar: *Böbek, böbü, böbüce, böbük, cibâr:* 1. Bebek, süt çocuğu, 2. Bebeklikten çıkmış çocuk, 3. Bel ağrılarında, kırık ve çıkık tedavisinde kullanılan iç yağı ve karasakız karışımı yakı, *ça:* Bebek, çocuk, *çala:* Bebek, *çarga, çaya:* Bebek, çocuk, *çaylak:* Bebek, çocuk, *çiltik:* Bebek, çocuk, *çoçka:* Bebek, çocuk, *çoğa:* Bebek, çocuk, *çaşka:* Bebek, çocuk, *dadaş* (Güngör, 2016, s.596), *dadat, dağdaç, emer:* Memeden kesilmemiş çocuk, *kavurçak* (DS, III, s. 1734). Bebek (Kerkük) *pipi, ülle:* Yeni doğmuş, kırık çıkmamış bebek.

4.2. Çocuk sözcüğüyle ilgili varyant kullanımlar: *Biçi:* Erkek çocuk, 3. Kız Çocuğu, *çika, elgölgeliği:* Kız çocuğu, *dıbiş, güçe, göbül:* 1. Karın, 3.Tombul çocuk, 4. Kısa boylu, şişman kimse, *gıllı gıdık:* Kız çocuğu, *gız uşağı:* Kız çocuğu, *göbel, kirbanak, kozak, kızan:* 1.Çocuk, 2.Erkek çocuk, delikanlı, *küçük, larik, ninni (i) (nirik (i), 1,2, inini (i)), sünçu, tifil, tille, törenti:* Döl, çocuk, *tula, üşah, gahel, cölepe, çil çocuk, çörten, mağsım, mağsim, töngemen, töngöme, adı (u):* 1. Küçük çocuk, 2. Erkek Çocuk, *bozak:* Erkek çocuk *gede (u):* Erkek çocuğu, *herük:* Erkek çocuk, *horan:* 1. Oğlan çocuğu, 2. Aile, ev halkı, *huy:* Çocuk, *şalak:*1.Obur, 2.Erkek çocuk,

4.3. Yeni Doğmuş Bebek, İlk Doğan Çocuk, Süt Emen Çocuk: *Cene, (cenni):* Yeni doğmuş çocuk, *cılız:* 1. Yeni doğmuş küçük çocuk, 2. Hastalıklı, *cırlıtı:* Yeni doğan çocuk, *doğdaç:* 1. Yeni doğmuş bebek, *doğdaş:* Doğuştan, anadan doğma, 2. Doğurma yeteneği olan, fertil, 3. Yeni doğmuş çocuk, *doğugaç:* İlk doğan çocuk, süt emen çocuk, *gacı:* Yeni doğan bebek. *ilkidin:* İlk çocuk, *ilkidünü:* İlk çocuk, *ilküdüin:* İlk çocuk, *ilküdüinü:* İlk çocuk, Yeni Doğan Bebek, *yenidünya (I):* 1. Yeni doğmuş çocuk.

Kırgızcada yeni doğan bir çocuğu niteleyen *ımrıkay, perzent, nariste, çürpö, böbök* sözcükleri, “yeni doğan çocuk” kavramıyla ilişkilidir. Bu sözcükleri birbirine bağlayan “yeni doğan” kavramı birleştirici bileşendir. Çağrıştırdığı anlam itibarıyla da birbirinden ayrılır.

Imırkay “Yeni doğmuş çocuk, en küçük çocuk, tekne kazıntısı” *Tigi ayal maalap ıylagan ımrıkay balanı Tülöberdinin etegine saldı (Cantöşev).* “Şu kadın ağlayan bebeği Tülöberdi’ nin eteğine (kucağına) verdi.” *Perzent* sözcüğü de “Yeni doğan çocuk” anlamının yanı sıra anne-baba tarafından çocuğa yüklenen anlamı da içermektedir. *Erkek beken perzentim, közün körüp çıktıñbı?* (Manas) (Manas, 1958, s.54). “Erkek miymiş çocuğum, gözlerini gördün mü? (Manas)”. Kırgızcadaki Farsça kökenli *perzent* sözcüğü, *bala* sözcüğüyle eşanlamlıdır.

4.4. Bebeklikten Çıkmış Çocuk: *Cabar, ceber, cıbağ, cibâr:* 1.Bebeklikten çıkmış çocuk, 2. Zayıf çocuk (Isp.) 3. Bel ağrılarında, kırık ve çıkıkların tedavisinde kullanılan iç yağı ve kara sakız karışımı yakı 4. Çiçek hastalığı, *ciba:* 1. Göbek, 2. Bebeklikten çıkmış çocuk.

saha çalışmalarının yapılmasına ihtiyaç duyulmaktadır. Ayrıca sınırlılık alanı, bu makalenin boyutunu aşmaktadır.

4.5. Altı Aylıkla 5-6 Yaş Arasındaki Gürbüz Çocuk: *Yaşartman:* Altı aylıkla beş altı yaş arasındaki gürbüz çocuk, **I. Bir Yaşından Küçük Çocuk;** *ecük becük:* Çok küçük çocuklara verilen isim, *sabı:* Bir yaşından küçük çocuk, bebek, **II. Bir Aylıktan İki Yaşına Kadar Olan Çocuk:** *dada:* 1. Bebek, bir aylıktan iki yaşına kadar olan çocuk, *bubu:* Bir iki yaşındaki çocuk, **III. İki, Üç Yaşındaki Çocuk:** *tokuç:* 1. Başlı büyük, anlağı genişlemiş (kimse), 2. Çıkık alınlı (Mn.) 3. İki, üç yaşında çocuk, *havlez:* İki yaşındaki çocuk, **IV. 5-6 Yaşına Kadar Olan Çocuk:** *encek, encik:* 1. Beş altı yaşına kadar olan çocuk, 2. Diz kapağı ile kalça kemiği arası, **V. Altı yaşından yukarı:** *fortuk:* 2. Sekiz ile dokuz yaşındaki çocuk, *toraşan:* Dokuz, on, on iki yaşlarındaki çocuk, *zıplak:* On beş yaşındaki çocuk, *devamı:* Çocukluktan çıkmış kimse, delikanlı, *Hemicük:* Çok genç çocuk.

4.6. Fiziki yapısına göre: *Büdük:* Çelimsiz ve zayıf çocuk (Sm.) *cüneş:* Büyümemiş, gelişmemiş çocuk, *dev hortuğu:* Dev yavrusu, iri çocuk, *diga:* Kötü çocuk, *gobil:* Tombul çocuk, *gödelez:* Şişman ve kısa boylu çocuk, *gömbesen:* Şişman ve sağlam çocuk, *koca dölü:* Sıskı çocuk, *komeç:* Büyüyemeyen çocuk, *kotmak:* İri yarı, gösterişli (çocuklar için), *mutuş:* Ufak tefek erkek çocuk, *tongalak:* Yaşından iri, gürbüz çocuk, *tuzun:* Güzel çocuk, *torlak:* Yaşından iri, gürbüz çocuk, *toslah:* Yaşından iri, gürbüz çocuk, *toslak:* 1. Yaşından iri, gürbüz çocuk, 2. Solunum güçlüğü çeken yaşlı kimse, *tosmak:* Yaşından iri, gürbüz çocuk, *tosmalak:* Yaşından iri, gürbüz çocuk.

Gödek: “çocukçasına, çocuksu tavır sergileyen kimse” anlamını taşıırken Farsçadan Türkçeye giren bu sözcük kısa boylu, tıknaz insanları kimi zaman alaya almak için söylenir. Ancak TDK sözlüğünde 1. Halka biçiminde yapılan ev ekmeği. 2. Saçta pişirilen mayasız yufka, bazlama. 3. Yağlı ve kıymalı pide. 4. Bir çeşit poğaç. 5. Yumurtalı ekmek ya da çörek anlamlarını da barındırmaktadır. Burada çocuğun tıknaz kısa boylu özelliğiyle bazlama, poğaçaya benzetildiği de açıkça görülmektedir (*güdek* f. Zrf: Çocukçasına). *Gödek* aynı zamanda hamurdan yapılan *pişi*, *lokmanın* da adıdır.⁹

Kırgızcada boyut, biçime yönelik kavramlar, dildeki ulusal kodlarla çocuğun karakteristik niteliklerini algılama, betimleme yoluna gidilir: Örneğin; *may bolpoç* “yağda pişirilmiş bir ekmek”, *sütökö toygon küçüktöy* “süte doymuş köpek yavrusu gibi” vb. benzetmelerle bebeğin fiziksel görünümü ifade edilir.

4.7. Çocuğun karakterine göre: *Cinbüzüh:* Çok ağlayan çocuk, *cinbüzzük:* Çok ağlayan çocuk, *dışlıksız:* Yaramaz çocuk, *eznabı:* Yaramaz, haylaz çocuk, *feşel (feşal):* Yaramaz, haşarı çocuk, Kırgızca *tentek* 1. Yaramaz, söz dinlemeyen: *Men tentek bolçumun.* “Ben yaramazdım”. 2. *mec. Yaramaz, çapkın* (Arıkoğlu, 2017, s. 2004). *findık biber:* Aksi, inatçı olan çocuk, **öcör:** inatçı, ayak direyen: *Öcör bala eken* “inatçı çocukmuş” (Arıkoğlu, 2017, s. 1689). *gıran:* Ahlaksız, terbiyesiz çocuk, *hacarap:* Yaramaz çocuk, *halaza:* 1. Ana baba, 2. Okul terbiyesi görmeyen çocuk, *isiyan:* Yaramaz çocuk, *kaykı:* 1. Büyük sözü dinlemeyen arsız çocuk 2. Tembel, *kefere:* 1. Yaramaz çocuk, *kesmik:* Her gördüğünü isteyen çocuk, *köbel:*

⁹ Gödek (I): (gobalak, goduk, godak, godal, goddik, godek, godelek, gollik, gobel, göbez, gödeş, gödeyh, güdük): 1. Kısa (boy için), 2. Şiş karınlı (adam), II.: 1. Kuyruksuz kümes hayvanı, 2. Tavuk, III.: Lokma, V.: Sapanın el ile tutulan kısmı, VIII.: 1. Halka biçiminde yapılan ev ekmeği, 2. Saçta pişirilen mayasız yufka, bazlama, 3. Yağlı ve kıymalı pide, 4. Bir çeşit poğaç, 5. Yumurtalı ekmek ya da çörek (DS, 1993/VI, s. 2122-3).

Yaramaz çocuk, *laşga*: 1. Suyla oynayarak üstünü başını ıslatan çocuk, 2. Geceleri altını ıslatan çocuk, *sırpat 1*. Yaramaz, kavgacı çocuk, *sırtık*: Yüzsüz, utanmaz (çocuk için).

4.8. Küçüklük, büyüklük, üvey, öz evlat durumuna göre: *Atsız*: Ortanca, oğul, oğlan, *gebedek*, *gede*: 3. Ana rahminde iken babası ölen çocuk, *gıynak*: Çok küçük doğan çocuk, *keski*: Son çocuk, *kıdem*: Küçük çocuk, *kodok*: Üvey çocuk, *kopel*: Sağlıklı küçük çocuk, *sıyrıntı*: Son doğan çocuk, *soncul*, *sonbeşik*, *sondöl*, *sonkaltı*, *son kesen*: Sonuncu, sonuncu çocuk, *tay*: 1. Babasız çocuk, Kırgızca atasız “babasız”: *Anın eki balası atasız kalıştı*. “Onun iki çocuğu babasız kaldı” (Arıkoğlu, 2017, s. 163). 2. Üvey çocuk, *uydurma*: Üvey çocuk, *şaraptortu*: İçki düşkününü babanın çocuğu, *yanık düren*: Son çocuk, tekne kazıntısı, *yannı düren*: Son çocuk, tekne kazıntısı.

4.9. Birtakım özel hallerine göre: *Cincoloz*: Çok küçük insan veya hayvan, *cincüvez*: Çok küçük insan veya hayvan, *dölleme*: Soy, soyun devamını sağlayan çocuk, *dol*: Soy, soyun devamını sağlayan çocuk, *döl*: 1. Soy, soyun devamını sağlayan çocuk, *eesik*: Günü gelmeden doğan çocuk, *eksik*: Zamanı gelmeden doğan insan ya da hayvan yavrusu, *emlik*: Süt emmekte olan insan ya da hayvan yavrusu, *kasma*: Yeni doğduğunda meme emmeyen bebek, *kebesiz*: Ölü doğan çocuk, duygusuz, *kıdıman*: Zamanından erken doğan insan ya da hayvan, prematüre, *kıran*, *kıranlık*: Çoluk çocuk, *kolon*: Anne karnındaki yavru, cenin, *tonguç*¹⁰: 1. En büyük çocuk, 2. En küçük çocuk, *tuna*: Yavru (insan için), *yetiksiz*: Erken doğan çocuk, *zıpıldak*: Oyun çağında çocuk.

4.10. Öksüzlük ve yetimlik durumuna göre: I. Annesi ölen çocuk (Osmanlı Türkçesi): *Keloğlan*, *yetime* (kız çocuğu için), *aciyy*, *āci*, *anasız*, *anasız guzu*, *bağrı geçik*, *duluğu sirkeli*, *milcan* (Anadolu ağızları), **II. Babası ölen çocuk:** *Atasız* (Harezmi Türkçesi), *bî-peder* (Osmanlı Türkçesi), *babasız*, *saçı bitmedik* (yetim), *tüyü bitmedik* (yetim) (Türkiye Türkçesi yazı dili), *başsız*, *dulaz*, *gebedek*, *merdesiz*, *meseke*, *tay*, *tumbat* (Anadolu ağızları), **III. Hem annesi hem babası ölen çocuk:** *Atasız anasız* (Harezmi Türkçesi), *cebedak*, *çoma*, *ekti*, *gebe*, *hort*, *hortlu/hörtlü*, *irik*, *kopel*, *övbet*, *persin*, *segir*, *sevi*, *teberik*; *latîm*, *yetimü't-tarafeyn*; *yuvasız kuşçuk* (Türkiye Türkçesi yazı dili) (Güngör, 2016, s. 157-8).

Toplum tarafından gelenek-görenek ve dinî akide ve teamüller neticesinde yadırganan, tasvip edilmeyen gayrimeşru çocuklar, sözcük ve kavramlarda kimi zaman sakınma ve örtmece sözlerle (Abdullah, tuna, veled-i mülâane vb.) kimi zaman alay, mizah yoluyla (cumartesi çocuğu, emeksiz vb.) kimi zaman da aşağılama ve hakaret çağrıştırmacı kavramlarla (kahpe dölü, kırık dölü, oynaş dölü) şeklinde anılmaktadır. Kırgızcada ise çocuklarla ilgili bu tür adlandırmalar yok denecek kadar azdır. Göçebe toplumun karakteristik yapısında düşmanlara karşı devamlı uyanık olma ve varlık savaşı verme mücadelesinin yanı sıra boylar arası kışlak, mera çekişmeleri neticesinde soy sopun devamında kız veya erkek çocuğun *kut*, *bahtla* özdeşleştirilmesi sonucu bu tür adlandırma ve çağrışımlardan uzak durulsa gerekir. Çocuklu aileler dahi kendi boy, sülalesi bir yana başka boy, soy ve düşman

¹⁰ Bir sözcüğün bağlama göre iki zıt kavramı çağrıştırması dilcilikte *enantio semiya* terimiyle karşılanmaktadır. Ahmet Güngör “çatallaşma” olarak adlandırmaktadır (*biçi*: Erkek çocuk, 3. Kız çocuğu, *tonguç*: 1. En büyük çocuk, 2. En küçük çocuk vd.). Bkz. (Güngör, 2022).

halkın çocuklarından yetim, bakıma muhtaç kalanları dahi evlat edinip kol kanat germişlerdir.

Evlilik dışı ilişkiden doğan çocuğu karşılayan ve Farsçadan dilimize giren en yaygın kullanılan sözcük “piç”tir. Sözcüğün derleme sözlüğünde çok sayıda varyantı vardır: *abdullah, anası babası bellirsiz, alakırık*: kanun dışı evlilikten doğan çocuk, *piç, anaverdi ańsız, aralık dölü, araverdi, ansız*: 1. cinsel kudretini kaybetmeyen kimse, 2. piç, gayrimeşru çocuk, *baştar, baştarda (basdarda, bastarda, baştar), bebek tohumu, bırakıntı, burakıntı*: 1. piç, 2. bırakılmış kadın, *börkeneş, börnekeç, börnekeş, bulduk, buluntu, carbık, cıba, civalak, civelek, cumartesi çocuğu, cuvallağı, çalık, çandır, çulgerme, delek, derinti, dokuz babalı, döl, dölleme, dul karı çocuğu, emeksiz, ekti*: vd (Ülkütaşır, 1976/IV, s. 376).

Bir çocuğu ebeveynlerinin şımartma ve nazlandırmaya yönelik ifadeleri de ulusal kavramın özgün bir parçasıdır. Bu tür metaforlar millî kültürün yazılı, sözlü ve dil dışı kavramlarını oluşturduğu için özgün değerler sistemini yansıtır. Metafor oluşturma yeteneğine göre halkın kültür kodları belirlenir ve bir ulus ile diğer ulus arasındaki kültürel yakınlık ve farklılıkların en belirgin ayırt edici dil ve dil dışı göstergelerini ortaya çıkarır. Yeni doğmuş bir bebeği okşama anlamında kullanılan dil araçları, çok güçlü bir duygu yükü içerdiğinden, yapıları, vurguları, tonlamaları, sıradan sözlü ve edebî konuşmadaki okşama ve yalvarma anlamındaki dil birimlerinden farklıdır. Örneğin; *Cırgalım go, cırgalım!* “Hazzım, neşe kaynağım!”¹¹ Bu nedenle, ikileme tekrarları, duygusal anlam çağrıştıran sözcükler burada yaygın olarak kullanılmaktadır. Çocuğa bu tür seslenmelerde vurgu ve tonlama ve ritim oldukça önemlidir.

Güneşim, ayım, bir tanem, meleğim, aslanım, koçum, kuzum, kınalı kuzum, kuzucuğum, bülbülüm, babasının bir tanesi, annesinin bir tanesi, canım, ruhum, ciğerim, ciğerparem, hayatım, şekerparem, balım, bal peteğim vb. sözcüklerle Türkçe ve Kırgızcada nazlandırma ve okşamalar benzer özellikler göstermekle birlikte, farklı söyleniş ve anlam farklılıkları vardır. Bunun nedeni yaşanan coğrafya, toplumun dünyayı algılayış biçimi, sosyal hayat vb. etmenler söz varlığının şekillenmesinde ve kullanılmasında önemli bir faktördür. Çocuklara yönelik bu tür okşama ve nazlandırma sözleri aşağıdaki şekilde sınıflandırılabilir:

a) **Gök cisimlerinin karanlığı dağıtan ve dünyaya ışık tutan özelliklerinden, yüksekliğinden, sonsuzluğundan ve insanı hayran bırakan güzelliğinden hareketle:** *cıldızım* “yıldızım”, *çolponum* “çolpan yıldızım”, *ayım* “ayım”, *künüm* “güneşim” vb., b) **Kıymetli mücevher, taşlarla:** *altınım* “altınım”, *kümüşüm* “gümüşüm” vb., c) **İnsan hayatındaki sevinç, mutluluk, bereket, baht, neşe vb. kavramlarla:** *cırgalım* “zevk, neşem”, *kubanıçım* “kıvancım”, *berekem* “baht, bereketim”, *cıttarım* “mis kokulum” vb., d) **Hayvan ve hayvan yavrularıyla:** *kulunum* “kulunum, tayım”, *küçüğüm* “eniğim”, *botom* “botam, deve yavrum” e) **Güzel kokan bitki ve çiçeklerle:** *sümbülüm, mor menekşem* vb. yaygın olarak kullanılır. Nariste, bala, ulan, beş kökül vb., f) **Okşama, yalvarma ve nazlandırmaya yönelik:** *Kölököm, berekem, küçüğüm, kulunum* “gölgem, bereketim, bir tanem” vb. çocuklarla ilgili geleneksel anlamı çağrıştıran sözcükler

¹¹ Türkiye Türkçesine aktarıldığında şiirsel, ritmik sıcaklığı veren ifadelerle eşdeğerliği sağlanabilir: “Biciğim, biriciğim!” vb.

dile özgü olmayan ölçütlere dayalı özgün ve niteliksel özellikler temelinde tematik grupları oluşturmaktadır.

Türkçede çocuğun anne ve babasına seslenme edatı olarak “babacığım”, “anneciğim”, “babacık”, “annecik” vb. ifadeleri sıklıkla kullanılır. Türk lehçeleri arasında yer alan diğer Türk dilli halkların yanı sıra Kırgızcada çocukların anne ve babasına yönelik bu tür hitap ve ifade biçimi yaygın değildir. Ancak, Kırgızca ve diğer Türk Lehçelerinde konuşma dilinde Rusçanın etkisi ile *mamıçka* “annecik” hitap şeklinin özellikle büyük şehirlerde kullanıldığına şahit olmaktadır.

g) Çocuğa yalvarıp yakarma anlamında: *sadagañ, sadagañ boloyun, sadagañ keteyin* “kurban olayım” anlamında ünlem cümlelerinin, Kırgız halkının sadaka ve sadaka verme dinî anlayışına dayalı olarak ortaya çıktığını söyleyebiliriz. Örneğin; *Sadagañ boloyun, minça emne keçiktiñ? Üşüp da ketiptirsiñ...* “Kurban olayım, neden bu kadar geç kaldın? Üşümüştün de...” Bu cümledeki *sadagañ boloyun* ifadesi, başının gözünün sağlığı için verdiği sadakan -fitren, zekâtın- olayım ifadesinin Türkçe eşdeğerliği “Kurban olayım!” ifadesi daha uygundur (Daşman, 2003, s.88). Çocuğa yönelik bu tür ünlemlerin her iki dilde de kullanılmasında çocuğun kötü ruhlardan korunması, nazar değmemesi inancı saklıdır.

Canımdı kara, canımdı çabayın! “Canım feda, bu can yoluna feda!” vb. yalvarma anlamındaki kalıp sözlerin anlamı Kırgızların sadaka vermek, ciğer vurmak, üfleme gibi dinî ritüelleri ile yakından ilgilidir. Bu ritüelin icrası sırasında kecinin ciğerleri, boğazı, kalbi ve karaciğeri de dövülür. Bu yüzden *öpkömdü / öpkö-cürögümdü / öpkö boorumdu / kolkomdu çabayın* “Ciğerime / ciğerime-kalbime / ciğerlerime-karaciğerlerime / kalçalarım vurayım!” gibi yalvarma, nazlandırma ifadeleri ortaya çıkmıştır. *Canımdı çabayın! Oozuñdan, koluñdan... Abıška ööp cittağılap, neberesinin beti-başınan çolo cer kaltırbadı (Ş.B.).* “Bu can kurban olsun sana! Senin ağzından, senin ellerinden... Yaşlı adam torununun yüzünü başını öpüp kokladı (Ş.B.).”

Balaketin di alayın, meenetin di alayın! *Balaket* “felaket,bela” ve *meenet* “emek” sözcüklerine ait kavram, Kayseri ağzında yaygın olarak kullanılan “Gadan alim” “Sana gelen (bela, illet) bana gelsin!” gibi birine (genellikle bir çocuğa, kendinden küçük birine) yalvarma anlamında örtük ifadelerin ortaya çıkmasına sebep olmuştur. Yine Kırgızcada *Aylanayın!* ifadesi bu anlamda kullanılır. *Saga kelçü balaanı, camandıktı, kıyınçılıktı özümö alayın.* “Sana gelen belâ (dert, hastalık vb.) bana gelsin!” deyiminin anlamı buradadır. Örneğin; *E, balaketin di alayın karaldılarım! Atalarım suu içken arıktın suusun cañı arpıgıñarga saldıñar (Cantöşev)* “Hey, kurban olduklarım! Atalarımın içtiği arkın suyunu kendi arkınıza çevirdiniz (Cantöşev).”

Çocuklarla ilgili sözcüksel-deyimsel sözcük dağarcığı ve atasözleri, bir kişinin zihinsel düşüncesini yansıtır. Ulusal kavramlar, farklı bilişsel yapılar yoluyla düzenlenir. Çocuğun yaşı, evrelerine göre dil birimlerine yansımaktadır. Bebeğin yaşı, yukarıda bahsedildiği gibi, büyüme dönemine ilişkin eylemlerini tanımlayan ölçülere dayalı ise ergenlik çağındaki çocuğun yaşı, nispeten insan aklı, vücut bölümleri vb. organ adlarıyla ilgili metaforlara dayalıdır.

Çocuğun yaşına ilişkin kavramlar, Türk ve Kırgız halkının en eski devirlerinden günümüze kadar olan kültür birikiminin bir neticesi ve dünyayı algılayış biçiminin bir

göstergesidir. Kırgızlar, çocuğun yaşını çevrelerinde gördükleri gösterge ve algıladıkları kavramlarla karşılaştırarak betimlerler. Bu betimlemelerde insan-insan, insan-doğa, insan-eşya ilişkisinin yansımaları göze çarpmaktadır.

Sonuç

Doğum öncesi ve sonrası olmak üzere bebek, çocuk kavramları Türk halklarının dünden bugüne mitoloji, masal ve efsanelerinin yanı sıra günlük hayatının ana merkezini oluşturur. “Çocuk” soyu soppu devam ettiren, aile, ocak, halk ve devletin bekası, temel direğidir. Baht, kut getirendir. Türkçe ve Kırgızcada atasözleri, deyimler ve kalıp sözlerde çocuk teması sıklıkla işlenir: *Su küçüğün sofra büyüğün. Ağaç yaş iken eğilir.* Kırgızcada da neslin devamı, evin kut, bereketi vurgusu çocuk metaforuyla atasözlerinde yer almaktadır. *Balaluu üy bazar, balasız üy mazar.* “Çocuklu ev pazar, çocuksuz ev mezar”.

Görüldüğü üzere Türkçe ve Kırgızcada “çocuk” kavramının dilbilimsel ve bilişsel düzeyde incelenmesi, dil-kültür, insan bilinci ve dil arasındaki ilişkilere yönelik yeni yaklaşım ve kuramları oluşturmaktadır. Söz varlığına dayalı sözcük, deyim ve kalıp ifadelerin eşdeğerliliklerinin çıkarılması sözlük ve lehçeler arası aktarmalara katkılar sağlayacaktır.

Çocuğun saflık ve temizliğin sembolü olması, geçirdiği evreler, bedensel ve ruhsal özelliklerine göre yaşı, konuşması, duruşu, tavırları çok sayıda sözcük kadrosunun yaygın olarak kullanılmasına yol açmıştır. Bu sözcük ve kavramların arkasında zengin kültür değerleri yatmaktadır.

Çocuklarla ilgili sözcük-deyimsel sözcük yapısı ve atasözleri, sözlü anlatım ve edebî eserlerde çok sık kullanılan sözcük katmanına ait olup konuşurun-yazarın kültürel düzeyini yansıtmaya yarayan bir araç görevi görür. Çocuklarla ilgili dil birimleri, ayrı bir sözlüksel alt sistem oluşturur. Bu sistemdeki dilsel ilişkilerde eş anlamlı, zıt anlamlı ve çok anlamlı olgular gözlenir.

Geleneksel söz varlığını, sözlü ve yazılı formlar üzerinden (biçim, biçem ve anlam) özelliklerini çözümleyerek, bilinç ve dil arasındaki karşılıklı ilişki ve zihinde depolanan kavramların dile yansıma özellikleri, ileride farklı araştırma sonuçlarını ortaya çıkaracaktır.

Türkçe ve Kırgızcada çocukla ilgili yaygın sözcük ve tamlamalar, çocuğun yaşını ifade eden dil birimleri, çocuk için yalvarma, yakarma anlamında kullanılan sözcüksel-deyimsel sözcük dizilişi ile atasözleri ve geleneksel sözlükte yer alan kavramlar, disiplinler arası ortak araştırma ve çalışmaları zorunlu kılmaktadır.

Kısaltmalar:

A.: Arapça

F.: Farsça

Zrf.: Zarf

Kaynakça

- Aydemir, Hakan. (2018). Çocuk sözcüğünün etimolojisi üzerine. *Rumeli Dil ve Edebiyat Araştırmaları Dergisi*, 12. ss. 1-18.
- Arıkoğlu E, vb. (2017). *Kırgızca-Türkçe sözlük*. Kırgızistan-Türkiye Manas Üniversitesi Yayınları.
- Biyzaqov, Seydin. (2007). *Siynonimder sözdigi*. Arıs Baspası.
- Caparov, Ş. K. Seydakmatov. (1984). *Kırgız tilinin sinonimder sözdüğü*, Kırgız SSR İlimler Akademiyası. İlim Baspası.
- Caparov, Ş. (2011). *Adam attarı-El baylığı*. Bişkek: MTMİ.
- Çağatay, Saadet. (1977). Türkçe’de çocuk kavramı. *TDK Belleten*, ss.1-16.
- Daşman, Ali. (2003). *Sırdık sözdör*, (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi), Cusup Balasagin Atındaki Kırgız Uluttuk Universiteti, Gumanitardık İnstitütü.
- Develioğlu, Ferit. (2020). *Osmanlıca-Türkçe sözlük*, Aydın Kitabevi.
- Derleme Sözlüğü. (1993). C.VI, TDK Yayınları, Ankara Üniversitesi Basımevi.
- Duran, E., ve Cengiz, Ş., (2022). Türk atasözlerinde çocuk ve çocukluk kavramı. *Folklor Akademi Dergisi*, C.5, S.3, ss. 674-697.
- Güngör Okan Celal. (2016). Türkçe’de öksüz ve yetim çocuklarla ilgili sözler. *Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim Dergisi*, S.5/1, ss.156-170.
- Güngör Okan Celal. (2018). *Türkçede çocukla ilgili söz varlığı*. Kömen Yayınları.
- Güngör Ahmet. (2022). Kırgızca ve Türkçe sözcüklerde anlam çatallaşması (enantio semiya). *Hars Akademi Uluslararası Hakemli Kültür Sanat Mimarlık Dergisi*, C.5, S.2, ss. 294-310.
- Kaşgarlı Mahmud. (2013). *Divanü Lûgat-it Türk*. Çev. Besim Atalay. C. I. TDK Yayınları.
- Manas. (1958). Birinci Bölük, Birinci Kitep. Kırgızmambas Baspası.
- Moldokulova D. Törökeldiyevna. (2016). *Kırgızdardın calttık cürüm-turum madaniyatı (XIX kılımdın ayagı-XX kılımdın başı)*, Arabayev Universiteti Baspası Baspası.
- Osmanova C., Konkobaev K., ve Caparov Ş., (2001). Kırgız tilinin frazeologiyalık sözdüğü, Kırgız-Türk “Manas” Universitetinin Çıgarmaları:4.
- Tölökova E. Turdubaevna. (2012). *Kırgız tilinde «bala» kontsepti, (lingvomadaniyat taanuu iliminin aspektisi cöniündö)*, Kand., Diss., Avtoreferatı. Bişkek Gumanitardık Universiteti.
- Yudahin, K. K. (1985). *Kırgızça-Oruşça sözdük*. Sovetskaya Ensiklopediya Baspası.
- Ülkütaşır, M. Şakir. (1976). Türkiye Türklerinde ad verme ile ilgili gelenek ve inançlar. *Kültür Bakanlığı, Uluslararası Türk Folklor Kongresi Bildirileri, IV. Cilt, Gelenek, Görenek ve İnançlar*. DSİ Basım Müd. Matbaası. ss. 369-384.

İnternet Kaynakları

<https://bilim-kg.com/bala-zhonundo-makaldar/> erişim tarihi.06.07.2023

Küllüye

Cilt/Volume: 4 • Sayı/Issue: 2 • 2023

Çatışma beyanı: Makalenin yazarı, bu çalışma ile ilgili taraf olabilecek herhangi bir kişi ya da finansal ilişkileri bulunmadığını dolayısıyla herhangi bir çıkar çatışmasının olmadığını beyan ederler.

Türkiye'nin Ekonomi Tercihi Bağlamında 1946 Devalüasyonu

Yakup ÖZSARAÇ*

Özet

Türkiye, 1946 yılında milli parasının değerini düşürerek bir tercihte bulunmuştur. Bu tercih, ekonomi literatüründe devalüasyon olarak tanımlanmaktadır. 1946 yılında ki ekonomik bu tercih II. Dünya Savaşı sonrası dünyada oluşan bloklarda "Batı" yönlü ekonomi politikalarını kabul eden bir sürecin başlangıcıdır. Aynı dönemde çok partili hayata geçilmiştir. Ancak iktidar ve idare değişmemiştir. Cumhuriyetle beraber sanayileşmeye çalışan, tarımda kendine yeten bir üretimi olan milli ve kapalı bir ekonomisi olan Türkiye, bu kararı alırken bütçe fazlası olan ve kendini savaşın insan yıkımından korumuş bir ülkeydi.

Türkiye'nin savaşta tarafsız kalması, ülkenin ekonomik olarak çökmesinin önüne geçmiştir. Türkiye, savaşın başlamasıyla birlikte tarım üretimini artırmak için çiftçilere yönelik teşvikler vermiştir. Ayrıca, sanayileşme hamlesine devam etmiştir ve savaş için gerekli olan malzemelerin üretimine odaklanmıştır. Savaşın sona ermesiyle birlikte, Türkiye ekonomisi yeniden canlanmış ve hızlı bir büyüme sürecine girmiştir. Bu dönemde, ülkede sanayileşme hızlanmış, tarım üretimi artmış ve dış ticaret hacmi genişlemiştir. Bu refahın kaynağı yıkıma uğramış savaş mağduru devletlerdi. Ancak Türkiye'nin bu sisteme entegre olması için ekonomik olarak ürünlerini ucuzlatması gerekiyordu.

Türkiye 1946 yılında Türk Lirası'nın Amerikan Doları karşısında %113 oranında devalüe ediyordu. Böylece, II. Dünya savaşında oluşan 2 kutuplu dünyada Türkiye'nin bu ekonomik tercihi ile batı dünyasına ve uluslararası kurumlarına entegre olması süreci başlamış oluyordu. Bu süreç hala ekonomik ve siyasi kurumlarıyla hala devam etmektedir.

Anahtar Kelimeler: Türkiye Ekonomisi, Devalüasyon, Entegrasyon.

1946 Devaluation in the Context of Turkey's Economic Choice

Abstract

Turkey made a choice in 1946 by devaluing its national currency. This preference is defined as devaluation in the economics literature. This economic preference in 1946 II. It is the beginning of a process that accepts "Western" economic policies in the blocs formed in the world after World War II. In the same period, a multi-party system was introduced. However, power and administration did not change. Turkey, which tried to industrialize together with the Republic, had a self-sufficient production in agriculture and a national and closed economy, was a country that had a budget surplus and protected itself from the human destruction of the war when making this decision.

Turkey's neutrality in the war prevented the country from collapsing economically. With the start of the war, Turkey gave incentives to farmers to increase agricultural production. It also continued its industrialization drive and focused on the production of materials necessary for the war. With the end of the war, the Turkish economy revived and entered a rapid growth period. In this period, industrialization accelerated in the country, agricultural production increased and foreign trade volume expanded. The source of this prosperity was the devastated war-torn states. However, in order for Turkey to integrate into this system, it had to make its products cheaper.

In 1946, Turkey was devaluing the Turkish lira by 113% against the US dollar. Thus, II. With this economic choice, Turkey's integration with the western world and international institutions had begun in the bipolar world, which was the result of World War II. This process still continues with its economic and political institutions.

Keywords: Turkish Economy, Devaluation, Integration.

* Dr., Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi, Ankara/ Türkiye, e-mail: yakupozsarac@gmail.com

ORCID : <https://orcid.org/0000-0003-2249-231X>.

Bu makaleyi şu şekilde kaynak gösterebilirsiniz / To cite this article (APA):

Özsaraç, Y. (2023). Türkiye'nin Ekonomi Tercihi Bağlamında 1946 Devalüasyonu. *Külliyeye*, 4(2), 292-305. DOI: 10.48139/aybukulliyeye.1262667.

Makale Bilgisi / Article Information:

Geliş / Received	Kabul / Accepted	Türü / Type	Sayfa / Page
17 Ağustos 2023	18 Eylül 2023	Araştırma Makalesi	292-305
17 August 2023	18 September 2023	Research Article	

Extended Abstract

The Republic of Turkey is a state founded on the idea of economic independence. The Turkish economy has been shaped by the steps taken and the reforms made since the first years of the Republic.

In the early years of the Republic, the Turkish economy was rather weak due to the disintegration of the Ottoman Empire and the difficult conditions of the country in the post-war period. Republican governments began to implement various reforms and policies to ensure economic development. In this context, important steps have been taken such as modernizing agriculture, developing industry and making infrastructure investments.

Thanks to the reforms made in the agricultural sector in the 1920s, agricultural production and productivity were increased. In addition, important developments took place in the country's foreign trade.

In general, the economic situation of the Republic of Turkey between 1923-1939 was a period in which significant progress was achieved thanks to the reforms and policies implemented despite the difficulties experienced in the first years of the Republic.

The 1929 economic crisis affected many countries, including Turkey. However, Turkey became one of the few countries that could quickly get out of the crisis with the measures it took during this period. Decisions made have had an impact on this. A protective economic structure was adopted.

In the 1930s, a closed and protective economic model was adopted and the country's foreign dependency was tried to be reduced. In this context, policies such as the establishment of a domestic industry, the use of agricultural products in the domestic industry, and the support of domestic production instead of imported goods were implemented.

During this period, the Central Bank was established. In the 1930s, Turkey's foreign trade also increased rapidly. Trade agreements with Germany and the Soviet Union were particularly important during this period.

In 1946, Turkey's preferred method to reduce its foreign trade deficit and increase its exports was devaluation, that is, exchange rate adjustment. Considering that Turkey is going through a difficult economic period in this period, we can say that devaluation is a choice to ensure economic stability.

But the devaluation of 1946 had its advantages and disadvantages. One of its advantages was that it increased Turkey's exports and reduced its foreign trade deficit. One of the disadvantages was the risk of increased inflation.

As an alternative option, different methods such as taxes, quotas and other trade policies can be used to increase Turkey's exports. However, due to the small foreign trade volume of Turkey at that time and the contraction in world trade in the post-war period, a method such as devaluation was preferred.

In 1946, the method preferred by Turkey to reduce its foreign trade deficit and increase its exports was devaluation, that is, exchange rate adjustment.

Considering that Turkey was going through a difficult economic period in this period, it would be correct to say that devaluation is a choice for economic stability.

As a result, the evaluation of devaluation as a choice in 1946 depends on Turkey's economic conditions at that time and world trade conditions. For this reason, the preferred method should be evaluated according to the conditions and needs of that period. In addition, with this devaluation, the way of membership to international economic and political organizations has been opened.

Giriş

Birinci Dünya Savaşı sonrası ulusal bağımsızlık mücadelesi veren Türkiye Cumhuriyeti aynı zamanda milli bir ekonomik mücadele de vermiştir. Cumhuriyet'in kurucusu ve önderi Mustafa Kemal Atatürk'ün iktisat anlayışı bağımsızlık üzerine kurgulanmıştır. Nitekim İzmir İktisat Kongresinde "İktisadiyat demek, her şey demektir" diyerek açıkça önemini ifade etmiştir.

Bu açıdan Türkiye Cumhuriyeti'ni kurulurken, hemen her şeyini kendisi üreten ve tam bağımsız bir ekonomi politiği takip eden bir ülke olmayı hedefliyordu. Bu pozisyonunu İkinci Dünya Savaşına kadar sürdürdüğü söylenebilir. Özellikle borçlanmadan uzak durulan bu dönemde, yerli ve milli üretime çok önem verilmiştir.

Cumhuriyetin ilan edildiği 1923 yılından ilk büyük devalüasyonun yaşandığı 1946 yılına kadar Türkiye ekonomisi 3 ana döneme ayrılabilir. Birinci dönem; 1929 buhranına kadar olan dönem olup, bu dönemde ekonomik bağımsızlık yolunda ilerleme kaydeden ve hızlı bir büyüme yaşayan bir ekonomik durum ön plana çıkmaktadır.

1929 krizi sonrası mecburi olarak korumacı bir yapıya dönüş söz konusudur. Bu dönemde devletçilik anlayışını benimseyen bir ekonomi politikası bağlamında durağan bir ekonomi göze çarpmaktadır.

Üçüncü dönem ise II. Dünya Savaşı dönemi olup, bu savaşın dünyada düzen değiştiren bir savaş olarak tanımlayabiliriz. İki kutuplu dünya bu savaş sonrası oluşmuştur. Cari küresel ekonomik sistem ve neo-liberal politikalar bu dönemin eseridir. Savaş sonunda Türkiye de bilerek isteyerek Batı dünyası yanında yer almıştır. Bu tercih finansal bir kriz olarak tanımlanabilecek 1946 devalüasyonunu getirmiştir.

Türkiye, 1940'lı yıllarda II. Dünya Savaşı etkisiyle üretimi düşen, ekonomisi büyük zarar gören bir ülke durumundadır (Tezel, 1986, s. 100). Bu durum savaşın bitimine doğru Almanya'ya savaş açtığını ilan ederek, dünyaya entegre olma yolunda bir tercih yapan devlet (hükümet), 1945'de Milletler Cemiyeti'ne üye olan 51 ülkeden biri olmuştur. Ekonomik gelişmenin ve entegrasyonun ön koşulu olan demokrasi yolunda da bir adım atılarak, yeni siyasi partilerin kurulmasına izin veren bir döneme girilmiştir. Böylece ileride iktidar olacak Demokrat Parti (DP), 1946 yılında Türk siyasi hayatına katılmıştır.

Devalüasyon, bir ülkenin para biriminin, diğer ülkelerin para birimlerine karşı değerinin düşürülmesidir. Devalüasyon ile ülkenin dış ticaret için avantaj sağlaması amaçlanır. Çünkü yerel ürünler diğer ülkeler için daha ucuz hale gelir.

Ancak, devalüasyon aynı zamanda ülkenin iç ekonomileri için de zorluklar yaratır ve vatandaşların daha pahalı yurtdışı ürünlerine maruz kalmasına sebep olur.

Türkiye, II. Dünya savaşına girmemesine rağmen büyük bir ekonomik gerileme yaşamıştır. Bir tarım ülkesi olan Türkiye özellikle 1942 ve 1945 yıllarında, tarımda büyük bir çöküş yaşamıştır. Savaş ekonomisinden yavaş yavaş normale dönen Türkiye ekonomisi, savaş sırasında uyguladığı 1946'da Toprak Mahsulleri Vergisi'ni yürürlükten kaldırmıştır. 1946 yılından itibaren dış ticaretinde daha serbest bir yapıya geçmek üzere bazı değişiklikler yapmaya başlamıştır. Bu çerçevede 1946 Ağustos'unda dışalım üzerindeki kısıtlamaların kaldırılacağı açıklanmıştır (Arar, 1968, s. 167).

7 Eylül 1946 tarihinde aldığı bir kararla hükümet, Türk lirasının ABD doları karşısındaki değerini düşürülerek ilk büyük devalüasyon yapılmıştır. O tarihe kadar, 1,31 TL olan 1 ABD doları 2,80 TL'ye çıkarılıyordu.

Bu devalüasyonla, 1944 yılında Bretton Woods'ta¹ temelleri atılan IMF ve Dünya Bankasına bu kur üzerinden üye olunuyordu. Savaş sonrasında oluşan iki kutuplu dünyada Batı Bloku'nun liderliğini yapan ABD, Avrupa'nın batısını ve diğer ülkeleri Sovyet tehdidine karşı korumak için önemli kurumsal düzenlemeler ve mali yardım programları devreye sokmuştur. Türkiye de bu bağlamda özel sektör ve ticaret serbestisi uygulamaları başlatarak bu uluslararası durumdan yararlanma yoluna gitmiş ve Cumhuriyetin dış yardım ve dış borçlanmaya yelken açması bu dönemle başlamıştır (Ekzen, 2009, s. 9).

1923-1939 Yılları Türkiye Ekonomisi

Birinci Dünya Savaşı sonrası, savaşı kaybeden bir İmparatorluğun mirasçısı olarak kurtuluş savaşı vererek kurulan bağımsız Türkiye Cumhuriyeti, kuruluş sürecinde ekonomik bağımsızlığa özel önem vermiştir. 1923 yılı başında (17 Şubat-4 Mart), henüz devletin rejimi belli değilken, 1135 delege ile İzmir İktisat Kongresi toplanmış ve ekonomik bağımsız iktisat politikaları yolunda birçok karar almıştır. Bu kongrenin ana hedefi, kesintiye uğramış Lozan Barış Antlaşması görüşmelerinde kapitülasyonların kabul edilmeyeceğini dünyaya ilan etmektir.

Bu kongrede alınan kararlarla, bağımsız politikalar bağlamında ihracata yönelik sanayiciler desteklenmiş, 1924'te ilk özel bankamız olan İş Bankası ve 1925'te Sanayi ve Maadin Bankası kurulmuştur. 1925'te Aşar Vergisi kaldırılmış, demiryollarının devletleştirilme adımları atılmış, 1926'da Kabotaj Kanunu ile diğer ülkelerin gemilerine tanınan ayrıcalıkları ortadan kaldırmıştır (Şahin, 2016, s. 26).

1924 yılında yürürlüğe giren Lozan Antlaşması ile borçlar ile ilgili kısmında toplam tutarı 129.384.910 altın lira olan Osmanlı borçlarının, 84.597.495 altın lirasını (% 65,4) Türkiye Cumhuriyeti'ne yüklemiştir. Bu da devlet bütçesine ağır bir yük olarak yansımıştır (Toprak, 1999, 22). Dış ticaret açığı vermemize neden olan kapitülasyonların etkisi 1929 yılına kadar devam etmiştir. Böylece %13 civarında seyreden spesifik gümrük vergilerinden oluşan

¹ Bretton Woods, ABD'nin New Hampshire eyaletinde bulunan küçük bir kasabadır. Burada 1944 yılının Temmuz ayında Birleşmiş Milletler Para ve Finans Konferansında toplanan devletlerce imzalanan "Uluslararası Para Anlaşması"nın bir diğer adıdır.

tarifeler 1929 yılına kadar uygulanmıştır (Pamuk, 2014, s. 176).

1923-30 arasında ortalama GSMH artışı %9,7 civarında seyretmiş, demiryolu ağları genişlemiş, bütçe dengesi sağlanarak kamu maliyesi istikrarı sağlanmış bir dönemdir. Ancak 1929'da Büyük Buhran döneminde düşen dünya fiyatları Türkiye'nin dış ticaretini önemli ölçüde etkilemiştir.

1928 yılında 88,3 milyon dolar olan ihracat, 1929'da 74,8 milyon dolara, 1930'da 71,4 dolara, 1931'de 60,2 milyon dolara, 1932'de 48 milyon dolara düşmüştür. Bu düşüş, ihracatın miktar olarak artmasına rağmen gerçekleşmiştir. İthalatta da azalma olmuştur. İthalat 1930'da 69,5 milyon dolar, 1931'de 59,9 milyon dolar, 1932'de ise 40,7 milyon dolara gerilemiştir (DİE, 1994, s. 278).

Bu verilere yakından baktığımızda; 1930-31 yıllarında GSMH sırasıyla %2.2 ve %8.7 oranında arttıktan sonra 1932 yılında birden -% 10.7 oranında gerilemiştir. Aynı dönemde tarımsal büyümenin düştüğünü ve endüstri büyümesinin arttığını görebiliriz. 1936 yılı ise büyümenin %23,2 ve tarımsal büyümeninse %54 olduğu ve tarımın ne denli büyümeye etkisini gösteren bir yıl olmuştur (DİE, 1994, s. 286).

1930'lara kadar bir merkez bankası olmadığı için para politikasında aktif olamayan hükümet, T.C. Merkez Bankası (TCMB) 3 Ekim 1931'de kurmuş ve banka 1.01.1932'de resmen faaliyete başlamıştır. TCMB zamanla mevzuat düzenlemeleriyle para politikasında aktif rol almıştır.

Devletçi politika anlayışıyla Birinci Beş Yıllık Sanayi Planı 1933 yılında hazırlanmış, 1934 yılında uygulamaya konulmuştur.² Bu süreçte, devlet eliyle yirminin üzerinde fabrika vb. kuruluş faaliyete geçmiştir. Bunlardan; 1933 yılında kurulan Türk Hava Kurumu, havacılık sektörünün geliştirilmesi için çalışmalar yapan bir devlet kuruluşudur. Kurum, uçak tamiri, bakımı ve eğitimi gibi hizmetler sunmaktaydı. 1937 yılında kurulan İskenderun Demir ve Çelik Fabrikaları, Türkiye'nin en önemli sanayi yatırımlarından biridir. Fabrika, Türkiye'nin demir çelik sektöründe üretim yapmaya başlaması açısından önemlidir. Bir diğeri de kurulan Türk Traktör ve Ziraat Makineleri Fabrikası, bu fabrika, tarım sektöründe kullanılan traktör ve ziraat makinelerinin üretimini gerçekleştirmekteydi. Bunun yanında 1933'te kurulan Sümerbank, tekstil ve deri sanayiinde faaliyet gösteren bir devlet bankasıydı. Bu kuruluş, Türkiye'nin sanayileşmesinde önemli bir rol oynadı ve birçok fabrikanın kurulmasına öncülük etti. 1935'te kurulan Etibank, Türkiye'nin madencilik sektörünü geliştirmek ve yer altı kaynaklarını kullanmak amacıyla kurulmuş bir devlet bankasıdır. Bunun yanında 1937'de denizcilik sektörüne finansal destek sağlamak Denizbank ve küçük ve orta ölçekli işletmelere finansal destek sağlamak, kırsal kesimde yaşayan insanların ekonomik faaliyetlerine destek olmak ve halkın tasarruf alışkanlıklarını teşvik etmek amacıyla 1938'de Halk Bankası gibi bankalar kurulmuştur.

İkinci Dünya Savaşı Döneminde 1939-45 Yılları Türkiye Ekonomisi

1939'da başlayan II. Dünya savaşına Türkiye girmediyse de savaşın yıkıcı etkilerinden kurtulamamıştır. Savaşın etkisi 1940'lı yıllarda tüm dünya

² Bu sanayi planı, Sovyet Profesör Orlov'un başkanlığında bir heyet tarafından hazırlanmıştır.

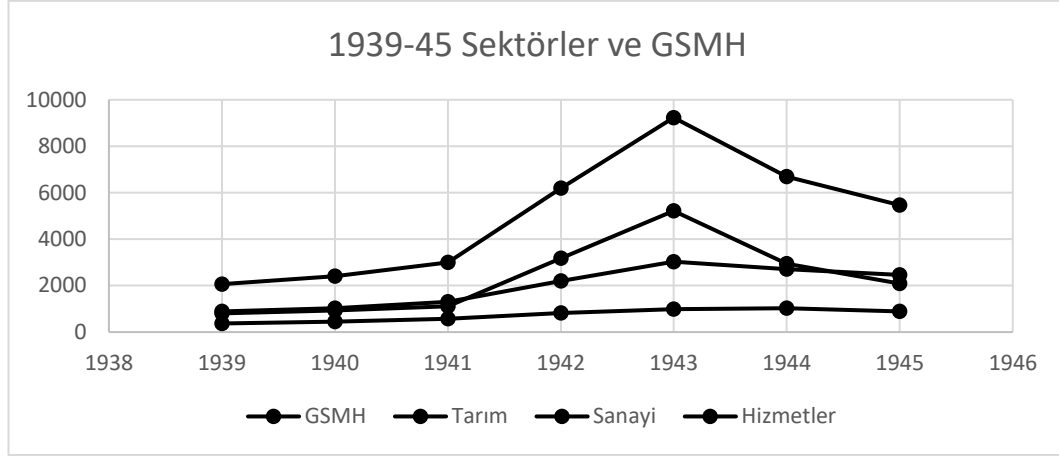
ekonomilerinde daralmaların yaşanmasına neden olmuştur. Artan savunma harcamalarının yanında üretim ve işgücü kaybı nedeniyle para basma yoluna gidilerek merkez bankası kaynaklarına başvurulmuştur. Benzer şekilde bu dönemde Türkiye’de de kamu finansman gereğine yönelik olarak TCMB kaynaklarına yönelim başlamıştır.³ Merkez Bankasının para basması ve emisyon artışı ile kamu açıklarını finanse etmesi nedeniyle enflasyon oranı yükselmiştir. Fiyatlar genel seviyesinde 1938’i 100 kabul edersek; 1940 yılı 126,6 değerini göstermekte iken, bu değer 1944 yılı başında 590’a ulaşmıştır. Fiyatlar Genel seviyesindeki yıllık ortalama artış oranı 1942 yılında % 93,6 ile zirveye ulaşmıştır (Ekzen, 1980, s. 11).

Ortaya çıkan bu duruma ilave olarak arzın artırılmaması nedeniyle düşen üretim Türk lirasının aşırı değerlenmesine neden olmuştur. 900 bin kadar erkek askere alınmış ve üretimden çekilmiştir. Buda savunma bütçesinin genel bütçenin %50 seviyesine yükselmesine neden olmuştur. Savaş ekonomisi şartlarında devlet, piyasaya dönük özel kesim üzerinde yoğun bir kontrol uygulamıştır. Bu amaçla 1940 yılında Milli Korunma Kanunu yürürlüğe girmiştir. Bu kanuna göre fiyatlar devlet tarafından belirlenmiştir. Bunun yanında el koyma, zorunlu çalıştırma gibi uygulamalar da söz konusu olmuştur. Özel sektöre ait dokuma fabrikalarının ürünlerini belirli bir fiyatla devlete satmaları zorunlu kılınmıştır. Ayrıca 1942 Varlık Vergisi ve 1943’te Toprak Mahsulleri Vergisi ile kamunun bütçe açığı kapatılmaya çalışılmıştır (Toprak, ,1999, s. 40).

Tablo 1- 1939-45 Yılları Arası Türkiye’nin GSMH ve Sektörler

Yıl	<u>Milyon TL</u>			
	GSMH	Tarım	Sanayi	Hizmetler
1939	2063,1	804,4	370,6	888,1
1940	2403,4	925,8	446,1	1031,5
1941	2992,3	1107,4	578,5	1306,4
1942	6195,9	3170,3	824,5	2201,1
1943	9231,7	5216,4	985,6	3029,7
1944	6684,7	2948	1026,4	2710,3
1945	5469,8	2094,9	891,6	2462,9

³ Türkiye savaş döneminde masraflarının % 10’unu irat ve servet vergileri, % 20’sini muamele ve istihlak vergileri, % 5’ini inhisar geliri, % 4’ünü devlete ait emlak hasılatı geliri, % 1’ini devletçe idare edilen müesseseler geliri, % 5’ini müteferrik varidat geliri, % 10’unu fevkalade varidat geliri ve nihayet % 45’ini kanunu mahsusları ile temin edilen fevkalade gelirlerle (para basarak) karşılamıştır (Ekzen, 1980, s.12).

(DİE, 1923-1992, s. 414.; Kepenek ve Yentürk, , 1995, s. 71)

1938-45 döneminin dönem başı ve dönem sonu birlikte dikkate alındığında, milli gelirin tarım, sanayi ve hizmetler olarak kompozisyonunda anlamlı bir farklılığın olmadığı göze çarpmaktadır. Dönem boyunca yıllık ortalama olarak tarım sektörü 2324 Milyon TL, sanayi sektörü 732 Milyon TL ve hizmetler sektörü 1424 Milyon TL ortalamasında gerçekleşmiştir. Bu sektörlerin milli gelire oranı ise; Tarım %43, Sanayi %16, Hizmetler %41 dolayında gerçekleşmiştir. Bu ortalamalara ait standart hataların düşüklüğü sektörel payların istikrarlı olduğuna işaret etmektedir.

Türkiye İkinci Dünya Savaşına girmediyse de, savaşın yıkıcı etkilerinden kurtulamamıştır. Savaş döneminde devlet, özel kesim üzerinde yoğun bir kontrol uygulamıştır. Milli Korunma Kanunu 1940 yılında yürürlüğe girmiştir. Özel sektöre ait dokuma fabrikalarının ürünlerini belirli bir fiyatla devlete satmaları zorunlu kılınmıştır. İki yıl süreyle özel çimento fabrikalarına el konulmuş, bu da girişimcilerde devletleştirme eğiliminin devam edeceği beklentisini doğurmuştur. Yine 1941 yılında Teşvik-i Sanayi Kanununun kaldırılması da, özel kesim için ek bir olumsuzluk olmuştur.

Savaş döneminde artan devlet harcamaları, Merkez Bankası kaynaklarına başvurmayı beraberinde getirmiştir. Para arzındaki artış, üretim ve ithalat darboğazları birlikte ilk defa ağır bir enflasyona yol açmıştır. Toptan Eşya Fiyatları Endeksi 1938 yılı için 100 kabul edildiğinde, 1942 yılında 280 ve 1944 yılında 454 olarak gerçekleşmiştir (Toprak, 1999, s.40).

Özetle Cumhuriyet dönemi ekonomisi 1946 yılına kadar kendine özgü karma ekonomik bir sistem uygulayan ve 1929 buhranından sonra devletçiliğe dönen bir yapıdadır. Savaş dönemiyle beraber kendini korumaya yönelik siyasi bir çizgide seferberlik şartları ekonomisi söz konusudur. Düşen üretimi servet vergileri ile kapatan ekonomide dış açık verilmeyen bir bilanço göze çarpmaktadır. Kısaca Türkiye ekonomisi rakamsal değerlerle kendine yeten ve idare eden bir durumdadır.

İkinci Dünya Savaşı Sonunda Türkiye'nin Siyasi Durumu

1 Eylül 1939 tarihinde Avrupa'da başlayan İkinci Dünya Savaşı, dünyadaki siyasi ve ekonomik süreci derinden etkilemiştir. Savaşta milyonlarca insan ölmüş, savaşa katılan ve katılmayan pek çok ülkede siyasi ve ekonomik yaşam etkilenmiştir. Bu etkilenmeden Türkiye'de nasibini almış ve ekonomisi, savaşın etkileri nedeniyle zorlu bir süreç yaşamıştır. Savaş nedeniyle dünya ticareti daralmış, mal ve hizmetlerin üretimi azalmıştır. Bu durum, Türkiye'nin de dış ticaret hacminin düşmesine ve ihracatının sınırlanmasına neden olmuştur.

Türkiye'nin savaşa fiilen girmemesi, ülkenin ekonomik olarak çökmesinin önüne geçmiştir. Türkiye, savaşın başlamasıyla birlikte tarım üretimini artırmak için çiftçilere yönelik teşvikler vermiştir. Ayrıca, sanayileşme hamlesine devam etmiştir ve savaş için gerekli olan malzemelerin üretimine odaklanmıştır. Ancak yine de savaş yıllarında üretim 16 milyar liradan, 5.9 milyara ve kişi başına gelir ise 431 liradan 316 liraya düşmüştür (Karpaz, 2012, s. 165).

Savaş sonunda; Almanya, İtalya ve Japonya kaybederken, Sovyetler Birliği'yle beraber müttefik olan İngiltere, Fransa ve ABD kazanan devletlerdi. Savaş Avrupa'yı yıkmış, siyasi ve askeri güç, bir yanda Atlas Okyanusunun batı kıyısındaki ABD'nin, diğer yanda da Sovyetler Birliği'nin eline geçmiştir.

1939'dan 1945'e kadar olan süreçte, Türkiye'de İsmet İnönü Cumhurbaşkanlığı'nda tek parti yönetimi etkin olup, İkinci Dünya Savaşının sebep olduğu bunalımlardan oldukça etkilenmiştir. Savaşın sonuna doğru, Türkiye önce Almanya'ya krom satışını durdurdu. Sonra, 2 Ağustos 1944'te Almanya ile diplomatik ilişkilerini kesti ve ardından da, Birleşmiş Milletler'e üye olmanın şartı olan formaliteyi tamamladı. Sonunda da 23 Şubat 1945 tarihinde Almanya'ya savaş ilan etti.

Türkiye savaşın sonunda Almanya'ya savaş ilan ettiyse de, savaş sonu Türkiye'si dış politika alanında kendini yalnız bulmuştur. Bu süreç sonrası Türkiye, dünyada oluşan ABD ve Sovyet Rusya arasında oluşan iki kutuplu rejim anlayışında bir seçim yapmak zorunda kalmıştır. Bu seçimde Sovyetler Birliği'nin; Doğu Avrupa'daki etkinliği ve buradaki rejimleri belirlemesinin yanında komşumuz olan İran ve Yunanistan politikaları etkili olmuştur.

Sovyetler Birliği'nin savaşın sonunda elde ettiği askeri zaferler, dünya sahnesindeki konumunu güçlendirdi ve Doğu Avrupa'daki ülkelerin kontrolünü ele geçirmesine imkân verdi. Bu ülkeler arasında Polonya, Macaristan, Romanya, Bulgaristan, Çekoslovakya, Doğu Almanya ve diğerleri yer almaktadır. Sovyetler Birliği, bu ülkelerde Sovyet dostu hükümetleri destekleyerek kontrolü ele almıştır. Bunun yanında komşumuz Yunanistan'a doğrudan bir müdahalede bulunmamakla beraber, Yunan İç Savaşı'nda solcu partizanların tarafını tuttu ve onlara askeri yardım sağladı. Bu, ABD ve İngiltere'nin Yunanistan hükümetine askeri yardım sağlamasıyla karşıt bir durum oluşturdu. 1941 yılında Sovyetler Birliği, İran'ın kuzeyindeki toprakları işgal etti ve burada bir Sovyet yanlısı hükümet kurdu. Sovyetler Birliği, İkinci Dünya Savaşı'nın sonunda İran'dan çekildi, ancak İran hükümeti Sovyetler Birliği'nin müdahalesinin ardından uzun yıllar boyunca Sovyet etkisinden kurtulamadı.

Bu durumlar Türkiye'yi yakından ilgilendiriyor olup, 1946 yılında Sovyetler Birliği, Türkiye'yi bölgesel politikalarında kendi etki alanına dâhil etmeye çalışırken,

Türkiye ise Sovyetler Birliği'nin bölgedeki politikalarına karşı durmaya devam ediyordu. Türkiye, Sovyetler Birliği'nin İran ve Yunanistan'a müdahalesine karşı çıktı.

Bu durum, Sovyetler Birliği'nin Türkiye'ye karşı politikalarını sertleştirdi. İşte bu şartlar içinde Sovyetler Birliği, Türkiye'nin yalnızlığından istifade ederek Boğazlarda askeri üsler ve yurdun kuzey bölgesindeki Kars ve Ardahan'ı istemiştir. Daha 1919'da Sovyetler tarafından ortaya atılan istekler, 1945 ve 1946 yıllarında, yani Sovyetlerin çok kuvvetli görüldüğü bir zamanda çok daha açık ve tehlikeli bir şekilde tekrarlanmıştır. Sovyetlerin askeri üs ve toprak istekleri Türkiye'nin iç ve dış politikasını kökünden etkilemiştir (Karpas, 2012, s. 166).

Sovyetler Birliği ve çevre ülkelerde durumlar böyle iken, belki de dış politikadaki en önemli gelişme ABD ile gerçekleşiyordu. Özellikle Missouri zırhlısının Türkiye ziyareti⁴, Türkiye'nin kendisine bir müttefik bulduğunun işareti sayılmıştır. Özellikle basın buna çok önem vermiştir. Bu ziyaretin sonunda Türkiye'yi getirdiği nokta, Sovyetlere karşı yalnızlığın bitişi anlamına geliyordu (Akalin 2003, s.11).

Türkiye'nin bu dönemde siyasal iç gelişmelerine bakarsak; 1946 yılıyla beraber 7 Ocak 1946 Demokrat Parti (DP) kuruluyor⁵ ve siyasi olarak tek parti Cumhuriyet Halk Partisi'ne (CHP) rakip oluyordu. Bu gelişme demokrasi noktasında bir dönüm noktası olmakla beraber ekonomik olarak da farklı fikirlerin oluşumunu sağlamakta ve mevcut hükümetin sorgulanmasını beraberinde getirmekteydi. Nitekim DP ilk girdiği 21 Temmuz 1946 seçimlerinde oyların sayılması ve tasnifinin gizli yapıldığı bir ortamda Oyların %13'ünü alarak 61 milletvekilliği kazanarak meclise giriyordu.

Sonuçta, Türkiye için İkinci Dünya Savaşı sonu oluşan yeni iki kutuplu dünyada kendisini bir arayışa sokuyordu. Bu arayış başlangıcında siyasal siteminde yeni parti kurulmasına izin veriliyor, kurulan partilerin muhalefeti yanında mevcut iktidar da oluşan yeni dünyada Amerikan yaşam tarzını benimseyip daha liberal fikirlere ve ekonomi politikalarına geçilmesi yönünde eğilim belirtiyordu. Savaş sonrası dönemde, Türkiye'nin konumu Soğuk Savaş'ın başlamasıyla birlikte stratejik bir önem kazandı. Türkiye, Sovyetler Birliği'nin güney sınırlarına yakın bir konumda bulunuyordu ve bu nedenle Batı Blokunun bir parçası olarak kalmak istiyordu. ABD ise, Türkiye'nin stratejik önemini fark ederek Türkiye ile yakın bir ilişki kurmak istiyordu.

Bu doğrultuda, ABD'nin Türkiye'ye yönelik Marshall Planı'nı açıklaması, Türkiye'nin Batı blokuna dahil olmasını sağladı. ABD, Türkiye'ye ekonomik yardım sağladı ve Türk ordusunu modernize etmek için askeri yardım sağladı. Ayrıca, 1947 yılında ABD'nin Truman Doktrini'ni açıklaması, Türkiye'nin Batı blokuna dâhil olmasında etkili oldu. Bu doktrin, Sovyet tehdidine karşı Batı blokunun ortak bir savunma politikası izlemesi gerektiğini vurguluyordu.

Türkiye, ABD'nin bu politikalarını benimseyerek Batı blokuna dâhil oldu ve stratejik bir ortaklık kurdu. Bu politika, Türkiye'nin güvenliğini ve ekonomik kalkınmasını sağlamak için önemli bir adımdı ve Türkiye-ABD ilişkileri uzun yıllar boyunca devam etti. Bu ilişkiler, Türkiye'nin NATO'ya katılması ve Soğuk Savaş

⁴ Türkiye'nin vefat eden Washington Büyükelçisi Münir Ertegün'ün cenazesini getiren zırhlı gemi.

⁵ Türkiye'de ilk muhalefet partisi Nuri Demirağ'ın 18 Temmuz 1945'te kurduğu Milli Kalkınma Partisi'dir.

döneminde Batı Blokunun bir parçası olarak kalması gibi önemli gelişmelere yol açtı.

1946 Devalüasyonu ve Türkiye Ekonomisi

Para politikası bağlamında, 1930'da kurulan Merkez Bankası ilk resmi kuru 1 İngiliz Sterlini =10,30 TL ve 1 TL =12,06 Fransız Frangı olarak belirlenmişti. Saptanan bu kur 1946 devalüasyonuna kadar değiştirilmemiştir (Ekzen, 1980, s. 9).

Savaş yıllarında Türkiye ekonomisinde daralma olmuş, Bu daralmanın nedeni hem üretimin azalması hem de parasal genişleme (para basma) olmuş bu da enflasyona yol açmıştır. Bu dönemde savaşa rağmen yıllık ekonomik büyüme ortalama % 3,2 ortalama yıllık enflasyon % 13,3 ortalama emisyon artışı da % 12,5 olurken, sabit kur rejimi devam etmiştir (Önder, 2005, s.99).

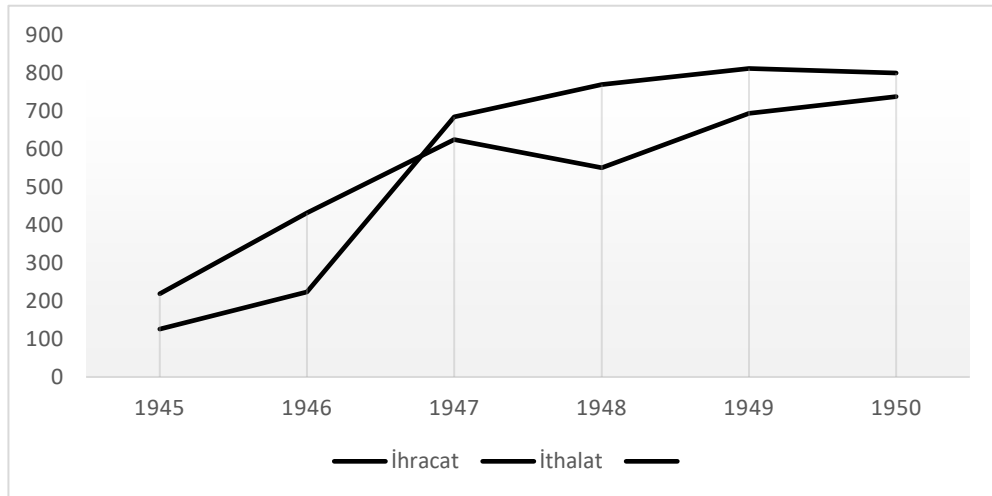
Hükümet, 7 Eylül 1946 tarihinde 1,31 TL olan ABD Dolar'ının fiyatı %113,74 artırılarak 2,80 TL'ye çıkarılarak Cumhuriyet tarihinin ilk devalüasyonu gerçekleştirilmiştir. Bu devalüasyon kararında hükümetin tercihleri kuşkusuz çok önemliydi. Ancak Türkiye'nin ekonomik dengesi açısından devalüasyonun o zaman için bir anlamı yoktu. Çünkü 1946 yılında devlet bütçesi, 16,7 milyon dolar fazla vermiş ve 95,7 milyon dolar dış ticaret fazlası vardı (Kurtoğlu, 2017, s. 452).

Tablo 2- 1945-1950 Dış Ticaret Verileri

Cari
Fiyatlarla Milyon TL

Yıl	İhracat	Artış Oranı	İthalat	Artış Oranı	Fark	İhracat/ İthalat	Top.dış tic./ GSMH
1945	219		126		93	173,8	6,3
1946	432	97	224	78	208	192,9	9,6
1947	625	45	685	206	-60	91,2	17,4
1948	551	-12	770	12	-219	71,6	13,9
1949	694	26	812	5	-118	85,5	16,6
1950	738	6	800	-1	-62	92,3	15,9

(DİE, 1994, s. 278-79)

Külliye

Cilt/Volume: 4 • Sayı/Issue: 2 • 2023

7 Eylül kararlarından sonra gelen 4 aylık devre ile başlayan dış ticaret açığı grafikte görüldüğü gibi hemen etkisini göstermiştir. Bu eğilim 1950 ye kadar devam etmiştir. 7 Eylül 1946 devalüasyon kararlarına uygun olarak giderek dış ticaretin serbestleştirilmesi sonucu artan ithalat nedeniyle Türkiye'nin döviz rezervleri hızla erimeye ve döviz taahhütleri artmaya başlamıştır. 1946 devalüasyonu ve buna paralel olarak ithalatın serbest bırakılması ile iç fiyatlar hızla yükselmiştir. Uluslararası mal değişiminde ulusal mallar ile yabancı mallar arasındaki değişim oranı negatife dönmüştür. Savaş yılları içinde türlü mahrumiyet pahasına toplayabileceğimiz döviz ve altın stokumuz yarıdan aşağıya düşmüş ve serbest ithalat bol tüketin malına yöneldiğinde uluslararası satın alma gücümüz üretimimizin artışına yönelik olarak kullanılmamıştır. Sterlin stokumuzun elden çıkarılması için bütün çabalar sarf olunmuş, bunun neticesi olarak bu döviz mevcudumuz da çok azalmış ve İngiliz lirası tahsisleri kısıldığında sterlin karaborsa fiyatı dünya piyasası düzeyinin üzerinde çıkmıştır (Parasız & Eroğlu, 2017, s. 75).

1946 devalüasyonu dünyaya eklenme yolunda Birleşmiş Milletlerin kuruluşu, Bretton Woods⁶ ve Milletlerarası Ticaret Anlaşması olguları ile birlikte yaklaşılması gereken hem siyasi hem de ekonomik bir olaydır. Türkiye IMF sistemine dâhil olurken, parasının yeni değerini kaçınılmaz olarak saptamak zorunluluğunda kalmıştır. Şubat 1947'de Uluslararası Dünya Bankasına (Bank International for Reconstruction and Development) üye olmuştur.

Hükümet bu devalüasyonla; dövizde uygulanan primler sistemi kaldırılarak paranın iç ve dış gerçeklere uygun bir şekilde değerinin tespitini öngörmüştür. Özellikle serbest döviz kuruyla birlikte çok taraflı milletlerarası ticaret sistemine istikrarlı ve sağlam bir para ile katılmayı amaçlamış ve bu yönde hareketle milletlerarası ticaretimizin gelişmesini sağlayarak IMF sistemine uygun bir hazırlıkla girmeyi amaçlamıştır (Ekzen, 1980, s. 6).

1946 yılındaki devalüasyonla Türkiye'de değişimin ekonomik bakımdan bir dönüm noktası niteliği kazanması ve bir başlangıç olmasındaki temel özellik, 16 yıldır kesintisiz olarak takip edilen korumacı, iktisadi devletçi, içe dönük ekonomi politikalarının adım adım uygulamadan kaldırıldığı ve dış açıkların kronikleşmeye başladığı ve dolayısıyla dış yardım, kredi ile yabancı sermaye yatırımlarıyla ayakta duran bir ekonomik yapının yerleşmesi olmuştur (Boratav, 1993, s.94).

1947 CHP Kurultayı ekonomik ana başlıklarında batıya açılma yolundaki modeli benimseyen bir durum söz konusuydu. Bu bağlamda devletçilik esası bağlamında olarak özel girişim destekleniyor, liberal ve serbest rekabetçi bir ekonomi politikası benimseniyordu (Boratav, 1993, s. 78).

Türkiye, 1947 yılı ve sonrasında Truman Doktrini sonra da Marshall Planı çerçevesinde dış yardım almaya başladı. 1946'da başlatılan "ekonomik dönüşüm" programından itibaren Marshall yardım programı kapsamında ABD'den 1947-1950 döneminde 294 milyon dolar dış kaynak kullanılmıştır (Kurtoğlu, 2017, s. 259. Bu dış yardımlar bağımlılığı ve bağılılığı beraberinde getirmiştir. Marshall Planı ve ABD yardımlarından faydalanmanın getirdiği yükümlülükler, ekonomi politikasında köklü

⁶ Milletlerarası Para Sandığı veya Uluslararası Para Fonu (International Monetary Fund) olarak bilinen Bretton Woods bundan sonra (IMF) olarak ifade edilecektir.

değişiklikler getiriyordu (Kepenek & Yentürk, 1994, s. 82). Bu amaçla serbest ticaretin yaygınlaştırılması, uluslararası finansal entegrasyon getirmekte ve Avrupa ile koordinasyonu geliştirmeyi öngörmekteydi. 1948'de Avrupa Ekonomik İşbirliği Teşkilatı (OECD), daha sonra Kalkınma için Ekonomik İşbirliği Teşkilatı (OECD) üye olunmuştur (Erhan, 1996, s. 287).

Marshall Yardım Programları çerçevesinde, batıdan özellikle de ABD'den, Türkiye'ye bir takım uzmanlar gönderilmiştir. Bu uzmanlar; devletçi, müdahaleci iktisat politikalarını eleştirmişlerdir. İktisadi kalkınmasını gerçekleştirmede öz kaynaklarının yetersiz olduğuna inanan Türkiye bu eksiğini batıdan temin edeceği ümit ve beklentisi içinde her yönü ile Batı Bloku içinde yer almaya çalışmıştır (Boratav, 1993, s. 99).

Batılı uzmanların ekonomi politikası alanında Türkiye'ye önerileri şu şekilde özetlenebilir. Ekonomide kamu girişimciliği daraltılmalı, özel sektör teşvik edilmelidir. Özel sektörün daha kısa sürede gelişmesi için gerekli ortam hazırlanmalıdır. Ağır sanayi projelerine girilmemeli, hafif sanayiye öncelik verilmelidir. Türkiye'nin karşılaştırmalı üstünlüğü tarım sektöründedir. Tarımsal alt yapı iyileştirilmeli, tarım ürünlerinin işlenmesine dayanan projeler uygulanmalıdır. Karayolu ulaştırması alt yapısı iyileştirilmelidir. Bunun dışında, toprak sanayi, hafif metal, inşaat malzemeleri, deri, orman ürünleri sanayilerine yatırım yapılmalıdır (Thornburg, 1949, s. 14).

Bu dönemde muhalefette olan Demokrat Parti, hükümette olan Cumhuriyet Halk Partisi'nin devletçi ekonomi politikasını sert biçimde eleştirmeye başlamıştır. Bu eleştiriler, güçlenen özel sermaye çevrelerinde, büyük toprak sahiplerinde, basında ve geniş halk kesimlerinde aradığı yankıyı ve desteği buluyordu. 1948 yılında, İstanbul Tüccar Derneğinin girişimi ile Türkiye İktisat Kongresi toplandı. Çeşitli meslek grupları, savaş döneminde zenginleşen ticaret sermayesi temsilcileri, bilim adamları, gazeteciler ve toplumun çeşitli kesimlerinden katılımcılar ve Demokrat Partinin katıldığı bu kongreye iktidardaki CHP hükümeti davet edilmedi. Demokrat Parti bu kongreyle, temel tercihlerini ortaya koymuş ve özel kesime dayalı, demokratik hak ve özgürlüklerin teminat altına alındığı bir sınırlı devlet anlayışı çerçevesinde bütün dünya ile birlikte devam edileceği açıklanmıştır. İlaveten, Batı ile daha sıkı, ekonomik ve siyasi ilişkileri olan bir sürecin destekleneceği kanaatleri ortaya konulmuştur (Toprak, 1999, s. 47).

Özetle, CHP'nin iktidarda olduğu 1946-1950 arasındaki son dört yılda ekonomi politikaları; dış ticarete korumacılığın gevşetilme sürecinin başladığı bir dönemdir. Bunun için 1946 devalüasyonu ilk adım atılmıştır. Bu gelişmeler, Türkiye'nin, uluslararası uzman ve danışmanların sürekli bir uğrak yeri haline gelmesini ve birçok rapor sunmalarını birlikte getirmiştir. Yine bu dönemde Marshall yardımı çerçevesinde borç alınmaya başlanmıştır. Dönemin büyüme ortalaması %11,7 olarak gerçekleşirken, fiyatlarda %2,3 gibi düşüşler olmuş ve ihracatın ithalatı karşılama oranında önemli artışlar olmuştur (Türkkan, 2016, s. 66).

Sonuç

Türkiye Cumhuriyeti kurulurken uyguladığı milli ve kapalı ekonomik modeli, dünyada yaşanan krizlerine göre revize edilerek, İkinci Dünya Savaşı

sonuna kadar korumayı başarmıştır. Savaş şartlarında seferberlik dolayısıyla hem işgücü hem de üretim kaybı büyük olmuştur. Savaşın ekonomik şartlarında dâhi kamu ekonomisi dengesini korumuştur.

1930 yılında Merkez Bankası kurarak para basma ve politika belirleme konusunda da milli bir adım atılmıştır. Döviz piyasalarını takip ve kontrol etmek için 25.02.1930 tarihinde 1567 sayılı “Türk Parasının Kıymetini Koruma Kanunu” uygulamaya girmiştir.

Hükümet, İkinci Dünya Savaşı sonrası oluşan iki kutuplu dünyada bir tercih yapmış ve ABD önderliğindeki Batı Bloęunu seçmiştir. Bu amaçla 1946'da demokrasisini çok partili hale getirirken, ekonomisini de dünyaya eklemleme yolunda parasının değerini düşürerek ilk defa devalüasyon yaparak göstermiştir.

1946 devalüasyonu sonrasında ithalat üzerindeki bazı kısıtlamalar kaldırılıyor ve böylece ithalat, ihracatın önüne geçerek cari açık oluştuyordu. İhracatı da artan Türkiye'nin ekonomik koşullarını geçici olarak iyileştirmiş olsa da, cari açık verdiğinden dolayı devalüasyonun uzun vadeli bir çözüm olmadığı görülmüştür.

Bu süreçte ekonomik entegrasyon için; IMF, Dünya Bankası ve OECD gibi ekonomik örgütlere üye olunmuştur. Cari açığı kapatmak için de Marshall yardımlarıyla dış borç ve yardım alınarak yeni bir döneme geçiliyordu. Bu geçiş döneminde hükümette CHP ve kadroları bulunuyordu.

Sonuçta, Türkiye'nin İkinci Dünya Savaşı sonunda kendi tercihi yapmıştır. 1946 yılında başlanılan dünyaya uyum süreci olan bu dönem, politika belirleyiciler açısından dikkate alınması gereken ve hala devam eden bir dönem olarak düşünülebilir. Son söz olarak ekonomik bir tercih olan devalüasyonu ele aldığımız bu makalede, devalüasyona giden yolda yapılan tercihler ile karşılaşılan durumlar ortaya konulmuştur.

Kaynakça

Akalın Cüneyt, “Missouri'nin Ziyaretinin Tarihsel Anlamı”, *Yakın Dönem Türkiye Araştırmaları* 0 (2013) Retrieved from <https://dergipark.org.tr/tr/pub/iuydta/issue/953/10734>.

Alpay Yalın ve Alkin Emre, *Olaylarla Türkiye Ekonomisi: Yirminci Yüzyıl Türkiye Ekonomi Tarihi*, Humanist Kitap Yayıncılık, 2020.

Arar İsmail (Der.), *Hükümet Programları 1920-1965*, Burçak Yayınevi, İstanbul 1968.

Boratav Korkut, *Türkiye İktisat Tarihi 1908-1985*, Gerçek Yayınevi, İstanbul 1993.

DİE, *İstatistik Göstergeler 1923-1992*, Devlet İstatistik Enstitüsü Yayınları Ankara 1994.

Ekzen Nazif, *1946-1958-1970 Devalüasyonları*, Maliye Bakanlığı Ankara 1980.

_____, *Türkiye Kısa İktisat Tarihi: 1946'dan 2008'e*, Otdü Yayıncılık, 2009.

Erhan, Çağrı, “Ortaya Çıkışı ve Uygulanışıyla Marshall Planı”, *Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, C. 51, S. 1-4, 1996, s. 275- 287.

Karpat Kemal, *Kısa Türkiye Tarihi 1800-2012*, Timaş Yayınları, İstanbul 2012.

Kazgan Gülten, *Türkiye Ekonomisinde Krizler (1929-2001)*, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul 2008.

Kepek Yakup & Yentürk Nurhan, *Türkiye Ekonomisi*, Remzi Kitabevi, İstanbul 1994.

Kurtoğlu Ramazan, *Türkiye Ekonomisi (1838-2010) Mali Bağımlılık, Büyüme, Krizler ve Siyasi Sonuçları Zihniyet - Borç - Büyüme - İstihdam 1838-1914 Dönemi ile 1980 Sonrası Benzerlikleri*, Destek Yayınları 2017.

Pamuk Şevket, *Türkiye'nin 200 Yıllık İktisadi Tarihi: Büyüme, Kuramlar ve Bölüşüm*, Türkiye İş Bankası Yayınları 2014.

Parasız İlker ve İlhan Eroğlu, *Tarihsel Süreçte Türkiye Ekonomisi: Yapısal Dönüşüm ve Politika Uygulamaları*, Ekin Basım Yayın Dağıtım 2017.

Önder, Timur, *Para Politikası: Araçları, Amaçları ve Türkiye Uygulaması*, TCMB Uzmanlık Yeterlilik Tezi, Ankara 2005.

Sönmezoğlu Faruk, *Soğuk Savaş Döneminde Türk Dış Politikası*, Der Yayınları, İstanbul 2016.

Şahin Hüseyin, *Türkiye Ekonomisi*, Ezgi Kitabevi, Bursa 2016.

Tezel Yahya S., *Cumhuriyet Döneminin İktisadi Tarihi (1923-1950)*, Yurt Yayınları 2. Basım 1986.

Thornburg Max Weston, *Türkiye Nasıl Yükselir*, Çev.: Semih Yazıcıoğlu, Nebioğlu Yayınevi İstanbul 1949.

Toprak Metin, *Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ekonomisi 75.Yıl Armağanı*, Kara Harp Okulu Yayınları, Ankara 1999.

Türkkan Erdal, *Türkiye Ekonomisi - Geçiş Ekonomisi Yaklaşımı*, Orion Kitabevi 2016.

Çatışma beyanı: Makalenin yazarı, bu çalışma ile ilgili taraf olabilecek herhangi bir kişi ya da finansal ilişkileri bulunmadığını dolayısıyla herhangi bir çıkar çatışmasının olmadığını beyan ederler.

Ahmed Yesevî’de Seyr u Sülûke Dair Temel Meseleler*

Ahmet VURAL*

Özet

Orta Asya’da yaşayan Türk halkının Müslümanlığı benimsemesini kolaylaştıran etkenlerin başında kendilerine sunulan tasavvufî öğretiler gelmektedir. İslam’ın ahlâkî boyutunu öne çıkaran ve kolaylaştıran bir dinî perspektif sunan mutasavvıflar Türk halkının gönlüne hitap edebilmiş ve İslam’ın bu coğrafyada rahatlıkla yayılabilmesini sağlamıştır. Bu bahisteki etkisi tartışılmaz olan Ahmed Yesevî tam da bu nedenle “Pîr-i Türkistan” lakabıyla şöhret bulmuştur. Ahmed Yesevî medrese tahsili görmüş olmakla birlikte dinî hükümleri oldukça sade ve veciz bir üslupla dile getirmesi ayrıca Türkçe’yi kullanmış olması Türk halkı üzerindeki etkisini diğer âlimlere nazaran daha da arttırmıştır. Ahmed Yesevî’nin hikmet adı verilen şiirleri kendisinden sonra Divân-ı Hikmet adı altında bir araya getirilmiştir. Bu hikmetlerde İslam dininin bütün boyutlarıyla işlendiğini görmek mümkündür. Ayrıca tekke ve tarikat hayatına dair bazı nasihatler de dile getirilmiştir. Bu anlamda hikmetler tasavvufî bir mahiyet arz etmekte; tasavvuf yoluna girerek kemâlât elde etmek isteyen bir sâlikin hayatına dair ciddi uyarı ve nasihatler göze çarpmaktadır. Elinizdeki çalışmada Ahmed Yesevî’nin hikmetlerinde manevî yolculuğun esasları ortaya konmaya çalışılmıştır. Bu kapsamda dört kapı kırk makam şeklinde ifade edilen ve sâlikin seyr u sülûka geçmesi gereken mertebeler izah edilmiştir. Ayrıca söz konusu yolculuğa dair bazı esaslar tespit edilmeye çalışılmıştır. Şeriat bilgisine sahip olmak, mürşid-i kâmile bağlanmak ve bu mürşidin hangi özelliklere sahip olması gerektiği seçilen bazı hikmetler ışığında yorumlanmıştır. Manevî yolculuğun amacına ulaşmasındaki en büyük engel olarak nefse dair hikmetler incelenmiş, bu bağlamda nefsin terbiye edilmesi için gerekli yöntemlerden zikir ve gece ibadeti, halvet ve uzlet ile sohbet ve hizmet kavramları temelinde Ahmed Yesevî’nin şiirleri işlenmiştir. Son olarak sâlikin manevî yolculuğu sırasında hangi âdâb ve erkâna riayet etmesi gerektiği üzerinde durulmuştur. Bir bütün olarak ise çalışmada, Orta Asya coğrafyasından bir tasavvuf ehli olarak Ahmed Yesevî’nin tasavvufî hayatın en önemli unsuru olan seyr u sülûke dair müridlere tavsiye ve uyarıları aktarılmaya çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Tasavvuf, Yesevilik, Ahmed Yesevî, Türkistan, İslam, Seyr u sülûk.

Main Issues Regarding Sayr and Sulûk in Ahmed Yasavî

Abstract

One of the factors that facilitated the adoption of Islam by the Turkish people living in Central Asia is the Sūfî teachings presented to them. Sūfîs, who offered a religious perspective that emphasized and facilitated the moral dimension of Islam, were able to appeal to the hearts of the Turkish people and ensured the spread of Islam in this geography. Ahmed Yesevî, whose influence in this issue is indisputable, gained fame with the nickname "Pîr-i Türkistan" for this very reason. Although Ahmed Yesevî was educated in a madrasa, he expressed the religious rules in a very simple and concise style, and the fact that he used Turkish increased his influence on the Turkish people more than other scholars. Ahmed Yesevî's poems called wisdom were brought together under the name of Divan al-Hikmet after him. In these wisdoms, it is possible to see

* Bu çalışma, Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi bünyesinde yürütülmekte olan SBT 2023/9-YEDEP numaralı ve “Pîr-i Türkistan Ahmed Yesevî Perspektifinden Mânevî Yolculuğun Esasları/ The Principles of a Spiritual Journey From The Perspective of Pîr-i Turkistan Ahmed Yesevî” isimli Bilimsel Araştırma Projeleri (BAP) kapsamında hazırlanan ve 14-16 Haziran 2023 tarihinde Almatı’da gerçekleşen X. Uluslararası Türk Dünyası Araştırmaları Sempozyumu’nda sözlü olarak sunulan tebliğin muhteva bakımından zenginleştirilmiş hâlidir.

* Dr. Öğr. Üyesi, Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi, İslami İlimler Fakültesi, Temel İslam Bilimleri/ Tasavvuf Anabilim Dalı, Niğde / Türkiye, e-mail: ahmetvural@ohu.edu.tr

ORCID : <https://orcid.org/0000-0002-3378-496X>.

Bu makaleyi şu şekilde kaynak gösterebilirsiniz / To cite this article (APA):

Vural, A. (2023). Ahmed Yesevî’de Seyr u Sülûke Dair Temel Meseleler. *Küllîye*, 4(2), 306-330.
DOI: 10.48139/aybukulliyeye.1337222.

Makale Bilgisi / Article Information:

Geliş / Received	Kabul / Accepted	Türü / Type	Sayfa / Page
3 Ağustos 2023	19 Eylül 2023	Araştırma Makalesi	306-330
3 August 2023	19 September 2023	Research Article	

that the religion of Islam is processed with all its dimensions. In this sense, wisdoms have a mystical nature; There are serious warnings and advices about the life of a devotee who wants to attain perfection by entering the path of Sūfism. In the wisdom of Aḥmed Yesevī in your hand, the principles of the spiritual journey have been tried to be revealed. In this context, the ranks, which are expressed as four doors and forty maqams, and which the devotee must pass in the sayr u sulūk, have been explained. In addition, some principles regarding the spiritual journey in question were tried to be determined. Having knowledge of the Shari'ah (religious law), being connected to the perfect master (al-shaykh al-kāmil) and what characteristics this master should have are interpreted in the light of some selected wisdoms. As the biggest obstacle in reaching the goal of the spiritual journey, the wisdom of the soul has been examined. In this context, Aḥmed Yesevī's poems have been processed on the basis of the concepts of dhikr and night worship, private room and seclusion, conversation and service, which are the necessary methods for the training of the soul. Finally, it has been focused on which etiquette and manners the sālik should follow during his spiritual journey. As a whole, in the study, the advice and warnings of Aḥmed Yesevī, a Sūfī scholar from the Central Asian geography, about the most important element of mystical life, sayr and sulūk, were tried to be conveyed to his disciples.

Key Words: Taşawwuf, Yasawiyya, Aḥmed Yasavī, Turkistan, Islam, Sayr and Sulūk.

Extended Abstract

Aḥmed Yesevī (d. 562/1166), known by the nickname of “Pīr-i Turkistan”, was a Sūfī-poet who performed important duties in the Islamization of Turks. Aḥmed Yesevī and his caliphs had a great influence on the mixing of Turkish Islam with mysticism. It can be said that Yesevī tried to impose religious rules and moral virtues on the society he lived in through his wisdom. The source of these wisdoms is undoubtedly Sūfism. The use of the language of poetry and the transfer of Islamic values in a plain and clear style that the public can understand increased the positive effect of Yesevī in the eyes of the Turks. Divan al-Hikmet was a book that deals with the external and internal dimensions of religion together and aims to explain Islam in its simplest form to its first interlocutors, newly converted people. Aḥmed Yesevī's mystical identity was also evident in his wisdom. In many of his poems, he talks about the rules of mysticism and sect etiquette. In this respect, detailed information about the principles of mystical journey can be obtained from Divan al-Hikmet.

In this context, Aḥmed Yesevī's poems have been processed on the basis of the concepts of dhikr and night worship, private room and seclusion, conversation and service, which are the necessary methods for the training of the soul. Finally, it has been focused on which etiquette and manners the sālik should follow during his spiritual journey. As a whole, in the study, the advice and warnings of Aḥmed Yesevī, a Sūfī scholar from the Central Asian geography, about the most important element of mystical life, sayr and sulūk, were tried to be conveyed to his disciples. The concept of “sayr and sulūk”, which is a combination of two words that are often used with each other, as sayr and sulūk, is the general name of the spiritual journey in Sūfism.

Aḥmed Yesevī's wisdom was full of advice and admonitions for devotees on the way to becoming a perfect human being. According to him, this spiritual journey has certain conditions peculiar to itself. On this path, the devotee will pass through four gates, namely the gates of sharia, tariqa, ingenuity and truth. Each of them has ten conditions in it. This dimension constitutes the first example of the classification of situation and maqams in the Sūfī culture in the form of four doors and forty maqams.

According to Aḥmed Yesevī, it can be mentioned as the first condition to have knowledge of Sharia before embarking on the path of spirituality. Because the main message in his discourses is that there can be no Sūfism without Sharia. The path

that the disciple should follow later on is to find a perfect master and surrender to him completely. Because the road is full of difficulties and traps, it is not possible to reach the goal without a guide. In addition, some features that should be in guides and guides are also detailed, which is based on the knowledge of Sharia. The devotee who adheres to such a sheikh should surrender his will completely to him with an endless sense of trust and should not show opposition in any matter. The murshid guides the devotee to complete the course of his journey, and enables him to discipline himself, which is the biggest obstacle in this regard. The nafs is an enemy that prevents this person from reaching his goal and is explained with negative qualities in Yesevî’s wisdom. As a matter of fact, the ultimate aim of Sufism is to educate the self that always leads him to evil. The process of abstemiousness and struggle takes place with practices such as night worship and dhikr, seclusion and private room, conversation and service.

According to Yesevî, the reward for continuing the dhikr and spending the night without sleep is to be honored with the beauty of Allah. Seclusion and private room are other methods of abstemiousness applied by the sheikhs of the sect to their followers. Yesevî talked about the benefits of reclusion and the benefits of spending it with dhikr, contemplation, Quran recitation and worship. The presence of the sâlik in the conversation of his sheikh together with the ikhvan is a matter that will be instrumental in his spiritual progress. Ahmed Yesevî recommended the phrases of conversation and service in many of his poems and emphasized that they would destroy the bad morals of the disciple and enable him to acquire good morals. In addition, in various wisdoms, the manners that the devotees should follow during the spiritual journey or cruising are explained.

Giriş

Seyr u sülûk kavramı, tasavvufta çıkılan manevî yolculuğun genel adıdır. Seyr sözlükte “gezmek” manasına (Âsım Efendi, 1852, s. 3/94; Pakalın, 1983, s. 3/198), sülûk ise “yol veya mekân gibi şeylere girmek, yolda yürümek ve gitmek” (Âsım Efendi, 1852, s. 3:94; el-İsfahânî, 2002, s. 421) gibi anlamlara gelmektedir. Tasavvuf terminolojisinde ise seyr u sülûk kavramı, “bir şeyhin gözetiminde, Allah’a vuslat için çıkılan manevî, ruhî yolculuk” (Tehânevî, 1998, s. 2/686; Cebecioğlu, 2014, s. 433; Uludağ, 1991, s. 427) demektir. Bir başka deyişle seyr u sülûk, herhangi bir tarîkata intisap etmiş kişinin manevî makamları tamamlayıncaya kadar geçirdiği merhale ve aşamaların toplamına denir. Seyr u sülûk, Hak yolunun yolcusu konumundaki sâlikin cehaletten ilme, nefsindeki kötü ve çirkin huylardan güzel ahlâka, kendi varlığından vazgeçerek Allah’a doğru hareket etmesi (Tehânevî, 1998, s. 2/686; Yılmaz, 2014, s. 183) olarak da ifade edilmektedir.

Pîr-i Türkistan lakabıyla tanınan Ahmed Yesevî (ö. 562/1166) Türklerin İslamlaşmasında önemli vazifeler icra etmiş bir mutasavvıf-şairdir.¹ Basit, sade ve veciz bir dille ortaya konan hikmetleriyle İslamî hükümleri Orta Asya halkına sevdirmiş ve benimsetmiştir. Yesevî’nin bu hikmetleri daha sonra Divan-ı Hikmet adı altında bir araya getirilerek nesilden nesile intikal etmiştir. Divan-ı Hikmet’te yer alan hikmetler İslam’ın zahirî ve batınî boyutunu birlikte ele almakta, amelî boyutun yanı sıra ahlâkî hükümlerin de muhataplara aktarılmasını amaçlamaktadır.

¹ Hayatı, eserleri, hakkındaki menkıbeler ve türbesine dair ayrıntılı bilgi için bk. (Ahmed Yesevî, ed. Necdet Tosun 2017, 19-39).

Yesevî'nin sağlığında henüz teşekkül etmiş bir tarikattan söz etmek mümkün değildir. Ancak dervişleri aracılığıyla dört bir yana yayılan tasavvufî görüşleri kendisinden sonra Yesevîlik tarikatı altında devam ettirilmiştir.

Yesevî'nin hikmetleri aracılığıyla içinde bulunduğu topluma dinî hükümleri ve ahlâkî erdemleri benimsetmeye çalıştığı söylenebilir. Bu hikmetlerin kaynağı ise şüphesiz tasavvuftur. Pek çok hikmetinde Yesevî kişinin daha derin bir dindarlık yaşamasını sağlamaya yönelik nasihatlerde bulunmaktadır. İlâhî aşk konulu hikmetleri bu durumun başka bir göstergesidir.² Diğer yandan tasavvufî anlamda manevî bir yolculuğun yani seyr u sülûk sürecinin mahiyetinden, kuralları ve sınırlarından da bahsettiği görülmektedir. Ahmed Yesevî'nin hikmetli sözleri, kişinin Allah'a kurbîyet sağlayabileceği süreci de bütün yönleriyle ele almakta ve okuyucuyu bu konuda irşad etmektedir.

1. Seyr u Sülûk/Manevî Yolculuk

Ahmed Yesevî kendi tecrübelerini aktardığı hikmetlerinde manevî yolculukta dört kapının aşılması gerektiğine işaret etmektedir. Bu dört kapı, şeriat, tarikat, hakikat ve ma'rifet kapılarıdır.³ Bu itibarla tasavvufî hâl ve makamların tasniflerinden biri olan “dört kapı kırk makam” şeklindeki anlayışın ilk örneğine Yesevî'nin hikmetlerinde rastlandığı ifade edilmiştir (Yıldız, 2016, ss. 5-6).

“Şeriatın bostânında cevân eyledim,

Tarîkatın gülzârında seyrân eyledim,

Hakikattan kanat tutup göklerde uçtum,

Marifetin eşîğini açtım dostlar.” (Hoca Ahmed Yesevî, 2017, s. 92).

Ahmed Yesevî hikmetlerinde şeriat, tarikat, hakikat ve ma'rifet kapılarını şöyle ele alır:

“Ârif odur, Hak emrini yerine getirse,

Mâsivâdan nefsinin çekip hâs eylese.

Şeriat hepsi beş harfdir rast eylese,

Ondan sonra tarikata girmek gerek” (Hoca Ahmed Yesevî, 2017, s. 396).

“Tarikat hepsi beş harfdir, eğer bilsen,

Açıktan bilip, şartlarını edâ eylesen.

Beş sokağını seyrân kılıp, yel gibi geçsen,

Ondan sonra hakikata girmek gerek” (Hoca Ahmed Yesevî, 2017, s. 396).

“O hem beş harf iyi bilse Hakk'a yeter,

² Ahmed Yesevî'nin hikmetlerinde ilâhî aşk bahsine dair bir çalışma için bk. (Gürer, 2017, ss. 15-41).

³ Kadir Özköse tarafından yapılan çalışmada Ahmed Yesevî'nin hikmetlerinde dört kapı kırk makam anlayışı detaylı bir şekilde incelenmiştir. Söz konusu çalışma için bk. (Özköse, 2017, ss. 99-133).

Ben ve benlik zamîrinden şüphesiz gider.
Bilse kılsa, ibâdete yoktur tehlike,
Marifetin meydânına girmek gerek” (Hoca Ahmed Yesevî, 2017, s. 396).

“Bu yolları geçmeden mürşid olsa,
Fâsık, câhil mürîd olup, elini alsın.
Böyle işler yarın orada reddedilse,

Mahşer yeri halkının tamâmı gülmek gerek” (Hoca Ahmed Yesevî, 2017, s. 396).

Bu hikmetlerde, dört makâm hiyerarşik bir düzen içerisinde ele alınmakta; maneviyat yoluna adım atarken evvela şeriat kapısından geçmek gerektiği vurgusu öne çıkmaktadır. Şeriat, inanç, ibadet ve muamelat olmak üzere dinin tüm esaslarını ve sünnet-i seniyyeyi ihtiva etmektedir. Bu aşamadan sonra kişi tarikat yoluna adım atabilir ve dervişliğe başlamaya hak kazanır. Ahmed Yesevî’ye nispet edilen Risâle der Âdâb-ı Tarîkat⁴ isimli eserde tarikatın marifet, cömertlik, sıdk, yakîn, tevekkül ve tefekkür olmak üzere altı hükmünden bahsedilmektedir ki dervişlik bu ahkâmı bilmek ve tatbik etmekle gerçekleşebilir (Ahmed Yesevî, 2016, s. 64). Tarikat âdâbını yerine getiren sâlik bundan sonra marifet kapısına, nihayetinde ise en yüce merteye olan hakikate vâsıl olur. Ahmed Yesevî Fakr-nâme adlı risâlesinde bu kapıların her birinin gerektirdiği âdâbı, onar makamlı tasnifle izah eder:

Şeriat kapısının on makamı şunlardır: “O on makam (ki) şeriatedir, ilki Hak Teâlâ’nın birliğine, varlığına, sıfatlarına ve zâtına iman getirmektir. İkincisi namaz kılmaktır. Üçüncüsü oruç tutmaktır. Dördüncüsü zekât vermektir. Beşincisi hac kılmaktır. Altıncısı yumuşak konuşmaktır. Yedincisi ilim öğrenmektir. Sekizincisi Resul-i Ekrem Hazretlerinin, Allâh’ın salât ve selâmı üzerine olsun, sünnetlerini yerine getirmektir. Dokuzuncusu emr-i mârufu yerine getirmektir. Onuncusu nehy-i münker kılmaktır.” (Hoca Ahmed Yesevî, 2016, s. 52).

Tarîkat kapısının da on makamı bulunur: “O on makam (ki) tarikatedir, ilki tevbe etmektir. İkincisi pîre el vermektir (uzatmaktır). Üçüncüsü havftır. Dördüncüsü recâdır, yani Hak Teâlânın rahmetinden ümitli olmaktır. Beşincisi vird-i evkatı yerine getirmektir. Altıncısı pîrin hizmetinde olmaktır. Yedincisi pîrin izni ile konuşmaktır. Sekizincisi nasihat dinlemektir. Dokuzuncusu tecrit olmaktır. Onuncusu tefrit olmaktır.” (Hoca Ahmed Yesevî, 2016, s. 52).

Ma’rifet kapısının on makamı da şunlardır: “O on makam (ki) mârifettedir, ilki fenâ olmaktır. İkincisi dervişliği kabul etmektir. Üçüncüsü her işe tahammül etmektir. Dördüncüsü helâl ve güzel istekte bulunmaktır. Beşincisi mârifet kılmaktır. Altıncısı şeriat ve tarikatı ayakta tutmaktır. Yedincisi dünyayı terk etmektir. Sekizincisi âhireti seçmektir. Dokuzuncusu vücut (varlık) makamını bilmektir. Onuncusu hakikat sırlarını bilmektir.” (Hoca Ahmed Yesevî, 2016, s. 52).

⁴ Mezkûr risâlenin Ahmed Yesevî’ye aidiyeti noktasında farklı görüşler söz konusudur. Bu çerçevede bizzat kendisi değil müridleri tarafından kaleme alınmış olması ihtimali üzerinde durulmaktadır. Söz konusu belirsizlik bir yana, bu risâle her halükârda Ahmed Yesevî’nin düşünce dünyasını bugüne aktarması bakımından kıymet ifade etmektedir.

Hakikat kapısının da on makamı şu şekildedir: “O on makam (ki) hakikattedir, ilki (herkesin) yolunun toprağı olmaktadır (alçak gönüllülük). İkincisi iyiyi-kötüyü tanımadır. Ve (üçüncüsü) bir parça lokmaya el uzatmamak, belki fazlaya kanaat etmektir. Ve (dördüncüsü) kendisini, lokmasını Hak yolunda sebil etmektir. Ve (beşincisi) kimseyi incitmektir. Ve (altıncısı) fakîrlığı inkâr etmemektir. Ve (yedincisi) seyr-i sülûk kılmaktır. Ve (sekizincisi) herkesten sırrını saklamaktır. Ve (dokuzuncusu) şeriat, tarikat, (mârifet) ve hakikat makamını bilmek ve onuncusu amel etmektir.” (Hoca Ahmed Yesevî, 2016, s. 52).

Görüleceği üzere şeriat kapısı iman ve ibadet esaslarıyla bağlantılı ilkeleri ihtiva etmektedir. Tarikat kapısında tevbe kavramıyla işaret edilen şeyhe intisap ilkesi başta gelir. Bundan sonra havf, recâ gibi seyr u sülûke dair hâller ve şeyhe hizmet çerçevesinde bazı kurallar sıralanmaktadır. Marifet kapısı sâlikin dikkatini tamamen manevî yolculuğuna adanması ve dünyayı terk etmesi,⁵ bu süreçte karşılaşılabilecek zorluklar karşısında sebât göstermesidir. Hakikat kapısının ise sâlikin seyr u sülûkü sonrasında elde ettiği makâmın ahlâkında meydana getirmesi gereken erdemleri içerdiği görülür.

2. Seyr u Sülûke/Maneviyat Yolculuğuna Çıkmanın Şartları

2.1.Şeriat Bilgisine Sahip Olmak

Ahmed Yesevî'ye göre maneviyat yolunda mesafe kat etmek isteyen bir kimsenin öncelikli yapması gereken iş şeriat bilgisine sahip olmaktır. “Önce şeriat sonra tarikat” vurgusu Ahmed Yesevî'nin temel öğretilerindedir. Bu anlamda o nesiller boyu kendisine intikal eden tasavvuf anlayışını bir kez daha pekiştirmiş olur. Ahmed Yesevî şeriatı tarikatın önüne geçirerek şeriatsız bir tasavvufun makbul görülemeyeceğini düşünür (Demirdağ, 2019, 2504-2506.) Bu düşüncesini dile getirdiği hikmetlerinden biri şudur:

“Her kim eylese tarikatın davâsını,
İlk adımı şeriata koymak gerek,
Şeriatın işlerini tamâm eyleyip,
Ondan sonra bu davâyı kılmak gerek.

Şeriatsız söz etmezler tarikatta,
Tarikatsız söz etmezler hakikatta,
İş bu yolların yeri bilinir şeriatta,
Hepsini şeriattan sormak gerek” (Hoca Ahmed Yesevî, 2017, s. 173).

Tarikat genel anlamda bir ibadetler bütünüdür. Bunları yerine getirebilmek için kişinin asgari düzeydeki şeriat bilgisine sahip olması gerekir. Öte yandan tarikat üst

⁵ Tasavvufun temel kavramı olan zühd ile kalbin, dünya ve dünyevî olana yönelik sevgiden soyutlanması kastedilir. Bu anlayışta dünyadan tamamen el etek çekmek değil ona kalben bağlı kalmamak kastedilir. Tasavvufta dünya algısı şu çalışmada etraflıca ele alınmıştır. Bk. (Erginli, 2006, 117-181).

düzeyde bir takvalı yaşantıyı öngördüğü için yine helaller ve haramlar noktasında şeriat hükümlerinden haberdar olmak gerekmektedir.

2.2.“İcâzetli Bir Er Gerek”: Seyr u Sülûkta Rehberin Zarurîyeti

Her ilmin kendisinden öğrenileceği bir âlim bulunduğu gibi tasavvufta bu durum çok daha önemli görülmüştür. Zira bir ahlâk olarak tasavvufun öncelikle bu ahlâkı yaşayan birini taklit ederek öğrenileceği savunulmuştur. “Şeyhi olmayanın şeyhi şeytandır” sözü tasavvufta mürşid ihtiyacını ortaya koyan meşhur bir söz olarak bu düşünceyi yansıtır. Kuşeyrî tasavvuf yolunda mürşid ihtiyacına şu sözlerle değinir: “Kendi kendine yetişen bir ağaç yaprak açsa bile meyve vermez. Aynı şekilde nefes nefese ve tedricî bir şekilde kendisinden tarikatı öğrenebileceği bir üstadı bulunmayan mürid de böyledir. Nefsinin kölesi olmuştur ve ondan da kurtuluş bulamaz” (Kuşeyrî, 2017, 773). İmam Gazzâlî (öl. 505/1111) ise maneviyat eğitimini çiftçilik teşbihi ile izah etmektedir. Çiftçi nasıl ki zararlı otları ve dikenleri temizleyerek ekinlerin gelişmesini ve daha verimli ürün vermesini sağlıyorsa müridin maneviyat eğitimindeki engel ve tuzakları da mürşid-i kâmil temizlemektedir. Bu süreçte kötü huyların yok edilerek yerine güzel huyların ikame edilmesini işte bu mürşid sağlamaktadır. Bu sebeple yolculuğun kemale ermesi için böyle bir rehberin zarurîyeti ortaya çıkmaktadır (İmam Gazâlî, 2014, s. 35).

Ahmed Yesevî’ye göre hakikat yoluna adım atan bir sâlikin ilk işi dinî hükümleri öğrenip tatbik etmeye çalışmasıdır. Bundan sonra hayati derecede önemli olan aşama, kendisinden yürüyeceği yolu öğrenebileceği bir kılavuz bulmasıdır:

“Ondan sonra bir er gerek irâdeli,
Olmuş olsa o bir erden icâzetli,
Şeriatte doğru uygun kerâmetli,
Öyle erin eteğinden yapışmak gerek” (Hoca Ahmed Yesevî, 2017, s. 173).

Seyr u sülûku bir yolculuğa benzetirsek sâlik çıktığı bu yolun hangi özellikler taşıdığını bilemez. Yolu selametle bitirebilmesi, daha önce aynı yolu tamamlamış bir kimseyi rehber edinip ona güvenerek gerçekleşebilir. Aşağıdaki hikmette manevî yolculuk karanlık bir yolda yürümeye; mürşid de bu karanlıkta yürümeyi kolaylaştıracak bir asâyâ benzetilmiştir. Asâ kullanmayan kimse karanlıkta yoldaki engebe veya çukurları göremeyeceği gibi manevî yolculuk da yolun ilmüne sahip bir mürşid olmadan tamamlanamaz:

“İlimsiz şeyhlik davâsını kılmak olmaz,
Asâ olmadan karanlıkta yürümek olmaz,
Görmez olsa, çukur yeri görmek olmaz,
Kuyu içre düşen emin kalmaz, dostlar” (Hoca Ahmed Yesevî, 2017, s. 331).

Ahmed Yesevî sâlikin manevî yolculuktaki maksadını gerçekleştirebilmesi için mürşidinin hizmetinde olması gerektiğini ifade eder. Tarikat yolu kişinin kendi

başına yürüyebileceği bir yol değildir.⁶ Herhangi bir rehberle ihtiyaç duymadığını iddia etmek tarikatın tehlikelerine kendini açmak demektir. Yolun sonunda sahil-i selamete ulaşmak için mutlaka bir rehberle başvurmak gerektiği şu hikmette de dile getirilir:

“Mürşidlerin hizmetini eyle alışkanlık,

Kendiliğimden yola girdim, deme sakın,

İyi bilsen, tarikatın tehlikeleri var,

Kılavuzsuz işbu yola girmeyin dostlar” (Hoca Ahmed Yesevî, Dîvân-ı Hikmet 181).

İcâzetli bir mürşid edindikten sonra sâlikten artık kendisine verilen görevleri hakkıyla yerine getirmesi beklenir. Riyâzet ve mücâhede sürecinde sabırlı ve istikrarlı olmak gerekmektedir. Mürşidin vereceği eğitim, sâlikin nefsinin terbiye edilmesini sağlayarak güzel ahlakla donanmasını sağlayacaktır. Yine acziyet bilinci nefsin ve benliğin öldürülmesinde anahtar kavramdır. Sâlik, riyâzet sürecinin bir parçası olarak kınanmaya ve horlanmaya karşı teslimiyet gösterebilmelidir. Müridin başlıca üç özelliği manevî yolculuğa başlama irâdesini göstermesi, ikincisi bir mürşide intisap etmesi ve son olarak, şeyhin gözetimine girdikten sonra nefes dahi alırken iznini gözetmesidir. Ahmed Yesevî bu maddeleri irâde, inâbe ve icâze kavramlarını kullanarak ifade etmekte; tüm bu sıfatlara sahip olan adayın müridliğe hak kazanacağını belirtmektedir:

“İrâdeyi ver icâzet ehline

Kâim ol gece-gündüz riyâzete

Sayıp onun kulluğunu ibâdete

Kulluğunda beli bağlayıp durmak gerek.

Ondan sonra mücâhede elbisesini giyip

Riyâzetin potasında eriyip akıp

Ben-benlikten geçip özünü saf kılıp

İzzet râhatını satıp horlanmayı almak gerek.

İrâdesiz bu yola girmediler

İnâbetsiz yola adım koymadılar

İcâzetsiz yarım nefes almadılar

Mürîd olan bu sıfatlı olmak gerek.” (Hoca Ahmed Yesevî, 2017, s. 174).

Tasavvuf kültüründe mürid, manevî yolculuğa çıkmayı irade eden anlamına gelir (Seyyid Muhammed Râsim Efendi, 2008, s. 1037). Ancak ilk iradesini mürşide bağlanma hususunda sergileyen mürid bu adımdan sonra söz konusu

⁶ Ahmed Yesevî perspektifinden seyr u sülûk eğitiminde mürşid-i kâmilin fonksiyonunu ele alan bir çalışma için bk. (Özköse, 2018, 555-566.)

iradeden tamamen vazgeçmek ve şeyhe kayıtsız şartsız teslim olmak zorundadır.⁷ Bu hikmet sâlikin kendi benliğinden, hırs ve tamahkârlığından vazgeçmesi, iradesini bırakarak manevî yolculuğa adım atması gerektiğine işaret etmektedir.

“Benlik ile tarikata girmediler,

Cândan geçmeyip yola adım koymadılar,

Nefsi öldürmeyip teslîm-fânî olmadılar,

Ham tamahkârlık ile yola girmeyin dostlar” (Hoca Ahmed Yesevî, 2017, s. 181).

Ahmed Yesevî hikmetlerinde, manevî yolculuğun şartlarından ilkinin rehber edinmek olduğunu defaatle dile getirir. Aşağıda alıntılan hikmette ise söz konusu yolun zorluğundan bahsetmektedir. Sûfîler bu durumu bir insanın yaşayabileceği en büyük zorlukla kıyaslayarak anlatmış ve can feda etmek tabirini kullanmışlardır. Ahmed Yesevî de yolculuğa çıkan sâlikin canını ve benliğini bu uğurda feda edebilecek bir kararlılıkta olması gerektiğini tekrarlamaktadır. Başından nihayetine kadar yolculuk çetin ve ağırdır. Can feda etmekle başlayan, gece ve gündüzleri ihya ederek, dâimâ hüznün ve havf hali üzere ibadet, taat, zikir ve hizmetle geçirilen her dakika, nefse ağır gelse bile yaşanan sıkıntılar nihayetinde sâlikin ilâhî ikramlara nail olmasına vesile olacaktır.

“Cemâl için cânı kurbân eylemedikçe

İsmâil gibi cemâl arzû eylemeyin dostlar.

Cândan geçip tarikata girmedikçe

Âşıkım deyip yalan davâ eylemeyin dostlar.

Âşıklığı ulu davâ, eylesen bunu;

Mihnet ile sınar imiş Mevlâ’m seni;

Cefâ ve sıkıntı ile olsan gece gündüz

Sevgiliden gönül özge eylemeyin dostlar.

Benlik ile tarikate girmediler,

Cândan geçmeyip yola adım koymadılar,

Nefsi öldürmeyip teslîm-fânî olmadılar,

Ham tamahkârlık ile yola girmeyin dostlar.

İşbu aşkın yolu dilim olmaktır,

Burada ağlayıp âhirette gülmektir.

Gül renkleri zeferân gibi solmaktır.

⁷ Benzer bir söylem Kuşeyrî’de de görülmektedir. Kuşeyrî müridin kalbinde şeyhine karşı en ufak bir itiraz geçirmemesi gerektiğini zikretmektedir. Ona göre mürid şeyhine karşı kalbinde bir muhalefet hissederse derhal bu hissi bertaraf edip şeyhinin hükmüne razı olmak zorundadır (Kuşeyrî, 2017, s. 774).

Böyle olmadan, âşıkım, deyip söylemeyin dostlar” (Hoca Ahmed Yesevî, 2017, s. 181).

3. Manevî Yolculukta Mürşid-i Kâmil Hassasiyeti

Tasavvufî yolculukta sâliklere rehberlik edecek mürşidin her bakımdan yetkin ve ehliyet sahibi olması gerekir. Aksi durumda henüz kemâle ulaşmamış yahut icazet almamış kimselerin riyasetinde maneviyat eğitimi almaya çalışmak tehlikeli görülür. Zira her ilmin kendince bir usûl ve gidişatı bulunduğu gibi tasavvuf için de bu durum söz konusudur. Bu usûl ve içerikten haberdar olmayan kimselerle yola çıkmak yolculuğu mânâsızlaştıracak ve amacına ulaştırmak şöyle dursun sâliki boş meydanlarda oyalayacaktır. Ahmed Yesevî işte bu tehlikeye ve sahte şeyhlere karşı dikkatli olunması gerektiğini salık vermektedir:

“Kim bilmeden bu yolları şeyhim dese,

Kerâmetten veliliğe haber verse

Bâtıldır eğer Ruhü’l-emin bile ise

Özünü öyle bâtıllardan korumak gerek” (Hoca Ahmed Yesevî, 2017, s. 173).

Ahmed Yesevî irşad ehliyetine sahip olmadığı ve manevî yolculuğun mahiyetini bilmediği hâlde rehberlik iddiasında bulunanları bu sözlerle eleştirir. Bu kimseler belli şartları taşımadıkları takdirde şeyhlik iddiaları asılsızdır ve onlara ittiba etmek tehlikelidir. Yesevî, sahte şeyhlerin özelliklerini şöyle sıralar:

“Şeriatı bilmezler, tarikatı okumazlar,

Hakikata yetmezler, şeyhlik davâ kılıgısı.

Milleti mürid alırlar, âh ve figân kılırlar,

Şaşkın olup kalırlar, lânetli Deccal bilgisi” (Hoca Ahmed Yesevî, 2017, s. 445).

Bu dörtlük özelinde şeriat, tarikat ve hakikat olmak üzere üç temel esastan bahsetmek mümkündür. Bir mürşidin ilmini mutlaka şeriat temelinde kurması, öte yandan tarikat ve hakikat mertebelerinde belli kabiliyetleri haiz olması gerektiğini ifade edebiliriz. Tasavvuf tarihindeki bütün selefleri gibi Ahmed Yesevî de Kur’an ve sünnet bilgisini tasavvufun temelini yerleştirmektedir. Şeriat, tarikat ve hakikat ilimlerinden bîhaber sahte şeyhlerin tek amacı mürid toplamak ve bu sayede belli bir ilgi ve takdire ulaşmaktır. Ahmed Yesevî bu kimseleri Deccâl’le kıyaslayarak yaptıkları işin tamamen bâtıl olduğunu ortaya koymaktadır. Ahmed Yesevî’ye göre şeyh Allah’ın emirlerinden ve Hz. Peygamber’in sünnetinden bîhaber ise, böyle bir şeyh dünyada dikenlik mesabesinde olup âhirette de mahcûb olarak insanların karşısına çıkacaktır (Ahmed Yesevî, 2016, s. 65).

Ahmed Yesevî’nin, kendi yaşadığı dönemde dikkatini çeken sahte şeyhlere yönelik uyarılarda bulunduğu hikmetlere bir örnek daha verilebilir:

“Âhir zamân şeyhi düzeltir sûretini

Zühd ve takvâ kılmayıp bozar iç âlemini

Kerâmet der gaflet uykusunda gördüklerini

Riyâ ile halka kendini satar dostlar” (Hoca Ahmed Yesevî, 2017, s. 188).

Bu hikmette zahirleri sûfilere benzediği hâlde onların ahlâkından bîhaber olan, iç dünyalarının karanlığı sebebiyle münafıklık ve riyaya batan mukallidlerden haber verilmektedir. Ahmed Yesevî bu kimselerin kendilerini belli bir makâmda zannettiğini, kendi gafletlerinin farkında olmadıkları gibi bir de keramet gösterilerinde bulunarak bir nevi tasavvuf pazarı kurduklarından şikâyet etmektedir.

Ahmed Yesevî bu sahte şeyhlerin kurdukları tezgâhın gelecekte de devam edeceğine dikkat çeker. Bu kimselerin başlıca özelliği şeriaten habersiz olmaları ve sünneti takip etmemeleridir. Onlar etraflarındaki toplulukları kandırmakla kalmayıp onların mal ve mülküne de tamah eden tiplerdir. Ahmed Yesevî, İblis’in kendilerinden ders aldığını belirterek bu insanlarla ilgili düşüncesi ve onlara karşı tavrı şu şekildedir:

“Bizden sonra âhır zaman yakın olduğunda öyle şeyhler ortaya çıkacak ki İblis, lanet onun üzerine olsun, onlardan ders alacak ve bütün halk onlara dost olacak ve (fakat) müridlerini idare edemeyecekler. O şeyhler ki müridlerinden açgözlülükle bir şeyler dilerler ve canlarını küfür ve dalâletten ayırmazlar ve bid’at ehlini iyi görürler ve sünnet ehlini kötü görürler ve şeriat ilmi ile amel etmezler ve namahremlere göz salarlar ve kötülüğü âdet edip Allah Teâlâ’nın rahmetinden ümitli olurlar ve şeyhlik işlerini değersiz görürler” (Eraslan & Tosun, 2016, ss. 50-51).

Ahmed Yesevî mânevî yolculuğa talip olanların kendilerine mâneviyat rehberi seçerken ince eleyip sık dokumaları gerektiğini şu sözlerle ifade eder:

“Ey tâlip, eğer Hakk’ı bulayım desen, öyle pîre el ver (uzat) ki şeriatte ârif bi’llah olsun, tarikatte sırlara vâkıf olsun, hakikatte tam manasiyle olgun olsun, mârifette büyük bir deniz olsun... Öyle pîre el ver (uzat) ki işin saadet olsun... Eğer mürit şeriat ilmini bilmeseydi, şeriat ilmini (ona) öğretsin. Eğer tarikatte bir hâl meydana gelse, tarikat ilmi ile yola salsın ve hakikat yönünden müride yol göstereyin ve mârifette ilâhî cezbe meydana getirsin” (Eraslan & Tosun, 2016, s. 51).

Ahmed Yesevî’ye göre model olacak ve yol gösterecek bir şeyhte birtakım özelliklerin aranması gerekir. Bu özelliklerden bazılarını da şu hikmette dile getirir:

“İnci kaynağını benden sorsan sâdık şeyh,

Öyle kulun ahlâkı-huyu Hakk’a lâyık,

Gönlü vâsi, canı mesih, özü âşık,

Öyle mürşid Hakk’tan mahrum kaldığı yok” (Hoca Ahmed Yesevî, 2017, s. 316).

Anlaşılabileceği üzere sâdık şeyh Allah’ın ahlakıyla yani Kur’an ahlakıyla ahlaklanmış, gönlü geniş, canı bu uğurda fedâ, kimsenin malına ve mülküne göz dikmeyen, dünyalık bir menfaat ve çıkar peşinde koşmayan, kalbi her daim Allah Teâlâ’ya bağlanmış ve her an Hakk’ın huzurunda yaşadığı şuuruyla hareket eden kimsedir.

Ahmed Yesevî mürşidde bulunması gereken vasıflara ek olarak şunları da ifade etmektedir:

“İrâdesiz, icâzetsiz mürşid olmaz,

Tarîkatın yollarını aslâ bilmez,
Mübtedidir irâdeye lâyük değil,

Böylelerinden bucak bucak kaçmak gerek” (Hoca Ahmed Yesevî, 2017, s. 174).

“Tarikate siyâsetli mürşid gerek;

O mürşide itikâtlî mürîd gerek;

Hizmet kılıp Pîr rızâsını bulmak gerek;

Böyle âşık Hakk’tan pay alır imiş” (Hoca Ahmed Yesevî, 2017, s. 228).

Bu hikmetlere göre mürşid mutlaka kâmil bir mürşidden icâzet almış olmalıdır. Bu icâzet müridin Hz. Peygamber’e ulaşan sahih silsilenin bir halkası olduğunu ve bağlı olduğu yolun da sıhhatini gösterir. Dolayısıyla kendi başına bir kimsenin şeyhlik iddia etmesi tamamen asılsızdır. Bu kimse, henüz müridliğinin başında bir mübtedi olmaktan öte bir vâsfa sahip olamaz. Böyleleri tarikatın usul ve esasını bilmediği gibi kendilerine başvuran talipleri yanlış yönlendirerek maneviyat yolunda önlerine perde koyarlar. Ayrıca mürşidin, icâzetinin yanı sıra mürit yetiştirme hususunda siyaset sahibi olması, yani her müride kapasitesi ölçüsünde hitap ve rehberlik etmesi önemlidir. Müridin de aynı şekilde itikadının sağlam olması, mürşidine gönülden bağlanması gerekir. Pirinin rızası onun için her şeyden önce gelmelidir. Zira mürşidi, mürid için Hakk’a giden tek yoldur. Ahmed Yesevî bu durumu müridin Hak’tan pay alması olarak nitelendirir.⁸

4. Maneviyat Yolunda Aşılması Gereken En Büyük Engel: Nefis

Tasavvufun üzerinde en çok durduğu kavramların başında nefis kavramı gelmektedir. Tasavvufa dair yapılan tanımlar içerisinde tasavvufun nefis tezkiyesi olarak tarif edilmesi de bu hakikatin bir göstergesidir. Sözlükte cesed, can, ruh, hevâ ve heves, benlik gibi manaları ihtiva eden nefis (Râgıb el-İsfehânî, 2002, 818; İbn Manzûr, 234; Âsım Efendi, 1852, 2/1031), ıstılahta ise insanın kötü huyları ve çirkin vasıfları, menfî tüm duyguların mahalli olan bir latife olarak tanımlanır (Kuşeyrî, 2017, 174; Hücuvîrî, 2007, 259). Tasavvufun nihai amacı insanın kendisini dâimâ kötülüğe sevk eden nefisini terbiye edebilmesidir. Nefis terbiyesi bu sebeple seyr u sülukun temelinde yer alır. Müridlerin hakikat yolunda kemâlât elde edebilmesi nefislerinin boyunduruğundan kurtulabilmelerine bağlı görülür. Bu sebeple tarikat usulünde her müride kendi nefsi marazlarının tedavisine yönelik bir mücâhede ve riyâzet programı uygulanmıştır.

Ahmed Yesevî nefsin ne kadar kuvvetli ve alt edilemez olduğunu anlatırken nefsin altmış başı olduğunu ve her bir başta şeytanın yüz bin askeri bulunduğunu

⁸ Mürid ve şeyh arasındaki ilişkinin vasıflarını takip edebileceğimiz ilk klasik kaynak *Risâletü'l-Kuşeyriyye*'nin "Babu'l-vasiyye li'l-mürîdin" (Müritlere Nasihatler) başlıklı bölümüdür. Eserin müellifi Abdülkerîm Kuşeyrî (öl. 465/1072) bu bölümde mürşidin gerekliliği, müridin şeyhine olan vazifeleri ve şeyhlerin müridlere muamelesi gibi tarikat kültürüne ait pek çok konu hakkında bir nevi anayasa tespit etmiştir. Mezkûr bölüm için bk. (Kuşeyrî, 2017, ss. 769-789) Bu bölüm daha sonra pek çok mutasavvıf-müellif tarafından farklı ifadelerle tekrarlanmıştır. Ahmed Yesevî'nin bu husustaki sözlerini de söz konusu geleneğin bir uzantısı saymak mümkündür.

ifade eder. Nefis kendini o kadar dayatır ki en yüce makamdaki ulu kimseler dahi nefsin esiri olma tehlikesiyle yüz yüzedir:

“Ey yârânlar, kâfir nefse almış baş var,
Her başında yüz bin şeytân askeri var.
Hâs ulular nefis elinde toprakdan hor,
Günâhımdan sana ağlayıp geldim ben işte.

Riyâzeti kırk gün çekip bir baş gitti,
Fecr vakti bakıp gördü: onaylayıp çıktı.
Garîb Edhem nefis elinde türlü şaştı,

Günâhımdan sana ağlayıp geldim ben işte” (Hoca Ahmed Yesevî, 2017, s. 301).

Sâlikin manevî terbiyesinde ilerlemesi için nefisini tanıması gerekmektedir. Kötü sıfat ve huyların kaynağı olarak gösterilen nefisle yapılacak mücâhede neticesinde sâlik manevî terakkisini gerçekleştirebilir. Ahmed Yesevî “Tarikatta maksat odur nefsten geçmek” (Hoca Ahmed Yesevî, 2017, s. 249) “Geçmek gerek bu nefsin râhatından” (Hoca Ahmed Yesevî, 2017, s. 172) diyerek tasavvuftaki manevî eğitimin amacına ulaşabilmesi ve insan-ı kâmil mertebesinin tahakkuku için nefsin kontrol altına alınması gerektiğini düşünür. Bir müridin nefis terbiyesindeki esas rehberi ise öncelikle şeyhidir. Ahmed Yesevî müridlerin müridleri her bakımdan imtihana tabi tutacağını şu beyitte dile getirir:

“Mürîd olsan mürşide, muhkem ol, ey tâlib,

Müridlerini mürşidler her konu ile sınırlar” (Hoca Ahmed Yesevî, 2017, s. 327).

Yesevî’ye göre mürid tarikat âdâbını yerine getirmeden, nefisini kontrol altına almaya çalışmadan ve dolayısıyla ilâhî aşka kendini layık bir hale getirmeden hakikate dair sırlardan haberdar olamayacaktır. Nefisle muharebe etmek de onun arzu ve isteklerinden yüz çevirmek, bunun yanı sıra nefsin kaldıramadığı ya da hoşlanmadığı zikir, ibadet, az yemek, az uyumak, az konuşmak, horlanmak, hizmet etmek gibi uygulamalarda bulunmakla gerçekleşir.

“Tarikatda türlü adâbı bilmeyince,

Nefsi ile muharebe kılmayınca,

Aşk yoluna özünü lâyük etmeyince,

Hakikatın sırlarını bilse olmaz.” (Hoca Ahmed Yesevî, 2017, s. 249).

Ahmed Yesevî nefsi her durumda murakabe etmeyi ve nefisten gafil kalmamayı tavsiye eder. “Bâyezîd gibi nefsinle gece gündüz vuruş” (Hoca Ahmed Yesevî, 2017, s. 180) diyen Ahmed Yesevî, ilk dönemin en meşhur mutasavvıflarından Bâyezîd Bistâmî’yi (öl. 234/848 [?]) örnek göstererek kişinin nefsiyle gece gündüz daimi bir mücadele içerisinde olması gerektiğine işaret eder. Ona göre nefis bir an olsun başıboş bırakılmamalıdır. “Nefsi öldürmeyip teslîm-fânî olmadılar” (Hoca Ahmed Yesevî, 2017, s. 181) diyerek nefsin isteklerini asgariye indirmek veya nefsin hoşuna giden şeylerden uzak durmak gerektiğine de dikkatleri çeker.

Ahmed Yesevî'ye göre, seyr u sülûk sürecinde mürid mücâhede ve riyâzet ile nefsin isteklerine dur diyebilmeli, şehevî arzularından uzaklaşmalı, yeme ve içmeyi asgariye indirmeli, az uyumalı ve günün büyük bir bölümünü ibadet ve taatle geçirmelidir:

“Nefsini sen kendi arzûsuna bırakma sakın,

Yemeyip içmeyip ibâdet ile ol uykusuz,

Sonunda bir gün gösterecek sana cemâl,

Uykusuz olan orada cemâl görür dostlar” (Hoca Ahmed Yesevî, 2017, s. 183).

Ayrıca “Nefse dâima helal lokma nasip ver” (Hoca Ahmed Yesevî, 2017, s. 447) sözleriyle Ahmed Yesevî, helal yemenin nefis terbiyesindeki olumlu tesirlerini hatırlatır.

Ahmed Yesevî nefesine uyan kişinin özelliklerini şöyle sıralar: Herhangi bir amelinde nefsinin arzularını önceleyen kimse, bundan dolayı nefsinin esiri haline gelmiş demektir. Sırat-ı müstakim'den ayrılır, günahlara dalar ve dinde uzaklaşır. Dahası, dâimâ nefesine uyan kişi sonuçta imanıyla ilgili de problemler yaşar. Bu sebeple Ahmed Yesevî insanın nefsini sürekli kınaması ve ondan şikâyetçi olması gerektiğini vurgular.

“Nefs yoluna giren kişi rezil olur,

Yoldan çıkıp, kayıp, tozup günâhkâr olur,

Yatsa, kalksa şeytân ile yoldaş olur,

Nefsi tep, nefsi tep, ey kötülükler işleyen.

Nefsin seni son anda köle eyler,

Din evini yağma eyleyip tamâm eyler,

Öldüğünde imânından ayrı eyler,

Akıllı isen, kötü nefsten ol şikâyetçi.” (Hoca Ahmed Yesevî, 2017, s. 197).

“Değme câhil o ağacın yeri değil,

Nefsim diyen o meyvâdan aslâ yemez.

Tamahkârlar nefsi için neler demez,

Nefsdan geçen yakın olur yakınlığında.” (Hoca Ahmed Yesevî, 2017, s. 342).

Ahmed Yesevî Hz. Âdem ve Havva'nın cennetten kovulmalarına sebep olan olayı hatırlatarak nefsin afetlerinden birine daha işaret etmektedir. Nefis insanı Allah'ın yasakladığı işlere sevk eder, ona düşense nefsanî afetlerin farkına vararak teyakkuz halini elden bırakmamasıdır:

“Candan geçen âşıklar dünyâ demez,

Nefsi ölü, su ve ekmek gamını yemez,

Bu âlemde kâr ve zarar, bunu bilmez,

Dünyâ gelip cilve kılsa, aldığı yok.” (Hoca Ahmed Yesevî, 2017, s. 419).

Ahmed Yesevî bu hikmette, mânevî yolculuğa ve bu uğurda canını feda etmeye hazır olan talibi şu özelliklerle vasfeder: Nefsi ona değil o nefesine hâkimdir. Dünya hayatıyla ilgili herhangi bir tasa taşımaz. Rızık derdine düşmeyip tam bir tevekküle sahiptir ve dünyevî mala-mülke tamah etmez.

4.1. Nefis Terbiyesi Yöntemi Olarak Zikir ve Gece İbadeti

Tasavvufta seyr u sülûkun sermayesi tamamen zikirden oluşmaktadır. Başka bir deyişle riyâzet ve mücâhedenin aslı zikirdir. Şeyhler müridlerin manevî eğitimlerinde her birinin kabiliyet ve ruhsal şartlarına göre çeşitli zikir ödevleri verirler. Bu süreçte kalbin tasfiye edilmesi ve nefsin tezkiyesinde zikir manevî bir gıda olarak görülür. Tarikatlarda cehrî/sesli ve hafî/gizli şeklinde ikiye ayrılan zikir usullerinden ilki Hz. Ebû Bekir vasıtasıyla, ikincisi ise Hz. Ali vasıtasıyla Hz. Peygamber’e dayandırılır. Bu isimlerden sonra ise bir silsile hâlinde sûfi şeyhlerine aktarıldığına inanılır.

Ahmed Yesevî’nin hikmetlerinde zikrin manevî eğitim üzerindeki önemi ve birtakım erdirici faydalarına dair pek çok nasihat yer almaktadır:

“Allah yâdı nûrunu kime armağan eylese,

Nefs, hevâ, ben-benlikten kalır imiş,

Kul eğer zâkir olup Allah dese,

Tutmuş gönül pasını giderir imiş” (Hoca Ahmed Yesevî, 2017, s. 234).

Günah ve mâsiyetin kul ile Allah arasında bir perde oluşturduğuna inanılmaktadır. Hz. Peygamber’in ifadesiyle işlenen her bir günah kişinin kalbine siyah bir leke olarak yansımaktadır.⁹ Bu hikmette zikir Allah ile kul arasındaki söz konusu perdelerin kaldırılmasında ve gönüllerdeki pasın giderilmesinde etkili bir metot olarak zikredilmektedir. Ayrıca zikirle beraber kişinin nefsindeki benlik iddiasının sönmekte ve acziyet şuurunun her dem tazelenmekte olduğuna işaret edilmektedir.

Nefsin kontrol altına nasıl alınabileceğine dair de usuller öğreten Ahmed Yesevî, geceleri uyanık kalarak Allah’ı zikretmenin nefis tezkiyesinde önemli bir terbiye metodu olduğuna inanır. Bu düşüncesini şu hikmetlerinde dile getirir:

“Zâkir olup şükreder olup Hakk’ı sev,

Seher vaktinde kalkıp nefsinin gözünü oy” (Hoca Ahmed Yesevî, 2017, s. 201).

“Toprak gibi hor görül nefsin ölsün” (Hoca Ahmed Yesevî, 2017, s. 204)

“Zühd eyleyerek öz nefsinin gözünü oysa” 326

Ahmed Yesevî’nin vefatından sonra teşekkül eden Yesevîlik tarikatının kendine mahsus zikir ifadeleri bulunduğu bilinmektedir. Toplu ve sesli bir şekilde icra edilen zikir zikir-i erre ismiyle anılmaktadır (Tosun, 2013, ss. 487-488).¹⁰

⁹ “Kul günah işlediği zaman kalbinde siyah bir leke belirir. Eğer tevbe eder ve günahından sıyrılırsa kalbi saydamlaşır, parlar. Tevbe ve istiğfâr etmeyip tekrar günaha dönerse bu leke çoğalır ve kalbi (tamamıyla) kaplar.” Hadis metni için bk. (İbn Mâce, “Zühd”, 29; Ahmed b. Hanbel, II/297).

¹⁰ Yesevîlikteki zikir ve sema uygulamaları hakkında bilgi veren bir çalışma için bk. (Bilgin, t.y., ss. 1368-1378).

Aşağıdaki beyitte Ahmed Yesevî erre zikrinin (zıkr-i minşârî/bıçkı zikri) uygulanış biçimine değinmektedir:

Aşk kullar inlerler gündüz-gece dinmeden,
Zar inleyerek nara vurur bağı dolmadan,
Zakir kullar “erre” ceker dâimâ yorulmadan,
Sohbet bulsa can oynatıp yorulmazmış. (S. 288)

Müridleri bulunan bir şeyh olarak Ahmed Yesevî'nin hikmetlerinde çeşitli zikir ifadelerini ve zikir halkasına katılmayı tavsiye ettiği görülmektedir:

“Eşiğine başımı koyup ağlasam
Halka kurarak kim zikretse oraya varsam
Zikrin deyip o sohbetten inciler dersem

Cân ve gönülde Hayy zikrini deyin dostlar” (Hoca Ahmed Yesevî, 2017, s. 180).

“Gelin dostlar Allah zikrini dâimâ söyleyin
Allah zikri gönül ülkesini açar dostlar
Estağfirullah ve istağfârî dinmeden söyleyin

Lânetli şeytân beden ülkesinden kaçır dostlar” (Hoca Ahmed Yesevî, 2017, s. 177).

“Lâ ilâhe illallah” deyip ağla
Hakk zikrini her kim dese oraya git”
“Dile al “Lâ İlâhe İllallah”ı

Akla koy her nefesde ol uyanık” (Hoca Ahmed Yesevî, 2017, s. 201).

Bu hikmetler, Yesevîlikte cehrî zikrin tercih edildiğini ve ayrıca bunun halka kurularak icra edildiğini gösteren örneklerdir. Ahmed Yesevî müridlere “Hayy”, “Allah” ve “Estağfirullah” zikirlerini dillerine dolamaları gerektiğini salık verir. Aşağıda ise yine zikir halkalarında tekrar edilen “Hû” zikrinden bahsedilmektedir. Bu zikrin hem beden/dil hem de can/kalp ile birlikte söylenmesi, ayrıca zikir halkasına tekbir getirerek başlanması gerekmektedir. Ahmed Yesevî'nin dervişlerin söylediği “Hû” zikrine işaretleri onları “Hû Kuşu” tabiriyle anması dikkate değerdir:

“Halka içinde Hû deyiniz, aşk ateşine yanınız,
Beden-cân ile tâlipler, tekbîr başlayıp deyiniz.
Hû-Hû diye inleyip, Hû demekte mânâ var,
Cemâlinden ümitli, rahmetinden alınız.”

“Kul Hoca Ahmed miskîn ol miskînlerden mânâ sor

Dervîşliği bil huzûr Hû kuşudur dervîşler” (Hoca Ahmed Yesevî, 2017, s. 211).

Ahmed Yesevî'nin hikmetlerinde zikirle bağlantılı olarak vurgu yapılan diğer mevzu, seher vakitlerinin ihya edilmesidir. Pek çok yerde, Allah'ın cemalini müşahade etmeyi dileyen kimsenin gecelerini uykusuz geçirmesi ve seher ibadetine önem vermesini öğütler:

“Sevgiliyi bulayım desen seherde kalk
 Âşıkların meclisine özünü vur
 Hakk’ı arayıp ağlayıp yürüyüp yas tut
 Yas tutmadan tarikata girer mi ki?” (Hoca Ahmed Yesevî, 2017, s. 161).

“Nefsini sen kendi arzûsuna bırakma sakın
 Yemeyip içmeyip ibâdet ile ol uykusuz
 Sonunda bir gün gösterecek sana cemâl
 Uykusuz olan orada cemâl görür dostlar” (Hoca Ahmed Yesevî, 2017, s. 183).

Riyâzet ve mücâhede sürecindeki sâlik himmetini cemelullah gibi yüce bir mertebeye odaklamışsa, yapması gereken şey gündüzleri sâim geceleri kâim bir hayat sürmesidir. Ahmed Yesevî, uykusuzluğun âhirette Allah’ın cemâlini görmeye vesile olduğunu özellikle vurgular. Bunun yanında müridin yürürken, otururken, yatarken ve bunun gibi hiçbir hâl ve hiçbir anda zikri dilinden düşürmemesi lâzımdır.¹¹

“Cemâl göreyim diyen kullar uykusuz olur
 Yürüse-dursa, yatsa-kalksa, zikrini söylesin
 İçi-dışı öyle kulun nûra dolar
 Allah nûrunu öyle kula saçar dostlar” (Hoca Ahmed Yesevî, 2017, s. 184).

Ahmed Yesevî gece kalkıp Allah’ın huzuruna çıkmanın bir aşk işi olduğuna dikkat çeker:

“Geceleri seherlerde Hakk uyandırıp kan ağlatır,
 Uykusuz eyleyip kendi aşkına bel bağlatır,
 Devası yok derdi verip ağlatıp inletir;
 Burada ağlayıp orada gitse, sultan eyler.

Hakk’a âşık olan kullar dâimâ uykusuz,
 Cennet değil arzuları, verir cemal,
 Çoluk-çocuk, ev-barktan olur şikâyetçi;
 İsmail gibi aziz canını kurban eyler.” (Hoca Ahmed Yesevî, 2017, s. 263).

Bu beyitler ilâhi aşkın sâlikin iç dünyasında ne gibi hallere yol açtığı noktasında verilebilecek bir örnektir. Buna göre, ilâhi aşka nâil olan kişinin alâmeti rahat ve zevk içinde geçirilen değil, geceleri uykusuz kalıp dâimâ hüznâ gark olmuş bir hayattır. Ahmed Yesevî ilâhi aşk söz konusu olduğunda sûfilerin ne cennet ne de

¹¹ Bu hikmet şu âyeti hatıra getirmektedir: “Onlar ayakta dururken, otururken, yatarken hep Allah’ı anarlar; göklerin ve yerin yaratılışını düşünürler (ve şöyle derler:) “Rabbimiz! Sen bunu boş yere yaratmadın, seni tenzih ve takdis ederiz. Bizi cehennem azabından koru!” (Âl-i İmrân, 3/191.) Âyetin meali için bk. (Karaman vd., 2013, s. 74).

cehennemi istediğine işaret etmekte;¹² bu yoldaki arzu ve gayretleri sebebiyle Allah Teâlâ'nın onlara cemâlini lütfettiğini anlatmaktadır. Sâlikin böyle bir makama ulaşabilmesi, babası ilâhi emir gereği kendisini öldürmeye gelen İsmail gibi, ona teslim olup canını ortaya koyabilmesinden geçer. Ahmed Yesevî bu yorumuyla Râbia el-Adeviyye'den (ö. 185/801) miras kalan ve Yûnus Emre (ö. 720/1320) başta olmak üzere Anadolu'da pek çok mutasavvıfın özümsemiği bir anlayışı dile getirir.

Aşağıda aktarılan hikmetlerde ise Ahmed Yesevî Hakk'a vuslat hâinden bahseder. Sâlik zikre devam eder, dâimâ acziyetini ikrar eden bir hâlde bulunur ve seyr u sülûkun sıkıntılarına sabredebilirse yalnızca yolculuğunu tamamlamış olmaz, bütün makâmın en yücesi olan Hakk'a vuslat mertebesine vasıl olur:

“Hakk'ın vuslatına ereyim desen ağla

Zikrin deyip erenlere yardım et

Cefâ çekip erenlerden pay al

Pay almadan cemâlini görer mi ki?” (Hoca Ahmed Yesevî, 2017, s. 162).

4.2. Halvet (Uzlet)

Sözlükte uzlet, inzivâ, halktan uzaklaşarak ıssız bir köşede tek kalmak (Cürcânî, 1405, s. 106; İbn Manzûr, 1990, s. 14/237242) gibi anlamlar içeren halvet, ıstılah olarak ise günahlardan sakınabilmek ve Allah'a karşı daha çok kulluk edebilmek maksadıyla تنها yerlerde yaşamayı ifade etmektedir (Suâd el-Hakîm, 1981, ss. 434-438). Tasavvufta yalnız yaşamayı tercih etmek sûfilerin belirgin özellikleri arasında gösterilmektedir (Demirdaş, 2012, 137). Tasavvuf ehinden halvet ve uzleti tercih edenler insanlar arasına karışmanın riyâyâ kapı aralayacağı inancına sahiptirler. Bu sebeple uzlet tasavvufî hayatın her zaman önemli bir unsuru olmuştur. Tarikatlar döneminde ise halvet/çile/erbain vs. isimleriyle süresi, mekânı ve belli kaideleri oluşan bir terbiye yöntemine dönüşmüştür. Nefis tezkiyesini önceleyen nefsânî tarikatların birçoğunda olduğu gibi Yesevîlikte de halvet, manevî eğitim metodu olarak kabul edilen bir uygulamadır.

Ahmed Yesevî, aşağıda verilen hikmetlerinde kalbini Allah'a bağlamış sâliklerin riyâdan kaçmak için başvurdukları bir yöntem olarak halvete ve onun ahiretteki ecir ve karşılığına işaret eder:

“Hakka âşık sâdıkları yürür yalnız,

Sabaha varsa, Hak önünde görür izzet,

Cennete girip cemal görür, ikram ve rahat,

Gizli yürür, halka ne diye riya eylesin?” (Hoca Ahmed Yesevî, 2017, s. 277).

Hikmetlerde halvetin Allah'a âşık sâdıkların işi olduğu ifade edilir. Ahmed Yesevî'ye göre halvet, âşıkların en büyük iştihaklarından biri olarak gösterilir:

¹² Tasavvufî düşüncede cennet ve cehennem telakkisi üzerine yapılan bir çalışma için bk. (Çatak & Vural, 2022, ss. 117-144).

“Âşıkları nereye varsa halvet ister,
Ere hâcet değil, iyi olun yeter,
Hakk’ı bulmadan ağlayıp yürüyüp, olup yakınır,
Aşk bağında nevâ kılıp yürür olur.” (Hoca Ahmed Yesevî, 2017, s. 375).

Ahmed Yesevî halvet ve uzletin en önemli faydalarından birinin, kalpteki muhabbetullâhın artmasını sağladığını şu hikmetlerde dile getirir:

“Halvete girip, dostlarım yâd edelim dâimâ,
Muhabbetin şarâbını nûş edelim dâimâ.
Muhabbetin şarâbını hiç kimseye vermezler
Bağır kanını akıtıp, âşık içer dâimâ.” (Hoca Ahmed Yesevî, 2017, s. 341).

Bu hikmetler ayrıca halvette ibadetin ziyadeleşmesi gerektiğini de gösterir. Halvet sadece insanlardan uzak kalmak yalnız olmak değil, ibadet ve taatle, Kur’ân okuma ve tefekkürle ve Allah’ı zikirle geçirilmesi gereken bir sürecin adıdır.

4.3. Sohbet ve Hizmet

Tasavvufta manevî yolculuktaki temel eğitim yöntemleri arasında önemine binaen halvet kadar sohbet ve hizmet de yer alır. Müridler birebir talim yoluyla şeyhlerinden feyz alabildikleri gibi, sohbet halkasına dâhil olarak ve hizmette bulunarak birtakım manevî kazanımlar elde edebilirler. Sohbetin, müridin her boyuttaki terbiyesi için de gerekli bir usûl olduğu kabul edilir. Söz gelimi tasavvufî âdâb ve erkânın öğrenilmesi, sohbe katılanlar arasındaki ahlâkî huyların alışverişi, gündelik hayatta karşılaşılan sıkıntı ve endişenin bu meclislerde izale edilmesi, müridlerin tarikata aidiyat hissiyatının takviyesi bu sohbet meclisleri vesilesiyle daha hızlı bir surette gerçekleşebilir (Haksever, 2021, ss. 51-52).

Tasavvufta sohbetin seyr u sülûk sürecindeki önemine dair şu husus da zikredilir. Müridin sohbet sayesinde elde ettiği feyizlerin başında, şeyhin ruhâniyet ve manevî hâllerinden nasıpdâr olması gelir. Tasavvuf ehli bir kimsenin nefsindeki kusur ve ayıpları ancak bir ayna vasıtasıyla fark edebileceğini düşünür. Bu kusur ve ayıpları müride gösterecek, bunların tedavisi konusunda ona rehberlik edecek, kalbinin tasfiyesi ve ahlâkının güzelleşmesini sağlayacak yegâne unsur müridin, kendisine ayna olan bir mürşid-i kâmilin sohbetinde bulunmasıdır (Akot, 2014, 38).

Müridin manevî tekâmülünde önemli eğitim metodu olarak görülen sohbet Ahmed Yesevî’nin hikmetlerinde üzerinde sıklıkla durduğu bir konudur.¹³ Kendisi sohbetin sâlikler üzerindeki etkilerine şu beyitlerle işaret eder:

“Erenler cemâl görür dervîşler sohbetinde;
Erenler meclisinde, nûr yağar sohbetinde.
Ne dilese o olur dervîşler sohbetinde;
Her sırlar açık olur dervîşler sohbetinde.

¹³ Ahmed Yesevî Divân-ı Hikmet’te kırk yedi yerde sohbet kavramına değinmektedir. Seyr u sülûke dair tasavvufî kavramlara dair Hayati Bice tarafından yapılan “Divân-ı Hikmet’te Tasavvufî Kavramlar” adlı doktora tezine müracaat edilebilir (Bice, 2020, ss. 157-189).

Her kim sohbeta geldi, erenden pay aldı,
 Yabancı geldi, biliş oldu dervîşler sohbetinde.
 Her kim sohbeta geldi, gönlüne sır ulaştı,
 Dostlar murâd buldu dervîşler sohbetinde.
 Sıradan kişi gelse, seçkin olur; yıldız gelse, ay olur;
 Bakır gelse altın olur dervîşler sohbetinde.
 Kibir ve hasedler ölür, içine sır dolar,

Göz açıp Hakk'ı görür dervîşler sohbetinde.” (Hoca Ahmed Yesevî, 2017, ss. 198-199).

Bu beyitler ışığında şu değerlendirmelerde bulunmak mümkündür: Ahmed Yesevî, dervîşlerin bir araya toplandığı sohbet meclislerine Hakk'ın cemâlinin tecelli edeceğini dile getirmektedir. Bu cemâlin nurları sayesinde sohbeta cahil gelenlerin âlim ayrılacağına, bazı ilâhî sırların inkişaf olacağını, meclisteki kişilerin kötü ahlaktan sıyrılıp sohbetinde buldukları zâtın güzel ahlakından pay aldığını ifade etmektedir. Sohbetin mürid üzerindeki kazanımlarını da bakırın altına ve yıldızın aya dönüşmesi metaforuyla zikretmesi dikkate değerdir. Ayrıca sohbet meclislerinde müridin kalbine doğan ilâhî sır ve hikmetlerin, onu sanki Hakk'ı görür gibi¹⁴ oldukları bir mertebeye eriştireceği de bu hikmetlerin verdiği mesajlar arasındadır.

“Hoş sohbetli Dervişlere canımı versem,
 Her bir bastıkları izi göze sürsem,
 Hizmet kılıp iyilerden dua alsam,

Ondan sonra şevk şarabını tadasım gelir.” (Hoca Ahmed Yesevî, 2017, s. 136).

Görüldüğü üzere Ahmed Yesevî, ihvan ile birlikteliğin ve onlarla kurulan sohbet halkasının kişiye ihsan edeceği manevî kazanımların önemine değinmektedir. Onlar için can feda edebilecek bir îsâr ahlakına sahip olmak da bu beyitin içerdiği erdemlerden kabul edilebilir. Bunun yanında diğer pek çok şiirinde olduğu gibi burada da ihvana hizmet öne çıkarılmış, hizmetin sağlayacağı faydanın, sâlikleri manevî anlamda kuvvetlendireceği nasihat kabilinden dile getirilmiştir.

“Pîr hizmeti, Hak hizmeti edeb kılın,
 Seher vaktinde nazar kılar, âgâh olun.
 Ey tâlibler, uyanık olup yola girin,

İşitip, okuyup, hizmet eyleyin, dostlarım ey” (Hoca Ahmed Yesevî, 2017, s. 338)

Tasavvufta hizmet tarikat âdâbının en önemli unsuru kabul edilebilir. Manevî yolculuğu sırasında sâlikin şeyhiyle ilişkisi hizmet kavramıyla ifade edilir. Halka hizmetin Hakk'a hizmet olduğu düşüncesi tarikat hayatında genel kabul gören ve şeyhlerin müridlerin terbiyesinde hassasiyet gösterdiği konuların başında gelir

¹⁴ Hakk'ı görür gibi olmak ifadesi mutasavvıflar tarafından çokça kullanılan Cibril hadisindeki ihsan mertebesini akla getirmektedir. Hadiste geçtiği üzere ihsân, Allah'ı görüyormuşçasına kulluk etmektir. Kul Allah'ı görmese bile Allah'ın nazarı her daim kullarının üzerindedir.

(Selvi, 2017, 111-121; Karaduman, 2020, 396). Ahmed Yesevî de bu hikmette şeyhe olan hizmetin Hakk’a hizmetin aynısı olduğunu, dolayısıyla sâlikin şeyhine hizmetini böyle bir hassasiyet ve titizlikle yerine getirmesi gerektiğini gündeme taşır.

“Pir-i Kâmil mukemmile hizmet eyleyip, İhlas ile sır-esrarın bildim ben işte.” (Hoca Ahmed Yesevî, 2017, s. 296) diyen Ahmed Yesevî şeyhlere yapılan hizmetin ilâhî sırlara açılan bir kapı olduğunu vurgular.

“Muhabbetin denizine gömülüp bat,

Âşıkların sohbetine özünü kat,

Muhabbetin pazarına özünü sat,

Özünü satmadan Hakk rahmetin alsa olmaz.” (Hoca Ahmed Yesevî, 2017, s. 251)

Muhabbet ve sohbet kavramlarının bir arada kullanıldığı bu hikmette ise her iki kavramın birbirleriyle nasıl bağlantılı olduğuna değinilmektedir. Yesevîlikte sohbetin faydalarından biri de müridin bu yola duyduğu muhabbeti ziyade etmesidir. Tasavvufî tecrübede ilâhî aşkı ya da muhabbetullahı önemseyen Ahmed Yesevî, şeyhlerin sohbetinin bu muhabbetin artmasına vesile olacağına inanmaktadır.

“Akıllı isen, doğru yola kadem vur,

Merdanların sohbetinden behre al.

Ashâb-ı Kehf köpeğini görüp, ibret al,

İbret alan hâs kulları cânân olur.” (Hoca Ahmed Yesevî, 2017, s. 323)

Ahmed Yesevî’nin hikmetlerinde sohbetle birlikte semâ ve raksa da değinilmektedir. Semâ ve raks müridin manevî yolculuğunda bilhassa ilk zamanlarında daha yüksek hallere ulaşmalarında etkili olabilmektedir.

“Melekler toplanıp bir gün sohbet kurdu,

Raks ve semâ yapmak için sur’atle yürüdü

Mirac sırasında Hakk Mustafa bunu gördü,

Şimdi ben de raks ve sema edesim gelir.” (Hoca Ahmed Yesevî, 2017, s. 137)

Bu hikmetler ayrıca Yesevîlikte cehrî zikir yahut semâ ve raksa yönelik olumlu bir tavır bulunduğunu göstermesi bakımından önemlidir.

5. Manevî Yolculuğun Gerektirdiği Âdab ve Erkân

Tasavvufta seyr u sülûk ya da başka bir deyişle manevî yolculuğun kendine mahsus bazı kural ve rükünleri olduğu tasavvuf ehline malumdur. Sûfiler manevî yolculuktan fayda elde etmenin bu şartlara sıkı bir şekilde bağlı kalmaktan geçtiğini savunmuşlardır. Sâlikin manevî yolculuğunda öncelikle şeyhine, daha sonra ihvân ve akrânına, ayrıca kendisi ve Rabbi arasındaki hukuka dair bir takım âdâba riayet

etmesi beklenir.¹⁵ Ahmed Yesevî maneviyat yolundaki âdâbın önemini şu ifadelerle dillendirir:

“Tarikatda türlü âdâbı bilmeyince,
Nefsi ile muharebe kılmayınca,
Aşk yoluna özünü lâıyk etmeyince,
Hakikatın sırlarını bilse olmaz.” (Hoca Ahmed Yesevî, 2017, s. 249)

Ahmed Yesevî Divân-ı Hikmet haricinde kendisine atfedilen Risâle der Âdâb-ı Tarikat adlı eserinde de tarikatın birtakım edeplerinden bahsetmektedir. Bu edepler daha çok müridin mürşidine karşı takınması gereken tavır etrafında toplanabilir. Zira bu tarikat âdâbı içerisinde ilk sırada şeyhin huzurunda diz çökerek edeple oturmak yer alır. Şeyhin huzurundayken o konuşmadan söz almamak, hatta şeyh izin vermedikçe hiç konuşmamak bir başka edep olarak zikredilir. Şeyh üstad veya öğretmen mesabesindedir. Şeyhe hizmet her şeyden önce gelmelidir. Müridin riayet etmesi gereken bir başka edep ise âciz olduğunu unutmaması ve kendisini herkesten aşağı görmesidir (Ahmed Yesevî, 2016, s. 65).

Sonuç

Türk Müslümanlığının tasavvufla yoğrulmasında Ahmed Yesevî ve halifelerinin etkisi büyüktür. Şiir dilini kullanması ve İslamî değerleri halkın anlayabileceği sade ve duru bir üslupla aktarması Türkler nezdinde Yesevî'nin olumlu tesirini arttırmıştır. Divân-ı Hikmet dinin zâhir ve bâtın boyutlarını birlikte ele alan ve ilk muhatapları olan yeni Müslüman olmuş insanlara İslam'ı en basit haliyle anlatmayı amaçlayan bir kitaptır. Ahmed Yesevî'nin tasavvufi kimliği hikmetlerinde de kendini göstermektedir. Pek çok şiirinde tasavvuf ve tarikat âdâbına dair kurallardan bahsetmektedir. Bu yönüyle Divân-ı Hikmet'ten tasavvufi yolculuğun esasları hakkında detaylı bilgiler temin edilebilmektedir.

Ahmed Yesevî'nin hikmetleri, insan-ı kâmil olma yolunda sâliklere yönelik nasihat ve tembihlerle doludur. Ona göre söz konusu bu manevî yolculuğun kendine mahsus bazı şartları bulunmaktadır. Sâlik bu yolda şeriat, tarikat, marifet ve hakikat kapıları olmak üzere dört kapıdan geçecektir. Her birinin kendi içerisinde on şartı bulunur. Bu boyut tasavvuf kültüründeki hâl ve makamlar tasnifinin dört kapı kırk makam şeklindeki ilk örneğini teşkil etmektedir.

Ahmed Yesevî'ye göre maneviyat yoluna girmeden önce şeriat bilgisine sahip olmak ilk şart olarak zikredilebilir. Çünkü onun söylemlerindeki temel mesaj şeriat olmadan tasavvufun olamayacağı şeklindedir. Müridin daha sonra takip etmesi gereken yol ise öncelikli olarak bir mürşid-i kâmil bulmak ve ona tam anlamıyla teslim olmaktır. Zira yol çetin ve tuzaklarla doludur, rehbersiz maksada varmak ise imkân dâhilinde değildir. Ayrıca mürşid ve rehberlerde olması gereken bazı özellikler de detaylıca işlenmiştir ki bunların temelinde şeriat bilgisine sahip olmak bulunmaktadır. Böyle bir şeyhe intisap eden sâlik sonsuz bir güven duygusu içerisinde artık irâdesini tamamen ona teslim etmeli, herhangi bir konuda muhalefet

¹⁵ Sûfîlerin ibadette, seferde, sohbet ve dostlukta, ikâmet halinde, sofrada, misafirlikte, giyim kuşamda, çalışma hayatında, evlilikte, uzlet ve halvette ve ölüm sırasında takınması gereken âdâb Ebû Nasr es-Serrâc tarafından ayrıntılı bir şekilde aktarılmıştır. Bu bilgilere erişmek için bk. (es-Serrâc, 1960, ss. 194-282).

göstermemelidir. Mürşid sâlike seyr u sülûkunu tamamlaması için rehberlik ederek bu husustaki en büyük engel olan nefsin terbiye etmesini sağlar.

Nefis bu kimsenin maksadına varmasını engelleyen ve Yesevî’nin hikmetlerinde de tamamen olumsuz niteliklerle açıklanan bir düşmandır. Nefse yönelik riyâzet ve mücâhede süreci gece ibadet ve zikir, uzlet ve halvette bulunmak, sohbet ve hizmet gibi uygulamalarla gerçekleşir. Yesevî’ye göre zikre devam edip geceleri uykusuz geçirmenin mükâfatı Allah’ın cemaliyle müşerref olmaktır. Uzlet ve halvete girmek, tarikat şeyhlerinin müridlerine uyguladığı diğer riyâzet yöntemlerindedir. Yesevî de uzletin ve uzleti zikir, tefekkür, Kur’an tilaveti ve ibadetle geçirmenin faydalarından söz etmektedir. Sâlikin ihvanla birlikte şeyhinin sohbetinde bulunması da manevî anlamda terakkisine vesile olacak bir husustur. Ahmed Yesevî sohbet ve hizmet lafızlarını pek çok şiirinde tavsiye etmiş, bunların müridin sahip olduğu kötü ahlakı yok edip güzel ahlâkı edinmesini sağlayacağı üzerinde durmuştur. Bunun yanı sıra çeşitli hikmetlerde manevî yolculuk ya da seyr u sülûk esnasında sâliklerin uymaları gereken âdâb ve erkân anlatılmıştır.

Kaynakça

Ahmed Yesevî. (2016). Risâle der Âdâb-ı Tarîkat (K. Eraslan & N. Tosun, Çev.). Ahmet Yesevi Üniversitesi Yayınları.

Akot, B. (2014). Tasavvufî İrşad Metodu Olarak Sohbetin Fonksiyonu. Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi, (VII) 31, 30-39.

Âsım Efendi. (1852). Kâmus Tercümesi. Y.y.

Bice, H. (2020). Divân-ı Hikmet’te Tasavvufî Kavramlar. Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Bilgin, A. A. (t.y.). Yesevîlikte Zikir ve Sema. Geçmişten Geleceğe Hoca Ahmed Yesevî Uluslararası Sempozyumu, 2, 1368-1378.

Cebecioğlu, E. (2014). Tasavvuf Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü (6. bs). Otto Yayınları.

Cürcânî, A. b. M. es-Seyyid eş-Şerif. (1405). Et-Ta’rifât. Dâru’l-Kütübi’l-İlmiyye.

Çatak, A., & Vural, A. (2022). Tasavvufî Düşünce Cennet ve Cehennem Telakkisi: Yûnus Emre ve Kemal Ümmî Örneği. Sufiyye, 13, 117-144. <https://doi.org/10.46231/sufiyye.1194588>

Demirdağ, Ö. (2019). Ahmed Yesevî’nin Divan-ı Hikmet’inde Şeriat, Tarikat ve Hakikat. İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi. (8) 4, 2501-2521.

Demirdağ, Ö. (2012). Tasavvuf Tarihinde Halvet ve Halvetin Manevi Eğitimdeki Rolü. EKEV Akademi Dergisi. 53, 131-142.

el-İsfahânî, R. (2002). Müfredâtü el-fâzi’l-Kur’ân. Dâru’l-Kalem.

Eraslan, K., & Tosun, N. (2016). Yesevî'nin Fakr-nâmesi ve İki Farsça Risalesi. Ahmet Yesevi Üniversitesi Yayınları.

Erginli, Z. (2006). Temel Tasavvuf Klasiklerinde Dünyâ Algısına Topluca Bir Bakış. Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi. (15) 2, 117-181.

es-Serrâc, E. N. (1960). El-Lüma'. Dâru'l-Kütübü'l-Hadîs.

Gürer, B. (2017). Ahmed Yesevî'nin Dîvân-ı Hikmet'i Ekseninde Tasavvufî Düşüncede İlahî Aşk. Bilig: Türk Dünyası Sosyal Bilimler Dergisi, 80, 15-41.

Haksever, A. C. (2021). Günümüz Tasavvuf Meseleleri. KDY Akademi.

Hücvîrî, A. b. O. (2007). Keşfü'l-Mahcûb. Y.y.

Hoca Ahmed Yesevî. (2016). Fakr-nâme (K. Eraslan & N. Tosun, Çev.). Ahmet Yesevi Üniversitesi Yayınları.

Hoca Ahmed Yesevî. (2017). Dîvân-ı Hikmet (M. Tatçı, Ed.; H. Bice, Çev.). Hoca Ahmet Yesevi Uluslararası Türk-Kazak Üniversitesi.

İbn Manzûr, E.-F. M. b. M. b. A. E. (1990). Lisânu'l-Arab. Daru Sadır.

İmam Gazâlî. (2014). Ey Oğul (İ. Barca, Çev.). Beyan Yayınları.

Karaduman H. (2020). Geçimliliği Önceleyen Bir Dindarlık Modeli Olarak Melâmet ve Fütüvvet. İslam ve Yorum IV. (3), 379-402.

Karaman, H., Çağrıçı, M., Dönmez, İ. K., & Gümüş, S. (2013). Kur'an Yolu Meâli. Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları.

Kuşeyrî, A. b. H. (2017). Er-Risâletü'l-Kuşeyriyye. Dâru'l-minhâc.

Özköse, K. (2017). Ahmed Yesevî'nin Hikmetlerinde Dört Kapı ve Kırk Makam Anlayışı. Akademik İslâm Araştırmalar Dergisi. 2, 99-133.

Özköse, K. (2018). Ahmed-i Yesevî'ye Göre Seyr u Sülûk Eğitiminde Mürşid-i Kâmilin Fonksiyonu. VI. Uluslararası Şeyh Şa'ban-ı Velî Sempozyumu - Yesevîlik-. 2018, 555-566.

Pakalın, M. Z. (1983). Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü (C. 1-3). MEB Yayınları.

Selvi, D. (2017). Tasavvufta Marifetin Meyvesi Rahmet Ahlâkı ve Hizmet. Kafkas Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi. (IV) 1, 85-155.

Seyyid Muhammed Râsim Efendi. (2008). Tasavvuf Sözlüğü. İnsan Yayınları.

Suâd el-Hakîm. (1981). el-Mu'cemu's-Sûfi: El-Hikme fî Hudûdi'l-Kelime. Dâru Nedre.

Tehânevî, M. b. A. b. A. el-F. el H. (1998). Keşşâfu Istilâhati'l-Fünûn. Dâru'l-Kütübü'l-İlmiyye.

Tosun, N. (2013). Yeseviyye. İçinde Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi (C. 43, ss. 487-490). TDV Yayınları.

Uludağ, S. (1991). Tasavvuf Terimleri Sözlüğü. Marifet Yayınları.

Yıldız, M. (2016). “Takriz” Yesevî’nin Fakr-nâmesi ve İki Farsça Risalesi. Ahmet Yesevi Üniversitesi Yayınları.

Yılmaz, H. K. (2014). Ana Hatlarıyla Tasavvuf ve Tarikatlar (17. bs). Ensar Neşriyat.

Çatışma beyanı: Makalenin yazarı, bu çalışma ile ilgili taraf olabilecek herhangi bir kişi ya da finansal ilişkileri bulunmadığını dolayısıyla herhangi bir çıkar çatışmasının olmadığını beyan ederler.

A Case of Unique Lexical Engineering: Deliberate Etymological Misrepresentation in Turkish Language Reform Halil İSKENDER*

Abstract

This study presents the concept of “deliberate etymological misrepresentation.” This distinct framework interprets a paradigm of lexical adaptation consciously developed during the early stages of the Turkish Language Reform in the emerging Republic. While conventional lexical processes like contamination and folk etymology stem from spontaneous interactions, “deliberate etymological misrepresentation” is proposed as a purposefully devised strategy. The Turkish Language Reform is more than just a linguistic shift. It embodies a purposeful initiative, deeply rooted in political and ideological motivations, aiming to align Turkey with Western norms. Through an in-depth examination of thirteen representative lexemes, their strategic usage, and perceptions of the driving socio-political motivations, this study highlights the strategy behind the lexical changes. This exploration reveals the profound link between language and politics. The “Turkish lexical engineering experiment,” as it may be termed, offers a broad perspective into this intricate interplay. It sheds light on the sophisticated interrelation by which cultures and nations mold, and are in turn molded by, the very words they employ.

Keywords: Turkish Language Reform, Lexical Borrowing, Lexical Engineering, Deliberate Etymological Misrepresentation

Benzersiz Bir Sözlükçe Mühendisliği Örneği: Türk Dil Devriminde Kasıtlı Etimolojik Tahrif

Özet

Bu çalışma “kasıtlı etimolojik tahrif” kavramını merkez itti haz etmektedir. Bu farklı kavramlaştırma, yeni yeni ayaklarının üzerinde duran Cumhuriyet’te, Türk Dil Devrimi’nin ilk aşamalarında maksatlı olarak husule getirilen özgün bir kelime uyarlama yöntemini somutlaştırmaktadır. Sirayet ve halk etimolojisi gibi bilindik sözlüksel süreçler kendiliğinden teşekkül eden temaslardan meydana gelirken, “kasıtlı etimolojik tahrif” bu çalışmada teklif edilen manası ile tasarlanmış bir stratejiyi imlemektedir. Türk Dil Devrimi sadece sözlükçe değişikliğinden ibaret olmayıp kökleri siyasi ve ideolojik itkilere dayanan ve Türkiye’yi Batı ölçütleriyle uyumlu hâle getirmeyi hedefleyen muntazam bir teşebbüstür. Bu makale, itinayla seçilen on üç kelimenin maksatlarına matuf kullanımlarının ve sosyopolitik gerekçelendirilmelerinin arkasındaki algının derinlemesine tahliliyle, sözlükçe değişikliklerinin ardındaki aklı tespit etmeye ve böylelikle dil ve siyaset arasındaki derin bağı ortaya koymaya çalışmaktadır. “Türkçe sözlükçe mühendisliği deneyi” diye adlandırılabilir söz konusu olgu, milletlerin ve kültürlerin haiz oldukları kelimelerle şekillendiği ve yine onlar tarafından şekillendirildiği mezkûr karmaşık etkileşime aleniyet kazandırmakta ve bizlere geniş bir bakış açısı sunmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Türk Dil Devrimi, Kelime Ödünçleme, Sözlükçe Mühendisliği, Kasıtlı Etimolojik Tahrif

* Dr. Öğr. Üyesi, Kırklareli Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü
Kırklareli / Türkiye, e-mail: hiiskender@gmail.com
ORCID : <https://orcid.org/0000-0001-6974-6538>.

Bu makaleyi şu şekilde kaynak gösterebilirsiniz / To cite this article (APA):

İskender, H. (2023). A Case of Unique Lexical Engineering: Deliberate Etymological Misrepresentation in Turkish Language Reform. *Külliyeye*, 4(2), 331-349. DOI: 10.48139/aybukulliyeye.1342569.

Makale Bilgisi / Article Information:

Geliş / Received	Kabul / Accepted	Türü / Type	Sayfa / Page
13 Ağustos 2023	18 Eylül 2023	Araştırma Makalesi	331-349
13 August 2023	18 September 2023	Research Article	

Introduction

The 20th-century transformation of the Turkish language weaves a captivating narrative within the annals of language planning and policy. Central to this seismic shift is the Turkish Language Reform of the 1930s, a bold initiative aimed at purging the Turkish vocabulary of Arabic and Persian borrowings, replacing them predominantly with Turkic-derived neologisms and sporadically with scientific terms from Western languages (Türk Dil Kurumu, 1941: pp. 9-12; Lewis, 1999, p. 66; Wright, 2004, pp. 52, 58). These linguistic modifications transcend mere scholastic endeavors; they resonate profoundly with the overarching socio-political goal of steering the country towards Western paradigms (Trudgill, 2000, p. 262; Yazan, 2015, p. 338).

While contamination in linguistics commonly denotes inadvertent linguistic fusion due to persistent interactions (Pijpops & Van de Velde, 2016, p. 547), the Turkish Language Reform represents an intentional, systematic linguistic influence. This paper introduces the concept “deliberate etymological misrepresentation” within this backdrop. This term captures the willful incorporation or crafting of words echoing Western languages, even when occasionally misaligned with the intrinsic morphology and vocabulary of Turkish.

This research anchors on the assertion that the Turkish Language Reform is an emblematic instance of “deliberate etymological misrepresentation.” The discussion pivots on the idea that the reform was a calculated effort to align Turkish with Western linguistic patterns, distinguishing it from the natural ebb and flow emblematic of conventional linguistic influences. To fortify this stance, this research will meticulously scrutinize distinct lexical innovations conceived during the reform, elucidating their socio-cultural and political nuances.

The analysis is systematically structured into five main sections. Section 1 explores the contextual backdrop of this reform, bifurcating its discussion into the origin and dynamics of the language transformation and the socio-political forces propelling the evolution of the Turkish Language Institute. Section 2 offers a keen focus on the craft of resemblance in loanwords, emphasizing a morphological analysis of thirteen selected lexemes. Section 3 embarks on a comparative journey of word origins across three seminal dictionaries, aiming to elucidate deliberate etymological representations. Section 4 provides a comprehensive examination of various lexicographical approaches, with specific insights into the push towards westernizing the Turkish identity, the inclusion of Mongolian words during the language reform, and the quest for linguistic purity. The paper culminates in the conclusion section where findings are synthesized and broader implications drawn.

1. Contextualizing the Language Reform

Language reforms, by their very nature, represent critical socio-political events that bring about transformative changes in a society’s linguistic fabric. These

reforms often arise from various catalysts, including political transitions, cultural renaissances, or responses to rapid societal evolution (Cooper, 1989, p. 154). The Turkish Language Reform, in particular, owes its inception and fruition to the overarching socio-political imperatives of the emergent Republic of Turkey. This reform was not solely a linguistic rejuvenation; it symbolized a decisive severance from Ottoman antecedents (Parla, 2008, p. 28).

1.1 The Genesis and Dynamics of the Turkish Language Reform

Embedded in the ethos of nation-building, the fledgling Republic of Turkey embarked on a momentous linguistic recalibration. The first phase entailed an orthographic transition, supplanting the entrenched Arabic script with a Latin alphabet, tailored to reflect the synchronic phonological properties of standard Turkish. The subsequent stage encompassed the ambitious aspiration of substituting Arabic and Persian loanwords with lexemes either anchored in indigenous Turkish roots or sourced from pre-Islamic or at least pre-Ottoman Turkish chronicles. Such a comprehensive lexical initiative was indispensable to the Republic's nationhood blueprint, exerting a transformative influence on the corpus topography (Tachau, 1964, pp. 194-196, Landau, 1993, p. 274).

The Turkish Language Reform succeeded in dramatically and catastrophically reducing the prominence of Persian and Arabic loanwords in the Turkish lexicon (Cüceloğlu & Slobin, 1980, p. 299; Lewis, 1999, p. 4). Envisioned as a pivotal lever of Westernization and modernization, this forceful linguistic policy became an integral component of the burgeoning Republic's strategic architecture. During the first decade of the reform, the chief intention of this ambitious endeavor to resolutely sever the cultural strands tethering the nation to its Ottoman ancestry was explicitly communicated. However, the manifestation of this intent transitioned to a subtler articulation in the ensuing years (Yazan, 2015, p. 335). For the founder elites, "westernization was not an imitation, but rather an identification with the forgotten Turkish Golden Age." (Aytürk, 2004, p. 19). The resulting linguistic chasm between Ottoman Turkish and Republican Turkish, far from being perceived as a predicament, was hailed by the reformers as a triumphant accomplishment. Yücel, a reform advocate, remarked on the significant linguistic divergence between the old Ottoman and the new Turkish, likening it to the difference between French and Italian (Yücel, 1982, p. 22).

1.2 Socio-Political Forces and the Transformation of the Turkish Language Institute

The genesis of the Turkish Language Reform is intricately linked to the broader socio-political agenda of the Republic. The new regime's elites sought a definitive severance from the Ottoman past and a conscious alignment with Western ideals. This era heralded profound transformations that spanned changes in the legal framework and institutional structures, alongside cultural shifts. These shifts

included the adoption of the Gregorian calendar, European-style clothing, classical music, and the introduction of modernized curricula in educational institutions (Landau, 1993, p. 271; Zürcher, 2004, p. 194).

In this context, language was not just a medium of communication, but also a potent marker of national identity. The reform was conceptualized to furnish Turkish with the vocabulary needed to articulate modern scientific, philosophical, and technical concepts, a capability largely attributed to Western languages (Aytürk, 2005, pp. 17-18).

The deliberate selection of Western scientific terms in areas such as medicine, coupled with the creation of new words that mirrored Western counterparts, accomplished two main objectives. It expanded the Turkish lexicon to encapsulate modernity and simultaneously symbolized the Republic's alignment with the West and detachment from the East. To make the lexical shift more systematic, the Turkish Language Institute (Türk Dili Tetkik Cemiyeti and then Türk Dil Kurumu) was founded in 1932, serving as the primary institute to shape the new Republican Turkish.

During its early years, the Institute undertook three significant dictionary projects: the *Tanıklarıyla Tarama Sözlüğü* (1943-1957), which compiled forgotten words from literary texts; the *Derleme Sözlüğü* (1932-1934), which introduced local words from Anatolian dialects into the standard language; and the *Türkçe Sözlük* (1945), a contemporary common dictionary where the language policy can be observed through the preferences for added and deleted entries. While *Tanıklarıyla Tarama Sözlüğü* (TTS) included some words read incorrectly, *Derleme Sözlüğü* (DS) featured words from questionable sources, and *Türkçe Sözlük* (TS) had methodological issues, they were nevertheless significant contributions to their era (Tietze & Tekin, 1989, pp 285-286., Ata, 2000, p. 68).

Importantly, the Turkish Language Institute (TLI) underwent significant transformation in 1983. Without any judicial decision, it was dissolved by the Western-friendly yet fervently anti-communist military coup government, and was restructured as a government department. It became part of the Atatürk Culture, Language, and History High Institute under the auspices of the Prime Ministry (Dil Derneği, n.d.-a). This restructuring, largely viewed as a disregard for Atatürk's legacy, aimed to dismantle the leftist "caste system" within the institute. Post-1983, the newly reformed TLI adopted a more academically oriented stance and became less politically active (Brendemoen, 2021, p. 233).

Before this overhaul, the TLI comprised scholars from various academic disciplines, such as philosophy, sociology, and communication, as well as lawyers and journalists outside of academia. Following the reform, however, the institute's composition shifted dramatically to exclusively include renowned Turkologists. Intriguingly, none of these Turkologists have emerged over the past four decades

as staunch proponents of the Turkish Language Reform. Even some reform-minded Turkologists confess that the pre-1983 TLI had transformed into a “public benefit society” aiming at the purification and development of the language, rather than a scientific institute designed to describe and analyze the synchronic and diachronic tenets of Turkish (Tekin, 1997, p. 188). After it became clear that the old TLI would not return, its former members founded a parallel institution, the Language Association (LA), in 1987, aiming to preserve the aims of the old TLI. The LA continues to publish dictionaries and define orthographic standards, drawing inspiration from the old TLI’s ethos (Dil Derneği, n.d.-a).

2. Etymological and Morphological Analysis: Crafting Resemblance in Loanwords

In this chapter, we delve into the etymology and morphology of thirteen prevalent words in modern standard Turkish¹. Whilst there is often disagreement about their origins in Turkish dictionaries, we will focus on insights from three primary sources. Nine of these words – *belleten*, *evrensel*, *genel*, *imge*, *komutan*, *okul*, *onur*, *simge*, and *terim*– are borrowed or derived from French². The remaining four –*kurultay*, *sayın*, *şölen*, and *yasa*– are borrowed or derived from Mongolian (Schönig, 2000). Below you can find short analyses of the thirteen words:

(i) *belleten* “bulletin”

The word *belleten* is absent in both TTS and DS. *Belle*– is a frequently used verb in Turkish, denoting the act of memorizing or learning by heart. The suffix –*t* imparts a causative meaning, implying the act of making someone memorize. –(y)*An*, while originally a participle suffix, can also morph verbs into nouns, leading to a literal interpretation as “that which causes someone to memorize or learn by heart”. However, the Turkish Language Institute (TLI) introduces “bulletin” as its lexical equivalent³. Remarkably, *belleten* is notable for its transparent root, its structured morphological construct, and its semantic precision.

¹ The inclusion of these thirteen lexemes –suggested as alternatives to Turkish words of Eastern (mostly Arabic) origin “mecmua”, “âlemşümül”, “umumi”, “hayal”, “serdar”, “mektep”, “şeref”, “remiz”, “istilâh”, “şürâ”, “muhterem”, “ziyafet”, and “kanun”, respectively– is preferred due to their widespread use. In contrast, forms such as *diyelek*, suggested instead of “lehçe” which means “dialect” and is derived from *de*– “to say”, and *örgen*, suggested instead of “uzuv” meaning “organ” and derived from *ör*– “to weave”, are either sporadically utilized or remain largely dormant in contemporary usage. Despite this, certain forms such as *örgen* are still listed in both the TLI and LA dictionaries, with annotations predominantly referencing the more commonly used lexemes. Notably, specific invented affixes like –*mAn* and –(A)*l*, absent in Turkish historical linguistic records, seem to have been crafted drawing inspiration from their Western counterparts (Timurtaş, 1979, p. 32). Both these matters fall outside the purview of this study due to constraints in length and scope.

² The etymology of certain words, while not inherently French, indicates their transmission into Turkish via French, with their original linguistic origins being overlooked (ATILF, n.d.).

³ Lewis references *Belleten*, the official journal of the History Institute, which suggests that the French form *bulletin* derived from the Turkish word *belleten*. Yet, Lewis (1984, p. 207) conveys his skepticism toward this proposition. Corroborating Lewis’s bemused skepticism, Aksan, a fervent reformist, concedes the possibility of French influences on the form but underscores the principal

(ii) *evrensel* “universal”

The word *evrensel* is not listed in both TTS and DS. The probable root is *evir-*, another standard verb in Turkish signifying “to turn over and over”. In TTS, *evre* relates to “surroundings”, whereas *evren* corresponds to “dragon” (p. 1574). DS, on the other hand, does not recognize *evre*, but attributes an additional meaning to *evren* which is “time” (p. 1813). The contemporary semantic interpretation and the formation of *evren* could very well be a result of TLI’s input. Constructing *evren* with the *-(y)An* suffix is conceivable. This is because the universe can be perceived as a vast expanse where everything is in constant motion. However, the latter portion of the word remains an enigma. The purported suffix *-sAl* is not recognized in Turkish (Timurtaş, 1979, p. 64). This might be a creative endeavor by the TLI, possibly to make *evren* phonetically resonate with “universal”.

(iii) *genel* “general”

Genel is absent from both TTS and DS. The root is likely *gen*, an archaic noun. TTS defines it as “broad” and provides examples from the 15th and 16th centuries (pp. 1630-1631). DS concurs with this definition (p. 1990). The suffix, however, is problematic; the *-(A)l* suffix, which morphs nouns or verbs into other nouns, does not exist in Turkish (Timurtaş, 1979, p. 64). This appears to be another TLI creation.

(iv) *imge* “image”

İmge is not listed in either TTS or DS. The likely root is *im*. TTS equates it with the notions of “mark” and “sign” (p. 2066), whereas DS makes no mention of it. Notably, prior to the reform, the suffix *-g(A)* was a rarely used morpheme, evident in only two words, with its exact function remaining ambiguous (Timurtaş, 1979, p. 35). In terms of morphological structure, the form is comprehensible; however, its semantic clarity remains somewhat elusive.

(v) *komutan* “commander”

Komutan is not found in either TTS or DS. The likely root is *komut-*, an outdated verb⁴. DS defines it as “to make something move” (p. 2914), while there is no entry for it in TS. The suffix appears to be *-(y)An*. Therefore, *komutan* means “the person (or thing) that compels someone (or something) to move.” The word’s meaning is consistent.

(vi) *okul* “school”

---

aim of Turkifying the French word. Thus, Aksan (1976, p.25) contends that *belleten* is not merely an adaptation of its French counterpart but stands as a distinct lexical creation.

⁴ Intriguingly, this archaic word is absent in contemporary dictionaries. Yet its altered form *komuta et-*, likely influenced by French loanword *kumanda et-* “to command”, is prevalent and acknowledged in both daily usage and dictionaries despite not adhering to any established rules.

Neither TTS nor DS lists *okul*⁵. *Oku-* is a prevalent verb in Turkish, which signifies reading, reciting, or studying, making it a potential root. However, there is no *-(A)l* suffix in Turkish that forms nouns from verbs, as indicated by Timurtaş (1979, p. 64).

(vii) *onur* “honour”

Onur is present in DS (p. 3284) but does not appear in TTS, with the meaning given as “vanity”. This suggests it might have been borrowed from French early on and is found in some Anatolian dialects. Alternatively, the only conceivable root is *on-*, a verb found in both TTS (p. 2994) and DS (p. 3284) that means to recover, improve, or feel happy. The *-(I)r* suffix, primarily aorist, can also form nouns from verbs. Morphologically, this appears appropriate, but there is a distinct difference in meaning between the root and the word itself.

(viii) *simge* “symbol”

Simge does not appear in both TTS and DS. The potential root is *sim*, which can be found in DS (p. 3636) but is missing from TTS. This word translates as “mimic” or “sign”. The suffix, as in *imge*, is functionally ambiguous *-g(A)*. Both morphological and semantic structures seem kind of aligned.

(ix) *terim* “term”

Neither TTS nor DS lists *terim*. The sole etymological antecedent appears to be the root *ter-*, an archaic variant of the verb *der-* “to gather”. The affix *-(I)m*, commonly observed in Turkic morphology, would be the logical morphemic addition to this root. Intriguingly, neologisms such as *dergi* “journal”, have been derived from this very verb. Yet, the usage of its *ter-* variant seems devoid of etymological rationale, except for a probable attempt to align it with the French *terme*. While the morphological structure of *terim* remains within the bounds of lexical justification, its semantic underpinnings engender a degree of perplexity. Specifically, the conceptual leap from a root denoting “to gather” to a derivative

---

⁵ The initial rendition of *okul* appeared as *okula* or *okulağ* in 1934 (Balyemez, 2017, p. 122). Given that Turkish does not possess a *-lA* suffix that morphologically converts verbs into nouns, the structural issue persisted. Notably, there were assertions that this particular form was in use in specific regions of Turkey. Renowned grammarian Banguoğlu vehemently refuted this claim, expressing his indignation: “Somebody said that in Urfa, people call a school *okula*. Take note, here the thrust of the reform movement is especially against Arabic. Arabic origin words should be discarded, no matter what replaces them. This is because a generation has grown weary of Arabic’s dominance; they find French perfectly acceptable in its stead. *Schola* is Latin for sure. Some even argue that it is inherently Turkic. Sir, I was an associate professor at the Faculty of Languages at that time. I declared that if this form, *okula*, indeed means “school” in Urfa, I would hang myself on the gate of the faculty.” (Banguoğlu, 1987, p. 303). This discourse highlights a methodological concern for the *Derleme Sözlüğü*. The veracity of the lexicon hinges on the credibility of the individuals documenting the words. Likely stemming from such apprehensions, the *okula* variant was excluded from the *Derleme Sözlüğü*. For an in-depth exploration of *okul*’s integration into the Turkish lexicon, Balyemez’s (2017) dedicated article on the topic is recommended.

signifying “term” appears semantically imprecise, thereby casting doubt on the full lexical coherence of *terim*.

(x) *kurultay* “assembly”

Kurultay is listed in TTS (p. 2747) but does not appear in DS. The sole plausible root is *kur-* (to establish), and *kurul-* is its passive form. This seems reasonable semantically. However, the *-tay* suffix does not exist in Turkish⁶.

(xi) *sayın* “honorable, dear”

In both TTS and DS, the lexeme *sayın* is conspicuously absent. The etymological root for *sayın* could plausibly be traced to *say-* “to respect”. This is further compounded by the affix *-(I)n*. Morphologically and semantically, such an interpretation presents a coherent alignment.

(xii) *şölen* “feast”

Şölen is listed in TTS with two forms *şölen* and *şilen* and is defined as “feast” (p. 3682) but does not appear in DS. The only conceivable breakdown is the root **şöl-* or **şil-* with the suffix *-(y)An*. However, the assumed forms **şöl-* and **şil-* do not exist in Turkish.

(xiii) *yasa* “law”

Yasa is present in TTS (p. 4361) but does not appear in DS. The only potential explanation derives from *yasa-*, a verb found in TTS (p. 4365). Morphologically, this is possible only if the root verb has Turkic origins. However, *yasa-* itself is an early loanword from Mongolian (Schönig, 2000, p. 21).

Following the examination of these thirteen words, we have encapsulated the main findings in the subsequent table. This summary aims to offer a concise visual representation, allowing for easier comparison and understanding of each lexeme’s origins and coherences. The words are juxtaposed with their probable original forms, and their morphological and semantic coherences are assessed succinctly. As we delve into the table, it becomes evident how the linguistic journey of each word has been shaped by various factors, be it indigenous evolutions or external influences.

Table 1: Morphological and semantic analysis of the thirteen lexemes

Turkish version	Original form	Morphological Coherence	Semantic Coherence
<i>belleten</i>	<i>bulletin</i>	coherent	coherent
<i>evrensel</i>	<i>universel</i>	partially coherent	partially coherent
<i>genel</i>	<i>general</i>	partially coherent	coherent
<i>imge</i>	<i>image</i>	coherent	partially coherent

⁶ It is worth noting that through the employment of this hypothetical Turkic suffix *-tay*, several widely-used words such as *çalıştay* “workshop” and *yargıtay* “supreme court” have been formulated.

<i>komutan</i>	<i>commandant</i>	coherent	coherent
<i>okul</i>	<i>école</i>	partially coherent	coherent
<i>onur</i>	<i>honneur</i>	coherent	incoherent
<i>simge</i>	<i>signe, symbole</i>	coherent	coherent
<i>terim</i>	<i>terme</i>	coherent	partially coherent
<i>kurultay</i>	<i>kuraldai</i>	incoherent	partially coherent
<i>sayın</i>	<i>sayın</i>	coherent	coherent
<i>şölen</i>	<i>şölön</i>	incoherent	not applicable
<i>yasa</i>	<i>yasag</i>	incoherent	coherent

The table offers a snapshot of the morphological and semantic journey of the thirteen Turkish words, juxtaposing them with their original counterparts. Each word's morphological coherence illustrates the structural alignment (or misalignment) with Turkish linguistic patterns⁷. The semantic coherence, on the other hand, evaluates the alignment of meanings between the Turkish adaptation and its original form.

For instance, the word *belleten* exhibits both morphological and semantic coherence, suggesting that its adoption into Turkish was seamless, retaining its original structure and meaning. On the flip side, words like *kurultay* and *şölen* display incoherencies, indicating challenges in their linguistic adaptation or the influence of external factors.

From a morphological standpoint, the words *belleten*, *imge*, *komutan*, *onur*, *simge*, *terim*, and *sayın* manifest as structurally plausible within Turkish linguistic norms. Among this subset, the words *belleten*, *komutan*, *simge*, and *sayın* further stand out for their semantic precision and coherence, aligning seamlessly with their intended meanings. Conversely, *evrensel*, *genel*, and *okul* display partial morphological coherence. A critical area of divergence is their historically unattested suffixes. However, when assessed synchronically, these invented suffixes can be integrated as genuine components of the Turkish language. As such, they also meet the established criteria for coherence.

⁷ Moreover, the practice of using rhyming derivations is evident, a tactic presumably adopted to encourage quicker integration by speakers. For instance, *boyut* and *gerçekten* were introduced as alternatives to the Arabic loanwords *buut* and *hakikaten*, which translate to “dimension” and “really”, respectively. A particularly intriguing case is *sapta-*, which stems from the Arabic loanword *tespit et-* “to determine”; here, the three root letters from the original word were utilized to shape its new Turkish counterpart (Kubbealtı Vakfı, 2010, p. 1061). It is crucial to distinguish this approach from the one delineated in this paper. In the present context, the lexemes under consideration are already inherent within the language; there is no intent to draw them from an external linguistic source. Instead, the ambition is to supersede them with fresh constructs. Delving into such instances lies outside the scope of the current study.

Given these observations, we can categorize our findings into three distinct groups:

(1) (i) Morphologically and semantically coherent: *belleten, komutan, simge, sayın*.

(ii) Derivations exhibiting a mix of coherence and incoherence: *evrensel, genel, okul, imge, terim*.

(iii) Derivations that are either morphologically or semantically incoherent: *onur, kurultay, şölen, yasa*.

3. Comparative Analysis of Word Origins Across Three Dictionaries

To gain insight into the prevailing interpretations of the selected forms, we undertook an examination of their etymological representations across three notable dictionaries. The accessibility of online versions of these lexicons offered the advantage of a holistic and contemporaneous evaluation of word origins.

The first dictionary chosen for this analysis is the esteemed *Türkçe Sözlük* (TS–Turkish Dictionary) by the Turkish Language Institute (TLI). Given its quasi-official stature and authoritative presence in the linguistic domain, its inclusion was imperative (Türk Dil Kurumu, n.d.).

The second dictionary in our study is also titled *Türkçe Sözlük* (TS–Turkish Dictionary). However, this version is a product of the Language Association (LA) and was founded by former TLI affiliates active before 1983. This particular dictionary is invaluable to our study because it embodies the lexical perspective prevalent prior to 1983, offering insights into a phase more detached from the Turkish language reform. In essence, it represents the contemporary version of TLI’s dictionaries before 1983 (Dil Derneği, n.d.-b).

Lastly, our exploration encompassed the *Kubbealtı Lugatı* (KL–Kubbealtı Dictionary) propagated by Kubbealtı Vakfı (Kubbealtı Society). This is one of the most comprehensive and coherent dictionaries outside the tradition of TLI. This illustrious dictionary emerges as a beacon, presenting an alternative, discerning, and arguably more conservative viewpoint on the ideological underpinnings of the Turkish language reform (Kubbealtı Vakfı, n.d.).

The journey of lexical evolution often mirrors a melding of diverse cultural and historical influences. In the context of the Turkish lexicon, this interplay becomes especially pronounced when examining words that have counterparts in other languages. As we embark on this comparative etymological study, it is crucial to consider not only the lexical similarities but also the nuanced interpretations each dictionary presents. Whether a lexeme is labeled as “Turkic origin”, “French-inspired”, or “Mongolian origin” largely depends on the editorial decisions and historical viewpoints of the institutions that compiled the dictionaries. The table

below encapsulates these varied interpretations from our selected dictionaries, underscoring the complex nature of Turkish word origins.

Table 2: Origin of the thirteen lexemes according to the three dictionaries

Turkish version	Original form	Origin in post-1983 TLI TS	Origin in LA TS (and in pre-1983 TLI TS)	Origin in KL
<i>belleten</i>	<i>bulletin</i>	Turkic origin	Turkic origin	French-inspired
<i>evrensel</i>	<i>universel</i>	Turkic origin	Turkic origin	French-inspired
<i>genel</i>	<i>général</i>	Turkic origin	Turkic origin	French-inspired
<i>imge</i>	<i>image</i>	Turkic origin	Turkic origin	French-inspired
<i>komutan</i>	<i>commandant</i>	Turkic origin	Turkic origin	French-inspired
<i>okul</i>	<i>école</i>	Turkic origin	Turkic origin	French-inspired
<i>onur</i>	<i>honneur</i>	French origin	Turkic origin	French origin
<i>simge</i>	<i>signe, symbole</i>	Turkic origin	Turkic origin	French-inspired
<i>terim</i>	<i>terme</i>	Turkic origin	Turkic origin	French origin
<i>kurultay</i>	<i>kuraldai</i>	Mongolian origin	Turkic origin	Mongolian origin
<i>sayın</i>	<i>sayın</i>	Turkic origin	Turkic origin	Turkic origin
<i>şölen</i>	<i>şölön</i>	Mongolian origin	Turkic origin	Mongolian origin
<i>yasa</i>	<i>yasag</i>	Turkic origin	Turkic origin	Mongolian origin

The table provided offers a concise overview of the varied etymological interpretations related to selected Turkish words, as presented by three authoritative dictionaries. Central to this study is the palpable tension between historical authenticity and external influences, notably from the French and Mongolian lexicons. Words such as *belleten* and *onur* exemplify this tension. Some dictionaries attribute their origins to the Turkic language family, while others perceive them as inspired or influenced by French forms or simply as French loanwords⁸. This divergence is even more accentuated in lexemes like *kurultay* and *şölen*, where Mongolian heritage is juxtaposed with Turkic influence. The table stands as a

⁸ It is imperative to underscore the salient point that terminologies such as “inspired” are traditionally avoided in erudite discourses focused on the subject of etymological origins. Consequently, the lexical items *belleten* and *onur* must be definitively ascribed to either the Turkish or French linguistic corpus. The act of situating these lexemes within the Turkish lexicon, while not tantamount to an outright fabrication, introduces an element of epistemological ambiguity or misrepresentation. This arises from the selective omission of comprehensive information relating to etymological genealogy. The crux of the issue under examination extends beyond the facile confines of mere etymological categorization. Instead, it delves into a more nuanced modality of misrepresentation, manifesting as a deficiency in transparently conveying the historical underpinnings of the lexical items to the scholarly audience. This paucity of information appears to be guided, if not explicitly orchestrated, by latent political imperatives. Hence, the absence of a fully articulated etymological exposition can be justifiably characterized as a manifestation of politically-driven distortions or obfuscations. Although potential criticisms concerning the invention of the “inspired” lexemes category may be both valid and substantiated, they do not ameliorate the salient issue of politically-motivated misrepresentation in etymological attribution.

testament to the dynamic and at times debated nature of word origins, illuminating the complex interplay of linguistic, historical, and ideological factors that shape the Turkish lexicon.

4. Examination of Diverse Lexicographical Approaches

The Turkish Language Reform stands out as a distinctive example of deliberate etymological misrepresentation. Contrary to prevalent literature which tends to deemphasize this phenomenon or treat it as marginal, this study aims to highlight its significant implications. For instance, Perry (1985, p. 301) points to the creation of *okul* as a phonetic calque based on the French *école*. Perry likens this to the English adaptation of “compound” (referring to an enclosure) from the Malay word “kampong,” seeing both as typical lexical evolutions. However, in this perspective, Perry overlooks an essential differentiation: the gap between the organic, spontaneous folk etymologies found in many languages, and the deliberate, state-driven misrepresentations unique to the Turkish reform. The Turkish language does indeed have its share of folk etymologies, which are organic and unintentional, as demonstrated by:

(2) *Dimdirek eve gittiler.* ‘They went directly home’

Serzendiği zamanlar var. ‘There are times when he reproaches’ (taken from Yıldız, 2013, p. 285)

The first word, *dimdirek*, looks like a reduplicated form of the Turkish word *direk*, which means “pole”⁹. However, it acquired an additional meaning under the influence of the French loanword “direct”. The Turkish *direk* integrated with the French word and absorbed its semantic implications¹⁰. The second word, *serzen-* represents a unique lexical construct in which speakers adapted the Persian loanword *serzeniş* to fit Turkish morphological patterns. This adaptation suggests a subordinating *-(y)leş* suffix, resulting in an assumed root *serzen-* rather than its standard form *serzenişte bulun-* as listed in dictionaries.

While language purists might frown upon forms like *dimdirek* and *serzen-* and despite their omission from dictionaries, their prevalence cannot be denied. Remarkably, such forms have permeated even into the realm of scholarly discourse,

⁹ In the lexicon, if *direk* exclusively means “pole” as asserted by dictionaries, the existence of *dimdirek* would be ungrammatical, not necessarily due to prescriptive dictates but rather the inherent semantic parameters of Turkish. For an in-depth examination of the semantics of partially reduplicated forms in Turkish, refer to Turgay & İskender (2021).

¹⁰ Within the field of Turkish dialectology, the elision of the terminal /t/ in consonant clusters is far from an isolated phenomenon, as corroborated by Tietze's documentation of the lexical shift from *abdest* to *abdes* “wudu” (Tietze, 2002, p. 625). Nonetheless, the lexical status of *direk* diverges markedly from that of *abdes*. While *direk* “pole” bears semantic resemblance to the French loanword *direct* “direct”, it also displays features indicative of its full integration into the lexicon of native Turkish speakers. This is evidenced by the community's perception of *direk*, not as a simplified variant of a French loanword, but as a semantically extended version of the native Turkish word for “pole”.

making appearances in peer-reviewed articles, as demonstrated above with the example from Yıldız (2013). Forms like *dimdirek* and *serzen*– emerge from natural linguistic processes and stand as quintessential manifestations of folk etymology, often encompassing processes of naturalization.

Such spontaneous linguistic contaminations contrast sharply with the deliberate lexicon development in the reform, which was steered by political and ideological imperatives¹¹. It is particularly noteworthy that the reform favored borrowings from languages like French (an Indo-European language) and Mongolian (traditionally categorized as Altaic), especially during an era characterized by a conscious distancing from Arabic and Persian influences. As we will explore in the ensuing subsections, this decision was far from arbitrary.

4.1 Reforming identity from *hanım* to *bayan*: The push to westernize the Turkish

The Turkish Language Reform cannot be isolated from the wider socio-political aspirations of the period. After the loss of World War 1, Turkey, post the Ottoman era, was at a crossroads, aiming to carve a niche for itself on the global stage (Zürcher, 2004, p. 173). The ambition to Westernize and modernize was not restricted to infrastructure or governance; it permeated the realm of language as well. By embedding Western linguistic elements into Turkish, the reformers hoped to foster a sense of kinship with Western civilizations, signaling Turkey’s readiness to embrace modernity while asserting its distinct identity.

In the initial phases of the language reform, a predominant thesis emerged positing that Turkish aligned more closely with the Indo-European language family, or more specifically, with European languages (Aytürk, 2005, pp. 7-8). Consequently, words borrowed from non-European languages, such as Arabic (a Semitic language) and Persian (which, while technically Indo-European, bore a stronger affinity to its Indo roots than its European ones), were advocated to be supplanted by lexemes from purportedly sister languages like French and English. The academic curriculum was also reshaped, promoting the study of European languages in lieu of Arabic and Persian. This shift underscored a broader objective: reconceptualizing and restructuring Turkish as fundamentally European in its linguistic essence (Lewis, 1999, pp. 94-95). In pursuit of this goal, there was a push to phase out not just Arabic and Persian loanwords, but also distinctly Turkic words, including *hanım* and *bey*. Proposals emerged to replace these native words with etymologically ambiguous forms like *bay* and *bayan*, counterparts to the English titles “Mr”, “Mrs”, “Miss”, and “Ms”. One significant motivation behind this linguistic shift was to change the placement of traditional titles to precede names,

¹¹ In an intriguing turn, İmer (1976, p. 92) posits that there were attempts to derail the language reform for political motivations in the 1950s. However, she overlooks that the very inception of the language reform was underpinned by political imperatives.

as is customary in Western languages, rather than follow names, as is typical in Turkish syntax (Lewis, 1999, p. 113).

Derivational morphology, a linguistic process that involves the addition of affixes to base words to create new words or adjust word classes, was extensively utilized (Bybee, 2015, p. 99). As discussed in Section 2, there was a conscious effort to emulate Western linguistic attributes. This was evident not only in the phonetic adaptation of words but also in their morphological constructions. Such emulation aimed for phonological, morphological, syntactic and semantic alignment with Western languages, resonating with Turkey's overarching aspiration for Westernization.

4.2 Altaic Kinship: How Mongolian Words Found Their Place in Turkish Language Reform

Lexemes of Mongolian origin, such as *kurultay* and *sayın*, were characterized and described as Turkic, drawing upon Turkish morphological frameworks (Clauson, 1955, p. 129). For the reformists, this classification was inconsequential, largely due to their commitment to the Altaic theory, which postulates a genealogical kinship with Mongolian. They inherently believed Mongolian to be a part of the Altaic corpus. As a result, borrowings from languages, like Mongolian and Manchu, were met with little opposition. This stance contrasts sharply with the treatment of loanwords of Sami origin, which were regarded as alien intrusions necessitating removal from the language. Given the Altaic theory's enduring prominence both pre- and post-reform¹², there was scant motivation for etymological obfuscation for such lexemes. Noteworthily, the LA TS still ascribes a Turkic origin to these Mongolian-derived words. Similarly, both the TLI TS and KL designate *sayın* as Turkic, while acknowledging *kurultay* as a borrowing. This perspective likely does not stem from political motivations, as we observe with French adaptations. Instead, it might arise from a lack or oversight in rigorous scholarly investigation. Another possibility is a prevailing sentiment that languages like Mongolian, perceived as closely related or kindred, did not require in-depth scrutiny. A potential third explanation will be explored in the subsequent subsection.

---

¹² Following the inclusion of Mongolian and Manchu-Tungus languages, certain renditions of the Altaic theory broadened its scope to incorporate Korean and Japanese. To my current understanding, within the discipline of Turkology in Turkey, no scholar has categorically challenged the foundations of the Altaic language theory. Interestingly, even Tekin, who is distinguished for his critiques of Pan-Turkism, entertains the notion of a linguistic relationship between Japanese and Turkish (Tekin, 1993). This near-consensual acknowledgment within Turkish academia may be interpreted as reflecting a cultural yearning, possibly rooted in Turkey's linguistic seclusion during its reform period. A nuanced inquiry into this sentiment warrants its own dedicated study. On the other hand, while the Altaic theory has found a firm foothold in Turkish academic discourse, it has faced rigorous criticisms from a spectrum of scholars over various periods. For a comprehensive historical examination and critique of the theory, Vovin's (2005) extensive article stands as a commendable reference.

4.3 Proportions of Purity: The Quest for a “Self-Sufficient” Turkish Language

The former TLI and the LA both extolled the virtues of Turkic-origin words, viewing them not just as a lexicographical preference but as an ideology. This ideology intimated that linguistic purity was tantamount to both progressive and nationalistic vigor¹³. Simplistically yet poignantly put, a language steeped in its indigenous lexicon symbolized a resilient national identity. This perspective, championed by a cohort of linguists and policymakers, molded the lexicon and permeated language instruction and scholarly discourses.

For İmer (1976, p. 95), the Turkish language’s remarkable transformation into a cultural medium within a span of less than fifty years can be attributed to its successful retention of a significant proportion of Turkic-origin words. To many reformists, including Aksan (1977, p. 345), Demircan (2000, p. 27), and İmer (1998, pp. 87-89), a language inundated with foreign words symbolizes decay and vulnerability. These scholars frequently reference varying proportions of foreign to native words across different decades, drawing data from newspapers, textbooks, and other media sources.

According to İmer (1998, p. 159), the hallmark of language modernization is its purification. In this light, the Turkish language reform, by doubling the frequency of Turkic-origin words in daily publications, exemplifies such progressive transformation. However, while İmer (1998, pp. 103-104) lauds the heightened “purification” of Turkish during the 20th century, she simultaneously voices concerns regarding the slower expansion of Turkish dictionaries relative to their English counterparts. Yet, she overlooks the fact that English language expansion does not primarily pursue purification. Balancing purification with linguistic enrichment presents its challenges for sure.

In addressing this dilemma, Yücel presents a divergent viewpoint. He posits that lexical abundance does not necessarily equate to linguistic potency. For him, a robust and functional language is paramount. Echoing Levi-Strauss’s contention that there is no such thing as a “primitive culture,” Yücel argues that languages cannot be categorically labeled as lexically rich or poor, and even if such distinctions exist, they hold little significance. The primary goal for any language should be self-sufficiency (Yücel, 1982, pp. 85-87). This perspective implies that Turkish dictionaries need not be overloaded with entries, especially if it compromises the prominence of Turkic origin words.

This interpretation potentially elucidates the challenges present in the TLI and LA dictionaries. In a similar vein, words with non-Turkic etymological

---

¹³ For a compelling yet disconcerting examination of lexical preferences employed in the political categorization of Turkish individuals, one might refer to Cüceloğlu & Slobin (1980). Fortunately, while this issue persists in contemporary times, its magnitude is not as severe as in the past.

backgrounds might be integrated into the Turkish lexicon, provided their morphological configurations align with Turkish structures, as outlined in Section 2. While contemporary TLI approaches have evolved away from such rigorous stances, a palpable nationalistic undercurrent persists. The assimilation of foreign loanwords into Turkish is often construed as a lexical fragility¹⁴. Arabic and Persian loanwords are preferably excluded from these dictionaries. When they are included, they often receive concise definitions¹⁵. Additionally, there is a notable effort to attribute Turkic origins to words borrowed from French and Mongolian when plausible as shown in this study. All these efforts aim to elevate the proportion of Turkic-origin words.

5. Conclusion

In our quest to understand the essence of language, we are confronted with the stark realization that it is not merely a vessel for human thought. Rather, it is a profound tapestry of cultural ethos, historical legacies, and at times, the very marrow of political aspirations. No better is this seen than in the crucible of the Turkish Language Reform, a kaleidoscope of lexical interplays and ideological skirmishes.

Initiated as a transformative attempt to carve out a distinct linguistic identity, the Reform was not merely a simple shift in vocabulary. At its core, it represented a new regime's quest for modernization, motivated both by the allure of a contemporary future and the strategic desire to sever ties from its Ottoman ancestry. The ripples of this endeavor, which engaged deeply with the concept of lexical engineering, inevitably presented a series of challenges and ramifications.

In terms of broader implications, the concept of "deliberate etymological misrepresentation" illuminates the intentional and strategic dimensions of corpus planning and policy that are often overlooked in traditional linguistic analyses. It underscores the potential for linguistic policy to serve as a tool for socio-political engineering, shaping not only the language itself but also the national identity and ideological orientation of a population.

Our analysis of thirteen chosen words shows the varying methodologies of the old TLI, LA, the contemporary TLI, and the KL represent more than just differences in cataloging lexicons. These methodologies articulate distinct visions of the

¹⁴ An intriguing publication by the TLI is the *Türkçe Verintiler Sözlüğü* "Turkish Dictionary of Exported Words" (Karaağaç, 2008). While the presence of loanwords can often be perceived as a linguistic vulnerability or an indication of external reliance, the dissemination of exported words from Turkish might be viewed as a source of linguistic pride and strength.

¹⁵ In this regard, the KL distinguishes itself from the TLI and LA dictionaries, offering more comprehensive definitions supplemented by examples extracted from literary works to elucidate usage across varied contexts. Such an approach precludes the conflation of semantic content across distinct lexemes, thereby enhancing the dictionary's capacity to discern subtle distinctions between semantically proximate lexemes. For a short but intensive exploration of this matter, one can refer to Yayla (2018).

Turkish lexical landscape, sculpted by the interplay of nationalism, academic rigor, and the imperative for authenticity. Each entity, in its trajectory, grappled with the nuances of deliberate etymological misrepresentation, driven either by ideological motives, scholarly oversight, or a combination of both.

However, one pivotal insight emerges from this exploration: there exists no monolithic “truth” in lexicography. Defining and chronicling language is invariably swayed by a plethora of socio-political and scholarly currents. Thus, as we navigate the corridors of lexicographical studies, it becomes paramount to recognize these undercurrents, ensuring that the language’s dynamic metamorphosis genuinely resonates with its speakers’ diverse aspirations.

Ultimately, the lexical evolution of Turkish –interwoven with elements of lexical borrowing and deliberate etymological misrepresentation– serves as a poignant testament to the profound bond between language and politics. As the country’s complicated politics continues its path forward, one can only anticipate the new lexical horizons it will explore, driven by its complex history, global interactions, and the ceaseless evolution of its vibrant culture.

References

- Aksan, D. (1976). *Tartışılan sözcükler*. Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Aksan, D. (1977). Köktürkçeden bugüne Türkçede ödünçlemeler üzerine bir sözcük istatistiği araştırması. *Türk Dili*, 313, 344-347.
- Ata, A. (2000). Derleme Sözlüğü’nde geçen en eski Türkçe kelimeler I. *Türkoloji Dergisi*, 13(1), 67-97.
- ATILF. (n.d.). *Französisches etymologisches wörterbuch*. Retrieved July 1, 2023, from <https://lecteur-few.atilf.fr/>
- Aytürk, İ. (2004). Turkish linguists against the West: The origins of linguistic nationalism in Atatürk’s Turkey. *Middle Eastern Studies*, 40(6), 1-25.
- Balyemez, S. (2017). “Okul” kelimesi, “ekol”den mi geliyor?. *Süleyman Demirel Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, (40), 115-147.
- Banguoğlu, T. (1987). *Dil bahisleri*. Kubbealtı Neşriyatı.
- Brendemoen, B. (2021). The Turkish language reform. In L. Johanson & É. Á. Csató (Eds.), *The Turkic Languages* (pp. 231-235). Routledge.
- Bybee, J. (2015). *Language change*. Cambridge University Press.
- Clauson, G. (1955). Turkish ghost words. *Journal of the Royal Asiatic Society*, 87(3-4), 124-138.
- Cooper, R. L. (1989). *Language planning and social change*. Cambridge University Press.
- Cüceloğlu, D., & Slobin, D. I. (1980). Effects of Turkish language reform on person perception. *Journal of Cross-Cultural Psychology*, 11(3), 297–326.
- Demircan, Ö. (2000). *İletişim ve dil devrimi*. Yayılım Yayıncılık.

- Dil Derneği. (n.d.-a). *Dil derneğinin kuruluş öyküsü*. Retrieved July 1, 2023, from <http://www.dilderneği.org.tr/TR,2/tarihçe.html>
- Dil Derneği. (n.d.-b). *Türkçe sözlük*. Retrieved July 1, 2023, from <http://www.dilderneği.org.tr/TR,274/turkce-sozluk-ara-bul.html>
- İmer, K. (1976). *Dilde değişme ve gelişme açısından Türk dil devrimi*. Ankara Üniversitesi Basımevi.
- İmer, K. (1998). *Türkiye 'de dil planlaması: Türk dil devrimi*. T.C. Kültür Bakanlığı.
- Karaağaç, G. (2008). *Türkçe verintiler sözlüğü*. Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Kubbealtı Vakfı. (n.d.). *Kubbealtı lügati*. Retrieved July 1, 2023, from <http://lugatim.com/>
- Kubbealtı Vakfı. (2010). *Kubbealtı lügati: Misalli büyük Türkçe sözlük* (İ. Ayverdi, Ed.). Kubbealtı Neşriyatı.
- Landau, J. M. (1993). The first Turkish language congress. In J. A. Fishman (Ed.), *The earliest stage of language planning: The 'First Congress' phenomenon* (pp. 271-292). Mouton de Gruyter.
- Lewis, G. (1999). *The Turkish language reform: A catastrophic success*. Oxford University Press.
- Lewis, G. L. (1984). Atatürk's language reform as an aspect of modernization in the republic of Turkey. In J. M. Landau (Ed.), *Atatürk and the modernization of Turkey* (pp. 195-213). Routledge.
- Ölmez, M. (2019). Etimoloji sözlükleri üzerine kısa bir değerlendirme, tanımı ve r'li yabancı kelimelerin Türkçeye giriş yolları. *Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi*, 59(1), 119-130.
- Parla, J. (2008). The wounded tongue: Turkey's language reform and the canonicity of the novel. *PMLA*, 123(1), 27-40.
- Perry, J. R. (1985). Language reform in Turkey and Iran. *International Journal of Middle East Studies*, 17(3), 295-311.
- Pijpops, D., & Van de Velde, F. (2016). Constructional contamination: How does it work and how do we measure it? *Folia Linguistica*, 50(2), 543-581.
- Schönig, C. (2000). *Mongolische lehnwörter im Westghusischen*. Otto Harrassowitz Verlag.
- Tachau, F. (1964). Language and politics: Turkish language reform. *The Review of Politics*, 26(2), 191-204.
- Tekin, T. (1993). *Japonca ve Altay dilleri*. Doruk Yayınları.
- Tekin, T. (1997). T.D.K'nun bilimsel düzeyi. In M. Ölmez (Ed.), *Türkoloji Eleştirileri* (pp. 188-198). Simurg Yayınevi.
- Tietze, A. (2002). *Tarihi ve etimolojik Türkiye Türkçesi lügati, vol 1*. Simurg.
- Tietze, A., & Tekin, T. (1989). Tarama sözlüğü üzerine bazı açıklamalar. *Erdem*, 13, 285-294.

- Timurtaş, F. K. (1979). *Uydurma olan ve olmayan yeni kelimeler sözlüğü*. Umur Yayınları.
- Trudgill, P. (2000). Greece and European Turkey: From religious to linguistic identity. In S. Barbour & C. Carmichael (Eds.), *Language and nationalism in Europe* (pp. 240-263). Oxford University Press.
- Turgay, T., & İskender, H. (2021). A semantic account of partial reduplication in Turkish. *Turkic Languages*, 25(1), 107-129.
- Türk Dil Kurumu. (1941). *Terimlerin Türkçeleştirilmesi bakımından Profesör Doktor Ragıp Özdem'in muhtırası hakkında rapor*. Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Türk Dil Kurumu. (1945). *Türkçe sözlük*. Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Türk Dil Kurumu. (1977). *XII. yüzyıldan beri Türkiye Türkçesiyle yazılmış kitaplardan toplanan tanıklarıyla tarama sözlüğü* (3rd ed.). Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Türk Dil Kurumu. (1993). *Derleme sözlüğü* (2nd ed.). Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Türk Dil Kurumu. (n.d.). *Türkçe sözlük*. Retrieved July 1, 2023, from <https://sozluk.gov.tr/>
- Vovin, A. (2005). The end of the Altaic controversy: In memory of Gerhard Doerfer. *Central Asiatic Journal*, 49(1), 71-132.
- Wright, Sue. *Language policy and language planning: From nationalism to globalisation*. Palgrave Macmillan.
- Yayla, Y. (2018). Anlamdaş addedilen birkaç kelimenin mana farkları hakkında notlar. *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı-Belleten*, 66(1), 165-175.
- Yazan, B. (2015). Adhering to the language roots: Ottoman Turkish campaigns on Facebook. *Language Policy*, 14, 335-355.
- Yıldız, S. (2013). Sürgün mektuplarındaki Ziya Gökalp. *TÜRÜK Uluslararası Dil Edebiyat ve Halk Bilimi Araştırmaları Dergisi*, 1(2), 265-288.
- Yücel, T. (1982). *Dil devrimi ve sonuçları*. Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Zürcher, E. J. (2004). *Turkey: A modern history*. I. B. Tauris.

Çatışma beyanı: Makalenin yazarı, bu çalışma ile ilgili taraf olabilecek herhangi bir kişi ya da finansal ilişkileri bulunmadığını dolayısıyla herhangi bir çıkar çatışmasının olmadığını beyan ederler.

İslam Siyaset Düşüncesi'nde Hükümdar-Ulema İlişkilerini Siyasetnamelerden Okumanın İmkânı Enes ŞAHİN*

Özet

Siyasetin bir tarafıyla bilinen bir tarafıyla yapılan bir iş olduğu malumdur. Bu durum siyaseti aynı anda hem ilim hem de sanat haline getirir. Klasik dönemde ilim anlayışının modern dönemin aksine çok daha geniş bir değerlendirme biçimine sahip olması farklı ihtisas sahalarındaki ulemayı siyaset ilmi ile de iştiğal etmeye iter. Bu doğrultuda neşredilen siyasetnamelerde hükümdar-ulema ilişkileri eserlerin değişmez unsurlarından biri haline gelir. Alimler bir taraftan hükümdar-ulema ilişkilerine dair genellemeler yaparken diğer taraftan hükümdarın kendisine yönelik muamelesini de şekillendirmeye çalışır. Bu doğrultuda hükümdar ilme ve alime hürmet etmeye teşvik edilir. Ulemanın ilmi çalışmalarını dünyevî endişelerden bağımsız bir şekilde gerçekleştirebilmesi için maddî refahının sağlanması talep edilir. Gerçek alim sahte alim ayrımına gidilerek hükümdarı kendi şahıs ve grubunu takviye diğerlerini ise tasfiye etmeye yönlendirme çabası gösterilir. Eserlerde hükümdar-ulema ilişkileri bakımından ideal bir yapının idrak ve izahı ile realiteye istikamet verilmesi arasındaki gerilim açık bir şekilde hissedilir. Bu minvalde çalışmada İslam siyaset düşüncesi çerçevesinde telif edilmiş siyasetnamelerde hükümdar-ulema ilişkilerinin ne şekilde ve hangi motivasyonlar etrafında ele alındığının tespit edilmesi amaçlanmıştır. Bu doğrultuda çalışmada farklı dönemlerde yaşamış, farklı devletlerin tebaası olmuş müelliflerin siyasetnameleri mukayeseli bir şekilde tetkik edilmiştir. Çalışma neticesinde varılan sonuç siyasetnamelerde verilen tavsiyelerin hükümdarı ulemaya danışmaya teşvik etmek üzerine kurgulandığı, bu eserleri telif eden ulemanın da bir taraftan devletin diğer taraftan şahsiyetinin ikbalini temin etme gayreti gösterdiği olmuştur.

Anahtar Kelimeler: Siyaset Bilimi, İslam Siyaset Düşüncesi, Hükümdar, Ulema, Siyasetnameler.

The Possibility of Reading the Ruler-Ulama Relations in Islamic Political Thought from Politicsbooks

Abstract

It is well known that politics is on the one hand a science and on the other a practice. This makes politics both a science and an art at the same time. The fact that the understanding of science in the classical period had a much broader perspective in contrast to the modern period pushed ulama in different fields of specialization to engage in the science of politics as well. In the politicsbooks published in this direction, the relations between the ruler and the ulama become one of the permanent elements of the works. While making generalizations about the relations between the ruler and ulama, ulama also try to shape the ruler's approach towards them. Accordingly, ulama encourage the ruler to respect knowledge and ulama. The ruler is demanded to ensure the welfare of ulama so that they can perform their scientific studies independently of worldly concerns. By distinguishing between true ulama and false ulama, efforts are made to encourage the ruler to reinforce his own person and group and to eliminate others. The tension between the realization and explanation of an ideal structure in terms of the relations between the ruler and the scholars and the direction given to reality is clearly felt in the works. In this direction, this study aims to determine the motivation and nature of the ruler-ulama relations in politicsbooks written within the framework of Islamic political thought. In this direction, politicsbooks written by authors who lived in different periods and were citizens of different states were analyzed in a comparative method. The conclusion of the study is that the advice given in politicsbooks is based on encouraging the ruler to consult ulama, and that the ulama who compiled these works endeavored to ensure the future of the state on the one hand and the prosperity of their personalities on the other.

* Dr. Öğr. Üyesi, Kütahya Dumlupınar Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler Bölümü Siyaset Bilimi Anabilim Dalı, Kütahya / Türkiye, e-mail: enes.sahin@dpu.edu.tr

ORCID : <https://orcid.org/0000-0002-5974-240X>.

Bu makaleyi şu şekilde kaynak gösterebilirsiniz / To cite this article (APA):

Şahin, E. (2023). İslam Siyaset Düşüncesi'nde Hükümdar-Ulema İlişkilerini Siyasetnamelerden Okumanın İmkânı. *Külliyeye*, 4(2), 350-363. DOI: 10.48139/aybukulliyeye.1328325.

Makale Bilgisi / Article Information:

Geliş / Received	Kabul / Accepted	Türü / Type	Sayfa / Page
3 Ağustos 2023	19 Eylül 2023	Araştırma Makalesi	350-363
3 August 2023	19 September 2023	Research Article	

Keywords: Political Science, Islamic Political Thought, Ruler, Ulama, Politicsbooks.

Extended Abstract

The importance given to science in Islamic thought is well known. Accordingly, the rulers of Islamic states in the classical period supported and protected the ulema. When Islamic political thought is analyzed, it is seen that issues related to science and ulema are given importance in political books. While giving political advice to rulers and explaining the theoretical aspects of politics in these works, the ulema also looked for ways to protect their own existence and position. Thus, the strategy of writing these books gained a two-sided character, serving the welfare politics of the state on the one hand and the ulema on the other. Accordingly, the question this study seeks to answer is the following: How are the relations between the ruler and the ulema dealt with in the politicalbooks compiled around Islamic political thought, and with what motivations and tensions are the discourses put forward? To this end, the discourses on the relations between scholars, ulema, and ruler and ulema in political treatises are analyzed comparatively.

The understanding of the scholar in the classical period is quite different from the modern understanding of the scientist. Instead of specializing in a certain subject and being ignorant of others, the intellectuals of the classical period seem to have been engaged in many sciences. This mentality, which sees science as a whole, makes each part of science related to other parts. It tries to analyze and understand each subject in proportion to its relevance to other subjects. An examination of the political book tradition reveals that scholars specialized in many different fields, from linguists to literary scholars, from Sufis to historians, wrote political books. Accordingly, every scholar is also in a position to produce ideas on politics. Ulema expressed these ideas through the political books they wrote. Through these works, they endeavored to be a part of a political idea shaped around the worldview and philosophy of life of the society they belonged to both in their own time and after them.

Ebû Mansur es-Seâlibî considers consultation with the ulama as a necessity for the ruler for the perfection of politics. Ebü'n-Necîb Şeyzerî argues that the ruler's ability to access worldly desires and wishes is high due to the opportunities they have, and this situation may cause them to become lax in religious matters over time. According to him, the way to prevent this is for the ruler to keep the ulama around him and listen to their words. In this regard, Şeyzerî states that the great rulers of the past never kept the ulama away from their assemblies and sincerely accepted their advice and put it into practice. Sa'dî-yî Şîrâzî states that a good ruler should not be inclined to act only with what he knows and understands but should be open to education and capable of listening to advice and keeping it. Nizamülmülk considers it essential for the ruler to consult the ulama before taking an important decision in his *Siyasetname*. According to him, the ulama should express their opinions when the ruler consults them, even if their views are opposite to the ruler's. Gazzâlî advises the ruler to keep ulama in his court, and he also states which ulama he should deal with. Ahmed Ez-Zencânî tries to convince the ruler to appreciate the ulama by using rational and religious arguments. Necmeddîn Dâye states that the ruler should respect the ulama and provide for their necessities. Şeyhoğlu Mustafa refers to the hadith characterizing ulama as the heirs of prophets and glorifies knowledge and ulama with religious evidence. Abdüsselâm El-Amasî considers knowledge as one of the essential requirements for the ruler. Kınalızâde Ali states that a successful ruler should establish a close relationship with the ulama, keep them close to him, prioritize them above the other elements of the society, consult them in all matters, and follow their advice.

In conclusion, it is possible to say that the political novels written within the framework of Islamic political thought, on the one hand, aim to address every ruler about correct politics and state administration by making scientific generalizations, and on the other hand, it is a means of explaining the advice and demands of the author towards his ruler.

Küllîye

Cilt/Volume: 4 • Sayı/Issue: 2 • 2023

Giriş

Siyasetin bir cephesi ile ilim bir cephesiyle faaliyet olduğu mütearifedir. Söz konusu siyaset olduğunda nazariyeler ameliyeye dönüşmediği sürece bir mana ifade etmenin imkânını bulamaz. Teorinin başladığı işin pratikte karşılık bulması bir siyasal zihniyeti kemâle erdirebilir. Bu doğrultuda siyaset hem bilmeyi hem de yapabilmeyi zarurî bir hale büründürür. Yalnızca bilmek yetmediği gibi yapabilmek istidadı da tek başına bir kıymete sahip olmaz. Siyaset bilen ile yapanın iş birliği neticesinde kemâl mertebesine ulaşır. Devleti idare etmek bu doğrultuda hem zanaat hem de sanat olarak görülebilir. Zanaat olarak siyaset vakıanın öğrenilebilen, ilmî cephesini ifade ederken sanat olarak siyaset Türk siyaset düşüncesinde kut kavramı etrafında izah edilen kabiliyet cephesini ortaya koyar. Bu meyanda devleti idare etme sanatının sırrına vakıf hükümdarlar ile idare etme zanaatının ustası ulema birbirini tamamlayarak bir sistemin çalışmasını sağlayan saat dişlileri gibi telakki edilebilir. Bununla beraber hükümdarın mutlak egemen pozisyonu onun yüzünü bir taraftan doğru kararlar alabilmek için ulemaya döndürürken diğer taraftan idareyi kendinden başka aktörlerin söylemleri ile gerçekleştirmek suretiyle zımnen de olsa paylaşıyor olma pozisyonundan dolayı ulemadan uzaklaştırır. Bu durum da hükümdarın çevresindeki ulema için bir dilemmaya dönüşür. Ulema için hükümdarla iyi ilişkiler kurmak bir cephesiyle onu idare etmek suretiyle devleti de idare etmenin imkânını sağlarken diğer cephesiyle hükümdarın bu durumdan rahatsızlık duyması halinde varoluşsal bir soruna intikal edebilir. Bundan dolayı ulema için hükümdar ile ilişkiler, kıldan ince kılıçtan keskin bir köprüden geçmeye benzer.

İslam siyaset düşüncesi tetkik edildiğinde bu düşünce geleneği etrafında telif edilen siyasetnamelerin ilim ve ulemaya dair meselelere hususî bir yer açtığı müşahede edilir. Ulema, siyasetnameler vasıtasıyla hükümdara siyasî tavsiyeler verip, siyasetin nazari cephesini izah ederken aslında kendi varlığını ve pozisyonunu muhafaza etmenin yollarını da arar. Böylece siyasetnamelerin inşa politikası, müellifi olan ulema için adeta bir ikbal siyasetine dönüşür. Bu çerçevede çalışmada cevabı aranan soru *İslam siyaset düşüncesi etrafında telif edilen siyasetnamelerde hükümdar-ulema ilişkileri ne şekilde ele alınmış ve ortaya konan söylemler hangi motivasyon ve gerilimler doğrultusunda tesis edilmiştir?* sorusu olacaktır. Bu doğrultuda çalışmada siyasetnamelerde ilim, ulema ve hükümdar-ulema ilişkilerinin nasıl olması gerektiğine dair söylemlerin ortaya konduğu bahisler mukayeseli şekilde tetkik edilecektir.

1. Klasik Dönem İslam Düşüncesinde İlim, Alim ve Siyaset

Klasik dönemde ulema fikriyatının modern bilim insanı anlayışından çok daha farklı olduğu malumdur. Modern öncesi dönemde ihtisas sahaları arasındaki sınırlar modern döneme nazaran çok daha belirsiz ve geçişken bir mahiyette olur (Çiftcioğlu, 2009, s. 194). Klasik devrin entelektüelleri tetkik edildiğinde aynı kişinin pek çok ilimle iştiğal ettiği müşahede edilir. Aynı kişi bir taraftan tefsir telif ederken diğer taraftan şuaradan olur. Tarihle alakalı eserler kaleme alıp müverrih olarak anılırken siyasetname telif ederek siyasal alana müdahil olma gayreti gösterir. Türk düşünce tarihinin kurucu simalarına hızlı bir bakış dahi meseleyi aşikâr kılar. Türk tasavvuf geleneğinin en büyük hâcesi olarak görülebilecek

Mevlâna, Hanefî fukahası tabakatlarında kendisine yer bulur (Öngören, 2004, s. 441). Akıncı Medresesi'nde oğluna Hanefî fikhının en büyük eserlerinden *Hidaye*'yi (Kallek, 1998, s. 472) okuturken fikhîçi çehresiyle kendisini gösterir (Ahmed Eflâkî, 2006 s. 426). Kaleme aldığı *Mesnevî*, onu şuaranın büyüklerinden biri yapar. Bu durum modernleşme devrinde dahi değişmez. Türk entelektüel geleneğinin asrîleşme devrindeki kutbu olarak görülebilecek Cevdet Paşa; *Tarih-i Cevdet*, *Tezâkir*, *Ma'rûzât*, *Kırım ve Kafkas Tarihçesi* ve *Kıyas-ı Enbiyâ ve Tevârîh-i Hulefâ* ile müverrih; *Tercüme-i Mukaddime-i İbn Haldûn* ile mütercim; *Belâgat-ı Osmâniyye* ve *Kavâid-i Osmâniyye* gibi eserler ile filolog; *Mi'yâr-ı Sedâd* ile mantıkçı; *Mecelle-i Ahkâm-ı Adliyye Cemiyeti*'nin reisi olarak fakih cepheleriyle kendisini gösterir. Bu devrin entelektüelleri pek çok ilimde mahir olmayanın hiçbir ilimde mahir olamayacağı kanaatinde gibidir. İlmi bir bütün olarak gören bu zihniyet ilmin her faslını diğer faslı ile alakadar kılar. Her meseleyi diğer meselelerle alakası nispetinde tetkik ve idrak etme gayreti gösterir.

Dinî ilimler dışında kalan ilim sahasının başını ilm-i siyaset çeker. Diğer ilimler siyasetin hem ilmî hem de fiilî cephesine kattıkları değer ölçüsünde kıymet görür. Müellifler ihtisas sahibi oldukları saha üzerine telif ettikleri eserlerde çalışmalarının önemini izah ederken eserin devlet, cemiyet ve siyasete ne tür katkılar yaptığını dile getirerek meseleyi vuzuha kavuşturur. Devlet, cemiyet ve siyasete hayrı olmayan bir ilmin fikir hayatında kıymet görmesi zannedildiği kadar kolay olmaz. Örneğin Na'imâ Mustafa Efendi (2014, s. 2) *Ravzatü'l-Hüseyn fî Hulâsati Ahbâri'l-Hâfikayn* serlevhali eserinde kadim devirlerden beri hükümdarlar nezdinde tarih ilminin hususî bir öneme sahip olduğunu söyleyerek eserini kıymetlendirme gayreti gösterir. Nâ'imâ (2014, s. 6) tarih ilmi için "*Gehî îzâh-ı sırr-ı devlet eyler/Beyân-ı hâl-i mülk i millet eyler*" diyerek tarihi siyaset bilimine yaklaştırır. Bu meyanda Niğdeli Kadı Ahmed'in tarih ilmi için söyledikleri siyaset bilimi için aktüel hale getirilebilir: Siyaset ilimlerin şahı diğerleri reyadır. Hal böyle olunca alimler hangi sahada mütehassıs olursa olsun ilm-i siyaset onlar için bir merhale olur. Her alim aynı zamanda siyasete dair de fikir üretecek bir pozisyona erişme gayreti gösterir.

Ulemanın siyasete dair fikriyatını ortaya koymasının imkânını sağlayan unsur ise siyasetnameler olur. Siyasetnameler hükümdar ve devlet adamlarına devlet, cemiyet, siyaset, iktisat ve yönetim gibi konularda malumat vermek; ideal bir yönetimin hangi mahiyet ve keyfiyette olması icap ettiğine dair fikirler sunmak ya da devlet ve siyaset hususunda var olan duruma dair tetkik, tespit ve teklifleri ortaya koymak maksadıyla telif edilen eserlere verilen ortak isimdir. Siyasetnameler tetkik edildiğinde bu eserlerde genel olarak devletin nasıl idare edileceğine dair ortak kabuller ve ilkeler, hükümdarın sahip olması icap eden hususiyetler, hükümdarın vazife verirken hatırda tutması gereken meseleler, hükümdarların siyasal manada dinî ve dünyevî sorumlulukları, cemiyetin hükümdarla olan ilişkisi ve siyasal vazifeleri gibi hususların ele alındığı müşahede edilir (Adalıoğlu, 2009, s. 304). Halil İnalçık'a göre (2016, s. 15-24) İslam öncesi Hint-İran siyasetnameleri, İslam siyasetname geleneğinin oluşmasında etkili olmuş, bu düşünce geleneğindeki siyasetin ahlakî bir mesele olarak tasavvur edilmesi yaklaşımı İslam siyasetname geleneğinde de muhafaza edilmiştir. Ömer Dinçer'e (2018, s. 31) göre ise siyasetnameler belli bir dinî ya da ahlakî tutum etrafında teşekkül ettirilse de bir din ya da ahlak kitabı olarak tasavvur edilemez. Orhan Keskintaş (2017, s. 97)

siyasetnamelerin hükümdara yönelik siyasal bir eğitim fikri etrafında ortaya koyulması sebebiyle bu eserlerin pedagojik mahiyeti yüksek eserler olduğunu söyler. İslam siyasetname geleneği tetkik edildiğinde bu eserlerin kaynaklarının alekser Kur'an-ı Kerim, Ehadis-i Nebevî, daha önceki siyasetname müelliflerinin söylemleri, İslam öncesi dönem dahil olmak üzere farklı devlet ve medeniyetleri şahsında tecessüm ettiren hükümdarlara atfedilen sözler gibi unsurlar olduğu görülür (Köse, 2018, s. 40-41; Kömbe, 2018, s. 204). Müelliflerinin kullandıkları kaynak ve usul doğrultusunda bazı siyasetnameler iletmek istediği mesajı iktibaslar yapmak suretiyle aktarırken bazıları daha aklı çıkarımlar, nedensellik ilişkileri etrafında ortaya koyar. Bu durum da filozoflardan şuaraya, mutasavvıflardan fukahaya ilimle iştilal eden her meşrepten ulemaya siyasetname telif etmenin imkanını sağlar.

Bu doğrultuda siyasetname geleneği tetkik edildiğinde çok farklı sahalarda uzmanlığı olan ulemanın siyasetname kaleme aldığına şahit olunur. Ulema siyaset, devlet ve cemiyete dair fikriyatı telif ettiği siyasetnameler aracılığıyla ortaya koyar. Bu eserler vasıtasıyla kendi devrinde olduğu gibi kendisinden sonra da mensubu olduğu cemiyetin dünya görüşü ve hayat felsefesi etrafında teşekkül eden bir siyaset fikrinin parçası olma gayreti gösterir. Bu meyanda Gazzâlî, ikbali endişesi ile ömrünü geçirdiği Selçuklu'nun fiilî siyasetinin zihniyet dünyasını kurgularken Türk dünya görüşü ve hayat felsefesinin de mütemmim cüzlerinden biri haline gelir. Kâtip Çelebi (2016, s. 135-136) *Düstûru'l-Amel li Islâhi'l-Halel*'i kaleme alma maksadını ortaya koyduğu; *"Sâyesinde âsûde olduğu Devlet-i Aliyye'ye nusret ve şûkr-i nimet niyyeti ile tevârihde görüp ve bi'l-fi'l tecrübe ile yakîn hâsıl itdüğü mertebe, bu umura müte'allik bir iki varak tesvîd eyleye. Sûretâ darb-ı hadîd-i bârid gibi görünmekle ashâb-ı devlet, kusur-ı himmet sebebi ile teğafül idüp müntefî' olmazlar, bâri yevm-i âhiretde kat'-ı ma'zeret olunmuş ola."* ifadeleri ile siyasete müteallik tespit ve tavsiyelerini dinî bir mahiyette ele alır. *Balık bilmezse Hâlık bilir* diyerek siyasetname yazmayı ulema için adeta farz-ı ayn mesabesine getirir.

Ulemanın siyasetle iştilal etme amacı bir tarafıyla mensubu olduğu cemiyet ve devletin ikbal endişesi olurken diğer tarafıyla ulema kendi ikbalini de bu potada eritir. Bir hükümdarı ya da devlet büyüğünü siyasete dair yerinde tespit, hüküm ve nazariyeleri ile etkileyebilen alimlerin hem devlete hem de kendilerine hayrı dokunur. Hükümdarın ihsan ve lütfundan faydalanıp gölgesine giren alimler hem siyaseti yapan eli yöneten akıl olur hem de maddî endişelerden uzak bir şekilde yalnızca ilmi ile iştilal etmenin imkânını bulur. Ebû Mansur es-Seâlibî'nin (1997, s. 39) şu ifadeleri meseleyi hülâsa eder: *"Söz konusu ulu hükümdarlar filozof ve bilginlere hediyeler akıtmış, onların yetkin ve kaliteli eserler üretmeleri için gerekli olan vakti ve imkânı sağlamışlardır. Böylece ince akıllı mahir kişiler, geçim derdi olmayan dingin bir zihin ile... rahat rahat düşünmüşler"*dir.

Klasik dönem müellifleri devlet ve hükümdar olmasa ilmin yok olacağı hususunda hem fikirdir. Bu meyanda ulemanın kendi ikbali için eser telif etmesi de tenkit edilmez bilakis teşvik edilir. Marifetin iltifata tabi olduğu bir mütearife olduğuna göre iltifat elde etmek için marifet göstermenin bir mahsuru da olmaz. Bu çabanın yeni eserler için bir motivasyon sağlaması klasik dönem ilim fikri için kâfidir. Tüm bu meselelerin etrafında ulemanın siyasetnamelerde hükümdar-ulema ilişkilerini ne şekilde ele aldığı tetkiki de hususî bir manayla muhtevî olur.

Küllîye

2. İslam Siyasetname Geleneğinde Hükümdar-Ulema İlişkileri Söylemleri

Ebû Mansur es-Seâlibî (1997, s. 97-100) *Âdâbu'l-Mulûk* serlevhali siyasetnamesinde hükümdar için ulema ile müşavereyi siyasetin kemâle ermesinde bir zaruret olarak telakki eder. Seâlibî hükümdarın devlet idaresiyle alakalı bir meseleyi başkalarına danışmayı kendisi için zaaf olarak görebileceğinin farkındadır. Bu sebeple hükümdara, alimlere akıl sormayı kendisi için bir zayıflık olarak telakki etmemesini söyler (Ebû Mansur es-Seâlibî, 1997, s. 98). Ona göre müşavere etmek cemiyet tarafından bir zayıflık olarak görülmez bilakis hükümdarın müstebit olmadığının ispatı olarak anlaşılır (Ebû Mansur es-Seâlibî, 1997, s. 98). Seâlibî şu ifadelerle ulemanın devlet ve siyaset için kıymetini aşikârâne bir biçimde ortaya koyar:

“Krallığın kurulmasında, memleketin mamur olmasında hiç kimse onlar kadar faydalı ve etkin olamamıştır. ...Onlar yazdıkları risalelerle devletin düzenini sağlarlar, memleket örgüsünün ipini onlar eğirirler. Saltanatın yücelmesi, devletin sağlam temellere oturması için gayret gösterirler. Mülk onlarla güzelleşir, edebiyat ve nüktenin zirvesine onlarla çıkılır.” (Ebû Mansur es-Seâlibî, 1997, s. 147).

Seâlibî'ye göre hükümdar karanlıktaki ışığın canlıları etrafına çektiği gibi ulema, süleha ve zanaatkarları yanına çeker. Hükümdarın yanında ikbal bulacağını bilen herkes onun yanına varır. Bu meyanda ilmin yükselmesinin de imkânı ancak hükümdarın ilme ve ulemaya kıymet vermesi ile mümkün görülür.

Ebü'n-Necîb Şeyzerî (2013, s. 267) *Nehcü's-Sülûk fî Siyaseti'l-Mülûk* adlı siyasetnamesinde hükümdarın ellerinde bulundurdukları imkânlar sebebiyle dünyevî arzu ve isteklere erişebilme kabiliyetlerinin yüksek olduğunu ve bu durumun onlarda zamanla dinî hususlarda gevşeklik yaratabileceğini söyler. Ona göre bunun önüne geçmenin yolu hükümdarın ulemayı sürekli olarak çevresinde tutması ve onların sözlerine kulak vermesidir. Şeyzerî bu doğrultuda geçmişteki müttekâmil hükümdarların meclislerinden asla ulemayı uzak tutmadıklarını ve nasihatlerini samimiyetle kabul edip uygulamaya koyduklarını ifade eder. O, geçmişteki hükümdarları alimlerle olan ilişkilerinin mahiyeti çerçevesinde üçlü bir tasnife tabi tutar (Ebü'n-Necîb Şeyzerî, 2013, s. 268). Buna göre bir grup hükümdar alimleri dinlemiş ve onların nasihatleri doğrultusunda dünyevî işleri tamamen dikkat ölçüsünden çıkarmıştır. İkinci grup ise ulemanın nasihatini dinleyerek iç dünyalarında dini bihakkın yaşarken dışarıda devleti en iyi şekilde idare etmeye devam etmiştir. Üçüncü grup ise ulemanın sözüne kıymet vermeyerek maddî hayatı, zevk-ü sefayı merkeze almıştır. Şeyzerî'nin bu üçü arasından tercihi ikinci grup olur ve bu tip bir içsel ve dışsal idareyi bir arada götürme meziyetine ancak Hulefâ-i Râşidîn ve onların yolunu takip eden hükümdarların sahip olabileceğini söyler (Ebü'n-Necîb Şeyzerî, 2013, s. 268).

Sa'dî-yi Şirâzî (2016a, s. 81) Abaka Hân'a yazdığı *Nasihât-nâme*'de adil bir hükümdarın yalnızca kendi bildiği ve anladığı ile hareket etme eğiliminde olmayıp eğitime açık ve nasihat dinleyip onları tutmak hususunda kabiliyetli olması gerektiğini ifade eder. Böylece alime ve sözüne hürmet etmeyi iyi bir hükümdarın hususiyetlerinden biri haline getirir. O ayrıca *Nasihâtü'l Mülûk* serlevhali eserinde hükümdarın ulemaya hürmette kusur etmemesi gerektiği üzerinde durur.

Küllîye

Hükümdarın siyasetini Allah'ın razı olacağı bir şekilde tesis etmesinin yolunun alimleri dinleyerek hüküm vermesi olduğunu ifade eder (Sa'dî-yi Şirâzî, 2016b, s. 43).

Nizamülmülk (2016, s. 107) *Siyasetname*'de hükümdarın önemli bir karar almadan önce ulemaya danışmasını zarurî olarak değerlendirir. Ona göre hükümdarın meclisinde bulundurduğu ulema, hükümdar kendilerine danıştığı zaman görüşleri hükümdar ile farklı olsa dahi bunu söylemelidir. Çünkü Nizamülmülk'e göre (2016, s. 106) her alimin farklı bir ihtisas sahası olduğundan meselelere farklı şekilde bakıp değerlendirmenin imkânına sahip olur. Ona göre ne kadar çok alimin bir konudaki görüşü danışılıp öğrenilirse o konuda verilecek karar o kadar isabetli olacaktır. Nizamülmülk bir hükümdarın bulunduğu makamın mahiyetinden dolayı her işi, kimseye danışmadan kendi fikriyle yapmak istemesini ise tenkit eder. Aşağıdaki ifadeler onun bu konudaki dinî akıl yürütmesini gösterir niteliktedir:

“Şuradan kıyas, Ademoğulları arasından Hz. Muhammed Mustafa sallallahu aleyhissalatu ve sellem efendimizden daha alim bir kişinin gelmediğini cümle alem kabul eder. Olmuş ve olacak olanı görece kadar kendisinde var olan o engin ilme; göklerin ve yerlerin, cennet ve cehennem, levh ü kalemin, arş ü kürsünün ve bu ikisi arasındakilerin kapılarının kendisine açılmasına; Cebrail aleyhisselamın kendisine varıp vahiy getirmesine; olmuş ve olmakta ısrarlar olanlardan onu haberdar kılmasına; bir böyle nice erdem ve gösterdiği mucizelere rağmen Allahü Teala ona: “Ya Muhammed, bir işi yapacağında yahut bir meseleyle karşılaştığında dostlarıyla istişare eyle” diye buyurmaktadır. (Ali İmran; 1 53) İşte bunlardan ötürüdür ki Hz. Muhammed aleyhisselam istişareye ihtiyaç duyduktan sonra diğer insanların istişare etmemesi söz konusu bile olamaz.” (Nizamü'l-Mülk, 2017, s. 128).

Nizamülmülk (2016, s. 107), hükümdarın ulema ile ilişkilerinin nasıl olması gerektiği hususundaki bu nazarî hükümleri verdikten sonra fiili duruma da değinir ve Selçuklu hükümdarı Melikşah'ın bu husustaki meziyetlerini över.

Gazzâlî *Nasihatü'l-Mülûk*'ta hükümdara meclisinden alimleri eksik etmemesini tavsiye ederken hangi alimlerle muhatap olması gerektiğini de ifade eder (İmam-ı Gazâlî, 2016, s. 54). Buna göre hükümdarın kendileri ile muhatap olduğu ve müşavere ettiği alimler samimi ve ilimleriyle amel eden kişiler olmalıdır. İlmi araşsal bir şekilde kullanıp bir menfaat aracı olarak gören, hükümdarla olan ilişkisini ondan gelecek imkânlarla ulaşmak için tesis eden, tek mahareti hükümdarın yüzüne duyulmamış övgüleri sıralamaktan ibaret olan sözde alimlerden hükümdar uzak durmalıdır (İmam-ı Gazâlî, 2016, s. 54). Bu tip kişiler hükümdarı överek yanlarına çeker fakat tavsiyelerini devlet ve milletin ikbali için değil kendi şahsiyetinin menfaati için verir. Bu durum kendisiyle beraber hükümdar ve cemiyeti de felakete sürükler. Zira *“Âlimin sürçmesiyle âlem sürçer.”* (İmam Gazâlî, 1974, s. 147). Gazzâlî'nin ulemaya yönelik tenkitlerini *İhyâü Ulûmi'd-Dîn* serlevhali eserinde de görmek mümkün olur. (Çelikel, 2013). O *İhyâ'*da gerçek ve sahte alim ayrımı hususunda müstakil bir bölüm tesis eder ve bu bölümde kötü alimlerin özelliklerini uzun uzadıya ortaya koyar (İmâm Gazâlî, 2014, s. 215-279).

Ahmed Ez-Zencânî (2019, s. 240-242) *Kitâbu'l Letâifi'l-'Alâiyye fi'l-Fedâili's-Seniyye* başlıklı siyasetnamesinde hükümdarı aklî ve naklî deliller kullanarak ulemaya kıymet vermesi hususunda ikna etmeye gayret gösterir. Zencânî'ye göre (2019, s. 241) alimler cemiyet düzenini sağlayan en temel unsur olan dinin muhafızlarıdır. Ayrıca doğrunun yanlıştan, iyinin kötüden, hakikatin safsatadan ayrılmasının imkânını da ulema sağlar. Bundan dolayı Zencânî, hükümdarın ulemayı maddî anlamda da desteklemesi ve zor durumda bırakmaması gerektiğini ifade eder. Bu tavsiyesini de hadis olarak rivayet ettiği şu ifadelerle dinî bir zemine yaslar: “*Resulullah (sav) buyurdu ki: ‘Kim ulemaya ikram ederse, Allah da kıyamet günü ona ikram eder. Kim ki ulemâyı hakir görürse, Allah da kıyamet günü onu insanların önünde alçaltır.’. Yine Hz. Peygamber (sav) buyurur ki: ‘Kim âlime hizmet ederse, bana hizmet etmiş gibidir. Bana hizmet eden de cennettedir.’*” (Ahmed Ez-Zencânî, 2019, s. 241). Böylece Zencânî dolaylı olarak hükümdarın dünya ve ahiret saadetini, devlet ve ahiret siyasetinde kemâlâta ulaşmasının imkânını ulema ile olan alakasına rapteder. Hükümdar alimlere ihşanda bulunup, maddî imkânlarını arttırıp, cemiyet içerisinde daha saygın bir yer edinmelerini sağlar ve onlarla istişarede bulunursa hem devlet hem de ahiret saadetine erişmenin yolunu bulur.

Necmeddîn Dâye (2017, s. 158) *Mirsâdü'l-İbâd Mine'l-Mebdei İle'l-Meâd* serlevhali eserinde hükümdarın ulemaya hürmet etmesi ve ihtiyaçlarını gidermesi gerektiğini söyler. Ona göre yeni alimlerin yetişmesi için öğrencilerin teşvik edilmesini sağlamak ve öğrencilikleri boyunca ihtiyaçlarını gidermek de hükümdarın vazifesidir. Ayrıca Necmeddîn Dâye (2017, s. 163) hükümdarları, yanlarında kendilerini öven menfaatperestleri tutup gerçek ilim ve sanat ehline kıymet vermedikleri için tenkit eder. İyi bir hükümdarın bundan kaçınıp memnun olacağı şeyi değil, doğru olanı söyleyen yanına tutması gerektiğini ifade eder.

Şeyhoğlu Mustafa (2013, s. 159-175) *Kenzü'l-Küberâ ve Mehekkü'l-Ulemâ'* da alimleri peygamberlerin varisleri olarak vasıflandıran hadise atıf yapar, ilmi ve alimi naklî delillerle yüceltir. Bunun ardından Gazzâlî ile benzer bir istikameti takip ederek fiiliyata dökülmeyen ilmi gereksiz, ilmi ile âmil olmayan alimi ise cahil olarak görür (Şeyhoğlu Mustafa, 2013, s. 160). “*O ilim ile amel etmez kimseler, mal ve mevki sahibi olmak için ilmi vasıta kıldıklarından, onu vesîle bilirler. Onlar hakikatte âlim değil câhildir.*” (Şeyhoğlu Mustafa, 2013, s. 160) ifadeleri ile ikbal temin aracı olarak ilim ile hayat pratiği olarak ilmi birbirinden ayırır. Şeyhoğlu bu tip menfaatperest alimlerin yalnızca kendilerine değil devlete de zarar verdiği kanaatinde. İlimin kapısı olan hükümdarlara kendilerini sevdiren bu tipler hükümdarlara verdikleri hatalı ve art niyetli tavsiyelerle devlet ve siyasetin istikametini de yanlış yöne iletir. Şeyhoğlu'nun şu ifadeleri meseleyi izaha kabildir:

“*...nefislerinin emrinde olan arzu ve isteklerine uyan bu âlimler kötülükle ...hırsları yüzünden dinlerini dünyaya satarlar ve yaltaklanmakla kendilerini beylerin kapısına atarlar; utanmadan alçakça büyüklerin dergâhına varırlar ve yapmacıklık ile iş yaparlar. Onlar da bunları üstün, faziletli bilirler. Bunlara bağlanırlar ve överler. Beyler kendilerinde nifak olmadığı halde bunların dediği ve yaptıkları her yanlış işi yerine getirirler.*” (Şeyhoğlu Mustafa, 2013, s. 167-168).

Bunun yanında Şeyhoğlu Mustafa bu tip alim görünen cahillerin cemiyet hayatında da problemlere sebebiyet verdiğini söyler. Sapkınlık, bid'at ve hurâfâtın toplumda yaygınlaşmasına sebebiyet veren bu unsurlar itikadını olduğu kadar siyasetini de din merkezli bir şekilde teşekkül ettiren cemiyetin sebepî asabiyetlerini tarumar eder. “...kısaca söylemek gerekirse, dünyada bu yolu tutup halkı sapkınlığa ve bidate, hurafelere sürükleyen bu bölüğün ekserisi kötü yerlerde ve günah işlenen mahallerde cesaretle ortaya çıkar ve taassupluk gösterirler. Bu yüzden zamanı gelince halk arasında büyük fitneler kopar ve haksız yere kanlar dökülür.” (Şeyhoğlu Mustafa, 2013, s. 176).

Şeyhoğlu'nun bu hususta hükümdara tavsiyesi bu tip ilmi kendi menfaati için kullanan ve makam-mevki elde etmesi halinde devlet, millet ve siyaseti ifsat edecek olanları yakınına yaklaştırmaması yönünde olur (Şeyhoğlu Mustafa, 2013, s. 103). Onun bu tespit ve tavsiyelerindeki eleştirel tonun kendisinin devrine baktığında müşahede edip rahatsız olduğu hususlar etrafında şekillendiğini düşünmek mümkündür.

Ahmed bin Hüsameddin Amâsî (2016, s. 417) *Kitâb-ı Mirâtu'l-Mülûk* serlevhali siyasetnamesinde hükümdarlığın mertebelerini izah ederken hükümdara ulema ile ilgili şu tavsiyeleri verir: “*Ulemaya saygı göstermeleri gerekir. Onların öğütlerini dinlemeleri gerekir. Burada kastedilen âlimler ilminin gereğini yerine getiren, öğüt verirken makam ve mevki sahibi olmak gibi dünyevi bir amaç gütmeyen âlimlerdir.*”. Görüleceği üzere Ahmed bin Hüsameddin Amâsî de Gazzâlî ve Şeyhoğlu Mustafa'nın kaygılarına benzer bir kaygı ile bir taraftan hükümdara ulemaya hürmet, muhabbet ve itaati öğütlerken diğer taraftan hakiki ulema ile menfaatperest ulema arasındaki ayrımı yapabilecek ve gerçek ulema hususunda bu tavsiyelere uyacak ayrımı yapabilmeyi de salık verir.

İbrahîm bin Muhammed (2016, s. 194-200) *Âdâbu'l-Hilâfe ve Esbâbu'l-Hisâfe*'de ilmin kıymeti ve ehemmiyetiyle alakalı özel bir bölüm tesis eder. Bu bölümü de neredeyse tamamen Kur'an-ı Kerim ayetleri ve Resul-i Ekrem'in hadisleri ile teşekkül ettirir. Ulemanın peygamberlerin varisleri olduğu mealindeki hadise atıf yaparak insanların içinde şeref bakımından en üstün olanların peygamber varisi olmaları sebebiyle alimlere ait olduğunu vurgular (İbrahîm bin Muhammed, 2016, s. 194). İlim vasıtasıyla kölelerin hükümdar seviyesine yükseleceği mealindeki hadisle de bu vurguyu pekiştirir. Bunun ardından hükümdarın sahip olması gereken ilimler olarak temel itikadî ve fikhî meselelerle alakalı ilimler, devlet idaresi ve savaş ilmi tespit edilir (İbrahîm bin Muhammed, 2016, s. 199). İbrahîm bin Muhammed'in (2016, s. 200) şu ifadeleri önem arz eder:

“*Bugün akıl sahiplerinin nazarında, makam ve derece hak etmede ilim ve fazilet gibi iki önemli hususun etkinliği inkâr edilemez bir durumdadır. O vasıtayla kişiyi, padişah ve sultanların soyundan olmasa da mülk ve devlet [yönetmeye] müstehak kılar. Hele ki eğer, soy yüceliği ve asalet, ilim ve edeple bir araya gelir ve birleşirlerse devleti yönetmeye hak kazanmış bu iki sıfatla idarecilik için daha uygun ve daha hakkaniyetli olacaktır.*”.

Görüleceği üzere o, nesep asabiyetini devrinin bağlamı doğrultusunda kıymet ölçüsünün dışına çıkarmaz fakat ilim ve ahlakı nesep asabiyetinden bağımsız olarak hükümdar olmaya yeterli görür. İbrahîm bin Muhammed (2016, s. 201-204) bu bölümün ardından müşavere etmenin önemi ve sağlayacağı yararlar hususunda bir

bölümü gene naklî deliller üzerine tesis eder. O, hükümdara doğrudan alimlere danışma, onlarla müşavere etme ya da onlara ihsanda bulunma gibi tavsiyeler vermez fakat eserini telif ederken ortaya koyduğu siyaset söylemediklerini söylediklerinden daha açık ve anlaşılır bir mahiyete büründürür.

Abdüsselâm El-Amasî (2012, s. 51) *Tuhfetü'l-Ümerâ ve Minhatü'l-Vüzerâ* serlevhali eserinde ilmi hükümdar için aslî icaplardan biri olarak görür. Abdüsselâm El-Amasî, ilmi hükümdarlığa götüren bir unsur olarak tasavvur ettiğini Hazreti Süleyman üzerinden verdiği bir örnekle ortaya koyar. Buna göre Allah, Hazreti Süleyman'a ilim ya da mülkten birini seçmesini söylemiş, Hazreti Süleyman da ilmi seçince mülk de beraberinde onun olmuştur (Abdüsselâm El-Amasî, 2012, s. 51-52). Yani mülke sahip olmak ilmi yanında getirmez fakat ilim mülkü edinmenin imkânını bünyesinde muhtevîdir. Abdüsselâm El-Amasî'ye göre (2021, s. 52) ilim öyle bir imkândır ki soylu bir ailenin mensubu olmayanları onlardan daha üst bir mertebeye intikal ettirir, hükümdarı etkileyip siyasetini düzenlemek suretiyle alimi devletin asıl yöneticisine dönüştürür. O, "*Hükümdar halka, âlimler hükümdara hükmederler.*" (Abdüsselâm El-Amasî, 2012, s. 52) ifadeleriyle bu fikrini apaçık bir biçimde ortaya koyar. Bu çerçevede ona göre ilimden daha kıymetli bir şey olmaz (Abdüsselâm El-Amasî, 2021, s. 52). Abdüsselâm El-Amasî (2012, s. 52) bu doğrultuda hükümdara ulema ile olan ilişkisinde şu tavsiyeleri verir: "*Demek ki saltanat sahibi olmak ve ülke yönetmek isteyen kişinin âlim olması, ulemaya sevgi ve saygı besleyip yanlarında bulunmaya özen göstermesi; âlimlerin kıymetli sözlerini ve nasihatlerini dinlemesi ve gereğini yapması lâzımdır.*" Abdüsselâm El-Amasî hükümdarın yalnızca ulemaya danışmasını değil aynı zamanda kendisinin de ilimle iştiğal etmesini gerekli görürken aslında hükümdarı ulemaya talebe olmaya da teşvik etmiş olur. Böylece hükümdarı idare etmek suretiyle devletin esas yöneticisi olduğunu ifade ettiği ulema için hükümdar nezdinde ayrı bir alan da tesis eder. Ayrıca o, İslam büyüklerinden çeşitli iktibaslar yaparak da bu tavsiyelerinin dinî meşruiyetini inşa eder. (Abdüsselâm El-Amasî, 2012, s. 52-54). O bir hükümdarın adil bir idareyi tesis edebilmesi için uyması gereken kuralları sayarken de meseleyi ulemaya getirir. Buna göre hükümdarın adil bir siyaseti teşekkül ettirebilmesi için ulemanın meclisine iştirak edip nasihatlerini dikkate alması icap eder (Abdüsselâm El-Amasî, 2012, s. 96). Nasihatini kendi şahsiyeti etrafında veren ulemadan ise kaçınması gerekir "*...çünkü onların gayesi, dünya malından helâl haram ne varsa almaktır.*" (Abdüsselâm El-Amasî, 2012, s. 96).

Kınalızâde Ali *Ahlâk-ı Alâî*'de hükümdarın toplum içerisindeki sınıflara ne şekilde davranması gerektiğini izah ederken ilk olarak ulemayı merkeze alır. Ona göre ulema tabii olarak hayırlı olup aynı zamanda bu hayrı cemiyete de intikal ettirir (Kınalızâde Ali, 2015, s. 480). Cemiyetin içerisinde ulema gündüze benzetilirse diğer unsurlar geceyi ifade eder (Kınalızâde Ali, 2015, s. 480). Bu doğrultuda Kınalızâde, mütekâmil bir hükümdarın ulema ile yakınlık kurması, çevresinden ayırmaması, ulemayı cemiyetin diğer unsurlarından üstün tutması, onlara her hususta danışması ve tavsiyelerine uyması gerektiğini söyler. Bununla beraber Kınalızâde de Gazzâlî, Şeyzerî ve Ahmed bin Hüsameddin'e benzer bir şekilde hükümdarın muhatap olması gereken ulema ile imtina etmesi gereken ulema arasında bir ayırım yapar. Bu ayırım da daha öncekilerde olduğu gibi alimin maddiyat ile olan ilişkisi çerçevesinde gerçekleştirilir. Bu doğrultuda Kınalızâde'ye göre (2015, s. 481) hükümdar amacı maddi çıkar ve menfaat olan alimler ile samimi

ulemayı tıpkı bir sarrafın sahte altın ile gerçek altını birbirinden ayırması gibi ayırabilmelidir.

Gelibolulu Mustafa Âlî *Nushatü's-Selâtin* serlevhali eserinde hükümdarların ulemayı devlet hizmetinde istihdam etmesi ve fikirlerine kıymet vermesi gerektiğini ifade eder. Bilenlerle bilmeyenlerin eşit olmasının muhal olduğu mealindeki Kur'an-ı Kerim ayeti ile de bu söylemin dinî meşruiyet zeminini oluşturur (Gelibolulu Mustafa Âlî, 2015, s. 101). Ayrıca Yavuz Sultan Selim ve Büyük İskender'in ulemaya verdikleri önem hakkındaki çeşitli rivayetler ile tarihî tecrübeye yaslanır. Hükümdarların ulemaya fikir danışmaktan kaçınmaması gerektiği hususunda Nizamülmülk'ün anlatısını takip ederek Resul-i Ekrem'in dahi kendisine verilen tüm imkânlarla rağmen işlerini ashabına danışmasını kendisine delil olarak gösterir (Gelibolulu Mustafa Âlî, 2015, s. 105). "*Hükümdarımız insanların ve toplumların sığındığı kişidir. Akıllı ve erdemli insanlardan uzak durması kâmil bir akla uygun değildir.*" (Gelibolulu Mustafa Âlî, 2015, s. 106) ifadeleriyle fiili duruma dair de dolaylı bir tespit yaparak tavsiyede bulunur.

Kâtip Çelebi *Düstûru'l-Amel li Islâhi'l-Halel* isimli eserinde bir milleti tesis eden unsurları dört sınıfa ayırır ve bu sınıfları vücuttaki sıvılara benzetir. Nasıl ki vücuttaki sıvıların dengesi ve vazifelerini bihakkın yerine getirmeleri insanı sağlıklı kılıyorsa Kâtip Çelebi'ye göre cemiyeti tesis eden anasının da dengede olması toplumun devamlılığı için zarurî bir mahiyette olur. Bu doğrultuda ona göre bu dört unsur ulemâ, asker, tüccar ve halktır. Kâtip Çelebi (2016, s. 112) ulemayı vücuttaki kana benzetir. Kanın vücuda gerekli gıdayı taşıması gibi ulema da millete ilmi ile hayatta kalmanın esrarını taşır. Ona göre "*...ilim, ...cemiyetin ayakta kalması ve devamına sebeptir.*" (Kâtip Çelebi 2016, s. 112). Kâtip Çelebi daha sonra toplumun diğer unsurlarını da vücut sıvılarına benzeterek vazifelerini izah eder. Bu meyanda Kâtip Çelebi cemiyet hayatındaki sorunları vücut sıvılarının dengesizliği durumundaki hastalık analogisi ile açıklar. Ona göre bu unsurlar arasındaki dengesizlik toplumda dirlik ve düzenin yok olmasına sebebiyet verir. Hükümdarın vazifesi de dengesizliği izale etmek, ulema da dahil olmak üzere cemiyetin her unsuruna gerektiği ölçüde kıymet verip alan açarak işlevlerini yerine getirmelerini sağlamaktır.

Değerlendirme ve Sonuç

İslam siyaset düşüncesi çerçevesinde kaleme alınan siyasetnamelerde hükümdara ulema ile ilişkileri hususunda verilen tavsiyeler bütüncül bir şekilde değerlendirildiğinde hükümdar-ulema ilişkilerine özel bir yer ayrıldığı görülür. Farklı zamanlarda, farklı coğrafyalarda, farklı devletlerin tebaası, farklı İslam anlayışlarının mensubu olan fakat İslam siyaset düşüncesi etrafında fikir üretmek bakımından ortaklaşan müelliflerin, bir mesele ile alakalı bağlamsal farklar dışında söylemsel tutarlılığı sağlayabilmeleri bir geleneğin tesis edildiğinin en açık delili olarak görülebilir. Bu doğrultuda hükümdar-ulema ilişkilerine dair söylemlerdeki ortak temalar şöyle hülasa edilebilir: Hükümdar ilme kıymet vermeli, ulemaya ilmi sebebiyle saygı duymalı, çevresinden ulemayı eksik etmemeli, ulemanın her türlü hususta fikrine başvurmalı, ulemanın verdiği tavsiyeleri dikkate almalı, başkalarının fikirlerine başvurmayı kendisi için zayıflık olarak görmemeli, kibirli olmamalıdır. Ayrıca bazı eserlerde gerçek alim-sahte alim ayırımına gidildiği görülür. Buna göre hükümdarın yanında menfaat temin etmek için değil devlet ve

cemiyete hizmet etmek maksadıyla bulunan, samimi, ilimleri ile hayatları tutarlılık arz eden kişiler gerçek ulemayı ifade eder. Hükümdarın yanında bulunma sebebi şahsî çıkarını temin olan, verdiği tavsiyeleri devlet ve cemiyet için değil kendi menfaati için veren, ilmi ile amel etmeyen kişiler ise sahte ulema olarak görülür. Sahte alim samimiyetten uzak olduğu için hükümdara hakikati değil duymak istediği şeyleri söyler. Böylece hükümdar tarafından benimsenerek yanında yer alma gayreti gösterir. Gerçek alimler ise hükümdarların fikriyatının aksi yönde olsa bile görüşlerini açıkça söylemekten çekinmez. Siyasetname müelliflerine göre hükümdar gerçek ulema ile sahte ulemayı birbirinden ayırt edebilmeli, gerçek ulemayı yanında bulundurmalı, onların dertlerine derman olmalı, maddî olarak herhangi bir endişeye sahip olmayacak hale getirmelidir. Sahte ulemanın ise çevresinde olmasına ve siyasal süreçlere etki etmesine mâni olmalıdır. Çünkü gerçek ulemanın tavsiyelerine uymak devlet ve siyaseti doğru bir istikamete intikal ettirirken sahte ulema kendisi ile beraber devlet ve cemiyete zarar verir. Koçi Bey'in (1994, s. 39-40) ifade ettiği üzere "*İntizâm-ı hâl-i ulemâ, mühimmât-ı din ü devlettir*".

Çalışma doğrultusunda dikkat çeken bir diğer husus ulemanın eser yazma motivasyonu ile alakalıdır. Siyasetnameler tetkik edildiğinde ulemanın bu eserler vasıtasıyla devlet, cemiyet ve siyasetle alakalı teorik yaklaşımlar ortaya koydukları ve genel hükümler verdikleri görülür. Bir siyasetname müellifi eserinde *Hükümdar şu durumda şu şekilde davranmalıdır*. tespitini yaptığında buradaki hükümdarın belli bir hükümdarın şahsiyeti değil genel manada hükmedenin makamı olduğu kabul edilir. Bu durum bir tarafıyla gerçekten böyledir. Müellifler siyasetnameler aracılığıyla kâmil bir hükümdarın nasıl olması gerektiği, devlet yönetiminin doğru yollarının ne olduğu gibi pek çok hususta genellemeler yapar. Fakat mesele başka bir açıdan değerlendirildiğinde ulemanın bu eserleri telif etmede başka bir motivasyonunun da olduğu görülür. Ulema bir yandan devlet siyasetini mütekâmil bir mahiyete ulaştırmak için çaba gösterirken diğer yandan kendi geleceğini kurtarma endişesi güder. Bu doğrultuda alimler, hükümdarın ulemaya nasıl davranması, neleri yapıp nelerden kaçınması gerektiğini anlatırken bir yanı sıra teorik genellemeler yapar. Diğer yandan ise tebaası olduğu hükümdarının ulemadan bir kişi olarak kendisine yönelik muamelesini şekillendirme çabası gösterir. Bu bahsin en büyük ve önemli içsel geriliminin bu ikilem olduğu söylenebilir. Müellifler genel olarak belli etmemeye çalışsalar da özellikle doğru alimler sahte alimler ayırımına gidilmesi, hükümdara doğru alimlere kıymet vermesi, sahte alimlerden uzak durması tavsiyesinde bulunulması gibi unsurlar bu gerilimi açığa vurur. Ulema sınıfında da birbiri ile çatışma halinde olan çeşitli alt grupların varlığı hatırlandığında her alim için kendisi ve çevresindekilerin gerçek ulema muarızlarının ise sahte ulema olarak vasıflanacağı açıktır. Bu şekilde alimlerin de hükümdarların kendilerini himaye, muarızlarını ise tasfiye etme çabası güttüklerini düşünmek mümkün hale gelir.

Sonuç olarak İslam siyaset düşüncesi çerçevesinde yazılan siyasetnamelerin bir taraftan ilmî genellemeler yaparak doğru siyaset ve devlet yönetimi hususunda her hükümdara hitap etmek amacını taşıdığı diğer taraftan eseri yazan müellifin kendi hükümdarına yönelik tavsiye ve taleplerini aktarma aracı olduğu söylenebilir. Ulema bu şekilde devlet ve cemiyetle beraber şahsiyetinin menfaatini aynı potada

eritmenin imkânını tesis etme gayreti gösterir. Kendi ikbalini devletin ikbaline raptetmekle siyasal zihniyetin bir parçası olmanın esrarına da vakıf olur.

Kaynakça

- Adalıoğlu, H. H. (2009). Siyâsetnâme. *Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* içinde (304-306. ss.), 37, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Ahmed bin Hüsameddin Amâsî. (2016). *Kitâb-i Mirâtu'l-Mülûk*. Büyüyenay Yayınları.
- Ahmed Eflâkî. (2006). *Ariflerin Menkabeleri*. (Çev: T. Yazıcı), Kabcacı Yayınları.
- Ebû Mansur es-Seâlibî. (1997). *Hükümdarlık Sanatı (Âdabu'l-Mulûk)*. (Çev: S. Aykut), İnsan Yayınları.
- Ebü'n-Necip Şeyzerî. (2013). *Nechü's-Sül'uk fi Siyaset'i'l-Mülûk*. (Haz: E. Köse), Büyüyenay Yayınları.
- Çiftcioğlu, İ. (2009). Osmanlılar ile Anadolu Beylikleri Arasındaki İlişkilerde Ulemânın Diplomatik Rolü. *Türkiyat Araştırmaları Dergisi* (26), 193-205.
- Diñer, Ö. (2018). *Siyasetnâmeleri Yeniden Okumak Bir Yönetim Bilimci Gözüyle Geleneksel Siyasi Düşünce*. Klasik Yayınları.
- Gelibolulu Mustafa Âli. (2015). *Nushatü's-Selâtn*. (Haz: F. Çerçi), Büyüyenay Yayınları.
- İbrahim bin Muhammed. (2016). *Âdâbu'l-Hilâfe ve Esbâbu'l-Hisâfe*. (Çev: H. Acar). Büyüyenay Yayınları.
- İmam Gazâlî. (1974). *İhyâu 'Ulûmi'd-Dîn Tercümesi (Birinci Cild)*. (Çev: A. Serdaroğlu), Bedir Yayınevi.
- İmâm Gazâlî. (2014). *İhyâ-u Ulûm'id-Dîn*. (Çev: A. Arslan). 1. Merve Yayınları.
- İmam-ı Gazâlî. (2016). *Nasihâtü'l-Mülûk*. (Çev: O. Şekerci), Büyüyenay Yayınları.
- İnalcık, H. (2016). *Osmanlı Tarihinde İslâmiyet ve Devlet*. Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Kallek, C. (1998). el-Hidâye. ss. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* içinde (471-473. ss.), 17. Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Kâtip Çelebi. (2016). *Düstûru'l-Amel li Islâhi'l-Halel*. (Haz: E. Köse), Büyüyenay Yayınları.
- Keskintaş, O. (2017). *Adalet, Ahlâk ve Nizam Osmanlı Siyasetnameleri*. İletişim Yayınları.
- Kınalızâde Ali Çelebi. (2016). *Ahlâk-ı Alâî*. Fecr Yayınları.
- Koçi Bey (Göriceli). (1994). *Koçibey Risalesi*. (Haz. Y. Kurt), Ecdad Yayınları.
- Kömbe, İ. (2018). İslam Siyaset Düşüncesinin Bir Kaynağı Olarak Siyasetnâme-Nasihâtname Türünde Siyaset Tasavvuru. L. Sunar, Ö. Kavak (Ed.). *İslam Siyaset Düşüncesi Adil Devlet, Erdemli Şehir, Mükellef İnsan* içinde (203-237. ss.), İlem Kitaplığı.

- Köse, H. M. (2018). İslam Siyaset Düşüncesinin Temelleri. L. Sunar, Ö. Kavak (Ed.). *İslam Siyaset Düşüncesi Adil Devlet, Erdemli Şehir, Mükellef İnsan* içinde (27-50. ss.), İlem Kitaplığı.
- Necmeddin Dâye. (2017). *Hüküm Sahiplerinin İzleyecekleri Yol*. (Haz: Ş. Severcan). Büyüyenay Yayınları.
- Na'imâ Mustafa Efendi. *Târih-i Na'imâ [Ravzatü'l-Hüseyn fî Hulâsati Ahbâri'l-Hâfikayn]*. (Haz: M. İpşirli). 1. Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Nizamülmülk. (2016). *Siyasetnâme*. (Çev: N. Bayburtlugil), Dergâh Yayınları.
- Nizamü'l-Mülk. (2017). *Siyasetname*. (Çev: M. T. Ayar), Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Öngören, R. Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* içinde (441-448 ss.), 29. Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Sa'dî-yi Şirâzî. (2016a). *Nasihatnâme*. (Çev: T. Şafak), Büyüyenay Yayınları.
- Sa'dî-yi Şirâzî. (2016b). *Hükümdara Öğütler*. (Çev: T. Şafak), Büyüyenay Yayınları.
- Şeyhoğlu Mustafa. (2013). *Kenzü'l-Küberâ ve Mehekkü'l-Ulemâ*. (Haz: K. Yavuz), Büyüyenay Yayınları.
- Zencânî. (2019). *Kitâbu'l-letâifi'l-'Alâiyye fî'l-fedâili's-seniyye Alâeddin Keykûbat'a Sunulan Siyâsetnâme*. (Haz: H. H. Adalıoğlu), Yeditepe Yayınları.
- Çatışma beyanı:** Makalenin yazarı, bu çalışma ile ilgili taraf olabilecek herhangi bir kişi ya da finansal ilişkileri bulunmadığını dolayısıyla herhangi bir çıkar çatışmasının olmadığını beyan ederler.

Kazakistan'da Siyasi Baskı Mağdur Müzeleri ve Millet İnşası

Seyit Ali AVCU*

Özet

Geçtiğimiz son otuz yılda, dünya çapında anıt müzelerin sayısında dikkate değer bir artış yaşandı. Bu artış, anıt müzelerin ulusal kimliğin şekillenmesinde çok önemli bir rol oynadığı eski sömürge bölgelerinde özellikle dikkat çekicidir. Bu çalışmada, Rusya ve Sovyet İmparatorluklarının politikalarının damgasını vurduğu karmaşık bir tarihle boğuşan bir ulus olan Kazakistan incelenecektir. Kazakistan, ulus inşa etme sürecinde benzeri olmayan zorluklarla karşı karşıya kaldı. Bağımsızlık kazandığı 1991 yılında, nüfusunun sadece üçte biri Kazak olan Kazakistan, anıt müzelerini ulus inşasının araçları olarak kullanmak ve milli kimliğini inşa etmek için zorlu bir çabaya girişti. Bu çalışma, ALJİR Anıt ve Müze Kompleksi'ne odaklanarak "Siyasi Baskı Kurbanları Müze"lerinin Kazakistan'ın ulus inşası sürecindeki önemli rolünü incelemektedir. Bu külliye, inşa edildiği dönemde "Anavatan Hainlerinin Eşleri" olarak isimlendirilen Akmolinskiy Toplama Kampı'nın arazisinde yer almakta ve Kazakistan tarihinin karanlık bir sayfasının dokunaklı bir kanıtı olarak hizmet vermektedir. Metot olarak alan çalışması, içerik analizi ve söylem analizi kullanılan makalenin ana tezi şudur; Bağımsızlığını kazandığından beri Kazakistan hem Kazakistan milliyetçiliği hem de Kazak milliyetçiliğini eş zamanlı biçimde başarılı bir şekilde uyguladı. Özellikle ALJİR kompleksi, etnik sınırları aşan ortak bir baskı deneyimini temsil eden, fakat aynı zamanda Kazakistan milliyetçi söylemini de destekleyecek şekilde tasarlanmıştır. Bu araştırma, ayrıca ALJİR Anıt Külliyesi'ndeki söylemin, Rusya'yı, Sovyetler Birliği'ni ya da komünist aygıtları zulme dahil etmeden, bu vahşetin tek faili olarak nasıl Stalin rejimini gösterdiğine ışık tutmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Mağdurlar Anıt ve Müzeleri, Millet inşası, Kazakistan, ALJİR, GULAG.

Museums of Victims of Political Repression and Nation Building in Kazakhstan

Abstract

Over the past three decades, there has been a remarkable proliferation of memorial museums worldwide. This phenomenon has been particularly notable in former colonial territories, where these museums have played a crucial role in shaping national identity. Kazakhstan, a nation grappling with a complex history marked by the policies of the Russian and Soviet Empires, faced unique challenges in its nation-building journey. With just one-third of its population being Kazakh at the time of independence, Kazakhstan embarked on a deliberate effort to employ memorial museums as instruments of nation-building. This study examines the pivotal role of Museums of Victims of Political Oppression in the nation-building process of Kazakhstan, focusing on the ALJİR Memorial and Museum Complex. This complex stands on the grounds of the Akmolinskiy Concentration Camp for the Wives of the Homeland Traitors, serving as a poignant testament to a dark chapter in Kazakhstan's history. Field study, content analysis and discourse analysis were used as methods. The main thesis of the article is that since gaining independence, Kazakhstan has pursued both Kazakhstani and Kazakh nationalism. The ALJİR complex, in particular, resonated with Kazakhstani nationalism as it represented a shared experience of oppression that transcended ethnic boundaries. This research sheds light on how the narrative at the ALJİR Memorial Complex places Stalin as the sole perpetrator of these atrocities, without implicating the broader Russian, Soviet Union, or communist apparatus in the persecution.

Key Words: Memorial Museums, Nation-Building, Kazakhstan, ALJİR, GULAG.

* Doç. Dr., Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi, Siyasal Bilgiler Fakültesi, Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Ana Bilim Dalı, Ankara / Türkiye, e-mail: saavcu@aybu.edu.tr

ORCID : <https://orcid.org/0000-0001-6890-9139>.

Bu makaleyi şu şekilde kaynak gösterebilirsiniz / To cite this article (APA):

Avcu, A., S. (2023). Kazakistan'da Siyasi Baskı Mağdur Müzeleri ve Millet İnşası. *Küllüye*, 4(2), 364-377. DOI: 10.48139/aybuküllüye.1347556.

Makale Bilgisi / Article Information:

Geliş / Received	Kabul / Accepted	Türü / Type	Sayfa / Page
23 Ağustos 2023	27 Eylül 2023	Araştırma Makalesi	364-377
23 August 2023	27 September 2023	Research Article	

Extended Abstract

While human history is full of technological, social and political success and progress, it is also full of wars, genocides, deaths, suffering and oppression. States refer to historical memory in nation building, and sometimes they recreate this memory. In history writing and nation building, the pains, defeats and injustices of nations are used as well as their successes and glorious histories. Museums and monuments, which date back to the 19th century, not only keep historical memory alive but also play an important role in making new generations adopt the understanding of history created by the elite. Over the past three decades, there has been a remarkable proliferation of memorial museums worldwide. This phenomenon has been particularly notable in former colonial territories, where these museums have played a crucial role in shaping national identity. Victim Museums have been also tools to legitimize political powers and regimes in the eyes of the public.

Kazakhstan, a nation grappling with a complex history marked by the policies of the Russian and Soviet Empires, faced unique challenges in its nation-building journey. With just one-third of its population being Kazakh at the time of independence, Kazakhstan embarked on a deliberate effort to employ memorial museums as instruments of nation-building. This study examines the pivotal role of Museums of Victims of Political Oppression in the nation-building process of Kazakhstan, focusing on the ALJİR Memorial and Museum Complex. This complex stands on the grounds of the Akmolinskiy Concentration Camp for the Wives of the Homeland Traitors, serving as a poignant testament to a dark chapter in Kazakhstan's history.

Field study, content analysis and discourse analysis were used as methods. For the writing of this article, I visited ALJİR Monument and Museum Complex twice in the summer and autumn of 2018; Shymkent Museum of Victims of Political Repression in the summer of 2019. In order to make a comparison, Tashkent Museum of Victims of Political Repression was visited in the summer of 2019, and KARLAG Museum of Victims of Political Repression was visited in the summer of 2023 to consolidate the observations.

The main thesis of the article is that since gaining independence, Kazakhstan has pursued both Kazakhstani and Kazakh nationalism. The ALJİR complex, in particular, resonated with Kazakhstani nationalism as it represented a shared experience of oppression that transcended ethnic boundaries. This research sheds light on how the narrative at the ALJİR Memorial Complex places Stalin as the sole perpetrator of these atrocities, without implicating the broader Russian, Soviet Union, or communist apparatus in the persecution. On the other hand, there are no elements that evoke feminism in the museum's exhibitions and architecture. In other words, the ALJİR camp was not interpreted by as a persecution of the male gender against the female gender. It has been portrayed as a persecution of completely innocent female intellectuals.

When the ALJİR Museum is compared with the Museum of Victims of Political Repression, which was opened in Tashkent in 2002, the difference in the nationalism policies of the Kazakhstan and Uzbekistan states would be better understood. The first is the differences between the languages of exhibition in

museums. Exhibitions in Kazakhstan museums are in both Kazakh and Russian languages, and English explanations are also included in some places. Despite this, the exhibitions in the Uzbekistan museum are predominantly in Uzbek. The second is the differences between the discourses of nationalism: the first President of Uzbekistan Karimov described both the Russian and Soviet administrations as “colonialist” and used the term qizil imperiya (red imperialism). It was not possible to use such a discourse in Kazakhstan, where Slavs constituted nearly half of the population at independence. There were two reasons why Kerimov could use such a discourse: The Slavic population in Uzbekistan has always been much smaller than in Kazakhstan. Therefore, Kerimov developed a discourse mostly aimed at Uzbek nationalism. The second reason was that while the Kerimov regime wanted to pursue an independent foreign policy from Russia, Kazakhstan followed a closer foreign policy with Russia, being the founding partner of the Eurasian Economic Union together with Russia.

To conclude, the structure and content of the Victim Museums serve as political tools of the ruling political and intellectual elite for both the country's needs and their own interests. Since the non-Kazakh population in Kazakhstan is still high, Kazakhstan uses victim museums to strengthen Kazakhstani nationalism, while Uzbekistan brings Uzbek nationalism to the fore because it is more homogeneous.

Giriş

İnsanlık tarihi teknolojik, sosyal, siyasi başarı ve ilerlemelerle dolu olduğu kadar savaşlar, soykırımlar, ölümler, acılar ve baskılarla da doludur. Devletler, millet inşasında tarihsel hafızaya gönderme yapmakta, bazen bu hafızayı yeniden oluşturmaktadırlar. Tarih yazımında ve millet inşasında milletlerin başarıları, şaşalı tarihleri kadar acıları, yenilgileri, haksızlığa uğramaları da kullanılmaktadır. Başlangıç tarihleri 19.yy. dayanan müzeler ve anıtlar, hem tarihsel hafızayı görülür biçimde canlı tutmakta, hem de elit tarafından oluşturulan tarih anlayışını yeni nesillere benimsetmede önemli rol oynamaktadır. Son otuz yılda ise mağdur müzelerinin sayısında patlama yaşanmıştır. Özellikle eski koloniler millet inşasında bu tür müzeleri kullanmaya başlamışlardır. Kazakistan 16 Aralık 1991 tarihinde Sovyetler Birliği'nden en son ayrılan ülke olarak haritada bağımsız bir ülke olarak yer almıştır. Ancak Rus Çarlığı istilası ve Sovyet döneminde en çok zarar gören, bağımsızlıkta Kazakların ülke nüfusunun üçte birini oluşturduğu Kazakistan, millet inşası ve tarih yazımında en dezavantajlı ülke konumundaydı. Kazakistan ülke ve millet sembollerini yeniden oluşturmak zorluğuyla karşı karşıyaydı. Bunu yaparken- Rusya dâhil-diğer Sovyetler Birliği ülkeleri gibi, Mağdur anıt ve müzelerini kullanmaktan çekinmedi.

Bu makalede, başkent Astana yakınlarındaki ALJİR Anıtı ve Müzesi Külliyesi'nden hareketle Kazakistan'daki mağdur anıt ve müzelerinin Kazakistan tarih yazımında ve millet inşasındaki rolü incelenecektir. Bu makalenin tezi; bağımsızlığını kazandığından beri Kazakistan, hem Kazakistan milliyetçiliği hem de Kazak milliyetçiliğini eş zamanlı biçimde başarılı bir şekilde uyguladı. Özellikle ALJİR kompleksi, etnik sınırları aşan ortak bir baskı deneyimini temsil eden, fakat aynı zamanda Kazakistan milliyetçi söylemini de destekleyecek şekilde tasarlanmıştır. Bu araştırma, ayrıca ALJİR Anıt Külliyesi'ndeki söylemin,

Rusya'yı, Sovyetler Birliği'ni ya da komünist aygıtları zulme dahil etmeden, bu vahşetin tek faili olarak nasıl Stalin rejimini gösterdiğine ışık tutmaktadır.

Bu makalenin yazımı için, 2018 yaz ve sonbaharında iki defa ALJİR Anıtı ve Müzesi Külliyesi; 2019 yazında Çimkent Siyasi Baskı Mağdurları Müzesi; karşılaştırma yapmak amacıyla ve yine 2019 yazında Taşkent Siyasi Baskı Mağdurları Müzesi ve gözlemleri pekiştirmek amacıyla 2023 yazında KARLAG Siyasi Baskı Mağdurları Müzesi ziyaret edilmiş söylem analizi yapılmış ve ikinci kaynaklar da kullanılmıştır. Çalışma dört bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde millet inşasında Siyasi Baskı ve Mağdurlar Müzelerinin Rolü teorik olarak ele alınmıştır. İkinci bölümde Kazakistan'da Millet inşası ve tarih yazımı irdelenmiştir. Üçüncü bölümde ALJİR: Vatan Hainlerinin Eşleri İçin Akmola Toplama Kampına ilişkin bilgiler verilmiştir. Dördüncü bölümde ALJİR Anıtı ve Müzesi Külliyesi sunulmuştur. Sonuç ve tartışma bölümünde ise ALJİR Müzesinin ve Kazakistan'da Siyasi Baskı Mağdurlar Müzelerinin Millet İnşasında Rolü tartışılmış ve Özbekistan'daki Taşkent Siyasi Baskı Mağdurları Müzesi ile karşılaştırma yapılmıştır.

1. Millet İnşasında Siyasi Baskı ve Mağdurlar Müzelerinin Rolü

Müze, sanat eserleri koleksiyonunu ve sanatsal, kültürel, tarihi ya da bilimsel öneme sahip diğer nesnelere muhafaza eden bir kurumdur. Birçok kamu müzesi, bu öğeleri sürekli veya geçici olabilecek sergiler aracılığıyla herkese açık olarak görüntülemek için kullanılabilir hale getirir (Alexander, Alexander, & Decker, 2017). Müzecilik ilk olarak müzelerin batıda soyluların kişisel zevk için çeşitli sanat eserlerini ya da kumandanların ganimetlerini bir araya toplamaları sonucunda ortaya çıkmıştır. Müzeler başlangıçta halka açık olmayan sadece devlet adamları ile bilginlerin yararlandıkları yerlerdi. Halkın ilgi ve bilgisine sunulması 1850 yılından sonra olmuştur. Tüm müzelerin kapılarını halka açan olay Fransız Devrimi oldu. 1793 yılında devrim sırasında Cumhuriyet hükümeti Paris'teki Louvre Sarayı'nı ulusal müze yaptı. Sırf müze amacıyla tasarlanan binalar ise 19. yüzyılda yapılmaya başlanmış ve ilk müze binası 1830'da Berlin'de Altes Müzesi olarak inşa edilmiştir. Müzelerin işlevleri; toplama, belgeleme (arşivleme), koruma (bakım - onarım) sergileme ve eğitimden oluşur. Bu çalışma açısından müzelerin eğitim işlevi önemlidir. Literatürde pek sözü edilmeyen müzelerin başka önemli bir fonksiyonu daha vardır: Yönetimlere ve rejimlere meşruluk sağlamak. Sanat müzeleri, doğal tarih müzeleri, bilim müzeleri, savaş müzeleri ve çocuk müzeleri gibi birçok müze çeşidinin içinde rejimlere meşruluk sağlamak için kullanılan müzeler daha çok tarih müzeleri ve anıt müzeleridir. Anıt müzeler içinde son otuz yılda sayısı hızla artan başka bir müze çeşidi ise *Mağdur Müzeleridir*.

Mağdur Müzeleri, hem halkı eğitmek hem de genellikle kitlesel acıya neden olan tarihi bir olayı anmak için tasarlanmış müzelerdir. Bu müzeler, 20. yüzyıl boyunca işlenen sayısız kitlesel zulümlerin bir sonucu olarak ivme kazanmıştır. Mağdur müzeleri tarafından simgelenen olaylar, çoğunlukla "ahlaki açıdan sorunlu koşullar" altında ölen sivil kurbanları dahil etme eğilimindedir. Bu cinayetlerin faillerinin kimliği, suçluluk derecesi ve cezalandırılması konusunda sıkça çözülmemiş sorunlar yaşanmakta ve anma müzeleri, hem mağdurları anma hem de failleri yargılayanlara yardımcı amaçlayan aktif bir araştırma rolü oynamaktadır (Williams, 2007, s. 20-21). Bu tür müzelerin ilklerinden olan Amerika Birleşik Devletleri Holokost Anıtı Müzesi 1993'de açılmıştır. Kamboçya Phnom Penh'deki

Külliye

Toul Sleng Soykırım Suçları Müzesi, Güney Afrika Cape Town Altıncı Bölge Müzesi ve New York Ulusal 11 Eylül Anıtı ve Müzesi gibi sayısız önemli anıt müzesi bulunmaktadır. Türkiye’de de Ulucanlar Cezaevi Müzesi gibi benzer mağdur müzeleri açılmaya başlanmıştır. Adalet Bakanlığı, Altındağ Belediyesi, Ankara Barosu ve Mimarlar Odası arasında imzalanan protokol çerçevesinde restorasyonu yapılarak müze haline getirilen "Ulucanlar Cezaevi" 2011 yılında ziyarete açılmıştır (Ulucanlar Cezaevi Müzesi Halka Açıldı, 2011). 15 Temmuz darbe girişiminin unutturulmaması ve şehitlerin hatıralarını yaşatmak amacıyla, Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan’ın talimatıyla 15 Temmuz Şehitler Köprüsü’nün Anadolu yakasında bulunan 15 Temmuz Şehitler Makamının hemen yanında “15 Temmuz Müzesi” yapımına başlanmıştır (15 Temmuz Müzesi İlk Kez Görüntüldü, 2018). Başta İstanbul ve Ankara olmak üzere bir çok ilde 15 Temmuz müze ve anıtları açılmıştır (Anıtlar ve Müzelerle 15 Temmuz, 2023).

Paul Harvey Williams’a (2007, s. 21) göre mağdur müzeleri, geleneksel tarih müzelerinden, hem ahlaki çerçeve hem de spesifik bir olayın bağlamsal açıklamalarını bir araya getirme konusundaki ikili misyonlarıyla ayrılırlar. Geleneksel tarih müzeleri tarafsız kurumsal ortamlarda olma eğilimindeyken, anma müzeleri genellikle anmak istedikleri vahşetin bulunduğu yerdedir. Williams’ın iddia ettiği tarih müzelerinin tarafsızlığı tartışmaya açıkken, mağdur müzeleri kesinlikle taraflıdır ve mağdurları anma amacıyla kurulmuştur. Birçok geleneksel tarih müzesinden farklı olarak, anma müzeleri hemen hemen her zaman çağdaş topluma doğrudan bağları olan belirgin, açık politik ve ahlaki bir mesaja sahiptir. Bu mesaj genelde “*Bir daha Asla!*” mesajıdır.

Mağdur müzeleri, geçmişte yaşanan haksızlıkları ele alarak inşa eden yeni rejimin tarihten ders çıkarmaya istekli olduğunu göstererek geçmişteki mağduriyetleri tanımak ve mağdur olan ulusları ya da grupları uluslararası toplumun gözünde meşrulaştırmak için sıklıkla kullanılan merkezi mekanizmalardır. Demokrasiye geçiş yapan toplumlarda, siyasi meşruiyet mekanizmaları olarak, demokratik değerlerin eksikliğinden kaynaklanan zulmü gözler önüne sererek ziyaretçilerine ve toplumlarına bu değerleri kazandırmak amacıyla anma müzeleri oluşturulmaktadır. Mağdur müzeleri ile, kamusal alanlarda geçmişi bütün yönleriyle tartışabilmek ve yüzleşebilmek için kapsayıcı kurumlar oluşturmak amaçlanmıştır. Hoşgörüsüzlük, dışlanma, baskı ve diktatörlüğün yıkıcı etkilerini göstererek, ziyaretçinin müzeden alacağı ve günlük yaşamına uygulayacağı karşıt değerler dizisini teşvik ederler. Diğer yandan mağdur müzeleri, rejimlerin ve iktidarların geçmişle yüzleşmek ve geçmişten ders çıkarmak olarak açıkladıkları amacın ötesinde başka politik amaçlara da hizmet etmektedirler (Sodaro, 2018, s. 4). Mağdur Müzeleri aynı zamanda siyasal iktidar ve rejimlere halk nazarında meşruiyet kazandırma araçlarıdır.

Müzeleri kuran iktidarlar geçmiş mağduriyetleri kendi ideolojik ya da hegemonik bakış açısından tanımlar ve ebedileştirir. Örneğin nasıl olduğu ve kimin niye yaptığı hakkında bir çok şüpheler ve tartışmalar olan 11 Eylül 2001 terör saldırıları, mevcut Amerikan düzeni tarafından New York’taki müze ile sorgulamayan halk gözünde ebedileştirilmiş ve tartışmaları bitirmiştir. Sıradan bir halka bu şüpheler anlatılsa, müzede bile gördüm diye karşı çıkacaktır. Müzelere genelde ücretsiz ya da sembolik ücretlerle girilmesinin finansal yükünü çeken iktidarlar açısından getirisi, halkın bu rejimlerin meşruiyetlerini kabul etmesidir.

Yeni bağımsızlığına kavuşan milletler açısından mağduriyet müzeleri millet inşası ve tarih yazımı açısından daha bir önem taşımaktadır. Kolonileştirilen milletler çoğu zaman kendi milli hafızalarını da kaybetmişlerdir. İşgalcilere isyan eden ya da karşı çıkan kahramanlar kendi milletlerinin gözünde hain durumuna düşürülmüştür. Bağımsızlık kazanıldıktan sonra yönetici elit ve entelektüeller kaybedilen milli hafızanın tekrar hatırlatılması göreviyle karşı karşıyadırlar. Bu süreç objektif değildir. İşgalci güçten miras alınan ülkenin içinde bulunduğu şartlar, yeni tarih anlayışının nasıl belirleneceğini ve kimlerin mağdur olarak tanınacağını etkilemektedir. Yeni rejimler, milli hatırayı kendi çıkar ve ideolojik öncelikleri açısından yorumlama eğilimindedirler. Bir sonraki bölümde Kazakistan'ın Millet inşası ve tarih yazımında karşılaştığı zorluklar ele alınacaktır.

2. Kazakistan'da Milli Kimlik İnşası ve Tarihi Yeniden Yazma Süreci

Millet kavramı ve milliyetçilik, tarih boyunca birçok tartışma ve tanımlama ile ele alınmış önemli bir konu olmuştur. Benedict Anderson'a göre, milletler hayali topluluklardır ve kendilerini dil, din, tarih, soy, ve mekân gibi unsurlar üzerinden tanımlayan siyasi ve kültürel bir birim olarak ortaya çıkarlar (Anderson, 1991, s. 6 ve Calhoun, 1997, s. 5). Kazakistan gibi eski Sovyet ülkeleri, bağımsızlık kazandıktan sonra ulusal kimliklerini inşa etme sürecine girmişlerdir. Bağımsızlığını kazandıktan sonra Kazakistan, üç aşamalı bir dönüşüm yaşamıştır: merkezi ekonomiden piyasa ekonomisine, otoriter yönetimden demokrasiye, ve merkezi federal bir devletten egemen ulus devletine geçiş süreçleridir. Bu süreçlerde, Kazakistan'ın ulusal kimlik inşası ve tarih yazımına önem verilmiştir (Kuzio, 2002).

Orta Asya Rus işgalinden önce asırlarca Türkistan olarak biliniyordu ve dil, din, kültür ve tarih açısından görece olarak homojen bir yapıdaydı. Sovyetler Birliği bölgede beş ayrı devlet ve millet oluşturdu (Collins, 2006, s. 90). Amaç, Türkistan'ı bölmek ve ileride olası siyasi bir güç olarak ortaya çıkmasını engellemektir. Ya mevcut olan etnik, dil ve kültürel farklılıklar öne çıkarıldı ya da sıfırdan oluşturuldu. Bu amaçla Sovyetler Birliği yönetimi, yerel lehçelerin resmi dil haline getirilmesi, yeni ve birbirinden farklı alfabelerin oluşturulması ve yerel kültürün desteklenmesi gibi politikaları uygulamıştır. Her cumhuriyetin uzak bir bölgesinin lehçesi seçilip resmi dil haline getirildi. Örneğin diğer Türki topluluklardan uzakta ve dağlık bölgenin lehçesi olan Narın lehçesi Kırgız dilinin esasını oluşturmuştur. Alfabe konusunda ise yapma farklılıklar oluşturuldu. Örneğin % 95 oranında benzer olan Kazak ve Kırgız dillerinin alfabeleri birbirinden çok farklıdır; hala yürürlükte olan Kazak alfabesi 42 harften ve Kırgız alfabesi 36 harften oluşmaktadır. Sovyet hükümeti yine farklılıkları perçinlemek için yerel dillerde kitap, dergi, sinema, opera, müze, halk müziği grupları ve diğer kültürel aktiviteleri finanse etti (Martin, 2001, s. 1-2).

Bağımsız Kazakistan, Sovyetler Birliği'nin bu politikalarını devam ettirmiş ve ulusal kimlik inşasına odaklanmıştır. Kazakistan Milliyetçiliği ve Kazak Milliyetçiliği gibi iki farklı milli kimlik geliştirmiştir. Bu iki kimlik arasındaki ilişki karmaşıktır ve millet inşası süreci tamamlanmamış gibi görünmektedir (Aitymbetov, Toktarov, ve Ormakhanova, 2015, s. 5). Kazakistan Milliyetçiliği, ülkenin birliğini vurgulamış ve farklı etnik grupların bir arada yaşamasını teşvik etmiştir. Kazak olmayan nüfusun yabancılaşmaması ve nitelikli nüfusun daha fazla göçünün önlenmesi için Nazarbayev, «Kazahstan – naš obşij dom» (Kazakistan

hepimizin evi) söylemi ile Kazakistan Milliyetçiliğine sık sık vurgu yapmıştır: “Birçok insan, özellikle de eski nesil, iyi bir ev inşa etmenin ne kadar zor olduğunu bilir. Genç bir devlet inşa etmek daha da zordu. Kazakistan ortak evimizdir” (Nazarbayev, 2006, s. 3). Kazakistan Halkları Asamblesi gibi kurumlar bu milli kimliği güçlendirmiştir. Her ne kadar, Halklar Asamblesi Sovyet döneminde bütün birlik Cumhuriyetlerinde oluşturulmuş olsa da, Kazakistan'daki Halklar Asamblesinin statüsü farklıdır. Kazakistan'a özgü Asamble, 1 Mart 1995 tarihinde, Cumhurbaşkanı Nazarbayev tarafından bir kararname ile başkanlık danışma organı statüsünde tesis edilmiştir. Asamble'nin gayesi, Kazakistan'da toplumsal ve siyasal uyumu pekiştirmek ve etnik grupların bir arada çatışma çıkmadan yaşamalarını sağlamak ve devlet kurumları ve sivil toplum arasındaki işbirliğini gerçekleştirmektir (The Assembly of People of Kazakhstan).

Diğer yandan, Kazak Milliyetçiliği politikası, Kazakların köklü tarihlerini ve kültürlerini vurgulamış ve bu kimliği güçlendirmeye çalışmıştır. Merkezi yönetimin etkisinin azaldığı Gorbaçov'un Glasnost (açıklık) politikaları döneminde daha bağımsızlık kazanılmadan önce başlanan uygulamalarla Kazak Milliyetçiliği güçlendirilmiştir; Kazakların tarihlerini ve kimlikleri daha fazla ön plana çıkarılmıştır. Bu uygulamalara örnek olarak 1989'da Kazakçanın devlet dili olarak kabul edilmesi ve Sovyetler Birliğinde özellikle Stalin döneminde şehit edilen ya da tutuklanan Kazak liderlerine iade-i itibar verilmesi gösterilebilir. Temmuz 1989'da Kazakistan Merkez Komitesi bir komisyon oluşturarak Bolşevik devrimi ve Stalin döneminde tutuklanan bütün Kazakların suçsuz olduklarına karar vermiştir (Olcott, 1995, s. 260).

Sovyetler Birliği döneminde Kazak tarihi çarpıtılmıştır. Ruslar, her sömürgeci güç gibi, Orta Asya'da Türk ve Müslüman milletlerin ve özellikle Kazakların devlet geçmişinin olmadığını ve belli yeri yurdu olmayan, bir yerden başka bir yere dolaşan göçebeler olduğunu, Rus Çarlığı'nın ve Sovyetler Birliği'nin onlara medeniyet getirdiği propagandasını eğitim yoluyla işlemişlerdir. Ruslar kendilerinden saydıkları Ukrayna, Belarus gibi Slav milletlerin aksine Kazaklara yabancı muamelesi yaparak tam bir emperyalist gibi davranmışlardır (Kuzio, 2002, s. 245).

Ancak Sovyetlerin çöküşü ve bağımsızlık sonrası dönemde Kazak tarih yazımında revizyonlar yapılmıştır. Kasım 1989 yılında M. Kozıbayev Başkanlığında Yerel Tarihçiler Birliği kurulmuş ve Kazak tarihi tekrar yazılmaya başlanmıştır. Kazak tarihçileri, Kazak kimliğini daha pozitif bir şekilde anlatmış ve Sovyet dönemini eleştirmişlerdir. Koziyev, Nazarbayev'in izniyle ilk defa Stalin'in kollektifleştirme politikalarının milyonlarca Kazak'ın ölümüne neden olduğunu yazmış ve açıkça o dönem Kazakistan Komünist Partisi lideri Goloshchekin'i suçlamıştır (Olcott, 1995, s. 261). Yeni Kazak tarihi yazımında, “Kazakların geçmişi 2500 yıl öncesine uzanan eski köklü bir millet oldukları, pek çok devlet kurdukları, üstelik bu devletleri bugünkü Kazakistan'da kurdukları, ayrıca bu devletlerin ‘barbar göçebeler’ değil, insanlığa katkı yapmış parlak uygarlıklar oldukları” söylemi benimsenmiştir (Gürbüz, 2004, s. 217).

Sovyet döneminde Kazak tarihindeki olumlu unsurlar ve Kazak kimliği yok edilmeye çalışılmıştır. Ancak bağımsızlığın ardından Kazakistan, tarihsel hafızasını canlandırarak ulusal kimliğini güçlendirmiş ve tarih yazımı konusunu yeniden ele almıştır. Rus emperyalizminin etkisi altından kurtulmaya çalışan Kazakistan, kendi

kimliğini ve tarihini yeniden keşfetmeye çalışmıştır. Bu süreç, Kazakistan'ın bağımsızlığını kazanmasının ardından başlamış ve ulusal kimlik inşası ve tarih yazımı sürecini içermiştir. Nazarbayev, Kazakistan halkına hitaben *Ebedi Millet* anlamına gelen Kazakça *Mengilik El* kavramını ortaya atmıştır: “Ebedi Millet fikrinin temeli çok derinlere iner. On üç asır önce, bilge Tonyukok, “Ebedi Ulus, tüm Türki halkların amacıdır. Bu, ulusal fikrimizin, tıpkı ulusumuzun kökleri gibi, eski tarihimizden kaynaklandığı anlamına gelir.” (The Address of President, November 11, 2018).

Özetle, Kazakistan'ın bağımsızlığını kazanmasının ardından ulusal kimlik inşası ve tarih yazımı süreci karmaşıktır. Hem toprak ve onun üzerinde yaşayanlar, hem de etnik ve milli kimlik üzerinden Kazak milleti ve Kazakistan devleti tanımlanmaya ve ona uygun tarih yazımı yapılmaya çalışılmıştır. Bu süreçte, farklı milli kimliklerin ve tarih anlatılarının bir arada varlığını sürdürdüğü görülmektedir. Kazakistan, tarihini ve kimliğini yeniden inşa ederek bağımsızlığını kazandığı döneme odaklanmış ve bu süreç ulusal kimliğin güçlenmesine katkı sağlamıştır.

3. ALJİR: Vatan Hainlerinin Eşleri İçin Akmola Toplama Kampı

Rusça “Vatan Hainlerinin Eşleri İçin Akmola Toplama Kampı”nın kısaltılması olan Stalin yıllarında *Büyük Terör* döneminde Astana'nın otuz beş km güney batısındaki Akmola bölgesinde kurulmuştur. 1938'de ilk elli kadın çocuklarıyla kampa gelmiştir. ALJİR, Sovyet Komünist Stalin rejiminde hain kabul edilen siyasi mahkûmların eşleri ve çocukları için GULAG toplama kampıydı. GULAG açılımı “Çalışma ve İslah Kampları Baş İdaresi” olan kurumun Rusça kısaltması idi. GULAG toplama kamplarında 1930-60 yılları arasında 14 milyon mahkûm hapsedilmiş, bunlardan 1,6 milyonu ölmüştür. Sovyetler Birliği'nin her köşesinden zorla getirilen farklı yaş, renk, ırk ve etnik gruptan olan bu kadınların tek bir ortak noktası vardı: Stalin'in GULAG'ında hapsedilmiş olsalar da, kendileri bizzat suçlu değildiler. Eşleri, kardeşleri, babaları veya oğulları suçlu sayıldıkları için suçlu sayılmışlar ve bu kamplara gönderilmişlerdi. Sovyetler Birliği'nin kolektif sorumluluk ve kolektif cezalandırma metoduuydu. 1930'lardan 1950'lerin başına kadar faaliyet göstermiş ve GULAG sistemi içinde *tek kadın kampı* olarak özel rolü nedeniyle değil ama aynı zamanda sanatçı ve aktrisler de dâhil olmak üzere çok sayıda yüksek profilli mahkûmların kaderini belirlediği için Kazakistan'ın merkezinde en kötü şöhretli kamplardan biriydi. 1937'deki kuruluşundan 1953'te Stalin'in ölümüne kadar açık kalan devlet terörünün en yüksek olduğu 1939'da 17.000'den fazla kadına ev sahipliği yaptı. ALJİR'de çocuklar da vardı ve bu çocuklar sadece sözde *halk düşmanlarının* çocukları değildi; Kamp erkek gardiyanlar tarafından tecavüz edilen mahkûmlardan doğan 1,507 bebeğe de doğum yeri oldu (The Forgotten Women of the GULAG, 2009).

Kampa ulaşım bazen iki ay süren birçoğunun yolda öldüğü Stalin mahpus vagonları adı verilen yetmiş kişinin istiflendiği trenlerle yapıyordu. Hayatta kalan yaşlı bir kadın benzer bir tren vagonuyla 1930'larda Sibiry'a'dan sürüldüğü müzedeki tiren vagonuna dalıp gitti. Neden sürgün edildiği sorusuna cevabı “*Nereden bileyim! Sekizinde bile değildim.*” oldu. Burada kadınlar, vahşi kışlalarda sefil bir varoluş mücadelesi verdiler. Birçoğu hayatta kalamadı; cansız bedenleri kampın arkasında şimdi bir haç ve bir hilal ile işaretlenen toplu bir mezara fırlatıldı (The Forgotten Women of the GULAG, 2009). Çok sıkı korunan kampta yaşam koşulları herhangi bir GULAG'ta olduğu kadar sertti. Yerleşim her biri 400 ranzaya

sahip ahşap kışla şeklinde idi. -50'ye varan bozkır soğğundan korunmak için gerekli şartlar sağlanmadığından kışlar özellikle dehşet vericiydi. Mahkûm kadınlar aşırı karasal iklimin hüküm sürdüğü kampta, kışın tipi ve boranda, yazın 40 dereceye varan sıcak ve tozda, gardiyanların silahları ve azgın köpeklerin havlamaları altında, eşlerini ve çocuklarını tekrar görebilmek hayali ve geleceğe ilişkin endişeler içinde çalışıyorlardı.

Kadın mahkûmlar kampı sıfırdan kendileri inşa etmişlerdi. Kadınlar zorla çalıştırılıyorlar; orduya üniforma dikme, hayvan yetiştirme, kendi yiyeceklerini üretme ve inşaat işleri yapıyorlardı. Yulaf lapası, lahana ve patatesten ibaret beslenme yetersizdi. En zoru ise sevdiklerinden ayrı kalmaları ve çocuklarının evlatlık olarak verilmeleri idi. Dört yaş üzeri çocuklar annelerinden alınıp başta Semipalatinsk'te 1939 yılında açılan yetimhane olmak üzere yetim evlerine gönderiliyor ya da evlatlık olarak veriliyorlardı. Bir çokları çocuklarını bir daha hiç göremedi. ALJİR Kampı, ancak 1953'te Stalin'in ölümünden sonra kapatıldı.

4. ALJİR Anıtı ve Müzesi Külliyesi

Stalin dönemi siyasi baskı kurbanlarına adanan bu anıt ve külliye, *Anavatan Hainleri Eşleri İçin Akmola Kampı*'nin bulunduğu yerde inşa edilmiştir. Saken Narynov Zhomartovich tarafından dizayn edilen külliye, Nursultan Nazarbayev tarafından 2007 yılında açılmıştır. Aynı zamanda havaalanına yakın olan kızıl rengin ağır bastığı artı şeklindeki külliye, uçaktan da görülebilir.

Külliye bahçesinde girişten sonra sol tarafta ilk olarak mahkûmların Sovyetler Birliği'nin çeşitli yerlerinden kampa nasıl getirildiklerini gösteren, *ulaşım: tiren: Stalin mahpus vagonu* adlı sergi göze çarpmaktadır; 70 kişinin taşındığı bu küçük vagonun içinde altı üstlü ranza ve ortada soba vardır. Çeşitli yaşlarda temsili kadın mahkûmlar kendilerini gelecekte ne beklediklerini bilmedikleri bir hüznle oturmaktadırlar. Hemen yanında yükseltilmiş temsili gözetleme kulesi, silahlı gardiyan maketi ve dikenli tellerle çevrilmiş bahçede yırtıcı köpek maketi vardır.

Külliye bahçesinin girişinde ortada ilk göze çarpan ana sembolik anıt, artının bir ucunda ışığı yansıtan metal disklerle donatılan *Keder Kemeri*'dir. Çarpıcı siyah-gümüş anıtın konik şekli geleneksel Kazak gelin başlığını temsil etmektedir. Baskıya uğrayanlar adına dikilen anıtta *Mağdurlar Anısına Başınızı Öne Eğin* yazmaktadır. Artının iki karşıt ucunda *Umutsuzluk-Bitkinlik* ve *Mücadele-Umut* sembollerini temsil eden iki heykel vardır. Anıtın arkasında yer alan müze, hapis duygusu yaratmak için bir kesik koni şeklinde tasarlanmıştır. Müzenin arkasını tamamen çerçeveleyen *Bellek Duvarı*'na mahkûm kadınların isimleri kazınmıştır (ALJİR Memorial and Museum Complex, 2011). Müzenin sağ tarafında temsili mahkûmlar barakası vardır. Toprak ve ahşaptan yapılan barakanın içinde altı üstlü ranzalar, ip eğirme aleti, dikiş makinesi ve kucaklarında bebeklerle mahkûm kadın maketleri vardır.

Müzenin girişi hapisane imajına uygun olarak sarnıca girer gibi dar ve aşağıya doğrudur ve girişin duvarları kabartma *ayrılık, yolculuk, aile, isyan ve kavuşma* sembol resimleri ile kaplanmıştır. İki kattan oluşan müzenin tavanından inen *Özgürlük* ve *Tutsaklık* isimli sembolik bir şekil vardır. Üst katta, kapısı orijinal olan temsili sorgu odası bulunmaktadır. Bu sergide parmaklıklara tutunan kesik eller çok trajik bir imaj vermektedir. Mahkûm kadınlar, eşleri ve kendilerinin devlet ve komünizm karşıtı fikirleri hakkında sıkça sorgulanmışlardır. Odada Sovyet dönemi

Külliye

telefon, lamba ve daktilo ile donanan masada oturan üniformalı bir sorgu memuru, karşısında sandalyede korkuyla oturan bir kadın ve arkasında üniformalı bir gardiyan beklemektedir. Duvarda Sovyet Sosyalist Cumhuriyetleri Birliği bayrağı ve Stalin portresi vardır. Üst katta esirlerin fotoğraflarını ve eşyalarını, ayrıca Kazakistan'daki GULAG sistemi hakkında İngilizce açıklayıcı materyaller sergilenmektedir. En çok yürek sızlatan sergilerden bazıları çocuklardan hapsedilen annelere mektuplar, annelerden hayatta kalmaya kararlı oldukları ve ailelerini tekrar görmeyi dört gözle beklediklerini yazdıkları mektuplar vardır. İngilizce "Bir adam Londra'dan bıktığında hayattan yorulmuştur" yazan bir kahve değirmeni gibi mahkûmların sıra dışı eşyalarının sergilendiği sergi vardır. Akmolâ köyünde külliye'nin dışında da anıtlar vardır. Külliye'den beş dakikalık bir yürüyüşle, kırık Komünist yıldızı biçiminde ALJİR mahkûmlarına adanan bir başka anıt daha bulunmaktadır. Kasabanın eteklerinde başka bir anıt ise, burada yok olan binlerce kadının sonsuzluğa yürüdüğü toplu mezarlığa işaret etmektedir (ALJİR Museum-Memorial Complex).

Sonuç ve Tartışma

ALJİR Anıtı ve Müzesi Külliyesi Kazakistan'da tek mağdur müzesi değildir. Çok daha büyük bir GULAG kampı olan ve ALJİR'in de bağlı olduğu KARLAG'da çok daha büyük ve etkileyici KARLAG Siyasi Baskı Mağdurları Müzesi kurulmuştur. Çimkent'te de benzer nitelikte küçük ölçekte bir Siyasi Baskı Mağdurları Müzesi vardır. Kazakistan bağımsızlığını kazandığında eski Sovyetler Birliği'nin tarihi yeniden yazma ve yeni milli kimliği çatışmalara sebep vermeden oluşturabilme açısından en zorda olan devletiydi. Çünkü Çarlık Rusya'sının ve Sovyetlerin kasıtlı nüfus politikaları sonucu Kazaklar kendi ülkelerinde % 39 oranı ile azınlık durumunda idiler. Kazakistan yönetimi ve eliti bir yandan ülkeyi bir arada tutmak bir yandan da ülkeye ismini veren ana millet olan Kazak milliyetçiliğini geliştirmek durumunda idiler. Bu birinin diğeri aleyhine geliştirilmesi ülke dengesini bozacak olumsuz sonuçlar doğurabilirdi. Kazak milliyetçiliğinin öne çıkarılması, Slav halkının yabancılaşmasına neden olup Ukrayna örneğinde olduğu gibi ülkenin bölünmesine neden olabilirdi. Kazakistan milliyetçiliğine aşırı vurgu ise ülkeye ismini veren Kazak nüfusunun yönetimden yabancılaşmasına neden olup Nazarbayev'in iktidarını tehlikeye düşürebilirdi. Bu nedenle Nazarbayev Kazakistan ve Kazak milliyetçiliklerinden bazen birine bazen diğeri'ne vurgu yapmıştır.

Kazakistan'da Siyasi Baskı Mağdurlar Müzelerinin millet inşasında rolü işte bu açılardan ele alınmalıdır. Kazakistan aynı zamanda uygulamaya çalıştığı Kazakistan ve Kazak milliyetçiliğinin bir parçası olarak Kazakistan milliyetçiliğine yönelik olarak tasarlanmıştır ve zulmü yapan olarak sadece Stalin gösterilmiş; Ruslar, Sovyetler Birliği, hatta komünizm bile zulmün parçası olarak sunulmamıştır.

Öyle ki sergilerin başlangıcında Kazakların tarihte maruz kaldıkları zulümleri anlatan belgeler hem Kazakça hem de İngilizce verilmiştir. İlginç ayrıntı 1861-1915 yılları arası Kazakça belgede (Şekil 1.) *Rus hükümetinin politikaları sonucu ölenler* bölümü İngilizce belgede (Şekil 2.) 1861-1915 yılları arası *the number of nomadic people* olarak yazılmış Rus hükümetinden bahsedilmemiştir.

Sekil 1. Kaza bolgan, elden ketken Kazakdar (Vefat eden, göçen Kazaklar)

«МЕН КАЗАҚНЫҢ, МЫҢ ӨЛІП МЫҢ ТІРЛІГЕН»

Бұл – казак, тәңірге зар еткен казак!
Қиналып, қанды азап шеккен казак,
Әйтеуір қанды азантан құтқарар деп,
Оқыған азаматын күткен казак.
Мағжан Жұлибаев

Қаза болған, елден кеткен қазақтар

№	Жылдар	Тарихи оқиға	Онат болған адам саны
1	2	3	4
1	1723-1728	Ақтабан шұбырынды қырғыны	1 млн. 100 мың
2	17-ғасырдан 1916 ж. дейін	Басқыншыларға қарсы шайқастарда шаһит болған сарбаздар	275 мың
3	1861-1915	Отаршыл орыс үкіметінің ойраннан ата мекенін тастап көшкендер	350 мың
4	1916	Ұлт-азаттық көтерілісі кезінде шаһит болғандар	175 мың
5	1918-1922	Азамат соғысы кезінде алғандар мен 1920 жылы апаршылықтан қырылғандар	900 мың
6	1928	Мал-мүлкі тәркіленіп, үй-ішімен жер аударылған байлар	25 мың
7	1931-1933	«Ел қырылған» нәубетінің (қазақты құрту үшін қасақана жасалынған апаршылықтың) құрбандары	2 млн 300 мың
8	1931-1933	«Ел қырылған» нәубетінен бас сауғалап, атамекенін тастап кеткендер	625 мың
9	1927-1930 1937-1938	Алашорданы, халық жауы атанып, нежақтан жаппа шеккендер	25 мың
10	1930-1953	Сібірге жер аударылып оралмағандар, Қазақстандағы Карлаг, Алжир, Степлаг, Гулаг түрмелерінде онат болғандар	125 мың
11	1941-1945	Соғыс жылдары майданда қаза тапқандар	350 мың
12	1942-1946	Тылдағы бейбіт халық шығыны	150 мың
13	1944-1958	Соғыста тұтқынға түскендер, 1957-1958 жылдарға дейін еліне қайта алмағандар және әскери трибунал шешімімен жер аударылғандар.	50 мың
14	1949-1989	Ядролық қаруларды сынау кезіндегі радиация құрбандары	23,5 мың
15	1980-1989	Ауғанстан соғысында қаза тапқандар	1,5 мың
16	1945-1991	Әскер қатарында жүріп мерт болғандар	25 мың
17	1986	Желтоқсан оқиғасында онат болғандар	?

Үш ғасырда казак халқының жалпы шығыны-6 млн. 600 мың адам. (Бұл деректер белгілі ғалым – демограф Мақаш Тәтімовтан алынды)

Sekil 2. Loss of Kazakh People (Kazak halkının kayıpları)

Loss of Kazakh people			
		Historic events	Quantity of people who died of unnatural causes
1	1723-1728	War with the Dzungar	1 100 000
2	17th cent - 1916	Wars, those who died in	275 000
3	1861 - 1915	The number of nomadic	350 000
4	1916	The 1916 uprising of A. Imanov	175 000
5	1918 - 1922	Civil war	900 000
6	1928	Beginning of collectivisation	25 000
7	1931 - 1933	Collectivisation	2 300 000
8	1931 - 1933	Famine	625 000
9	1927-30, 1937-38	Number of 'Alash' members executed	25 000
10	1930 - 1953	Those sent to ALZHIR Karlag and Siberian camps	125 000
11	1941 - 1945	WWII	350 000
12	1942 - 1946	Those that died in the	150 000
13	1944 - 1958	Those imprisoned and arrested by a tribunal	50 000
14	1949 - 1989	Nuclear testing on the Semipalatinsk range	23 500
15	1980 - 1989	War in Afghanistan	1 500
16	1945 - 1991	Military deaths in peace time	25 000
17	1986	The December events 1986	?

by Makash Tatimov, the demographic analyst

In total, 6 million, 600 thousand people perished from the 18th to the 20th century

Küllige

Cilt/Volume: 4 • Sayı/Issue: 2 • 2023

Diğer taraftan müzenin sergilerinde ve mimarisinde feminizmi çağrıştıracak hiç bir element göze çarpmamaktadır. Yani, ALJİR kampı erkek cinsinin kadın cinsine yaptığı bir zulüm olarak yorumlanmamıştır. Tamamen suçsuz kadın entelektüellere yönelik bir zulüm olarak gösterilmiştir.

ALJİR Müzesi, Taşkent'te 2002 yılında açılan Siyasi Baskı Mağdurlar Müzesi ile karşılaştırıldığında Kazakistan ve Özbekistan devletlerinin millet inşasındaki politikalarındaki farklılık daha da iyi anlaşılacaktır. Birincisi, müzelerdeki sergi dilleri arasındaki farklılıklardır. Kazakistan müzelerinde sergiler hem Kazakça hem de Rusça dillerindedir ve yer yer İngilizce açıklamalara da yer verilmiştir. Buna rağmen Özbekistan müzesinde sergiler Özbekçe ağırlıklıdır. İkincisi, milliyetçilik söylevleri arasındaki farklılıklardır: Anma müzesini kurma kararında ilk Özbekistan Cumhurbaşkanı Kerimov hem Rus hem de Sovyet yönetimini "sömürgeci" olarak nitelendirmiş ve *qizil imperiya (kırmızı emperyalizm)* terimini kullanmıştır. "Kızıl sömürgecilik" terimi, Orta Asya'daki Sovyet yönetimini nitelendirmek için, hem Moskova'ya hem de yerel siyasi rakiplere karşı, Özbek ulusundan meşruiyet almak için ilk defa kullanılmış oldu (Kudaibergenova & Shin, 2018, s. 10). Kerimov'un böyle bir söylev kullanabilmesinin iki nedeni vardı: Slav nüfusu Özbekistan'da Kazakistan'dakinden her zaman çok daha az olmuştur. Daha 1989'da Ruslar Özbekistan'ın sadece % 5.5'ini oluştururken müzenin açıldığı 2002 yılında Rusya'ya göçler sonucu bu oran çok daha azdır (*Priloženie. Spravočnik statističeskih pokazatelej*, 2023). Kerimov daha çok Özbek milliyetçiliğine yönelik bir söylev geliştirmiştir. Bağımsızlıkta nüfusun yarıya yakını Slavların oluşturduğu Kazakistan'da böyle bir söylev kullanmak mümkün değildi. Ülkeye isimlerini vermelerine rağmen Kazaklar bağımsızlık esnasında Kazakistan'da azınlıktılar; 1989 nüfus sayımında Kazaklar nüfusun % 39.7'sini oluşturuyorken özellikle Slavlar nüfusun önemli bir kısmını oluşturuyordu; Ruslar, Ukraynalılar ve Beyaz Ruslar % 48.1 ile nüfusun yarıya yakını oluşturuyorlardı (*Priloženie. Spravočnik statističeskih pokazatelej*, 2023). Bu elbette Kazakların bu zulümleri bilmediği ve hoşnut olmadığı anlamına gelmemektedir. İkinci neden ise Kerimov rejiminin Rusya'dan bağımsız bir dış politika izlemek istemesine karşılık Kazakistan başta Avrasya Ekonomik Birliği'nin Rusya ile birlikte kurucu ortağı olmak üzere Rusya ile daha yakın bir dış politika izlemektedir.

İki ülke müzeleri arasındaki ikinci fark, Kazakistan'daki müzelerde Rus çarlığının yaptığı zulümler ile ilgili ve 19 yy. Kazak isyanları ile ilgili pek bir materyal yoktur. Kayıplar ve ölümlerden "çeşitli savaşlar" gibi müphem bir dille bahsedilmesine rağmen Özbekistan müzesinde Orta Asya'nın (Türkistan) Çarlık Rusya'sı tarafından sömürülmesi ve yerel halkın sömürgecilere karşı mücadelesi daha çok işlenmiştir.

Sonuç olarak, Mağdur Müzelerinin yapısı ve içeriği, iktidardaki siyasi ve entelektüel elitin hem ülke ihtiyaçları, hem kendi çıkarlarına yönelik olarak siyasi araç işlevi görmektedir. Kazakistan'da Kazak olmayan nüfusun hala yüksek olması nedeniyle Kazakistan mağdur müzelerini Kazakistan milliyetçiliğini güçlendirmek amacıyla kullanırken Özbekistan daha homojen olması nedeniyle söylevde Özbek milliyetçiliğini on plana çıkarmaktadır.

Kaynakça

- 15 Temmuz Müzesi İlk Kez Görüntüldü. (2018, Temmuz). TRT Haber. <https://www.trthaber.com/haber/kultur-sanat/15-temmuz-muzesi-ilk-kez-goruntulendi-375419.html>
- Aitymbetov, N., Toktarov, E., & Ormakhanova, Y. (2015). Nation-Building in Kazakhstan: Kazakh and Kazakhstani Identities Controversy. *Bilig*, 74, 20.
- Aktoprak, E. (2010). *Devletler ve Ulusları: Batı Avrupa'da Milliyetçilik ve Ulusal Azınlık Sorunları*. Tan Kitabevi Yayınları.
- Alexander, E. P., Alexander, M., & Decker, J. (2017). *Museums in Motion: An Introduction to the History and Functions of Museums* (3rd ed.). Rowman & Littlefield.
- ALJİR *Museum-Memorial* *Complex*. <https://www.lonelyplanet.com/kazakhstan/attractions/alzhir-museum-memorial-complex/a/poi-sig/1384251/356857>
- Anderson, B. (1991). *Imagined Communities: Reflections on the Origin and Spread of Nationalism*. Verso.
- Anıtlar Ve Müzelerle 15 Temmuz... (2023, Temmuz 15). Yeniasır. <https://www.yeniasir.com.tr/gundem/2023/07/15/anitlar-ve-muzelerle-15-temmuz>
- Aydın, M. (2005). Geçiş Sürecinde Kimlikler: Orta Asya'da Milliyetçilik, Din ve Bölgesel Güvenlik. In M. Aydın (Ed.), *Küresel Politikada Orta Asya*. Nobel Yayıncılık.
- Bennett, T. (2020). *The Birth of the Museum: History, Theory, Politics*. Routledge Lightning Source UK.
- Calhoun, C. J. (1997). *Nationalism*. Univ. of Minnesota Press.
- Duncan, C (1991). Art Museums and the Ritual of Citizenship. In I. Karp & S. Lavine (Eds.), *Exhibiting Cultures: The Poetics and Politics of Museum Display* (pp. 88–103). Smithsonian Institution Press.
- Collins, K. (2006). *Clan Politics and Regime Transition in Central Asia*. Cambridge University Press. <https://books.google.kz/books?id=L5PYDqrKOPQC>
- Gürbüz, E. (2004). Kazakistan'da Bir Ulus-Devlet Kurmak. *Praksis*, 11, 191–220.
- Kazakhstan Is Our Common Home*. (2009, October 27). Kazinform. https://www.inform.kz/en/kazakhstan-is-our-common-home_a2207752
- Kudaibergenova, D. T., & Shin, B. (2018). Authors and Authoritarianism in Central Asia: Failed Agency and Nationalising Authoritarianism in Uzbekistan and Kazakhstan. *Asian Studies Review*, 42(2), 304–322. <https://doi.org/10.1080/10357823.2018.1447549>
- Kuzio, T. (2002). History, Memory and Nation Building in the Post-Soviet Colonial Space. *Nationalities Papers*, 30(2), 241–264. <https://doi.org/10.1080/00905990220140649>
- Martin, V. (2001). *Law and Custom in the Steppe: The Kazakhs of the Middle Horde and Russian Colonialism in the Nineteenth Century*. Curzon.

<http://www.vlebooks.com/vleweb/product/openreader?id=none&isbn=9781136123788>

National Unity Doctrine. (2016). Assembly of People of Kazakhstan. <https://assembly.kz/en/national-unity-doctrine>

Natsionalnyy Doklad O Sostoyanii i Razvitii Sistemy Obrazovaniya RK (Kazakistan Cumhuriyeti Eğitim Sisteminin Durumu ve Geliştirilmesi Üzerine Ulusal Rapor). (2017). Kazakistan Cumhuriyeti Eğitim ve Bilim Bakanlığı. http://edu.gov.kz/ru/statistika-i-analitika/detail.php?ELEMENT_ID=1774

Nazarbaev, N. (2006). *Kazakhstanskiĭ put' (Kazakistan Yolu)*. Arko.

Nazarbaev, N. (2018). *Seven Facets of the Great Steppe(Ulu Bozkırın Yedi Boyutu)*. Akorda.Kz. http://www.akorda.kz/en/events/akorda_news/press_conferences/article-of-the-president-of-the-republic-of-kazakhstan-nursultan-nazarbayev-seven-facets-of-the-great-steppe

Nazarbayev Laid Flowers at Victims of Political Repression Memorial. (2017). Kazinform. <http://kabar.kg/eng/news/kazinform-president-nazarbayev-laid-flowers-at-victims-of-political-repression-memorial/>

Olcott, M. B. (1995). *The Kazakhs*. Hoover Institution Press. <https://books.google.kz/books?id=0QAraz9qVY4C>

Sodaro, A. (2018). *Exhibiting Atrocity: Memorial Museums and the Politics of Past Violence*. Rutgers University Press.

Statistical Image of Kazakhstan Education. <http://iac.kz/en/publishing/statistical-image-kazakhstan-education>

The Address of President of the Republic of Kazakhstan N. Nazarbayev to the People of Kazakhstan. November 11, 2018. (2018). Official Site of the President of the Republic of Kazakhstan. <http://www.akorda.kz/en/addresses/the-address-of-president-of-the-republic-of-kazakhstan-nazarbayev-to-the-people-of-kazakhstan-november-11-2014>

The Assembly of People of Kazakhstan. Official Site of the President of the Republic of Kazakhstan. http://www.akorda.kz/en/national_projects/the-assembly-of-people-of-kazakhstan

The Forgotten Women of the Gulag. (2009). Eurasianet. <https://eurasianet.org/the-forgotten-women-of-the-gulag>

Ulucanlar Cezaevi Müzesi Halka Açıldı. (2011, June 16). Milliyet Haber. <http://www.milliyet.com.tr/ulucanlar-cezaevi-muzesi-halka-acildi-gundem-1403184/>

Williams, P. H. (2007). *Memorial Museums: The Global Rush to Commemorate Atrocities*. Berg.

Çatışma beyanı: Makalenin yazarı, bu çalışma ile ilgili taraf olabilecek herhangi bir kişi ya da finansal ilişkileri bulunmadığını dolayısıyla herhangi bir çıkar çatışmasının olmadığını beyan ederler.

Van/Çatak Kırsalında Yeni Arkeolojik Keşifler: Uzuntekne-Sakit Kalesi ve Kaniya Bekan Nekropolü♦

Gulan AYZ*

Özet

Doğu Torosların hâkim olduğu Van Gölü Havzası'nın güneyinde, 2021 yılında sistemli yüzey araştırmalarına başlanmıştır. Van'ın Çatak, Bahçesaray ve Gevaş ilçelerini kapsayan yüzey araştırmasının ilk aşamasında özellikle Çatak kırsalında çalışılmıştır. Bu makalede, Çatak İlçesi'nin 15 km kuzeyinde özel bir araştırma alanı niteliğindeki Uzuntekne Düzlüğü'ndeki çalışmalar ön plana çıkarılmıştır. Uzuntekne, etrafı yüksek dağ sırtları ile çevrili çanak biçiminde karstik bir çökeltidir. Kapalı bir havza konumundaki düzlüğün güneybatısındaki Sakıt Kalesi, Sitiya Kele Yerleşimi, Dirhe Yapısı ve Nekropolü ile kuzeybatısında ilk defa tespit edilen Kaniya Bekan Nekropolü Doğu Anadolu'nun güçlükle ulaşılan kırsal yerleşim karakteristiğini yansıtır. Kaniya Bekan Nekropolü'ndeki kazı çalışmalarının ilk sonuçları mezar mimarisi, ölü gömme gelenekleri ve buluntuları açısından Van Gölü Havzası'nda Demir Çağı'ndan itibaren bilinenleri tekrarlamaktadır. Bununla birlikte oda mezarlarda ele geçirilen Geç Demir Çağ çanak çömleği sıra dışıdır. Kaniya Bekan Nekropolü'nde iki yıllık çalışma sonucunda, Erken Demir Çağı'nın başlangıcından Geç Demir Çağı'na değin farklı periyotları temsil eden verilerin ön sonuçları bize bu ilginç yerleşim alanının kendine özgü taraflarını kısa da olsa sunma imkânı yaratacaktır.

Anahtar Kelimeler: Van Gölü Havzası, Doğu Toroslar, Yüzey Araştırması, Çatak, Kaniya Bekan Nekropolü

New Archaeological Discoveries in Rural Van/Çatak: Uzuntekne-Sakit Fortress and Kaniya Bekan Necropolis

Abstract

In the south of the Lake Van Basin, dominated by the Eastern Taurus Mountains, systematical archaeological researches began in 2021. In the first phase of the survey, which covered the districts of Çatak, Bahçesaray and Gevaş in Van, was conducted especially in the Çatak rural. In this article, the studies in Uzuntekne Plain, a special research area 15 km north of Çatak District, are emphasized. Uzuntekne is a bowl-shaped karstic deposit surrounded by high mountain ranges. The Sakıt Castle, Sitiya Kele Settlement, Dirhe Structure and Necropolis in the southwest of the plain, and the Kaniya Bekan Necropolis in the northwest, which was discovered for the first time, reflect the characteristic of rural settlements in Eastern Anatolia that are hard to reach. The preliminary results of the excavations at Kaniya Bekan Necropolis repeat what is known from the Iron Age onwards in the Lake Van Basin in terms of tombs architecture, burial customs and artifacts. However, the Late Iron Age pottery recovered from the chamber tombs is unusual. The preliminary results of the two-year study of the Kaniya Bekan Necropolis, with data representing different periods from the beginning of the Early Iron Age to the Late Iron Age, will allow us to briefly present the unique aspects of this interesting site.

Key Words: Van Lake Basin, Eastern Taurus Mountains, Survey, Çatak, Kaniya Bekan Necropolis

♦ Destekleyen Kurum TÜBİTAK Proje Numarası TÜBİTAK 1002 Hızlı Destek 121K723

* Dr. Öğr. Üyesi, Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Arkeoloji Bölümü, Van/Türkiye, gulanayaz@gmail.com.

ORCID : <https://orcid.org/0000-0002-7228-073X>.

Bu makaleyi şu şekilde kaynak gösterebilirsiniz / To cite this article (APA):

Ayaz, G. (2023). Van/Çatak Kırsalında Yeni Arkeolojik Keşifler: Uzuntekne-Sakit Kalesi ve Kaniya Bekan Nekropolü. *Küllüye*, 4(2), 378-397. DOI: 10.48139/aybukulluye.1352502.

Makale Bilgisi / Article Information:

Geliş / Received	Kabul / Accepted	Türü / Type	Sayfa / Page
30 Ağustos 2023	27 Eylül 2023	Araştırma Makalesi	378-397
30 August 2023	27 September 2023	Research Article	

Extended Abstract

The capital of the Urartian Kingdom, Tushpa/Van Fortress (Sarduri I / 832 BC) is located in the Van Plain on the eastern shores of Lake Van. The capital city of Tuspa, together with the important Urartian settlements around it such as Anzaf, Çavuştepe, Toprakkale, Kef Castle and Ayanis, constitute the central region of the Urartian Kingdom. The focus here will be on the south of the central region, where archaeological research is very limited. In the south of the Lake Van Basin, the Eastern Taurus Mountains extend in the east-west direction, forming a natural border with the central region of Urartian and south of the region. In order to investigate the archaeology of this mountainous region in the south of the Lake Van Basin, systematic surveys began in 2021. In the first phase of the survey, which covered the districts of Çatak, Bahçesaray and Gevaş in Van, was conducted especially in the Çatak rural. In this article, the studies in Uzuntekne Plain, a special research area 15 km. north of Çatak District, are emphasized. Uzuntekne is a bowl-shaped karstic deposit surrounded by high mountain ranges. The plain is 7.5 km. long in the north-south direction and 3 km. wide in the east-west. The archaeological settlements on the plain are located on the high ridges and skirts surrounding the plain in a dominant position. According to the preliminary studies in Uzuntekne Plain (Deşte Kahnemiran), two different archaeological settlements can be identified for now:

The first site consists of two different settlements on a slope 2 km. northwest of Uzuntekne Village, called Şehidan Mevki by the villagers, and followed by a fortress on the summit of the slope. This assemblage of structures starts with tombs at flat area in the plain. The settlements then continue with the Dirhe structure at 2267 m., the Sitiya Kela Settlement Area at 2288 m. and the Sakit Fortress at 2462 m. at the summit. Sakit fortress was built with semi-worked stones and planned according to topographic characteristics of the of the hill. In the necropolis located at the plain level mentioned above, 3 chamber tombs were identified. The burial tombs are among the classical examples of the region with stone walls made in the corbelling technique and heavy stone slabs used cover the tombs known since the Early Iron Age Period. This settlement complex and the tombs on its skirts constitute the first site.

The second archaeological site in the Uzuntekne Plain is located on the western slope of the plain. This site consists of tombs spread on a ridge descending from northwest to southeast, 3.5 km north of the Sakit settlement complex. The site in question is the Kaniya Bekan Necropolis, which was first identified during our surveys. Simultaneously with the surveys in Uzuntekne-Kaniya Bekan Necropolis, salvage excavations carried out in 2021 under the directorship of the Van Museum and my scientific advisory. The archaeological excavation conducted in 2021-2022 revealed 4 tombs numbered M1, M2, M3 and M4. All the tombs are observed to be built of stones. The M1 and M4 tombs are rectangular plan burial chambers with dromoses. The M2 and M3 tombs, on the other hand, do not have a dromoses and covered heavy stone slabs. The most interesting fact related to the excavation of the metal tomb gifts of the Kaniya Bekan cemeteries, is that various articles made of iron and bronze were found there. Personal ornaments consisting of bracelets, rings, earrings and beads. A large number of pottery was also found in the tombs. Among the interesting finds of the tombs is a *trepanation* application made with the

Külliye

triangular cutting method, which was found on one of the skulls recovered from the M3 tomb. Another group of finds that should be underlined is the Late Iron Age pottery obtained from the M1 and M4 chamber tombs. The first results of the excavations in the Kaniya Bekan Necropolis repeat what is known in the Van Lake Basin since the Iron Age in terms of burial architecture, burial traditions and finds. However, the Late Iron Age pottery recovered from the chamber tombs is unusual. As a result of the two-year study in the Kaniya Bekan Necropolis, the preliminary results of the data representing different periods from the beginning of the Early Iron Age to the Late Iron Age gave us the opportunity to briefly introduce the features of this interesting settlement.

Giriş

Van'ın Çatak İlçesi'nin 15 km. kuzeyinde yer alan Uzuntekne Köyü, Arıhan ve İçimli mezarları ile birlikte ulaşımı oldukça zor kapalı bir havza içerisindedir. Burada ilk araştırmalar 1996-97 yıllarında gerçekleştirilmiş ve havzanın yalnızca güneyi taranmıştır.¹ 2021 yılında yüzey araştırmalarımız sırasında ziyaret edilen Uzuntekne Düzlüğü'nün güneyindeki kale ve nekropolün yanı sıra kuzeyinde ilk defa tespit edilen Kaniya Bekan Nekropolü, kapalı havzanın tamamında daha detaylı araştırmaların yapılması gerekliliğini ortaya koymuştur. Bu çalışmada, Uzuntekne Düzlüğü içerisinde ayrıntılı olarak incelediğimiz yerleşim alanları ile mezarların tanıtımı yapılacaktır. Çatak'ın kuzeyinde sarp geçitlerden güçlükle ulaşılan Uzuntekne Düzlüğü ile aynı isimdeki köyünün kuzeybatısında konumlanan; Sakıt Kalesi, Sitiya Kele Yerleşimi, Dirhe Yapısı ve Nekropolü ile İçimli Mezrası'nın güneybatısında Kaniya Bekan Nekropolü, Doğu Anadolu'nun güçlükle ulaşılan kırsal yerleşim karakteristiğini yansıtır.

Uzuntekne Düzlüğü'nden önce, Çatak İlçesi'nin de yer aldığı Van Gölü Havzası'nın güneyinin, 2000 m.'nin üzerindeki yükseltileri kısaca gözden geçirilebilir. Urartu Devleti'nin ilk yazılı anıtının yer aldığı Tuşpa/Van Kalesi (I. Sarduri / MÖ 832) Van Gölü'nün hemen doğu kıyılarında Van Ovası'nın Van Gölü ile birleştiği bir noktada yer almaktadır. (Salvini, 2006, s. 43). Başkent Tuşpa, çevresine konumlanmış Anzaf, Çavuştepe, Toprakkale, Kef Kalesi ve Ayanis ile birlikte Urartu Devleti'nin merkezi bölgesini oluşturur (Danışmaz, 2020, s. 47). Van Gölü Havzası'nın güneyine, Urartu Krallığı'nın kurulduğu merkezi alan ile arasında doğal sınır bir oluşturan, sıradağlar hakimdir. Söz konusu sıradağlar Güneydoğu Toroslar'ın uzantısı Doğu Toroslardır. Havzanın güneyinden yalnızca doğu-batı uzantılı uzun bir hat izlenimi veren Doğu Toroslar aslında, batıda Bitlis-Hizan, Siirt-Şirvan, Pervari ile başlayıp doğuya doğru Van-Bahçesaray ve Çatak ilçeleri ve daha güneyde Şırnak-Uludere ve Beytüşşebap ilçelerini de içine alarak Hakkâri kütlesine (Saraçoğlu, 1956, s. 90) kadar uzanan yüksek rakımlı bir silsileler kuşağıdır (Harita 1).² Topoğrafik karakteristiğini Doğu Torosların oluşturduğu yüksek rakımlı kuşak Assur yazılı kaynaklarına göre siyasi dengelerini farklı aşiretlerin-dağlık krallıkların elinde bulundurduğu Urartu Krallığı ve Assur İmparatorluğu arasındaki sarp coğrafyadır (Grayson, 2002, s. 183, 244; Sevin, 2015, s. 9-25; Zimansky, 2018, s. 231). Urartu merkezi bölgesinden coğrafi olarak

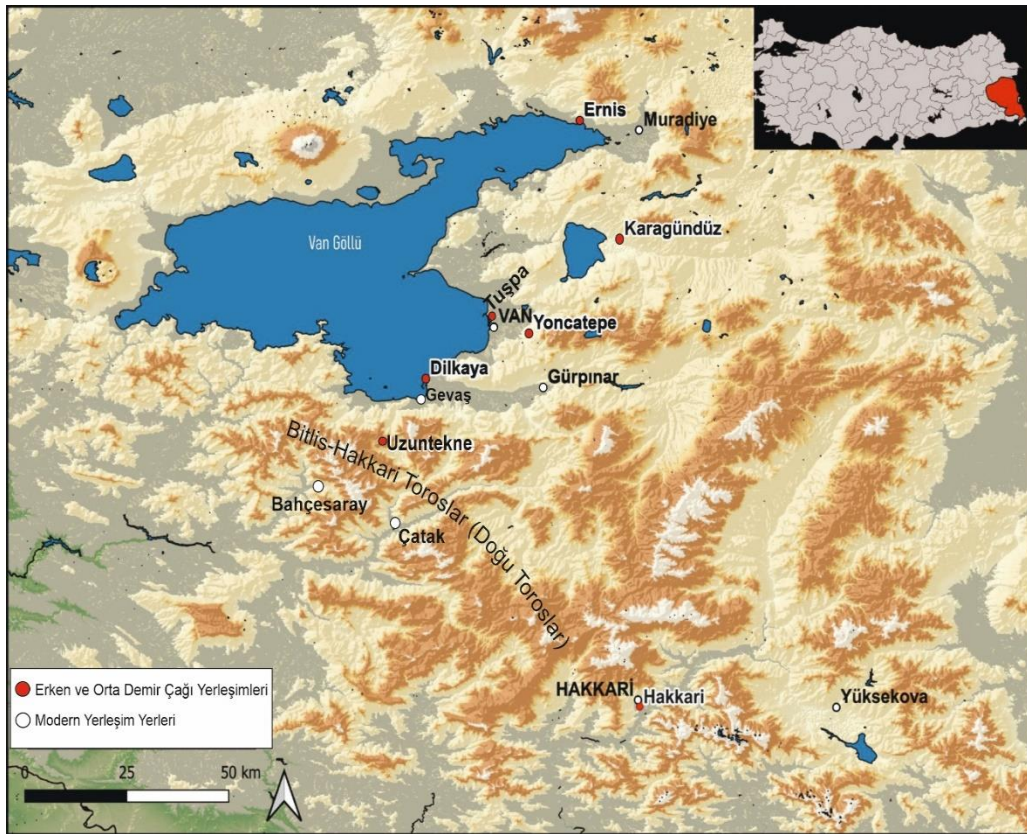
¹ Bu çalışmada Sakıt Kalesi ve Nekropolü olarak yayınlanan yerleşim, önceki çalışmalarda Kaletepe Kalesi ve Nekropolü yayınlanmıştır. Bkz. Belli & Konyar, 2003, s. 79-83

² Bu kuşak Bitlis-Hakkâri Torosları olarak da ifade edilebilmektedir (Konyar, 2022, s.101).

ayrılan sarp kuşağın güney ucunda, özellikle son yıllarda yapılan çalışmalar, “Dirhe” türü yapıların yaygın olduğunu ve “Dirhe”lerin ulaşım ağı oluşturacak biçimde, vadi hatları boyunca bir rota oluşturduğunu göstermiştir (Coşkun vd., 2020; Coşkun & Ayaz, 2021). Doğu Anadolu’nun bir alt kültür bölgesi olarak düşünülmesi gereken söz konusu dağlık kuşak, özel bir ifade ile “Dağlık Yüksek Kırsallar” olarak tanımlanabilir. Dağlık Yüksek Kırsallar’dan Urartu merkezi bölgesine, ancak Gevaş ovası, Gürpınar ovası ve Görentaş düzlüğüne açılan vadiler geçit verir.

Çatak İlçesi’nin ve Uzuntekne Düzlüğü’nün Coğrafyası

Çatak, Van İli’nin güney ucundadır ve yaklaşık 2200 km.²’lik bir yüzölçümüne sahiptir. Kuzeyinde Van/Gevaş, batısında Van/Bahçesaray, doğusunda Van/Gürpınar ve güneyinde ise Şırnak Dağlık Bölgesi’nin kuzey ucunda yer alan Şırnak/Beytüşşebap ilçesi ile sınırı vardır (Saraçoğlu, 1989, s. 91). Çatak, kuzey ucu Görentaş Ovası ile Van Gölü Havzası’na, güneybatı ucu Çatak Deresi Vadisi ile Botan Havzası’na açılan konumu ile Dağlık Yüksek Kırsallar’ın arkeolojik peyzajının oluşturulmasında ayrıcalıklı bir öneme sahiptir (Ayaz vd., 2023).

Harita 1: Van Gölü Havzası (Harita: E. Ödük)

Çatak İlçesi söz konusu dağlık arazide kuzey-güney yönünde uzanan dik bir vadi içerisinde yer almaktadır. Bununla birlikte ilçenin kuzeyi ve güneyinin farklı topoğrafik karakteristiklerinin olduğunu söylemek mümkündür. Tarımsal alanların oldukça sınırlı olduğu ilçenin yer aldığı vadinin kuzeyinde tarıma nispeten daha elverişli birbirinin devamı niteliğinde önce Pasandağ (doğuda ve 4 km.²) sonra ise

Görentaş/Görendaş (batıda ve 6 km.²) olmak üzere iki düzlük bulunmaktadır (Saraçoğlu, 1989, s. 94). Makalenin odak noktasını oluşturan yerleşim ve mezarların yer aldığı Uzuntekne Düzlüğüne, Görentaş Düzlüğü'nden Çatak yönüne giden karayolundan batıya Bahçesaray yönüne doğru açılan Darinis Vadisi'nden ulaşılır. Çatak'ın kuzeyinden Bahçesaray'a geçit veren Darinis Vadisi boyunca uzayan karayolunun 4,76. km.'sinde yol Aşağı Narlıca (Darinis) köyüne doğru çatal yapar. Aşağı Narlıca'dan kuzeye doğru yaklaşık 3,5 km.'lik bir boyun Uzuntekne Düzlüğü'ne (Uzuntekne Polyesi) açılır.

Uzuntekne (eski adı Deşte Kahnemiran) coğrafyacılara tarafından köy ile aynı isimle Uzuntekne Polyesi olarak adlandırılan etrafı yüksek dağ sırtları ile çevrili çanak biçiminde karstik bir çökeltidir (Zorer, 2005, s. 34-35). Dört bir tarafı Doğu Toroslar/Kavuşşahap dağ silsileleriyle çevrili geniş düzlük kapalı bir havza konumundadır.

Uzuntekne'nin kuzeydoğusunda Kavuşşahap sıradağlarının en yüksek zirvelerinden biri olan Çadır Dağı (Artos/3537 m.) yer alır. Düzlüğü'nün kuzey-güney uzunluğu 7,5 km. doğu-batı yönlü en geniş yeri ise 3 km.'dir. Dik yamaçlarla çevrelenmiş olan düzlüğü'nün kuzeyindeki taban yükseltisi 2238 m. iken aşağıda ele alınan düzlüğü'nün batısındaki Kaniya Bekan Mezarlarının yükseltisi 2270 m. seviyelerindedir. Polye tabanının en düşük yükseltisi kuzeyi bahar aylarında artan yağış ve eriyen kar sularının oluşturduğu mevsimlik akarsuların etkisiyle düzlüğü'nün batısında yer alan Karabulak Deresi ile bütünleşerek bir göl haline dönüşmektedir. Yaz aylarında ise göl küçülerek bir bataklığa dönüşmektedir (Zorer, 2005, s. 55). Dört bir tarafı dağlarla çevrelenmiş bir ova görünümündeki sulak araziye ve geniş otlaklara sahip düzlük, günümüzde hayvancılık faaliyetlerinin yoğun olarak yapıldığı bir mera arazisidir.

Kapalı bir havza olan Uzuntekne Düzlüğü'nün yüksek dağlarla çevrili olması ulaşım zorluğunu da beraberinde getirmiştir. Havzanın güneybatı, kuzeydoğu ve güneydoğusunda üç boyun bulunmaktadır. Ulaşım genel olarak güneydoğu ve kuzeydoğusundaki boyunların oluşturduğu doğal geçitlerden sağlanmaktadır. Yukarıda bahsi geçen yükseltisi bakımından daha aşağıda olan Darinis'ten uzayan güneydoğu geçidi, düzliğe ulaşımı nispeten kolaylaştırmaktadır. Buna bağlı olarak modern yerleşmelerin (Uzuntekne/Kahnemiran Köyü; Arıhan Mezrası) düzlüğü'nün güney ve güneydoğusunda yoğunlaştığı görülmektedir (Zorer, 2005, s. 23). Düzliğe ulaştıran ikinci önemli güzergâh kuzeydoğudan geçit veren ve köylüler tarafından eski yol olarak tabir edilen sarp bir yoldur. Kuzeydoğu yolu İçimli (Kağaziz) mezrasından geçerek Kura Mendi Çukurunu aştıktan sonra Artos Dağları'nın batı sırtlarından yükselerek Gevaş ilçe sınırlarında sırasıyla bölgenin hayvancılık açısından önemli yaylaları olan Askan Yaylası, Cepan Bölgesi, Bine Geli Vadisine ulaşmaktadır. Bine Geli Vadisi'nden başlayan düzlük Gevaş-Pınarbaşı (Metmanis) Mahallesi'nde genişleyerek Gevaş ovalık alanına ve Gürpınar Ovası'na uzanmaktadır. Bu vadi güzergâhı aynı zamanda bölge ulaşımı için alternatif bir rota olarak günümüzde halen kullanılmaktadır. Van Gölü Havzası'nın güneyi ile doğal bir set oluşturan Artos silsileleri ve silsilelerin geçit verdiği söz konusu yol havzaya inen eski bir rota olarak önerilebilir.

Uzuntekne Düzlüğündeki Arkeolojik Çalışmalar

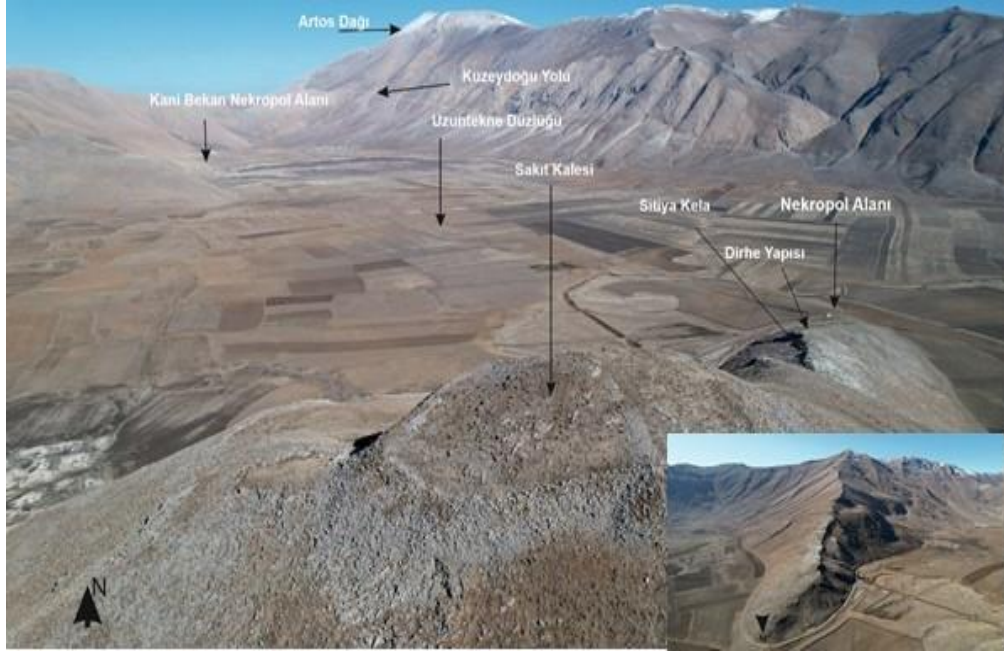
Çatak ilçesi Uzuntekne Düzlüğü'ndeki arkeolojik yerleşim alanları ile nekropoller, Van Gölü Havzası'nın güneyinde 2021 yılından beri yürütülen sistemli yüzey araştırmaları sırasında keşfedilmiştir (Ayaz vd., 2023).³ İlçedeki çalışmalar; Çatak İlçesi'nin kuzeyi, merkez ve güneyi olmak üzere üç farklı lokalizasyonda sürdürülmektedir. İlçenin kuzeyinde yer alan Uzuntekne/İçimli Kaniya Bekan Nekropolü'nde yüzey araştırmaları ile eş zamanlı olarak 2021 yılında, Van Müzesi Başkanlığı'nda ve tarafımın bilimsel danışmanlığında kurtarma kazılarına başlanmıştır.

Uzuntekne'deki arkeolojik yerleşimler ovayı çevreleyen yüksek sırtlarda ve eteklerinde konumlanmıştır. Uzuntekne Köyü'nün 2 km. kuzeybatısında Şehidan Mevki olarak adlandırılan ve adeta bir yarımada şeklinde doğu-batı uzantılı ovaya inen sırt, yerleşimlere ev sahipliği yapar. Yapılar topluluğu ova düzeyinde taban seviyesinde mezarlar ile başlayarak, 2267 m. yükseltide Dirhe yapısı, 2288 m. yükseklikte Sitiya Kela Yerleşim Alanı ve düzlüğe inen burnun zirvesinde 2462 m. yükseltide ise Sakıt Kalesi'ne ulaşır. Bu kompleks yapı topluluğu ve eteklerindeki mezarlar birinci yerleşim alanını oluşturur (Resim 1).

Kurtarma kazısının gerçekleştirildiği ikinci arkeolojik alan ise Uzuntekne Düzlüğü'nün batı yamacında yer almaktadır. Sakıt yerleşim kompleksinin 3,5 km. kuzeyinde kuzeybatıdan-güneydoğuya doğru alçalarak inen yekpare bir sırt üzerinde yayılan mezarlardan oluşan bu alan İçimli Kaniya Bekan Nekropolü'dür.

---

³ “Çatak-Van Kırsalında (Doğu Anadolu Bölgesi) Arkeolojik Ön Yüzey Araştırması” başlığı ile araştırmamızı 2022 yılında 1002 Hızlı Destek 121K723 1002 Proje No'su ile destekleyen TÜBİTAK'a teşekkür ederim. 2021-2022 yılında Çatak Kaniya Bekan Nekropolü'nde gerçekleştirdiğimiz kazı çalışmaları, Doç. Dr. Hakan Yılmaz ve Dr. Öğretim Üyesi Sabahattin Erdoğan ile birlikte yürütülmüştür. Kendilerine ve tüm ekip üyelerine gerek arazide gerekse Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi Arkeoloji Bölümü Laboratuvarı'nda birlikte yürüttüğümüz çalışmalardan ötürü teşekkürü borç bilirim. Ayrıca tüm ekibim ile birlikte katkılarından dolayı Van İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü'ne ve Van Müze Müdürlüğü'ne teşekkür ederiz.

Resim 1: Sakıt Kalesi'nden Uzuntekne Düzlüğü

1- Sakıt Kalesi, Siliya Kela Yerleşim Alanı, Dirhe Yapısı ve Nekropolü

Sakıt Kalesi, Çatak İlçe merkezinin 29,2 km. kuzeyindedir. Kale Uzuntekne Köyü'nün 2 km. kuzeybatısında, halk arasında Deşta Kanemiran adı verilen Uzuntekne Düzlüğü'nün hemen batısındadır. Sakıt Kalesi doğu-batı doğrultusunda düzlüğe doğru alçalarak inen kayalık bir sırtın zirvesinde ve düzlüğe hâkim bir konumdadır. Kalenin kurulduğu kayalık tepenin ova tabanından yüksekliği 200 m. civarındadır (kale rakım 2462 m.; düzlük rakım 2250 m.). Kabaca 80x90 m. ölçülerinde kayalık bir tepe üzerinde kurulan kale kareye yakın bir plana sahiptir. Kale ortalama 0,6 hektarlık bir alanı kaplamaktadır.

Sakıt Kalesi, üzerinde kurulduğu ana kayanın topoğrafik özelliklerine uygun olarak yarı işlenmiş taşlarla inşa edilmiştir. En az 1,5 m. kalınlığında olan sur duvarları güneybatı kısımlarda bazı noktalarda bastiyonlarla desteklenmiştir. Bastiyonlar 2,5 m. uzunluğunda ve 0,60 m.'lik çıkıntılara sahiptir. Duvarların dış yüzleri kimi kısımlarda 4 sıra taş dizisine kadar sağlam kalmıştır. Kalenin güneydoğu köşesinde ana kayanın kademeli eğiminden yararlanılarak bir teras inşa edilmiştir. Yaklaşık 25 m. uzunluğundaki terasla yeni bir yapı alanı oluşturulmuştur. Sur duvarlarının içinde bulunan alanda yerleşim izleri sadece kuzeybatı-güneydoğu kısmında görülmektedir. Diğer kısımlarda ana kayanın yüzeyinde herhangi bir yapı izine ya da yapılara ait yıkıntı izlerine rastlanılmamıştır. Sakıt Kalesi yüksek rakımlı bir kale olmasının yanı sıra mimari yapılarında kullanılan taş işçiliği, dirhe yapısı ve taşlarla örülen ve ağır kapak taşlarına sahip oda mezarı ile kompleks bir yerleşimdir. Yüzeyde toplanan çanak çömlekler Erken Demir Çağ'ına işaret etmektedir (Resim 7).

Kalenin yakınında herhangi bir aşağı yerleşme izine rastlanmamıştır. Ancak kalenin kuzeydoğusundan düzlüğe doğru alçalarak inen kayalık sırtın yaklaşık 600

m. doğusunda, köylüler tarafından Sitiye Kela olarak adlandırılan bir yerleşim birimine ait olduğu anlaşılan yapı temelleri tespit edilmiştir. Küçük taşlarla inşa edilen yapı temelleri tümüyle yıkılmış ve plan vermez durumdadır. Sitiye Kela, belki de Sakıt Kalesi'nin aşağı yerleşmesi olarak düşünülmelidir. Buradan oldukça az sayıda Demir Çağ çanak çömlek parçası bulunmuştur (Resim 8). Bunun yanında biri çift renkli diğeri krem astarlı İlk Tunç Çağ'ına ait iki çömlek parçasının da bulunmuş olduğunun altı çizilmelidir (Resim 9).

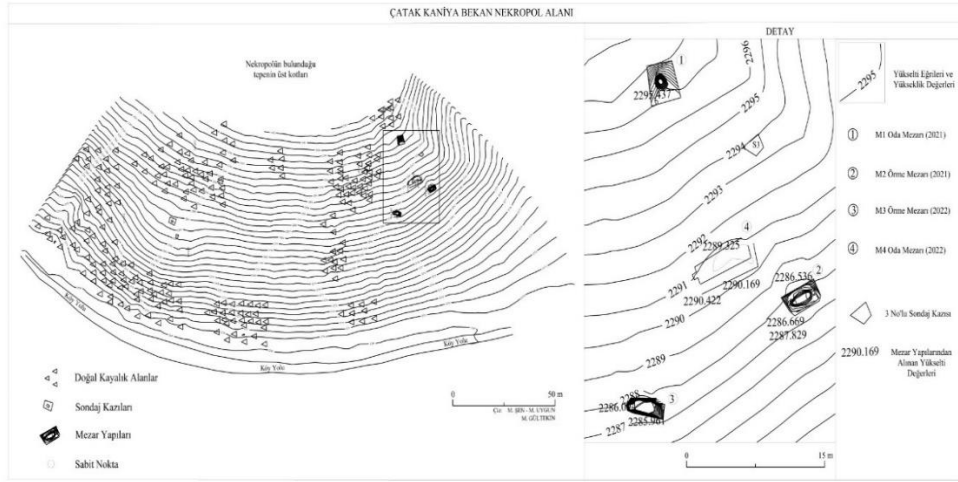
Kalenin üzerinde yükseldiği doğu-batı doğrultulu kayalığın ovaya doğru uzayan doğu uç noktasında bir dirhe yapısı vardır. Dirhe kiklopik taşlarla inşa edilmiş ve kalınlığı 2 m. olan güney duvarı hariç diğer duvarları yıkılmıştır. Doğu duvarı 13.80 m., kuzey 10.40 m., batı 13.70 m. ve güney duvarı 10.70 m. ölçülerindedir.

Nekropol alanı ise kale kayalığının ova ile birleştiği noktada yer almaktadır. Doğu-Batı doğrultusunda yayılan kalıntılar 70 x 35 m.'lik bir alanı kaplamaktadır. Soyulmuş ve defineciler tarafından tahrip edilmiş 3 oda mezar tespit edilmiştir. Oda mezarlar bölgenin Erken Demir Çağ Dönemi'nden itibaren bilinen taşlarla örtülmüş, ağır kapak taşlı klasik örneklerindedir.

Bu mezarlardan ilkinin (Oda Mezar 1) yarısı kazılmış durumdadır. Sahte kemer tekniğiyle inşa edilen mezar duvarlarının üstü 1.90 m. uzunluğunda iri kapak taşlarıyla örtülmüştür. Mezarın en geniş kısmı 1.70 m.'dir. İkinci mezar (Oda Mezar 2) Oda Mezar 1'in yaklaşık 10 m. batısında bulunmaktadır. Üzeri beş adet iri sal taşıyla örtülmüştür. Defineciler tarafından tahrip edilmiştir. Üçüncü mezar Oda mezar 1'in 4 m. kadar doğusunda bulunmaktadır. Mezar tümüyle tahrip edilmiştir.

2- İçimli/Kaniya Bekan Nekropolü ve Kurtarma Kazıları

İçimli Kaniya Bekan Nekropolü Sakıt Kalesi'nin 3,5 km. kuzeyinde, İçimli mezrasının 2,5 km. güneybatısında, Uzuntekne Düzlüğü'nün batısındaki yamaçta yer almaktadır. Yukarıda da belirtildiği gibi 2021 yılında Van Gölü Havzası'nın güneyinde Çatak İlçesi'nde yürütülen sistematik yüzey araştırmaları sırasında keşfedilmiştir. Nekropol alanında gerçekleştirilen bilimsel kazılarında ilk yıl defineciler tarafından açılmış olan Oda Mezar (M1) temizlenmiş akabinde Örme Mezar (M2) açılmıştır. 2022 yılında ise yine kaçak kazılarla tahrip edilmiş Örme Mezar (M3) ve son olarak da Oda Mezar'da (M4) çalışılmıştır (Resim 2). Defineciler tarafından M4 mezarının dromos yüzey toprağıyla kısmen kazılmıştır. Burası tarafımızdan 2022 kazı sezonunda *in situ* durumda açılmıştır. Kaniya Bekan Nekropolü'ndeki arkeolojik kazıların 2023 yılında da devam etmesi programlanmıştır. Aşağıda sırasıyla açılan mezarlar yer almaktadır:

Resim 2: Uzuntekne nekropol alanının topoğrafik planı.

M1 (Oda Mezar 1):

Doğu-batı doğrultulu Oda Mezar 1, dromoslu taş örgü oda mezar türündedir. Dikdörtgen planlı oda mezara giriş, mezarın doğu tarafında yer alan dromos (ön giriş) ile sağlanmıştır. Yan duvarları taşlarla örülü dromos, 0,55x0,57 m. ölçülerinde ve kareye yakın planlıdır. Dromosun tabanı işlenmemiş taşlarla kaplanmıştır. Dromostan mezar odasına batı yönünden dikine yerleştirilmiş kapak taşı kaldırılarak girilmektedir.

Dromostan 0,30 m. aşağıda olan mezar odasına bir basamak yardımıyla inilmektedir. Doğu duvarından batı duvarına doğru genişleyen dikdörtgen planlı oda mezar, doğu-batı doğrultusunda 5,50 m. uzunluğunda; kuzey-güney doğrultusunda 3,00 m. genişliğinde ve 1,65 m. yüksekliğindedir. Mezar odasının hemen girişinde kuzey uzun duvarında 0,70x0,95 m.; güney uzun duvarlarında ise 0,70x0,70 m. ölçülerinde küçük birer niş bulunmuştur. Kuzey ve güney yan duvarları bindirme tekniğiyle (sahte kemer) örülerek duvarlar tavana doğru daraltılmıştır. Duvar zemininde iri blok taşlar kullanılmışken üst kısımlar daha ziyade orta boy taş bloklarla örülmüştür. Mezarın üzeri kalın sal taşlarıyla kapatılmıştır. En büyüğü yaklaşık 1,90 m. uzunluğunda olan toplam üç adet iri kapak taşı mevcuttur. Devam etmesi gereken iki ya da üç sıra halindeki iri sal taşı definciler tarafından tahrip edilmiştir. Mezara bu açıklıktan girilerek kazı çalışmaları sürdürülmüştür (Resim 3).

Oda Mezar 1 (M1) daha önce definciler tarafından girilmiş bir mezardır. Oda mezarın mimarisi orijinal durumunu büyük ölçüde korurken iskeletler ve buluntular açısından içinin büyük oranda tahrip edildiği görülmüştür. Mezar içerisinde kuzey duvarına doğru bir toprak yığınıyla karşılaşmış ve bu yığın tavandan tabana doğru açılmıştır. Mezar odasında çoklu gömü geleneğinin uygulandığı anlaşılmıştır. Antropolojik incelemelerde 100'ün üzerinde bebek, çocuk ve yetişkinlere ait kemiklere rastlanılmıştır. Aynı zamanda doğu duvarının önünde küçükbaş hayvanlara ait kemikler de tespit edilmiştir. Dromos girişinin kuzey köşesinde erişkin bir bireye ait iskelet ortaya çıkarılmıştır. Dromosta ele geçirilen kemikler ve buluntulardan, son gömünün dromosa yapıldıktan sonra dromosun üzerinin örtüldüğü anlaşılmıştır. Çoklu gömünün yapıldığı mezar odasında, çanak çömlek,

metal eserler ve boncuklar bulunmuştur. Geç Demir Çağ'a tarihlediğimiz krem astarlı, bezemeli çanak-çömlekler oda mezarda ele geçirdiğimiz sıra dışı buluntu grubu olarak karşımıza çıkmaktadır (Resim 10).

Resim 3: Oda Mezar 1 (M1), dromos, mezar içi, metal buluntuları ve boncuklar

M2 (Örme Mezar 1):

2021 kazı sezonuna, Oda Mezar 1'in 1,00 m. kadar doğusunda Uzuntekne düzlüğüne doğru bir başka mezarın üst kapak taşı olabileceği düşünülen büyükçe sal taşları tespit edilmiştir. Burada açılan sondajın akabinde M2 Örme Mezara ulaşılmıştır. Dromossuz bir girişe sahip mezar kuzey-güney yönünde uzanmaktadır. Uçlardan basık ortaya doğru genişleyen bir plana sahip ve 3,00x0,91 m. ölçülerindedir. Kuzey duvarında olasılıkla girişin sağlandığı dikine yerleştirilmiş sal taşı levha yer almaktadır. Doğu ve batı yan duvarları taş örgülü olan mezarın güneyi farklı olarak kerpiç bloklarla yarım ay şeklinde sonlandırılmıştır. Batı duvarında küçük taş dizilerin üzeri kireçli sıkıştırılmış toprakla sıvanmıştır. Ortalama 0,40-0,45 m. kalınlığında duvara sahip M2 mezarı, 2 adet büyük sal taşıyla örtülmüştür. Kapak taşlarından biri mezar mimarisinin anlaşılması için kaldırılmıştır. Çalışmalar sırasında mezarın kuzeyinde ve güneyinde yer yer sıkıştırılmış toprak izlerine rastlanmıştır. Sıkıştırılmış zeminin kaldırıldığında mezarın güneyinde söz konusu zeminin 0,10 m. altında erişkin bir bireye ait kafatasına ulaşılmıştır. Gömünün yapıldığı mezarda iskeletin gövdeden aşağı kısmı eksiktir. Bu durum dönemi içerisinde veya sonrasındaki bir zaman diliminde soyulmuş olabileceğini akla getirmektedir. Kafatasının doğu hizasında Erken Demir Çağ'na tarihlendirebileceğimiz çentik bezemeli bir çömlek ele geçirilmiştir (Resim 4).

Resim 4: Örme Mezar 1 (M2), gövdeye kadar iskelet ve kafatasının doğusundan gelen çömlek

M3 (Örme Mezar 2):

M3 Mezarı iki bölümden oluşan dromossuz bir taş örgü bir mezardır. Kuzey-güney doğrultusunda ve elips bir aksta uzanmaktadır. Mezar kaçak kazılarla tahrip edilmiştir.

Kuzeyde yer alan birinci bölüm 2,40x1,20 m. ölçülerinde ve 1,00 m. yüksekindedir. Bu bölümün yan uzun duvarları kavisli bir şekle sahiptir. Büyük taşların kullanıldığı bu bölümün uzun yan duvarlarında da bindirme tekniği uygulanmıştır. Mezarın güneyinde giriş niteliğinde zemine dik yerleştirilmiş 0,80x0,50 m. boyutlarında taş levha yer almaktadır. Mezarın zemini ana kaya üzerine oturtulmuş ve bazı yerlerde de çakıl taşları ile kaplanmıştır. Tavanda ise genişlikleri 0,55-0,60 m. ölçülerinde 3 adet dikdörtgen kapak taşı yer almaktadır. Mezar yapısının geneli gözlemlendiğinde, güney tarafta yer alan merdiven yapısından dolayı girişin bu yönden olduğu tespit edilmiştir.

Güneyde kalan ikinci bölüm 2,60 x 0,90 m. ölçülerinde ve 1,30 m. yüksekliğe sahiptir. Doğu duvarı düz, batı duvarı ise iç bükey bir kavisle uzanan ikinci bölümün genişliği kuzeyde 0,40 m. kadar düşmektedir. Birinci bölümden farklı olarak daha küçük taşların kullanıldığı doğu ve batı yan duvarları bindirme tekniğinde yukarı doğru daralmaktadır. Kuzey duvarında 0,60x0,80 m. boyutlarında kapak taşı niteliğinde dik bir levha taşı bulunmaktadır. Kapak taşından mezar odasına 0,15 m. ölçülerinde iki sal taşı basamak yardımı ile girilmektedir. Üst örtüye ait kapak taşlarının sayısı bilinmemektedir. Ancak mezarın dışında defneciler tarafından yeri değiştirilmiş üst örtüye ait 2,30x0,90 m. ölçülerindeki sal taşı levha yer almaktadır.

Plan itibari ile 2 bölüme ayrılan mezarın ilk bölümünde hoker pozisyonunda sırt sırta vermiş 2 insan iskeletine rastlanılmıştır. İskeletler üzerinde dağınık halde

boncuklar bulunmuştur. Kuzeydeki girişe ait sal taşının altından *in situ* bir çömlek ele geçirilmiştir. İkinci bölümde sıkıştırılmış kil toprak ile birlikte yığıntı halinde ve oldukça dağınık durumda iskeletler görülmüştür. Bu alanda *in situ* durumunda 1 adet minyatür kap ve 1 adet çömlek ile ayrıca doğu duvarında halka formu demir bir bileziğe rastlanılmıştır.

Kısacası, Mezar 3'ten dağınık durumda çok sayıda iskelet ve kafatası bulunmuştur. Kafataslarının birinde üçgen biçimli kesme yöntemiyle bir *trepanasyon* uygulandığı saptanmıştır. İskeletlerle birlikte tüm ve parçalar halinde çanak çömlek, metal buluntu ve boncuklar ele geçirilmiştir (Resim 5).

Resim 5: Örme Mezar 2 (M3) basamaklı girişi, *trepanasyonlu* kafatası, boncuklar ve çanak

M4 (Oda Mezar 2):

Kuzey-güney doğrultulu Oda Mezar 2 (M4) dikdörtgen planlıdır. Oda Mezara, kuzey tarafından 1,10x0,85x1,00 m. ölçülerindeki bir dromos ile girilmektedir. Dromostan mezar odasına bir basamak yardımıyla inilmektedir. Mezar yapısının kuzey dar duvarı 1,71 m. güney dar duvarı 1,53 m., batı duvarı 4,60 m., doğu duvarı ise 4,61 m. uzunluğundadır. Batı ve doğu duvar kalınlıkları 0,40 m. olarak ölçülmüştür. Tabandan yükseklik 1,70 m. ve mezar genişliği ise 1,55 m. olarak ölçülmüştür. Mezar odası dikdörtgen planlı yassı büyük taşlardan bindirme tekniğiyle örülmüştür. Kuzey girişinden karşısındaki güney duvarında 0,50x0,70x0,50 m. ölçülerinde bir adet niş tespit edilmiştir. Oda mezarın üst örtüsü büyük blok sal taşlarıyla kapatılmıştır. Üst kapak taşları 7 adet olup en büyüğü 6,80x2,10 m. ölçülerindedir. Mezarın kapak taşlarının aralarında kalan boşluklar küçük moloz taşlarla doldurulmuş, üzeri yaklaşık 0,10 m. kalınlığında sıkıştırılmış

toprakla örtülmüştür. Bu sıkıştırılmış toprak üzerinde ise günümüz dolgu toprağı yer almaktadır (Resim 6).

Resim 6: Oda Mezar 4 (M4), dromos, mezar içi, çanak-çömlek, iskelet ve kafatası

Mezar 4'ten dağınık durumda 100'e yakın bebek, çocuk ve yetişkinlere ait iskeletlere rastlanılmıştır. Hoker ve yarı hoker tarzda gömüldükleri anlaşılan bireylerle beraber dönemine ait metal eserler ve süs eşyalarıyla (boncuklar) ele geçirilmiştir. Birey 1 olarak kodladığımız iskeletin sağ omuzunda *in-situ* durumunda ele geçen demir fibula dikkatleri çeker. M4 mezarının vurgulanması gereken bir diğer metal buluntu grubu da cımbız, kulak temizleyici, madalyon ve bunları birbirine bağlayan zincirlerden oluşan bronz makyaj setidir. M4 Oda Mezarı'nda farklı yöntemlerin uygulandığı beşten fazla *trepensasyonlu* kafatasının ele geçmesi mezarın ayrıca önemli bir veri grubunu oluşturmaktadır. Bunun yanında M4 mezarında tüm ve parçalar halinde ele geçen çanak çömlekler içerisinde Geç Demir Çağı'na ait olduğu görülen seramikler de 2021 yılında M1 Oda Mezarında ele geçirilenler ile birlikte mezarın sürpriz buluntularıdır.

Kaniya Bekan Mezarları'nın yakın çevresinde, Ağaçlık/Avzini (Sevin, 1987: 42; Belli ve Konyar, 2003: 83-84), Arihan (Belli & Konyar, 2003, s. 78-79), Kaletepe (Belli & Konyar, 2003, s. 81-83), Çatak (Kuvaç vd., 2016, s. 128-129) gibi benzeri şekilde yeraltına inşa edilmiş taş örgü oda mezarlara sıklıkla rastlanılmaktadır. Açılan çukurlara çoğunlukla işlenmemiş iri taşlarla bindirme tekniğinde (sahte kemer) inşa edilmiş mezarlar dromoslu/dromossuz, nişli/nişsiz gibi ayrımlara sahiptirler. Kaniya Bekan ve bahse konu diğer mezarlar ayrıca Van Gölü Havzası'nın doğusundaki Ernis (Sevin, 1996), Karagündüz (Sevin & Kavaklı, 1996), Dilkaya (Çilingiroğlu, 1993, s.478) ve Yoncatepe (Belli & Konyar, 2000, s. 65-75) mezarları çoklu gömü geleneğinin yanı sıra metal ve boncuklardan oluşan kişisel süs eşyaları ve çanak çömlek buluntularıyla ortak bir geleneği temsil ederler.

Külliye

Sonuç

Kavuşşahap Dağları üzerinde etrafı yüksek sıradağlar ile çevrili karstik bir oluşum olan Uzuntekne Düzlüğü, en az jeomorfologlar kadar, eski yerleşimleri ile arkeologların da ilgisini çekecek potansiyele sahiptir. Eski Çağı daha önce araştırılmamış ilk defa arkeolojik kazı çalışmalarının yapıldığı Uzuntekne'de, 2021 yılından beri yapılan araştırmalar ve kurtarma kazıları şimdilik iki merkezi ön plana çıkarmıştır. Birincisi, yerleşim, dirhe ve mezarlarıyla kompleks bir yapı topluluğu olarak ele alınabilecek Sakıt Kalesi; İkincisi, Sakıt Kalesi'nin 3,5 km kuzeyindeki henüz bir yerleşim alanı ile organik bağı kurulmamış olan Kaniya-Bekan Nekropolü'dür. Sakıt Kalesi'nde, Doğu Anadolu Erken Demir Çağ yerleşim sistemine uygun bir şekilde ortaya çıkan kale ve eteklerindeki mezarlar, Kaniya Bekan Nekropolü'nün bir başka yerleşimi olabileceğini akla getirmektedir.

Kaniya Bekan Nekropolü arazi çalışmaları ve ele geçen buluntular Doğu Anadolu'nun Demir Çağları için yeni soruları ve problemleri de beraberinde getirmiştir. Şimdilik kısaca, Örme Mezarların (M2 ve M3) Erken Demir Çağ ile karakterize; M1 ve M2 Oda Mezarlarının ise daha uzun süreli kullanıldığının belirlendiği vurgulanabilir. Nekropoldeki arazi çalışmalarımız devam etmektedir. Bununla birlikte ilerleyen süreçte yeni verilerin de ışığında Demir Çağ sorunsalı üzerine yeni hipotezler geliştirilecek ve Doğu Anadolu da benzer oda mezar mimari geleneğine sahip mezarları ile kritize edilecektir.

Katalog

Res. 7.1: 05, Çömlek: Kiremit (10R-5/8) hamurlu, hamurunun renginde astarlı, ince kum ve az mika katkılı, açıkılı, orta derecede pişmiş, çark yapımı. Çap: 8 cm., Sakıt Kalesi

Res. 7.2: 08, Çömlek: Kahve (2.5YR-6/6) hamurlu, hamurunun renginde astarlı, ince kum ve az mika katkılı, hafif açıkılı, orta derecede pişmiş, çark yapımı. Çap: 7 cm., Sakıt Kalesi

Res. 7.3: 07, Çömlek: Kiremit (2.5YR-4/8) hamurlu, hamurunun renginde astarlı, ince kum, iri taşçık ve az mika katkılı, hafif açıkılı, orta derecede pişmiş, çark yapımı. Çap: 8 cm., Sakıt Kalesi

Res. 7.4: 03, Çömlek: Kahve (2.5YR-6/6) hamurlu, hamurunun renginde astarlı, ince kum, taşçık ve mika katkılı, hafif açıkılı, orta derecede pişmiş, çark yapımı. Çap: 13,6 cm., Sakıt Kalesi

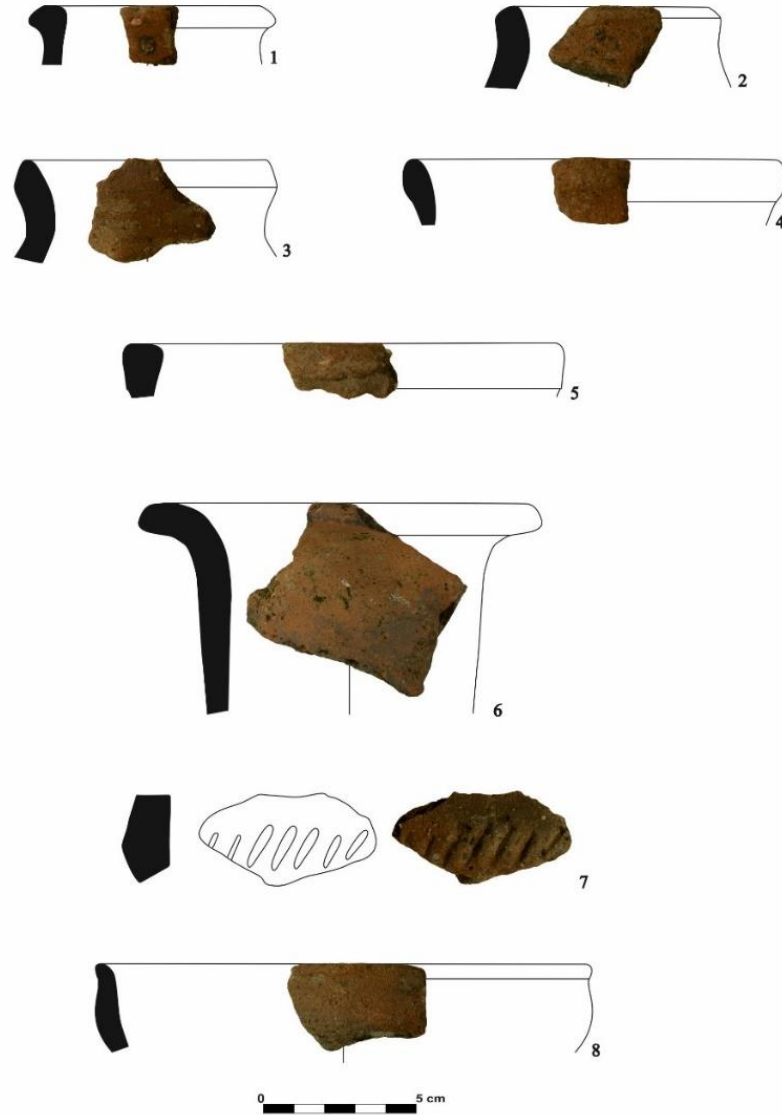
Res. 7.5: 06, Çanak: Kiremit (2.5YR-5/8) hamurlu, hamurunun renginde astarlı, ince kum, iri taşçık ve mika katkılı, hafif açıkılı, orta derecede pişmiş, çark yapımı. Çap: 10 cm., Sakıt Kalesi

Res. 7.6: 04, Çömlek: Pembe (2.5YR-7/6) hamurlu, hamurunun renginde astarlı, ince kum, taşçık, mika ve az saman katkılı, iyi derecede pişmiş çark yapımı. Çap: 10,5 cm., Sakıt Kalesi

Res. 7.7: 02, Gövde: Kahve (2.5YR- 5/4) hamurlu, hamurunun renginde astarlı, iri kum ve iri taşçık katkılı, açıkılı, orta derecede pişmiş, çark yapımı. Gövde

üzerinde derin kazıma tekniği ile yapılmış sıralı çentik bezeme mevcuttur. Çap: ?, Sakıt Kalesi

Res. 7.8: 01, Çanak: Kahve (2.5YR-6/6) hamurlu, hamurunun renginde astarlı, ince kum ve az mika katkılı, açkısız, orta derecede pişmiş, çark yapımı. Çap: 20 cm., Sakıt Kalesi

Resim 7: Uzuntekne, Sakıt Kalesi Demir Çağ, Kahve-Kiremit Mal

Res. 8.1: 02, Çanak: Kiremit (2.5YR-5/8) hamurlu, Krem (7.5YR-8/3) astarlı, ince kum katkılı, açkılı, iyi derecede pişirilmiş, çark yapımıdır. Çap: 11 cm., Krem Astarlı Mal, Sitiya Kela

Res.8.2: 05, Çanak: Kahve (5YR-5/6) hamurlu, hamurunun renginde astarlı, ince kum, taşçık, az mika katkılı, açkılı, iyi derecede pişirilmiş, çark yapımıdır. Çap: 26 cm., Kahve-Kiremit Mal, Sitiya Kela

Küllüye

Cilt/Volume: 4 • Sayı/Issue: 2 • 2023

Res.8.3: 07, Çömlek: Kiremit(2.5YR-5/8) hamurlu, hamurunun renginde astarlı, ince kum ve mika katkılı, açık, iyi derecede pişirilmiş, çark yapımıdır. Çap: 9 cm., Kahve-Kiremit Mal, Sitiya Kela

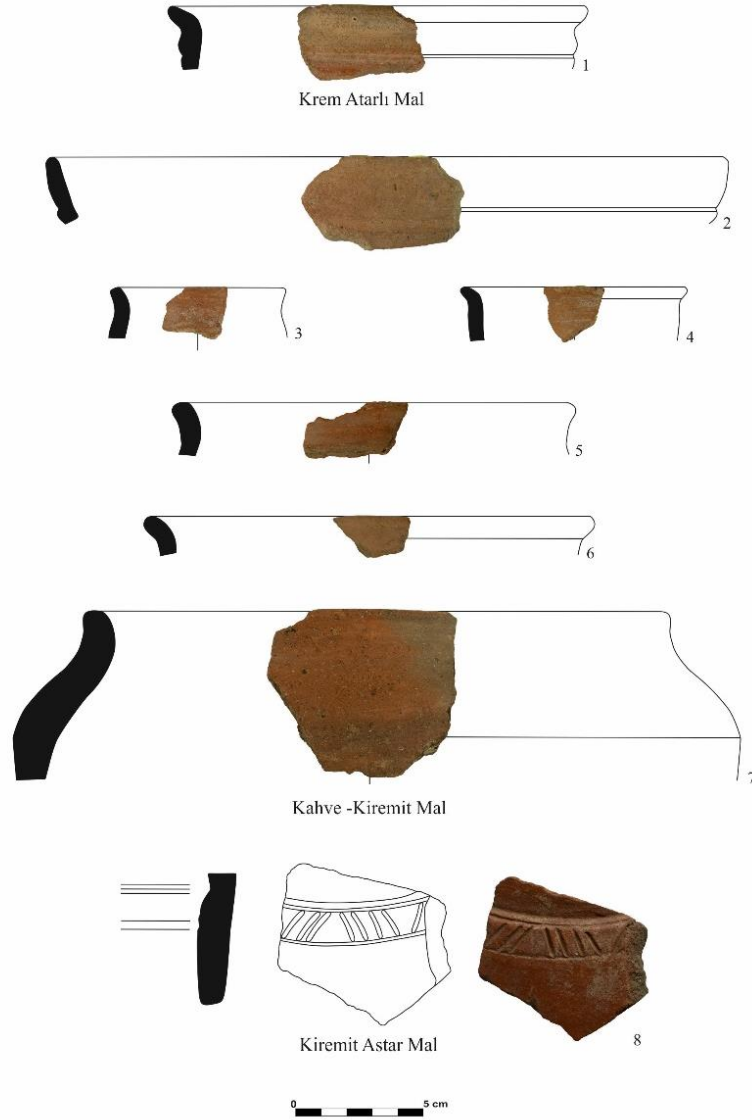
Res.8.4: 08, Çömlek: Kahve (5YR-6/6) hamurlu, hamurunun renginde astarlı, ince kum ve mika katkılı, açık, iyi derecede pişirilmiş, çark yapımıdır. Çap: 10 cm, Kahve-Kiremit Mal, Sitiya Kela

Res.8.5: 06, Çömlek: Kiremit (2.5YR-5/8) hamurlu, ham. renginde astarlı, ince kum, taşçık ve az mika katkılı, hafif açık, orta derecede pişirilmiş, çark yapımıdır. Çap: 19 cm., Kah-Kir.Mal, Sitiya Kela.

Res.8.6: 09, Çömlek: Kahve (5YR-6/6) hamurlu, hamurunun renginde astarlı, ince kum ve az mika katkılı, hafif açık, orta derecede pişirilmiş, çark yapımıdır. Çap: 22 cm., Kah.-Kir.Mal, Sitiya Kela

Res.8.7: 03, Çömlek: Kiremit (2.5YR-5/8) hamurlu, hamu. renginde astarlı, ince kum, taşçık, mika ve az saman katkılı, hafif açık, orta derecede piş., çark yapımıdır. Çap: 23 cm., Kah.-Kir Mal, Sitiya Kela

Res.8.8: 10, Gövde: Kahve (2.5YR-6/6) hamurlu, Kiremit (10R-5/8) astarlı, ince kum, taşçık ve mika katkılı açık, orta derecede pişirilmiş, çark yapımıdır. Gövde üzerinde derin kazıma tekniği ile yapılmış çentik bezeme mevcuttur. Çap: ? Kiremit Astarlı Mal, Sitiya Kela

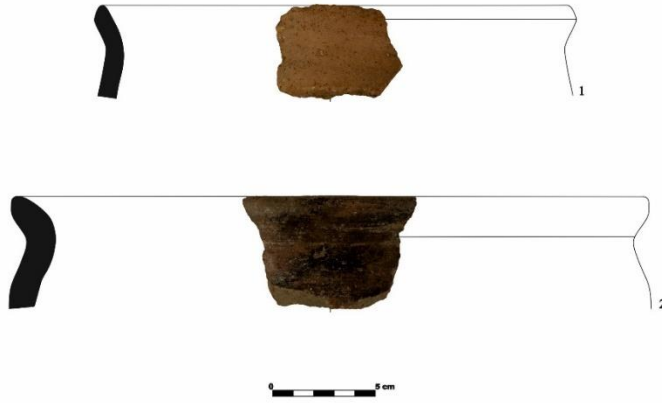
Resim 8: Uzuntekne, Sitiya Kela, Demir Çağ, Krem Astarlı, Kahve-Kiremit ve Kiremit Astarlı Mal

Res. 9.1: 04, Çömlek: A. Kahve (5YR-6/) hamurlu, Krem (7.5YR-7/6) astarlı, ince kum, iri taşçık ve az saman katkılı, açıkılı, iyi derecede pişirilmiş çark yapımıdır. Çap: 24 cm., İTÇ, Krm Ast.Mal, Sitiya Kela.

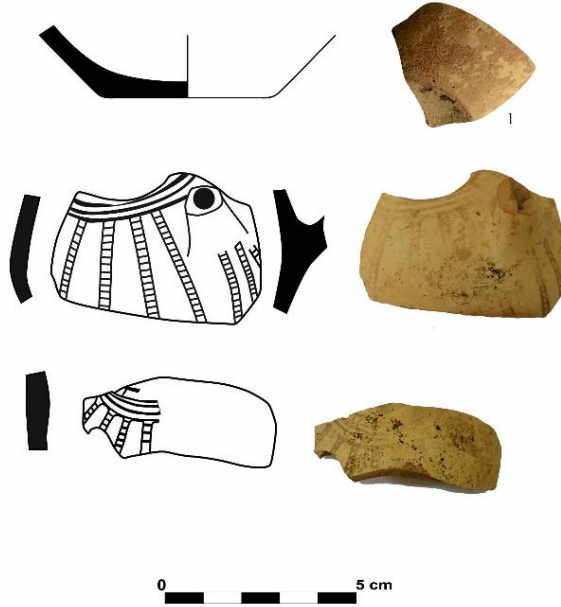
Res. 9.2: 01, Çömlek: Kahve (2.5YR-5/6) hamurlu, dışı K. Kahve (2.5YR-3/2) içi Kiremit (2.YR-4/6) astarlı, ince kum ve mika katkılı, dışı açıkılı, orta pişmiş, çark, Çap: 30 cm., İTÇ, Çift Renkli, Sitiya Kela.

Res. 10.1: K. Bekan 2021-60, Açık kahve (7.5YR 7/4) hamurlu, dışı A. Krem (7.5YR-8/4) astarlı, içi hamurunun renginde astarlı, ince kum katkılı, içi hafif açıkılı, iyi derecede pişirilmiş, çark yapımıdır. Çap: 6 cm., Kaniya Bekan M1Oda Mezarı, GDÇ.

Küllüye

Resim 9: Uzuntekne, Sitiya Kela, İTÇ, Krem Astarlı (1) ve Çift Renkli Mal (2)

Resim 10: Uzuntekne, Kaniya Bekan Nekropolü, Oda Mezar 1 (M1), GDC Krem Ast. Mal

Kaynakça

- Ayaz G., Ayman, İ., Kuvanç, R., Coşkun N., & Ödük E. (2023). Van ili, Gevaş, Bahçesaray, Çatak ilçeleri yüzey araştırması: 2021 yılı Çatak ilçesi çalışmaları. *38. Araştırma Sonuçları Toplantısı*. Cilt 2 içinde (73-93 ss), Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları,
- Belli O. & Konyar, E. (2003). *Doğu Anadolu Bölgesi'nde Erken Demir Çağı kale ve nekropollerini*. Arkeoloji ve Sanat Yayınları.
- Coşkun N., Kuvanç, R., Ayaz, G., & Ayman, İ. (2020). The mountainous Şırnak region survey (SE Anatolia) 2017-2018 seasons: First observations on 'Dirhes' (Tower-Shaped Buildings). *Anatolica* (46), 29-66.
- Coşkun N. & Ayaz, G. (2021). Main routes of the mountainous Şırnak (southeastern Anatolia) region: Dirhes along the river valleys and roads. O. Dumankaya (Ed.). *Rivers, seas and Lakes Through the Ages: From Prehistory to the Byzantine Period* içinde (522-537), Doruk Yayımcılık.
- Çilingiroğlu, A. (1993). Van-Dilkaya Höyüğü kazıları kapanış. *XIV. Kazı Sonuçları Toplantısı*, Cilt I içinde (469-492 ss), Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları.
- Danışmaz, H. (2020). *Urartu Krallığı: Yönetim ve organizasyon*. Türk Tarih Kurumu.
- Grayson, A. K. (2002). *Assyrian rulers of the third and second millennia BC (to 1115 BC) the royal inscriptions of Mesopotamia Assyrian periods*. Volume I, University of Toronto Press.
- Konyar, E. (2022). *Urartu: Aşiretten devlete*. Homer Yayınları.
- Kuvanç, R., Ayaz, G., Işık, K., Erdoğan, S., & Genç, B. (2016). A new iron age chamber tomb near Çatak, south of Van Lake. *Ancient Near Eastern Studies* (53). 149-194.
- Saraçoğlu, H. (1956). *Türkiye Coğrafyası üzerine etüdler, Doğu Anadolu*. Cilt: 1. Milli Eğitim Yayınları.
- Saraçoğlu, H. (1989). *Doğu Anadolu Bölgesi*. MEB Öğretmen Kitapları Dizisi.
- Salvini, M. 2006. *Urartu tarihi ve kültürü*. Arkeoloji ve Sanat Yayınları.
- Sevin, V. (1987). Urartu oda-mezar mimarisinin kökeni üzerine bazı gözlemler. A. Çilingiroğlu (Ed.), *Anadolu Demir Çağları I* içinde (24-27 ss).
- Sevin, V. 2015. *Hakkâri taşları II gizemin peşinde*. Türk Tarih Kurumu.
- Sevin, V. (1996). Van/Ernis (Ünseli) nekropolü Erken Demir Çağ çanak çömlekleri. *Anadolu Araştırmaları XIV*. 439-467.
- Sevin, V. & Kavaklı, E. (1996). *Bir Erken Demir Çağ nekropolü Van/Karagündüz*. Arkeoloji ve Sanat Yayınları.
- Zimansky, P. 2018. Gölge hasım: Urartu'nun Assurla ilişkisi", K. Köroğlu & S. F. Adalı (Ed.) *Assurlular Dicle'den Toroslar'a Tanrı Assur'un Krallığı* içinde (230-255 ss), Yapı Kredi Yayınları.

Zorer, H. (2005). *Çatak (Van) - Uzuntekne ve yakın çevresinin fiziki coğrafyası*. (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi), Van: Yüzüncü Yıl Üniversitesi.

Çatışma beyanı: Makalenin yazarı, bu çalışma ile ilgili taraf olabilecek herhangi bir kişi ya da finansal ilişkileri bulunmadığını dolayısıyla herhangi bir çıkar çatışmasının olmadığını beyan ederler.

Memoirs of Khair al-Din Barbarossa Its Truth, Importance and Historical Value Gökçen KALKAN*

Özet

Hatırat genel olarak tarihçilerin ve araştırmacıların tarih araştırmaları yaparken dayanabilecekleri en önemli kaynaklardan birisi olarak kabul edilmektedir. Çünkü hatırat bizim diğer geleneksel kaynaklarda oldukça nadir karşılaşılabileceğimiz çok değerli tanıklık ve bilgilere sahiptirler. Ancak hatırat sahipleri genellikle kelimenin tam anlamıyla bir tarihçi olarak değerlendirebileceğimiz kişiler değildir. Dahası hatırat sahibi son derece rahat bir tarzda kendi hafızasında kalan olayları derleyip kaydeden kişidir. Bu yönüyle bu hatırat genel olarak sahipleri tarafından profesyonel bir yazar tarzıyla yazılmış eserler olmaması son derece tabiidir. Hatırat yazarları sadece tanık oldukları olayları veya başkalarından duyduğu haberleri olduğu gibi kaydetmiş olan kişilerdir.

Hatırat, milletler ve halkların tarihlerini yazarken önemli kaynaklar olmalarına rağmen taraflı, kişisel ve hatta naristik olmaları yönüyle eleştiriye maruz kalmaktadırlar. Bu durum, hatırat sahiplerinin genellikle kendilerini olayların merkezine yerleştirmeleri ve kendilerini olayların gelişme sürecinde etkili bir figür olarak yerleştirmeye çalışmalarını yüzündendir. Hatırat bu gözle incelendiği zaman yazarlarının genel olarak başkalarını görmezden geldiklerini fark edebiliriz. Bu yönüyle hatıratların zaman zaman objektif olmaktan uzak olduklarını söylenebilir.

Barbaros Hayrettin'in kişisel hatıratının şekillenme süreci Cezayir'deki Osmanlı yönetiminin ilk safhalarıyla eş zamanlıdır. Barbaros Hatıratını yakından incelediğimiz zaman bu hatıratın Osmanlı Tarihi ve Cezayir'deki ilk dönem Osmanlı hâkimiyeti ile alakalı başka hiçbir kaynakta bulamayacağımız çok kıymetli bilgi ve detaylara sahip olduğunu açık bir şekilde anlamamız mümkündür.

Anahtar Kelimeler: Anılar, Olaylar, Barbaros, Cezayir, Osmanlı Devleti.

Barbaros Hayreddin'in Anıları, Gerçekliği, Önemi ve Tarihsel Değeri

Abstract

Personal memoirs are among the most important sources that researchers and historians rely on in writing history. This is because it includes information, testimonies and details that we rarely find in other traditional sources. This is because the memoirist is usually not a historian in the strict sense of the term. Rather, it is usually a personality that contributed to the making of the events that appear in the memoirs. Also, the notes were not written or dictated by their author in his capacity as a professional writer; Rather, he does so in order to testify to the events that he experienced. Whether he saw it himself, contributed to its making, or heard it from someone who was a witness to it.

Despite the importance of memoirs in the history of nations and people, they are criticized for being subjective, personal, and sometimes even narcissistic. This is when its author makes himself the centre of events and depicts him as the most influential in the events he narrates. In view of this, we find that he often ignores the role of others in making events, so the memoirs for this reason and others lack objectivity and impartiality.

Whatever the evaluation of Khair al-Din Barbarossa's personal memoirs were, they are among the few ones that dated the first phase of the history of the Ottoman rule of Algeria in its early stages. By looking closely at these memoirs, we find that they are rich as far as matter, information and details are concerned and that are rarely found in other sources that talk about this important stage in the history of the Ottoman Empire and the history of Algeria in the first stage of Ottoman rule.

Key words: Memoirs, Events, Barbarossa, Algeria, The Ottoman Empire.

* Dr. TİKA Cezayir Koordinatörü. gokcenkalkan@hotmail.com

ORCID : <https://orcid.org/0000-0003-1395-2396>.

Bu makaleyi şu şekilde kaynak gösterebilirsiniz / To cite this article (APA):

Kalkan, G. (2023). Memoirs of Khair al-Din Barbarossa Its Truth, Importance and Historical Value. *Küllüye*, 4(2), 398-411. DOI: 10.48139/aybukullu.1322767.

Makale Bilgisi / Article Information:

Geliş / Received	Kabul / Accepted	Türü / Type	Sayfa / Page
30 Ağustos 2023	27 Eylül 2023	Araştırma Makalesi	398-411
30 August 2023	27 September 2023	Research Article	

Introduction

His name was "Khidr", and he was known by the nickname "Barbaros"¹ (Turan, IA/V, p. 65), meaning the one with the blond beard. Sultan Selim I called him "Khairuddin" (Turan, 1992, IA/V, p. 65; Kazıcı, 1997/XI, p. 328; Uzunçarşılı, 1988/II, p. 368). He was born around 1472 on the island of Medellin, after his brother Aruj Reis (Turan, 1992, IA/V, p. 65; Kazıcı, 1997/XII, p. 328).²

He engaged in trade in his youth with a ship that traded between Selanik and Agriboz. After his brother Aruj's survival from being captured by the Rodhesian knights,³ Khairuddin joined him in Tunisia, where they agreed with their Prince Abu Abdullah Muhammad Ibn-al-Hassan-al-Hafsi to grant them the port of La Goutelette to make it their base. In return, they paid him a fifth of the booties they hold (Kazıcı, 1997/XI, p. 329).

Khairuddin began organizing his raids on the coasts and ships of Spain, Venice, France, the Pope, and Genoa, in addition to his raids on the commercial and military ships of all European countries that do not have a peace treaty with the Ottoman Empire or other Islamic countries. As a result, he obtained enormous spoils and caused chaos in all the countries along the southern coast of the Mediterranean.

He participated with his brother in the attempts to recover Bejaia in many of their successful raids. He was thus, with his brother, laying the foundations for building the Algerian state during the period that lasted 300 years (Muradi, 2013, p. 69).

The notables of Algeria pledged allegiance to Khairuddin as their ruler after the martyrdom of his brother Aruj, but the Spanish danger that threatened Algeria pushed him to convince the notables of the necessity of seeking help from the Ottoman Empire (Anonymous, 1934, p. 41).

In the year 1519, (al-Tamimi, 1976, p. 95-101)⁴ the people sent a delegation on their behalf, headed by Haji Hussein, representing Khair al-Din Barbaros, and accompanied by Sheikh Abi al-Abbas Ahmed bin al-Qadi, representing the people of the city of Algeria, to meet with Sultan Selim. They asked him to protect their country by annexing it to the Ottoman Empire.

Sultan Selim received the delegation well, agreed to the request of the dignitaries of Algeria, and sent a royal decree confirming his acceptance of their

¹ Europeans gave this title to him and his brother Oruj for his beard.

² Professor Zia Qaziji mentioned that the two brothers Aruj and Khairuddin entered the service of the Shahzada Qarqud. However, what is indicated by the incidents is that Urooj, who entered the service of the aforementioned Shahzada. As for Khair ad-Din, he joined his brother in Djerba. See: Kazıcı, 1997/XI, p. 329.

³ Professor Zia Qaziji mentioned that the two brothers Aruj and Khairuddin entered the service of the Shahzada Qarqud. However, what is indicated by the incidents is that Urooj, who entered the service of the aforementioned Shahzada. As for Khair ad-Din, he joined his brother in Djerba. See: Kazıcı, 1997/XI, p. 329.

⁴ Topkapı Sarayı Arşivi, No:6456 .The document is preserved in the archives of الجزائر إلى السلطان سليم الأول في ١٥١٩ Topkapı Palace.

offer and his agreement to appoint Khairuddin as general-governor of Algeria at the rank of Baylarbay, based on their desire, as stated in their petition. The Sultan attached his decree to send the Sultan's robe and the Ottoman flag (Derac, 2011, p. 16, 17, 26, 32; Akgündüz, 1997, p. 14-18; Uzunçarşılı, 1988/II, p. 368).⁵ He authorized Khairuddin to gather as many volunteers as he wanted from Anatolia. Thus, Algeria became a province of the Ottoman Empire, and the sermon was read from then on in the name of the Ottoman Sultan Selim I.

Khair ad-Din confronted the military campaign against Algeria led by the King of Sicily, Hegode Mongada, in 1519 (Uzunçarşılı, 1988/II, p. 368). He also managed to seize the cities of Qal, Bouna (Annaba), and Constantine. But he was forced to leave the city of Algeria after the revolution led by Ibn al-Qadi under the instigation of the Sultan of Tunisia in the year 1524. He resorted to Jijel, but he was able to restore the city of Algeria again after three years (Muradi, 2013, p. 109).

Khairuddin organized thirty-six campaigns against Spain, during which he was able to save thousands of Andalusian Muslims and settle them in Algeria (Barbaros Hayreddin, 2013/II, p. 47). The city of Algiers flourished thanks to the skill of the Andalusians, who transferred their arts and industries to it, and thanks to the spoils that were reaped from the sea invasions. Khair al-Din Barbarossa was also able to expel the Spaniards completely from the Albinion Castle, which they occupied outside the city of Algiers, in the year 1529.

In the year 1534, Sultan Suleiman the Magnificent appointed him captain of Darya and Baylarbay over Algeria. He repaired the shipyard at Istanbul and prepared a fleet of eighty ships to raid Reggio, Sperlonga, Fodi, and other towns along the southern Italian coast. Then he seized Tunisia after the flight of its sultan, Moulay al-Hasan. However, the Spanish Emperor Sherlkan managed to occupy Tunisia and restore Moulay Hassan to the throne in 1535. In 1538, by order of Sultan Suleiman the Magnificent, Khairuddin seized 20 of the islands located in the Aegean Sea and annexed them to the Ottoman Empire.

The European kingdoms were terrified of the raids launched by Khairuddin on their coasts, islands, and ships. Charles V concluded a truce with the King of France, Francis I, and its kings called for a great Crusader alliance in which Spain, the papacy, Venice, and Portugal all participated. They prepared an expedition of 600 warships and support vessels and handed its command to Andrea Doria (Muradi, 2013, p. 47-51).

Khairuddin prepared to confront the Crusader coalition with a fleet of 122 ships, then clashed with them in a major battle in Preveze Bay, which ended in a heavy defeat for the Crusader alliance and Khairuddin's seizure of 36 ships and 2175 prisoners. One of the most important results of this battle was the Ottomans' control over the Mediterranean (Lütfi Paşa, 2018, p. 368; Peçevi, 1964/I, p. 213; Hammer, 2017/V, p. 202-204; Uzunçarşılı, 1988/II, p. 374-9; Gökbilgin, 2019, p. 96-98; Turan, DIA/V, p. 66-7; Chalabi, 1934, p. 81-84).

In 1541, Emperor Charles V himself led a major campaign against Algeria to wash away the shame of the defeat at the Battle of Preveza, but his campaign

⁵ For the circumstances surrounding the sending of the Algerian delegation to Istanbul, see: Derac, 2011, p. 26, 32.

suffered a crushing defeat, in which the Spaniards lost most of their fleet. The French King Francois I asked the Ottoman Empire to intervene on the side of France in its war against Spain, so Khairuddin led in 1543 a fleet of 110 ships, with which he seized the city of Nice in August of the same year (Uzunçarşılı, 1988/II, p. 386-387; Chalabi, 1934, p. 100).

After a full life of jihad and conquest, Khairuddin Barbarossa died in July 1546, and was buried in the soil he prepared himself on the Besiktas coast in Istanbul (Lütfi Paşa, 2018, p. 393; Chalabi, 1934, p. 89).

The Name of the Book and the Reason for its Writing

Khairuddin Barbarossa did not give a title to his memoirs, and there is also no unified name for the copies scattered in various libraries. Rather, the researchers have noted that they have many names, which were put by the scribes or those who owned those copies. Thus, we notice that some of the copies had the name "Fath-Nama" written on them, meaning "The Message of Expansion" (Brockelmann, 2012, p. 456-457; Necib Asım, 1911, p. 23, 233-234), and some of them were called "Fath Nama'a Khairuddin," meaning "The Message of Expansions of Khair ad-Din." Some of them are called "The Conquest of Algeria," meaning "The Message of the Conquest of Algeria," while some of them have the name "The Invasions of Khairuddin Barbarossa" or "The Invasions of Khairuddin Pasha" which is the most famous and widespread name.

As for the reason for writing the memoirs, it is necessary to point out that Khairuddin Barbarossa did not write them but dictated them to his companion in the naval jihad, the poet Sayyid Ali Moradi (Yurdayın, 1963, p. 453-466). It was mentioned in the memoirs that Sultan Suleiman the Magnificent sent him a royal order instructing him to write a book for him. In those memories, he mentioned how he and his brother Arouj got out of the island of Midelly, how they conquered Algeria, and how they expelled the Spaniards from there. Sultan Suleiman the Magnificent ordered him to mention in his book the raids that he and his brothers made at sea as well. And when he finished it, he sent the book to him to be kept in his private Office (Barbaros Hayreddin, 2013/II, p. 27-28).

Based on this, it is clear why researchers disagree over whose notes these are. Whoever looked at its dictates attributed it to Khairuddin, and whoever looked at its author attributed it to Sayyid Moradi. As was the custom of many authors in that period, it is possible that neither Sayyid Moradi nor Khairuddin wrote their names on those memoirs. And if that is the case, it is natural for the scribes or the owners of those manuscripts to give them names, each as he judges appropriate.

There is no doubt that the lack of a unified name for the notes contributed greatly to the confusion of the matter for the researchers, many of whom went on to believe that it belonged to an unknown author who they could not find. Added to this confusion, the scribes interfered and acted in the text because of poor handwriting, or because some pages of the book were lost, or some lines, paragraphs, or sentences were dropped from the original text. In the view of some of them, it was necessary to intervene to amend the text. Naturally, this leads to an increase in the difference between copies and their incoherence.

Content and Topic of the Book

At first glance, the researcher thinks that this book is an autobiography in which Khair al-Din Barbarossa talks about himself, his family, his children, and his private life, as it is the custom in autobiographical books and personal notes. However, the browser of the notes notices that they are almost completely devoid of reference to personal and family related matters with Khairuddin, except for what was related to the course of events that he experienced. Rather, the author of the memoirs directly begins to narrate the events that swept him and his brothers to storm the world of maritime jihad. And he continues to narrate the events and their development from the island of Medelli - the birthplace of the Barbarossa brothers then, stop for a while in the Rhodes peninsula, where Oruj was a prisoner of the Knights of St. John, to move after that to the Sultan of Egypt and enter Oruj in his service before he ends up docking on the island of Djerba, where his brother Khairuddin joins him. So, they decided to contact the Hafsid sultan in Tunisia, who persuaded him to allow them to anchor in the port of La Goulette, and to take it as a base for their jihad, provided that they pay him a fifth (Barbaros Hayreddin, 2013/II, p. 46)⁶ of what they get from the spoils, and sell what exceeds their needs in the markets of Tunisia.

From Tunisia, the naval jihad operations followed, reaching their climax with stability in Algeria and that were followed by the accompanying of rebellion and disobedience movements, which were led and incited by local leaders, under the instigation of the Spaniards and the sultans of Bani Zayyan in Tlemcen and Bani Hafs in Tunisia. During that, Khairuddin was narrating in precise detail his naval invasions against Spanish ships and coasts, or those affiliated and allied with them in addition to the campaigns of the Spaniards on the Algerian anchors (Chalabi, 1934, p. 27-30).

Khair al-Din did not neglect talking about the development of his relations with the Ottoman Empire, and declaring his affiliation to the Ottoman Sultan as the caliph of the Muslims, and that led to the convergence of visions and political positions between him and the caliph and this loyalty culminated by appointing Khair ad-Din as Commander-in-Chief of the Ottoman fleet, holding the title of Captain of Sea (Pakalın, 1993, p. 182), which is the highest military rank in the Ottoman Navy. Khair ad-Din proved his high eligibility and competence in commanding the Ottoman fleet, by achieving a brilliant victory in the Battle of Preveze on the Italian coast in the year 1538. That battle was between the Ottoman fleet and the Crusader alliance led by the Genoese sailor Andrea Doria. Thanks to this victory, the Ottomans were able to impose their control over the Mediterranean for more than thirty years.

Khair ad-Din talked a lot about the attempt of the emperor Charles V to wash away his shameful defeat in Preveza, by stripping a large campaign under his leadership to invade and occupy Algeria in the year 1541, taking advantage of the absence of Khair ad-Din and once again was defeated by Hassan Pasha bin Khair ad-Din, who was his deputy in Algeria. This defeat prompted the Spanish king to

---

⁶ This is what all the sources and studies that talked about this agreement say. However, Khair ad-Din mentions in the memoirs that they agreed with him to pay him the price of their spoils, not the fifth.

retire from politics, and to remain in a monastery to die a few months later from high feeling of oppression, as indicated by Khair ad-Din in his memoirs.

Shortly after this campaign, the memoirs almost stop at listing the incidents that followed, because Khair ad-Din had returned to Istanbul and hadn't come back to Algeria only for once, in the year 1543 to lead a naval campaign on France, but he did not refer to it in his memoirs because he had finished its dictation very early.

Scientific and Historical Value of These Memoirs

There is no doubt that these memoirs are extremely important in terms of their historical value, as they are original and essential sources for that stage. They were Khair ad-Din's testimony to the events of his era that he made himself, and he contributed to making war and peace decisions between the Ottoman Empire and Spain and its European allies. Regardless of the subjective element in these memoirs and the absence of an element of neutrality in the narration of events, this does not diminish their great importance in conveying many subtle particles that we rarely find in other historical sources (Muradi, 2013, p. 185-189).

In addition to the chronology of the events and their accurate details that Khair al-Din narrated in his memoirs, we note that they included historical information that is very rare and is hardly found in other Arab, Turkish, or foreign sources that dealt with that era. Among them, for example, are the ones in which he talks about his desire to invade America after consulting the Grand Vizier Ibrahim Pasha on this subject when he met him in Aleppo (Pakalın, 1993, p. 68), and his mockery of Andrea Doria when he commented on his attempt to occupy Algeria by saying that he was wrong thinking that Algeria is like the new World (Pakalın, 1993, p. 206), and that he can exterminate the Algerians and eradicate Islam, as his ancestors did with the American Indians. This gives the reader the impression that Khair ad-Din was aware of the massacres committed by the Spaniards in newly discovered America and that the country they reached was on a new continent while the Spaniards were still under the illusion that they had reached India.

The memoirs have also shown one of the most important objectives of the Ottoman Empire's wars against Spain, which is the desire of Sultan Suleiman the Magnificent to invade and re-conquer Spain (Pakalın, 1993, p. 159) when he summoned Khair ad-Din to Istanbul for this purpose to consult him on this matter, before he changed his mind and replaced him by appointing Khair ad-Din Barbaros as commander-in-chief of the Ottoman fleet.

Khair al-Din also refutes in these memoirs the idea that he imposed himself as a ruler and Sultan over Algeria, which Western researchers have been spreading, while the reality of events, as stated in the memoirs, shows that Khair al-Din accepted the mandate of Algeria based on the many and urgent entreaties of notables and scholars of the city of Algiers and others who used to send delegations begging him to come to them and take charge of its governance himself (Pakalın, 1993, p. 119-156). This is because the people were not satisfied with submitting to anyone but him. They have rejected Ibn al-Qadi's mandate in Algeria, just as the people of Tlemcen before them who have rejected the mandate of its Zayani sultan, who became a puppet in the hands of the Spaniards. Khair al-Din had no choice but to submit to the pressure of scholars and notables and accept that he be ruler of

Algeria. This testimony undoubtedly mutes the voices that did not stop repeating shamelessly the story of Turkish colonization of Algeria!

Khair al-Din also mentions in his memoirs very precise details about the nature of the relationship between the Ottoman authority, which he represented in Algeria, and the religious and political leaders in Algeria, and how both groups were dealt with during crises. He explicitly states that the people's attitude towards the Turks fluctuated between loyalty and hostility, and the extent to which they were affected by the propaganda that was spread by his opponents among the local leaders in order to turn the people against him. Undoubtedly, these details are very important because of Khair al-Din's synchronism with them on the one hand and his participation in them on the other. This gave the memoirs a double and more special importance as they relate to local history during the first phase of the Ottoman presence in Algeria.

Such accurate and very important information is rarely found in the traditional Arab, Turkish or Western historical sources that lived or marked the history of that period except those that relied on memoirs to convey this information, such as: The Masterpiece of the Great in the Sea Voyages by, the writer Chalabi, or Khair al-Din Barbaros by Reda Saifi, or the luminous flower in what happened to Algeria when the infidel soldiers raided it, or the invasions of Arouj and Khair al-Din by the unknown author published by Nour al-Din Abd Alkader later (Chalabi, 1934, p. 27).

Bibliographic Data for the Memoirs and the Place of Their Manuscript Copies

This work is classified in Turkish literary writing within what is known as "Ghazawat-nama" i.e., the books of "epics". They are books that chronicle the conquests and battles fought by the Ottomans on land and sea. This type of writing moved from Arabic and Persian literature to Turkish literature in Anatolia during the 12th century AD and spread widely beginning from the 14th century, so that it occupied great importance in historical studies because of its relation to the Ottoman land and sea conquests.

This writing aims to mobilize the morale of the nation and the fighters to push them to unite around the jihad movement that the Ottomans were leading against the Byzantines in Anatolia first and then against the Christian world in Europe.

It is noticeable that the book that Khairuddin dictated to Sayyid Ali Moradi combined literary narration and historical writing. Thus, it gained special importance in the field of literary and historical studies. And since it was distinguished by this privacy, it is not surprising that it is widely spread among people, until they have been circling in groups in popular cafes, listening to them from a good reader (Gallotta, 1988, p. 127-150).

Joseph von Hammer (1774-1856) is the first Western orientalist to realize the importance of those memoirs, as evidenced by the fact that he used them in the third part of his valuable book named History of the Ottoman Empire⁷ in which he stated

---

⁷ The book was originally written in German and has been translated into both ancient and modern French and Turkish.

that he benefited directly from them and declared that he kept a copy of it in his private library. He also indicated that there are two other copies in the Vatican Library (Hammer, 1989/V, p. 1280).

According to Hammer, Khair al-Din Barbarossa dictated his book to a person named Sinan Shawish. This information, or claim, was passed from Hammer to other Western researchers for many years. In addition to the versions referred to by Hammer and others, there are many other versions, for example:

A copy of the book mentioned in London, British Museum No: 2798.

A copy in Dar al-Kutub al-Ilmiyyah referred to by Hilmi al-Dagestani in his index under No. 34/8830, but he did not mention the name of the author of the book (Fihrist, 1306, p. 169).

An organized copy of the same book in the same library referred to as: Fath Namaha Khair al-Din Pasha (Fihrist, 1306, p. 212).

In 1911, the historian Najib Asim wrote an article in which he mentioned the existence of an organized but incomplete copy of the memoirs in the library of the Topkapi Sarayi Museum, Rawan Koshko, under No. 1291. This copy deals in detail with the life of Khair al-Din Barbarossa from his birth until the Nova Campaign (1539). He indicated in this article that it was written by the poet Sayyid Ali Moradi (Asim, 1911, p. 232-8).

Boresli Muhammed Taher indicated in an article he published in 1923 in the third part of his book: "Othmanli authors," meaning: "Ottoman authors." This was while talking about the aforementioned copy of the organized memoirs, where he indicated that there is a scattered copy in the Khalis Effendi Library (Tahir, 1342, s. 63). Then he mentioned in his additions that he added to his book at a later stage when he talked about the book "The Conquest of Usturgon and Estonian Belgrade" attributed to Sinan Shawish: that Qastamoni Hassan bin Ali wrote a book entitled: "The History of Jazair or the Battles of Khair al-Din Pasha" (Tahir, 1342, p. 180).

However, it is unfortunate that Bourisli Muhammad Taher did not give any other bibliographic information about the book under study. Then it became clear later that Qastamoni Hassan bin Ali was not the author of that copy but only its copyist. And that copy is currently in the Istanbul University Library within the collection of Khalis Effendi and registered under No: 2639.

Copy of the National Library of Paris under No. 1186.

Another copy in the Escorial Library in Madrid under No: 1663. But there is no name of the author. It was referred to by Levi Provencal in the year 1928 among the Arabic manuscripts (Blochet, 1928/III, p. 194-5).

Plochet mentioned in the index of Turkish Manuscripts in the National Library of Paris, which he published in the year 1932, the existence of a manuscript copy written by Syed Moradi. It is noticeable that the copy mentioned by Plochet is the same one that Babinger referred to when

referring to the book on the history of the conquest of Shiklosh, which he indicated bears the number: A.F 75.

Berlin Library copy under No. 1751 (Gallotta, 1988, p.134).

As for the manuscripts found in Istanbul, the first to be referred to by Western researchers is L. Forrer in 1940, when he indicated that there are four copies in the Istanbul University Library bearing the following numbers: 94, 2459, 2490, 2639.

Bouresli Muhammad Taher had referred to two of them before. The two bearing numbers are 2490 and 2639. Forrer explained that Qastamoni Hassan bin Ali was not the author of the manuscript but only a copyist. He argued that copy No. 2490 bears the name of its author, who is Sayyid Ali Moradi. And therefore what Babinger indicated that Hussein Shawish is the author of the prose version of the memoirs is not true.

As for the organized copy, the historian Najeeb Assem indicated that it was also authored by Sayyid Moradi based on copy No. 1292, and the copy found in Rawan Kushku, which bears No. 1292, which deals with the events up to the Battle of Preveza that took place in the year 1538. This copy is also found in the library of Istanbul University under No: 2475, and deals with the events until the Nova conquest that took place in the year 1539.

The author of the index of Turkish Manuscripts in the Vatican Library, Ettore Rossi, indicated that the invasions of Khair al-Din Barbarossa were not written by Sinan Shawish. And that this error was raised by Hammer and repeated by the researchers who came after him. This was confirmed by Ağa Sırrı Levent in his book, which he published in 1956, entitled: "Gazavâtnâme." (İz, 1964, p. 74)

This opinion was supported by the Turkish researcher and historian Hüseyin Yurdaydın in his article "Al-Muradi and its Effects" (Yurdaydın, 1963, p. 453-466). He mentioned that Sinan Shawish was nothing but the bearer of the sultan's firman to Khair al-Din in the year 1533, and then he returned back to Istanbul.

As for the writer of the invasions, i.e. al-Muradi, he was the companion of Khair ad-Din in all his campaigns, and he supported his opinion that the four copies in the libraries of Istanbul are all written on them as being written by Sayed Ali Al-Muradi. As for the composed versions, Al-Muradi stated that he composed them himself, and accordingly, both the prose and the composed versions are authored by Al-Muradi and no one else.

Studies Done About Memoirs

These notes drew the attention of historians and researchers working in Ottoman history and the Ottoman Navy from an early age, and they benefited from them in preparing their studies. These include, for example:

- مجموعہ سی، استانبول 1326ھ/ أنجمنی باشا، تاریخ عثمانی نجیب عاصم، غزوات خیر الدین ص 233- 238، 1911م، 1-4، ص

H. De Grammont, *Le R'azuat est-il L'Oeuvre de Kheireddine Barberousse*, Villeneuve sur Lot 1873.

H. G. Yurdaydın. *Murâdî ve Eserleri*, *Bellekten*, XXVII-107, Ankara 1963, VII, p. 453-466.

Svat Soucek, *Sources dealing With the Barbarossa Brothers*, *Journal of Southeast European Studies*, II, 1972, p. 63-72

Aldo Gallotta, *Gazavât-ı Hayerddin Paşa di Seyyi Murâdi*, *Studi Magrebini*, XII, Napoli 1983.

Mehmet Özkan, *Barbaros Hayrettin Paşa'nın Türk Denizcilik Tarihindeki Yeri*, Ankara, 1997. (Master's Thesis, Türkiye).

Gülşah Oktay, 18. Yüzyıla Ait Bir Barbaros Hayrettin Paşa Gazavatnamesi Üzerinde Sentaks İncelemesi, Ankara, 1997. (Master's Thesis, Türkiye).

The Turkish researcher Fahri İz studied these conquests from a literary point of view briefly in his book called *Eski Türk Edebiyatında Nesir* (Prose in Old Turkish Literature), where he tackled that in a special chapter of the aforementioned book (İz, 1964, p. 550-560). In his book *Türk Edebiyat Tarihi* (History of Turkish Literatur) (Bombacı, 1968, p. 355-356), he demonstrated the significance of these invasions.

Sources that mentioned the memoirs, relied on and quoted from them

It is not surprising that a source of this importance attracts the attention of Turkish researchers and others, and they make it a source of their historical subject matter. Examples of sources that benefited from the notes are:

1. *کاتب جلبي، تحفة الکبار في أسفار البحار* In the chapter he devoted to: talking about Algeria, the author mentioned that he conveys what he writes briefly from the memoirs of Khair al-Din Barbarossa. However, by examining what was reported by Chalabi, it was noted that he didn't rely only on the memoirs rather, he benefited from other sources the fact that there existed historical and geographical errors which were not in the memoirs.

2. *بربروس رضا سيفي، خير الدين* A translation of Hyereddin:

Barbarossa's life in Ottoman Turkish. It was written at the beginning of the twentieth century and printed in the twenties of the last century. Its author relied entirely on the memoirs of Hyereddin Barbarossa, without indicating that. However, by comparing what was mentioned in the memoirs and what was stated in this book, it becomes clear to the reader that it is a process of copying the book, so that it appears as if it is a new author.

3. Joseph Hammer, *Ottoman History*. Encyclopedic book on the Ottoman Empire. It was written in German and then translated into many languages, including Turkish and French. In a big part of it, his author relied on Hyereddin's memoirs when dealing with the history of

the reign of Suleiman the Magnificent legal age concerning the events that took place in the western Mediterranean.

4. An unknown author, *The Conquests of Aruj and Hyereddin*. It was published by Nouredine Abdul Qadir. Regardless of the point of view that considers this book to be a translation of a lost copy of the memoirs of Khyerreddin Barbarossa, or untrustworthy translation of it; This book relied heavily on the memoirs and their correspondence between the sequence of events.

Translations of the Book

Western historians and scholars recognized the importance of these notes very early. For this reason, they translated it into their languages. Others also made it the starting point for a new book, the content of which matches what was mentioned in the memoirs to a large extent. The following are examples of translations and books that relied on the memoirs:

The Spanish translation, which is the oldest translation of the memoirs of Khair al-Din Barbaros. Where the book was translated for the Spanish King Philip II around the year 1578. This was in the *Memorial Journal Historico Espanol*, VI. It is located in the Palermo Municipal Library under the name: “La vida y Historia de Hayereddin Barbaroxa”.

From Spanish it was also translated into Italian by Luidigi Alcamora under the name *La Bita e la Storia di ariadino Barbarossa* and was published in two volumes in Palermo between 1884 and 1887.

Some researchers believe (Gallotta, 1988, p. 127-149) that the late translation published in Spanish and Italian is the Arabic translation.⁸ In the period between 1788-1790, the French orientalist Fanto Reddy Parady found a manuscript talking about the battles of the Barbarossa brothers, so he translated it into French. Then the book remained translated and not published until S. Rang and F. Deniz published it in two volumes in 1837.

According to the information mentioned by Hammer, Parady, because he did not find the author of the book that he translated into French, and because he was not aware of the existence of the invasions of Hyereddin Barbarossa, he thought that the book he translated dates back to one of the Arabic annals that date back to the 16th century.

In the year 1857, A. Berbrugger confirmed Parady's assumption Where he was sure that the book that the latter translated based on the Arabic version in the Algiers Library, which bears the number: 942, is a translation of the original Turkish version. And he compared it with the

---

⁸ It is not known precisely if there is an Arabic translation of the memoirs, but it is believed that the book marked: *The Battles of Arouj and Khair al-Din*, whose author is not known, relied mainly on one of the manuscript copies of Barbaros' memoirs. Nouredine Abdel Qader published it in Algeria in 1934. The publisher of the book did not confirm or deny this claim. This version was the basis for the European translations mentioned.

information provided by Hammer about the book of invasions, the subject of the study.

During the period between 1883-1895, J. Desallan published the index of Arabic manuscripts at the National Library in Paris. During that, he gave an introduction to a manuscript entitled: "The Biography of the Mujahid Khair al-Din Barbaros,"⁹ and mentioned that it bears the number: 1878. He also indicated that it dates back to the 17th century. Then S. Rang, and F. Deniz translated it into French and published it (Salane, 1883-1895, p. 338).

In the year 1884, O. Houdas, and R. Basset investigated and published an Arabic manuscript copy that talks about the life of Hyereddin Barbaros, it was found in the library of the Zaytouna Mosque (Houdas-Basset, 1884, p. 68).

In the year 1890, R. Basset published the Arabic version preserved in the Algerian National Library, bearing No. 942/1622 with its French translation (Houdas-Basset, 1884, p. 171-214). As Bassi points out, the Arabic version was translated by someone named Khoja. And this person was holding the position of the Hanafi mufti, and his name was Muhammad bin Ali al-Kulogli al-Jaza'iri. And that this translation was done in the 18th century. R. Bassey confirmed that the copy in the library of the Mosque of Zitouna is the same as the one in the Algerian National Library.

In addition to the aforementioned translations, the book was also translated from Turkish into Hungarian by Joseph Thury under the name: Török Történitirok and published in Budapest in 1896 in two parts.

In the year 2010, Dr. Mohamed Darradj translated the edited version of the memoirs of Hyereddin Barbaros into Arabic, and published it several times in Algeria. The last one was in Istanbul in 2021.

Conclusion

There is no doubt that in view of the great attention given to the memoirs of Khair al-Din Barbarossa, this indicates their great scientific value as a major source that preserved accurate details of the incidents dating back to the first half of the history of the Ottoman presence in North Africa and the efforts made by the Ottomans to establish their presence in Algeria, until they were finally able to make it an advanced base to protect the Islamic coasts in the entire North African region. Accordingly, it is necessary to use the historical information that appeared in the memoirs to write the Ottoman history in the area in general and the history of Algeria during the period that the memoirs dealt with and to return to it to compare its notes with others in other sources to know the various aspects of the historical incidents related to this region during the period covered by the notes.

⁹ Dr. Abdullah Hammadi recently published it in Algeria. He, too, was unable to prove or deny the original from which this book was translated, with his assertion that it is a translation of a lost and unknown Turkish original. It is the same opinion held by Nouredine Abdelkader, who previously published the book based on the copy in the Algerian National Library.

Sources and References

Arabic Sources and References

المصادر والمراجع العربية والمعربة

1. سيد علي مرادي، مذكرات خير الدين بربروس، تهذيب يلماز أوزتونا، ترجمة محمد دراج، شركة الأصالة للنشر والتوزيع، الجزائر ٢٠١٣
- Sayyid Ali Muradi, Muzekkirat Khairuddin Barbaros, Tehzib: Yılmaz Öztuna, Translation: Muhammed Derradj, Shariket al-Asaala wat-Tavzic al-Dzezair, 2013.
2. عبد الجليل التميمي، "رسالة أهالي الجزائر إلى السلطان سليم الأول في ١٥١٩"، المجلة التاريخية المغربية، العدد ٥٧، السنة ١٩٧٦، ص ٩٥-١٠١
- Abduljalil at-Tamimi, Risala Ahali al-Dzazair, İla as-Sultan Selim al-Avval fi 1519, Al-Jumla at-Tarihiyya al-Magribiyya, Vol. 7, 1976, pp: 95-101.
3. فهرست الكتب التركية المحفوظة بالكتب خانة خديوية المصرية، القاهرة ١٣٠٦هـ/١٨٨٨، ص ١٦٩
- Fihrist, al-Kutub al Turkiyya al-Mahfoza al- Kutubkhane-i Khidiviyya al Misriyya al-Cairo, 1306H/1888 AC, p. 169.
4. كاتب جلبي، تحفة الكبار في أسفار البحار، إستانبول ١٩٣٤
- Katip Chalabi, Tuhfat al-Kibar fi Asfar al-Bihar, Istanbul, 1934.
5. مجهول، غزوات المجاهد خير الدين بربروس، تحقيق ودراسة عبد الله حمادي، دار القصبية، الجزائر ٢٠١٦
- Anonymous, Gazavat al-Mucahid Khairuddin Barbaros Tahkik ve Derasat Abdullah Hammadi, Dar al Kasaba, Dzezair, 2016.
6. مجهول، غزوات عروج وخير الدين، دراسة وتحقيق، نور الدين عبد القادر، المطبعة الثعالبية، الجزائر ١٩٣٤
- Anonymous, Gazavat Oruc wa Khayruddin, Derasat ve Tahkik Nuraddin Abdulkadir, al Matbaa al Saalbiyya al Dzazair, 1934.
7. محمد دراج، "تأسيس إيالة الجزائر"، مجلة عصور، مخبر البحث التاريخي، مصادر وتراجم، كلية العلوم الإنسانية والحضارة الإسلامية، جامعة وهران، السنة ٢٠١٠-٢٠١١، العدد ١٦-١٧، ص ٢٦-٣٢
- Muhammed Derradj, T'e'sis İyala al-Dzazair Madzalla Asoor Historical Research Laboratory, Civilization University of and Islamic Sources and Translations, Faculty of Humanities, Wahran, 2010-2011, Vol: 16-17, p. 26-32.

Ottoman and Turkish Sources and References

- نجيب عاصم، تاريخ عثمانى أنجمنى مجموعته سي، إستانبول 1 تشرين أول، ١٣٢٦، ٤/ ٢٣٣-٢٣٨
- Necib Asım, Tarih-i Osmani Enjumani Majmuasi Istanbul, 1, Tashrin-i avval, 1326, 4/233-238.

Research Works

- Bebrugger, A. (1857). *Les Epoques Militaires de la Grande Kabylie*, Alger. Creative Media Partners.

- Blochot, E. (1928). *Les Manuscrits Arabes de l'Escurial*, Paris. E. J. Brill.
- Blochot, E. (1932). *Catalogue des Manuscrits Turcs de la Bibliotheque National*, Paris. Bibliotheque National.
- Bombacı, A. (1968). *Türk Edebiyatı Tarihi*, İstanbul. Paradigma Akademi Yayınları.
- Bursalı Ahmet Tahir, (1342/1923). *Osmanlı Müellifler*, C. 3. İstanbul. Matbaa-i Amire.
- Gallotta, A. (1998). Seyid Murâdi Gazvât-ı Hayreddin Paşa Adlı Eseri. Çev.: Mahmut H. Şakıroğlu, *Erdem*, S. 10, Ankara, Ocak. 127-164.
- İz, F. (1964). *Eski Türk Edebiyatında Nesir*, İstanbul. Osmanlı Yalçın Matbaası.
- Kazıcı, Z. (1997). *İslam Tarihi*, C.XI, İstanbul. Kayıhan Yayınevi.
- Necip Âsim (1326). Gazvât-ı Hayreddin Paşa, *Tarih-i Osmani Encümeni Mecmuası*, Cüzü: 4, 1 Teşrin-i Evvel, İstanbul. 233-238.
- Pekalın, Mehmet Z. (1993). *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, İstanbul. MEB Yayınları.
- Turan, Ş. (1992). Barbaros Hayreddin Paşa, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C.V. 65-67.
- Yurdaydın, H. (1963). Murâdi ve Eserleri. *Bellekten*, Ankara, S. 27/107. 453-466.

Çatışma beyanı: Makalenin yazarı, bu çalışma ile ilgili taraf olabilecek herhangi bir kişi ya da finansal ilişkileri bulunmadığını dolayısıyla herhangi bir çıkar çatışmasının olmadığını beyan ederler.